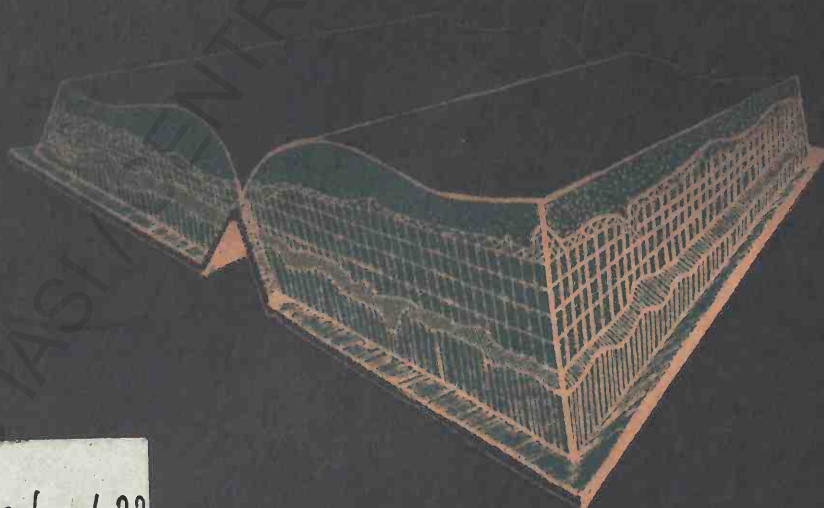
Mircea Anghelinu

EVOLUȚIA GÂNDIRII TEORETICE ÎN ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA. CONCEPTE ȘI MODELE APLICATE ÎN PREISTORIE

COLECȚIA ARHEOLOGIE

Editura Cetatea de Scaun

Cuprins

INTRODUCERE

S-au împlinit 30 de ani de când arheologul britanic D. Clarke invoca o "pierdere a inocenţei" arheologiei şi anunţa intrarea acesteia într-o fază propriu-zis ştiinţifică[1]. Clarke promova, optimist, o viziune evoluţionistă asupra dezvoltării arheologiei, aflată, după el, într-un proces de continuă autonomizare disciplinară şi de omogenizare a metodelor. Încrederea sa într-o arheologie pe cale de maturizare se baza pe progresele metodologice şi mai ales teoretice ale disciplinei, foarte vizibile în mediile intelectuale occidentale, în particular în cele anglofone. În anii '70, aceste progrese păreau să confere arheologiei aerul ştiinţific la care tindea încă din zorii profesionalizării.

Însă, dacă teza arheologului britanic surprindea cu fidelitate anumite realităţi ale arheologiei mondiale, nu este mai puţin adevărat că acest peisaj rămâne şi astăzi dominat de importante contraste în opiniile privind menirea disciplinei şi în atitudinea faţă de documentaţia sa specifică. Astfel, dacă parţial, în arealul occidental,[2] vastei serii de progrese metodologice i s-au adăugat o infuzie de relativism teoretic şi o succesiune strânsă de reflecţii cu caracter epistemologic, care au compromis eşafodajul pozitivist - multe din premisele care au permis geneza disciplinei fiind sacrificate de însăşi evoluţia ei -, cu totul alta este situaţia arheologiei din jumătatea estică a continentului european. Departe de a o considera pe aceasta din urmă ca fundamental omogenă, putem, totuşi, sesiza câteva linii de forţă importante, cum ar fi persistenţa unei filozofiei empiriste de cercetare, a paradigmei cultural-istorice, mariajul steril cu teoria marxistă, sau dezinteresul acut pentru problemele cu caracter teoretic.[3]

Desigur, contrapunerea idealtipică a două mari tradiţii de cercetare, una occidentală şi alta, central europeană şi răsăriteană nu are, pentru noi, o valoare absolută.[4] Ea constituie aici o simplă metaforă şi ignoră cu bună ştiinţă nenumăratele

---

[1] D. Clarke, Archaeology - the Loss of Innocence, în *Antiquity*, 47, 1973, p. 6-18.

[2] Suntem conştienţi că utilizarea unor categorii largi, ca "arheologie occidentală" sau "anglo-saxonă" nu reprezintă decât simple convenţii. Aşa cum nu vom încerca să unificăm, sub numele de arheologie occidentală, tradiţii de cercetare diferite, ca cea britanică, franceză sau germană, nici nu ne vom lăsa înşelaţi de iluzia optică că segmentele active teoretic (şi bibliografic) sunt fidel reprezentative ansamblurilor din care provin. De exemplu, chiar şi în arheologia britanică - considerată în unanimitate drept "agitatorul" teoretic al preistoriei europene - preocupările propriu-zis teoretice se reduc la un segment destul de restrâns al practicienilor (C. Scarre, Archaeological theory in France and Britain, în *Antiquity*, 73, 1999, p. 159).

[3] Această concluzie reiese cu claritate din parcurgerea unor volume colective, menite tocmai să alăture poziţiile teoretice ale arheologilor de pe întreg cuprinsul Europei - de exemplu, I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The last three decades*, Ed. Routledge, London, 1991, sau P. F. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002.

[4] Deşi mari diferenţe subzistă între arheologia răsăriteană şi cea occidentală, ele sunt artificial amplificate de dificultatea comunicării. Dacă arheologiile răsăritene s-au izolat treptat de *mainstream*-ul occidental,

puncte comune care caracterizează arheologia europeană, în general. Însă, chiar dacă vom încerca a îndepărta, metodologic, această iluzie pozitivă, conform căreia există un traseu "normal" al arheologiei, cel occidental, şi unul "deviant", răsăritean, datorat unei istorii mai puţin faste şi unei adânci tensionări politice a cercetării arheologice, principalul avantaj de care a beneficiat arheologia occidentală nu poate fi minimalizat: el rezidă în libertatea relativă de care a beneficiat lumea academică. Tensiunea perpetuă şi acută dintre generaţii a permis, datorită acestui "fair-play" social, contrapunerea permanentă - şi de pe poziţii mai puţin asimetrice - a noi probleme şi teorii celor tradiţionale.[5] S-a conturat astfel un contrast teoretic evident între Est şi Vest, care a reflectat şi în arheologie diferenţele culturale tradiţionale, ca şi pe cele politice şi sociale din ultimele decenii. Fie şi numai această regionalizare este suficientă pentru a compromite modelul ideal de progres propus de D. Clarke: arheologia răsăriteană, deşi parte a unei comunităţi disciplinare pan-europene, şi-a conservat o notă specifică, în care conservatorismul metodologic a însoţit permanent izolarea teoretică. Astfel, chiar dacă elementele de profundă şi certă omogenitate din cadrul întregii arheologii europene - cum ar fi interesul fundamental istoric, sau conotaţiile naţionale ale demersului arheologic - nu pot fi ignorate, diferenţele rămân încă foarte importante.

În perspectiva acestor realităţi, se ridică, firesc, întrebarea dacă profeţia lui Clarke s-a împlinit, măcar în ceea ce priveşte arheologia occidentală. O privire expeditivă aruncată ansamblului arheologiei europene ne conduce către un răspuns mai degrabă negativ. Într-adevăr, în cele trei decenii scurse de la declaraţia de independenţă a lui Clarke, cel puţin pe coordonatele occidentale, arheologia şi-a pierdut, deocamdată, mai degrabă aplombul teoretic, decât inocenţa - şi cu siguranţă arheologul britanic amintit ar rămâne surprins de întorsătura lucrurilor. Omogenizarea prognozată de el, unificarea arheologiei sub stindardul naturalist şi al unei unice filozofii de cercetare, se lasă încă aşteptate. Spectrul empirismului funciar, care nu a părăsit nici o clipă mersul ştiinţelor sociale, însoţeşte fidel şi dezvoltarea arheologiei: în ciuda progreselor metodologice, infrastructura teoretică este clădită pe aceleaşi vechi fundaţii ale istoriei şi, în ciuda dizidenţei periodice către ispitele naturalismului, vechile

---

hotarul convenţional nu este, propriu-zis, cel politic. Stau mărturie tradiţiile franceză şi germană, mult mai apropiate, prin obiectivele şi metodele de cercetare, de arheologia răsăriteană. Circumstanţe istorice explică afinităţile din urmă: „complexul" arheologiei preistorice germane de după experienţa nazistă, ca şi adânca tradiţie empiristă a arheologiei franceze. Nu întâmplător, ambele culturi, franceză şi germană, au exercitat în epoca modernă şi contemporană o influenţă deosebită în mediile culturale central şi est-europene (L. Janik, H. Zawadzka, One Europe - One Past?, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1996, p. 117-124; P. Barford, East is East and West is West? Power and paradigm in European archaeology, in P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak, (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 77-98). Nu este mai puţin adevărat că şi în interiorul tradiţiei "răsăritene" există o diversitate notabilă: arheologia rusă şi sovietică, ca şi cea poloneză, de exemplu, au cunoscut trasee evolutive proprii şi deloc lipsite de personalitate teoretică.

[5] Ceea ce nu presupune deloc că rezultatele acestei "selecţii naturale" au fost permanent revoluţionare, sau măcar originale. După o expresia plastică folosită cândva de Paul Veyne, există, şi în arheologie, "fundături de avangardă". Dar, chiar dacă multe dintre ele, în măsura în care continuă sau reinterpretează filoane intelectuale ale secolului al XIX-lea, nu sunt noutăţi intelectuale absolute, ele au avut meritul incontestabil de a da formă şi consistenţă interogaţiilor proprii arheologiei. Tocmai rezultatul acestei fervente activităţi - poate puţin impresionant pentru filozofii, sociologii sau istoricii ştiinţei, dar esenţial pentru redefinirea arheologiei - ne-a oferit o mare parte şi a grilei de analiză pe care o vom utiliza aici.

probleme se încăpăţânează să rămână ardente, iar arheologia nu se vrea o ştiinţă a naturii, oricât de riguroase i-ar fi devenit între timp metodele. Ea caută încă o identitate disciplinară proprie, un corpus teoretic menit să-i asigure soluţii filozofice pentru înţelegerea oamenilor trecutului, mijloace de a ameliora critica ermeticei sale documentaţii, calea spre un discurs istoric verosimil şi bogat.

Acest statut epistemologic istoric explică de ce, la prima vedere, contrar previziunilor arheologului britanic, arheologia preistorică se află, pe mapamond, într-un prelungit tranzit paradigmatic şi într-o accentuată fragmentare teoretică.[6] Nici o nouă paradigmă de cercetare nu întruneşte preferinţele majorităţii practicienilor, iar diversitatea opiniilor rămâne încă sinonimă tradiţiilor de cercetare diferite. Arheologia nu mai este nici pe departe atât de omogenă ca în deceniile evoluţioniste, sau în prima jumătate a secolului XX.

Mai multe circumstanţe explică această eterogenitate. Chiar şi în Europa Occidentală, „idolul" metodologic cultural-istoric, deşi erodat de atacuri concertate, timp de câteva decenii, s-a demonstrat mai longeviv decât se credea şi, în acest sens, adâncile sale rădăcini intelectuale au asigurat această tenace continuitate la fel de mult ca şi dendritele sale instituţionale. Însă, ofensiva scientistă a anilor '70, manifestă îndeosebi prin prozelitismul „Noii Arheologii" americane, ca şi reacţiile relativiste ce i s-au succedat, au injectat arheologiei europene o adevărată nelinişte teoretică, încă departe de a-şi fi atins ultimele consecinţe. Provocarea sosită de peste ocean a stârnit alte contraste, prin gradul variabil de aderenţă al arheologiilor europene la propunerile ştiinţifice ale noului curent teoretic. În general, ansamblul arheologiei occidentale trăieşte o epocă post-modernă,[7] în care îndoiala, mai mult sau mai puţin metodică, a înlocuit generalizat certitudinile.

La rândul ei, prăbuşirea blocului politic estic a eliberat de sub tutela ideologică a marxismului un roi de arheologii naţionale, cu ambiţii proprii şi resurse limitate, dornice de aliniere, dar indecise privind direcţia acestei alinieri, iar competiţia nu stimulează uniformitatea. Ca întotdeauna în istoria răsăritului european, obiectivul rămâne *modernizarea*, în ciuda diversităţii de semnificaţii şi conţinut pe care le comportă termenul, de la caz la caz. Or, modernizarea presupune întotdeauna acceptarea modestei servituţi de a primi constant lecţii, preponderent din partea arheologiei occidentale. Altfel spus, o arheologie care şi-a pierdut aplombul se vede pusă, în ipostaza de magistru, în faţa uneia care nu şi-a pierdut, încă, inocenţa. Cu siguranţă că acest soi de contact nu poate reprezenta idealul comunicării. În plus, arheologiile răsăritene riscă serios „să ardă etapele" cu entuziasmul prozelitului, înainte de a reflecta serios asupra oportunităţii diverselor importuri.

Pe de altă parte, un fenomen global, sesizat chiar de Clarke, şi anume specializarea strictă, a făcut dificilă comunicarea şi translatarea rezultatelor, iar

---

[6] Nu lipsesc nici vocile care afirmă globalizarea, sub stindard american, a arheologiei mondiale. Este cazul lui L. Olivier, nu întâmplător francez, care vede insinuându-se în arheologie, în primul rând, un spirit comercial; acesta ar fi responsabil de transformarea rezultatelor activităţii arheologice în produse comerciale, destinate unei pieţe şi atente să o satisfacă. Cu toate acestea, întreaga sa pledoarie întăreşte ideea existenţei unor tradiţii arheologice regionale aparte, cum este cea franceză (L. Olivier, Aux origines de l'archéologie française, în *Antiquités nationales*, 30, 1998, p. 187-195).

[7] Unii autori acuză o adevărată criză de identitate teoretică, dar şi socială, a arheologiei occidentale (A. Joffe, Identity/Crisis, în *Archaeological Dialogues* 10 (1), 2003, p. 77-95).

manipularea unui arsenal tot mai performant, dar şi mai greoi, de metode speciale nu a putut decât să accelereze acest proces de fragmentare. La rândul lor, progresele metodologice nu sunt apatride: ele provin din sânul unor tradiţii capabile să le materializeze din punct de vedere tehnic, financiar şi uman şi vor stimula, prin urmare, noi contraste în raport cu arealele în care posibilitatea de a le aplica lipseşte. Într-adevăr, accesul la costisitoarele metode moderne constituie încă un bun criteriu de evaluare a diferenţelor dintre arheologiile ţărilor dezvoltate economic şi cele din zonele mai puţin norocoase. Astfel că, dacă reţinem că ele sunt intensificate de amploarea renovărilor istorice, sociale şi politice pe care Europa le cunoaşte în jumătatea sa răsăriteană, de competiţiile dintre şcolile de cercetare şi de interesele lor variabile, ajungem la concluzia inevitabilă că arheologia mai are încă mulţi paşi de făcut pe drumul către o disciplină unitară teoretic şi metodologic.

E drept că, în ultimele decenii, a devenit evident că majoritatea problemelor epistemice, metodologice şi practice sunt împărtăşite în mod egal, de ansamblul practicienilor. Dar, dacă un relativ proces de *globalizare* se face simţit - şi, pe bătrânul continent, noua ideologie a Uniunii Europene depune eforturi tot mai evidente în acest sens -, el se plasează la un nivel mult mai înalt faţă de anodinul practicii cotidiene. Deocamdată, globalizarea din arheologie, ca şi pretutindeni, nu face decât să accepte şi, eventual, să stimuleze diversitatea regională.

Parte integrantă a acestui peisaj, dominat încă de mari competiţii teoretice şi de chiar mai importante contraste economice, foarte discretă, printre tradiţiile central şi sud-est europene, se plasează şi arheologia din România. Şi aici, în ultimul deceniu, disciplina se află în ipostaza de a se adapta unor noi realităţi ideologice, sociale şi politice şi, ca şi ansamblul societăţii care o promovează, ea îşi vede statutul tradiţional supus unor presiuni tot mai diverse.

Un singur fapt rămâne necontestat: a face arheologie în România ultimului secol presupune a face istorie. În ciuda imigrării practicii către domeniile tot mai ermetice deschise de metodele şi tehnicile specifice, această maximă ar fi recunoscută de către toţi practicienii.[8] Or, cum întreg scrisul istoric românesc cunoaşte mutaţii fundamentale, de obicei inaugurate printr-o perspectivă critică asupra trecutului disciplinei, arheologia nu putea să se eschiveze la nesfârşit de la o analiză asemănătoare.

Un motiv particular ne-a stimulat să încercăm noi înşine un astfel de demers. Fără să ne punem problema de a contesta, în principiu, afilierea intelectuală a arheologiei faţă de istorie, am avut în repetate rânduri, ca paleolitician, prilejul de a lectura o istoriografie românească de specialitate aridă, foarte diferită în atitudine, ton şi naraţiune de ceea ce se înţelege, în general, printr-un text istoric. Nici cercetarea altor perioade ale preistoriei nu părea să ofere prea mari satisfacţii narative. Pe de altă

---

8 Subsumarea arheologiei faţă de istorie este susţinută de însăşi definiţia pe care o poartă în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, realizare recentă a unui colectiv prestigios şi reprezentativ, cea de *"disciplină istorică autonomă"*, a cărei declarată autonomie este exclusiv metodologică, nicidecum conceptuală - şi cu atât mai puţin administrativă. Chiar şi astăzi, instrucţia arheologilor este lăsată exclusiv pe seama facultăţilor de istorie. Nu pierdem din vedere situaţiile, de altfel izolate, ale practicienilor de formaţie naturalistă. Ca şi în cazul filologilor - tot mai puţini -, interesul lor acoperă câmpuri interdisciplinare şi cronologice precise, iar din punct de vedere statistic ei sunt, oricum, subreprezentaţi.

parte, aceeaşi preocupare pentru cercetarea paleoliticului - epocă ale cărei trăsături culturale stimulează cu deosebire comparaţii foarte distante geografic - ne-a oferit prilejul de a intra în contact cu modelele de cercetare propuse de arheologia occidentală, multe dintre ele foarte diferite, analitic şi narativ, de cele româneşti. Chiar şi acest contrast era suficient pentru a ne stârni curiozitatea şi, pe această cale, am acceptat provocarea de a elabora o lucrare mai amplă - redactată sub forma unei teze de doctorat -, menită a elucida, pentru noi înşine şi pentru publicul interesat, raţiunile care au condus preistoria românească către acest profil teoretic aparte.

În fond, care sunt cauzele pentru care arheologia preistorică din România se distinge atât de net de cercetarea preistoriei în Occident, deşi intelectualitatea românească invocă insistent, de două secole, modelele occidentale? În nici un caz, nu putea fi invocată sărăcia culturală a preistoriei de pe aceste meleaguri. Să fie vorba doar de aparent slaba sa înzestrare materială, sau cauze mai profunde au determinat această condiţie? Am găsit această situaţie drept interesantă -"o vorbă de istoric", cum ar remarca P. Veyne - şi ne-am hotărât să îi aprofundăm analiza, desigur, în măsura în care preocupările noastre practice ne ofereau timpul şi disponibilitatea în acest sens. Nu bănuiam că această curiozitate ne va conduce, invariabil, către o altă interogaţie, încă şi mai profundă: de ce, în general, preistoria nu este istorie? Dacă nu ne-am putut angaja să oferim un răspuns valabil pentru întreaga preistorie europeană acestei ultime întrebări, am încercat cel puţin să schiţăm unul, pentru arheologia românească.

Analiza arheologiei preistorice este în bună măsură evocatoare pentru ansamblul arheologiei româneşti, căci arheologia preistorică reprezintă, ca să ne exprimăm aşa, idealtipul oricărui demers arheologic: dacă vreun etaj din evoluţia umanităţii poate să ridiculizeze pretenţiile de cunoaştere *istorică*, cu siguranţă că preistoria, care nu oferă alternative documentare în afara resturilor materiale, constituie cel mai bun exemplu. Alegerea epocii pietrei (paleolitic, mezolitic, neolitic), asupra căreia ne-am oprit cu deosebire atenţia, a fost dictată nu numai de competenţa noastră limitată în problemele epocii bronzului - pentru că nici neoliticul nu ne este riguros familiar -, sau de apariţia sporadică a izvoarelor scrise pentru această epocă, cât mai ales de convingerea că, din punct de vedere conceptual şi metodologic, analiza paleoliticului şi neoliticului susţine în suficientă măsură raţionamentele noastre. Ele pot fi extrapolate, în principiu, asupra tuturor perioadelor istorice a căror cunoaştere se bazează exclusiv pe documentaţia arheologică.

Lectura textelor arheologice româneşti ne-a permis identificarea unei tradiţii de cercetare distincte şi tenace, încă activă după un secol de cercetare. Tocmai acest model dominant de cercetare ridică serioase întrebări în privinţa conformităţii dintre definiţia arheologiei, de subdisciplină istorică, şi realitatea practicii cotidiene. Cel puţin în ceea ce priveşte arheologia preistorică, am putut constata un contrast important, cu trei posibile explicaţii: fie arheologia preistorică nu se încadrează câmpului istoriei, deci definiţia este greşită; fie însăşi înţelesul acordat disciplinei istorice este neclar; fie preistoricienii înşişi ignoră menirea disciplinei, altfel spus nu fac istorie, în înţelesul tradiţional acordat acestei forme de cunoaştere ştiinţifică. Cum suntem personal tentaţi să acordăm credit celei de-a treia versiuni, ne-a părut strict necesară explicarea acestei alienări, iar o perspectivă istoriografică s-a recomandat de la sine. Senzaţia pe care o aveam - cu atât mai pregnantă pentru un paleolitician - era că relaţiile dintre arheologia

preistorică şi istorie au suferit severe deformări în teoria şi practica arheologică din România ultimelor decenii, şi că ele se cuvin reafirmate şi redimensionate. Acest lucru nu era posibil fără o analiză a modului în care gândirea istorică şi cea arheologică s-au articulat în circumstanţele particulare ale României moderne şi contemporane.

Redactarea istoriilor arheologiei a constituit o deprindere utilă şi necesară disciplinei, încă din zorii profesionalizării: şi arheologia, ca şi alte discipline ştiinţifice, a avut nevoie să-şi construiască o istorie pentru sine, recuperând (sau uitând) episoade şi perspective pe care să bazeze pretenţiile sale de noutate, rigoare, competenţă şi veracitate.[9] Astăzi, scrierea istoriei disciplinei a devenit chiar o specializare tematică, ba chiar o modă.[10] În ciuda contrastelor importante dintre diferitele demersuri istoriografice,[11] un singur aspect rămâne unanim acceptat: indiferent de concreteţea sa ştiinţifică, reală sau imaginară, arheologia nu este doar o formă nobilă de interes istoric sau antropologic, ea este, ca şi disciplinele mamă, *un produs istoric*. În jurul acestei destul de modeste certitudini s-a închegat şi demersul nostru, preocupat de geneza şi evoluţia istorică a priorităţilor tematice, conceptuale şi metodologice ale arheologiei preistorice româneşti.

Se făcea simţită nevoia unei istorii a arheologiei preistorice din România. Dar, ce fel de istorie? Una "sinceră", "demitizantă", cum solicita tot mai presant moda reevaluărilor de după 1989, deseori simple emigrări grăbite dintr-un pol dialectic în altul?[12] Mimetice în raport cu istoriografia occidentală, dar fără îndoială necesare, aceste demersuri renovatoare şi-au îndeplinit deja misiunea, şi anume cultivarea unei

---

[9] "Pentru majoritatea arheologilor care nu o expediază ca anecdote anticariste sau nostalgii de amator, sau, invers, nu îi venerează panteonul de precursori geniali şi eroi îndrăzneţi - şi, din fericire, aceştia sunt tot mai puţini în zilele noastre - istoria arheologiei a fost, deşi implicit, o puternică unealtă pentru fundarea şi (re)definirea disciplinei, pentru legitimarea pretenţiilor sale de cunoaştere şi pentru inculcarea printre membrii ei a domeniilor şi normelor acreditate de investigare." (N. Schlanger, Ancestral archives: Explorations in the History of Archaeology, în *Antiquity*, 76, 2002, p. 128). Reevaluarea trecutului constituie, aşadar, un puternic instrument retoric, utilizat fără excepţie în toate încercările de renovare a fundamentelor teoretice sau practicilor metodologice.

[10] B. G. Trigger, The Coming of Age of the History of Archaeology, în *Journal of Archaeological Research*, vol. 2, no. 1, 1994, p. 113-136.

[11] N. Schlanger, *loc. cit.*, p. 128-130.

[12] Radu Florescu judeca aspru această modă, cel puţin în ceea ce priveşte zelul unora dintre partizanii ei. Autorul notează că în special studiul istoriei contemporane a beneficiat de mari avantaje în perioada anterioară, prin programele tematice ale Secţiei de propagandă ale C.C, cât şi prin corpul de specialişti asimilaţi cu nomenclatura de partid. Schimbările post-decembriste au fost resimţite ca un pericol de erodare a poziţiilor sociale şi administrative. Prin urmare, a fost inaugurată "o ofensivă tăcută, dar foarte bine concertată, mulţi dintre istoricii epocii contemporane afirmând afinităţi politice militant anti-comuniste, pentru care au şi oferit servicii de acelaşi fel ca şi cele prestate anterior fostei puteri comuniste, adică encomiastice şi panegiriste, mai ales că acum se puteau întemeia pe un material de fapte reale puţin cunoscute şi cu atât mai puţin puse în valoare. De foarte multe ori, contribuţia a fost strict formală, bazându-se pe o simplă inversare a termenilor" (R. Florescu, Probleme fundamentale ale muzeelor de istorie în cadrul reformei, *Revista Muzeelor* 1-6/2001, 1-2/2001, p. 20-21). Iată încă un motiv pentru care arheologii nu s-au grăbit, plasaţi la adăpost (relativ) de manipularea politică, şi fără anecdote istorice semnificative de oferit consumului unui public avid de secretele - mai mult sau mai puţin ieftine - ale istoriei recente, să rescrie istoria disciplinei lor. Zelul lor nu putea avea efecte imediate, decât cel mult negative, din partea colegilor de profesie, mai predispuşi, într-un astfel de context, să critice iniţiativele, decât să le preia. Astfel, unda de şoc a "rescrierilor" s-a manifestat tot mai estompat către periferia cronologică a istoriei.

maturităţi intelectuale suficiente pentru ca istoriografia românească *să înceapă* să-şi privească trecutul fără reacţii umorale. Arheologia nu putea decât să beneficieze de reacţiile mult mai prompte ale istoriei şi de experienţa căpătată uşor, pe cheltuiala colegilor istorici.

Cu toate că un popas reflexiv se impunea, mai ales în condiţiile în care configuraţia socială, academică şi financiară a arheologiei din România cunoaşte mutaţii rapide, rămâne surprinzător că, de o manieră sistematică, el nu apărut mai devreme, şi că încercările sunt rare şi punctuale. Evident, demersuri sintetice privind trecutul cercetării sau al instituţiilor arheologice din România existau deja, dar nu poate fi negat sentimentul general că ele nu mai erau suficiente. Stau dovadă încercările sporadice, care încearcă să reconstruiască trecutul cercetării în funcţie de circumstanţele istorice şi intelectuale externe activităţii propriu-zise a arheologilor.[13] Devotate unor obiective precise şi neîndoielnic salutare, aceste încercări prospective au acoperit în prea mică măsură golul de identitate al arheologiei preistorice deschis după 1989. Se pare, totuşi, că arheologia românească, în general, nu este deloc grăbită să-şi (re)scrie istoria.

O explicaţie în privinţa acestei timidităţi transpare, însă, din cuprinsul unui volum original, editat de S. Dumitraşcu.[14] Cuprinzând interviuri cu 104 arheologi români, ceea ce reprezintă un eşantion statistic mai mult decât reprezentativ, din moment ce numărul practicienilor nu depăşea 250-300 de specialişti, volumul oferă o imagine evocatoare asupra orientării cercetării în anii '90. Din cei 81 de specialişti chestionaţi privind *priorităţile* arheologiei româneşti, 27 consideră importantă cercetarea continuităţii autohtone, sau, în general, a mileniului I; 45 cred că acute sunt problemele speciale sau regionale ale diferitelor culturi arheologice; doar 5 consideră că reevaluarea metodologiilor este esenţială şi numai 4 consideră prioritară pregătirea unor noi generaţii de specialişti. Astfel, în ciuda deformării fireşti produse de sistemul de redactare al întrebărilor,[15] rămânem oricum cu imaginea unei arheologii *satisfăcute* de metodologiile folosite, ale cărei probleme rezidă în creşterea setului empiric de date şi a cărei obsesie naţională pare indiscutabilă:[16] pe acest fond, este neîndoielnic că evaluarea critică a propriei istorii nu putea fi percepută ca o necesitate stringentă.[17]

---

[13] Spre exemplificare, vezi D. Popovici, Note pentru o viitoare si necesara istoriografie a arheologiei româneşti, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, nr. 5-6, 2000, p. 17-22; Al. Vulpe, Istoria. Între mit si căutarea adevărului în antichitate şi în prezent, în *loc. cit*, p. 9-15; D. Gheorgiu, C. Schuster, The avatars of a paradigm. A short history of Romanian archaeology, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak, (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 289-302.

[14] *Arheologia română la sfârşit şi început de mileniu*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea, 1995, passim.

[15] Merită amintită aici o observaţie aforistică a unui antropolog britanic: "Dacă îi întrebăm pe oameni ce fel de alimente consumă, ne vor spune ce cred ei că bănuim noi că ar trebui să mănânce." (M. Douglas, *Cum gândesc instituţiile*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002, p. 108).

[16] Nu este mai puţin adevărat că, în ciuda declaraţiilor uşor exaltate din *Postfaţă* - "nimic nu poate fi aşezat mai sus decât poporul în gândirea acestor arheologi", slujit "temeinic, profesional şi uman cu mijloacele arheologiei, ale adevărului istoric" etc. -, tonul general este mult mai sobru. Reamintim aici că lucrarea şi chestionarele au fost redactate înainte de 1989. Deşi este limpede faptul că cel puţin profesionalizarea practicienilor a împins idealul naţional într-o poziţie de elaborare intelectuală secundară, cu toate acestea, arheologii nu au găsit altă motivaţie, afară de cea naţională, pentru a justifica misiunea lor de cercetare. Vom avea ocazia, pe parcursul lucrării, să ne edificăm de ce.

În fața unei asemenea atitudini placide, am manifesta o ambiție ridicolă încercând să umplem noi întreg acest gol, mai ales când înțelegem tot mai bine care sunt dimensiunile lui. Într-adevăr, o istorie ideală a arheologiei nu poate fi închinată doar instituțiilor și destinului lor fluctuant, personalităților și succeselor lor, fondatorilor de școală și realizărilor lor exemplare. Ea reprezintă mai mult decât atât, pentru că arheologia începe înaintea instituțiilor ei, pentru că eșecurile sunt la fel de importante ca și succesele, sau pentru că membrii unei "școli" de cercetare au avut posibilitatea variabilă de a alege să reia, să îmbogățească, sau să abandoneze metodele învățate. Mai mult, ca parte a societății, ea se constituie într-o rețea instituționalizată de legături sociale interne și externe, care o aruncă într-o dinamică proprie: arheologia nu este făcută doar de arheologi - și nici doar de instituții -, iar opțiunile lor capătă semnificație doar în contextul în care s-au încadrat. Or, misiunea de a înțelege toate laturile acestei complexe interdependențe ar fi fost titanică: publicațiilor - foarte numeroase - li s-ar alătura arhivele, memoriile, corespondența etc. Din considerente nenumărate, nu ne-am putut asuma o astfel de temerară misiune. Am preferat mai degrabă să încercăm o deschidere către un astfel de necesar demers, prin analizarea temelor și metodelor de cercetare, așa cum se reflectă acestea în ceea ce arheologii oferă consumului public: *publicațiile* lor. Altfel spus, am încercat să oferim o perspectivă asupra ceea ce arheologii au făcut și fac, (doar) prin prisma literaturii de specialitate. Așadar, limitele acestui demers sunt decise tocmai de obiectul său de analiză: publicațiile arheologice. Ele sunt departe de a oferi întotdeauna nuanțe, explicații, motivații, expunând mai întotdeauna răspunsuri obiectivate și, mai ales, tipizate în standardele de exprimare disciplinară, ale unor întrebări virtual mai bogate.

Pe de altă parte, nu ne puteam asuma misiunea de a analiza întreaga bibliografie - de dimensiuni impresionante - a preistoriei din România. Era necesară o eșantionare a ei, astfel că am decis să ne concentrăm atenția - firesc, credem noi - asupra lucrărilor cu caracter monografic și a jurnalelor arheologice bucureștene, cum ar fi *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* sau *Dacia*. În această selecție, am plecat de la ideea că monografiile expun mai clar, sau cel puțin *in extenso* - ceea ce nu este, evident, același lucru - concepțiile de cercetare. Alegerea jurnalelor arheologice bucureștene s-a bazat pe credința că paginile lor reunesc texte reprezentative pentru ansamblul cercetării românești. Panorama bibliografică, deliberat selectivă, a încercat să se oprească asupra lucrărilor care fie propun inovații teoretice, fie, mult mai frecvent, expun elocvent prezumțiile teoretice ale unei perioade. Se înțelege de la sine că selecția a fost drastică, dar, pentru obiectivul propus aici, bogata bibliografie asupra preistoriei din România are un caracter irelevant, repetitiv și pur factual. Numai renunțând la această goală erudiție am putut limita invazia unui noian de „fapte" istorice și arheologice, care ar fi îngreunat expunerea clară a propriilor opinii și nu ar fi servit cu nimic subiectului tratat.

---

[17] Credem că o parte a fațetelor organizării disciplinare - pe care le vom discuta în continuare - sunt responsabile de această timiditate: "Instituțiile creează locuri ascunse în care nu se distinge nimic și despre care nu se pot pune întrebări. Tot ele fac ca alte zone să fie prezentate în cele mai distincte detalii, care sunt analizate îndeaproape și sistematizate." (M. Douglas, *op. cit*, p. 98-99).

Aşa cum va rezulta din consideraţiile ce urmează, desemnarea unui nivel teoretic şi analiza unor fapte în funcţie de acesta implică, printre altele, o simplificare a realităţii şi, de dragul coerenţei, nu am putut nicicum evita acest aspect. Tot ce am încercat, pe cât ne-a stat în putere, a fost un demers intertextual, în care digresiunile şi exemplificările doresc să împiedice aplicările prea schematice ale teoriei; am încercat să nu uităm că, în ciuda „buclei" teoretice elaborate aici, demersul nostru pleacă de la insatisfacţii concrete şi urmăreşte obiective la fel de concrete.

Dacă scopul lucrării noastre se rezumă la a evidenţia traseul particular pe care l-a cunoscut cercetarea preistoriei în România, îndeosebi din punctul de vedere al premiselor teoretice pe care disciplina s-a fondat şi a funcţionat, motivaţia noastră nu ţine deloc de spectaculozitatea acestui traseu, dimpotrivă. Aşa cum va reieşi pe parcurs, itinerarul teoretic al arheologiei preistorice din România nu a cunoscut, din momentul profesionalizării sale, renovaţii profunde. Aceasta nu înseamnă că nu au avut loc mutaţii, ci că impactul lor nu a presupus niciodată salturi paradigmatice radicale. Ceea ce este cu deosebire caracteristic evoluţiei cercetării preistoriei în România este tocmai conservatorismul şi soliditatea monolitică a tradiţiei. Absenţa unei evoluţii spectaculoase a gândirii teoretice este chiar ceea ce vom încerca să demonstrăm, o perspectivă istorică devenind *ipso facto* necesară, pentru că, pe de o parte, o evoluţie modestă rămâne, totuşi, o evoluţie, iar pe de alta, acest fenomen este suficient de interesant în sine.[18] Din moment ce vom realiza "o arheologie" a discursului arheologic românesc, ni se pare potrivit aici să sugerăm una din opţiunile noastre aplicabile direct contextelor arheologice: dacă arheologii consideră de obicei interesante *evenimentele*, înţelese ca schimbări mai mult sau mai puţin evidente în cadrul documentaţiei, pe care încearcă să le explice, sperăm să reuşim să demonstrăm nenumăratele deliberări şi opţiuni care se ascund în spatele conservatorismului, altfel spus câte „evenimente" sunt departe de a beneficia de şansa conceptualizării.

Obiectivele noastre au rămas, oricum, foarte moderate: ele urmăresc o panoramă comentată a principalelor realizări istoriografice ale preistoriei româneşti, de la debutul său ştiinţific şi până în contemporaneitate, dar şi, în măsura în care am reuşit, o schiţă a circumstanţelor în care contextul social, politic şi ideologic a afectat discursul preistoricienilor. Acest decupaj exclude aprioric pretenţiile de "obiectivitate", ca şi pe cele de exhaustivitate. Într-o analiză care încearcă să evidenţieze tocmai limitele autonomiei cunoaşterii ştiinţifice, ar fi naivă şi absurdă o astfel de pretenţie. În aceeaşi măsură, această precauţie nu vrea să ascundă vreo preferinţă pentru relativism. Pe de o parte, prin expunerea clară a conceptelor şi a premiselor de la care pleacă, demersul nostru doreşte să se îndepărteze prin el însuşi de modelul, atât de popular în arheologia preistorică din România, al discursului obiectivist. Pe de altă parte, explicarea intenţiilor noastre nu înseamnă, evident, că ele nu conţin preferinţe

[18] Cum remarca sintetic, chiar un arheolog: „Absenţa schimbării necesită explicaţie în aceeaşi măsură ca şi schimbarea. Dacă regulile culturale primite nu sunt atât de puternice încât să interzică alegerile şi manevrele în lumina unui interes, aşa cum este acesta perceput, atunci lipsa schimbării nu poate fi explicată ca „inerţie culturală". Există *întotdeauna* reproducţie culturală." (s.a., G. L. Cowgill, „Rationality" and context in agency theory, în M.-A. Dobres, J. E. Robb, (eds.), *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 57). Vom defini, astfel, "evenimentul" mai îngust şi îl vom căuta în spatele banalităţii şi conformismului. Faptul că o arheologie nu se schimbă nu este mai puţin interesant decât faptul că o face, eventual des.

metodologice sau convingerea că există un drum "potrivit" de urmat. Ele vor fi, însă, prezentate ca alternative şi argumentate ca atare.

Într-adevăr, ne imaginăm şi credem posibilă o altă arheologie preistorică, una care să facă istorie. Cât de ambiţioasă se doreşte această misiune este limpede, din moment ce simpla redactare a unei istorii a gândirii teoretice în arheologia preistorică - adică decuparea unui segment din istoria modernă şi contemporană a României - a fost extrem de dificilă, în condiţiile în care documentarea este infinit mai uşoară. Chiar şi în aceste condiţii generoase, în realitate, ne-a fost extrem de greu să discernem nuanţele teoretice implicate în practica arheologică, chiar şi în textele care urmăreau explicit un astfel de deziderat. Ca şi în arheologie, am avut nevoie, permanent, de o înţelegere a contextului.

Importanţa pe care o acordăm contextului istoric şi social al practicii arheologice nu poate duce la eventuala disculpare apriorică a practicienilor pe seama "condiţiilor obiective".[19] Atenţia faţă de context se datorează exclusiv tenacităţii cu care acesta este ignorat şi care a condus la prezumţia spontană că arheologia constituie o disciplină nobilă,[20] academică, întrucâtva pură şi categoric dezinteresată, evoluând într-un spaţiu social propriu, pe care o obiectivitate ştiinţifică eternă îl protejează de manipulări ideologice.

Pe de altă parte, cum ideile arheologilor provin, ca în orice domeniu ştiinţific, din experienţa cotidiană, din cărţile disciplinei, sau ale altor discipline, din reflecţie, nu credem în nici un "spirit al epocii", care să indice autoritar comunităţii disciplinare un drum unic de urmat. Faptul este cu atât mai evident cu cât sfera de interes a arheologiei este istorică, iar istoria nu a cunoscut schimbări radicale de paradigmă, ci o treptată îmbogăţire a numărului de concepte cu care operează.

Ca orice studiu privind istoria arheologiei, şi întreprinderea noastră a fost nevoită să împace un demers fundamental internalist cu unul externalist[21] şi, mai ales, să o facă, la aceste dimensiuni, în premieră. Limitele documentare pe care ni le-am asumat vor acorda un credit important unei viziuni internaliste. Aspectele de

---

[19] Pusă tot mai frecvent într-un contrast cu "rudele instărite" din Europa occidentală, cercetarea preistoriei din România manifestă, în general, şi prin persoana practicienilor ei, un adevărat complex. Este invocată istoria diferită, destinul, în sfârşit, fatalitatea. Vom încerca să arătăm că nu întotdeauna eşecurile pot fi puse pe seama ambientului politic, iar succesele pe seama geniului individual. În privinţa contextul activităţii arheologului, vom încerca a ne ţine deoparte de ideea unei osmoze, a unei articulări perfecte între arheolog şi epoca sa, deşi este tot mai la modă, astăzi, ca etapele de evoluţie a arheologiei să fie asimilate, cu prea mare uşurinţă, unor etaje istorice. Acest reducţionism sociologic, deşi nu lipsit ocazional de importante merite, nu poate fi absolutizat.

[20] Că, în realitate, această obsesie nobilă este, mai degrabă, mic burgheză, a mai fost sugerat. În comprehensiva sa sinteză, Bruce Trigger leagă naşterea arheologiei europene de ascensiunea clasei de mijloc, care, desigur, îşi produce propriile sofisme de justificare, în dorinţa de a impune o imagine onorabilă unei discipline care îi susţinea eşafodajul ideologic (*A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989).

[21] Sintagma *internalist* presupune abordarea istoriografică a unor probleme particulare şi a modului în care acestea sunt diferit înţelese în timp; de obicei, o astfel de analiză este redactată sub presiunea unui interes imediat, acut, pe care încearcă să-l justifice. Viziunea *externalistă* este devotată mai degrabă relaţiilor dintre arheologie şi mediul socio-cultural în care este practicată, încercând astfel să sublinieze mai degrabă relativitatea generală a cunoaşterii arheologice (*ibidem*, p. 118; idem, Writing the History of Archaeology, în G. W. Stocking (ed.) *History of Anthropology* 3, Madison, University of Wisconsin Press, 1986, p. 218-239).

continuitate teoretică şi practică ne-au apărut, încă din momentul în care am considerat necesară această lucrare, mult mai numeroase decât cele dinamice. Acesta este motivul pentru care vom scinda evoluţia disciplinei mai degrabă pe temeiuri externe ei, legate de articularea arheologiei preistorice în cadrul mult mai labil al societăţii în care a fost practicată - şi aici intervine latura externalistă a analizei noastre.

Trebuie cu deosebire subliniat că analiza noastră nu a căutat doar să prezinte, dintr-un punct de vedere cumva exterior, succesiunea de concepte şi modele de cercetare care au jalonat istoria arheologiei preistorice din România: ea a încercat, sub presiunea arheologiei gândite şi practicate astăzi, *o evaluare pragmatică* a acestora. Prelungind decupajul nostru până în contemporaneitate, nu putem încerca să estompăm circumstanţele specifice în care a fost redactat. Acestea decurg direct din cele câteva decenii de aprinse dezbateri teoretice şi metodologice, care au problematizat radical structura teoretică şi deprinderile metodologice ale arheologiei preistorice europene.

Aşadar, lucrarea noastră nu încearcă câtuşi de puţin să nege o evidenţă: este redactată într-un anumit context, în care arheologia se poate mândri cu progrese importante, inaccesibile istoric deceniilor analizate aici. Însăşi ideea redactării ei, în această formă, nu putea apare oricând. Nu vom încerca să trecem sub tăcere că schimbarea cadrului politic şi accesul mai larg la surse de documentare inaccesibile acum câteva decenii au oferit circumstanţe favorabile demersului nostru. Ar putea, prin urmare, să apară inadecvată proiectarea către trecut, sub forma unor lipsuri imputabile, a unor idei pe care disciplina le promovează de puţină vreme, cu atât mai mult cu cât utilizarea unei terminologii actuale şi semnalarea unei problematici contemporane poate amplifica defavorabil contrastul dintre, de exemplu, arheologia preistorică din România anilor '60, şi arheologia britanică, sau franceză, a anilor '90. Suntem deplin conştienţi de acest inevitabil dezavantaj.

Această lucrare este, însă, redactată sub semnul iminenţei. Va fi, aşadar, mai mult pragmatică decât devotată detaliilor, mai mult critică decât reverenţioasă. Ea încearcă atât un decupaj istoric, cât şi o rapidă actualizare teoretică, ambele decise de o realitate incomodă: stadiul nesatisfăcător al clarităţii, coerenţei şi respectiv viabilităţii teoretice a arheologiei preistorice din România. Recunoaştem aici că viitorul arheologiei preistorice din România ne apare mai important decât trecutul ei, cu condiţia ca acesta din urmă să fie corect evaluat, valorificat just şi respectat, cu cuvenita măsură. Ni se poate face reproşul că am abordat o perspectivă teleologică, finalistă. Ar fi naiv să se creadă că există şi altfel de demersuri: orice perspectivă istoriografică încearcă ordonarea trecutului în funcţie de interese actuale.[22] Diferenţa constă în conştiinţa originalităţii trecutului şi în atenţia şi răbdarea acordate individualităţii lui. Sperăm să fi sacrificat cât mai puţin din ele.

Aşadar, se cuvine precizat, nu o istorie a arheologiei preistorice din România expun rândurile ce urmează, ci o propunere de cadru în care această istorie ar urma să

---

22 Subscriem deliberat unei fatalităţi, sesizate, poate cu prea mult pesimism, de aceeaşi M. Douglas: „Oglinda – dacă istoria poate fi considerată astfel - distorsionează la fel de mult după o revizuire ca şi înainte de ea. Scopul revizuirii este de a adapta distorsiunile la spiritul epocii contemporane... Atunci când privim mai îndeaproape la felul în care se reconstruieşte trecutul, ne dăm seama că procesul nu are prea mare legătură cu trecutul (ba chiar aproape nici o legătură), ci în primul rând cu prezentul." (*op. cit.*, p. 98).

fie scrisă. Edificarea unei astfel de istorii, pe care o vedem în continuare necesară, ar trebui să stea la baza oricărei încercări serioase de a renova gândirea arheologică românească - refacere care, sperăm să putem demonstra, se impune cu stringență, pentru simplul motiv că arheologia suferă de un handicap fundamental: recuperarea și înnoirea informației sale presupune un aspect acut al *distrugerii* izvoarelor. Această stare de fapt, deocamdată inevitabilă, cel puțin până în momentul în care arheologia va putea utiliza tehnici nedistructive, conferă o stridentă actualitate reflecțiilor privind domeniile conceptual, epistemologic și metodologic ale arheologiei.

În ciuda iritabilității specifice care domnește în arheologia românească - disciplină în care obiectul de studiu și subiectul actului de cercetare se suprapun până la identitate - această lucrare nu se dorește o culegere de recenzii întârziate și, în consonanță cu obiectivele pragmatice propuse, abordarea noastră va fi preponderent fenomenologică: valabilitatea particulară a opiniilor diferiților autori citați nu ne interesează în sine, cu atât mai mult cu cât competența noastră asupra perioadelor preistorice ce s-au succedat paleoliticului este foarte limitată. Tot ce am încercat să evidențiem au fost *conceptele* care le susțin argumentația și *modelele de dinamică a culturii* pe care le iau în considerare. Că, dincolo de utilizarea lor, eventual necritică, parțială sau inadecvată, se pot ascunde fapte istorice sau arheologice *reale*, este de la sine înțeles.[23]

În cuprinsul fiecărui capitol, am găsit util să oferim câte o schiță a fundamentelor intelectuale și teoretice care au susținut arheologia europeană - și, uneori, pe cea nord-americană - în perioadele istorice analizate. Mai multe rațiuni ne-au condus către această permanentă digresiune, care deseori pare să fragmenteze discursul nostru. În primul rând, arheologia românească a constituit permanent o parte a unui context intelectual mai larg, la care s-a raportat cu mai multă sau mai puțină fidelitate. Pe de altă parte, analizele efectuate asupra relațiilor dintre societate și arheologie în Occident, mai numeroase și mai complete, oferă modele sugestive pentru înțelegerea destinului cercetării românești. Nu în ultimul rând, modul de redactare a istoriilor disciplinei în România ne-a indicat că, în fapt, evoluția teoretică a arheologiei europene și nord-americane este fie slab cunoscută, fie deliberat ignorată.

Tot astfel, o atenție specială va fi acordată arheologiei paleoliticului. Ea se explică nu numai prin familiaritatea autorului cu problematica paleoliticului, ci prin fundamentele teoretice diferite ale genezei sale și prin poziția excentrică pe care cercetarea acestei perioade a ocupat-o timp de decenii: periferizată de interesele fundamental naționale ale arheologiei perioadei interbelice, relativ neinteresantă din punctul de vedere al ofensivei teoretice marxiste, prin urmare destul de protejată de imixtiuni ideologice explicite, cercetarea paleoliticului oferă o excelentă oportunitate euristică. Evident, alegerea acestei "forme pure" nu încearcă să sugereze că cercetarea paleoliticului s-a desfășurat într-un vacuum ideologic sau instituțional, dimpotrivă:

---

[23] Ca să oferim un exemplu, noi nu putem să contestăm părerea specialiștilor că „ceramica de tip C" reprezintă, empiric, un tip exogen de artefacte apărute în mediul cucutenian prin aculturație și/sau migrație. Pur și simplu, ne exprimăm dorința de a ști mai bine ce fenomene economice, demografice, sociale, simbolice etc. se ascund în spatele acestei prezențe „străine". Bine explicată, această aculturație își poate schimba radical înțelesul, până în punctul în care chiar conceptul de *aculturație* poate deveni nepotrivit, pentru simplul motiv că este prea general.

progresele sale sunt structural legate de evoluţia întregii arheologii preistorice. Însăşi izolarea sa a fost strâns condiţionată de ideologia naţională.

Ca în majoritatea situaţiilor întâlnite de arheologi, stadiul actual al cercetării preistoriei din România este deopotrivă rodul difuziunii, ca şi al evoluţiei indigene, şi se va manifesta şi în continuare, probabil, printr-o diversitate de atitudini relative atât la valoarea "fondului local", cât şi la volumul, caracterul, şi chiar oportunitatea "importurilor". În acest peisaj, pe care îl sperăm cât mai divers, am încercat să propunem doar una din variantele posibile de lectură a trecutului şi prezentului cercetării preistoriei din România. Credem că alte opinii, eventual contrastante cu cele expuse de noi, nu vor face decât să confirme principiul, poate paradoxal, care ne-a ghidat în întreprinderea noastră: există mai multe maniere de a scrie istoria, de a face arheologie, sau de a face istoricul arheologiei, chiar dacă autorii discursurilor paralele nu le vor vedea niciodată ca echivalente. Se înţelege că lucrarea doreşte să pună mai multe probleme decât poate rezolva. Ea îşi propune, mai ales, *să numească* aceste probleme, în speranţa că astfel va reuşi să le circumscrie şi să le supună analizei. Dacă acest obiectiv va fi parţial atins, cu atât mai necesară va deveni misiunea ajustării, completării, sau chiar reformulării acestei iniţiative.

Nu putem încheia această introducere fără a ne exprima recunoştinţa faţă de toţi cei care ne-au sprijinit, în decursul anilor, în clarificarea şi rafinarea propriilor idei, prin răbdare, atitudine critică, informaţii şi suport bibliografic. Profesorul, prietenul şi îndrumătorul lucrării, prof. dr. Marin Cârciumaru, a asigurat, cu eleganţă şi generozitate ştiinţifică, toate condiţiile pentru ca acest demers să fie posibil, suportând cu stoică înţelepciune opiniile - nu rareori confuze - ale unui student convins că administrează adevărul, eventual întreg adevărul. Fără atmosfera instaurată în colectivele sale de cercetare, puţine din ideile noastre ar fi apărut - şi încă şi mai puţine s-ar fi dezvoltat. Profesorul şi prietenul Dragomir Popovici mi-a permis un acces nelimitat către vasta sa experienţa practică şi a renunţat cu gentileţe la paternitatea multora din ideile prezentate în continuare. Dr. Dimitra Papagianni (Universitatea din Southampton), dr. Marie-Hélène Moncel (Institutul de Paleontologie Umană, Paris), prof. Ilie Borziac şi Cristina Creţu mi-au acoperit cu prietenească abnegaţie golurile inerente în privinţa bibliografiei occidentale, iar prietenul Ovidiu Cârstina mi-a oferit un salutar sprijin în privinţa bibliografiei româneşti. Prof. Nicolae Ursulescu, prof. Vasile Chirica şi prof. Cristian Schuster, alături de dr. Dan Monah şi Cristina Creţu şi-au luat misiunea de a lectura cu răbdare critică versiunea iniţială a acestei cărţi. Observaţiile lor mi-au fost de un real folos şi au îmbunătăţit considerabil, sper eu, conţinutul şi maniera de prezentare a acestei lucrări.

Mulţi alţi cercetători mi-au dat prilejul să profit de pe urma discuţiilor - fie şi punctuale - purtate împreună în decursul ultimilor ani: regretatul prof. Radu Florescu, prof. Mircea D. Matei, dr. Marius Ciută, dr. Bernard Randoin, prof. Sabin Adrian Luca, prof. Mircea Babeş, dr. Nona Palincaş, dr. Boris Kavur, dr. Alexandru Niculescu, dr. Dragoş Gheorghiu, dr. Ildikö Horvath, dr. Geraldine Lucas, dr. Valentin Dergacev. În mod evident, nici unul dintre specialiştii amintiţi nu poate fi făcut responsabil pentru modul în care opiniile lor au fost răstălmăcite sau trunchiate pe parcursul rândurilor ce urmează.

Țin să mulțumesc, de asemenea, Mariei Leonte și Rebeccăi Miller (Universitatea din Liège) pentru traducerea și, respectiv, stilizarea rezumatului în limba engleză. Tot Mariei, ca și lui Florin, le rămân îndatorat pentru contribuția adusă la realizarea copertei lucrării.

Tuturor celor amintiți, dar și altor colegi pe care, din propria ignoranță, nu i-am amintit, le datorez cele mai călduroase mulțumiri și îi îndemn să vadă în această lucrare mai degrabă rezultatul unui efort colectiv.

Autorul

CAPITOLUL I

CONSIDERAȚII METODOLOGICE

"Iată ce am învățat din aceste experiențe: teoriile sunt importante și indispensabile deoarece fără ele nu ne-am putea orienta în lume, nu am putea trăi. Chiar observațiile ne sunt interpretate cu ajutorul lor. Marxistul vede realmente luptă de clasă peste tot. Astfel, el crede că numai cei care închid ochii intenționat nu o pot vedea. Freudianul vede în tot locul reprimare și sublimare. Adlerianul vede cum sentimentele de inferioritate se exteriorizează în fiecare acțiune și în fiecare expresie, dacă expresia este de inferioritate sau de superioritate."

(K. Popper)

Nici o lucrare științifică nu ar trebui să se dispenseze de prezentarea explicită a unui set de principii metodologice. În ceea ce ne privește, suntem convinși că expunerea lor nu poate decât facilita înțelegerea firului logic al argumentației noastre, ba chiar și a limitelor sale inerente, ceea ce, în viziunea noastră, este la fel de important. De altfel, introducerea apriorică a unui punct de vedere subiectiv, tocmai pentru că este inevitabilă, dar de o manieră explicit[24], constituie unica soluție pentru a evita iluzia periculoasă a *obiectivismului* - fără a renunța la dorința de obiectivitate - și vom avea ocazia să mai revenim asupra acestei afirmații. Prin urmare, acest capitol caută să lămurească semnificația precisă a termenilor utilizați în continuare, limitele lor de aplicabilitate, dar și poziția autorului în fața documentației alese pentru studiu.

În deschidere, dorim să subliniem că termenul de "gândire teoretică" impus de titlul nostru a fost aplicat *post festum*: pentru aproape întreg segmentul cronologic analizat aici, nu se poate invoca, în arheologia românească, existența explicită a unui astfel de etaj reflexiv al cercetării ci, cel mult, funcționarea inerentă a unui nucleu teoretic, lizibil prin terminațiile lui metodologice. Dar, pentru analiza noastră, nu putem accepta o lectură „hegeliană", conform căreia „conștiința determină existența", chiar dacă situația actuală a arheologiei preistorice din România ne indică o disciplină în care existența unei teorii proprii obiectului și subiectului său a răzbătut foarte rar către lumina conștiinței. Cum nu putem afirma că o istorie a mentalităților medievale nu este posibilă pentru motivul că omul Evului mediu nu dispunea de conceptul de „mentalitate", sau că etnografia nu se poate ocupa de arta arhaică, pentru că gândirea comunităților tradiționale nu circumscrie ca atare comportamentele pe care europenii le numesc „artistice", vom încerca să arătăm că gândirea teoretică există și a fost tot timpul prezentă, cu condiția să fie căutată și numită ca atare. Vom începe prin a demonstra *existența necesară* a teoriei în orice demers de cunoaștere, pentru a continua apoi cu delimitarea profilului teoriei în câmpul istoriei și, respectiv, al arheologiei.

[24] K. Popper, *Mizeria istoricismului*, Ed. All, București, 1998, p. 180-181.

În fapt, dacă reflectăm puţin, vom constata că un vas, resturile unei locuinţe, o vatră, nu au nici o semnificaţie în sine. De unde provin atunci semnificaţiile pe care arheologul le conferă cotidian mărturiilor arheologice? Suntem inerent nevoiţi să acceptăm că, din moment ce toate aceste resturi materiale posedă *nume* stabilite prin convenţie, *toate* semnificaţiile sunt decise de cercetător, în funcţie de propria sa experienţa culturală şi, deci, că se bazează, în această ipostază, pe *analogie* şi *imaginaţie*. Ambele instrumente presupun extrapolarea unui set de informaţii preexistente, din moment ce analogiile presupun situaţii asemănătoare sau sugestive deja cunoscute, iar imaginaţia are nevoie de un material pe care să îl manipuleze creativ. Atât imaginaţia, cât şi analogiile nu sunt, deci, posibile decât în funcţie de disponibilităţile analistului, altfel spus sunt condiţionate de ceea ce el ştie deja. Prin urmare, toate cunoştinţele sale funcţionează *anticipativ* şi sunt, de obicei, materializate sub forma unor *convingeri*, care hrănesc nişte *aşteptări* despre modul în care lumea este organizată. Aceste aşteptări determină ceea ce analistul consideră adevărat sau fals, semnificativ sau ne-semnificativ, posibil sau imposibil şi, deci, modul în care el construieşte scenarii explicative despre realitate. Ele alcătuiesc, astfel, *teoria* sa asupra lumii în genere, şi, prin intermediul ei, un set de fenomene disparate capătă semnificaţie.

Însă, o experienţă istorică elementară ne arată că ideile oamenilor despre lume diferă şi că, mai ales, s-au schimbat în decursul timpului. Pur şi simplu, ei nu mai cred că Pământul este plat, iar această modificare de viziune nu face decât să arate că oamenii dispun acum de alte convingeri, aşteptări, respectiv *de o altă teorie,* mai bogată decât prima, asupra formei planetei lor. Cunoaşterea ştiinţifică, care se distinge de celelalte ramuri ale cunoaşterii umane doar printr-un *comportament metodic propriu* şi prin faptul că este mai uşor dispusă să-şi falsifice *convenţiile* prin care explică lumea, nu poate face excepţie de la această metamorfoză a viziunilor asupra lumii: nici medicina de azi nu mai crede în teoria umorilor, nici etnologia în amprenta climatului, sau în limitele rasiale. Or, aceste concepţii au fost compromise atât de *progresele empirice* cât şi, mai ales, de *metamorfozele teoretice*, care au făcut ca vechile scenarii explicative să ne apară drept stadii de incursiune teoretică, naive azi, aşa cum naive vor apărea, probabil, teoriile noastre peste câteva decenii. Aceste popasuri, întotdeauna retrospectiv "naive", însoţesc evoluţia oricărei discipline ştiinţifice: ele sunt momente de stabilitate teoretică, în care lumea este, într-adevăr, privită *ca şi cum* Pământul ar fi plat. Ele ne mărturisesc nu numai caracterul relativ al cunoaşterii umane, dar şi progresul său indefinit, iar o disciplină ştiinţifică, cum este arheologia, nu poate face excepţie: şi ea s-a dezvoltat prin succesiunea diverselor convenţii explicative, depăşite, treptat, de altele, mai cuprinzătoare şi tot mai adecvate realităţii observate.[25]

[25] Ne amintim că bifacialele paleolitice au fost numite timp de secole, până dincolo de Renaştere, "pietre de trăsnet", câtă vreme lipseau orice indicii privind existenţa unor oameni preistorici şi abia apariţia primelor analogii cu uneltele populaţiilor primitive a schimbat radical această semnificaţie. La rândul ei, posibilitatea unei arte rupestre a fost exclusă timp de decenii, câtă vreme teoria epocii considera omul preistoric un semi-simian, obsedat de supravieţuirea într-un mediu ostil, lipsit atât de capacitatea, cât şi de disponibilitatea unui comportament simbolic atât de elevat, cum era considerată pictura. Să mai amintim "oasele de uriaşi", sau nenumăratele descoperiri de ceramică "celtică", sau "dacică"? Exemplele ar putea continua la nesfârşit. Faptul că suntem în stare să oferim argumente împotriva respectivelor teorii arată fie că orizontul nostru de cunoaştere empirică s-a lărgit, fie că am organizat mai bine, pe principii logice, aceleaşi date - sau, mai frecvent, şi una şi cealaltă.

Aşadar, chiar şi în aceşti termeni simplişti, suntem nevoiţi să acceptăm că existenţa unui domeniu de cunoaştere, fie ea şi ştiinţifică, ar fi imposibilă fără un nucleu de apriorisme, un corpus de premise care dau consistenţă, o vreme, acelui *ca şi cum*. Faptul că aceste premise se pot schimba - progresul cunoaşterii, în sens general, are loc astfel - nu presupune că ele sunt mai puţin necesare.

Iată motivele pentru care analiza noastră va credita ca mai profitabilă o perspectivă "marxistă": absenţa conştiinţei unui fapt nu presupune şi absenţa faptului în sine. Chiar şi într-o tradiţie puternic empiristă, cum este cazul arheologiei preistorice din România, simpla descriere şi articulare a descoperirilor într-o naraţiune arată, de fiecare dată, existenţa unei *teorii*. Cum termenul seamănă destule confuzii, am considerat necesară o scurtă discuţie asupra sa. Obiectivele precise pe care ni le-am propus ne îndeamnă să nu adâncim inutil analiza noastră. Vom selecta aşadar, economic, doar punctele de vedere utile aparatului nostru metodologic, şi, pentru început, vom poposi asupra statutului general al teoriei în cercetarea ştiinţifică.

I.1. TEORIA ÎN CERCETAREA ŞTIINŢIFICĂ

I.1.1. Statutul epistemologic al teoriei ştiinţifice

Cu câteva secole în urmă, Francis Bacon descoperea două căi de cunoaştere a lumii şi de investigare a adevărului. Prima pleca de la simţuri şi lucruri particulare, atingea axiomele cele mai generale şi, de la aceste principii, al căror adevăr devine stabilit şi imuabil, trece la judecarea şi stabilirea unor axiome medii. Era calea raţionalistă, pe care Bacon o dezavua cu tărie. Cea de-a doua, *adevărata cale*, pleacă din acelaşi punct, dar ajunge, prin ascensiune graduală şi neîntreruptă, la axiomele cu caracter general. Principiul care deschidea această perspectivă asupra lumii era *inducţia*, proces de descoperire a adevărului bazat pe *inferenţe* repetate, deci pe ideea că ceea ce a fost cunoscut ca adevărat în anumite circumstanţe sau cazuri, va fi, de asemenea, adevărat în alte cazuri, în care se întâlnesc aceleaşi circumstanţe. Preferând o versiune strict inductivă uneia parţial deductive, Bacon punea, astfel, bazele puternicei tradiţii empiriste, care se va extinde glorios asupra tuturor întreprinderilor ştiinţifice moderne, în particular în câmpul naturalist.[26]

În ciuda explicabilei sale atractivităţi şi a încrederii de sine pe care a insuflat-o, pentru câteva secole, gândirii ştiinţifice moderne, "adevărata cale" a lui Bacon se fonda pe o iluzie. Această incomodă realitate era de altfel sesizată, încă de la începutul secolului al XIX-lea, chiar de părintele pozitivismului, Auguste Comte: "... dacă modernii au fost determinaţi să proclame imposibilitatea fondării unei teorii solide altfel decât pe baza unui suficient concurs de observaţii convenabile, este incontestabil că spiritul uman nu ar putea niciodată să combine şi nici măcar să culeagă acele indispensabile materiale fără a fi întotdeauna condus de câteva viziuni speculative stabilite în prealabil."[27] Observaţia lui Comte, ce avea să fie confirmată şi nuanţată ulterior de o pleiadă întreagă de epistemologi, sugerează că teza lansată la începutul secolului al XVII-lea încetase să mai satisfacă gândirea critică modernă.

---

[26] M. Hollis, *Introducere în filozofia ştiinţelor sociale*, Ed. Trei, Bucureşti, 2001, p. 28, 47; J. Russ, *Aventura gândirii europene. O istorie a ideilor occidentale*, Ed. Institutului European, Iaşi, 2002, p. 118-120.
[27] A. Comte, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1999, p. 15-16.

Interesul declarat[28] pe care, în ultimele decenii, filozofia l-a arătat teoriei cunoaşterii ştiinţifice ne-a oferit posibilitatea de a circumscrie o serie de elemente pe care epistemologia actuală le consideră definitorii pentru orice cercetare, indiferent că ea aparţine ştiinţelor naturale sau celor sociale. Reflecţia sistematică asupra logicii şi psihologiei cercetării ştiinţifice a arătat că relaţia dintre teorie şi observaţia empirică se îndepărtează în puncte esenţiale de idealul empirismului pur. Deşi acest reflex baconian se află, sub o formă spontană, încă larg prezent în cercetarea ştiinţifică, dezaprobarea epistemologilor este unanimă: *teoria constituie infrastructura cunoaşterii ştiinţifice*, iar relaţia sa cu datele empirice este *recursivă*[29]; nu există teorie fără suport empiric, nici observaţie fără un suport teoretic, progresul cunoaşterii fiind realizat de dialogul mutual dintre cele două câmpuri. M. Bunge remarca sec, cu privire la empirismul baconian: „această concepţie ignorează faptul că datele au sens şi pot fi semnificative numai într-un context teoretic şi că acumularea întâmplătoare de date sau chiar de generalizări-colecţii de informaţii, dacă nu sunt acompaniate de un proces teoretic capabil să le justifice şi să orienteze cercetarea, este o mare pierdere de vreme. Nu putem şti dacă un dat este semnificativ până când nu suntem capabili să-l interpretăm, iar interpretarea datelor necesită teorii. Mai mult, numai teoriile vor sugera căutarea informaţiilor care nu ne sunt date de percepţia sensibilă: să ne imaginăm dacă căutarea codului genetic ar fi fost posibilă fără o teorie genetică."[30] Din acest motiv - şi în hotărât dezacord cu Bacon -, „nu este necesar să avem o teorie perfectă şi completă înainte de a începe cercetarea, după cum nu este necesar ca teoria să rămână nemodificată pe tot parcursul cercetării. Teoria şi datele interacţionează. La fel ca oul şi găina, o teorie cel puţin rudimentară este necesară înainte de colectarea datelor, după cum o cantitate minimă de date este necesară înaintea construcţiei teoretice."[31]

Acest raport dialectic între teorie şi observaţie se edifică, în fond, pe o altă realitate, ocolită sofistic de Bacon: nu există un moment de observaţie pură, pentru că mintea nu este un receptacul pasiv, ci este organizată activ. Un punct de vedere elegant aduce, cu privire la acest aspect, K. Popper.[32] El este foarte ferm în a afirma că nu există inducţie ca proces psihologic, pentru că nu există un proces de înregistrare pasivă a impresiilor şi configuraţiilor, prin urmare nici un început al acestui proces. După Popper, ne naştem cu aşteptări, cu cunoştinţe care, fără a fi valabile *a priori*, sunt psihologic şi genetic apriorice, adică anterioare oricărei experienţe de observaţie. Dizolvând principiul propus de gânditorul englez, Popper declara: "...regula lui Bacon era «purifică-ţi mintea de *toate* teoriile». Însă o minte atât de purificată nu va mai fi

---

[28] Mai mult, "o particularitate a ştiinţei secolului XX este aceea că cea mai importantă activitatea ştiinţifică - cea mai adâncă şi cea mai fertilă - se centrează în jurul teoriilor, nu al întrebărilor izolate, datelor, clasificărilor sau conjecturilor singulare. Problemele sunt puse şi datele sunt colectate în lumina teoriei şi cu speranţa conceperii unor noi ipoteze, care ar putea, la rândul lor, să fie extinse sau sintetizate în teorii" (M. Bunge, Teoria ştiinţifică, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974, p. 214).

[29] Vezi, pentru o tratare mai completă, M. Hollis, *op. cit.*, p. 57-83.

[30] M. Bunge, *loc. cit.*, p. 218.

[31] G. King, R. Keohane, S. Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000, p. 56.

[32] O imagine completă asupra ideilor lui K. Popper în privinţa acestui subiect se regăseşte în antologia de texte *Filosofie socială şi filosofia ştiinţei*, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

doar o minte pură: va fi o minte goală."[33] Şi, cum nu este posibil să ajungem să observăm o astfel de stare a minţii, inducţia devine un mit: ea nu este nici un fapt psihologic, nici unul al vieţii obişnuite, nici unul al procedurii ştiinţifice, câtă vreme *toate observaţiile sunt determinate teoretic*. „Chiar şi colecţionarea de fluturi este impregnată teoretic: «fluture» este un termen teoretic, la fel cum este «apa»: implică un set de aşteptări."[34]

Motivaţi de premise asemănătoare, alţi autori vor merge până acolo încât vor califica teoriile şi conceptele drept "intermediari convenabili" în raportul dintre mintea cercetătoare şi realitate, intermediari care fac eficiente relaţiile noastre cu experienţele sensibile.[35] Teoriile posedă, aşadar, un caracter *anticipativ* şi *organizator* pentru observaţie şi, în contrast cu credinţa lui Bacon, teoria nu este o etapă secundă, superioară, de interpretare a observaţiilor ci, dimpotrivă, reprezintă grilă ordonatoare, urzeala de premise şi postulate care permite organizarea şi dezvoltarea cunoaşterii. În consecinţă, ajungem la a reţine următorul aspect important: din moment ce funcţionează anticipativ, teoriile nu sunt altceva decât *sisteme de ipoteze*. Ele sunt "sinteze care conţin ceea ce este cunoscut, ceea ce este presupus şi ceea ce poate fi prezis cu privire la un anumit obiect".[36] Cele mai familiare exemple ar fi, desigur, mecanica lui Newton sau teoria evoluţiei a lui Charles Darwin.

În general, teoriile urmăresc elaborarea de modele - cu care deseori se şi confundă -, schematizări teoretice, "adică sisteme conceptuale tinzând să reprezinte anumite aspecte inter-relate ale sistemelor reale".[37] Aşa se explică de ce orice teorie ştiinţifică se referă numai la câteva aspecte ale sistemului real pe care îl schematizează: în edificarea sa, se introduc numai unele variabile, celelalte fiind necunoscute, sau neglijate.[38] Prin urmare, ne vom aştepta ca teoriile să fie întotdeauna "parţiale" şi "aproximative": ele sunt simplificări, sisteme conceptuale, nu "sacoşe cu experienţe".[39]

Pentru a conchide, vom sublinia că, în ciuda disensiunilor cu privire la bazele cunoaşterii umane, epistemologii sunt de acord în a desemna teoriile drept *convenţii asupra lumii* care conţin, implicit, şi un anumit *proiect de cunoaştere* a ei. Consensul lor este, însă, mai puţin unanim în privinţa modului în care teoriile ştiinţifice se schimbă şi se îmbogăţesc.

---

[33] Idem, *Mitul contextului*, Ed. Trei, Bucureşti, 1998, p. 117.
[34] *Ibidem*, p. 34, nota 27.
[35] W. Van Orman Quine, Două dogme ale empirismului, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974, p. 33-60.
[36] M. Bunge, *loc. cit.*, p. 216.
[37] *Ibidem*, p. 221.
[38] Un *model* este o simplificare şi o aproximare a anumitor aspecte ale lumii. Modelele nu sunt niciodată pur şi simplu «adevărate» sau «false», deşi modelele adecvate reţin numai caracteristicile «potrivite» ale realităţii pe care o reprezintă" (G. King, R. Keohane, S. Verba, *op. cit.*, p. 58). În teoria economică, de exemplu, agenţii pot fi reprezentaţi ca pur raţionali şi preocupaţi doar de maximizarea utilităţii opţiunilor lor, aşa cum, de exemplu, „o carte conţinând descrierea sistemului juridic european, este un model al acestuia. Indiferent cât de detaliată este descrierea, sau cât de talentat autorul, cartea va fi oricum o abstractizare şi o simplificare în comparaţie cu sistemul juridic real. Din moment ce cunoaşterea necesită abstractizare, putem distinge o carte bună nu doar după ce include, ci şi după ce exclude." (*ibidem*). Tot astfel putem înţelege şi observaţia lui K. Popper: "O teorie vorbeşte despre realitatea empirică numai în măsura în care îi pune limite." (*op. cit*, p. 128).
[39] M. Bunge, *loc. cit.*, p. 226.

Într-adevăr, în perspectivă istorică, toate teoriile sunt supuse unor serii de modificări și reevaluări, conforme progresului cunoașterii, care este, inerent, deopotrivă teoretic și empiric. Unii epistemologi consideră că modificarea teoriilor științifice se realizează preponderent în funcție de falsificabilitatea lor. De exemplu, K. Popper crede că, din moment ce nici fundamentele cunoașterii nu sunt sigure, nici procesul de cunoaștere nu poate fi încheiat, singura cale pentru apropierea de adevăr este discuția critică, care conduce la falsificarea și înlocuirea teoriilor.[40] Ca și Quine, Popper consideră că orice enunț poate fi revizuit, dar eforturile noastre sunt limitate: rațiunea și experiența ne limitează la teorii care concordă cu faptele cunoscute și cu regulile logice. Așadar, pentru ambii autori, principiile coerenței logice și verificabilității empirice par suficiente pentru a explica schimbarea teoriilor științifice. Cu toate acestea - și aspectul este cu deosebire important pentru științele sociale -, rigorile logicii științifice se manifestă foarte estompat în realitatea istorică, iar procesul de schimbare a teoriilor este mai puțin armonios decât am fi tentați să credem.

I.1.2. Progresul cunoașterii științifice și paradigmele

Presupozițiile empirismului sunt fragile nu numai din punct de vedere logic, ci și, așa cum vom vedea, din cel al evoluției istorice a cunoașterii. Din ambele puncte de vedere, teoriile au nu numai un rol de *sistematizare* a cunoașterii acumulate, ci și unul *anticipativ* cu privire la dezvoltarea acestei cunoașteri. Acest ultim aspect este cu deosebire important pentru noi și aici am găsit utile considerațiile altui filozof al științei, Thomas S. Kuhn.

Kuhn este cel care demolează iluzia raționalistă a continuității perfecte a cunoașterii. După el, în realitatea istorică, teoriile funcționează ca sisteme deductive, factorii care determină aplicabilitatea și longevitatea unei teorii științifice nefiind cei pur raționali, ai falsificabilității și validării experimentale. Dimpotrivă, dacă teoriile există în mod necesar, existența lor istorică se leagă intim de instaurarea unor *paradigme*, adică a unor modele de cercetare ce unifică o comunitate științifică. Kuhn propune, în încercarea sa de a explica progresul cunoașterii științifice și de a înțelege mecanismele interne ale cercetării, o serie de termeni proprii, de a căror utilitate vom profita permanent pe parcursul lucrării noastre: *paradigmă, știință normală, comunitate disciplinară, probleme de tip puzzle, revoluție științifică*.[41]

Conceptul de "paradigmă" desemnează un *model de cercetare* care apare în lucrările științifice clasice și se transmite prin manuale. El selectează problemele de rezolvat și sugerează căile pentru a găsi soluții acestora. Paradigmele se bazează, așadar, pe *realizări științifice exemplare*, iar aderența la ele este în mare parte inconștientă,

---

[40] Este ceea ce a încercat să propună metoda sa, cea a "conjecturilor și infirmărilor": o teorie științifică trebuie să treacă testul dur al verificabilității (K. Popper, *Filozofie socială* ..., p. 111-126, 151-161). Acest proces de falsificare este cu deosebire dificil în cazul teoriilor din științele sociale, pentru că acestea nu se bazează pe experiment. Altfel spus, dacă ceea ce contează, pentru validarea unei teorii, este cantitatea de probe, atunci teoria lui Marx și psihologia lui Freud sunt irefutabile, pentru simplul fapt că ele nu se expun unei critici falsificaționiste (idem, *Mitul contextului*, p. 80). Aici se articulează foarte bine conceptul de *paradigmă* (cf. *infra*).

[41] T. S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, passim.

pentru că se bazează pe instaurarea solidă a unor premise aflate dincolo de critică: fundamentele disciplinei respective sunt obiectul unei "cunoaşteri tacite".

În nucleul său, paradigma se constituie dintr-un set de leme, axiome şi teorii acceptate. Dar noţiunea de paradigmă nu circumscrie doar o teorie anume, ci explică funcţionarea şi dezvoltarea ei, constituie cadrul ei de popularitate şi dimensiunea ei organizatorică. Dacă acceptăm că teoria este o construcţie abstractă, atunci paradigmele sunt *teoriile în act*. Paradigma stabileşte uzurile, funcţionează aplicat, nu invită şi deseori nici nu permite analiza fundamentelor epistemice ale respectivei teorii (sau chiar discipline). Funcţionarea ei este strâns legată de conceptul de *comunitate disciplinară*, altfel spus, de un grup de oamenii de ştiinţă devotaţi unei paradigme. Deşi rolul fondator al marilor personalităţi nu poate fi negat - situaţie la fel de activă în arheologie, ca şi în fizică -, acestea nu îşi pot asuma extensiunea reală a activităţii de cercetare, desfăşurată de comunităţi mai largi, bazate pe o paradigmă fondatoare. Membrii acestor „partide" ştiinţifice comunică uşor, iar judecăţile lor profesionale sunt în general omogene, dacă nu chiar unanime.

În general, în majoritatea timpului şi a situaţiilor, comunităţile disciplinare practică ceea ce Kuhn numeşte *ştiinţă normală*, etapă de stabilitate teoretică, în care fundamentele disciplinei sunt considerate solide şi indiscutabile, motiv pentru care cercetarea se poate concentra către probleme concrete şi precise. Aşa ar putea fi caracterizată activitatea cotidiană, organizată, a cercetătorilor, interesată în colectarea de date şi în probarea ipotezelor admise de paradigmă. Ştiinţa normală nu caută programatic noutăţi absolute, pentru că, în această formă de practică ştiinţifică, sunt abordate numai problemele a căror soluţie este virtual asigurată în cadrul paradigmei adoptate. Aceste probleme sunt inspirat numite *puzzle*, pentru că presupun rezultate în bună măsură anticipate. Desigur, această convingere în existenţa unei soluţii nu restrânge nicidecum necesitatea imaginaţiei, sau a purei creativităţi. În schimb, le orientează. Aspectul decisiv care decurge de aici este că, în cazul în care soluţia unei probleme se lasă aşteptată, sau apare contrară celei scontate de paradigmă, vinovat nu poate fi decât cercetătorul în cauză, în nici un caz premisele teoretice de la care pleacă.[42]

Cu toate acestea, ştiinţa normală poate produce, de o manieră repetată, rezultate neaşteptate, contradictorii în raport cu premisele care susţin o paradigmă. O viziune nouă, care poate să ofere o explicaţie cuprinzătoare pentru eşecurile anterioare, echivalează cu o *revoluţie ştiinţifică*, deci cu o răsturnare de paradigmă. Dar aceste

---

[42] Merită amintite aici interminabilele polemici arheologice, pigmentate constant de atacuri la persoană. Relativa lor sterilitate apare şi mai evidentă, dacă respectăm punctul de vedere al lui Kuhn: oricât de juste sunt criticile respective, ele se fac, de obicei, în cadrul aceleiaşi paradigme. În consecinţă, sunt ele însele "polemici de tip *puzzle*", care doar accidental aduc atingere fondului teoretic al disciplinei. Această constatare nu anulează, desigur, posibilitatea comunicării dintre membrii aceleiaşi comunităţi, din moment ce ei utilizează acelaşi limbaj şi caută soluţii aceloraşi probleme. De exemplu, un arheolog poate considera că o cultură arheologică are trei faze, în timp ce un coleg îi va demonstra, eventual ironic, că sunt patru. Evident, în nici una din situaţii, nu se va ridica problema definiţiei "culturii arheologice" sau a "fazei", considerată a fi de multă vreme rezolvată, de către clasici (G. Kosinna, G. Childe sau fondatorul unei şcoli naţionale). Problematizarea acestor concepte este deja un simptom puternic al unei "revoluţii ştiinţifice" iminente, desigur, nu în sensul unei epocale reînnoiri a cunoaşterii, ci în cel al unei radicale modificări de viziune, care corespunde unor noi obiective de cercetare.

revoluţii nu au loc cu uşurinţă, dintr-un motiv foarte simplu: paradigmele nu au doar o dimensiune intelectuală, ci şi una instituţională, iar „ştiinţa normală" este o activitate organizată ierarhic.[43] Adeziunea la o paradigmă este practică, prin urmare implică o serie bogată de idiosincrazii şi reflexe mentale, convingeri şi comodităţi intelectuale, la care se adaugă presiunea academică a comunităţii disciplinare. Prin urmare, renunţarea prin *convertire* este mult mai probabilă decât cea graduală, bazată pe insatisfacţia generată de eşecurile empirice repetate în interiorul unei paradigme.

La prima vedere, conceptul introdus de Kuhn se face vinovat de un acut relativism: principiile cercetării ştiinţifice în sine s-ar afla dincolo de raţiune şi experienţă - şi într-adevăr tocmai acest relativism i-a şi fost reproşat, în particular de către K Popper şi discipolii săi.[44] Însă, teoria sa a deschis o cale largă şi fertilă sociologiei cunoaşterii: ştiinţa încetează să mai fie înţeleasă doar ca o activitate strict raţională, în care mintea cercetătoare stabileşte, prin experiment sau falsificare logică, valabilitatea teoriilor sale. Activitatea de cercetare devine acum *şi* o variabilă a contextului istoric şi a societăţii în care este practicată. Această concluzie moderată va fi preluată şi de noi, cu atât mai mult cu cât ea capătă valenţe încă şi mai pregnante în cadrul istoriei arheologiei.

Ca o concluzie preliminară, notăm deci că, în orice câmp ştiinţific:

- teoriile reprezintă infrastructura cunoaşterii ştiinţifice; ele ghidează orice observaţie empirică şi sunt, la rândul lor, controlate de aceasta;
- teoriile reprezintă sisteme, altfel spus corpuri unificate, şi nu seturi de formule: din moment ce nici o formulă nu poate rămâne izolată, ea face parte dintr-un sistem ipotetico-deductiv;
- o teorie, sau o înlănţuire de teorii înrudite, dacă dispun de consistenţă şi popularitate, se organizează într-o paradigmă ştiinţifică, adică iniţiază un model de cercetare împărtăşit de o comunitate de cercetători;
- paradigma propune anumite obiective de cunoaştere, alege metodele şi evaluează rezultatele aşa-numitei „ştiinţe normale", care rezolvă problemele curente, de tip *puzzle*;
- schimbările de paradigmă sunt responsabile de progresul cercetării ştiinţifice; ele au loc prin intermediul „revoluţiilor ştiinţifice" şi, ulterior, prin convertirea savanţilor la noua paradigmă.

Cum stau, însă, lucrurile în ştiinţele despre om?

I.2. TEORIA ÎN ŞTIINŢELE SOCIALE

Dacă teoriile reprezintă forma naturală de organizare a oricărei cunoaşteri ştiinţifice, într-un moment istoric oarecare, ca şi cadrul de dezvoltare virtuală a acestei cunoaşteri, nu există, în principiu, nici un motiv pentru a le refuza aceeaşi menire şi în

43 „Oamenii de ştiinţă tineri îşi fac la început ucenicia, învăţând să gândească şi să profeseze aşa cum cere paradigma dominantă şi sunt promovaţi când au învăţat bine lecţia. Saga eroică a geniului individual izolat este un simplu mit. Oamenii de ştiinţă reali lucrează în comunităţi ierarhice, care se supun unei discipline ce întăreşte paradigma." (M. Hollis, *op. cit.*, p. 85).

44 Spre exemplificare, vezi K. Popper, *op. cit.*, p. 79-88; M. Hollis, *op. cit.*, p. 86-87.

câmpul ştiinţelor sociale. Şi aici teoriile sunt anterioare observaţiei, operează întotdeauna o simplificare a lumii sociale şi propun modele de cercetare. Cu toate acestea, după mai bine de un secol de dezbateri, pare a fi în general acceptată o deosebire de statut epistemologic între ştiinţele naturii şi cele sociale. Mult mai adânci sunt, însă, disensiunile privind caracterul şi profunzimea acestor diferenţe.

I.2.1. Ştiinţe naturale *vs.* ştiinţe sociale

La începutul secolului XX, triumfa ideea speculativă a unei deosebiri de natură între ştiinţele naturii şi cele sociale, pentru acestea din urmă situaţia istoriei apărând cu totul caracteristică. Această ruptură dintre ştiinţele naturale şi cele sociale (desemnate variabil şi ca ştiinţe ale spiritului, istorice etc.) se găsea comprimată în distincţia realizată de W. Dilthey, între ştiinţele explicative şi cele hermeneutice.[45] Redactată în deceniile ofensivei pedante a pozitivismului, teza lui Dilthey îşi asuma misiunea de a salvgarda specificul scrierii istoriei, asediat de scientismul în ascensiune.

Distincţia realizată de filozoful german se baza, totuşi, pe o strictă înţelegere a naturii cercetării naturaliste: în timp de lumea fizică ar respecta legi imuabile, variabilitatea sa fiind limitată şi teoretic epuizabilă prin *explicaţie* (adică reducere la legi),[46] cea a oamenilor, adică a libertăţii, ar fi un sistem deschis, în care înţelegerea se face intuitiv, prin *comprehensiune* (prin traducerea comportamentelor umane în termeni familiari şi prin identificarea motivelor acţiunii lor). Corolar al acestei convingeri, istoria era, astfel, disciplina lucrurilor irepetabile, în timp ce ştiinţele naturii s-ar ocupa de faptele repetitive, recurente, supuse legilor.[47] Dacă atitudinea naturalistă presupunea, deci, anterioritatea sau cel puţin exterioritatea lumii studiate, cea umanistă s-ar baza pe identitatea inerentă dintre obiect şi subiectul cunoscător.

O astfel de poziţie este, totuşi, greu de susţinut astăzi, altfel decât metaforic. Epistemologii au demonstrat cu prisosinţă că lumea naturală este, şi ea, supusă schimbării, iar teoriile asupra ei nu sunt mai puţin convenţionale. Este suficient să-l amintim pe acelaşi K. Popper, a cărui întreagă operă este dedicată dezavuării acestui mit al obiectivităţii naturaliştilor.[48]

La rândul lor, istoricii şi filozofii au redefinit convingător punctele care unifică, dar şi despart cele două câmpuri de cercetare. În acest sens, P. Veyne nota:

---

[45] W. Dilthey, *Construcţia lumii istorice în ştiinţele spiritului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 22-61; vezi şi M. Riedel, *Comprehensiune sau explicare. Despre teoria şi istoria ştiinţelor hermeneutice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 31-43.

[46] "Programul metodologic al ştiinţelor explicative se sprijină pe o înţelegere «teoretică» unilaterală a ştiinţei, care se află numai condiţionat în convergenţă cu conceptul originar-clasic al filozofiei şi ştiinţei. Format pe baza matematicii şi ştiinţei naturii, el orientează praxisul cercetării către adunarea de fapte, explicarea lor cu ajutorul legilor şi legarea cunoştinţelor privind faptele şi a legilor într-un sistem al ştiinţei care este dominat în fiecare dintre părţile sale de aceleaşi criterii ale adevărului. «A explica» înseamnă, în toate ştiinţele, a «deduce», ulteriorul din anterior, efectul din cauză, faptul din lege, în forma silogismului"(M. Riedel, *op. cit.*, p. 31-32).

[47] Este, de altfel, distincţia realizată şi de A. D. Xenopol (vezi *Teoria istoriei*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 7-28).

[48] Tot el ne reaminteşte: "... cercetătorii din ştiinţele naturale nu sunt mai obiectivi intelectual decât cei din ştiinţele sociale. Nici mai critici. Dacă se află mai multă obiectivitate în ştiinţele naturale, este pentru că aici există o tradiţie mai bună şi standarde mai înalte de claritate şi de critică raţională" (K. Popper, *op. cit.*, p. 98).

"Faptul că un lucru este singular nu înseamnă neapărat că el nu este explicabil ştiinţific; orice s-ar spune adesea, nu există diferenţă radicală între faptele pe care le studiază ştiinţele fizice şi faptele istorice: toate sunt individualizate într-un punct al spaţiului şi timpului şi ar fi *a priori* posibil ca şi unele şi altele să fie tratate ştiinţific. Nu putem opune ştiinţa şi istoria aşa cum opuneam studierea universalului si cea a individualului; mai întâi faptele fizice nu sunt mai puţin individualizante decât faptele istorice; apoi, cunoaşterea unei individualităţi istorice presupune punerea ei în legătură cu universalul... Este poetic să opunem caracterul istoric al omului repetiţiilor din natură, dar este o idee pe cât de poetică, pe atât de confuză... Până la urmă, singura nuanţă care desparte istoria omului de cea a naturii este de ordin cantitativ: omul variază în mai mare măsură decât natura, şi chiar decât animalele, şi sunt mai multe de povestit despre el".[49]

Cum distincţia dintre faptele naturale şi cele sociale rămâne, în ultimă instanţă, pur cantitativă, nici opoziţia dintre explicaţie şi comprehensiune nu rezistă, la o analiză mai profundă. Teza lui Dilthey pleca de la ideea că istoricul trebuie să reconstituie cu fidelitate trecutul, să îl retrăiască, comunicând, de-a dreptul emoţional, cu oamenii săi. Acest transfer părea să facă suficientă explicaţia într-un sens familiar, cel presupus de înţelegere.[50] În realitate, însă, scrierea istoriei este o activitate analitică, intelectuală, alimentată de o curiozitate identică celei naturaliste[51] şi, ca şi fizica, ea îşi construieşte obiectul, care suferă astfel o adevărată „purificare"[52] de empatii.

De exemplu, P. Ricoeur - pe urmele lui Marc Bloch -, nu crede că istoricul trebuie să reconstituie lucrurile "aşa cum s-au petrecut ele". Istoria re-compune, re-construieşte, nu *retrăieşte*. Ea explică, deci alcătuieşte serii: istoria este "o analiză, şi nu o coincidenţă emoţională".[53] Mai mult, odată cu dezvoltarea unei istoriografii tot mai ambiţioase cu profunzimile cauzale (cum este cazul istoriei sociale, economice, sau a mentalităţilor), a devenit tot mai evident faptul că nu există un tip privilegiat de explicaţie în istorie. "Nu este aşadar surprinzător că istoria îşi desfăşoară întregul evantai al modurilor de explicaţie capabile să facă inteligibile interacţiunilor umane. Pe de o parte, seriile de fapte repetabile ale istoriei cantitative se pretează analizei cauzale

---

49 P. Veyne, *Cum se scrie istoria*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1998, p. 16-17, 82.

50 A explica posedă două sensuri: "...«a atribui un fapt principiului său, sau o teorie unei teorii mai generale», aşa cum fac ştiinţele şi filozofia; alteori, într-un sens slab şi familiar, ca atunci când spunem «Lăsaţi-mă să vă explic ce s-a întâmplat şi veţi înţelege»." (*ibidem*, p. 118).

51 "Istoricul este naturalistul evenimentelor; el vrea să cunoască pentru a cunoaşte" (*ibidem*, p. 80). Prin urmare, "...istoria este o activitate intelectuală care, prin forme literare consacrate, serveşte scopurilor unei simple curiozităţi" (*ibidem*, p. 106).

52 *Ibidem*, p. 95-109.

53 „Ca orice alt savant, istoricul caută relaţiile dintre fenomenele pe care le-a distins. *De aici încolo* se va insista atât cât va trebui asupra necesităţii de a înţelege ansamblurile, legăturile organice care depăşesc orice cauzalitate analitică; se va opune aşadar atât cât va fi nevoie faptul de *a înţelege* celui de *a explica*. Şi cu toate acestea nu se va putea face din această distincţie cheia metodologiei istorice... Înţelegerea nu este deci opusă explicaţiei, ea este cel mult faţă de aceasta complementul şi contrapartea. Ea poartă marca analizei - analizelor - care au făcut-o posibilă. Şi îşi păstrează până la sfârşit această marcă: conştiinţa epocii pe care istoricul va încerca s-o reconstituie în sintezele sale cele mai vaste este alimentată de toate interacţiunile, de toate relaţiile în toate sensurile pe care istoricul le-a cucerit prin analiză."(s.a., P. Ricoeur, *Istorie şi adevăr*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1993, p. 34-35).

şi stabilirii unor regularităţi care apropie ideea de cauză, în sensul de eficienţă, de ideea de legalitate, după modelul raportului «dacă... atunci». De cealaltă parte, comportamentele agenţilor sociali, răspunzând presiunii normelor sociale prin diverse manevre de negociere, de justificare sau de denunţare, apropie ideea de cauză de ideea de explicaţie prin motive. Dar acestea sunt cazuri limită. Marea masă a lucrărilor istorice se desfăşoară într-o regiune medie, unde alternează şi se combină, uneori aleatoriu, moduri disparate de explicaţie... Putem deci considera depăşită cearta iscată la începutul secolului XX în jurul termenilor «explicaţie» şi «comprehensiune», percepuţi ca antagonici...”.[54]

Însă, chiar dacă nu putem accepta diferenţe de principiu între faptele naturale şi cele sociale, toate obiect al aceleiaşi analize raţionale, unificate de aceeaşi dorinţă de obiectivitate[55] şi supuse deseori aceloraşi modalităţi de explicaţie, vedem, totuşi, mari diferenţe între un text istoric şi raţionamentul unui fizician. Ceea ce înseamnă că distincţiile nu au fost integral anulate de consideraţiile de mai sus. Într-adevăr, în primul rând *obiectul* şi *obiectivele de cunoaştere* sunt cele care continuă să opună, de o manieră semnificativă, istoria ştiinţelor naturii. Căci „nu faptele fizice se repetă, ci abstracţia fără loc şi fără dată extrasă de fizician... Adevărata diferenţă nu se află între faptele istorice şi faptele fizice, ci între istoriografie şi ştiinţele fizicii. Fizica este un corp de legi, iar istoria este un corp de fapte”.[56] Iată, aşadar, cheia distincţiei dintre o disciplină umanistă şi o ştiinţă a naturii: istoria este o ştiinţă *a concretului*, metodele ei nu sunt cele ale fizicii - ştiinţă ce are ca obiect propriile sale formalizări.[57]

Istoria păstrează, aşadar, o notă aparte în raport cu ştiinţele naturii: interesul său, nu mai puţin ştiinţific, în principiu, decât cel al fizicianului, îl reprezintă concretul acţiunii umane şi, în acest sens, ea încearcă să identifice *specificul*. Se cuvine să insistăm puţin asupra acestui statut teoretic original.

---

[54] Idem, *Memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2001, p. 224. Pe scurt, istoria povesteşte, nu explică, pentru că, în fond, „a explica mai mult înseamnă a povesti mai bine, şi, oricum, fără a explica nu se poate povesti... ”(P. Veyne, *op. cit.*, p. 124).

[55] Definim obiectivitatea prin existenţa unui comportament metodic propriu. Prin urmare, “aşteptăm de la istorie o anumită obiectivitate care i se potriveşte [...]. Obiectivitatea trebuie luată aici în sensul ei epistemologic strict: este obiectiv ceea ce gândirea metodică a elaborat, a aşezat în ordine, a înţeles şi a făcut să fie înţeles. Aceasta este adevărat pentru ştiinţele fizice, pentru ştiinţele biologice; e adevărat de asemeni şi pentru istorie. În consecinţă, ne aşteptăm de la istorie ca ea să dea trecutului societăţilor omeneşti acces la această demnitate a obiectivităţii. Ceea ce nu vrea că însemne că această obiectivitate ar fi cea a fizicii sau a biologiei: există tot atâtea niveluri de obiectivitate câte feluri de comportamente metodice.” (P. Ricoeur, *Istorie...*, p. 31).

[56] P. Veyne, *op. cit.*, p. 17.

[57] Acest fapt era, de altfel, sesizat încă de la începutul secolului al XVIII-lea, de gânditori ca G. B. Vico: „... metodologia filologiei şi istoriei este mai îndeaproape înrudită cu maniera de studiu (*ratio studiorum*) a ştiinţelor practic-filozofice, precum etica, politica şi jurisprudenţa, decât cu *mos geometricus* a ştinţelor fizice. Corelaţia dintre limbaj şi acţiune, pe care o au ca obiect, se sustrage principiului cartezian al explicaţiei şi evidenţei. Ceea ce produce omul nu se lasă dedus din «adevăruri prime». Adevărul practic nu este vreun general (*universale*) ce are valabilitate fără limitare spaţio-temporală... Ştiinţele hermeneutico-practice nu au nevoie să preformeze sau chiar să construiască obiectele după modelul disciplinelor teoretice; ele trebuie să accepte aceste obiecte aşa cum sunt, în particularitatea lor, pentru ca apoi să poată identifica în ele ceva general.”(M. Riedel, *op. cit.*, p. 33).

I.2.2. Individualitatea teoretică a istoriei

Ca să propunem o definiţie minimală, vom spune că istoria caută să redacteze o naraţiune veridică,[58] aranjând pe principii cauzale şi interpretând *evenimentele* trecutului pe care, din varii motive, le consideră *interesante*. Se înţelege că nu ne rezumăm aici la a caracteriza istoria evenemenţială, pentru că „eveniment" şi „interesant" sunt termeni corelaţi: istoricii îşi pot propune o scară profundă de analiză a cauzalităţii (cum este cazul istoriei economice, sau a mentalităţilor), sau una mai modestă, rezumată la istoria politică. În orice caz, ei *aleg* evenimentele semnificative şi interesante şi, ca şi naturaliştii, o fac în funcţie de ceea ce am caracterizat mai devreme drept „teorie". Nu credem că greşim când afirmăm că teoria unui istoric este cel mai bine pusă în evidenţă de ceea ce, în naraţiunea sa, el consideră drept „specific" (unei epoci, unei mutaţii istorice particulare etc.). Chiar şi evenimentele sunt interesante doar în măsura în care ele sunt considerate a da măsura *specificului*.

Ce ar fi, deci, specificul? Pe scurt, acea combinaţie unică de universal uman şi particular istoric care face ca gesturile oamenilor din trecut să se recomande drept demne de curiozitatea cercetătoare a celui care redactează o naraţiune istorică - şi să poată fi, în acelaşi timp, înţelese. Tautologia este evidentă, dar ea nu trebuie să ne îngrijoreze: pur şi simplu, istoria are un obiect de studiu imprecis, delimitat doar de decizia subiectivă luată de istoric. Cum orice eveniment *este* istoric, el va fi ales spre analiză doar în măsura în care, dintr-un motiv sau altul, istoricul îl consideră specific.

Este această *căutare a specificului* suficientă pentru a da consistenţă ştiinţifică cercetării istorice? Vom răspunde că, cel puţin din punct de vedere *funcţional*, răspunsul nu poate fi decât afirmativ: specificul condensează obiectivele de cunoaştere ale istoricului, îi defineşte interesul, dar reconstituirea sa este nevoită să respecte severe reguli de procedură ştiinţifică. La fel ca şi naturalistul, în căutarea specificului, istoricul foloseşte, ca mediatori euristici, generalizări, concepte, modele, teorii,[59] pentru a facilita explicaţia, dar şi o logică de bun-simţ, pentru a lămuri şi a orienta înţelegerea. Tot astfel, metodele şi teoriile istoricului, deşi puţin pretabile formalizării, faţă de cele ale fizicii, pot fi, totuşi, evaluate „obiectiv": primele trebuie să se plieze bazei

---

[58] „Istoria este fiica povestirii. Ea nu se defineşte printr-un obiect de studiu, ci printr-un tip de discurs. A spune că studiază timpul nu are, de fapt, alt sens decât acela de a afirma că îşi dispune toate obiectele pe care le studiază în timp: a face istorie înseamnă a spune o poveste" (F. Furet, *Atelierul istoriei*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002, p. 85).

[59] Ca să oferim cel mai potrivit exemplu al acestor simplificări euristice, cu totul echivalente teoriilor naturaliste, este suficient să amintim celebrele idealtipuri weberiene, concepte pure, sau definiţii "la limită": "Idealtipul se obţine prin *accentuarea* unilaterală a *unuia sau mai multor* puncte de vedere şi prin înlănţuirea mai multor fenomene date izolat, difuze şi discrete... pe care le ordonăm potrivit punctului de vedere ales unilateral, într-o construcţie ideală unitară. O asemenea construcţie nu se regăseşte nicăieri în realitatea empirică în puritatea ei conceptuală: ea este o *utopie*. Pentru istorici se impune atunci sarcina de a demonstra în analiza fiecărui caz în parte cât de aproape, respectiv departe se află realitatea de acel model ideal sau, cu alte cuvinte, în ce măsură condiţiile economice existente într-un anumit oraş pot fi etichetate drept «economie orăşenească», în sensul conceptual al expresiei. Ca atare, acel concept, aplicat cu prudenţă, aduce un serviciu specific în profitul cercetării şi clarităţii." (s.a., M. Weber, *Teorie şi metodă în ştiinţele culturii*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001, p. 47, dar vezi dezvoltarea ideii în continuare, p. 48-66).

documentare, iar ultimele să poată fi confirmate, falsificate sau îmbogățite de evidențe contrarii.

Rămâne, desigur, deschisă discuția dacă un obiectiv atât de imprecis cum este „specificul" este în sine capabil să confere un statut *științific* istoriei. Epistemologii cred cu tărie că nivelul de dezvoltare al unui domeniu științific constituie o replică directă a gradului de elaborare a teoriilor sale[60] și, din acest punct de vedere, istoria pare mult mai slabă dotată teoretic în raport cu științele naturii: "Istoria nu explică, în sensul că ea nu poate deduce și prevedea (doar un sistem ipotetico-deductiv poate face aceasta); explicațiile sale nu înseamnă trimiterea la un principiu care ar face evenimentul inteligibil, ele sunt sensul pe care istoricul îl atribuie povestirii"[61]. Dar, așa cum am amintit mai sus, istoria ca știință nu urmărește obiectivele fizicii și, în afara unei ambiții greșit orientate, nu avem nici un motiv să ne simțim stânjeniți de aparenta sa inaniție teoretică. Cunoașterea istorică trebuie privită ca *eliptică*: prizonieră a prezentului, ea nu poate depăși o perspectivă pragmatică asupra obiectului său de studiu. Ea construiește o buclă, pleacă de la prezent și se întoarce, înarmată cu o nouă experiență, către el. „Cercul hermeneutic" nu constituie decât sistematizarea însăși condiției de existență a scrisului istoric: cum poate înțelege o ființă istorică altă ființă istorică, ambele fiind supuse limitărilor condiției lor, cea a contextului lor irepetabil, fără riscul unui monolog pragmatic? Din nefericire, toate încercările de a sparge cercul hermeneutic și de a pune istoria pe bazele științifice ale naturalismului - și de care nu a fost lipsită nici arheologia -, s-au soldat cu eșecuri.

Această fatalitate nu presupune că, așa cum am notat, istoria nu caută obiectivitatea: ea este limitată însă de obiectivul său de cunoaștere, ca și decisă de comportamentul metodic propriu. Tocmai această dorință și metodă de cunoaștere face ca diferențele de funcționare logică dintre științele naturii și cele sociale să fie doar cantitative, chiar dacă a constata regularități în istorie nu este deloc același lucru cu a crede că ea este guvernată de legi. Interesul pentru specific trimite permanent la universalul uman, așa cum o formulă de rang inferior trimite, în științele naturii, către cea de rang superior[62] și, ca și în cazul teoriilor naturaliste, singurul aspect care va

---

[60] "Volumul relativ și adecvarea activității teoretice măsoară deci gradul de dezvoltare al unei științe, la fel cum mărimea relativă și eficacitatea unui sistem nervos sunt un indiciu al progresului biologic. Din această cauză, psihologia și sociologia, în ciuda stocului imens de date și generalizări de nivel inferior, sunt considerate ca aflându-se într-un stadiu subdezvoltat, deoarece ele nu abundă în teorii cuprinzătoare și profunde, suficiente pentru a explica materialul empiric existent. Aici, ca și în alte domenii subdezvoltate ale cercetării, teoretizarea este încă frecvent privită ca un lux, iar culegerea datelor - adică descrierea - ca singura ocupație decentă, în așa grad încât teoria (speculația) este opusă cercetării (culegerea datelor). Această atitudine paleoștiințifică, încurajată de un gen primitiv de filozofie empiristă, este în mare măsură răspunzătoare pentru rămânerea în urmă a științelor despre om" (M. Bunge, *loc. cit.*, p. 217-218). Departe de îngrijorarea pozitivistă a lui Bunge, trebuie subliniat că înapoierea teoretică, a sociologiei, de exemplu, raportată la științele naturii, se datorează doar ambițiilor sale științifice, care au condus-o către această dezavantajoasă comparație.

[61] P. Veyne, *op. cit.*, p. 120.

[62] Unii autori preferă să înlocuiască noțiunea de *specific* cu cea de *unic*: "Praxisul cercetării în disciplinele hermeneutice nu a fost legat cu necesitate de acel concept al științei care a ajuns să se impună în programul metodologic al științelor explicative. Desigur, filologia și istoria sau jurisprudența și teologia sunt și ele într-un anumit grad «științe teoretice», care au de-a face cu ceea ce este, respectiv, cu ceea ce a fost; și în acest cadru, atât cu individualul cât și cu ceva general. Ambele

distinge istoria de speculaţie şi de fantezia pură este concordanţa cu faptele cunoscute, mai exact cu dovezile despre ele.

Important este să reţinem că investirea cu sens de care se face responsabil istoricul, este şi ea, ghidată teoretic, cu diferenţa că interpretările unui istoric sunt condiţionate direct de diversitatea obiectului de studiu, umanitatea, care conduce la o cauzalitate "globală şi confuză",[63] greu de limpezit, de dimensiunea comparativă pe care o invocă în explicaţii - altfel spus, de experienţa sa "clinică"-, ca şi de calitatea şi cantitatea urmelor istorice conservate, deci de baza documentară. Profunzimea teoriei istoricului ţine, firesc, de adâncimea proiectului de cunoaştere propus, deci de măsura în care împinge cauzalitatea către non-evenemenţial - acea istoricitate de care nu suntem conştienţi, încă neconceptualizată[64].

Ajungem, pe această cale, la ideea că teoria istoricului rezidă în *conceptele*[65] sale şi depinde de măsura în care ele învăluie corect şi descriu suficient realitatea unor evenimente. Amplitudinea şi profunzimea de care dispune înlănţuirea de concepte a istoricului dă măsura teoriei sale. Implicit, progresul istoriografiei va fi unul al *topicii* şi al *conceptelor*, o adâncire a proiectului de cunoaştere către zonele umbrite, încă neconceptualizate ale cauzalităţii şi către izolarea specificului: singurul aspect care distinge o istorie bine scrisă de una mai puţin adâncă este măsura în care împinge cauzalitatea către non-evenemenţial.[66]

---

iau însă înlăuntrul lor o altă formă. Căci *singularia* spre care se îndreaptă nu sunt nici pure fapte ale naturii, nici cazuri de legi ale naturii, ci ceva pe care omul însuşi îl produce: *cuvinte şi acţiuni*, *texte* şi *opere*. Sunt - pentru a circumscrie cât de precis această stare de fapt elementară - produse care-l exprimă întotdeauna şi pe autorul lor, acţiunile şi suferinţele, trebuinţele şi dorinţele, scopurile şi intenţiile, aşteptările şi temerile sale. De aceea, obiectul propriu-zis al ştiinţelor hermeneutice nu este nici individualul, nici generalul, ci *unicul* - ceva particular în care se relevă permanent, cu fiecare cuvânt şi fiecare acţiune, cu fiecare text şi fiecare operă, ceva general." (M. Riedel, *op. cit.*, p. 21).

63 P. Veyne, *op. cit.*, p. 121-134.

64 *Ibidem*, p. 28-29.

65 "Conceptul este o piatră de încercare pentru cunoaşterea istorică, deoarece această cunoaştere este descriptivă; istoria nu are nevoie de principii explicative, ci de cuvinte pentru a spune cum erau lucrurile. Însă lucrurile se schimbă mai repede decât cuvintele... Adevărata soluţie ar fi o istorizare completă a tuturor conceptelor şi a tuturor categoriilor; iar aceasta cere ca istoricul să controleze până şi cel mai mic substantiv care îi vine sub pană, să fie conştient de toate categoriile pe care le foloseşte fără să gândească. Este mult de lucru. Înţelegem acum în ce fel trebuie să privim o carte de istorie: trebuie să vedem în ea un câmp de luptă între un adevăr în veşnică schimbare şi nişte concepte mereu anacronice; atât conceptele, cât şi categoriile trebuie neîncetat remodelate, să nu existe forme fixate dinainte, să se modeleze pe realitatea obiectului lor în fiecare civilizaţie. În această privinţă, reuşitele sunt mai mult sau mai puţin complete; orice carte de istorie amestecă conceptele istorizate cu un reziduu anacronic ce ţine de nişte prejudecăţi eternaliste inconştiente." (*ibidem*, p. 181).

66 Istoricul "nu mai are pretenţia de a povesti ce s-a întâmplat, nici măcar ce s-a întâmplat important în istoria omenirii sau a unei părţi din omenire. Este conştient că operează alegeri din acest trecut despre care vorbeşte şi că, procedând astfel, îi pune întrebări selective. Cu alte cuvinte, îşi contruieşte obiectul de studiu delimitând nu doar perioada, ansamblul evenimentelor, dar şi problemele ridicate de acestea şi pe care va trebui să le rezolve. Aşadar, istoricul nu poate evita un minim de elaborare conceptuală explicită: întrebarea corectă, o problemă bine pusă contează cel mai mult - şi sunt mai rare - decât abilitatea sau răbdarea de a aduce la lumină un fapt necunoscut, însă marginal." (F. Furet, *op. cit.*, p. 89).

În aceste condiții, vom înțelege că *gândirea teoretică* a istoriei, sinonimă filozofiei critice a istoriei,[67] are ambiții proprii: ea este o reflecție asupra conceptelor, topicii și metodelor istoriografice sau, eventual, asupra fundamentelor cunoașterii istorice însăși. Ea nu poate urmări edificarea unui nucleu nomotetic - ca, de exemplu, fizica newtoniană -, pentru că, pe de o parte, acesta ar contraria menirea istoriei, care este *narațiunea* și, în plus, s-ar dovedi rapid *insuficient*, din pricina diversității indefinite a comportamentului uman, a cărui *descriere* și desfășurare în timp este misiunea istoriei. Altfel spus, orice depășire a acestui obiectiv de cunoaștere anunță o părăsire a câmpului istoriei, în favoarea altor discipline (filozofie, sociologie/antropologie generală etc.). Fără a nega utilitatea ocazională a acestor evadări, ezităm în a le considera relevante în cadrul acceptat aici ca fiind misiunea istoriei.

Ajunși în acest punct, fără a socoti deliberarea încheiată, este de ajuns să afirmăm, pragmatic, că distincția dintre istorie și științele naturii apare, fenomenologic și funcțional, nesemnificativă: în ambele situații, teoriile sunt conjecturi; ele preced și ghidează observațiile și acest fapt este relevant și suficient în argumentația noastră. Cu toate acestea, vom considera nefondată orice încercare de a regăsi în istorie satisfacția clarității formale accesibile fizicienilor. Vom conchide prin a afirma: cunoașterea istorică este *posibilă* (prin intermediul urmelor conservate), *rațională* (pentru că trecutul este reconstituit pe seama logicii comune și prin decuparea rațională a circumstanțelor, cauzelor și urmărilor), *limitată* (din pricina volumului și calității urmelor, dar și a condiționării istorice a activității istoricului) și *perfectibilă* (adâncirea cauzalității și completarea descrierii asigură îmbogățirea permanentă a narațiunii rezultate).

Se cuvine să aprofundăm acum măsura în care rigorile și limitele istoriografiei caracterizează cercetarea preistorică. Această observație sugerează deja că cercetarea preistoriei nu este tocmai conștientă de misiunea sa istorică - și, într-adevăr, din pricina condițiilor sale de geneză și evoluției sale ulterioare, o relativă înstrăinare între cele două discipline poate fi remarcată.

I.3. PREISTORIE SAU PRE-ISTORIE?

A urmări relațiile dintre preistorie și istorie presupune, desigur, că disciplina *preistorie*, în sine, poate fi definită cu aceeași claritate ca și istoriografia. O atare misiune este mai complicată decât pare la prima vedere.

Chiar și astăzi, definirea domeniului preistoriei cunoaște trei direcții fundamentale: ea este înțeleasă fie ca o *istorie naturală a omului*, fie drept o *istorie a omului anterioară primelor texte*, fie o *paleoetnologie*. Astfel, prima urmărește plasarea omului în cadrul său biologic, geologic și geografic, rămânând fundamental naturalistă în spirit și în atitudinea față de obiectul de studiu; cea de-a doua încearcă să prelungească istoria, însă interesul și posibilitățile sale reușesc cu greu să depășească, cronologic, neoliticul; ultima direcție caută tehnicile, cutumele, stilurile de viață, direcția etnologică.[68] Unor obiective atât de diferite le coincid în mod firesc platforme academice variate, formația

---

[67] Este câmpul desemnat variabil, fie ca logică, fie ca epistemologie și/sau metodologie a istoriei (A. Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești. Teoria și filozofia istoriei de la Hasdeu și Xenopol la Iorga și Blaga*, Ed. All, București, 1999, p. 9-11.)

[68] Constatarea, deși veche de câteva decenii, își păstrează actualitatea (A. Laming-Emperaire, *Origines de l'archéologie préhistorique en France. Des superstitions médievales à la découverte de l'homme fossile*, Ed. Picard, Paris, 1964, p. 13-15).

preistoricienilor fiind foarte diversă, naturalistă, antropologică, sau istorică.[69] Este firesc, deci, că fiecare tradiţie academică va oferi o altă definiţie disciplinei: istorie naturală, ştiinţă socială, ramură a antropologiei, sau istorie, pur şi simplu.

Va trebui, prin urmare, să ne mulţumim cu o definiţie preliminară foarte convenţională: obiectul de studiu al preistoriei îl constituie populaţiile preliterate dispărute, accesibile cunoaşterii exclusiv prin intermediul arheologiei. Mai simplu, preistoria este ceea ce studiază preistoricienii: ei analizează vestigiile materiale ale trecutului anterior textelor scrise,[70] pe întreg mapamondul şi, din moment ce o fac în maniere diverse, există, aşadar, doar preistoricieni. A crede, însă, că alegerea şi atitudinile faţă de obiectul de studiu ţin exclusiv de formaţie ar fi, fără îndoială, o simplificare abuzivă: eşafodajul teoretic al preistoricienilor amestecă întotdeauna, în proporţii diferite, instrumente conceptuale ale celor trei direcţii intelectuale. La fel de imprudent ar fi să ignorăm unitatea de viziune care se ascunde în spatele acestor abordări ştiinţifice. Contrapuse declarativ şi complementare de fapt, toate presupun delimitarea pozitivă faţă de obiectul de studiu, deci o atitudine *modernă*, adică *occidentală* faţă de acesta. Nu numai că suveranitatea culturală a Europei moderne a însoţit permanent autoritatea sa politică şi forţa sa economică,[71] dar chiar şi disciplinele ştiinţifice, în forma lor actuală, sunt "europene". Acest fapt atrage importante consecinţe.

Într-adevăr, un secol de filozofie, antropologie şi istoriografie europeană ne arată că descrierea pură, obiectivă, a unei culturi străine este imposibilă: nu există o metacultură, un standard universal de valoare şi semnificaţie. O descriere relativizează o cultură în raport cu cea a traducătorului, iar cultura proprie devine, astfel, etalonul de măsură al culturii în general.[72]

Vom reţine, aşadar, că cercetarea ştiinţifică a preistoriei *a devenit posibilă* doar ca parte a atmosferei din Europa modernă. Or, ca variabilă a acestei configuraţii culturale moderne, atitudinea faţă de trecutul preistoric îmbracă note specifice, care disting preistoria de istoriografia tradiţională: crescută pe acelaşi fundament european

---

[69] Se adaugă, desigur, amatorismul, foarte important, de exemplu, în cadrul unei tradiţii prestigioase, cum este cea franceză (vezi G. Camps, *Introduction à la préhistoire. A la recherche de paradis perdu*, Librairie Academique Perrin, Paris,. 1982, p. 26). Lăsăm deoparte profunzimea diferenţelor dintre proiectele de cunoaştere propuse. Ea nu este absolută, iar tradiţiile intelectuale, obiceiurile academice şi instituţionale regionale au avut un cuvânt greu de spus în această direcţie. Progresele metodologice, realizate separat, tocmai datorită acestei delimitări "eronate" a câmpului de studiu specific, conduc tot mai des astăzi la abordări pluri- sau interdisciplinare: ele nu încearcă decât să refacă unitatea iniţială a curiozităţii în privinţa omului (A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 15).

[70] Este evident că, foarte generos definită, preistoria are variate limite cronologice. Cercetarea unor populaţii al căror scris nu a fost descifrat, sau a unor populaţii istorice care nu au cunoscut scrisul se face tot cu mijloacele arheologiei. În acest caz, ataşarea atributului „preistorică" este opţională şi ascultă mai degrabă de decupajele cronologice acceptate de istorie în tradiţiile academice respective.

[71] Este greu de contestat că, de câteva secole, modernitatea şi Occidentul european sunt apropiate paradigmatic, că aceste valori complementare se acompaniază permanent şi pretutindeni, că introducerea căilor ferate, sau a educaţiei moderne în orizonturi culturale tradiţionale, sunt fenomene de inspiraţie, dacă nu de iniţiativă europeană. Raţionalizarea societăţii, laicizarea culturii, obiectivarea instituţiilor culturale, urbanizare, înseamnă "modernizare" în Europa, aşa cum înseamnă "europenizare" pe alte coordonate, unde aceste principii devin, gradat sau brusc, norme culturale.

[72] G. H. de Radkowski, *Antropologie generală*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2000, p. 75-79.

ca şi istoria, dar lipsită de orice continuitate comportamentală sau instituţională - iar, pentru europeni, continuitatea istorică a constituit permanent măsura propriei identităţi -, preistoria apare, încă, drept o perioadă exotică, personificare a extremei alterităţi care se poate imagina între cultura europeanului modern şi alte culturi: ea descrie "ţinuturi străine şi oameni fără chip".[73] Sunt aici exprimate foarte bine condiţiile preliminare ale acestei alterităţi: diferenţa „naturalistă" (obiectivă, geologică, de peisaj) şi cea „umanistă" (subiectivă, metodologică, în care preistoria nu este nici măcar istorie sau etnografie). Dacă amintim că această epocă este accesibilă prin mărturii sărace, pentru înţelegerea cărora nici analogiile etnografice nu pot fi utilizate în siguranţă - din moment ce, fără excepţie, oamenii preistoriei sunt înaintaşii tuturor culturilor cunoscute, chiar a celor primitive -, vom înţelege de ce preistoria s-a plasat aproape de la sine în afara istoriei. Însăşi profesionalizarea sa târzie, ca şi ermetismul tot mai accentuat al metodelor sale, au determinat o treptată autonomizare a câmpului său de studiu, suficientă pentru a ecrana identitatea profundă dintre obiectivele sale de cercetare şi cele ale istoriei.[74]

În principiu, distincţia actuală dintre cele două discipline s-ar baza doar pe caracterul documentaţiei, în absenţa izvoarelor scrise preistoria fiind nevoită să înţeleagă trecutul exclusiv prin prisma culturii materiale. Consecinţe deja importante decurg de aici: lipsită, prin natura izvoarelor sale, de accesul la individ şi eveniment, preistoria va fi, fatal, devotată dimensiunii sociale a trecutului umanităţii - cu întreg cortegiul de implicaţii cantitative al acesteia -, dar şi marilor unităţi de timp, pretabile înţelegerii unor adevărate *trend*-uri, mari linii de devenire istorică, în care afirmaţii de genul "omul de Neanderthal a dispărut" fac parte din inventarul cotidian şi banal de concluzii. Aşadar, cu o cronologie geologică şi o inerentă preocupare pentru formele de viaţă colectivă, la care se adaugă un arsenal tot mai bogat de metode specifice, majoritatea de origine naturalistă, preistoria pare a se fi interpus o distanţă enormă între ea şi istorie, iar acest fenomen caracterizează, practic fără excepţie, întreg arealul în care preistoria este recunoscută ca specializare ştiinţifică. În aceste condiţii, contează prea puţin că, în Europa cel puţin, preistoricienii ar recunoaşte în bloc interesul lor istoric: preistoria utilizează alte metode şi, cum suntem deseori tentaţi să definim o ramură ştiinţifică umanistă după metodele sale, ea a ajuns să constituie *de facto* o altă disciplină.

Dar exilarea preistoriei în afara istoriei, aparent motivată de caracterul bazei documentare, sugerează şi o diferenţă de statut ideologic. Faptul că preistoria a îmbrăţişat o perspectivă preponderent cantitativă reflectă o altă realitate profundă, legată de bazele ideologice ale cercetării preistorice. Creaţie a secolului al XIX-lea

---

[73] F. Hole, R. Heizer, *An Introduction to Prehistoric Archaeology* (III-rd edition), Ed. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973, p. 414.

[74] Apariţia arheologiei preistorice, ca şi a etnologiei, adică a metodelor şi a unui corp de profesionişti care să le stăpânească, a contribuit la accelerarea acestei diviziuni, pe fondul tot mai zgomotos clamatei autonomii metodologice, dar şi academice. Comunităţile arhaice, fie ele preistorice sau etnografice, constituie astăzi obiectul unor discipline diverse, profesate de la catedre diferite. Explozia specializării a condus experţii fiecărui câmp de studiu către fetişizarea valorilor şi metodelor proprii fiecărei ramuri a ştiinţelor despre om. Diferenţe, care, epistemologic, rămân pur formale, au căpătat consistenţa tradiţiei şi au îngreunat, dacă nu au întrerupt cu totul comunicarea dintre specialiştii fiecărei subdiscipline.

european, ea a răspuns altor necesităţi decât acelora conferite prin tradiţie istoriei. E drept, preistoria a coincis cu descoperirea unei *istorii universale* a umanităţii, în care europenii deţineau o poziţie fruntaşă şi pe care căutau să o perpetueze. Dar acest ev glorios a durat puţin, iar interesele ardente ale naţiunilor europene au continuat să se manifeste în spaţiul cronologic ocupat tradiţional de istorie. Cu excepţia unor scurte episoade de „prelucrare" naţionalistă a rezultatelor sale, care i-au insuflat efemer o importanţă nu mai puţin artificială decât cea conferită de evoluţionism, preistoria a rămas permanent o simplă rudă săracă a istoriei, proporţional finanţată şi promovată în atenţia publicului. Abia deceniile din urmă, caracterizate, cel puţin în Occident, de un declin ideologic al naţionalismului, s-au deschis unui interes umanist mai generos cu preistoria, tot mai frecvent înţeleasă ca o parte naturală a cunoaşterii istorice, demnă de un interes egal şi susţinut. Desigur, motivaţiile mai puţin pure nu lipsesc: ideologia Uniunii Europene, ca şi ambiţiile universaliste ale ideologiei americane, contribuie consecvent la voita estompare a diferenţelor culturale motivate istoric în favoarea unei unităţi trans-culturale susţinute... preistoric.

Mulţumindu-ne să profităm, la un orizont strict epistemologic, de acest climat binevoitor, vom încerca doar să reamintim identitatea tematică şi teoretică dintre cele două ramuri ale interesului pentru trecut. Bazaţi pe această convingere, vom căuta, în loc să "exorcizăm" originalitatea teoretică a preistoriei, cum ar fi, poate, de aşteptat,[75] să o limităm, prin reintegrarea sa în câmpul epistemologic al istoriei. Ne este suficient un singur motiv: preistoria, ca şi istoria, se preocupă de trecutul umanităţii şi, deci, după expresia faimoasă a lui Marc Bloch, ambele se comportă precum „căpcăunul din poveste": ele caută oamenii. Altfel spus, au acelaşi *obiect* şi aceleaşi *obiective* de cunoaştere, iar *curiozitatea* care-i aduce pe preistoricieni printre vetre, gropi menajere şi aşchii de silex este de aceeaşi natură cu cea care îi conduce pe istorici spre arhive. Dat fiind acest interes comun, preistoria cunoaşte toate problemele epistemologice ale istoriei, cărora le adaugă doar un set nou de dificultăţi, ridicate de caracterul documentaţiei.

Pe de altă parte, contingenţele de care trebuie să asculte demersul istoricului, ca şi al preistoricianului, sunt identice: ei trebuie *să înţeleagă şi să nareze succesiunea unor evenimente unice şi irepetabile, legate între ele prin relaţii cauzale*. Mai mult, această istorie a unei deveniri încheiate, nu se poate baza decât pe *urmele* ei. Deci, ca şi istoricul, preistoricianul cunoaşte trecutul prin intermediul urmelor, semne ale activităţii umane care, trebuie subliniat, sunt prea rar realizate în scopul comunicării peste timp: ele au, în general, caracter neintenţional şi, oricum, semnificaţia lor trebuie înţeleasă.

Ca bază a acestei înţelegeri, ambele direcţii de cercetare dispun, deci, de premisa *comprehensiunii*, a raţionalităţii comportamentelor umane, fără de care nu pot încerca o explicaţie a trecutului. Dacă înţelegerea indivizilor preistorici este dificilă şi pare supusă mai degrabă „explicaţiei" decât „comprehensiunii", merită amintit că şi

[75] Moda autonomizării cercetării preistoriei a devenit evidentă, începând cu anii '60 ai secolului XX, odată cu încercările "noii arheologii" americane de a construi o teorie proprie a arheologiei. Deja cutumiar, aproape fiecare nouă generaţie de arheologi americani caută să eludeze savant problema "preistoriei ca istorie", pentru a circumscrie mai bine câmpul teoretic al arheologiei. Meritele instrumentale ale unei astfel de tendinţe nu pot fi ignorate, cum nici nu trebuie lăsate să deturneze misiunea arheologiei preistorice de la obiectul său de cercetare acreditat în Europa, istoria.

istoricul, ca şi preistoricianul, se dedică studiului omului, în ipostaza lui naturală, cea de oameni. Dimensiunea socială a studiului este un bun comun al ambelor discipline, căci istoria nu se ocupă doar de biografii. În ambele situaţii, este urmărită o istorie a societăţii şi a culturii diferitelor epoci, care, în cazul istoriei, dispune deseori de şansa conservării accesului la elemente bine individualizate. Acest ultim aspect nu epuizează, însă, misiunea cercetării istorice, care se extinde tot mai mult către non-evenemenţial, la fel cum, în direcţia inversă, preistoria încearcă să se apropie, prin metodele sale, de individual.

Cât priveşte progresul ambelor discipline, el este reprezentat de aprofundarea proiectului de cunoaştere, de elaborarea a noi concepte sau teorii şi de *inventarea* a noi surse de documentare, adecvate noilor întrebări pe care şi le pun cercetătorii.[76] În acest sens, situaţia arheologului nu este diferită de cea a istoricului: noile sale "arhive" sunt descoperirile spectaculoase şi neaşteptate. Ele rămân, însă, rare şi mai puţin capabile de revoluţii conceptuale decât se crede. După cum ne reamintesc filozofii, "cunoaşterea nu poate să pornească de la zero - de la o *tabula rasa* - nici de la observaţie. Progresul cunoaşterii constă, în principal, în modificarea cunoaşterii anterioare. Deşi se întâmplă uneori, de exemplu în arheologie, să facem un progres graţie unei observaţii întâmplătoare, importanţa descoperirii va depinde, de obicei, de capacitatea ei de a modifica teoriile noastre anterioare."[77]

Ultima, dar în nici un caz cea din urmă bază comună a celor două discipline rezidă în caracterul suficient *în sine* al curiozităţii istorice. Nu se poate nega că atât istoria, cât şi îndepărtata preistorie, fac deopotrivă obiectul unor interpretări în lumina intereselor pragmatice ale contemporaneităţii. Mai mult, lăsând deoparte pervertirile ideologice intenţionate, realizate cu scopul vectorizării acţiunilor politice, sau al altor diverse interese sociale, cercetarea istoriei se subsumă, mai frecvent, unei convingeri naive privind misiunea sa "nobilă", pandant al responsabilităţii pe care o poartă studiul său - din moment ce ştiinţele sociale pot prezice şi lumina drumul viitorului.

Considerăm însă că, explicită sau nu, această teză populară este falsă. Ea funcţionează ca un sofism de justificare aristotelic, prin care profesioniştii încearcă să explice şi, mai ales, să amplifice importanţa activităţii lor şi, în fapt, ignoră activitatea propriu-zisă, cotidiană a istoricilor sau arheologilor. Este în afara oricărei îndoieli o anumită condiţionare teoretică - deci istorică - a discursului, care afectează cu severitate nivelul practicii cotidiene. Însă relaţiile istoricului cu "spiritul epocii", sau cu ideologiile oficiale, sunt mult mai nuanţate decât lasă să se înţeleagă o lectură superficială. Credem că redactarea unui discurs istoric nu urmăreşte, de obicei,

[76] "Definindu-şi obiectul de studiu, istoricul trebuie, totodată, să-şi «inventeze» sursele, care, în general, nu sunt adecvate, în forma iniţială, tipului său de curiozitate. Se poate întâmpla, fireşte, să pună mâna pe un pachet de arhive care nu doar va fi utilizabil ca atare, dar îl va şi conduce la idei, la o conceptualizare nouă ori mai bogată. Este una dintre binecuvântările meseriei. Însă se întâmplă mai des invers. Or, istoricul care încearcă să pună şi să rezolve o problemă trebuie să găsească materialele relevante, să le organizeze şi să le facă se devină comparabile, permutabile, astfel încât să poată descrie şi interpreta fenomenul studiat plecând de la un anumit număr de ipoteze conceptuale." (F. Furet, *op. cit.*, p. 89-90).

[77] K. Popper, *Filozofie socială...*, p. 56.

obiective străine, afară de consistenţa şi veracitatea sa.[78] Dacă istoricii invocă - şi se întâmplă frecvent - astfel de justificări (ideologice, naţionale etc.), ele sunt doar elaborări secundare, care nu ne edifică, ba chiar mistifică, ceea ce fac zi de zi. Istoricii, ca şi preistoricienii, sunt curioşi, pur şi simplu, în privinţa trecutului şi, spre deosebire de amatori, ei dispun de mijloacele de a realiza o reconstituire competentă a lui, pentru satisfacerea curiozităţii generale a contemporanilor lor.

Vom conchide că preistoria şi istoria sunt, şi în cadrul general al societăţii care le promovează, şi din punct de vedere al obiectivelor de cunoaştere şi al comportamentului metodic, una şi aceeaşi disciplină, iar diferenţele documentare nu pot disimula această identitate. Iar dacă circumstanţele de geneză ale preistoriei, uşurinţa crescută cu care rezultatele istoricilor pot fi vectorizate ideologic, ca şi sursele de informaţie diferite impun o distanţă între cele două tipuri de discurs, aceste dezavantaje nu există decât pentru a fi depăşite.

O convingere fermă are, deci, rolul de preambul necesar întregului nostru demers: *arheologia preistorică este o disciplină istorică, cu obiective istorice.* Precizarea este foarte importantă, din moment ce reflecţiile privind teoria arheologică au fost recurent tentate să asimileze arheologia pretenţiilor ştiinţifice ale ştiinţelor sociale (antropologie, sociologie), ca să nu mai amintim greaua moştenire naturalistă, încă foarte activă în practica cotidiană a arheologiei. Ne îndepărtăm, de la bun început, de o astfel de intenţie, prin care să încercăm construcţia unui domeniu teoretic independent pentru arheologia preistorică. Această premisă nu ne va împiedica, desigur, să insistăm asupra unei mai precise delimitări a etajului teoretic aflat în administrarea arheologiei. El nu poate, însă, uzurpa misiunea generală de cunoaştere şi fundamentele epistemologice pe care preistoria trebuie să şi le asume, cele istorice.

Vom afirma, de asemenea, că singurul scop realist al cercetării arheologice, ca şi al istoriei, este cercetarea diversităţii culturale în sine, şi nu elaborarea de legi pentru explicarea acesteia.[79] Deşi generalizarea este inevitabilă, tentată şi, nu rareori, utilă - cum este cazul elaborării de teorii şi modele supuse ulterior validării, şi care constituie,

---

[78] E foarte discutabilă ideea că intrarea societăţii moderne în evul istoricismului, clamată de multe generaţii de istorici, a avut cu adevărat consecinţe foarte profunde asupra acesteia; cauzalitatea pare mai degrabă inversă şi, oricum, e greu de demonstrat cu adevărat că scrierea istoriei ca atare şi „învăţămintele ei" au antrenat energiile societăţilor moderne într-o direcţie sau alta. Dacă istoria a servit drept justificare pentru nenumărate atitudini politice, nu e mai puţin adevărat că ea nu i-a convins decât pe cei convinşi. Istoria este un rezervor de argumente, nu unul de ideologii.

[79] "Dacă ceva a dăunat cercetării noastre, atunci acest ceva este cu siguranţă credinţa iluzorie a diletanţilor zeloşi că cercetarea ar trebui să realizeze în cunoaşterea culturii ceva mult mai înălţător, iar nu să se limiteze la descoperirea de noi posibilităţi de a imputa evenimente culturale concrete şi singulare luate din realitatea istorică unor cauze concrete istoriceşte date, graţie achiziţiei unor mijloace de observaţie exacte, considerate dintr-un punct de vedere specific. Antropologia va stârni interesul nostru, iar «biologia raselor» ar putea fi ceva mai mult decât un produs al freneziei moderne de creare de noi ştiinţe numai în măsura în care vor reuşi să prezinte asemenea rezultate" (M. Weber, *op. cit.*, p. 28). Aceste consideraţii, deşi datează din 1904, comprimă şi poziţia noastră în raport cu încercările de a vedea în arheologie o ramură a antropologiei, menită să evidenţieze unitatea umană pe principiul legilor de comportament. În consecinţă, nu suntem dispuşi să credem în autonomia epistemologică a câmpului antropologic sau etnologic: ele se subsumă, în ultimă instanţă, aceluiaşi proiect de cunoaştere ca şi istoria, iar autonomia lor metodologică, deşi a condus frecvent la derapaje teoretice nerealiste, nu poate disimula identitatea profundă a obiectivelor de cunoaştere ale acestor discipline.

de altfel, forma *inerentă* de funcţionare şi progres al cunoaşterii - ea are rol euristic,[80] nu predictiv. Predicţiile sale au valoare strict statistică şi o aplicabilitate limitată nu numai de diversitatea comportamentelor umane, ci de înseşi obiectivele de cunoaştere ale istoriei ca ştiinţă, pentru care regăsirea pe cale empirică a *specificului* este suficientă.

I.4. TEORIA ÎN ARHEOLOGIE

I.4.1. Teorie arheologică şi arheologie teoretică

Înainte de a continua analiza noastră, concentrată acum către delimitarea teoriei arheologice, să recapitulăm câteva propoziţii la care am ajuns mai sus.

Aşa cum am notat, teoriile reprezintă forma firească de organizare a cunoaşterii ştiinţifice; ele sunt simplificări sistemice care presupun atât un model convenţional al lumii, cât şi un anumit proiect de cunoaştere a ei. În ştiinţele sociale, ca şi în cele naturale, teoriile sunt conjecturi şi seturi de ipoteze. Pe de altă parte, teoriile sunt organizate, în existenţa lor istorică, în paradigme, caracterizate de adeziunea unor savanţi la respectiva teorie, sau la un ansamblu de teorii complementare. Paradigmele sunt organizate sistemic, fapt care apare cu pregnanţă mai ales în momentele de criză sau eşec, în care paradigmele - care dispun de o dimensiune instituţională -, suplinesc deseori lacunele teoriei şi asigură "adaptarea" şi perpetuarea sistemului, prin disciplină profesională. În sfârşit, istoria se distinge, în ansamblul ştiinţelor sociale, prin interesul explicit pentru *specific*, iar progresul teoriilor sale - înlănţuiri de concepte - presupune o adâncire a proiectului său de cunoaştere, prin „lărgirea chestionarului" adresat documentaţiei, îmbogăţirea topicii şi istorizarea conceptelor.

Lucrurile nu stau altfel nici în arheologie, deşi punctele expuse mai sus îmbracă note specifice, date de caracterul demersului ştiinţific al arheologilor şi de baza documentară căreia i se adresează el. Pe baza consideraţiilor anterioare, am putea decide, preliminar, că teoria unui arheolog este cea care articulează, pur şi simplu, artefactele, structurile, similarităţile sau diferenţele percepute în documentaţia arheologică într-un ansamblu coerent, care poate fi expus prin discurs. Ea conferă un sens descoperirilor arheologice şi, mai mult, decide, în general, când, unde şi în ce fel sunt realizate aceste descoperiri. Altfel spus, ea stabileşte obiectivele, metodele şi tehnicile de cercetare.

Însă, în contextul în care arheologia a ajuns la vârsta unei discipline riguroase cu metodele ei, se încearcă tot mai des clarificarea conceptelor uzuale şi utilitatea strategiilor şi modelelor ei de analiză, iar reflecţia privind teoria disciplinei a ajuns la profunzimi analitice încă şi mai rafinate. Unele din problemele evidenţiate pe această cale sunt de-a dreptul metafizice, cele mai generale categorii şi concepte în care gândesc arheologii devenind obiectul unei atenţii critice.

Reflecţia asupra teoriei arheologice nu a apărut, desigur, odată cu disciplina. Ea a cunoscut o lungă gestaţie intelectuală, interval în care uzul intuitiv al conceptelor caracteriza în întregime demersul arheologic. Aşa se face că, deşi nevoită să completeze deductiv o documentaţie săracă şi ermetică încă de la debutul său ştiinţific, arheologia preistorică nu a găsit condiţiile şi timpul necesar reflecţiei şi elaborării propriului corpus epistemologic şi conceptual decât în ultimele decenii. Cu atât mai

---

[80] *Ibidem*, p. 29 şi urm.

mult existenţa unui subdomeniu propriu-zis şi explicit teoretic va fi o achiziţie relativ recentă.

În fapt, este debutul unui neofit cel care aduce primele consideraţii sistematice de acest tip, şi am numit aici "noua arheologie" americană care, începând cu anii '60 ai secolului XX, introduce o problematică nouă în atenţia practicienilor: modelele de analiză şi interpretare pe care le folosesc, organizarea acestora în jurul unor idei directoare, subiectivitatea inerentă a demersurilor lor.[81] Şcoala reformatoare, cunoscută de atunci drept procesualistă,[82] deşi s-a organizat rapid ea însăşi în jurul propriei paradigme, a meritul esenţial de a semnala existenţa unor modele de cercetare arheologică aparent adverse: unul tradiţional, empirist, intuitiv şi cu obiective de cunoaştere istorice; al doilea, cel propus de ei înşişi, se dorea novator, ştiinţific, logico-deductiv şi orientat de obiective antropologice. Dată fiind stricteţea diviziunii teoretice propuse, scepticii ar susţine că meritele *New Archaeology* s-ar rezuma doar la exagerarea voită a unor contraste prea puţin consistente în fapt. Cu toate acestea, reforma a mai avut cel puţin încă un merit: contrareforma. O nouă direcţie, post-procesualismul, va prelua destinele teoriei arheologice, dezicându-se de precursori, printr-o perspectivă mai tolerantă, eclectică, de inspiraţie istorică şi de respiraţie relativistă.[83] Noul curent a amplificat tot mai mult atenţia acordată subiectivităţii arheologiei şi raportului dintre teorie şi datele arheologice şi, în acest context, bibliografia dedicată tematicii epistemologice avea să atingă cote impresionante. Nu e de mirare că cele câteva decenii de aprinse dezbateri nu numai că au clarificat tot mai bine statutul teoriei în arheologie, dar au asistat şi la naşterea *arheologiei teoretice*,[84] ca subdomeniu disciplinar

---

[81] O astfel de problematică este explicit expusă de către liderul proeminent al mişcării, L. Binford: Archaeology as Anthropology, în *American Antiquity*, vol. 28, no. 2, 1962, p. 217-225; idem, *An Archaeological Perspective*, Ed. Seminar Press, New York, 1972, passim; idem, Contemporary Model Building: Paradigms and the Current State of Palaeolithic Research, în D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, p. 109-165.

[82] Sintagma "procesualist" căuta să evidenţieze preocuparea acestei tinerei generaţii arheologice pentru *procese*, înţelese de obicei ca procese adaptative, opuse *evenimentelor* migraţionist-difuzioniste.

[83] Multe din principiile noii orientări - al cărei debut este opera anilor '80 - sunt condensate în I. Hodder, *Reading the Past - Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986; vezi şi T. Champion, *Theoretical Archaeology in Britain*, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, London, Routledge, 1991, p. 129-160.

[84] L. Klejn considera, în cadrul comprehensivei analize bibliografice pe care o întreprindea în 1981, că arheologia teoretică ar reprezenta "un ansamblu de probleme strâns legate, cu *caracter general*, deopotrivă filozofice, metodologice, logice, teoretice şi, într-o oarecare măsură, istoriografice" (s.a., Panorama de l'archéologie theorique, în A. Schnapp (ed.), *L'archéologie aujourd'hui*, Ed. Hachette, Paris, 1981, p. 264-265). Aşadar, între graniţele bibliografice ale acestui domeniu ar intra lucrările filozofice, metodologice, logice, nelegate direct de arheologie; lucrările privind tehnica de cercetare; anumite lucrări pozitive şi empirice care, prin abuz de limbaj, identifică teoria cu generalizarea empirică, confundând legea cu totalitatea empirică, aşa cum alte lucrări consideră teoretică orice explicaţie a faptelor; lucrări teoretice nelegate direct de rezultatele arheologice; lucrările pur istoriografice.

interesat de analiza concepţiilor şi metodologiilor de recuperare şi de interpretare a datelor arheologice.[85]

Se înţelege că, în acest peisaj, tot mai riguros, teoria arheologiei a fost şi continuă să fie delimitată în funcţie de obiectivele fiecărui demers - şi, pentru cele urmărite de noi, merită înseriate, orientativ, câteva accepţiuni. Astfel, unii autori realizează o disjuncţie simplă, după care teoria arheologică ar cuprinde două etaje: o concepţie generală asupra umanităţii şi societăţii proprie tuturor ştiinţelor umane; o viziune mai specifică, care ghidează selectarea de către arheologi a datelor şi a unor metode speciale.[86] O astfel de diferenţiere, prea generală, nu este, însă, suficientă demersului nostru. Chiar dacă putem, nominal, împărţi teoria arheologică în două etaje, unul devotat orientării filozofice a studiului, altul metodologic, consacrat căilor de implementare a principiilor de cercetare, vechile subdiviziuni ale *teoriei* şi *metodei* (în sens etimologic) ne apar ca insuficiente, dacă ţinem cont de faptul că, pe de o parte, teoria arheologică, în înţelesul nostru, transgresează ambele categorii, iar o diviziune mai strictă oferă perspective mult mai nuanţate pentru analiza pe care o întreprindem aici.

O definiţie foarte circumscrisă a teoriei arheologice este cea propusă de S. R. Binford şi L. R. Binford: "Teoria arheologică consistă în propoziţii şi supoziţii privind mărturiile arheologice în sine - originea lor, sursele lor de variabilitate, cauzele determinante ale diferenţelor şi similarităţilor percepute în caracteristicile formale, spaţiale şi temporale ale artefactelor, trăsăturilor lor şi relaţiilor dintre ele."[87] După L. Binford, teoria arheologică *sensu stricto* s-ar cantona în jurul aşa-numitei *Middle Range Research*, interesată de delimitarea unor mijloace precise pentru identificarea şi măsurarea proprietăţilor specifice ale unor sisteme culturale trecute. Însă această definiţie este mult prea aplicată pentru a îmbrăţişa toate aspectele legate de evoluţia *istorică* a gândirii arheologice.

La fel de strictă, dar mult mai complexă, este definiţia oferită teoriei arheologice, în buna tradiţie analitică edificată de *New Archaeology*, de către D. Clarke.

---

[85] Obiectivul său ar consta, aşadar, în analiza explicită a filtrelor ierarhice de selecţie plasate între omul preistoric şi arheologul contemporan. În alţi termeni, dacă ne imaginăm că este posibilă o cunoaştere completă, ideală, a preistoriei de către arheolog, arheologia teoretică se ocupă de toţi factorii care împiedică această comuniune intelectuală. Mai mult, ea are şi rolul de a semnala şi a analiza permanent factorii neluaţi în seamă până în momentul respectiv. Ea se preocupă de premisele filozofice ale studiului, exterioare documentaţiei arheologice propriu-zise, adică de reflecţia asupra condiţiile de posibilitate ale înţelegerii trecutului - tematică identică cu cea a istoriografiei -, de analiza imaginilor apriorice ale obiectului de studiu (modelele de funcţionare ale culturilor preistorice), de analiza misiunii disciplinei în general, ca şi a factorilor istorici care influenţează categoriile anterioare. Planului critic general, pe care îl împarte cu istoria şi alte ştiinţe sociale, arheologia teoretică îi adaugă şi analiza problemelor metodologice specifice, cum ar fi cauzalitatea geologică, chimică, biologică, pedologică etc., care se interpune între abandonul unui sit şi momentul dezvelirii lui de către arheologi, dar şi reflecţia asupra modelelor de recuperare şi tratare a informaţiei arheologice.

[86] B. Myhre, Theory in Scandinavian Archaeology since 1960. A View from Norway, în I. Hodder (ed.), *Arhaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 162.

[87] S. R. Binford, L. R. Binford (eds.), *New Perspectives in Archaeology*, Ed. Aldine, Chicago, 1968, p. 2.

În cuprinsul ei ar intra mai multe segmente ierarhizate, de la o teorie pre-depoziţională, vizând modelele de existenţă şi funcţionare a comunităţilor preistorice, inspirate de documentaţia şi experienţa istorică sau etnologică, până la o teorie interpretativă.[88] Obiectul aceste teorii este expus de înlănţuirea de paşi pe care îi presupune orice raţionament arheologic şi care urmăreşte:

(I) Gama de activităţi umane şi spectrul de procese sociale şi de mediu care au existat cândva, într-un interval oarecare de timp şi într-un areal dat;

(II) Eşantionul şi urmele acestora (I), aşa cum cu fost acestea abandonate în depozitul arheologic;

(III) Eşantionul eşantionului (II) care a supravieţuit pentru a fi descoperit;

(IV) Eşantionul eşantionului (III) care *este recuperat* de săpători.

În raport cu aceste obiective de cunoaştere, nivelele de teorie utilizate, preponderent intuitiv, de către arheologi sunt, după Clarke:

a. *Teoria pre-depoziţională şi depoziţională*, în care intră natura relaţiilor dintre anumite activităţi umane, modele sociale şi factorii de mediu, dar şi dintre acestea şi eşantionul (sau urmele) lăsate în înregistrările arheologice; în linii generale, este o teorie socială, privind mediul, sau una statistică, care caută să coreleze variabilitatea comportamentală cu cea sesizabilă în mărturiile arheologice, adică secvenţele (I) şi (II) mai sus precizate;

b. *Teoria post-depoziţională* priveşte natura relaţiilor dintre eşantion şi urme, aşa cum au fost acestea depozitate iniţial şi, respectiv, fenomenele care au urmat (reciclare, deplasare, deranjare, eroziune, transformare sau distrugere); în linii generale, aceste nivel presupune, aşadar, o teorie micromorfologică şi statistică, corelând secvenţele (II) şi (III);

c. *Teoria recuperării*, destinată să urmărească natura relaţiilor dintre eşantionul care a supravieţuit (III) şi caracteristicile săpăturii sau procesului de colectare, care au operat selectiv asupra acestuia în producerea eşantionului descoperit (IV); este un nivel de teorie care priveşte eşantionarea, strategiile de cercetare în teren şi leagă secvenţele (III) şi (IV);

d. *Teoria analitică* priveşte natura relaţiilor dintre observaţii (IV), care devin date arheologice, şi tratamentul lor ulterior (modelare selectivă, testare, analiză, experimentare, stocare, şi publicare); este o teorie care priveşte regăsirea informaţiei, selectarea, abandonarea, evaluarea, compactarea şi costurile decizionale, legând etapele (IV) şi (I), prin intermediul teoriei interpretative;

e. *Teoria interpretativă* controlează natura relaţiilor dintre modelele arheologice stabilite prin analiză şi verificate prin experiment, ca şi predicţiile despre modelele comportamentale şi de mediu inobservabile direct;[89] este, în sens larg, un nivel de teorie legat de predicţie, explicare şi evaluare a modelelor, care leagă secvenţele (IV) şi (I) şi testează aşteptările derivate prin analogie în raport cu observaţiile manipulate prin analiză, în cuprinsul secvenţelor (II), (III), (IV).

Acurateţea analitică a lui Clarke nu se opreşte aici, pentru că acestei teorii generale a arheologiei i se suprapun un nivel metafizic, unul epistemologic şi unul pur

[88] D. Clarke, *loc. cit.*, p. 16-17.
[89] Acest nivel este deseori corelat cu teoria arheologică propriu-zisă (vezi, de exemplu, L. Binford, *Bones. Ancient Men and Modern Myths*, Ed. Academic Press, New York, 1981, p. 25).

logic. Împreună, aceste diviziuni ar delimita toate componentele teoriei arheologice, care, desigur, se apropie variabil atât de ştiinţele sociale, cât şi de cele naturale. Legătura cu ştiinţele sociale este însă, destul de limitată, din moment ce multe dintre conceptele arheologiei necesită o transformare pentru a se plia spaţiului, timpului şi caracteristicilor eşantionului oferit ei. Din acest motiv, o largă zonă a teoriei disciplinei fie tratează relaţii cu caracter strict arheologic şi procese a căror scală de spaţiu şi timp nu dispun, în ştiinţele sociale, de o terminologie adecvată, fie modele care nu mai supravieţuiesc nicăieri în eşantioanele recente privind comportamentul uman.[90]

Dacă diferenţierea propusă de D. Clarke este foarte complexă, cea propusă de B. Trigger[91] este mai funcţională şi corespunde mai bine obiectivelor noastre. Astfel, vom prelua etajarea tripartită propusă de acest autor, conform căruia arheologia ar beneficia de trei niveluri de sistematizare teoretică (fig. 1):

a. *Nivelul inferior* se rezumă la generalizări empirice, bazate pe regularităţi observate de o manieră repetată. El include majoritatea clasificărilor tipologice, identificarea culturilor arheologice şi, în general, corelaţiile simple care se pot stabili în spaţiu, timp şi între forme. Aceste asocieri empirice modeste nu permit generalizări sigure în privinţa comportamentelor umane: ele sunt mai degrabă regularităţi ce trebuie explicate, şi nu explicaţii în sine.
b. *Nivelul mediu* de teorie cuprinde generalizări ce încearcă să explice regularităţile care se pot observa între mai multe seturi de variabile şi în circumstanţe multiple. Ele trebuie să aibă o validitate trans-culturală şi se referă la comportamentul uman în genere; pe de altă parte, ele trebuie să rămână suficient de specifice pentru a fi testate prin aplicarea lor asupra unui set particular de date. Un bun exemplu îl constituie aşa numita *Middle-Range Theory* propusă de procesualişti, care încerca să stabilească corelaţii între fenomene observabile arheologic şi comportamentele umane care le-au cauzat, pe baza analogiilor etnografice.
c. *Nivelul înalt de teorie* este constituit din adevărate *strategii de cercetare*, ansambluri de reguli abstracte care explică propoziţii teoretice, relevante pentru categorii majore de fenomene. În ştiinţele sociale, acest nivel teoretic se referă la comportamentul uman în general, prin urmare nici una dintre aceste teorii nu aparţine în mod particular arheologiei. Tot astfel, în acest orizont înalt nu există un consens între practicieni, cum este cel permis de teoria sintetică a evoluţiei în biologie, prin urmare există mai multe teorii de nivel înalt adverse. Cele mai potrivite exemple le oferă marxismul, materialismul ecologic sau cel cultural, ale căror principii se suprapun întrucâtva, fără a permite, însă, o asimilare a celor trei tipuri de materialism. De asemenea, demersurile de factură "idealistă", cum este cel promovat de antropologia boasiană, sau de teoria cultural-istorică în arheologie, deşi mai puţin articulate, în comparaţie cu alternativele materialiste cel puţin, au acelaşi rol funcţional. Aceste teorii de nivel înalt ale arheologiei se bazează mai mult pe *relaţionarea unor concepte* şi nu pe *explicarea unor fapte particulare*, motiv pentru care nu pot fi falsificate direct şi funcţionează după modelul dogmelor religioase.

---

[90] D. Clarke, *loc. cit.* p. 17. Clarke, partizan al "noii arheologii" care, aşa cum am văzut, spera să edifice o teorie arheologică unică şi coerentă, căuta deliberat să delimiteze ferm teoria arheologică de cea a altor ştiinţe sociale.
[91] B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 20-22.

Credibilitatea lor poate fi, totuşi, compromisă de eşecul repetat al teoriilor de nivel mediu logic dependente de ele.

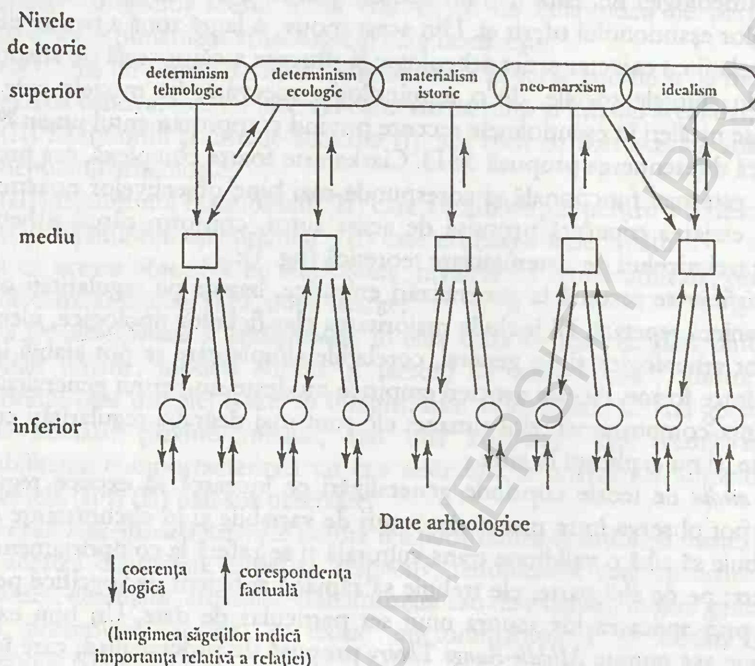

Fig.1 Nivele de teorie arheologică (după B. G. Trigger, 1989, p. 20)

În principiu, această ierarhie ar trebui să fie logic coerentă în sine, dar nu sunt puţine situaţiile în care acest ideal nu este atins. Dezbaterea dintre deductivişti şi empirişti, inaugurată de către *New Archaeology*, a evidenţiat cu claritate acest lucru: în timp ce partizanii deductivismului considerau că trebuie să existe o corelaţie logică între teoriile de nivel înalt şi cele de nivel mediu (din moment ce nivelul mediu este dedus, sub forma unui set de concepte corelate, din sânul nivelului înalt de teorie), inductiviştii, preponderent - şi vom vedea de ce - europeni, în buna tradiţie baconiană, considerau teoria generală ca pe un obiectiv final, posibil de atins abia după ce se stabilea un corpus amplu de generalizări de nivel inferior şi mediu. Însă, chiar şi cele mai modeste descrieri ale artefactelor conţin prezumţii teoretice în privinţa comportamentului uman, iar ignorarea acestui fapt poate avea consecinţe neplăcute, cum nu vom întârzia să ne convingem.

În ceea ce ne priveşte, vom decide pragmatic că, din moment ce, în realitate, arheologii amestecă invariabil inducţii şi deducţii, iar relaţia dintre teorie şi fapte este recursivă, dezbaterea este, dacă nu inutilă, cel puţin interminabilă. Pe de o parte, teoriile sunt, din punct de vedere logic, psihologic şi istoric, anterioare observaţiei, iar idealul inductivismului pur nu poate fi atins, nici din punctul de vedere al logicii cercetării, nici, mai ales, din cel al evoluţiei istorice a cunoaşterii. Pe de altă parte, folosirea sistematică a unui sistem ipotetico-deductiv, deşi are avantajul clarităţii, nu presupune decât sistematizarea conştientă (şi conştiincioasă) a unor observaţii

repetate, obţinute, măcar în parte, inductiv. Astfel că, în măsura în care statutul unei teorii ştiinţifice este conferit de coerenţa logică internă şi de corespondenţa factuală, faptul că ipotezele ei sunt emise deductiv sau inductiv este prea puţin relevant.

Ca să încheiem, vom nota că ceea ce conferă individualitate profilului teoretic al arheologiei este etajarea impusă de obiectivele sale de cunoaştere de rang înalt, care aparţin ştiinţelor sociale în general - în particular istoriei -, şi metodele sale, preponderent naturaliste. Transferul cunoaşterii din sânul metodelor către obiectivele de cunoaştere propuse - şi invers - se realizează prin medierea unui corpus propriu de teorie, cea *de rang mijlociu* (Binford), sau *interpretativă* (Clarke), care stabileşte corelaţiile dintre aranjamentul materiei, aşa cum este acesta regăsit de arheologi, şi comportamentele umane din trecut. Acest nivel mediu constituie *segmentul cel mai caracteristic* teoriei arheologice, deşi el nu îi conferă acesteia o independenţă reală în câmpul ştiinţelor sociale, ci o simplă autonomie,[92] din moment ce este el însuşi constituit din operaţionalizarea, prin analogie, a unor situaţii recurente care provin din etnologie sau istorie, din geologie, biologie, sau paleontologie.

Falsificabilitatea teoriilor arheologice de rang înalt rămâne foarte dificilă, dată fiind complexitatea inerentă a comportamentelor umane şi uşurinţa cu care anumite rezultate pot fi negate, ignorate sau tratate ca excepţii incapabile să compromită teoria generală. Cum am notat deja, imposibil de supus unui test direct, teoriile ştiinţelor sociale au un destin aparte, în raport cu cele naturaliste: ele se schimbă mai puţin ca urmare a lipsei lor de coerenţă logică sau corespondenţă factuală - pentru că acestea pot fi uşor disimulate -, ci ca o consecinţă a pierderii, din varii motive, a popularităţii. Desigur, şi această înlocuire ţine cont, ca în toate domeniile ştiinţifice, de organizarea cercetării în paradigme.

I.4.2. Paradigmele şi progresul cunoaşterii în arheologie

Organizarea cunoaşterii arheologice în paradigme a fost sugerată, în premieră, de către avocaţii *New Archaeology*. De exemplu, Lewis Binford, pastişându-l pe T. S. Kuhn, opina: "Cadrul cognitiv de referinţă sau paradigma este constituită din ideile şi conceptele cu care tratăm experienţa... Caracterul unui cadru de referinţă

---

[92] Independenţa ştiinţifică a arheologiei, atât de strident clamată de o generaţie de arheologi americani, este o iluzie, şi încă una periculoasă: desprinderea arheologiei de sursele sale de inspiraţie, cele istorice, ascunde riscul insinuării în sânul disciplinei a unor teorii sau metode inadecvate obiectivelor sale, sau, mai grav, să deformeze chiar obiectivele. Ajunsă, încă necoaptă, în ipostaza unei ştiinţe la fel de ambiţioase ca fizica, arheologia a câştigat o aparentă demnitate, absolut inutilă pe termen lung: problemele sale au rămas la fel de ardente. Ermetismul semnificaţiei şi complexitatea cauzalităţii nu au fost decât eludate prin impunerea funcţionalităţii în primul caz, şi respectiv prin divinizarea adaptării, în cel de-al doilea. Din acest motiv, revoluţia "noii arheologii" a semănat cu cea bolşevică: a numit o realitate, în speranţa ca ea să se conformeze. Cu toate acestea, arheologia nu a reuşit să participe la definirea legilor comportamentului uman. Ea este încă victima diversităţii acestui comportament şi a pierdut ceva timp propunându-i obiective nerealiste. Desigur, nu poate fi minimalizat niciodată meritul unei direcţii greşite: ea arată fundăturile unui anumit traseu teoretic. Aşadar, serviciul adus de "noii arheologi" a fost esenţial şi mai ales variat, deşi indirect: ştim siguri ce nu este arheologia, adică o ştiinţă în sensul naturalist, cunoaştem limitele demersurilor sistemice, reflectăm mai des la analogiile etnografice şi, nu în ultimul rând, am deprins să realizăm discursuri arheologice în care aparatul teoretic să fie explicit. Agresivitatea antropologiei a determinat replierea arheologiei în câmpul istoriei - şi vom vedea că nu e puţin lucru.

condiţionează ceea ce se consideră relevant a fi descris, ceea ce este interesant de discutat şi chiar modul în care privim lumea în termenii problemelor de rezolvat. Pe scurt, este modul în care ne aşteptăm să fie organizată lumea... Cunoaşterea noastră nu este nici directă, nici obiectivă, ci indirectă şi subiectivă în relaţie cu credinţele noastre despre lume (altfel spus, cu paradigma noastră)".[93]

Alţi autori sunt mai greu de acord cu ideea că arheologia ar dispune de paradigme, în sensul strict propus de Kuhn. Ei aduc ca argument slaba sistematizare a teoriilor in uz, care conduce, după cum am observat, la o relativă suprapunere între ele.[94] Este adevărat că, în arheologia preistorică, limitele de variaţie la care se supun fundamentele teoretice ale paradigmelor nu sunt foarte mari. Dar existenţa unei înlănţuiri de convingeri filozofice, opţiuni metodologice şi deprinderi practice, coerente în sine şi autoreglabile, ne arată că, cel puţin fenomenologic, paradigmele se manifestă şi în arheologie. Ce-i drept, paradigmele preistoriei, deşi suficient de diferite în această înlănţuire, nu sunt şi mutual exclusive. Ele funcţionează, mai degrabă, ca nişte mulţimi care se intersectează, din cauza setului nu foarte larg de atitudini filozofice faţă de obiectul de studiu. Oricum, din moment ce grupează o comunitate de savanţi în jurul unei teorii de rang înalt şi asigură condiţiile de securitate ale „ştiinţei normale", şi paradigmele arheologiei funcţionează după modelul celor din ştiinţele naturale.

În funcţie de modul în care este acceptată organizarea cunoaşterii arheologice în teorii (şi a cercetării în paradigme), există mai multe scenarii istoriografice cu privire la evoluţia arheologiei.[95] Primul consideră că disciplina nu a putut fi caracterizată de o paradigmă proprie decât începând cu anii '60, dată până la care se poate invoca doar existenţa unui amestec dezordonat de sub-teorii. Alte opinii sunt mai puţin radicale şi recunosc, chiar şi stadiilor timpurii ale disciplinei, o consistenţă teoretică reală. Într-o astfel de viziune evolutivă, mai multe paradigme s-au succedat, sub forma unor revoluţii ştiinţifice, determinând schimbarea obiectivelor de cercetare arheologică.[96] Cu toate acestea, nu există un consens asupra modului în care este folosit termenul însuşi de paradigmă. Astfel, unii autori cred că istoria arheologiei poate fi caracterizată de mai multe paradigme funcţionând simultan, schimbarea lor fiind mai degrabă graduală. Într-adevăr, în geneza conceptului său, Kuhn nu a luat în seamă rolul competiţiei dintre diverse şcoli de cercetare, cu deosebire vizibil în cazul ştiinţelor sociale.

O altă teorie susţine că, în general, ştiinţa nu cunoaşte revoluţii, ci o cunoaştere în continuă creştere. Deşi este posibilă delimitarea arbitrară a unor faze,

---

[93] L. Binford, *op. cit.*, p. 23-24.

[94] Unii preferă chiar termenul de "protoparadigmă" (A. Bietti, Normal Science and Paradigmatic Biases in Italian Hunter-Gatherer Prehistory, în G. A. Clark (ed.) *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research*, Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991, p. 259-281).

[95] Vezi, pentru o discuţie mai largă, B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 4-11.

[96] O astfel de viziune se regăseşte la "noii arheologi", pentru care paradigmele arheologiei sunt pretabile înlocuirii radicale. O afirmă cu fermitate L. Binford: "conceptele şi deci caracteristicile paradigmatice ale arheologiei tradiţionale sunt considerate a fi în esenţă *inutile* pentru arheologia modernă. Astăzi, mărturiile arheologice nu mai sunt privite (de majoritatea) ca o manifestare materială a fenomenelor mentale; nu mai sunt privite ca un trecut conservat; nu mai sunt privite exclusiv ca o manifestare a variabilităţii etnice din trecut - şi aşa mai departe." (s.n., L. Binford, *op. cit.*, p. 24-25).

progresul este cumulativ: baza de date creşte permanent, teoriile cunosc o graduală elaborare, rafinare, sau modificare. B. Trigger reproşează, însă, acestei viziuni faptul că nu ţine cont de eşecurile repetate ale arheologilor de a-şi dezvolta ideile într-o manieră sistematică.

A treia propunere vede dezvoltarea teoriei arheologice ca pe un proces neliniar şi imprevizibil. Schimbările nu sunt provocate de noi date arheologice, ci de noile idei privind comportamentul uman, care sunt formulate în cadrul ştiinţelor sociale - deci nu în mediul arheologiei[97] - şi care reflectă valori sociale cu mari fluctuaţii în popularitate. Din acest motiv, arheologia nu se dezvoltă gradual, prin construirea datelor de o manieră tot mai cuprinzătoare şi satisfăcătoare, ci, dimpotrivă, schimbarea percepţiei comportamentului uman poate aduce în atenţia cercetării aspecte care au fost considerate de mai mică importanţă. Acest itinerar se acordă cu ideea lui Kuhn, pentru care paradigmele nou apărute nu numai că selectează propriile probleme, dar duc şi la neglijarea altor probleme, anterior considerate importante. Această viziune, spre deosebire de cea evolutivă, nu priveşte ca sigur faptul că schimbările din orientarea teoretică duc la progresul disciplinei.

Este evident că fiecare din scenariile enunţate mai sus explică o parte a dezvoltării disciplinei şi comportă anumite simplificări. Altfel spus, în ciuda întreruperilor apărute în cadrul tradiţiilor de cercetare şi a deplasării zonelor de interes teoretic şi metodologic, este neîndoielnic progresul general al arheologiei: ea poate oferi astăzi o informaţie calitativ şi cantitativ superioară etapelor precedente de studiu, ba oferă răspuns întrebărilor de ieri - sau, cel puţin, o poate face oricând. În opinia noastră, traseele, care nu există decât la nivel regional, depind de context: factori cauzali importanţi apar constant (importul paradigmelor, inerţia teoriilor în uz), alţii doar accidental (competiţia dintre şcoli). Importul ideilor din alte discipline este neîndoielnic, la fel cum, în anumite situaţii, schimbările de orientare teoretică nu duc neapărat la progresul disciplinei, sau, în orice caz, nu direct şi nu oricând. Progresele arheologiei nu sunt, oricum, cele ale ştiinţelor experimentale, ci cele ale istoriei însăşi: ele au loc fără revoluţii, altfel decât declarative. O istorie mai bine scrisă este cea care oferă o imagine mai bogată şi mai credibilă asupra contextelor irepetabile, prin înglobarea, în substanţa noii viziuni, a cunoştinţelor dobândite în etapele anterioare.[98]

Dacă progresul cunoaşterii arheologice presupune apariţia unor noi interogaţii, deci a unor noi domenii de studiu, acestea apar la interfaţa cu cadrul metodologic al paradigmei anterioare, dar presupun o treptată depăşire a acestuia, o înglobare şi nu o anulare. Nu credem, aşadar, într-o radicală revoluţionare a

---

[97] În acest sens, unii autori nu ezită să considere arheologia un "vâslaş de la galere", incapabil să decidă - şi doar rareori capabil să observe - direcţia sa de deplasare, condusă autoritar, de pe "punte", de ştiinţe sociale ca antropologia sau sociologia (A. Joffe, *loc. cit.*, p. 84-86).

[98] Doar aşa putem înţelege, de exemplu, saltul dintre istoria scrisă în epoca romantică şi cea elaborată de reprezentanţii şcolii de la *Annalles*. Această asimilare nu presupune, desigur, absenţa unor reevaluări cu privire la importanţa şi semnificaţia anumitor fapte, aspecte sau procese; dar, în general, analiza vieţii economice mediteraneene în secolul al XVI-lea nu contestă, de exemplu, anii de domnie sau deciziile politice ale lui Filip al II-lea. Tot astfel, demontarea celebrei teze a lui Henri Pirenne cu privire la regenerarea vieţii urbane în Occidentul medieval de către Lewis Mumford nu a contestat datele brute care susţineau opiniile savantului belgian, ci ponderea lor în interpretarea cauzală propusă.

paradigmelor în arheologie. Rămâne cert că progresele teoretice, care, aici, vin deseori din domenii formal străine ei (sociologie, filozofie, antropologie), pot deseori devansa mijloacele metodologice şi tehnice de evaluare practică şi de operaţionalizare a acestora. Este, desigur, greu de afirmat că, singure, metamorfozele teoriei de rang înalt sunt responsabile de progresul arheologiei. Însă, întrucât acest nivel aparţine ştiinţelor sociale în genere, este sigur că, fără schimbarea radicală a acestuia - odată cu cadrul lumii intelectuale din care provine[99] -, nu se poate invoca un progres consistent, chiar dacă noi abordări metodologice de rang inferior pot apărea independent.

În fapt, nu există câmp al arheologiei interdisciplinare de astăzi în care progresul să nu fie importat şi ulterior autohtonizat în sânul disciplinei: teoriile de rang superior şi mijlociu vin din antropologie, istorie, sociologie sau filozofie, metodele din fizică, geologie, biologie, chimie, statistică sau informatică. Singurul domeniu, încă foarte exclusiv, al arheologiei, este cel al tehnicilor de săpătură, iar ele s-au schimbat foarte puţin în punctele esenţiale şi doar în măsura în care răspund inovaţiilor teoretice (noile obiective decid noile tehnici). Un exemplu ne apare de folos aici, în ilustrarea progresului posibil şi dezirabil al arheologiei: situl magdalenian de la Ettioles. În urmă cu 100 de ani, cercetarea acestuia s-ar fi făcut în condiţii unei paradigme geologice: o secţiune, un sondaj stratigrafic în care utilajul litic descoperit ar fi fost interpretat drept martor geologic al unei epoci trecute din istoria umanităţii; acum 50 de ani, un sistem asemănător de cercetare ar fi desemnat, pe principii statistice, un facies local al unei culturi, pentru ca, acum 20 de ani, respectivul sit să fie înţeles şi tratat ca o aşezare preistorică, a cărei viaţă internă se cuvine înţeleasă. Ameliorarea tehnicii de săpătură, ghidată de îmbogăţirea teoretică şi imaginaţia metodologică au permis un salt major în cunoaşterea istorică: aceleaşi unelte, cândva fosile directoare, apoi indicatori stilistici cantitativi, au putut fi interpretate, în funcţie de locul lor în topografia aşezării şi de caracteristicile tehnologice, drept urme ale activităţii unor copii, învăţăcei magdalenieni care deprindeau, prin încercări şi eşecuri, tehnologia de cioplire.[100] Iată, deci, în condiţiile unei documentaţii arheologice "egale cu sine", cum poate fi înţeles progresul arheologiei preistorice, iar acesta a fost deopotrivă unul fundamentat teoretic, un progres *al topicii şi conceptelor*, ca şi în istorie, dar şi, conex, unul *al metodelor* de recuperare a informaţiei (adică, la fel ca şi în istorie, al *criticii* documentare).

Dacă este adevărat că arheologia şi-a îmbogăţit şi rafinat numărul de întrebări puse documentaţiei, nu înseamnă că această curiozitate a evoluat liniar şi continuu. Organizarea curiozităţii ştiinţifice în cadre intelectuale şi sociale, cum sunt paradigmele, a determinat lungi popasuri, care, privite retrospectiv, pot fi caracterizate drept repetitive, stagnante, conservatoare. Aceasta a fost, după cum vom avea prilejul să ne convingem, şi situaţia arheologiei preistorice din România.

---

99 Din nou, cazul celebru al „noii arheologii" americane este semnificativ aici. Deşi precedată de o serie de acumulări teoretice şi metodologice, pentru care funcţionalismul ecologic al lui Grahame Clark, a fost, de asemenea, esenţial, sunt premisele conceptuale ale antropologiei culturale anglo-saxone primele responsabile de renovaţia încercată de tânăra generaţie de arheologi americani, ca şi cadrul academic care a permis răspândirea rapidă şi agresivă a ideilor profesate de ea.

100 N. Pigeot, Apprendre à debiter des lames: un cas d'éducation technique chez des magdaléniens d'Étiolles, în J. Tixier (dir.), *Technologie préhistorique*, Notes et monographies techniques, 25, Ed. de CNRS, Paris, 1988, p. 63-72; M. Olive, Une forme particulière d'économie de débitaje à Étiolles, în *loc. cit.*, p. 27-36.

CAPITOLUL II

PERIOADA PRE-PARADIGMATICĂ

"Consciousness is perhaps achieved when the discipline is named and largely defined by specifying its raw material and by pragmatic practice - archaeology is what archaeologists do. Thenceforth, the practitioners are linked within an arbitrary but common partition of reality, sharing intuitive procedures and tacit understanding whilst teaching by imitation and correction is the craft style."

(D. Clarke)

Prima etapă pe drumul cercetării preistoriei în România poate fi definită drept pre-paradigmatică,[101] întrucât, pe întreaga sa durată, nu se poate invoca existența unui corp de teorie unificat și nici a unei comunități de cercetători grupați în jurul acestuia. Cu atât mai dificil ar fi de identificat vreo unitate a obiectivelor de cercetare sau a metodelor. Principala achiziție a acestei lungi perioade este acumularea treptată - deși ne-sistematică - a cunoștințelor, care pregătește edificarea unui profil disciplinar propriu.

Cercetarea sistematică a preistoriei în România constituie o parte a unui demers general, prin care modernitatea europeană încerca să-și definească și să-și exploreze trecutul îndepărtat. Etapele pe care dezvoltarea acestui interes le cunoaște în România coincid, în linii generale, celor din Europa occidentală, deși, în cazul Principatelor Dunărene, se înregistrează un relativ defazaj cronologic, cel puțin în perioada de debut a acestor studii.

Este indiscutabil că cercetarea preistoriei se naște în Europa occidentală și, conform unei expresii dragi difuzionismului, o face "o singură dată", prin osmoza dintre o tendință intelectuală aparte și câteva inovații metodologice. Deși diferite tradiții regionale și interese științifice contribuie la acest fenomen, geneza principalelor componente teoretice și metodologice ale cercetării preistoriei poate fi precis fixată în timp, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Această sistematizare târzie a fost precedată de o lungă gestație. Ea a avut nevoie, în primul rând, de o pregătire a conștiințelor pentru acceptarea unor noi noțiuni de *om și umanitate*, de *timp istoric* și, implicit, pentru generalizarea unei noi atitudini față de trecut: cea *modernă*. Cum însăși apariția disciplinei este intim legată de

101 "Copilăria oricărei științe se caracterizează prin concentrarea ei asupra cercetării datelor singulare, a clasificărilor, a variabilelor relevante și a ipotezelor izolate ce stabilesc relații între aceste variabile, explicând în același timp datele. Atâta timp cât știința rămâne în acest stadiu semiempiric, ea este lipsită de unitate logică: o formulă dintr-o regiune este o idee care se autoconține, neputând fi logic corelată cu formule din alte regiuni ale științei. Ca urmare, testarea fiecăreia dintre ele nu afectează pe celelalte. Pe scurt, în stadiul semiempiric - preteoretic - ideile unei științe nici nu se îmbogățesc și nici nu se controlează reciproc (este stadiul pre-paradigmatic)"(M. Bunge, *loc. cit.*, p. 220).

această atitudine, rolul ei în profilul viitor al preistoriei nu poate fi minimalizat. Aşadar, nu este suficient să afirmăm doar caracterul "european", sau "modern" al cercetării preistoriei ca pe un fapt natural, câtă vreme această filiaţie culturală impune un număr de consecinţe de o importanţă fundamentală. Din acest punct de vedere, cercetarea preistoriei din România constituie un simplu caz particular al unei atmosfere generale şi nici o înţelegere a evoluţiei sale nu se poate realiza fără o analiză a fundamentelor intelectuale pe care s-a grefat noua disciplină.

II.1. PREISTORIA, DE LA ANTICHITATE LA EPOCA LUMINILOR

Geneza preistoriei ştiinţifice a presupus trecerea de la o percepţie confuză, deductivă, apriorică, la o abordare conştientă, inductivă: trecerea de la mit la empirie. Dacă preistoria apare europenilor de astăzi ca o stridentă formă de alteritate culturală, deschisă unui studiu ştiinţific, această poziţie faţă de zorii umanităţii are o origine recentă şi a fost precedată de lunga perioadă de timp în care preistoria a fost conceptualizată în termeni familiari.

Suntem conştienţi astăzi că orice cultură manifestă un interes mai mult sau mai puţin sistematic pentru propriul trecut. Ştim, de asemenea, că în majoritatea situaţiilor miturile fondatoare şi legendele, toate fapte de istorie orală, ţin locul unei istorii scrise, cu deosebire în comunităţile "tradiţionale" şi, din punctul nostru de vedere, în această definiţie se încadrează, în bună măsură, şi civilizaţia Europei, al cărui segment literat a rămas, până dincolo de finele Evului mediu, foarte restrâns.

La rândul său, colectarea unor forme insolite, purtătoare ale unei semnificaţii străine de o utilizare practică, şi care aparţineau trecutului cultural sau geologic, constituie o obişnuinţă foarte veche, deja demonstrată pentru timpurile paleolitice[102] şi frecvent documentată în cadrul comunităţilor arhaice studiate de etnologie.[103] A fost chiar sugerat că acest obicei de a colecţiona artefacte - embrion al colecţiilor anticaristice de mai târziu -, ca simbol al puterii politice sau devoţiunii religioase, a precedat apariţia surselor istorice scrise, întărind relaţia dintre controlul politic al prezentului şi stăpânirea ideologică a trecutului.[104] Aşa sugerează situaţiile documentate în stadiile avansate, literate, ale civilizaţiilor antice, când se poate invoca începutul unor preocupări anticaristice mai consecvente, legate inclusiv de realizarea unor săpături.[105] Majoritatea acestor preocupări timpurii aveau o puternică semnificaţie

---

[102] Colectarea de fosile şi minerale constituie deja un obicei răspândit, începând cu paleoliticul mijlociu (A. Schnapp, Between antiquarians and archaeologists - continuities and ruptures, în *Antiquity*, 76, 2002, p. 136).

[103] Un bun exemplu este oferit de siturile irocheze datate în secolele XV-XVI, care conţin proiectile, pipe de piatră şi unelte de cupru, uneori vechi de milenii. Este, desigur, greu de reconstituit modul în care erau interpretate aceste obiecte de către descoperitori; după exemplul oferit de „pietrele de tunet", sau „ale elfilor", colectate de ţăranii evului mediu european, probabil că şi acestea erau tratate ca obiecte magice şi erau atribuite unor personaje divine sau legendare (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 28).

[104] A. Schnapp, *loc. cit.*

[105] Cea mai veche „săpătură arheologică" documentată îi este atribuită faraonului Khaemois (1290-1224 î. Ch.), fiul lui Ramses al II-lea, care, în cursul lucrărilor de construcţia unui templu din Memphis, dezveleşte o statuie, identificată de el ca aparţinând lui Kaouab, fiu al lui Kheops - veche, deci, de secole. Acest pionier egiptean al arheologiei nu uită, de altfel, să solicite marcarea evenimentului într-una din inscripţiile închinate lui (idem, *La Conquête de passé. Aux origines de l'archéologie*, Ed. Carré, Paris, 1993, p. 18-

religioasă: mai aproape de acel *illud tempus* al zorilor umanității și legate de eroii civilizatori, artefactele sau monumentele dezgropate constituiau legătura materială dintre timpurile ideale ale creației și umanitatea decăzută ce li s-a succedat.[106]

Civilizația clasică a Greciei nu inventează numai *historia*, ca discurs narativ, ci și *archaiologia*, ca discurs general despre cele vechi, pe care se vor articula termenii romani de *antiquitates* și *antiquarius*.[107] Desigur, scrierea istoriei de către greci se baza în mod fundamental fie pe tradiții orale, fie pe mărturii scrise. Cu toate acestea, nu lipsea cu totul un interes pentru urmele *(ereipia)* fizice ale trecutului.[108] Semnificativ, însă, pentru greci, ca și pentru romani, colecțiile de antichități nu serveau ca argumente materiale în dezbaterile privind originea și istoria umanității, dispute lăsate pe seama speculațiilor filozofilor și istoricilor propriu-ziși: ciclice sau „evoluționiste", teoriile cu privire la trecut nu făceau referire, altfel decât sporadic, la monumente.[109] În ciuda acestei izolări, în care se vede abandonat de tirania genurilor, figura anticarului, deși deosebită de istoric, ca și de filozof, devine emblematică și va supraviețui secolelor, dinastiilor și imperiilor, atât în Occident, cât și în Orient.[110]

Evul mediu european adaugă un nou capitol destinului istoric al anticarilor, și, implicit, interesului pentru preistorie.[111] Pe durata secolelor medievale, preistoria este o premisă logică a istoriei, o implicită copilărie a umanității, gravitând, ca întreaga istorie, în jurul scenariului biblic. Ea nu se afla, însă, în vreo ipostază de echivalență epistemologică cu istoria. Preistoria reprezenta un stadiu în fond unanim acceptat, dar imposibil și, mai ales, nedemn de a fi cercetat, pentru că "era cunoscut". Reprezenta, de altfel, povestea celor câtorva generații ce se succed lui Adam, până la inventarea metalurgiei fierului. Astfel camuflate în spatele Vechiului Testament, timpurile preistorice nu permiteau nici o motivație specială pentru studiul lor. Paradigma medievală[112] creștină a istoriei impune, însă, să i se acorde o atenție particulară, întrucât ea nu a reprezentat un moment oarecare din istoria gândirii, abandonat ca

21, 51-52). La rândul său, Bel-Shalti-Nannar, fiică a regelui babilonian Nabonidus (sec. VI î. Ch.), a rămas în istorie ca prima fondatoare a unui „muzeu de antichități", colecția sa adunând vechi artefacte și inscripții babiloniene (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 29).

106 *Ibidem.*

107 A. Schnapp, *op. cit.*, p. 62-63, 76-83.

108 Idem, *loc. cit*, p. 135-136. Tucidide amintește de descoperirea unor morminte în insula Delos, identificându-le chiar ca aparținând, după echipament și arme, Carienilor. Asemenea identificări mai apar, sporadic, și în alte opere, cum este cazul celei a lui Pausanias, care aduce ca dovadă a faptului că războinicii homerici foloseau arme de bronz "lancea lui Ahile" din templul Atenei de la Phaselis (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 30).

109 *Ibidem*, p. 31.

110 Primul mare istoric chinez, Si-ma Qien (sec. II î. Ch.), se arăta deja interesat de ruinele monumentelor, iar colectarea de vechi obiecte de artă, vase de bronz și obiecte de jad începe, și în China, foarte devreme (*ibidem*, p. 30). Mai mult, un prim „manual de antichități" apare aici în secolul V d. Ch. și va fi deja tipărit în secolul al XII-lea. În Europa, primul tratat de antichități îi aparține lui Varro (sec. I î. Ch.) (A. Schnapp, *op. cit.*, p. 81-82).

111 Pentru o tratare detaliată a poziției omului medieval în raport cu dovezile materiale ale antichității, vezi *ibidem*, p. 99-129.

112 Se înțelege că sensul acordat aici paradigmei este mai larg decât cel conferit în capitolul metodologic. Înțelegem aici un adevărat *Weltanschauung*, un arhetip al concepției medievale despre timp, cu atât mai definitoriu din punctul nostru de vedere, cu cât această viziune era promovată de pătura eclesiastică și monastică, multă vreme singurul segment instruit în care se putea vorbi de preocupări embrionar științifice.

perimat de întreprinderile ştiinţifice pozitive, ci o structură conceptuală majoră, fără de care nu se pot înţelege condiţiile de geneză a preistoriei ştiinţifice.

Caracterele esenţiale ale acestei teorii despre istoria lumii pot fi însumate astfel[113]: (1) lumea era o creaţie divină şi de dată recentă (calculele, realizate cu ajutorul genealogiilor biblice, nu o creditau cu o vechime mai mare de câteva mii de ani); (2) lumea fizică, ca şi umanitatea, se aflau într-un proces de continuă degradare materială şi morală faţă de timpurile creaţiei; (3) originea umanităţii era fixată în Orientul Apropiat, de unde s-a răspândit în două valuri succesive, unul anterior Potopului, celălalt - însoţit şi de diferenţierea limbilor - ulterior acestuia; (4) degenerarea standardelor naturii umane era proporţională distanţei în timp, faţă de momentul creaţiei, şi în spaţiu, faţă de Biserica creştină, singura instituţie capabilă să vegheze asupra acestei permanente entropii;[114](5) istoria lumii constituie o succesiune de evenimente unice, cu semnificaţie cosmică;[115] intervenţia permanentă a lui Dumnezeu nu lăsa loc nici unui progres sau unei schimbări oarecare, de care oamenii înşişi să fie responsabili; între intervenţiile divine, treburile oamenilor continuau de o manieră fie statică, fie ciclică;[116] (6) învăţaţii medievali erau încă şi mai puţin conştienţi de schimbările istorice decât antecesorii lor antici: timpurile biblice erau privite ca identice, din punct de vedere cultural, social sau intelectual, cu cele ale Europei medievale.[117]

Într-o lume concepută ca intim solidară cu trecutul, preocupările anticaristice nu puteau decât să emigreze către periferie, cea a jafului (de care se fac responsabili atât ţăranii, cât şi nobilii, şi căruia îi cad pradă cu deosebire monumentele funerare),

---

113 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 31-35.

114 Convingere care va oferi, printre altele, întreg confortul moral creştinării violente a populaţiilor extra-europene, considerate drept degenerate, aşa cum mărturisea politeismul, idolatria şi imoralitatea lor (*ibidem*, p. 34).

115 Această *istorie* ca *teofanie*, aşa cum a fost ea inaugurată de iudaism, avea să aibă consecinţe profunde asupra gândirii europene medievale, dar şi asupra înţelesului pe care îl capătă curând modernitatea. Facem, desigur, referire la o teza clasică a lui M. Eliade. Deşi eminentul specialist în istoria religiilor consideră şi timpul creştin drept ciclic într-un sens eschatologic, este indubitabil că această ciclicitate a timpului creştin este "largă", permiţând inserarea intermediară a unei liniarităţi, a istoriei ca succesiune de evenimente unice (*Mitul eternei reîntoarceri*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1999, passim). Această structură intimă a timpului creştin avea să permită, odată cu Renaşterea, Reforma şi mai apoi cu Iluminismul, desprinderea unei versiuni laicizate şi normate de timp, a cărei variantă idealtipică este, desigur, cea protestantă (cf. M. Weber, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993, passim). Astfel, spargerea limitelor temporale biblice era posibilă în însăşi structura acestei cronologii, iar preistoria avea să fie, deşi cu întârziere, una dintre beneficiare. Semnificaţia acestui fenomen este evidenţiată şi de A. Laming-Emperaire, care subliniază importanţa pe care omul o ataşează, în tradiţia creştină, originii sale, în afara domeniului sacru (*op. cit.*, p. 21-36; vezi şi I. Bădescu, *Timp şi cultură*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 13-41).

116 În privinţa decadenţei sferei materiale a existenţei, aspect de altfel relativ ignorat de învăţaţii medievali, viziunea creştină concura amical cu credinţa expusă de Tacit, conform căreia progresul material încuraja depravarea morală (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 34.)

117 O solidaritate adâncă unea, pentru omul medieval, „odinioară" cu „astăzi", înlăturând contrastele şi uniformizând istoria: omul veacului al XIII-lea şi-l imagina pe Carol cel Mare sau pe Alexandru Macedon ca având înfăţişarea şi gândirea cavalerilor contemporani lui. Tapiseriile, vitraliile, sculpturile ni-i înfăţişează în aceleaşi costume. Mai mult, *Viaţa lui Carol cel Mare*, scrisă în secolul al IX-lea de către Eginhard, prefera să pastişeze stângaci viaţa lui Augustus povestită de Suetoniu, în loc să prezinte ceea ce autorul însuşi avusese prilejul să vadă (Ph. Ariès, *Timpul istoriei*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1997, p. 112).

sau cea a colecţionării relicvelor sfinte (colectare practicată cu frenezie, pe tot parcursul Evului mediu). Excepţiile, cum sunt papii sau împăraţii (Carol cel Mare, Frederic I Barbarossa, Frederic al II-lea de Hohenstaufen), care colecţionează monede sau geme şi, uneori, se arată interesaţi de arhitectura sau sculptura romană, nu aduc atingere acestei viziuni închegate asupra umanităţii. Mai mult, în cadrele sale - cronologic cel puţin - avea să se dezvolte, până dincolo de jumătatea secolului al XIX-lea, orice demers istoric sau anticaristic. Stau mărturie secolele Renaşterii şi Luminilor.

Începând cu secolul al XIV-lea, Europa occidentală cunoaşte, în plan economic, social şi cultural, mutaţiile structurale ale Renaşterii. Gânditorii săi vor aduce o contribuţie fundamentală pentru viitorul studiilor istorice în general. Prin redescoperirea şi valorizarea antichităţii clasice, ei capătă conştiinţa faptului că trecutul este diferit şi că poate fi studiat în termeni proprii. Însă reevaluarea Antichităţii, aşa cum a fost ea operată de către renascentişti, nu trebuie să înşele: admiraţia faţă de operele sale se făcea în continuare în cadrele paradigmei medievale, conform căreia cultura se afla într-o permanentă degenerare.

Cu toate acestea, migraţia savanţilor bizantini în oraşele state italiene, după 1453, întăreşte legătura dintre învăţaţii italieni şi textele anticilor, curând acest interes depăşind sfera surselor scrise şi îndreptându-se către rămăşiţele artei şi arhitecturii lumii clasice. Ev de aur al antichităţilor,[118] perioada renascentistă cunoaşte o adevărată febră a colecţiilor: papi, regi, principi, nobili şi burghezi se întrec în a deveni patroni ai artelor,[119] la început în Italia, apoi, sub imperiul modei, în întreaga Europă.[120] Anticari entuziaşti, ca celebrul negustor Cyriacus de Ancona (1391-1452) călătoresc în Europa mediteraneeană pentru a strânge cărţi, monede şi opere de artă, inscripţii,[121] iar manualele de antichităţi se înmulţesc proporţional.

Renaşterea aduce şi obiceiul tripartitismului: timpurile antice, întunecatul ev mediu, timpurile moderne. Forjat în creuzetul de idei al Renaşterii, conceptul de *modernitate* se va integra definitoriu spiritului european, iar ideea (sau iluzia)[122] de maturitate, a cărei accepţiune a fost definitiv impusă în aceeaşi epocă, avea să schimbe profund, pe parcursul următoarelor trei veacuri, modul de raportare la trecut al europenilor. Elitele laice ale Renaşterii tind de acum să-şi explice statutul social pe seama unui trecut care avea tot mai puţin de-a face cu istoria sfântă. Pe fondul

---

[118] Pentru o imagine cuprinzătoare asupra anticarismului renascentist, vezi A. Schnapp, *op. cit.*, p. 143-215.

[119] J. Delumeau, *Civilizaţia Renaşterii*, Ed. Meridiane, Bucureşti, vol. I, 1995, p. 107-111. Papii joacă un rol central în această redescoperire a comorilor artistice ale lumii antice: Pius al II-lea vizitează deliberat Tusculum, Albe, Tivoli, Ostia, Falerno (J. Burckhardt, *Cultura Renaşterii în Italia*, Editura pentru literatură, Bucureşti, vol. I., 1969, p. 222); Paul al II-lea (1464-1471) strânge o importantă colecţie de antichităţi, Sixtus al IV-lea fondează muzeul Capitoliului, iar Iuliu al II-lea (1503-1513) pe cel cel de la Belvedere, unde adună şi statuile dezvelite în urma săpăturilor ordonate de el (J. Delumeau, *op. cit.*, p. 109).

[120] În Franţa, la 1557, existau deja 200 de astfel de cabinete, amestecând laolaltă curiozităţi naturaliste şi antichităţi de tot felul (A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 57-58.)

[121] B. G. Trigger, *op. cit.* p. 36.

[122] Senzaţia de maturitate nu este, în fapt, caracteristică exclusiv modernităţii. Toate societăţile manifestă convingerea că se află la sfârşitul timpului (P. Veyne, *op. cit.*, p. 96-97, 110-111). Ceea ce aduce spiritul european acestei convingeri este *autoritatea* cu care primatul său cultural şi tehnologic impune această presupoziţie discursului său despre alte culturi, dar şi importanţa particulară cu care începe să fie privită *istoria umanităţii* ca întreg, cu care, netulburat, europenii se vor auto-identifica, cel puţin până în secolul XX.

opoziţiei lor faţă de autorităţile ecleziastice, interesul pentru antichităţi servea ca argument şi justificare ideologică.[123]

Noua importanţă pe care o dobândesc rămăşiţele materiale ale antichităţii explică de ce şi statutul anticarilor cunoaşte, începând cu Renaşterea, o importantă modificare: anticarismul devine o ocupaţie în sine, nu rareori bănoasă, căci elitele nu precupeţesc nici un efort pentru consolidarea imaginii de protectori ai artelor şi gândirii libere. Anticarii devin o adevărată comunitate de savanţi luminaţi, care comunică pe întregul continent, din proprie iniţiativă. Ei nu numai că descoperă şi interpretează monumentele, dar şi publică cataloage ale colecţiilor, manuale de antichităţi şi note de călătorie. Clasificările lor, realizate fie pe principii topografice, fie pe tipuri sau colecţii, devin tot mai sistematice.[124] Arheologia clasică şi istoria artei,[125] ba chiar asirologia şi egiptologia se vor dezvolta pe aceste baze renascentiste.[126]

Cu toate aceste progrese, timpurile preistorice rămân în afara cadrului mental şi imaginaţiei epocii. Chiar dacă unii anticari de la sfârşitul secolulului al XVI-lea, cum este celebrul Michele Mercati, pun „pietrele de tunet" pe seama unei civilizaţii care nu cunoştea uneltele de metal şi le compară cu cele ale primitivilor,[127] iar, în ansamblu, majoritatea viitoarelor metode ale arheologiei apar sporadic,[128] totuşi, în ceea ce priveşte preistoria, ea avea să mai aştepte răbdătoare şi trecerea secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Obstacolele erau numeroase: anticarii, motivaţi de studiul antichităţii clasice, se îndepărtau rareori de sursele scrise, iar în zonele europene unde acestea lipseau, interesul privind trecutul timpuriu al diverselor naţii - stimulat, de altfel, de protestantism[129]- gravita între legende şi atribuirea mecanică a eventualelor descoperiri populaţiilor antice amintite în sursele scrise mai târzii (britoni, celţi, germani).[130] Cronologia creştină şi autoritatea Bisericii eliminau în general interesul, şi în particular posibilitatea,[131] de a concepe un ev atât de aparte, cum era cel al preistoriei. Mai mult chiar, o parte a descoperirilor preistorice se puteau strecura fără revoluţii în interiorul paradigmei acceptate. Spre exemplu, o perioadă agricolă şi pastorală, neoliticul, se putea încadra foarte bine cronologiei biblice. Cu atât mai largă devenea prăpastia către paleolitic, stadiu eminamente vânătoresc, de neimaginat chiar şi de către cei mai

---

[123] M. Díaz-Andreu, Guest editor's introduction. Nationalism and archaeology, în *Nations and Nationalism*, 7, (4), 2001, p. 429-440.

[124] Cu deosebire sistematice vor fi clasificările englezului John Aubrey (sec. XVII) şi ale marchizului de Caylus (sec. XVIII), care pun astfel bazele metodei comparaţiei dintre diferite monumente (A. Schnapp, *op. cit.*, p. 137-138.)

[125] Aceasta va fi stabilită ca branşă aparte a studiilor clasice de către Johann Winckelmann în a sa *Geschichte der Kunst der Altertums* (1764) (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 38.)

[126] *Ibidem*, p. 35-40.

[127] A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 44-50.

[128] Unii anticari - puţini şi izolaţi, printre ei Flaminio Vacca şi Nicholas Bergier şi, mai târziu, L. D. Herman - identifică chiar principiul succesiunii stratigrafice (A. Schnapp, *op. cit.*, p. 242-254).

[129] B. Trigger atribuie chiar intereselor burgheziei reformate dezvoltarea unei istorii seculare, cadru al anticarismului în graniţe naţionale (*op. cit.*, p. 45-46).

[130] *Ibidem*, p. 45-52.

[131] Ipoteza unei umanităţi pre-adamite, cum era cea emisă, în secolul al XVII-lea, de Isaac de Lapeyrère şi de prietenul său, danezul Ole Worm, a stârnit prompt reacţia bisericii. Publicată în 1655, la Amsterdam, teza sa a fost rapid detractată (A. Schnapp, *op. cit.*, p. 268-271).

perspicace dintre anticari. Paleoliticul nu putea fi nici măcar "antediluvian", pentru că Potopul avusese loc în timpul neoliticului![132]

În acest context, se înţelege de ce secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, care detaliază cadrul istoric tradiţional, nu aduc atingere concepţiei despre om, considerat a fi fost creat în posesia tuturor facultăţilor sale. Anticarii nu găsesc resurse pentru a părăsi acest univers instaurat de gândirea creştină. Deşi preocupaţi de antichităţile romane cu preponderenţă, ei se apropie de definiţia dată de Claude Lévi-Strauss istoriei, căci se ocupă de eveniment, de conştient şi de voluntar.[133] Prin urmare, nu depăşesc imaginea pe care şi-o fac despre ei înşişi şi despre civilizaţia lor şi sunt incapabili să accepte o umanitate fundamental diferită de obişnuinţele lor mentale. Înarmat cu o cronologie biblică şi cu ideea unui om imuabil, anticarismul nu putea refuza o raţiune universală, generală şi subiacentă oricărui studiu istoric, aşa cum nici nu putea ocoli impasul teoretic şi cronologic în care va ajunge curând.

Însă problemele ridicate de umanitatea extra-europeană vor da o lovitură de moarte istoriei construite pe litera Bibliei. Descoperirea Lumii Noi bulversează bazele europocentriste ale gândirii tradiţionale, lărgind cadrul geografic al umanităţii şi conducând, treptat, la o raţionalizare a concepţiei despre univers. Pământul, rotund, devine, prin urmare, finit. Lumea nu numai că s-a mărit, dar s-a şi închis: dispar spaţiile geografice misterioase şi imaginare, iar fiinţele hibride care populau imaginaţia geografică a evului mediu se retrag treptat,[134] în favoarea unor culturi exotice, dar, fără îndoială, întru-totul umane. Existenţa descendenţilor americani ai lui Noe, tot mai numeroşi şi tot mai diferiţi între ei - şi faţă de care umanitatea europeană era nevoită să ia atitudine -[135] trebuia cumva explicată. Şi, în timp ce se reflecta asupra acestei diversităţi, unitatea şi validitatea schemei iniţiale va ajunge să fie compromisă: provocarea lansată de continentul american în secolul al XVI-lea va nelinişti gândirea europeană până târziu în secolul al XIX-lea.

Pe de altă parte, seminţele intelectuale ale Renaşterii încep să rodească treptat: "războiul anticilor cu modernii", apărut în mediile intelectuale ale secolului al XVII-lea, va contrapune idealul estetic rigid şi anti-istoric al Antichităţii atmosferei moderne, a primelor metode experimentale, matematicii, medicinei şi astronomiei.[136] Deşi omul, ca fiinţă raţională, rămâne imuabil, în opinia "modernilor" civilizaţia progresează; desigur, emergenţa omului dintr-o primitivitate grosieră este, în continuare, de neimaginat. Progresul studiilor preistorice avea nevoie de o adiţie - pentru că nici o evoluţie nu era posibilă -, de o infuzie de relativitate, în care structurile sociale şi mentale, ba chiar noţiunile de Bine şi Frumos să se schimbe. Era nevoie de *alt om*, supus schimbării, şi de *alt timp*, mai amplu, care să constituie cadrul de desfăşurare al noului om. De primul se vor ocupa filozofii Luminilor, care devin

---

132 A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 21-36.
133 Cl. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978, p. 26-28.
134 Că ele vor migra către zone mai confortabile mitic, chiar în preistorie, este altă problemă - vezi W. Stoczkowski, *Anthropologie naïve, anthropologie savante. De l'origine de l'homme, de l'imagination et des idées reçues*, CNRS Editions, Paris, 2001, passim.
135 Problema sclavizării indigenilor avea să deschidă în Europa o dezbatere de proporţii, în special prin operele lui Bartolomeo de las Casas şi prin *Eseurile* lui Montaigne.
136 A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 64-68.

conştienţi de varietatea culturilor şi de progresul civilizaţiei, de al doilea naturaliştii, care se vor adânci în istoria Terrei şi a fiinţelor.

Într-adevăr, gândirea Iluminismului avea să producă efecte dintre cele mai durabile pentru naşterea preistoriei, pregătind debutul său pe trei fronturi intelectuale diferite: filozofic, etnografic şi anticaristic. Chiar dacă acestea evoluează separat, schimbările inaugurate în fiecare din aceste zone vor edifica fundaţiile pe care se va construi preistoria din secolele următoare.

Cea mai importantă ruptură ne apare noua paradigmă speculativă a *progresului*, parte componentă a aşa numitelor „istorii conjuncturale" ale epocii. Deşi fideli cadrelor temporale ale istoriei medievale, iluminiştii cred cu tărie în două teze: în unitatea psihică a umanităţii şi în progresul cultural provocat de dorinţa oamenilor de a trăi mai bine şi de exercitarea gândirii raţionale.[137] Încrederea în progres se contrapunea în sistem binar - la cei mai temerari dintre *les philosophes* - paradigmei creştine şi creştea pe o critică sistematică, şi frecvent neobrăzată, a Scripturilor, cum este cea a lui Voltaire. Fericirea primordială a primului om şi perfecţiunea pacifică a Edenului este înlocuită acum de drama unui om copleşit de nevoi, vieţuind într-o natură ostilă: omul primordial al Luminilor nu-şi începe istoria în paradis, ci după căderea din el.[138]

Dacă Leibniz mai crede încă în ideea imutabilităţii unei raţiunii înnăscute şi în „cea mai bună dintre lumile posibile", filozofia engleză şi discipolii lui Locke vor ajunge la concluzia că şi raţiunea are propria sa istorie.[139] Distrugând teza ideilor înnăscute, „senzualiştii", cum vor fi numiţi, oferă o bază de plecare pentru ideea achiziţiilor succesive ale spiritului. Ce-i drept, va mai trece ceva vreme până când "sălbaticul" va deveni "primitiv", uniunea fundamentală de care se va face responsabil secolul al XIX-lea. Cauza acestei târzii asimilări rezidă în faptul că iluminiştii rămâneau mai interesaţi de critica instituţiilor europene decât de diversitatea raselor şi culturilor.[140] „Omul natural" devine o puternică armă în mâinile acestor critici ai relelor aduse de civilizaţie, ba chiar un arhetip, manipulat în fel şi chip. El nu este, însă, decât rareori plasat *la începutul istoriei*. Nici ideea legilor şi cauzelor naturale în dezvoltarea civilizaţiilor - pandant al noii viziuni laice despre progres - nu putea stimula vreun interes aparte pentru preistorie: timpurile anterioare civilizaţiei erau oribile şi monstruoase, fără nimic de-a face cu societatea.[141]

---

137 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 57-58.

138 W. Stockzowski, *op. cit*, p. 21-27.

139 A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 74.

140 Dacă enciclopediştii citesc, totuşi, cu scrupulozitate notele de călătorie ale exploratorilor europeni privind „sălbaticii", ei caută anecdoticul şi pitorescul, iar filozofii preferă claritatea ideilor diversităţii faptelor (*ibidem*, p. 74-75).

141 "Bunul sălbatic" al lui Rousseau nu este nici pe departe tipic în gândirea secolului. El era doar un instrument de critică a moravurilor şi instituţiilor, cu nimic mai real decât "înţelepţii orientali" ai epocii. De altfel, doar Diderot mai susţine o idee asemănătoare, în timp ce călătorii, mai apropiaţi de realitatea din afara cabinetelor Luminilor, ca Bougainville, vor susţine mai curând sălbăticia umanităţii extra-europene (W. Stoczkowski, *op. cit.*, p. 21-22). Prea puţin populară până pe la 1760, ideea "bunului sălbatic" îi va aştepta pe romantici, pentru a cunoaşte un succes important. Dar, chiar dacă schimbă înţelesul monstruos al noţiunii de "sălbatic", romantismul nu o va face, oricum, în folosul arheologiei: el va idealiza puritatea sălbatică, fără să-şi pună problema realităţii acestei definiţii.

La rândul lor, anticarii, încă devotaţi cronologiei şi ideilor biblice, nu găseau mijloacele pentru a accepta o istorie naturală a omului.[142] Această inerţie explică de ce, ignorat de progresele filozofiei speculative, prea rigid în raport cu contrariantele contexte etnografice şi izolat de tatonările ştiinţelor naturii, anticarismul tradiţional se pregătea să intre într-o nouă şi ultimă fază.

"Gândirea medie" a secolului al XVIII-lea este cea a *Enciclopediei*, şi ea nu conţine nici o idee sau ipoteză fundamental nouă pentru uzul anticarilor. Însă meritul *Enciclopediei*, ca dicţionar de Meserii, de Arte, în sens clasic, antic, este că "va detrona Raţiunea, Arta şi Textul" în profitul unor realităţi neglijate până atunci, cele modeste. În climatul decis materialist[143] asigurat de enciclopedişti, faptele tehnice prind o importanţă independentă de gândirea pură şi de mărturiile scrise, într-o direcţie foarte apropiată de etnologia de mai târziu.[144] Anticarii, ca Monfaucon, Legrand D'Aussy, sau marchizul de Caylus - rămaşi în continuare departe de activităţile nobile şi rezonabile care îi interesau pe istorici -, în loc să recurgă la confruntarea cu sursele scrise, preferă să compare monumentele între ele şi să facă primele săpături.[145] La rândul lor, membrii *Societăţii Regale* din Londra, fondată de Carol al II-lea la 1660, încep şi ei, pe parcursul secolului al XVIII-lea, ca celebrul William Stukeley, să studieze cu atenţie monumentele şi artefactele în afara textelor scrise.[146]

O poziţie importantă va ocupa, în acest context, activitatea lui J. Winkelmann, care defineşte arta greacă nu ca pe un caz particular de sensibilitate artistică, istoric determinat, ci ca pe un ideal al frumuseţii perfecte. Spre deosebire de generaţiile anterioare de anticari, care căutau doar înserierea şi interpretarea obiectelor, demersul său se remarcă prin încercarea temerară de *a interpreta o cultură* prin intermediul lor.[147] Ceea ce nu înseamnă că Winckelmann nu rămâne prizonierul unei estetici admirative, proprii întregului secol al Luminilor.

În orice caz, la începutul secolului al XIX-lea, progresele filozofiei speculative, provocările aduse de etnografia Lumii noi şi tendinţa anticarilor de a recupera informaţii culturale şi istorice exclusiv din sânul culturii materiale pregătiseră terenul pentru naşterea unui câmp aparte de studiu. Însă, abia în a doua jumătate a secolului XIX aceste tendinţe se vor unifica şi, printr-un proces de cataliză şi sprijin mutual, toate domeniile vor participa la naşterea noii discipline ştiinţifice, preistoria.

---

142 A. Schnapp, *op. cit.*, p. 268-276. Mai mult, naturaliştii înşişi se lasă convinşi de istoria anticarilor, ajungând să afirme, ca Robert Hooke, că fosilele şi cochiliile sunt „medaliile, urnele şi monumentele naturii" (*ibidem*, p. 280-282).

143 Este semnificativă popularitatea deosebită a epicureanului Lucreţiu (sec. I î. Ch.), a cărui lucrare, *De rerum natura*, cunoaşte acum o celebritate fără precedent (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 59-60).

144 L. Olivier identifică originea studiilor paleotehnologice - foarte influentă în etnologia şi arheologia franceză - tocmai în inovaţiile aduse de enciclopedişti (Aux origines de l'archéologie française, în *Antiquités nationales*, 30, 1998, p.187-195; idem, The origins of French archaeology, în *Antiquity*, vol. 73, 1999, p. 176-183).

145 A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 77-85, 91-105; A. Schnapp, *op. cit.*, p. 287-312. Ceea ce nu înseamnă că anticarii Franţei Vechiului Regim era altceva decât nişte „colecţionari de fapte şi idei", oameni de capitală şi nu de teren.

146 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 62-65.

147 A. Schnapp, *op. cit.*, p. 313-319.

Două fenomene „meteorologice” trebuiau înainte de toate învinse: „ceaţa şi Potopul”.[148] Anticarii, dacă renunţau la fidelitatea lor faţă de documente, nu găseau, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mijloacele de a trata cronologic monumentele. În aceste condiţii, înceţoşarea cronologică, timpul scurt al istoriei acceptate, segmentate de diluviu, ca şi interesul lor, limitat de o curiozitate fără un proiect îndeajuns de coerent, îi ţineau încă departe de ceea ce avea să devină, în câteva decenii, preistoria.

II.2. ÎNTRE ANTICARISM ŞI EVOLUŢIONISM

II.2.1. Două programe de cercetare

Preistoria ştiinţifică este opera "secolului european", veacul al XIX-lea, interval în care, pe fondul triumfătoarei revoluţii industriale, asistăm la dezvoltarea unei economii globale, la crearea aparatelor statale moderne şi la desăvârşită integrare a ştiinţei printre achiziţiile definitive ale spiritului european. Victoria industrializării şi crearea unei pieţe mondiale, restructurarea internă a societăţilor europene - în care clasa de mijloc devine segmentul dominant - şi raportul instaurat acum între raţionalitatea umană şi lumea înconjurătoare sunt aspecte-cheie în înţelegerea naşterii arheologiei preistorice. Pe fondul expansiunii economice urbane şi a eforturilor constructive, volumul informaţiei arheologice scoase la iveală cunoaşte o creştere spectaculoasă, iar artefactele capătă acum o semnificaţie profund străină de curiozitatea erudită a anticarilor. S-a putut chiar afirma că trecutul preistoric - fie că acesta servea ideologiei progresului, sau idealurilor naţionalismului -, nu a fost descoperit ca atare, ci *inventat*, pentru a răspunde intereselor ideologice ale clasei burgheze mijlocii.[149]

Secolul al XIX-lea este, printre altele, definit drept "secol al naţiunilor". Însă naţiunile moderne nu se nasc fără justificări istorice, deci fără apelul la o istorie, reală sau imaginară, de preferinţă cât mai lungă şi mai glorioasă. Arheologia nu putea lipsi de la această mobilizare şi majoritatea istoriilor disciplinei sugerează că, încă de la origini, arheologia, inclusiv cea preistorică, a fost strict dependentă de emergenţa ideologiilor naţionale. Mai mult, fără dinamica naţionalismului modern, disciplina însăşi nu şi-ar fi făcut apariţia: "nationalism… is deeply embedded in the very concept of archaeology in its institutionalisation and its development".[150] Însă, în ciuda incontestabilei valori de adevăr a acestei aserţiuni, autoritatea sa este dată mai mult de faptul că cercetătorii care s-au ocupat de istoria arheologiei au adoptat aproape exclusiv scara naţională de analiză şi o perspectivă internalistă, astfel încât supralicitarea factorului naţionalist nu a putut fi evitată. În realitate, la rădăcina studiilor preistorice se ascund *două programe diferite de cercetare.*[151]

Primatul cronologic, ca şi cea mai largă răspândire pe plan european aparţine programului pe care îl putem numi *anticarist*, consistând în ilustrarea vieţii, obiceiurilor

---

[148] Metafora, preluată şi de A. Schnapp, îi aparţine lui G. Daniel, *L'idea della preistoria*, Florenţa, Ed. Sansoni, 1968, p. 1-24.
[149] C. Gamble, *The Palaeolithic Settlement of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986, p. 1-2.
[150] M. Díaz-Andreu, T. Champion, Nationalism and archaeology in Europe: an introduction, în M. Díaz-Andreu, T. Champion (eds.), *Nationalism and archaeology in Europe*, UCL Press, London, 1993, p. 3.
[151] M.-A. Kaeser, On the international roots of prehistory, in *Antiquity*, 76, 2002, p. 170-177.

şi credinţelor vechilor populaţii[152]- şi a cărui treptată configurare am urmări-o mai sus. La începutul secolului al XIX-lea, blocul de cunoştinţe empirice ale anticarilor va fi integrat unei viziuni globale asupra istoriei umanităţii, "sistemul celor trei vârste", dezvoltare sistematică a programului anticarist. În cadrul acestei tendinţe, cercetarea preistoriei era înţeleasă drept o parte a studiului "antichităţilor naţionale", câmp de interes ce acoperea o tematica mult mai largă, inclusiv epigrafia medievală.

Programul anticarist se va baza, în secolul al XIX-lea, tocmai pe desprinderea de ideea iluministă de progres şi, în această ipostază, primeşte un puternic imbold din partea romantismului. Într-adevăr, începutul veacului aduce o reacţie culturală conservatoare, cu deosebire în Anglia şi Germania, unde influenţa culturală franceză s-a văzut compromisă de aventura lui Napoleon. Intelectualii acestor naţiuni, care echivalau acum - pe baza experienţei revoluţionare franceze - raţionalismul cu ateismul şi radicalismul politic, se orientează tot mai perseverent către societăţile primitive, „naturale" şi către „spiritul" naţiunilor europene. „Cultul ruinelor" europene se va adăuga popularităţii efemere a cultului naturii şi emoţiei, deja prezent la Rousseau.[153] Interesul pentru abaţiile medievale ruinate este completat de cel pentru tumuli sau dolmene. În ambele situaţii, era căutată moştenirea istorică a populaţiilor din afara civilizaţiei clasice - şi aşa începe aventura descoperirii protoistoriilor regionale.[154] Pretutindeni în Europa, antichităţile capătă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o conotaţie nouă: ele devin *antichităţi naţionale* şi, la umbra interesului pentru specificul etnic, sunt perfectate primele metode sistematice ale arheologiei preistorice.

Popularitatea acestei tendinţe de cercetare în cuprinsul întregii Europe explică de ce programul anticarist este, de obicei, prezentat ca fondator al cercetării preistorice. Cu toate acestea, el oferă doar unul dintre pilonii săi, căci arheologia preistorică nu poate fi înţeleasă doar ca o proiectare în trecut a intereselor naţionale ale popoarelor europene moderne. Naşterea sa a jucat şi o miză mai mare, cea a omului în genere. Această ultimă provocare a făcut obiectul celui de-al doilea program de cercetare, cel *evoluţionist*.

Deşi deţine o poziţie esenţială în fondarea disciplinei, programul evoluţionist este deseori trecut cu vederea, sau minimalizat de către studiile privind istoria arheologiei preistorice. Ceea ce ignoră această atitudine este tocmai faptul că naturaliştii (geologii, botaniştii, paleontologii) dispuneau, în epocă, de un statut profesional recunoscut şi, spre deosebire de anticari, aparţineau unei reţele ştiinţifice acreditate. Este decisiv să notăm că acest program evoluţionist - devotat evoluţiei umane în relaţie cu mediul social şi natural, deci preocupat de tehnologie, dinamica "industrială", schimb şi comerţ etc.- definea cultura ca pe un *produs al interacţiunii dintre*

---

152 "Popoarele" invocate de anticarii secolului al XIX-lea, deşi fundate pe bazele conceptelor iluministe, nu aveau aceeaşi conotaţie cu cea atribuită lor în epoca ulterioară. Cu toate acestea, "... the ethnicism inherent to the antiquarian tradition was in some way destined to contribute to the emergence of these nationalisms and eventually to benefit from them." (*ibidem*, p. 171).

153 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 65-67; A. Laming-Emperaire, *op. cit*, p. 108-109.

154 O curiozitate pentru etnic începuse deja să se facă simţită în perioada iluministă (goţii în Scandinavia, relaţiile dintre celţi şi germani în Germania, contactele între scandinavi, gali şi francezi în Anglia etc.). Romantismul o va transforma într-o adevărată obsesie. De exemplu, anticarii francezi - care, ca şi cei italieni, lăsaseră, între Renaştere şi secolul al XVIII-lea, dezbaterile pe teme etnice istoricilor - încep, în Franţa restauraţiei, să promoveze o adevărată celtomanie (A. Laming-Emperaire, *op. cit.*, p. 106-114).

societate și mediu. Era, prin urmare, foarte departe de distincțiile etnice căutate de anticari și, deci, de interesele naționaliste. Mai mult, meritul fundamental al acestui program de cercetare va fi tocmai asigurarea cadrului instituțional inițial - de dimensiuni pan-europene -, care a făcut posibilă dezvoltarea ulterioară a disciplinei. În cadrele prefigurate de acesta, studiile privind evoluția umană din evul anterior izvoarelor scrise vor deveni un câmp omogen și autonom. Eliberată de sub tutela paleontologiei și geologiei, cât și de sub cea a istoriei și arheologiei istorice, arheologia preistorică va primi recunoașterea științifică și va deveni, astfel, capabilă de a-și stabili propriile instituții.[155]

Cele două platforme de cercetare se recomandă, fiecare, prin propriile inovații, esențiale pentru ocolirea impasului anticaristic și pentru nașterea unui studiu sistematic al preistoriei. Prima inovație o reprezintă inventarea, de către arheologii scandinavi, ca parte a programului anticarist, a unor noi tehnici de seriere, deci a unor mijloace de grupare și datare relativă a documentației arheologice, cu deosebire utilă pentru perioadele târzii ale preistoriei. Ca parte a celeilalte inițiative, dezvoltarea arheologiei paleoliticului, în Franța și Anglia, sparge canoanele temporale anterioare și, în ansamblul disputei dintre creaționiști și evoluționiști, conferă preistoriei o poziție centrală în interesul comunității științifice. Dacă anticarii scandinavi oferă arheologiei metode, este cercetarea paleoliticului cea care va contribui masiv la geneza conceptuală a unui *alt om* - pus în perspectivă evoluționistă și achiziționându-și treptat facultățile - și a unui *alt timp*, de dimensiuni geologice, condiție implicită a dezvoltării pe temeiuri științifice a preistoriei.

II.2.2. Progresele arheologiei scandinave

Prima achiziție majoră amintită, controlul cronologiei relative, se va baza pe opera de pionierat a danezului Christian Jürgensen Thomsen. Puternic inspirată de serierea numismatică, pe care el însuși o profesase în tinerețe, metoda lui Thomsen va fi aplicată, în premieră, colecțiilor Muzeului Național de Antichități din Copenhaga. Pus în fața necesității de a ordona o colecție anticaristică adunată de pe întreg teritoriul Danemarcei, Thomsen procedează, în primul rând, la împărțirea materialului în trei epoci distincte: a pietrei, a bronzului și a fierului.[156] Însă această subdivizare nu mai reprezenta un model ipotetic și intuitiv, ci decurgea din analiza sistematică a mai multor ansambluri de artefacte.[157] În plus, Thomsen nu procedează la o simplă sortare mecanică, în funcție de materialul în care erau realizate diversele obiecte, ci își concentrează atenția asupra „complexelor închise", cum ar fi mormintele sau tezaurele. Urmărind analogiile și recurențele stilistice, decorul și contextele de descoperire, el reușește, astfel, o seriere ce va sta la baza primei cronologii a preistoriei daneze și care, în 1819, era deja edificată. Metoda sa va fi publicată abia în 1836, o traducere engleză apărând încă și mai târziu, în 1848.[158] Merită amintit că succesiunea

---

155 M.-A. Kaeser, *loc. cit.*, p. 172.

156 Succesiunea sa tripartită se inspira, probabil, fie din speculațiile lui Lucretius, fie din cele ale anticarilor francezi, dacă nu cumva chiar din modelul biblic, unde se preciza că bronzul fusese utilizat înaintea fierului (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 74-75).

157 A. Schnapp, *op. cit.*, p. 367.

158 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 78.

epocilor lui Thomsen, deşi plasată clar pe o linie evolutivă, nu presupunea deloc că această evoluţie ar fi avut loc în Scandinavia, ea fiind atribuită diverselor valuri migratorii.[159]

Pionieratul lui Thomsen avea să fie continuat de activitatea lui Sven Nilsson, dar mai ales de cea a lui Jens J. A. Worsaae, primul preistorician profesionist şi primul profesor de arheologie la Universitatea din Copenhaga (1855). Worsaae va fi, spre deosebire de Thomsen, un arheolog de teren, activitatea lui de cercetare îmbogăţind numărul „complexelor închise" şi aducând o necesară completare stratigrafică a modelului propus de Thomsen. Rafinând astfel schema cronologică a înaintaşului său, Worsaae constată şi aplicabilitatea acesteia în alte regiuni europene, mai ales după ce vizitează Marea Britanie şi Irlanda. Dar marele său merit va fi reprezentat de inaugurarea cercetărilor interdisciplinare. Cele şase volume de rapoarte rezultate din studiul movilelor de scoici de la Sjaelland, în care se aflau numeroase artefacte preistorice, aveau să edifice un model de cercetare rămas multă vreme neatins.[160]

Este indubitabil că, în Scandinavia, sistemul celor trei vârste se încadra filozofiei evoluţionismului optimist al Luminilor şi continua, în acelaşi timp, tradiţia anticaristă, mai ales din punctul de vedere al cronologiei acceptate, cea biblică. Acest metisaj teoretic, propriu, de altfel, întregului veac - în care raţionalismul evoluţionist şi romantismul se înfruntă dialectic[161] - nu trebuie să surprindă: vom regăsi acest conflict, încă neaşteptat de vivace, în arheologia contemporană.

Sistemul scandinav se extinde treptat, nu fără importante reticenţe,[162] în întreaga Europă, Scoţia şi Elveţia fiind primele beneficiare. Printr-o coincidenţă semnificativă, ca şi Danemarca, aceste areale fuseseră aproape integral acoperite de gheţari, dovezile privind ocuparea lor înainte de holocen fiind cu totul rare. Prin urmare, cronologia scurtă utilizată de sistemul scandinav nu incomoda deloc progresul arheologiei preistorice în aceste areale.

Cu totul alta era situaţia în Franţa şi Anglia, unde tocmai vestigiile paleolitice vor deschide o direcţie complementară de studiu, esenţială în geneza preistoriei europene. Însă dezvoltarea arheologiei paleoliticului avea să materializeze un alt filon intelectual, cel al geologiei şi paleontologiei stratigrafice.

II.2.3. Deceniile evoluţioniste şi arheologia paleoliticului.

Descoperirile databile în paleolitic n-au aşteptat, evident, secolul al XIX-lea, însă anterior acestuia, ele erau rapid integrate grilei teoretice şi cronologiei acceptate în epocă.[163] La rândul lor, naturaliştii Luminilor, ca Buffon sau Cuvier, sau, ceva mai târziu, William Buckland, deşi speculau cu îndrăzneală originea naturală şi vechimea

---

159 *Ibidem*, p. 79.

160 *Ibidem*, p. 82.

161 J. Russ, *op. cit.*, p. 216-266.

162 Spre exemplu, scoţianul Daniel Wilson, care preia sistemul lui Worsaae şi organizează conform lui colecţia *Societăţii de anticari* din Edinburgh, nu va avea acelaşi succes în reorganizarea colecţiilor de la British Museum (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 83). La rândul său, Germania romantică va respinge evoluţionismul scandinav, pe motivul apropierii sale de ideologia iluministă (*ibidem*, p. 86).

163 Spre exemplu, la sfârşitul secolului al XVII-lea, o bifacială descoperită de către anticarul John Bagford lângă scheletul unui mamut a fost interpretată drept arma unui briton, scheletul aparţinând unui elefant de luptă, adus acolo de armatele împăratului Claudiu, în anul 43 d. Ch. (*ibidem*, p. 87).

lumii și descoperiseră deja fosile neidentificabile, încercau să acomodeze cronologia recunoscută cu fosilele necunoscute, invocând pe scară largă modele catastrofice. Pentru ei, istoria geologică a lumii apărea întreruptă de creații succesive tot mai complexe, despărțite de distrugeri catastrofale.[164]

Pe de altă parte, descoperirile din peșteri, în care rămășițele umane însoțeau utilaje de piatră și specii dispărute de animale - și care se îndesesc în prima jumătate a secolului -, erau ușor de pus pe seama tehnicilor defectuoase de săpătură. Ele nu puteau deloc garanta contemporaneitatea dintre oameni și unelte, pe de o parte, și, respectiv, fosilele animalelor dispărute.[165] Secvența Potopului, eveniment geologic și istoric unanim acceptat în epocă, diviza implacabil istoria scurtă a umanității: armele și osemintele umane nu puteau fi decât intrusive în stratele cu faună fosilă.[166]

Siturile paleolitice stratificate în aer liber vor schimba această credință. Eroul acestei revoluții va fi micul funcționar Jacques Boucher de Crèvecoeur de Perthes (1788-1868), care, prin observațiile făcute asupra secvenței de la Abbeville, începând cu 1837, ajunge să afirme nu numai contemporaneitatea dintre unelte și animalele dispărute, ci și vechimea acestora. În opinia sa, uneltele de la Abbeville aparțin unei specii umane dispărute, tot printr-un catastrofic potop, anterior însă celui biblic. Această teorie, publicată prima dată în 1847 (*Antiquités celtiques et antédiluviennes*), este respinsă însă de elita academică a vremii[167] și, în ciuda seriei rapide de descoperiri similare, va rămâne o vreme departe de recunoașterea publică. Aceasta va surveni abia în momentul în care geologul Charles Lyell, el însuși un partizan al continuității și vechimii secvențelor geologice, va vizita situl de la Abbeville și va gira cu prestigiul său descoperirile lui Perthes. În 1863, odată cu publicarea de către Lyell a lucrării *The Geological Evidences of the Antiquity of Man*, vechimea de dimensiuni geologice a omului devine o ipoteză științifică solidă. De altfel, noua teză avea mare nevoie de soliditate, pentru că, începând cu 1859, anul în care Charles Darwin publică *On the Origin of Species*, problema vechimii omului capătă adânci conotații și intră rapid în chiar inima controversei dintre creaționiști și evoluționiști.

Eliberată de sunt presiunea cronologiei scurte, arheologia paleoliticului se va dezvolta de acum în tipare strict evoluționiste, iar Franța va prelua rapid stindardul acestei cercetări. Teoria evoluționistă presupunea că drumul umanității trecea prin etape tot mai complexe din punct de vedere antropologic și cultural.[168] Nu era, desigur, decât o corupere a teoriei evoluționismului biologic, care începe treptat să lege

---

164 Nici timpurile preistorice imaginate de celebrul Boucher de Perthes nu vor fi diferite: viziunea sa asupra timpului preistoric era în continuare ciclică și catastrofistă, punctată de cataclisme (N. Richard, *Le temps catastrophiste de Boucher de Perthes*, in J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 8-9.)

165 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 90-91.

166 Așa susținea, de exemplu, W. Buckland, în a sa *Reliquiae diluvianae* (1823) (A. Schnapp, *op. cit.*, p. 357-358).

167 *Ibidem*, p. 382-383.

168 Trebuie subliniat aici că teoria evoluționismului cultural a precedat teoria similară din biologie. Activitatea lui H. Spencer stă mărturie pentru acest fapt și, în consecință, este eronată stabilirea unei filiații a teoriei socio-istorice în darwinism, doctrină cu care are, în realitate, destul de puține în comun. De exemplu, evoluționismul sociologic, edificat pe ideile iluministe, deși statua principiul trecerii de la simplu la complex, punea acest fenomen pe seama exercitării rațiunii, în timp ce teoria naturalistă a lui Darwin se baza pe mutație și selecție, ambele, ca să ne exprimăm așa, „neintenționate".

- spre deosebire de evoluţionismul sociologic iniţial -, nivelele de dezvoltare culturală cu noţiunile de primitivitate şi cu stadiile de inteligenţă.[169] Misiunea de la sine înţeleasă a arheologiei era descoperirea de noi situri şi ierarhizarea conţinutului acestora într-o succesiune evolutivă.

Activitatea paleontologului Ed. Lartet şi a foarte influentului său elev, Gabriel de Mortillet, reflectă întru-totul această tendinţă. Primul subdivizează epoca paleolitică pe criterii paleontologice,[170] în timp ce Mortillet va prefera o împărţire pe criterii culturale, după modelul lui Worsaae. Selectând un număr redus de artefacte diagnostice, strict caracteristice unei secvenţe stratigrafice, Mortillet va lăsa moştenire arheologiei paleoliticului metoda „fosilelor directoare", cu ajutorul cărora edificase el însuşi o succesiune de stadii de evoluţie tehnologică unilineară,[171] prezumtiv însoţită de o la fel de neîntreruptă şi progresivă secvenţă de evoluţie antropologică indigenă.[172] Spre deosebire de pionierii arheologiei scandinave, pentru Mortillet, în general, serierea artefactelor nu juca rol prea important, succesiunea erelor bazându-se mai mult de stratigrafie.[173]

Fără îndoială, arheologia paleoliticului se afla, în perioada evoluţionistă, sub imperiul strict al paleontologiei şi geologiei: arheologii nu se interesau de modul în care trăiau oamenii epocii; cercetarea siturilor era, astfel, foarte sumară, din moment ce unitatea minimă de analiză era stratul geologic, iar artefactele nu erau semnificative decât în măsura în care erau - sau deveneau - „fosile directoare". Dar, în ciuda limitelor, acest subdomeniu moştenea prestigiul ştiinţific al disciplinelor naturale şi, mai ales, pe cel al centrelor de propagare, Franţa şi Anglia, foarte influente economic şi cultural în epocă. Din aceste motive, popularitatea acestui model de cercetare se va extinde rapid, în detrimentul modelului scandinav, mult mai complet în curiozitatea lui pentru oamenii preistoriei.[174]

---

169 C. Gamble, *op. cit.*, p. 2.

170 Se cuvine remarcat că schema paleontologului Lartet este mult mai originală decât lasă să se întrevadă structura sa geologică. Astfel, în *Reliquiae Aquitanicae*, rod al activităţii sale de cercetare - desfăşurată cu sprijinul material şi colaborarea unui capabil anticar, bancherul englez Henry Christy -, nu lipsesc exemplele etnografice extrase din viaţa triburilor native canadiene. Mai mult, deosebirile dintre solutreanul de la Laugerie-Haute şi magdalenianul de la La Madeleine, deşi unificate de o secvenţă faunistică considerată contemporană, sunt puse de cei doi, în premieră, fie pe seama *diferenţelor etnice*, fie pe seama *specializării funcţionale a siturilor*. Altfel spus, evoluţionismul lui Lartet era mult mai puţin dogmatic decât avea să fie cel al discipolului său, Mortillet (J. Sackett, Straight Archaeology French Style: The Phylogenetic Paradigm in Historic Perspective, în G. A. Clark (ed.), *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research*, Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991, p. 114).

171 Mortillet ignora suveran conţinutul general al seturilor litice descoperite. Rămâne cu atât mai surprinzătoare rezistenţa peste decenii a schemei sale, în condiţiile în care baza empirică pe care fusese construită era foarte fragilă.

172 N. Richard, Les temps transformiste de Gabriel de Mortillet, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 10-11.

173 Ceea ce nu îl va împiedica să urmeze foarte consecvent principiul „fosilelor directoare", care îl va conduce tocmai la neglijarea evidenţelor stratigrafice. Astfel, dacă iniţial acceptă că aurignacianul (moştenit de la Lartet) este anterior solutreanului şi magdalenianului, el va integra acest tehnocomplex magdalenianului, pe motiv că posedă obiecte din os şi fildeş, în timp ce solutreanul ar moşteni, prin vârfurile bifaciale, elemente musteriene. Evident, reîncadrarea sfida dovezile stratigrafice, dar apărea coerentă cu unilinearismul dezvoltării tehnologice. În final, aurignacianul va dispărea cu totul din schema lui Mortillet (J. Sackett, *loc. cit.*, p. 115-116.)

174 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 101.

Încrederea în principiul evoluţionist - pe care Mortillet îl îmbrăţişa cu entuziasm - nu poate fi, însă, just înţeleasă, decât ca parte din atmosfera generală dominantă în a doua jumătate a secolul al XIX-lea. Cele două decenii de după 1850 sunt martorele unei alinieri între demersurile a două discipline embrionare, arheologia preistorică şi etnologia (sau antropologia),[175] aliniere care se baza pe credinţa că ierarhizarea culturilor cunoscute într-o succesiune de la simplu la complex ilustra, în fapt, stadiile prin care trecuseră culturile avansate în decursul istoriei lor. Din acest motiv, o relativă stagnare a arheologiei este determinată de credinţa că exemplele etnografice, luate în bloc, sunt suficiente pentru înţelegerea trecutului preistoric.[176] Cu toate acestea, se ridica o firească întrebare: dacă evoluţia este regula istoriei umanităţii, dovedită de culturile ajunse în stadii dezvoltate, cum se poate atunci explica defazajul celorlalte grupuri umane? *Rasismul* părea să ofere răspunsul, iar romantismul îl pregătise deja.

Într-adevăr, reacţia romantică ruinase deja multe din principiile iluministe. Regimurile politice conservatoare, împreună cu partizanii intelectuali ai naţionalismului, vor contribui cu entuziasm la această perimare a moştenirii Luminilor, căreia îi cade victimă atât încrederea în unitatea psihică a umanităţii, cât şi pandantul ei, explicarea diferenţelor culturale pe seama climei. O idee alternativă prinde rădăcini acum: diferenţele dintre oameni şi culturi sunt cauzate de un substrat biologic particular, foarte rezistent la schimbare: *rasa*.[177] Primul care închină patru tomuri acestei teze va fi contele Joseph Artur de Gobineau (1816-1882), al cărui *Essai sur l'inégalité des races humaines* avea să exercite o influenţă de durată. Rareori departe de doctrina poligenezei,[178] teoriile rasiste înfloresc, atât în Lumea Veche (în operele lui J.

---

175 Este tocmai epoca în care se naşte progenitura intelectuală a colonialismului şi optimismului european, antropologia. Scoţianul MacLennan, alături de E. B. Tylor şi Lewis H. Morgan, îşi vor prezenta teoriile evoluţioniste drept ştiinţifice, spre a le deosebi de „istoriile filozofice" ale Luminilor. Etnologia trece la compararea societăţii moderne cu cele arhaice şi la delimitarea secvenţelor unilinare de dezvoltare pe care le mărturisesc acestea. Desigur, în lipsa unei argumentaţii arheologice adecvate, modelele stadiale vor apărea foarte tentante arheologilor.

176 Fac excepţie de aici arheologii scandinavi, care, în special prin Nilsson, utilizează analogiile etnografice doar pentru explicarea unor secvenţe comportamentale aparte (B. G. Trigger, *op. cit.*, p.110).

177 Trebuie subliniat că doctrinele rasiale nu au ocolit deloc nici cealaltă direcţie de cercetare, cea anticaristică. Astfel, într-o sinteză recentă, S. Jones împarte accepţiunile *rasei* pe parcursul secolului al XIX-lea în două tendinţe: cea a antropologiei fizice, foarte apropiată de anatomia comparată inaugurată de Cuvier, convinsă de imutabilitatea raselor şi, în general, de poligenism; cea de-a doua direcţie este cea reprezentată de direcţia "etnologică", mai apropiată de lingvistica comparată, de tradiţiile naţionale, de cronologia creştină şi monogenism, tendinţă promovată de romantism (S. Jones, *The Archaeology of Ethnicity. Constructing Identities in the Past and the Present*, Ed. Routledge, London, 1997, p. 40-45). Apropierea de cele două "programe" acceptate de noi este evidentă. Indiferent de fundamentul teoretic, este cert că explicaţiile pe temeiuri rasiale au constituit principala formă de conceptualizare, interpretare şi clasificare a diferenţelor dintre oameni, pe întreaga durată a secolului al XIX-lea.

178 Ideea unei origini (şi creaţii) diferenţiate a raselor îşi găseşte o expresie timpurie (1655) în ideile calvinului Isaac de La Peyrère. Dacă tezele sale au fost retractate, aşa cum am amintit, sub presiunea autorităţilor ecleziastice, idei asemănătoare nu întârzie să se înmulţească, chiar din secolul al XVIII-lea, la autori ca Edward Long (1774) sau Charles White (1799), ultimul fiind convins că rasele expun secvenţe diferite ale îndepărtării de primitivitate, progresie încununată, desigur, de europeni (A. Mihu, *Antropologia culturală*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 42-47).

C. Prichard, Th. Huxley, sau Ch. Darwin în persoană),[179] cât și în America, unde L. Agassiz, Josiah Nott și George Gliddon explică pe seama unei origini diferite deosebirile dintre albi, amerindieni, chinezi și negri. Implicarea lui Darwin, care aduce prestigiul său de partea teoriilor rasiste, va conferi acestora un aer foarte respectabil: evoluția culturală devine, astfel, o extensie - naturală și inseparabilă - a celei biologice. În plus, teoria lui Darwin va pune autoritar capăt disputei dintre monogeniști și poligeniști, în favoarea primilor: nu numai că originea umanității este unică, dar ea ar trebui căutată în direcția unei forme de tranziție antropoide.[180]

Această osmoză între evoluționism și rasism își găsește o foarte explicită materializare în opera lui John Lubbock. Vecin și emul al lui Darwin, Lubbock publică, în 1865, celebra *Prehistoric Times*, reeditată de nu mai puțin de șapte ori până în 1913 și devenită „cea mai influentă operă legată de arheologie publicată pe parcursul secolului al XIX-lea."[181] Lucrarea sa caracterizează foarte bine sinteza arheologică „victoriană", amestecând descoperirile arheologice cu schițe sumare ale societăților primitive cunoscute în epocă. Deși invocă foarte puține paralele între cele două seturi de informații,[182] iar descrierea etnologică se bazează pe principii geografice și nu evoluționiste, Lubbock este foarte devotat ideii uniliniarității progresului, de la care nu îl îndepărtează nici propria sa constatare că factorii de mediu pot produce mari variații între culturi. Și, cum credea că europenii reprezintă produsul unei intensive evoluții culturale și biologice, lordul britanic nu ezită să picteze în tonuri întunecate oamenii culturilor primitive: puțini, copilăroși, depravați, sclavi ai pasiunilor, incapabili să controleze natura sau să înțeleagă conceptele abstracte, cruzi și - impardonabilă sfidare a valorilor victoriene - murdari. Optimist în ceea ce privește progresul, Lubbock vedea culturile primitive sortite pieirii, prin selecția - deopotrivă culturală și rasială - pe care o întreprindea expansiunea europeană. Incapabili să recupereze întârzierea culturală de care se făceau responsabili, primitivii deveneau total anacronici în contextul viitorului paradis terestru pe care educația și progresul industrial îl pregăteau umanității - în uniformele coloniale, desigur.

Concluzionând, în opera lui Lubbock nu se mai întrezărea nimic din încrederea în ameliorarea, prin educație, a condiției umane, așa cum era aceasta preconizată de *les philosophes*. *Prehistoric Times* reprezenta atât o sinteză a cunoștințelor etnologice și arheologice, cât și, mai ales, o construcție ideologică imperialistă, europocentristă și colonialistă. Cum se constată îndeobște, „rareori începuturile sunt frumoase" și, în acest sens, arheologia paleolitică și etnologia sunt gemenii științifici născuți în deceniile rasiste și colonialiste ale unui darwinism îngust înțeles. De altfel, tezele lui Lubbock nu aparțin unui avocat izolat al imperialismului britanic, ci

---

179 Chiar dacă nu agrea ierarhizarea raselor umane, Darwin încerca să susțină teoria originii evoluționiste a regnului uman prin afirmarea unei diferențe de statut biologic între diversele rase. Din acest motiv, el și co-discipolii săi nu vor da ascultare vocilor izolate, deși autoritare, cum era cea a lui Alfred Wallace, co-descoperitor al selecției naturale, care susținea, pe baza propriei experiențe etnografice, că inteligența altor rase nu diferă de cea a albilor, iar capacitățile mentale ale oamenilor nu sunt rezultatul selecției naturale (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 113.)

180 S. Jones, *op. cit.*, p. 42.

181 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 114.

182 Cum ar fi cele dintre uneltele eschimoșilor și cele din paleoliticul superior, sau dintre fuegieni și autorii movilelor de scoici scandinave (*ibidem*, p. 115).

comprimă o atmosferă generală, larg împărtăşită în toate arealele în care colonialismul european se implanta printre comunităţi tradiţionale: America, Africa, Australia.[183] Conservatorismul, limitele rasiale şi incapacitatea de a inova fac parte din arsenalul invariabil de trăsături cu care Europa colonială gratula atât primitivii preistoriei, cât şi pe cei ai prezentului. Arheologia preistorică embrionară, deşi aducea dovezi clare privind evoluţia culturală, se mulţumea să postuleze existenţa unei secvenţe unilinare de evoluţie, completă în cazul europenilor, rolul culturilor arhaice fiind doar cel de a o recapitula. Datele etnografice veneau, în bloc şi fără rigoare, să completeze, în linii cu totul generale, dovezile arheologice, ele însele reduse la un mic număr de „fosile directoare". Nu exista decât un interes embrionar pentru diversitatea culturilor materiale, iar viziunea generală asupra preistoriei nu avea nimic de-a face cu istoria, ci corespundea unei teleologii grăbite şi unei etnografii superficiale. Arheologia programului evoluţionist păcătuia prin incapacitatea de a acorda, în cadrul reconstrucţiei istorice, o atenţie acribică documentaţiei arheologice - cum încercaseră deja arheologii scandinavi.

Din acest motiv, cercetarea preistorică a perioadei imediat următoare va alege să se desprindă radical de ambiţioasa moştenire evoluţionistă, pentru a se dedica diversităţii şi particularului cultural. Rasismul se va estompa treptat, uzurpat discret de un nou concept autoritar, cel de *cultură*. Replica acestei arheologii victoriene şi imperialiste va veni, ideologic, din partea naţionalismului şi, geografic, din zona Europei centrale. Însă ea nu ar fost posibilă în absenţa moştenirii instituţionale lăsate de deceniile evoluţioniste.

II.2.4. Dimensiunea instituţională a programului evoluţionist

Impactul programului evoluţionist nu poate fi înţeles fără sublinierea aportului său la recunoaşterea şi definirea instituţională a preistoriei pe plan european. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cercetările preistorice nu dispuneau de un aparat instituţional propriu. Primele poziţii academice vor apărea abia la începutul secolului XX şi, chiar dacă preistoria a devenit subiect de studiu universitar încă din 1860, ea se reducea la cursuri ocazionale, hrănite de interesul personal al profesorilor de istorie, istorie a artei, antropologie, paleontologie sau geologie.

În ceea ce priveşte muzeele, ele nu modifică, în general, principiile moştenite de la colecţiile anticarilor: deşi acumulează cu entuziasm artefacte preistorice, prezentarea oamenilor acestor timpuri revolute este covârşită de expoziţiile privind istoria naţională, primitivii actuali sau istoria naturală.[184] În sens general, atât obiectul cercetării preistoriei, cât şi valorificarea sa expoziţională rămân asociate cu domeniul, mai larg, al antichităţilor naţionale, şi abia la începutul secolului următor vor fi fondate societăţi şi instituţii specializate.

Prima instituţie specifică a fost, în fapt, un jurnal: *Materiaux pour l'histoire positive et philosophique de l'homme*, lansat, în 1864, de Mortillet, şi al cărui prestigiu va

---

[183] *Ibidem*, p. 139-144.

[184] Excepţie face *Musée des antiquités nationales* din Saint-Germain-en-Laye, care, datorită lui Mortillet - şi desprinzându-se de intenţia lui Napoleon al III-lea de a realiza un muzeu dedicat antichităţii galeze, romane, greceşti sau feniciene -, va acorda un spaţiu important preistoriei, ca branşă aparte a arheologiei (M.-A. Kaeser, *loc. cit.*, p. 173).

depăşi cu mult graniţele Franţei. Doi ani mai târziu, apare, în Germania, *Archiv für Anthropologie*, urmat curând de *Bullettino di Paletnologia italiana*.

Această timidă instituţionalizare la nivel naţional, a fost precedată, însă, de viguroasă iniţiativă internaţională: *Congrès International d'anthropologie et d'archéologie préhistorique* (CIAAP), fondat în 1865, şi care avea să joace un rol esenţial în foritificarea disciplinei. Artizanii săi, elveţianul Eduard Désor şi francezul Gabriel de Mortillet - ambii poligloţi şi cu o reţea de legături personale de dimensiuni europene - nutreau un adevărat ideal cosmopolit şi visau o republică intelectuală a preistoricienilor de pe continent.[185] Această scară la care raportau organizarea noii discipline le-a permis celor doi să ocolească, timp de decenii, rezistenţa manifestă a unor tradiţii sau instituţii naţionale. Iniţiativa lor, de altfel, rezultatul unei intenţii deliberate de îndepărtare a avocaţilor anticarismului şi, implicit, a tendinţelor naţionaliste din câmpul preistoriei.

Disoluţia orizontului regional şi naţional al anticarismului a fost, prin urmare, deliberat urmărită de universalismul CIAAP.[186] Excluderea anticarismului a avut consecinţe importate pentru viitorul epistemologic şi metodologic al preistoriei: în ciuda glisajului evoluţionist, orice sugestie derivată din istorie, texte biblice sau mitologie va fi de acum exclusă. Conform modei scientiste promovate de liderii CIAAP, rămăşiţele materiale ale trecutului puteau fi lăsate să vorbească singure, prin intermediul noilor instrumente acreditate: - stratigrafie, tehnologie, tipologie. Complementar, cadrul cercetării se alinia standardelor evoluţioniste: în contrast cu programul anticarist, fundamental interesat de definirea permanenţei diacronice şi a trăsăturilor esenţialiste ale culturilor individuale, evoluţionismul prefera cadrul explicativ al stadiilor succesive, valabil pentru umanitate ca întreg.

Timp de decenii, CIAAP s-a bucurat de un notabil succes, adunând preistoricieni, naturalişti şi amatori din întreaga Europă. Între 1865 şi 1912, întrunirile sale au loc în Elveţia, Franţa, Anglia, Italia, Danemarca, Belgia.[187] În a doua jumătate a acestui interval, congresele CIAAP se răresc, dovadă certă a declinului ce anticipa decesul deplin al iniţiativei, survenit după primul război mondial. Raţiunile acestui recul sunt diverse, dar cu siguranţă că erodarea idealurilor cosmopolite şi amplificarea naţionalismul de *fin-de-siècle* a jucat un rol major. Oricum, cauzele interne sunt foarte importante pentru înţelegerea decăderii acestei iniţiative, din moment ce participarea la întâlnirile congresului începuse să sufere din pricina caracterului tot mai ferm naţional al structurilor de cercetare a preistoriei. Ironic, această parcelare naţională a fost

---

185 Acest caracter de republică intelectuală, care aminteşte de umaniştii Renaşterii, s-a demonstrat foarte eficient în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Relaţiile personale dintre diferiţii specialişti, care depăşesc constant cadrele naţionale, au jucat un rol decisiv în validarea şi popularizarea ştiinţifică a descoperirilor preistorice. Activitatea lui Boucher de Perthes nu ar fi fost niciodată recunoscută fără girul prestigiului adus de geologii englezi. De altfel, patria lui Darwin, ea însăşi populată de o elită academică solidară, avea să fie rezervorul permanent de validări ştiinţifice şi va ocupă un loc de frunte în catalizarea ideilor evoluţioniste (A. Sherratt, Darwin among the archaeologists: the John Evans nexus and the Borneo Cave, în *Antiquity*, 76, 2002, p. 151-157).

186 M.-A. Kaeser, *loc. cit.*, p. 173.

187 Semnificativ, întâlnirile sale ocolesc Reichul german, oază a anticarismului, naţionalismului şi apologet al particularităţii (*ibidem*, p. 176). Vom remarca în continuare rolul pe care îl va juca arheologia germană în înlocuirea idealurilor CIAAP.

hrănită tocmai de CIAAP, prin exemplul de reuşită organizatorică pe care l-a oferit şi prin credibilitatea ştiinţifică câştigată pentru câmpul său de studiu.[188]

Creşterea interesului pentru patrimoniul arheologic conduce statele europene la constituirea unor instituţii publice responsabile de excavarea şi protecţia acestuia, iar tot mai încrezătoarele comunităţi de preistoricieni încep, în primele decenii ale veacului XX, să se organizeze autonom şi să penetreze mediile academice şi universităţile: CIAAP îşi îndeplinise misiunea. El lasă moştenire preistoricienilor din întreaga Europă ideea unei identităţi profesionale proprii. În curând, înarmaţi cu un nou concept, cel de „cultură", ei vor trece, în interiorul graniţelor naţionale, la subminarea programului evoluţionist al pionierilor disciplinei. Priorităţile ideologice, aplecarea practică înspre istoria regională, vor resuscita idealurile programului alternativ, cel anticarist, şi se vor dovedi, cel puţin pentru o vreme, mai puternice. În orice caz, la începutul secolului XX, cercetarea preistorică europeană avea în faţă, aşa cum vom vedea, obiective clare şi metode pe măsură.

II.3. ANTICARISMUL ÎN ROMÂNIA

Aşa cum am constatat mai sus, arheologia preistorică apare, în Occidentul european, drept rezultatul unei lungi serii de achiziţii intelectuale, proprii cadrului specific al societăţii vest-europene, şi care se concretizează, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin apariţia unui obiect de cercetare, a unui corp de metode şi a unei comunităţi (încă foarte mici) de specialişti.

La rândul său, geneza unei cercetări preistorice româneşti avea să fie decisă de traseul istoric aparte al acestei regiuni europene. Deşi se va afla, începând cu secolul al XIX-lea îndeosebi, într-o raport de permanentă şi intimă dependenţă faţă de modelele occidentale, cercetarea preistorică românească va rămâne deseori străină, atât de pretenţiile ideologice, cât şi de posibilităţile materiale şi de atmosfera intelectuală din zonele de origine. Importurile intelectuale realizate în arheologie, ca şi în alte sfere culturale, vor conduce deseori la sinteze nereuşite, elanuri pripite, „forme fără fond". Dar, cum ar putea fi caracterizată modernitatea românească, dacă nu drept un vast efort de construcţie a *formelor* modernităţii, care (încă) aşteaptă invazia fondului corespunzător?

Românii se vor apropia de preistorie în măsura în care începeau să-şi descopere istoria. Fenomenul de difuziune activă a ideilor vest-europene, care a zguduit, pe parcursul secolului al XIX-lea, cadrele tradiţionale de gândire şi a decis calea modernizării societăţii româneşti, a iniţiat şi o atitudine aparte faţă de trecut - iar preistoria nu s-a numărat printre priorităţi. Vor trece multe decenii până când progresele cercetării preistoriei din Occident vor fi naturalizate în cadre intelectuale româneşti, iar această matrice culturală va fi, în acel moment, la fel de diferită de cea care animase entuziasmul evoluţionist, ca şi de cea care învăluise preocupările naţionale ale pionierilor scandinavi ai disciplinei.

Cauzele acestei târzii asimilări nu sunt greu de identificat: perioada pe care o vom trata aici - pre-paradigmatică doar din punctul de vedere al cercetării preistoriei în România - nu a fost deloc lipsită de o *paradigmă istorică* proprie, prezentă cel puţin sub

---

[188] *Ibidem.*

forma unei tematici favorite, dimpotrivă. Deja în opera cronicarilor medievali apar vlăstarele unei idei care va face o longevivă carieră în fortificarea conştiinţei naţionale, şi anume *ideea originii romane*. Începând cu secolul al XVII-lea şi, practic, neîntrerupt, până în zorii secolului XX, latinitatea limbii române va reprezenta argumentul cheie al purităţii şi nobleţei originare a românilor. Or, tocmai această idee va deturna multă vreme interesul pentru preistoria teritoriului românesc. Abia *fondarea voluntară* a unei arheologii protoistorice şi preistorice, în primele decenii ale secolului XX, deci într-un context intelectual cu alt conţinut, va tempera entuziasmul exclusivist pentru originea romană, nuanţând discursul naţional printr-o atenţie crescută faţă de ancestralii daci şi, pe fondul acestei reevaluări, pentru preistorie.

Aşadar, cercetarea preistoriei, în România, a reprezentat o variabilă a popularităţii miturilor de origine vehiculate de intelectualitatea "secolului naţiunilor". Multă vreme ideea originii romane a fost suficientă pentru a înnobila şi a conferi identitate unei naţiuni în formare, care îşi căuta febril, pentru sine, ca şi pentru factorii de decizie politică ai Occidentului, o justificare a ascensiunii sale pe scena istoriei. Până în pragul secolului XX, acest mit de origine va guverna autoritar cercetarea istoriei vechi. Firesc, naşterea unei arheologii româneşti avea să se facă sub auspiciile istoriei antichităţii greco-romane şi ale filologiei clasice, din moment ce o opinie larg împărtăşită considera că evenimentul istoric care dăduse naştere naţiunii era cucerirea şi colonizarea Daciei de către Roma. Anticarii vor căuta cu entuziasm dovezile materiale ale acestui act de întemeiere, în timp de etapele anterioare ale istoriei teritoriului românesc vor fi asimilate barbariei desăvârşite, de care, atraşi de mirajul civilizaţiei antice şi al celei occidentale, la care se raportau, românii se putea cu uşurinţă - ba chiar cu uşurare - dispensa.

În acest context, este uşor de înţeles de ce fundaţiile arheologiei preistorice în România se sprijină întru-totul pe platforma *programuluiui anticarist* schiţat mai sus. O orientare, o paradigmă şi, implicit, o etapă evoluţionistă ar fi fost ideologic lipsită de substanţă şi nu ar fi corespuns priorităţilor reale ale societăţii româneşti din epocă. Panoramele teoretice schiţate de câţiva entuziaşti, cum este Gr. Tocilescu, care discută propunerile evoluţioniste, nu sunt altceva decât recapitulări realizate în pripă ale unor idei care, de altfel, nu conving: arheologia românească este descendenta romantismului, adversara evoluţionismului, o demnă fiică a istoriei naţionale.

II.3.1. Amintirea Romei: anticarismul până în secolul al XIX-lea

Colecţionarea de antichităţi începe, şi pe teritoriul actual al României, odată cu interesul pentru antichitatea greco-romană pe care Renaşterea îl trezeşte principilor şi eruditilor epocii. Istoria colectării de antichităţi din România nu cunoaşte numai dimensiunea cronologică, ci şi una geografică: primii colecţionari vor apărea în zonele cu bogate relicve materiale antice, ca Transilvania, aşa cum primele scenarii istorice influente privind istoria românilor, cele iluministe, vor avea, de asemenea, o origine ardeleană.

Într-adevăr, cu deosebire istoriografia transilvăneană cunoaşte aceleaşi etape de cercetare ca şi aceea din Centrul Europei, realitate deloc suprinzătoare, dacă reţinem deschiderea în mod firesc mai largă a acestui areal românesc faţă de fenomenele culturale şi artistice ale Occidentului. Situaţia se va schimba odată cu

apariţia statului român modern, când pionieratul arheologic se va extinde şi în arealul extra-carpatic. Distanţa culturală, reală sau imaginară, faţă de Europa occidentală va juca, aşadar, un rol decisiv în apariţia şi dezvoltarea unui anticarism românesc.

Între pionierii anticarismului, merită amintit regele Matia Corvin, care colectează antichităţi de pe teritoriul întregului său regat. În acelaşi secol al XV-lea, începe transportul pe Dunăre, către Buda şi Viena, al antichităţilor din oraşele romane din Transilvania. Până târziu - adică inclusiv pe parcursul secolului al XIX-lea -, curtea imperială de la Viena va organiza recuperarea inscripţiilor şi statuilor cu aceeaşi origine.[189] La rândul său, principele Gabriel Bethlen avea chiar să-şi decoreze palatele de la Alba Iulia şi Hunedoara cu sculpturi şi inscripţii antice recuperate din ruinele Sarmisegetusei şi ale altor oraşe romane din Ardeal. Descoperile împodobesc nu numai palatul voievodal din Alba Iulia, ci şi diverse castele, şi curii nobiliare, înfrumuseţând parcurile şi curţile. Între erudiţii transilvăneni care au manifestat un interes pentru antichităţi merită amintiţi J. Mezerzius, Wolfgang Lazius, sau Ştefan Szamosközi (secolul al XVII-lea).[190]

Umanismul, pătruns pe filieră polonă în Moldova şi italiană în Ţara Românească, va stimula şi interesul cronicarilor pentru aprofundarea cunoaşterii trecutul românilor, în particular în ceea ce priveşte etnogeneza. Era aceeaşi curiozitate pentru istoria laică ce mâna toţi învăţaţii Europeni Renaşterii către cercetarea originilor naţiunilor europene. Însă această curiozitate nu se va îndepărta de sursele scrise şi de preocuparea pentru afirmarea latinităţii, prin urmare ea nu va depăşi, cronologic, războaiele daco-romane. Este cazul cronicarilor moldoveni din secolele XVI-XVIII, care, educaţi fiind în medii catolice, aşadar cunoscători ai limbii latine, care se vor interesa foarte vag de urmele romane din zona extra-carpatică.[191]

Ceva mai închegat va fi interesul arheologic al lui Dimitrie Cantemir. Acesta culege un număr important de informaţii privind vechile cetăţi, valuri şi monede descoperite în ţările române şi chiar încearcă să facă legătura dintre acestea şi diferite evenimente istorice cunoscute.[192] În contrast, cronicarii Ţării Româneşti, în general necunoscători ai limbii latine, nu manifestă un interes special pentru izvoarele antice, cu excepţia stolnicului Constantin Cantacuzino, care aminteşte, ca şi Miron Costin, de ruinele podului lui Apollodor de la Drobeta.[193]

Şcoala iluministă ardeleană va fi prima care încearcă "să lege Roma lui Traian cu Roma lui Petru şi Pavel".[194] Politica de reforme a împăratului Iosif al II-lea a permis

---

[189] D. Tudor, Alexandru I. Odobescu arheolog, în Al. Odobescu, *Istoria archeologiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 7. Împăratul Carol al VI-lea va dispune încastrarea unor inscripţii recuperate de la Alba-Iulia în zidurile palatului imperial de la Viena (A. Rustoiu, Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Precursorii, în *Tribuna*, III, 14, 1-13 aprilie, 1999, p. 9).

[190] Mezerzius elaborează o culegere de inscripţii romane, în timp ce Szamosközi scrie o carte despre antichităţile din Dacia, lucrare ce se bucură de o largă circulaţie printre erudiţii vremii (A. Rustoiu, *loc. cit.*; idem, Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Diletantism şi spirit ştiinţific în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în *Tribuna*, III, 17, 25 aprilie-1 mai, 1991, p. 8.

[191] L. Boia, *Evoluţia istoriografiei române*, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1976, p. 23-34.

[192] Stă dovadă, de exemplu, relaţionarea cetăţii Gherghina, de la gurile Siretului, cu împăratul Traian, pe baza unei inscripţii descoperite printre dărâmături (D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1986, p. 20-21).

[193] L. Boia, *op. cit.*, p. 41.

[194] K. Hitchins, *Românii 1774-1866*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 254.

integrarea treptată a românilor într-o structură care le refuzase până atunci drepturile politice, economice şi confesionale.[195] Reformele monarhiei austriece au asigurat cadrul de manifestare a conştiinţei naţionale a românilor transilvăneni, fapt care nu va rămâne lipsit de consecinţe în ceea ce priveşte scrierea şi cercetarea istoriei.

Iluminismul românesc, deşi a suportat o puternică înrâurire din partea celui european, a avut o componentă originală, conferită de un subcurent de idei care a selectat şi adaptat influenţele străine la realităţile locale. Corifeii iluminismului transilvan s-au aflat într-o strânsă comuniune cu Occidentul: educaţi în licee unite şi în universităţi catolice, ei au constituit elementul instruit, mediator, între cultura apuseană şi cea preponderent rurală a românilor ortodocşi. Originea latină şi legăturile cu Roma catolică s-au întrepătruns, dând naştere unei sinteze teoretice, în care vor intra atât valorile Raţiunii, cât şi tradiţia rurală şi cultura ortodoxă. Conciliind astfel Răsăritul şi Occidentul, iluminiştii ardeleni instituie un program de renaştere naţională, în care supralicitarea originii romane semnala naşterea unei concepţii etno-culturale moderne despre naţiune.

Personalităţile perioadei, ca S. Micu, Gh. Şincai sau Petru Maior, "enciclopediste în preocupări, didactice prin vocaţie şi naţionale prin aplicarea noilor cunoştinţe şi idei",[196] credeau cu sinceritate într-o luminare plecată de sus şi în misiunea ce le revenea în calitatea lor de educatori ai poporului. Interesul lor major era apărarea comunităţii etnice din care proveneau, deziderat pe care înţeleg să îl urmărească, în primul rând, prin definirea naţiunii române pe temeiuri istorice. Lucrările lor, ca *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor* (1796), *Istoria şi lucrurile şi întâmplările românilor* (4 volume, apărute între 1800-1806), ambele redactate de S. Micu, ca şi *Hronica românilor* (3 volume, redactate între 1804-1808) a lui Şincai, sau *Istoria Românilor în Dachia* (1812) a lui Petru Maior, aveau să pună bazele ideii moderne privind originea latină a poporului român.[197] În aceste texte vor fi variabil invocate, pentru argumentarea latinităţii limbii şi a originii romane, dovezi epigrafice şi monumente din Dacia romană.

Iluminiştii români împărtăşeau multe din ideile filozofice ale iluminismului european, mai ales credinţa în puterea raţiunii şi a cunoaşterii de a decide progresul uman în general şi, în particular, de a elimina rămânerea în urmă a românilor. Consecinţa imediată va fi condamnarea iraţionalismului şi, în general, *critica fondului folcloric* al naţiunii române, considerat responsabil de retardarea sa culturală. Prin urmare, chiar dacă sunt nevoiţi să-şi construiască argumentaţia privind originea latină a românilor pe datinile şi credinţele populare, învăţaţii iluminişti nu manifestau nici o simpatie pentru cultura populară. Erau oarecum încurcaţi de nobleţea originii romane pe care o clamau în faţa nobililor maghiari şi a burghezilor saşi, dar care nu părea deloc vizibilă în iraţionalitatea ţărănească.[198] Această reţinere faţă de virtuţile patriarhalismului va fi gradat îndepărtată din discursul istoric românesc, pe măsură ce presiunea ideologică a Occidentului stimulează reevaluarea esenţei rurale a culturii româneşti.

Ca pretutindeni în Europa, „tirania genurilor", care opunea cu autoritatea tradiţiei istoria şi anticarismul, explică de ce istoriografia iluministă nu alimentează o

---

[195] Idem, *Mit şi realitate în istoriografia românească*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 37-38.
[196] *Ibidem*, p. 36.
[197] *Ibidem*, p. 36-37.
[198] *Ibidem*, p. 39-41.

curiozitate mai coerentă pentru dovezile arheologice. Dacă iluminismul întărește interesul pentru propriul trecut al românilor din Ardeal, această preocupare se materializează în redactarea unor istorii scrise, anticarismul din Ardeal rămânând, pe parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, fundamental opera erudiților maghiari și germani. Revistele săsești, ca *Siebenbürgische Quartalschrieft* (1790-1801) și *Siebenbürgische Provizialblätter* (1805-1824) se arată interesate de cunoașterea antichităților Transilvaniei, iar colecțiile particulare se înmulțesc. Trecerea sub stăpânire austriacă stimulează și mai mult această activitate. Guvernatorul Samuel Brukenthal (1721-1803) strânge multe materiale de interes istoric și etnografic, ce vor sta la baza actualului muzeu.[199] Cercetarea vestigiilor transilvănene se intensifică mai ales după primele studii asupra columnei lui Traian și, ulterior, după răspândirea mitului tezaurelor lui Decebal, care deschide seria unor excavații al căror caracter rămâne, desigur, mai mult decât discutabil.[200] În acest context au loc primele săpături arheologice "sistematice" din Transilvania, cele de la Grădiște, realizate în cursul anilor 1803-1804.[201]

Însă aceste inițiative ardelene, al căror caracter ne-sistematic este agravat, în zona extra-carpatică, de un adevărat recul al interesului anticaristic în perioada fanariotă,[202] rămân departe de conținutul anticarismului structurat în secolul al XIX-lea. Redimensionarea istoriei regionale în funcție de interesele comunitare moderne va schimba definitiv încărcătura de interes conferită culturii materiale a antichității.

II.3.2. Elite, stat și modernizare în România secolului al XIX-lea

Cadrul de dezvoltare a arheologiei în România nu poate fi just înțeles fără a ține seama de dimensiunea și conținutul programului de cercetare istorică impus de elitele secolului al XIX-lea, ca și de cadrul asigurat de creația lor, statul român modern. Vom avea prilejul să constatăm cât de profund se vor insinua obiectivele naționale[203] în practica arheologică și în ce măsură instituționalizarea sub autoritate statală va decide destinul arheologiei, pentru mai bine de un secol.

Prima jumătate a secolului aduce un suflu înnoitor în ansamblul Principatelor de la Dunăre. Treptata distanțare economică de Imperiul otoman și reorientarea comerțului favorizează un contact tot mai frecvent cu Occidentul european și modifică reperele culturale tradiționale.[204] Se deschide acum calea unui entuziast

---

199 I. I. Russu, Precursorii muzeografiei științifice: colecționarii de materiale arheologice, în *AMN*, XII, 1975, p. 191-197.

200 Săpăturile cu fost realizate de mineri, sub conducerea lui B. Aigler și la inițiativa procuratorului domeniului fiscal Hunedoara, Paul Török (A. Rustoiu, Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Fascinația aurului și primele săpături la Sarmisegetusa, în *Tribuna*, III, 15, 11-17 aprilie, 1991, p.7).

201 *Ibidem*; S. Jako, Cercetări arheologice la Cetatea Grădiștei Muncelului în anii 1803-1804. Contribuție la istoria arheologiei în țara noastră, în *AMN*, III, 1966, p. 103-119.

202 D. Tudor, *loc. cit.*, p. 8.

203 I. Nestor sublinia: " ... preocupările de arheologie străveche ..., ca și în genere, de altfel, cele de caracter «arheologic» de orice nuanță, au izvorât în România din tendințe și orientări proprii ale societății românești, ... ele au avut în condițiile date o fundamentare *națională*, strâns legate cum au fost de mișcarea democratică de renaștere națională [...]." (s.a., Cu privire la dezvoltarea cercetării istoriei comunei primitive în România, în *SCIV*, tom 16, nr. 3, 1965, p. 424-425).

204 Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*, Editura Enciclopedică, București 1972, p. 168 și urm. Secolul al XIX-lea presupune, în România, și instituirea unui nou cadru economic. Mutația fundamentală

mimetism, în care saloanele şi cunoaşterea limbii franceze devin simboluri ale unui nou ideal, burghez şi modern. Franţa culturală şi Franţa revoluţionară se insinuează tot mai profund în viaţa românească. Tot acum se cristalizează o subţire, dar foarte activă "intelighenţie", care începe a se raporta la ansamblul comunităţii în calitate de *cetăţeni*, şi nu de simpli cărturari patrioţi.[205] În numele modernităţii, noile generaţii încep să se contrapună programatic celor vechi. Viaţa culturală se dinamizează, proaspăt înfiinţatele cercuri culturale asumându-şi acum misiunea de luminare naţională şi reformă socială. Însă, dacă drumul modernizării părea deschis, ea avea să îmbrace, pentru spaţiul românesc, note specifice, date de persistenţa unui fundament economic agrar şi a unei societăţi ţărăneşti, tradiţionaliste şi slab alfabetizate.[206]

În primul rând, modernitatea şi modernizarea nu pot fi confundate: dacă modernitatea este constant asociată mai cu seamă culturii model occidentale, modernizarea este apanajul culturilor mici, în curs de „europenizare". Diferenţa nu este pur formală, *handicapul* şi *dependenţa* fiind aspectele acute care o justifică. Dacă discursul modernilor se află permanent în competiţie cu el însuşi, logica sa fiind cea a unei diferenţieri continue, fără încercarea de a (se)copia,[207] cu totul alta este condiţia elitelor din statele în curs de modernizare, nevoite să se raporteze fie pozitiv, fie negativ, la normele statelor deja moderne. Din acest motiv, procesul în care intră România pe parcursul secolelor XIX şi XX poate fi privit ca un fenomen în permanent marş şi înţeles ca o obsesie de durată a corpului politic şi a clasei intelectuale; modernizarea va provoca dese crize ideologice de identitate, corespunzător manifeste în atitudinea faţă de moştenirea trecutului.

Într-adevăr, divizaţi politic, într-un cadru economic preponderent agrar, marea masă - rurală şi analfabetă - a românilor de la începutul secolului al XIX-lea nu corespundea ambiţiilor de resurecţie naţională şi de edificare a unor cadre sociale de tip occidental. Ponderea copleşitoare a populaţiei rurale constituie un factor important în înţelegerea profilului României moderne: la mai bine de un secol distanţă, în 1939, populaţia rurală încă atingea aproape 80%![208] Or, dezvoltarea naţionalismului modern a fost pusă în legătură tocmai cu standardizarea culturală operată de industrializare, cu apariţia unei înalte culturi literare şi, mai ales, cu urbanizarea unui segment larg de populaţie.[209] Toate aceste aspecte trebuiau *construite* şi, în vederea atingerii acestui

constă în ruperea monopolului economic otoman, dar şi în "înfeudarea" economiei Principatelor Dunărene de către interesele comerciale ale puterilor occidentale.

[205] *Ibidem*, p. 184. Distincţia ni se pare importantă, pentru că naturalizarea implicării intelectualilor în viaţa cetăţii este un fenomen caracteristic modernităţii. Despre implicaţiile mai puţin faste ale acestei identificări amintim eseul, devenit între timp clasic, al lui J. Benda, *Trădarea cărturarilor*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.

[206] În 1930, aproximativ jumătate din populaţia rurală era încă analfabetă (K. Hitchins, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 368).

[207] M. Lazăr, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale româneşti*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2002, p. 257-264.

[208] K. Hitchins, *op. cit.*, p. 360.

[209] După Ernest Gellner, naţionalismul este mai ales un principiu politic care statuează că unitatea politică şi cea naţională trebuie să fie congruente. El este o formă foarte distinctă de patriotism, caracteristic anumitor condiţii sociale, tipice lumii moderne şi presupune unităţi omogene cultural, bazate pe o cultură care se străduieşte să fie o înaltă cultură (literară). Unităţile sale istorice trebuie să ducă în spate un sistem educaţional ce ţine în viaţă această înaltă cultură literară. Ele nu cunosc subgrupuri interne rigide,

obiectiv, sunt elitele cele care se vor mobiliza, beneficiind copios de pe edificării statului român modern.

Inaniţia platformei economice şi ideologice burgheze lămureşte nu numai poziţia centrală şi rolul activ al *elitelor intelectuale*, [210] dar explică şi de ce modernizarea României a fost *structural ambiguă*: "... procesul, foarte eficient din punct de vedere al construcţiei de stat, a preluat şi o dimensiune conservatoare, de la aceiaşi agenţi modernizatori, care, deşi contribuie la edificarea unei societăţi moderne, cooperează, cel puţin discursiv, la blocarea modernizării - prin refuzul opţiunilor pro-capitaliste şi pro-industriale, şi prin celebrarea unei esenţe (inclusiv economice) rurale. Eficace simbolic şi politic, această fetişizare a esenţei rurale nu asigura, însă, un fundament solid pentru un cadru democratic instituţional."[211] Consecinţele, prea bine cunoscute, şi a căror desfăşurare va învălui şi istoria României în secolul XX, sunt grăitoare.

Cert este că, poate într-un ritm încă şi mai intens decât în alte zone ale Europei, cultura românească "sălbatică", ca să folosim metafora introdusă de acelaşi E. Gellner, va intra, pe parcursul secolului al XIX-lea, în procesul de transformare într-o "cultură grădină", sub presiunea unor antagonisme structurale şi cu deosebire prin misiunea voluntarist asumată de elitele culturale.[212] Nu suprinde, aşadar, că "... relaţia care se instituie între elitele în formare ale României din perioada domniei lui Carol I şi subiecţii sociali (poporul: o masă aparţinând în proporţii covârşitoare clasei ţărăneşti) - devine una în care dominaţia se legitimează pedagogic, figura centrală a «dascălului» devenind paradigma socială ce corespunde deopotrivă unor aspiraţii modernizante cât şi celor ce prescriu mobilizarea în vederea construcţiei şi disciplinării naţiunii";[213] procesul educativ, inaugurat de învăţaţii Şcolii Ardelene, va fi continuat cu

---

populaţia fiind anonimă, fluidă şi mobilă. Individul aparţine acestor unităţi în mod direct şi nemijlocit, cu alte cuvinte el este, în primul rând, cetăţean. Trăsăturile de bază ale naţionalismului sunt, deci, omogenitatea, ştiinţa de carte şi anonimatul. Pe scurt, "naţionalismul reprezintă întemeierea unei societăţi anonime, impersonale, cu indivizi atomizaţi reciproc, substituibili, ţinuţi laolaltă în primul rând de o cultură comună ..., în locul unor complexe structuri anterioare de grupuri locale, susţinută de culturi folclorice reproduse local şi idiosincratic chiar de către microgrupuri" (*Naţiuni şi naţionalism. Noi perspective asupra trecutului*, Bucureşti, Ed. Antet, 1997, p. 90).

Dacă *morfologia* naţionalismului modern este bine surprinsă de Gellner, nu acelaşi lucru se poate afirma în ceea ce priveşte *succesiunea cauzală* care produce această configuraţie. Evoluţia „naturală" către naţionalismul modern, care, în Occident, a fost precedată de fortificarea unei economii şi a unei ideologii burgheze, în România s-a petrecut întrucâtva invers: primul impus, nu fără serioase dificultăţi, este cadrul cultural şi ideologic, urmat de o greoaie aliniere a sferei economico-sociale.

[210] "Evoluţia în sens modern a României şi reconstrucţia socială pe care o presupune acest proces începând cu secolul al XIX-lea au scos în evidenţă rolul de agent modernizator decisiv al statutului şi elitelor sale - şi printre ele, de o însemnătate decisivă, al intelectualităţii" (M. Lazăr, *op. cit.*, p. 83).

[211] În consecinţă, "aceiaşi factori care au contribuit la naşterea României moderne - şi, implicit, la europenizare - au concurat şi la slăbirea ei, la subvertirea sistemului politic parlamentar şi a societăţii civile, oferind condiţiile de posibilitate a ascensiunii tendinţelor totalitare."(*ibidem*, p. 83-84).

[212] M. Kogălniceanu era deplin conştient de misiunea ce revenea făuritorilor de stat: făurirea naţiunii. Ca şi G. Mazzini, el remarca: „Naţia este o creaţie a lumii moderne; naţia s-a făcut şi se face numai acolo unde este unitate" (apud Al. Barnea, O istorie scurtă, în idem (coord.), *Arheologia clasică în România*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, p. 17). Ca şi artizanul unificării Italiei, Kogălniceanu deschidea lunga serie de intelectuali care, pe durata secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, încearcă "să-i facă pe români". În viziunea lor, doar o istorie unitară, susţinută eventual de dovezi arheologice, putea contribui la asigurarea unui viitor comun.

[213] M. Lazăr, *op. cit.*, p. 158.

acelaşi zel de generaţiile secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. Pe durata celor două veacuri, discursul didactic al intelectualităţii româneşti este structurat de preocuparea pentru izolarea atributelor identitare. Ea avea să conducă la o definire în note de-a dreptul obsesive a "specificului naţional"; perechile semantice de genul românesc-european, etnocentric-eurocentric, tradiţional-modern, înapoiat-avansat abundă în vocabularul elitei, jalonând traseul nesigur al definirii identităţii culturale româneşti.[214] În plus, cum intelectualii români se autoreprezintă,[215] ei se vor obişnui să vorbească în acelaşi timp despre *naţiune* şi despre *cultură* -[216] şi vom constata influenţa deosebită pe care această asociere o va exercita, chiar şi în câmpul arheologiei preistorice.

De la înălţimea catedrei de stat a elitelor - la care se vor aşeza, curând, şi arheologii -, istoria devenea „locul geometric" al identităţii naţionale. În consecinţă, în cadrul lentului şi sincopatului proces de modernizare, scrisul istoric şi educaţia umanistă,[217] în general, vor juca un rol fundamental. Viziunea asupra trecutului va fi decisă de idealurile elitei, istoriografia fiind încă de la început contingentă tematic - prin devotamentul faţă de ideea naţională - şi dependentă metodologic de importul de modele occidentale.[218]

Cât priveşte posibilităţile arheologiei de a susţine discursul naţional, la început ignorate, ele vor fi treptat remarcate de elitele culturale, care vor găsi în noua disciplină un alt instrument capabil să justifice destinul istoric al românilor, sau să camufleze complexele istorice pe care avansul modernizării le provoca acestora.

---

214 *Ibidem*.

215 Definirea specificului naţional, ca şi *dreptul* de a o face, coincide cu o modalitate de autodefinire a intelectualului în câmpul social, iar variantele acestei definiţii arată clar misiunea asumată de această elită în societate (*ibidem*, p. 252).

216 *Ibidem*.

217 Ponderea educaţiei umaniste nu trebuie minimalizată, pentru că ea caracterizează o anumită formă de naţionalism. S-a remarcat că naţionalismul a fost cel mai important factor în instituţionalizarea ştiinţei, fenomen care, nu întâmplător, are loc pentru prima dată în Anglia, unde ideea de naţiune reflecta valoarea acordată facultăţii raţionale, posesie care făcea oamenii egali şi le oferea aceeaşi libertate. Această valoare va fi sursa proprietăţilor atribuite naţionalităţii engleze: mintea critică, preferinţa pentru cunoaşterea empirică, negarea dogmatismului şi a entuziasmului. Superioritatea culturală britanică va fi, în epoca modernă, susţinută de progresele ştiinţifice, în lipsa altor priorităţi, cum sunt cele culturale, "clasice", preluate de francezi sau italieni. Prin urmare, dacă aici discursul naţionalist va promova ştiinţa, iar ştiinţa naţionalismul, alte naţionalisme vor fi net anti-ştiinţifice, romantice (şi eventual anti-britanice), cum este cazul celui german sau rus - şi, de ce nu, al celui românesc - areale în care a fost posibil importul practicii ştiinţifice, în afara valorilor care au creat-o (vezi L. Greenfeld, Nationalism and modernity, în *Social Research*, 1996, vol. 63, nr. 1, p. 3-40).

218 Preluăm aici concluziile edificatoare ale câtorva sinteze privind istoriografia română modernă: Al. Zub, *A scrie şi a face istoria*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981; idem, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985; L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997; A. Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti. Teoria şi filozofia istoriei de la Hasdeu şi Xenopol la Iorga şi Blaga*, Ed. All, Bucureşti, 1999.

II.3.3. A scrie şi a face istoria: istoriografia romantică

În România, identitatea intimă dintre obiectivele de cunoaştere ale arheologiei preistorice şi cele ale istoriei - pe care o putem constata, fără dificultate, şi în contemporaneitate -, se datorează unei tradiţii de durată, inaugurată în atmosfera romantică de la jumătatea secolului al XIX-lea.

Dacă modernitatea europeană poate fi rezumată la raţionalism, industrializare şi standardizare culturală în perimetru naţional, atunci etapa paşoptistă anunţă debutul modernizării României, iar cadrul cultural instaurat la jumătatea secolului al XIX-lea de către romantici avea să constituie o primă etapă coerentă în direcţia unei Românii „europene".

Direcţia romantică a conferit o atenţie aparte imperativului politic, făcând un insistent apel la istoria naţională, în favoarea acutelor necesităţi sociale şi culturale cărora România trebuia să le facă faţă, în dorinţa ei de integrare în modernitate. Dacă paşoptiştii au încercat programatic importul valorilor occidentale şi transplantarea lor pe teritoriul naţional, misiunea lor nu a fost câtuşi de puţin una simplă. Într-adevăr, generaţia romantică a trebuit să-şi asume o misiune contradictorie: să scrie şi să facă istoria.[219] Ca şi înaintaşii lor iluminişti, romanticii au edificat o istoriografie aflată îndeosebi sub dictonul *historia militans*; într-o primă etapă, spiritul critic şi profesionalizarea disciplinei mai puteau aştepta.

Între idealurile mult prea parţial atinse ale revoluţiei de la 1848 şi cele presante ale unirii de la 1859, elita paşoptistă căuta să ofere naţiunii, prin istorie, exemple şi modele glorioase. Pe fondul unei cronice crize de profesionişti, erudiţia avea să fie cu totul caracteristică discursului ei istoric. Formaţia occidentală a emigranţilor politici paşoptişti a impus nu numai importul de platforme filozofice, cât şi caracterul eclectic, inegal şi uneori disonant al acestor împrumuturi, care nu vor fi permanent integrate organic scrisului istoric. În ciuda faptului că unele lucrări de sinteză nu lipsesc, un aer diletant încă domnea asupra istoriografiei: „E drept că în ce priveşte preocupările istorice epoca e întrucâtva difuză, amorfă, că n-a putut structura o direcţie fermă, în ciuda unor izbânzi individuale demne de tot interesul şi uneori chiar spectaculoase... Căci puţini dintre cei chemaţi aveau răgaz, într-o vreme preocupată vital de organizarea statului, să se ocupe serios de istorie. Loc rămânea mai ales pentru diletanţii dispuşi să umple coloane de gazete cu documente, reproduse fără alegere, fără metodă, fără spirit critic, cu articole de ocazie, superficiale şi retorice... Cea mai mare parte a producţiei istoriografice constă din articole de popularizare, scrieri didactice sau de caracter polemic".[220]

În consecinţă, lucrările istorice ale epocii nu sunt, în general, capabile să atingă nici măcar nivelul celor ale iluminiştilor ardeleni. Rigoarea ranke-ană, de timpuriu invocată de Kogălniceanu, avea să devină abia către finele secolului una dintre cerinţele obligatorii ale statutului de istoric. Abia atunci modelele morale solicitate trecutului se vor dovedi insuficiente, iar istoria, căutând sens, şi nu exemple, va alege calea profesionalizării, singura capabilă de raţionamente asumate critic. Până la apariţia şcolii „critice", circumstanţele istorice, ambiţiile prea mari, interesele diverse şi o

---

219 Pentru o perspectivă cuprinzătoare asupra istoriografiei post-paşoptiste, vezi Al. Zub, *A scrie şi a face istoria*, passim.

220 *Ibidem*, p. 273-275.

populaţie intelectuală modestă aveau să hotărască inapelabil, pentru acest "romantism social şi naţional",[221] între a face şi a scrie istoria, mai mult în favoarea primei opţiuni.

În acest context, chiar dacă „monumentele" (monede, inscripţii) sunt constant acceptate printre izvoarele istorice,[222] studiul lor sistematic întârzie. Istoriografia exemplară şi pedagogică romantică se plasa în mod fatal departe de sfera arheologiei şi la o incomensurabilă distanţă teoretică şi practică de preistorie.

Însă preocupările oscilante ale romanticilor au trasat marile proiecte tematice ale istoriografiei deceniilor următoare, iar etnogeneza este unul dintre ele. Resurecţia ideologică a Daciei - peste care România parţial întregită visa să suprapună o unitate pierdută -,[223] avea să fie una dintre cele mai importante direcţii de studiu, cel puţin pentru naşterea arheologiei. În epoca post-paşoptistă, istoriile, dar şi revistele cu această titulatură se înmulţesc, deşi, trebuie remarcat, redactorii lor aveau de obicei în minte Dacia romană, şi nu pe cea „barbară". Cu toate acestea, nu sunt cu totul rare teoriile prin care anumiţi diletanţi susţin un purism dacic, contrapunct al exagerărilor latiniste. Dacă istoriografia iluministă îi decimase pe daci în favoarea tezelor latiniste, romanticii îi descoperă treptat, iar încercările de redimensionare a componentei dacice în etnogeneza românească se vor înmulţi: B. P. Hasdeu, prin *Pierit-au dacii?* nu face decât să deschidă o serie, finalizată ulterior de Vasile Pârvan, prin *Getica*. Dacismul va ajunge treptat să constituie un adevărat simbol comunitar al autohtoniei, tradiţiei, al refuzului „formelor fără fond" importate.[224]

Însă renaşterea „Daciei" în istoriografie nu presupune o orientare imediată şi de durată a interesului *arheologic* către daci, cel puţin nu deocamdată. Pe de o parte, izvoarele literare şi mitologia naţională a epocii se puteau dispensa de dovezile arheologice, iar istoriografia nu perfectase o lectură critică a izvoarelor. Pe de altă parte, etapa romantică a arheologiei datora mult curentului de revalorificare a artei antice deschis de Winckelmann, iar lumea greacă şi romană constituia, de departe, un domeniu de interes mult mai atractiv, astfel că interesul pentru antichitatea clasică se va prelungi mult timp şi printre anticarii români.

II.3.4. Anticarismul perioadei romantice

Secolul al XIX-lea reprezintă, pentru arheologia din România, în general, o perioadă de tatonări teoretice şi de cristalizare a cadrului instituţional. Este un ev al confuziilor în care, gradat, ca şi în istoriografie, spiritul critic îşi face loc.

„Secolul naţiunilor" aduce cu sine, cum era şi firesc, o înmulţire a colecţionarilor de antichităţi, aşa cum aducea în peisajul social un număr tot mai consistent de intelectuali de formaţie occidentală. În fapt, termenul de "intelectual" nu încearcă să circumscrie o clasă profesională, cât mai ales o categorie de indivizi de origine diversă (iniţial, mai ales nobiliară şi ofiţerească), o *intelighenţie* dornică de a se alinia modelor - şi apoi modelelor - culturale europene. Această situaţie, proprie mai degrabă perioadei regulamentare şi celei apropiate Revoluţiei de la 1848, este succedată

---

221 P. Teodor, *Evoluţia gîndirii istorice româneşti*, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. XXXVIII-XXXIX.
222 Al. Zub., *op. cit.*, p. 121 şi urm.
223 *Ibidem*, p. 150-160.
224 *Ibidem*, p. 159-160.

de preluarea treptată, de către o elită națională, a curiozității anticaristice, conform directivei romantismului național dominantă și în istoriografie.

Într-o primă etapă, termenul de "antichitate" este încă ambiguu, așadar pasionata colectare păstrează tiparele schițate încă din Renaștere și adâncite de iluminiști: criterii confuze adunau laolaltă statuete grecești și romane, ceramică preistorică, monede și obiecte exotice de tot felul, după cum stau mărturie primele colecții donate Muzeului Național de Antichități. Diversele obiecte antice alcătuiau, însă, fala tezaurelor de curiozități. Mobilul edificării acestor colecții îl constituia atît atracția stârnită de ineditul formelor, cât și o fascinație difuză și de respirație romantică asupra trecutului; nu în ultimul rând, moda acestor *Wunderkammern* se instaurase de câteva secole printre erudiții Europei, iar tânăra elită din Principate găseau de cuviință să se alinieze.

Pentru arheologie, instaurarea Rusiei ca putere protectoare în Principate avea să joace un rol important: atrași de cultura franceză și inspirați de demersurile anticariste din Rusia țaristă, primii colecționari din România extracarpatică sunt fie ofițeri ruși, fie beneficiază de inițiative rusești.[225] Cum primele colecții au aparținut, firesc, persoanelor particulare cu ceva cultură, acestora le va reveni și meritul primelor săpături în scopul îmbogățirii lor. Astfel, Wladimir de Blaremberg, fiu al unui general rus, va începe, în 1837, săpături la castrul roman de la Slăveni, în Oltenia, iar generalul Mavros, în același an, inaugurează cercetarea castrului de la Celei. Rezultatele obținute de aceștia au stimulat vânătoarea de comori, în 1839 banul Mihalache Ghica, pe atunci ministru de interne, fiind nevoit să trimită o circulară autorităților locale, cu scopul de a stopa săpăturile clandestine și de a ocroti monumentele arheologice.[226]

În Moldova, debutul arheologiei se leagă de activitatea lui Gh. Săulescu, cel care publică, în 1837, o primă „monografie arheologică" asupra sitului roman de la Barboși (Galați), *Descrierea istorico-geografică a cetății Caput Bovis*, deși ea nu se baza pe săpături propriu-zise.[227]

Activitatea de cercetare în teren va continua și în a doua jumătate a secolului, ce-i drept, sporadic și cu totul nesistematic. Sunt demne de amintit și perfect caracteristice epocii demersurile lui Cezar Bolliac, tipic și febril anticar, al cărui pionierat, deși lipsit de metodă, avea să impulsioneze curiozitatea generală pentru arheologie. Bolliac nu numai că face săpături în așezările neo-eneolitice de la Zâmbreasca și Balaci (Teleorman), sau Vădastra (Romanați) - multe alte situri primind vizitele sale entuziaste - însă, timp de un deceniu, ziarul său, *Trompeta Carpaților* (alături de *Buciumul* sau *Monitorul oficial*), comunică rezultatele campaniilor sale. Dacă elanul său premerge, previzibil, rigoarea - contemporanul său, Al. Odobescu, criticând ironic

---

225 Sub autoritatea generalului Kisseleff apare, în 1832, o "Statisticească și istoricească a Moldovei", în 1835 autoritățile rusești publicând o hartă, care semnala inclusiv unele puncte de interes arheologic; alt colaborator al lui Kisseleff, generalul Mavros, inspector al carantinelor și arendaș al vămilor, va controla, practic, activitatea arheologică din sudul României, până pe la 1848, acumulând, prin săpături sau achiziții, o importantă colecție de antichități (I. Ghiță, Pionieratul arheologiei românești, în Al. Barnea (coord.), *Arheologia clasică în România*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, p. 23-25).

226 Vl. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 6.

227 I. Ghiță, *loc. cit*, p. 27-28.

criteriile lui Bolliac[228]-, nu poate fi ignorat serviciul fundamental adus de el arheologiei embrionare: publicitatea.

Oricum, până la data apariției *Daciei înainte de romani* a lui Grigore Tocilescu (1880), majoritatea descoperirilor arheologice, în particular a celor preistorice, erau complet întâmplătoare. Ele ieșeau la iveală din pricina „unei ploi ușoare, plugului sau unor lucrări în pământ cu altă destinațiune."[229] De o cercetare serioasă, prin săpătură, nu putea fi vorba, chiar dacă deciziile unora dintre anticari sună promițător: "Da, am zis-o și o voi repeta până când voi putea fi auzit, că misiunea noastră este să dăm istoriei timpii dacilor, până unde ei pot intra în istorie, și să dăm științelor arheologice pre omul Carpaților, preistoric, anteistoric", declara Bolliac, în *Românul*, în 1858.[230]

Interesul exclusiv pentru antichitatea clasică și pentru civilizația romană, în special, avea să conducă la adevărate distrugeri a locuirilor preistorice. O va recunoaște același Bolliac, în 1874: „Sunt abia 4, 5 ani de când cercetez ceramica dacică: până acum cinci ani mărgineam cercetările mele *numai întru cele romane*. Astfel făceau și toți câți aveau la noi gustul antichităților. *Tot ce se găsea era roman, și tot ce nu putea fi Roman, era barbar, prin urmare bun de sfărâmat, bun de aruncat*. Dovadă este că în colecțiunile ceramicei dăruite de generosul donator al Muzeului fericitul general N. Mavros, nu se găsește nimic dacic, precum și în cele ce se dăruiau sau se vindeau muzeului de către diferiți particulari."[231] (s.n.).

O altă informație completează regretul retrospectiv a lui Bolliac, cea privind săpăturile de la Cucuteni. Cercetarea sitului, inaugurată în 1885, s-a realizat cu o desăvîrșită inconstanță și de o manieră discutabilă - chiar și pentru standardele zilei -, așa cum recunoaște unul din autori: „les fouilles ont été faites, il faut avouer, assez négligemment".[232] Nici cercetarea sitului de la Vădastra nu se va face altfel.[233]

În orice caz, merită amintită activitatea anticarilor ieșeni N. Beldiceanu și Gr. C. Buțureanu, ambii profesori secundari, responsabili de săpăturile în câteva situri neolitice, printre care și cel de la Cucuteni. N. Beldiceanu publică o broșură cu rezultatele de aici (1885), iar Buțureanu prezintă chiar o comunicare, la a X-a întrunire a CIAAP, desfășurată la Paris (1889).[234]

Nu vom insista aici în a lărgi lista numelor pasionaților cercetători ai antichităților de tot felul, pentru că o "teorie" a antiquarilor nu există. Contemporanii care îi critică, demn de menționat fiind aici Al. Odobescu, le reproșează lipsa cronică de precizie științifică și de rigoare metodologică. Este important de reținut că, totuși, activitatea anticarilor a condus la identificarea unor situri preistorice importante, cum

---

228 Acesta îl alătură, deși nu pe poziții identice, maiorului Papazoglu, ambele nume fiind cele care "figurează - adesea cam fără știrea lui Dumnezeu și a adevăratei științe - în rândul arheologilor români" (apud I. Nestor, *loc. cit*, p. 424).

229 Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 413.

230 Apud Al. Zub, *op. cit.*, p. 153.

231 C. Bolliac, *Trompeta Carpaților*, anul XII, nr.1137, 1874, 29 iunie, apud Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 415, nota (3).

232 Informația este reținută de Ioan Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Ed. Institutului de arte grafice N. V. Ștefăniu, Iași, p. 13, (nota 12). D. Butculescu, primul cercetător al „Cetățuiei", a săpat 6 zile, în 1885; o altă „campanie" a durat o zi, la un interval de câțiva ani.

233 *Ibidem*.

234 M. Babeș, Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România, în *SCIVA*, tom 32, nr. 3, 1981, p. 322-323.

este cel de la Cucuteni, a cărui cercetare va ocupa o poziţie cheie în geneza unei arheologii preistorice româneşti.

Aşadar, "nobilul gust arheologic" al anticarilor nu reuşea să iasă de sub "influenţa curentului winckelmannian de revalorificare a artei antice",[235] iar epoca rămâne caracterizată, aşa cum remarca mai târziu Ioan Andrieşescu, în cursul său de „antichităţi naţionale" de la Bucureşti, de "mai mult foc şi simţire decât ştiinţă şi răbdare". De altfel, în sinteza sa din 1912, acelaşi autor nota: „Săpăturile şi schiţele de studiu ale d-lui Butculescu şi Cezar Bolliac, către anii 1870 [...] nu puteau avea perspectiva necesară, chiar dacă la silinţa şi iubirea de lucru a amândurora nu ar fi lipsit metoda şi ştiinţa corespunzătoare - a acelui din urmă - şi cu deosebire unitatea acestor cercetări".[236]

Mult mai sistematică a rămas, şi în această etapă, cercetarea arealului transilvan. Aspectul este remarcat chiar de Gr. Tocilescu: „Pentru aflările din porţiunea Daciei de sub monarhia Austro-Ungară, notiţile sunt mai abundente, graţie măsurilor de timpuriu luate de către guvern şi societăţile savante, de a se înscrie în anume publicaţiuni periodice orice descoperiri de obiecte antice".[237] Romantismul, cu atracţia sa pentru exotismul trecutului, a întărit şi în Ardeal direcţia anticaristică, unde veacul al XIX-lea aduce o înmulţire a colecţionarilor, care, pe lângă vestigiile antichităţii clasice, recuperează şi obiecte preistorice. Colecţiile lor vor sta la baza diverselor muzee regionale, expoziţiilor şcolare sau diverselor asociaţii culturale şi ştiinţifice, ca Muzeul Ardealului din Cluj, "Astra" şi "Karpatenverein" din Sibiu etc. La rândul lor, publicaţiile culturale româneşti se înmulţesc, ca şi societăţile culturale, iar Blajul devine o adevărată capitală culturală a românilor ardeleni. Aici se înfiinţează, în 1850, *Muzeul fizic, matematic, şi cultural al liceului Blaj*, şi tot de aici se expediază diverse chestionare, inclusiv de teme arheologice.[238] Treptat, interesul pentru preistorie, în special pentru neolitic, începe să se închege. Karl Goos publică primul repertoriu al antichităţilor transilvane (1876), iar Zsofia Torma cercetează în premieră aşezarea neolitică de la Turdaş, pe cheltuială proprie.[239]

Treptat, ideea că vestigiile materiale sunt capabile a susţine şi argumenta un discurs istoric se încheagă, chiar dacă această conştientizare se face cu preţul unor repetate răvăşiri ale siturilor arheologice. Dar, dacă rămâne adevărat că, deseori, colecţionarea entuziastă a anticarilor a compromis contextele arheologice, sau a condus la înstrăinarea artefactelor, este la fel de just să amintim că ea a contribuit şi la salvarea multor piese de patrimoniu, care, prin donaţie sau cumpărare, au intrat în colecţiile muzeelor de mai târziu.[240]

---

[235] I. Nestor, *loc. cit.*, p. 424.
[236] I. Andrieşescu, *op. cit.*, p.12-13.
[237] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 414. De altfel, Tocilescu citează masiv literatura de limbă germană sau maghiară, în special publicaţiile lui Carl Gooss, care-i servesc cu deosebire în „enumerarea şi descripţiunea monumentelor antice ale Daciei" (*ibidem*, nota 1).
[238] Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Bibliotheca Musei Napocensis, XIX, Cluj, 1999, p. 4.
[239] Întreaga sa colecţie va fi donată, în 1891, Muzeului naţional de Istorie şi Arheologie a Ardealului, în schimbul unei pensii viagere (*ibidem*); vezi şi A. László, Un pionnier de la recherche de la civilisation Turdaş-Vinča: Zsófia Torma, în *Banatica*, 11, 1991, p. 37-51.
[240] I. Russu, *loc. cit.*, p. 192-195.

În ciuda tuturor acestor promiţătoare tendinţe, în stufoasa sa *Dacie înainte de romani* (1880), Gr. Tocilescu, altminteri scrupulos în adunarea tuturor surselor disponibile, nu va avea parte, pentru preistorie, decât de puţine informaţii: cele fragmentare - şi de obicei eronate - obţinute de anticari în zona extra-carpatică, şi cele, ceva mai sistematice, ale arheologilor unguri şi austrieci din Ardeal.

II.3.5. Măsuri instituţionale: fondarea Muzeului Naţional de Antichităţi

Aminteam mai sus că iniţiativele asumate de elite în vederea edificării modernităţii româneşti au căpătat formă şi consistenţă prin intermediul statului modern. În ceea ce o priveşte, arheologia constituie un bun exemplu de beneficiar al iniţiativelor de stat, din moment ce iniţierea unor studii ştiinţifice în domeniul arheologic s-a bucurat, încă de la început, de sprijinul autorităţilor politice.

Este adevărat că, într-o primă etapă, rămâne foarte caracteristică solidaritatea esenţială între individualităţile ilustre ale culturii şi instituţiile cărora le-au dat viaţă, deseori prin eforturi proprii. Instituţiile arheologiei, la rândul lor, vor poseda, aşadar, o menire şi o fizionomie aparte, decisă deseori de libertatea de iniţiativă, proporţională izolării de contingent, a fondatorilor sau conducătorilor lor: în această etapă, statul a fost efectiv reprezentat de persoane. Însă drumul către centralizarea şi controlul statal al activităţii arheologului era deschis. El va deveni treptat tot mai neted, pe măsură ce instituţiile arheologiei vor înceta a reprezenta, ca şi statul, iniţiative vizionare ale unei pături educate de mică întindere, ci organe deservite birocratic tot mai complet, cu un statut juridic ferm şi cu un program de cercetare centralizat.

Interesul pe care popoarele europene încep să-l poarte trecutului este, în secolul al XIX-lea, tot mai bine focalizat între graniţele naţionale, iar factorii de decizie politică nu ezită să exploateze ideologic imaginea unui trecut glorios. Ce poate fi mai elocvent, în acest sens, decât decizia lui Napoleon al III-lea de a inaugura săpăturile în situri galice celebre, ca Alesia? Tânărul stat român va urma o direcţie asemănătoare şi, pentru început, va oferi arheologiei instituţii.

Cristalizarea statutului disciplinar al arheologiei româneşti este precedată, aşadar, de asumarea, tot mai responsabilă, de către statul român modern, a patrimoniului său cultural şi, implicit, arheologic. Eforturile disparate ale diferiţilor amatori contribuiseră, fără îndoială, la evidenţierea bogăţiei acestuia, ca şi la sublinierea potenţialului didactic al colecţiilor arheologice. Însă, spre deosebire de intenţiile onorabile, dar confuze, ale anticarilor, atitudinea tânărului stat va fi coerentă. El va integra rapid, în agenda sa de măsuri instituţionale, protecţia şi lărgirea patrimoniului arheologic. Semnificativ, fondarea Muzeului Naţional de Antichităţi va preceda înfiinţarea celor două universităţi, de la Iaşi şi Bucureşti.

Preocupările arheologice erau, de altfel, încurajate şi înainte, chiar prin prevederile *Regulamentului organic*: "Archiologia se va învăţa ca un suplement la cursul de literatură grecească şi latinească şi de istorie veche. Istoria cuprinde interesurile publice şi întâmplările cele mai vrednice de aducere aminte, iar archiologia tâlmăceşte aceste interesuri şi întâmplări. Pătrunde în toate amănunturile vieţii din lăuntru, arată obiceiurile, ţiremoniile politice şi biserceşti, descrie monumenturile, meşteşugurile, felul îmbrăcămintelor, sărbătorile jocurilor publice şi altele. Profesorul va arăta mai

întâi antichitățile Egipetului și ale neamurilor din Asia. După aceea, va trece la antichitățile grecilor și ale romanilor, la care se va opri mai multă vreme și va sfârși printr-o arătare pe scurt de antichitățile cele mai vrednice de luare aminte ale celorlalte neamuri."[241]

În același spirit, de respect pentru antichitatea clasică - respect deloc străin de mândria națională -, se va integra înființarea primei instituții arheologice românești. În 1834, la inițiativa banului Mihalache Ghica, este înființat *Muzeul de Istorie Naturală și Antichități.* Unic donator inițial, banul Ghica oferea instituției proaspăt înființate o bogată colecție de antichități (mai ales monezi și sculpturi), piese geologice și fosile. Scopul înființării acestei instituții era, însă, "luminarea neamului" și, în ciuda caracterului evident eclectic al colecției donate, banul Ghica se justifică astfel: "Acest Muzeu va primi obiecturi câte cu vreme vor complecta un cabinet de istoria naturală, va strânge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătățirea agriculturii și industriei naționale; *scopul însă mai deosebit al acestei așezări va fi a strânge feluri de colecții spre luminarea istoriei naturale a acestei țări cum și a strânge acolo câte antichități se mai găsesc risipite prin acest Prințipat care ar putea da oareș care lumină asupra istoriei nației noastre.*" (s.n.).[242]

Este important de subliniat că fondarea noii instituții reprezenta o inițiativă venită din cercurile puterii politice a vremii, domnitorul Alexandru Ghica sprijinind toate inițiativele fratelui său, inclusiv pe cea de emitere a unei circulare care trece controlul descoperirilor de antichități sub autoritatea muzeului. Ca și Biblioteca Națională, noul muzeu devine o instituția anexă a Colegiului Sf. Sava, intrând direct în administrația Eforiei Școalelor. Noua instituție editează, pentru scurtă vreme (1836-1838), un săptămânal, *Muzeul Național*, "gazetă literară și industrială", unde anticarul Wladimir de Blaremberg publică descoperirile sale din Oltenia. Misiunea tot mai explicit națională a arheologiei se conturează treptat, unul din articolele apărute în efemera publicație afirmând: "acum a venit vremea să ne întoarcem privirea noastră și înapoi să ne întrebăm mai cu dinadinsul cine suntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat viacurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus."[243]

Statul se implică gradat în recuperarea și în achiziția "obiectelor antice", prima reușită constând în recuperarea celebrului tezaur de la Pietroasa (1841), urmată de colecția personală a generalului Mavros, primul donator al Muzeului Național de Antichități.

Adevăratul act de naștere al unui muzeu național va fi, însă, semnat de decretul domnitorului Al. Ioan Cuza (1864). Inițiativa lui Cuza este cea care conferă consistență organizatorică, autoritate instituțională și un statut juridic clar noii creații. Așa cum reiese din primul regulament al Muzeului Național de Antichități, rolul său era de a asigura "dorita priveghere pentru nedestrugerea, nealterarea, desmormântarea și cuvenita restaurare a tuturor monumintelor istorice și de artă".[244] Dacă structura muzeului era încă neomogenă, ea instaura, fără îndoială, o ordine conformă spiritului

---

241 *Regulamentul organic*, ed. 1847, p. 384, apud. D. Tudor, *loc. cit.*, p. 8.

242 Apud Al. Păunescu, I. Casian-Franga, P. Diaconu, Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului Național de Antichități, partea I (1834-1880), în *SCIVA*, tom 35, nr. 1, 1984, p. 5-6.

243 *Ibidem*, p. 13.

244 D. M. Pipiddi, Primul regulament al Muzeului Național de Antichități, în *SCIVA*, tom 33, nr. 2, 1982, p. 242.

modern şi obiectivelor pentru care fusese înfiinţat.[245] Ordinul ministrului de atunci, N. Creţulescu, prevedea nu numai angajarea unui personal specializat, cât şi asigurarea unui cadru legal de desfăşurare a viitoarelor cercetări arheologice; se avea în vedere, de asemenea, clasarea şi inventarierea colecţiei deja existente.

Iniţiativa de control centralizat al exploatării patrimoniului arheologic, deşi iniţial mai puţin eficace, va duce la îmbogăţirea tezaurului Muzeului prin numeroase donaţii ale particularilor. Ar fi de amintit aici preluarea colecţiilor lui Scarlat Rosetti, Procopie Casatti, Cezar Bolliac, Mihail Ghica, Dimitrie Sturdza, Mihail Kogălniceanu, Petre Enciulescu şi C. Beldiceanu sau, ulterior, pe cele ale maiorului Papazoglu, D. Butculescu, Duiliu Zamfirescu şi a vaselor greceşti din colecţia Kalinderu.[246]

Nu peste mult timp, Muzeul Naţional de Antichităţi se va desprinde de cel de istorie naturală - separare consfinţită printr-un act normativ[247]-, şi va oferi chiar cadrul pentru organizarea unui Comitet Arheologic Român, menit să asigure controlul şi să ofere girul ştiinţific asupra exploatării antichităţilor. Între 1869 şi 1877, preşedintele proaspăt înfiinţatului comitet este nimeni altul decât anticarul Cezar Bolliac.

În 1871, muzeul intrase deja în administraţia Ministerului Culturii şi Cultelor care, în 1874, promulgă un decret privind controlul "asupra explorărilor şi cumpărărilor de obiecte antice." Ministerul îşi rezerva dreptul de a acorda autorizaţii de cercetare "persoanelor competente, amatorilor dezinteresaţi şi cunoscători care vor face asemenea escursiuni numai în interesul scienţii şi al istoriei naţionale, şi spre a înavuţi Muzeul Naţional cu asemenea colecţiuni."[248]

Pentru multe decenii, conducerea MNA a revenit istoricilor antichităţii clasice şi epigrafiştilor, cum este cazul lui Grigore Tocilescu, director al instituţiei între 1881 şi 1909. Acesta lărgeşte colecţia muzeului, fondează o bibliotecă proprie, încearcă, în repetate rânduri, să obţină o clădire adecvată tot mai bogatului fond al colecţiilor şi realizează un necesar inventar al acestora.[249] Îmbogăţirea colecţiilor prin donaţii şi achiziţii este completată de reţeaua de informatori pe care Tocilescu o edifică în teritoriu şi care îi permite, nu fără mari greutăţi, să impună respectarea decretului din 1874 privind protecţia patrimoniului naţional. Săpăturile proprii, fundamental devotate epocii romane, vor constitui o altă sursă de lărgire a fondului de antichităţi

Îi urmează la conducerea muzeului, pentru doar doi ani, George Murnu, persoană admirabilă, se pare, dar care "nu a putut să determine nici o schimbare esenţială în organizarea muzeului în raport cu ultimii ani ai direcţiei lui Tocilescu".[250] Printre altele, Murnu avea să deplângă lipsa unei biblioteci, dar şi săpăturile arheologice ale predecesorului său, care "au avut ca scop imediat nu interese curat

245 Muzeul era, astfel, organizat în patru secţii, care delimitează conţinutul colecţiilor: o secţiune numismatică şi heraldică, una istorică generală, una istorică română, cu o subsecţiune eclesiastică, şi ultima, cea a curiozităţilor (*ibidem*, p. 242-243).

246 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 7-8.

247 Al. Păunescu, I. Casian-Franga, P. Diaconu, *loc. cit.*, p. 31.

248 *Ibidem*, p. 38-39.

249 Al. Ştefan, Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi - Institutul de Arheologie II. Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881-1927, in *SCIVA*, tom 35, nr. 2, 1984, p. 112-115.

250 *Ibidem*, p. 127.

arheologice, cât istorice şi mai ales epigrafice";[251] tot el sublinia necesitatea înfiinţării unui buletin arheologic.

Toate măsurile preconizate de G. Murnu vor fi transpuse în realitate de succesorul său, Vasile Pârvan. Acesta va urmări cu obstinaţie dezvoltarea instituţiei moştenite, prin lărgirea schemei sale de angajaţi şi, mai ales, prin transformarea sa într-o adevărată instituţie de cercetare arheologică.

II.3.6. Primele orizonturi teoretice

În ciuda iniţiativelor instituţionale, anticarismul românesc, ca şi cel de aiurea, a rămas opera individuală a unor entuziaşti, administratori ai unei erudiţii autodidacte. Însă anticarismul românesc se maturizează subit: în doar câteva decenii, el se va metamorfoza într-o nouă disciplină, auxiliară cunoaşterii istorice, arheologia.

Într-adevăr, către 1880, unii dintre precursorii arheologiei româneşti încearcă să recupereze în grabă handicapul care îi despărţea de arheologia occidentală. În operele lor putem distinge atât stadiul de dezvoltare a unei gândiri arheologice, cât şi misiunea cu care este investită disciplina în epocă şi, eventual, modul în care era imaginată preistoria. Pentru a ne edifica întrucâtva asupra viziunii arheologice a celei de-a două jumătăţi a secolului al XIX-lea, merită să ne oprim atenţia asupra consideraţiilor realizate de către doi dintre deschizătorii de drumuri ai arheologiei româneşti, Al. Odobescu şi Gr. Tocilescu.

II.*3.6.1. Un romantic şi o primă definiţie a arheologiei*

Alexandru Odobescu (1834-1896) îşi leagă numele de începuturile ştiinţifice ale arheologiei româneşti, ca dimensiune programatică generală, dar şi ca iniţiator al celei medievale. Formaţia sale iniţială, cea filologică, va fi completată de cursurile de istorie şi arheologie ale Facultăţii de Litere din Paris, pe care le frecventează din proprie iniţiativă, fără a obţine o licenţă în domeniu. Erudiţia sa se va reflecta viguros în spectrul larg de preocupări,[252] ce acoperă un domeniu istoric amplu, de la civilizaţia antichităţii clasice şi până la istoriografia iluministă sau romantică. Odobescu se va număra printre fondatorii Muzeului Naţional de Antichităţi, iar, în 1863, va fi numit Ministru interimar al Cultelor şi Instrucţiunii publice.[253] Opera sa monumentală, a cărei elaborare i-a luat nu mai puţin de trei decenii, rămâne *Tezaurul de la Pietroasa*, lucrare grandioasă şi elocventă pentru spiritul erudit al autorului, care amestecă faptele arheologice şi textele literare.

"Arheolog de cabinet", Odobescu va vizita, alături de Cezar Bolliac, situl getic de la Tinosul, el însuşi desfăşurând o singură campanie de săpături, la Pietroasele, în

---

[251] Apud *ibidem*.

[252] Cât de omnivor era interesul istoric al lui Odobescu o recunoştea el însuşi: „... am stat cercetînd şi cugetînd, şi dinaintea miilor de movile răsipite pe cîmpiile noastre, şi dinaintea păreţilor surpaţi sau înnegriţi de secoli ai cetăţilor străbuneşti şi ai anticelor biserice; n-am despreţuit nici hîrburile de oale vechi, de care lopata muncitorului se ciocneşte sub brazdă, nici odăjdiile roase de molii în scrinele din proscomidie, nici vechile bucoavne părăsite de mai toţi literaţii ţării, nici chiar aşchiile de cremene, pe care astăzi noua ştiinţă a archeologiei preistorice le aşterne, cu oarecare trufie, pe pragul templelor înălţate în onoarea artelor şi măiestriilor omeneşti. (Artele în România în periodul preistoric, în Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, p. 78-79, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1955).

[253] P. Teodor, *op. cit.*, p. 179-181.

1866, cu scopul precis de a elucida circumstanţele de provenienţă a tezaurului care îl preocupase atât. Deşi orientarea sa generală rămâne "mai curând antiquaristă",[254] Odobescu a fost, totuşi, titularul primului curs de arheologie al universităţii bucureştene, oficial din 1877. Tot el este autorul unui prim chestionar arheologic, destinat învăţătorilor de ţară şi pe care îl difuzează în 1871. Rezultatele provenite din judeţele Dorohoi şi Romanaţi vor fi publicate în 1871 şi 1877, însă - semnificativ pentru climatul căruia i se adresa demersul său - majoritatea informaţiilor primite sunt fie negative, fie incomplete, fie conţin „naive revelaţiuni ale învăţătorilor săteşti".[255] Arheologia românească îi datorează lui Odobescu şi alte câteva direcţii iniţiatice şi novatoare, cum ar fi introducerea noţiunii de "cultură" materială, analiza relaţiei dintre arheologie şi istorie, sau integrarea fenomenului social în studiul antichităţii.

Interesul lui Odobescu pentru preistorie a rămas limitat: el participă la a IV-a întrunire a CIAAP de la Copenhaga (1869),[256] redactează un studiu despre armele şi uneltele de os preistorice (1872)[257] şi publică o conferinţă cu titlul „Artele în România în periodul preistoric".[258]

În acest din urmă text - bazat, de asemenea, pe studiul unor colecţii izolate -, mai bogat în informaţii despre epoca de piatră decât despre epoca bonzului, Odobescu se mulţumeşte să preia diviziunea tripartită propusă de arheologii scandinavi. Nici nu-şi putea propune prea multe, din moment ce, constata el, arheologia preistorică „abea cutează pînă acum, cu ajutorul antropologiei, să facă, printre rămăşiţele preistorice, distincţiuni de seminţie şi de neamuri; ea mai mult se mărgineşte deocamdată a clasifica producţiunile primitive ale omenirii într-o ordine cronologică de pe natura materiilor care au venit succesiv la cunoştinţa şi la întrebuinţarea omului". Arta preistorică rezuma, în fapt, câteva consideraţii erudite cu privire la decorul ceramicii neolitice şi la morfologia generală a obiectelor din epoca bronzului, ultimele fiind atribuite „unei seminţii înzestrate cu înalte facultăţi estetice şi cu un mare geniu în expansiune". Era, desigur, seminţia indoeuropeană, a cărei unitate se oglindea în omogenitatea culturii materiale pe care Odobescu o postula pentru întreaga Europă.[259] Expunerea, erudită ca majoritatea textelor sale, reflectă foarte bine organizarea informaţiei în stadiul pre-paradigmatic al cercetării preistoriei din România: amestec dezordonat de fapte şi observaţii, încă greu de încadrat cu fidelitate unui model teoretic coerent, deşi acesta - evoluţionismul - nu lipsea în arheologia occidentală.

Al. Odobescu nu avea, desigur, prea mari şanse de succes în faţa negurii ce acoperea preistoria de pe teritoriul României, iar admiraţia pe care o nutrea faţă de antichitatea clasică şi propensiunile lui către istoria artei nu-l încurajau în mod deosebit

---

[254] M. Babeş, Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa. Studiu introductiv, în Al. Odobescu, *Opere*, vol. IV, Ed. Academiei, Bucureşti, 1976, p. 31.

[255] Apud D. Tudor, *loc. cit.*, p. 14.

[256] Comunicarea susţinută la întrunirea CIAAP cuprinde un repertoriu al staţiunilor preistorice din Ţara Românească. Pe baza formei, dimensiunilor şi conţinutului arheologic, Odobescu propune o distincţie între tumuli (fie ei funerari sau gorgane de hotar) şi movilele preistorice (tell-uri). Era, desigur, o distincţie primară în raport cu progresele realizate în arheologia occidentală (în particular, în cea scandinavă), cu privire la tipologia siturilor preistorice.

[257] Studiul, destul de sumar, se baza exclusiv pe colecţiile unora dintre anticari (Butculescu, Papazoglu, Bolliac) (D. Tudor, *loc. cit.*, p. 16).

[258] M. Babeş, *Marile etape...*, p. 321.

[259] Al. Odobescu, *Opere...*, vol. II, p. 90.

să-şi adâncească preocupările în privinţa „periodului preistoric". Însă arheologia românească, în ansamblul său, va avea multe de câştigat în urma ofensivei sale împotriva diletantismului, pentru că Odobescu este primul învăţat român care încearcă să facă distincţia dintre diletant şi arheolog, respectiv între amatorism şi ştiinţă. Apostrofările sale cu privire la „escursiunile" anticarilor sunt dintre cele mai dure: „Nu în preumblări de câteva ore cu oameni adunaţi în pripă de vătăşelul satului, prin adimenirea bacşişului şi a cinzecii de rachiu, nu în zorul unei văratice călătorii de plăcere se studiază o movilă, astfel încât rezultatele dobândite să poată fi de folos ştiinţei, să poată servi de baza neîndoioasă la comparaţiuni etnologice, la teorii de istorie primordială".[260]

Aşadar, deşi nu-şi asumă el însuşi activitatea de cercetare de teren, Odobescu se arată cel puţin conştient că misiunea de cunoaştere pe care trebuie să şi-o asume arheologia se află departe de „plăcerile nesăbuite şi gusturile rafinate ale celor curioşi de fapte şi de obiecte care au perit din uz, sau care nu mai sunt la modă."[261] Pentru el, deosebirea dintre arheolog şi anticar rezidă în contrastul dintre "minuţioasa curiozitate care face pe anticar să scormonească şi să dibuiască *oriunde* rămăşiţele trecutului" (s.a.) şi "dreptariul" arheologului, care "prin o cunoştinţă întinsă a faptelor şi a monumentelor şi prin o critică sănătoasă, *alege şi judecă însemnătatea acestor rămăşiţe în raport cu cultura din trecut a omenirii*" (s.n.). Practic, "unul e *zidarul* care adună şi *aşterne simetric* straturile de piatră, celălalt e *artistul*, priceput şi prevăzător, care *combină* şi înalţă edificiul" (s.n.). Pentru "luminarea omenirei", colecţiile anticaristice trebuie, aşadar, "judecate". *Anticarismul*, adică "exploraţiunile şi colecţionările de monumente istorice", devine *o trăsătură necesară arheologului*, care, însă, va consemna rezultatele şi va "clasifica tot materialul adunat, de pre noţiuni ştiinţifice şi raţionate" (s.n.).[262]

Aşadar, pentru Odobescu, activitatea din teren descrie anticarul, teoria şi rigoarea pe arheolog: disjuncţie nu tocmai fericită, dar care explică atitudinea sa faţă de participarea la săpături. Este limpede că motivaţia arheologului rămânea tot "acea *curiozitate*" (s.a.) anticaristică, doar că ea urmărea, de această dată, atât latura etică, cât şi pe cea estetică a culturii materiale. Arheologia trebuia, astfel, să ne ajute a cunoaşte "ideile şi traiul public", ca şi manifestările "frumosului" în operele trecutului. Însă - conotaţie nouă şi importantă -, spre deosebire de anticar, preocupat de „simetrie", arheologul este dator să înţeleagă resturile materiale prin raportare la ansamblul cultural din care provin.

Pentru expunerea rezultatelor demersului arheologic, Odobescu propune mai multe opţiuni metodologice: "modul analitic", ce va descrie "pe rând fiecare categorie de tradiţiuni şi monumente, fără ca să ţină seamă nici de timpul, nici de locul în cari ele au avut rând pe lume"; "sistema cronologică", care doreşte "să înşire faptele archeologice de pre ordinea în care timpul le-a dat naştere"; "metodul geografic" le va clasifica "în datine şi monumente de pre ţările în cari ele s-au ivit", în timp ce metoda "lexicografică" va lua forma dicţionarelor de antichităţi. Sistematizarea căuta, în fond,

---

[260] *Ibidem*, p. 95. Satisfacţia pe care repetatele sale atacuri au stârnit-o printre anticarii ca Bolliac este lesne de bănuit: Odobescu va fi el însuşi acuzat că „face arheologie de pe saltea", evitând să-şi suflece mâinile şi să transpire pentru recuperarea antichităţilor (D. Tudor, *loc. cit.*, p. 38).
[261] Al. Odobescu, *Opere...*, vol. II, p. 115.
[262] Al. Odobescu, *Istoria archeologiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 60-72.

"a urmări cultura din popor în popor, de pe rândul secolilor în cari ele se prezentă şi, la fiecare din ele... a cerceta cari din materialele archeologice ce ne sunt acum toate cunoscute, au luat dezvoltări mai caracteristice şi mai importante".[263]

Poate nu foarte decisă în propunerile de organizare a documentaţiei, dezicerea de selectivitatea estetică a anticarilor este mai fermă în ampla definiţie pe care Odobescu o oferă arheologiei. Este o definiţie eclectică, probabil din dorinţa de a oferi arheologiei un statut propriu, complex, care să nu se revendice explicit din sânul altor discipline. Arheologia era, astfel, "ştiinţa care cercetează datinele şi monumentele ce au rămas de la oamenii din secolii trecuţi şi s-au păstrat până la noi sau în relaţiuni scrise, sau în tradiţiuni orale, sau mai ales în obiecte reale, plastice şi grafice; ea are sarcina de a aduna şi de a controla aceste rămăşiţe, pentru a extrage din studiul lor, special sau comparativ, o cunoştinţă cât mai deplină despre credinţele, instituţiunile, practicele, uzurile, industriile şi artele societăţii vechi, adică despre starea morală şi intelectuală a omenirii, la diferite epoci ale dezvoltării sale".[264]

Definiţia cuprinde, evident, un program uşor prea generos pentru arheologie. În viziunea lui Odobescu, „ştiinţa celor vechi" avea ca obiect de cercetare istoria, dar şi etnografia, pentru care are rolul de auxiliar documentar. Studiul comparativ devine principalul mijloc de atingere a acestor obiective. Dar, chiar dacă studiile comparative solicită principii autonome de colecţionare şi tipologizare, arheologia, la nivel conceptual, subscrie obiectivelor istoriografiei în genere: "ca istorie a culturii popoarelor din trecut, adică ca expunere a credinţelor, aşezămintelor şi moravurilor vechimii, arheologia este dar soră geamănă cu istoria, pragmatică sau politică".[265] Vom constata că această înrudire de program va deveni definitorie.

Fapt este că, începând cu Alexandru Odobescu, arheologia dispune de o concreteţe programatică, caută să abandoneze caracterul diletantistic şi se încadrează hotărât simbiozei cu istoriografia, respectându-i priorităţile, dublându-i discursul şi, uneori, suplinindu-l. Deşi mai reţinut în aplicarea practică a cunoştinţelor sale, Odobescu percepe cu acuitate care sunt obiectivele şi posibilităţile reale ale disciplinei. Evadarea de sub mirajul antichităţii şi, implicit al filologiei clasice şi istoriei artei nu era, însă, iminentă - şi, din punctul de vedere al emulilor lui Odobescu, cum este Gr. Tocilescu, nici măcar căutată.

II.3.6.2. *„Omul dintre două lumi" şi sinteza sa*

Nu departe de ideile lui Odobescu se vor afla şi opiniile discipolului său, Grigore Tocilescu (1850-1909). Ca şi B. P. Hasdeu, Tocilescu va fi contemporanul amurgului romantismului şi al viguroasei afirmări a pozitivismului, "omul dintre două lumi".[266] De altfel, formaţia sa, juridică şi filologică, va primi stimulul unei perspective istorice chiar din partea lui Hasdeu, a cărui activitate în domeniul slavisticii o va continua.[267]

---

[263] *Ibidem*, p. 72.
[264] Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1967, p. 181.
[265] *Ibidem*, p. 193.
[266] P. Teodor, *op. cit.*, p. 277. Acest statut tranzitoriu al activităţii lui Tocilescu era remarcat şi de R. Vulpe (Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigore G. Tocilescu, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 607-612).
[267] *Ibidem*, p. 607.

Tocilescu va deţine direcţia Muzeului Naţional de Antichităţi, ca şi catedra de istorie veche, antichităţi greco-romane şi epigrafie a universităţii bucureştene (începând cu 1881). Devine membru corespondent al Academiei din 1877, anul dobândirii independenţei - şi în care, fapt nu lipsit de semnificaţie, va fi numit responsabil de cercetările arheologice şi epigrafice din teritoriile ocupate de trupele ruso-române.[268] Va fi, de asemenea, fondatorul *Revistei pentru istorie, arheologie şi filologie* (1882-1909). Conducerea celor două instituţii mai sus amintite, la care se adaugă statutul de membru titular, apoi de vicepreşedinte al Academiei, ca şi larga sa recunoaştere de către arheologii şi epigrafiştii europeni, i-au conferit lui Tocilescu o poziţie solidă şi o autoritate greu de contestat. Timp de trei decenii, el a reprezentat *de facto*, dacă nu şi *de iure*, autoritatea oficială în arheologia românească.

Tocilescu şi-a concentrat atenţia îndeosebi în domeniul antichităţii clasice, studiind situri şi monumente greco-romane din Dobrogea (în special *Tropaeum Traiani* de la Adamclisi[269], dar şi, exploratoriu, Tomis, Callatis, Troesmis etc.), cercetând valurile antice din centrul Dobrogei, sau *limes*-ului Transalutan. A fost, de altfel, primul director al Muzeului de Antichităţi care face cercetări arheologice şi îmbogăţeşte, pe această cale, patrimoniul instituţiei.[270] De asemenea, a participat la elaborarea volumului III din *Corpus Inscriptionum Latinarum* şi a publicat inscripţiile şi sculpturile din colecţia Muzeului de Antichităţi (*Monumente epigrafice şi sculpurali*).[271]

Stufoasa sa teză de doctorat, *Dacia înainte de romani*, cuprinzând 600 de pagini şi un aparat critic impresionant,[272] deşi puţin apreciată în epocă de către mentorii „şcolii critice", deloc atraşi de concepţia sa romantică,[273] atestă, oricum, o densă erudiţie: era prima tentativă de a aduna toate izvoarele literare, lingvistice şi arheologice privind protoistoria Daciei. Creditată, mai târziu, cu realism şi deloc lipsită de simţ critic,[274] ea se arată perfect caracteristică preocupărilor autorului, ce s-a manifestat deopotrivă ca arheolog, istoric, folclorist, numismat sau arheograf. De altfel, deşi criticile şcolii pozitiviste contemporane nu l-au menajat, Tocilescu va fi mai cumpănit judecat de arheologii epocii postbelice.[275]

---

[268] *Ibidem*, p. 608.

[269] Monumentul va face obiectul unei monografii elaborate în colaborare cu doi specialişti vienezi (O. Benndorf şi G. Niemann), apărută în 1885, la Viena (*ibidem*, p. 609).

[270] Este dificil să evaluăm, după standardele actuale, calitatea activităţii sale arheologice din teren. Oricum, ne-a rămas o descriere cel puţin pitorească a metodei sale de săpătură şi înregistrare, prin instrucţiunile date unui colaborator: "procură-ţi un ciur cu care în prezenţa Dtale să se strecoare pământul... spre a găsi obiecte,... nu dărâma vreun zid, nu sparge vreun obiect şi notează într-un ziar pe fiecare zi ceea ce sapi şi ceea ce se găseşte ca şi locul unde s-a[u] găsit obiectele"(Arhiva MNA, Dosar11/1897, f. 349, apud Al. Ştefan, *loc. cit.*, p. 121.)

[271] R. Vulpe, *loc. cit.*

[272] I. Andrieşescu nota că, cel puţin pentru monumentele preromane, lucrarea lui Tocilescu se prezenta ca un „adevărat bazar de fapte şi idei" (*op. cit.*, p. VII).

[273] De exemplu, N. Iorga (vezi *Generalităţi* ..., p. 97).

[274] P. Teodor, *op. cit.*, p. 278.

[275] Vladimir Dumitrescu îl consideră pe Tocilescu drept primul arheolog de teren, fondatorul arheologiei ştiinţifice în România, iniţiativele sale instituţionale si administrative fiind esenţiale pentru obţinerea unui suport legal pentru noua disciplină (Vl. Dumitrescu, Oameni şi cioburi, *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, XI, Călăraşi, 1993, p. 10). La rândul său, Ion Nestor îl inserează unei onorante triade, din care mai fac parte Vasile Pârvan şi Ion Andrieşescu, cel puţin din punctul de vedere al preocupărilor privind preistoria, dar şi pentru viziunea conformă tiparelor clasicizante pe care toţi trei o atestă (*loc. cit*, p. 425-426). Este

Principala lucrare care ne-a reţinut atenţia este, desigur, premiata *Dacie înainte de romani*, opus care expune nu numai erudiţia - mai disciplinată, ce-i drept, decât cea a lui Al. Odobescu - dar şi inevitabilele inconsecvenţe teoretice ale autorului, pe baza cărora a fost definit statutul „tranzitoriu" al concepţiei sale.

În fapt, ce îşi propunea să prezinte Tocilescu? Obiectivele elaborării lucrării - pentru care primeşte premiul "Al. Odobescu" al Academiei Române (1877) - sunt clare şi nu arată vreun interes deosebit pentru preistorie.[276] De altfel, dovezile arheologice privind preistoria sunt condensate într-un singur capitol.

Cel mai potrivit exemplu pentru înţelegerea viziunii sale este oferit de modul în care Tocilescu amestecă presupoziţii teoretice şi deprinderi anticaristice - cum ar fi cronologia istorică scurtă, sau identitatea dintre comunitatea lingvistică şi cea artistică - cu idei evoluţioniste, în lectură transformistă. Pasajul următor este evocator:

„Chestiunea acuma căruia popor aparţin instrumentele de piatră, cum şi tumulurile şi dolmenele, pentru a uza de expresiunile tehnice, nu se poate dezlega azi cu puţinele rezultate ale cercetărilor istorice şi «preistorice». Un punct este însă pentru noi sigur..., că părerea cea de mult adoptată despre o populaţiune primitivă de rasă fino-iberică răspândită în Europa înainte de emigrarea aici a familiei indo-europene, trăind în epoca glacială, ba încă preglacială, chiar în cea terţiară, şi de la care ar proveni productele epocii de piatră - nu are pentru sine nimic mai autorizat, mai verosimil decât opinia contrară, care nu voieşte a şti despre un popor propriu al epocii de piatră, sau al dolmenelor şi locuinţelor lacustre, care respinge exagerata vechime de atâtea mii de ani a acestor epoce, reducând-o la nişte timpuri foarte aproape de cele proprii istorice, ba încă considerând epoca de piatră ca identică cu cea de bronz, ca aparţinând adică aceluiaşi popor, numai însă pe o scară inferioară a dezvoltării.

Cu alte cuvinte: epocele de piatră, bronz şi fier sunt *epoci culturale* sau *stadii ale dezvoltării*, pe care acelaşi popor, după împrejurările favoritoare: aptitudine mai înaltă

---

mai probabil, totuşi, ca I. Nestor să fi încercat să deprecieze în bloc respectiva triadă, din punctul de vedere al interesului profesionist pentru preistorie. Avem aici în vedere reacţiile sale critice la adresa predecesorilor, pe care vom avea prilejul să le analizăm în continuare.

[276] Le prezintă chiar autorul, în prefaţa lucrării: "În tratarea subiectului, ne-am silit a ne ţine, cât se poate, de programa concursului, formulată în următoarele patru puncte:

«Aceste cercetări ar fi îndreptate:

1. asupra geografiei antice a Daciei din timpii anteriori aşezămintelor romane dintr-însa;
2. asupra originei, denumirilor şi distinţiunilor etnografice ale popoarelor carii au locuit aceste ţări;
3. asupra religiunii, instituţiunilor, legilor, uzurilor şi gradului de civilizaţie ale acelor popoare, avându-se în vedere şi monumentele de orice natură, cari s-au putut păstra de la dânsele;
4. asupra vestigielor rămase din limbile lor.

Partea întâi prezentă o analiză în ordine cronologică a noţiunilor geografice cuprinse de autorii clasici heleni şi romani despre Dacia, completate de noţiuni prin ajutorul monumentelor vechi epigrafice şi chartografice.

În partea doua se cercetează, prin probe limbistice, physiologice şi ethologice, căror rase şi grupe de popor aparţin locuitorii anteriori colonizării romane a Daciei: scythi, agathirsi, geţi şi daci."

Cercetările "limbistice" aveau ca obiect apoape exclusiv tărâmul lexical, bazându-se pe reziduurile lexicale din limbile scită şi geto-dacă. Rezultatele studiului filologic erau întărite de "informaţiunile hysiografice", procurate din izvoarele antice, oferite de craniologie şi de operele de artă greceşti şi romane (Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 3-4). Întreg programul de cercetare al lui Odobescu, căruia îi era închinată lucrarea, era prezent.

pentru civilizaţiune, relaţii teritoriale mai avantajoase, legături cu vecinătatea, comerţ etc., le trece mai iute decât alte popoare ce înaintează încet, ba chiar staţionează sutimi de ani, trăind în pasivitate. – Acest chip de vedere convine credem mai bine istoricului, şi găseşte punctul de comparaţiune cu părerile mai noi ale geologiei şi paleontologiei, care rupând desăvârşit cu vechile teorii ale aşa-numitelor catastrofe sau epoci distrugătoare ale formaţiunii globului cu lumea lui organică – nu vede în totul decât tranziţiuni sau grade ale dezvoltării. El încă se confirmă şi din împrejurarea că: descoperirile preistorice [...] ne arată pretutindeni obiectele de piatră cu cele de bronz împreună la un loc, sau cel puţin asociate prin vecinătate.

Astfel descoperirile arheologice ne conduc mai mult la opiniunea că: *epocile de piatră, bronz şi fier sunt trepte de dezvoltare indistincte, alăturate sau trecând unele în altele, ale unei familii de popoare de una şi aceeaşi rasă*; şi nu e necesar a adopta prima vedere că: perioada de piatră ar corespunde rasei finno-iberice, iar cele de bronz şi fier Arilor Răsăritului, care fiind pe o scară mai înaltă de cultură, parte nimiciră, parte absorbiră populaţiunile primitive".(s.n.)[277]

Ca şi Odobescu, Tocilescu crede în menirea ilustrativă şi complementară a arheologiei faţă de izvoarele scrise.[278] Prin urmare, el realizează o distincţie netă între documentaţia arheologică a popoarelor civilizate şi cea preistorică. Pe de o parte, „materialele cele mai bune ce putem avea despre *istoria naturală* a unui popor ajuns la un înalt grad de civilizaţiune, şi care nu mai există, sunt monumentele artei, portretele, busturile, statuile şi chiar picturile"(s.n.).[279] Ajungând, însă, la descrierea monumentelor antice ale Daciei pre-romane, Tocilescu declară că urmăreşte clasificarea lor *etnică* pe perioade distincte şi bine lămurite.[280] El afirmă: „...se înţelege de la sine de câtă însemnătate sunt aceste mărturii imediate, autentice ale trecutului, cât de mari servicii nu este chemată pe acest tărâm a aduce istoriei scrise arheologia, mai cu seamă când ea exploră nişte ţări locuite de popoare ce n-au lăsat anale, şi unde Romanii pătrunzând foarte târziu, abia au putut cunoaşte slab, sau nicidecum, secretul unui trecut uitat poate de chiar aceia cărora le aparţinea. În asemenea caz, *instrumentele, armele, podoabele hainelor, modul de îngropăciune,* ale unui popor sunt decisive pentru starea lui culturală, despre gândirile şi sentimentele sale, despre traiul şi calităţile lui, despre

---

[277] *Ibidem*, p. 108. Evoluţionismul lui Tocilescu, foarte apropiat de cel la magistrului Hasdeu, suportă doar temporizări şi variante regionale: „aceste epoci nu sunt nici sincronice, nici în corelaţiune, asta pentru a constata dacă o ţară a avut sau nu o eră proprie a pietrei, nu se cere ca monumentele acesteia să fie contemporane şi asemenea cu cele preistorice descoperite aiurea; nici trebuie să ne preocupăm de chestiunea dacă într-un anume timp cutare regiune putea au nu să fie locuită. Varietatea a fost totdeauna în situaţiunea Europei şi în toate epocile istoriei. Asemenea varietăţi numeroase şi simţitoare prezintă deci şi epoca de piatră, care diferă nu numai dintr-o ţară în alta, dar chiar într-una şi aceeaşi... De aceea socotim mai conform severităţii ştiinţei, a nu compromite ştiinţa prin graba prematură, nici a afirma nimic definitiv... nici a trage din fapte izolate - conclusiuni generale şi neîntemeiate" (*ibidem*, p. 428).

[278] „Nimic nu ne invetereazå mai bine partea cea mai originală şi mai adevărată a societăţilor decât arta, plastica, monumentele figurate. Acestea, fie chiar în rudetia lor primitivă, ne revelă cu lămurire instinctele cele mai tainice ale unui popor, capriciile şi gusturile sale, religiunea, simbolurile, mai scurt întrega sa viaţă culturală. Ele vine a completa şi confirma mărturiile literare, adesea foarte superficiale despre antichitate, şi merită cu totul dreptul a se pune în capul fontanelor istorice."(*ibidem*, p. 143).

[279] *Ibidem*, p. 260.

[280] *Ibidem*, p. 413.

legăturile comerciale, despre treapta întregii civilizaţiuni ce el a atins - ba, uneori, chiar superioare oricărei tradiţiuni istorice."(s.n.).[281]

Aşadar, în privinţa misiunii arheologiei în general, Tocilescu, deşi rămâne el însuşi în vecinătatea teoretică a anticarismului clasic şi în interiorul arheologiei ca alternativă la sursele scrise, este dispus să accepte individualitatea arheologiei preistorice: documentaţia sa domestică ajută la clarificări etnice. Pentru populaţiile din afara civilizaţiei, descoperirile arheologice vin să completeze lacunele lăsate de „noţiunile restrânse şi necomplete" ale surselor scrise antice. Ele au rolul de a „vorbi unde istoria tace şi unde numai arheologia singură are cuvântul",[282] dar şi, desigur, de a completa schema evoluţionistă.

În ceea ce priveşte modul de tratare a descoperirilor preistorice în sine, Tocilescu îşi propune *să verifice* dacă cele trei epoci - este citat chiar Worsaae! - şi subdiviziunile lor au existat şi pe teritoriul Daciei. Preluând distincţia lui Lubbock, între paleolitic şi neolitic, Tocilescu este, totuşi, dispus să accepte existenţa unor puncte în care apar fosile antediluviene, alături de unelte ale omului paleolitic.[283] Ca mult mai sigure erau creditate dovezile privind epoca neolitică, „caracterizată în genere prin piatra lustruită, prin animale domestice şi prin cereale, prin locuinţe lacustre şi monumente megalitice". Tocilescu găseşte chiar dovezi ale acestei epoci pre-metalice, prezentând descoperirile de la (mai târziu celebrele) situri Vădastra şi Turdaş - ba chiar, în cazul celui din urmă, îl contrazice pe Gooss, afirmând caracterul „neolitic" al aşezării.[284]

În ciuda „originalităţii" propriei sale tehnici de cercetare, Tocilescu reproşa arheologiei din trecut dezinteresul faţă de contextul descoperirilor: „De aceia în deşert întrebăm despre împrejurările în care s-a găsit cel mai mare număr din aceste obiecte: indicaţia precisă a situaţiunei obiectului faţă de cu celelalte aflate în acelaşi loc; natura terenului, adâncimea şi altele, ce trebuiesc ţinute în seamă spre a şti la ce se întrebuinţa acel obiect, originea lui şi epoca precum şi a dobândi o imagine adevărată a *istoriei culturii*; rezultatul cercetărilor unor serii de fapte, de comparaţiuni şi descrieri."[285] (s.n.)

Ca să încheiem, Tocilescu este, ca şi Odobescu, un filolog şi un clasicist informat:[286] el i-a citit, deopotrivă, pe Lubbock, pe Boucher de Perthes, pe Worsaae, dar şi pe Ratzel. În faţa unui astfel de masiv import de informaţii şi teorii, nu suprinde ambiguitatea care grevează propriile sale idei. Din acelaşi motiv, concepţia sa generală, plasată între liniile de forţă ale anticarismului scandinav, pere că surprinde totodată atât curentul evoluţionist, cât şi debutul *in nuce* al viitoarei paradigme cultural-istorice. Metodologic, el se arată conştient, în declaraţii cel puţin, de importanţa recuperării şi

---

[281] *Ibidem*.

[282] Tocilescu subliniază: „pentru ca aceste fără viaţă, enigmatice obiecte să devină fontane sigure de informaţiune, trebuie mai întâi ca terenul să fie explorat şi lămurit, şi ca monumentele cunoscute să fie studiate şi clasate cu multă întregime, grijă şi metodă ştiinţifică, decum s-a făcut până acum." (*ibidem*).

[283] Imaginea asupra epocii paleolitice, care începe cu apariţia omului, era cea „victoriană": „omul în lupta contra pericolelor şi piedicilor unei naturi sălbatice nu avea decât armele şi uneltele cele mai simple, piatra ascuţită sau cornul, ciolanele, şi măciuca de lemn" (*ibidem*, p. 417-418).

[284] *Ibidem*, p. 433.

[285] *Ibidem*, p. 414.

[286] Este evocatoare prezentarea pe care o face teoriilor contemporane privind originea civilizaţiei bronzului european (*ibidem*, p. 471-479).

interpretării în context a descoperirilor arheologice, ca şi de individualitatea arheologiei preistorice. Suntem, însă, constrânşi să-i constatăm poziţia de „pod teoretic", eclectică. Când o nouă paradigmă se va impune Europei - şi, implicit, arheologiei preistorice româneşti -, ea o va face odată cu o nouă generaţie, care îl va expedia intransigent pe Tocilescu, sub acuza de enciclopedism romantic, în epoca istoriografică din care încercase, fără prea mare succes, să iasă.

II.3.7. Fosile şi presupuneri: în căutarea omului paleolitic

Arheologia ştiinţifică a paleoliticului din România a cunoscut un debut întârziat, explicabil prin acţiunea unei multitudini de factori. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încă foarte săracele cunoştinţe asupra epocii nu hrăneau vreo curiozitate aparte pentru această perioadă, cu limite cronologice imprecise. Pentru conturarea noii direcţii de studiu, era necesară, ca şi în cazul celorlalte epoci, o adevărată recapitulare a progreselor realizate în Occident: descoperirea fosilelor antediluviene va deschide, deci, şi în România, problema existenţei mărturiilor paleolitice.

În acest context, nu suprinde că responsabilitatea cercetărilor va reveni multă vreme geologilor sau amatorilor, iar interesul istoricilor şi anticarilor pentru perioada paleoliticului va întârzia să se manifeste multă vreme. Dezinteresul vădit al anticarilor pentru paleolitic nu era hrănit doar de lipsa de spectaculos a artefactelor acestei epoci. Pur şi simplu, cadrul teoretic pe care îl presupunea existenţa unei perioade paleolitice se plasa foarte departe de interesele de cunoaştere a trecutului, limitate, în epocă, la spaţiul geografic şi cronologic al naţiunii. Din acest motiv, *programul evoluţionist* se va reflecta foarte estompat în mediile istoriografice româneşti, deşi unii dintre anticarii români participau la întâlnirile CIAAP şi erau, aşa cum am observat, informaţi în privinţa ideilor lui Mortillet sau Lubbock. Mai mult, în România, ca şi în Europa, primele descoperiri databile în paleolitic vor surveni doar ca *o prelungire ocazională a programului anticarist* şi, nu întâmplător, pe fondul acceptării generale a unei cronologii istorice scurte (cum este cazul lui Tocilescu), ele sunt integrate, de obicei, neoliticului. Cercetarea paleoliticului va fi lăsată *de facto* pe seama ştiinţelor naturii, abandon care, aşa cum vom vedea, va avea consecinţe de lungă durată.

Problema instituţionalizării cercetării perioadei paleolitice era exclusă în epocă. De altfel, este util să amintim că, în ciuda influenţei lor pan-europene, chiar preistoricienii francezi sunt lipsiţi în această perioadă de un statut profesionist în câmpul academic.[287] Nici sprijinul instituţional nu se arată mai generos pentru ei, preistoria conservându-şi multă vreme caracterul de subdisciplină a ştiinţelor naturii, refuzată explicit de ramurile umaniste. Şi cum dezvoltarea anticarismului - şi, ulterior, a arheologiei româneşti - avea să păstreze permanent o puternică tentă clasicistă şi umanistă, iar cercetarea istoriei naturale era abia la începuturi, studiul sistematic al paleoliticului României avea să aştepte secolul XX.

---

[287] Cum "istoria naturală a omului", propusă de decadele evoluţioniste, nu se lega de tradiţia anticaristă, dar nu reuşea nici să pătrundă cu totul în câmpul ştiinţelor naturale, pionierii preistoriei franceze se vor vedea refuzaţi atât de facultăţile de artă, cât şi de cele ştiinţifice (S. Cleuziou, A. Coudart, J.-P. Demoule, A. Schnapp, The Use of Theory in French Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 94).

Referirile ocazionale la existenţa unei perioade paleolitice nu lipsesc cu totul pe parcursul secolului al XIX-lea. Ele sunt realizate de anticarii şi clasiciştii epocii şi se bazează pe extrapolarea informaţiilor provenite din activitatea geologilor englezi şi a primilor preistoricieni francezi. Acestor note fugitive li se vor adăuga, ocazional, iniţiative de cercetare, prin săpătură, a unor situri cu locuire paleolitică.

În 1867, Alexandru Odobescu presupunea existenţa pe teritoriul României a unei epoci a pietrei cioplite, reluând supoziţia şi în 1872, în cadrul referinţelor sale la arheologia preistorică în general.[288] La rândul său, Cezar Bolliac, afirma, în 1870, cu zelu-i binecunoscut, că: „La mode n'en veut plus de l'histoire, c'est de la préhistoire, de l'antéhistoire qu'elle veut, où la pauvre Clio ne s'y connait plus...".[289]

Aceste prime observaţii vor fi completate de introducerea, de către Grigore Tocilescu, în sinteza amintită, a unei prime faze de evoluţie, cea preistorică, în care omul era contemporan fosilelor considerate antediluviene. Afirmaţia sa se baza deja pe primele asociaţii de unelte şi faună cuaternară identificate de geologi în diferite puncte de pe teritoriul României sau Transilvaniei, pe atunci austro-ungară. Ştim deja că Tocilescu nu accepta şi vechimea reală a acestor descoperiri.

Conform unui model general european, însă, adevăratul început al cercetării paleoliticului din România este asigurat de descoperirile de faună fosilă, care preced identificarea aşezărilor paleolitice (semnalate, de altfel, prin colecţii de suprafaţă sau prin descoperiri în peşteri).

Astfel, geologul Gr. Ştefănescu semnalează, în 1874, fosilele cuaternare de la Milcovu din Vale (lângă Slatina), pentru ca, în 1885, să descopere aşezarea de la Mitoc, pe Prut, primul sit paleolitic identificat în România.[290] În 1894, au loc primele săpături în peştera Muierilor de la Baia de Fier, organizate de către un grup de pasionaţi, sub conducerea lui Alexandru Ştefulescu. Teohari Antonescu va menţiona, în 1897, câteva resturi fosile descoperite aici. Descoperiri paleontologice sunt amintite şi de Bodog Milleker, care publică, în 1891, un studiu asupra celor provenind de la Steierdorf-Anina, în Banat.

În Transilvania, şi de această dată mai bine conectată la progresele occidentale, debutul interesului pentru preistorie este ceva mai timpuriu şi mai prolific. Astfel, pastorul şi epigrafistul amator Michael Johann Ackner publică, încă din 1852, un studiu privind fauna fosilă de la Guşteriţa-Sibiu şi Hosman. O primă sinteză, cea a istoricului şi anticarului Carl Gooss, publicată în 1876, menţionează obiecte litice care, deşi aparţineau cu siguranţă unor habitate neo-eneolitice, îi hrănesc autorului convingerea contemporaneităţii omului cu marile mamifere pleistocene.[291]

Un rol marcant pentru cercetarea cuaternarului în Ardeal îl va juca Antal Koch. Acesta va indica mai multe puncte faunistice, începând cu 1870. În 1877, Koch face descoperirea de la Grădiţa (com. Baciu, lângă Cluj), constând în utilaje litice şi fragmente de defense de mamut. Autenticitatea şi vechimea lor va fi ulterior

---

[288] Al. Păunescu, Exposé sur les recherches paléolithique en Roumanie, în V. Chirica (ed.), *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, B.A.I. II, Iaşi, 1987, p. 2;
[289] Apud C. S. Nicolăescu-Plopşor, Le Paléolithique en Roumanie, în *Dacia*, V-VI, 1938, p. 41.
[290] Al. Păunescu, *loc. cit.*, p. 8.
[291] *Ibidem*, p. 16.

confirmată de abatele Breuil, în cadrul vizitei efectuate în România în 1924.[292] Activitatea intensă a Szofiei Torma va aduce în atenţie şi alt sit paleolitic, cel din Peştera Curată de la Nandru, unde efectuează săpături între 1876-1877, împreună cu istoricul şi arheologul Gábor Téglás.[293]

În ansamblu, în a doua jumătate a secolului XIX, activitatea de cercetare a cuaternarului este timidă şi punctuală, replică a unei nebuloase percepţii cu privire la această epocă. Descoperirile se datorează fie geologilor, singurii relativ competenţi, fie autodidacţilor. Nu întâmplător, descoperirile paleolitice din peşteri sunt tot ce poate fi mai firesc: conform arhetipului mitic victorian, omul paleolitic era un „om al cavernelor", iar schema evoluţionistă a lui Lartet şi Mortillet se baza într-o proporţie covârşitoare pe descoperiri realizate în peşteri sau adăposturi sub stâncă. Desigur, săparea peşterilor, care a dus deseori la golirea acestora de sediment, nu se făcea în căutarea omului paleolitic: tezaurele, dar şi obiectele de dată mai târzie stimulau un interes mai concret, iar artefactele paleolitice, în cazul în care erau identificate ca atare, rămânea simple curiozităţi.

Meritul acestei etape îl constituie, însă, asigurarea unui cadru faptic, în care prezenţa, pe alocuri, a unor vestigii paleolitice pe teritoriul României este confirmată. Un debut real al cercetării va avea loc în primele decenii ale secolului XX, când se realizează primele săpături sistematice şi se fac simţită în premieră preocuparea pentru rigoare metodologică. Abia acum arheologia paleoliticului din România va pune bazele unei paradigme de cercetare proprii, care va conserva, însă, puternica sa descendenţă naturalistă.

***

Înainte de a continua excursul nostru, se impune o recapitulare a celor mai importante concluzii la care am ajuns.

Aşa cum am avut prilejul să notăm, traseul cercetării preistoriei în Europa s-a dovedit a fi lung şi sinuos. O atitudine modernă faţă de trecut, adică raţională şi empiristă, este structurată treptat, începând cu Renaşterea, însă abia secolul al XIX-lea va aduce cu sine o precipitare a acestui interes difuz pentru zorii umanităţii în jurul a două programe clare de cercetare. Primul, cel anticarist, cu tentă naţională şi fundaţii intelectuale umaniste, va edifica metodele preistoriei târzii şi va porni către căutarea identităţii etnice a naţiunilor europene moderne. Celălalt, descendent al ştiinţelor naturii şi al etnologiei evoluţioniste, deşi caracterizat de o puternică încărcătură imperialistă şi colonialistă, va stimula dezvoltarea cercetării paleoliticului şi organizarea instituţională a preistoriei şi va sfârşi, aşa cum vom vedea, prin a fi eliminat de motivaţia mai puternică pe care o va căpăta programul anticarist, cea naţională.

În arealul românesc, secolul al XIX-lea inaugurează construcţia naţiunii şi a statului, misiune preluată, în absenţa unei burghezii autohtone solide, de către elitele intelectuale instruite în Occident. Târzia cristalizare a unităţii politice şi mirajul Occidentului au orientat drastic discursul istoric, problematica sa şi, subliniem, i-au

292 *Ibidem*, p. 16-17.
293 *Ibidem*, p. 17.

conferit artizanului său un statut specific: investit cu un pronunţat rol social, acesta se transformă treptat în martorul avizat profesional al vechimii geniului naţional, custode al identităţii etnice. Locul său în dezbaterile intelectuale cu privire la destinul trecut şi viitor al României va deveni central.

În acest context socio-politic al studiului istoric, elitele încep să confere arheologiei, tot mai consecvent, o nouă misiune de cercetare. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, arheologia încetează a mai constitui o simplă colectare a antichităţilor sub forma unor mărturii exotice ale trecutului şi capătă rolul de auxiliar al cunoaşterii istorice. În această etapă se cristalizează şi un interes mai general pentru patrimoniul arheologic naţional, iar protejarea monumentelor istorice devine un obiectiv urmărit cu tot mai multă insistenţă. Demersurile de pionierat - şi de calitate inegală - cum sunt cele ale lui Bolliac, Odobescu sau Tocilescu, ajută la schiţarea unei prime hărţi a siturilor arheologice aparţinând diferitelor epoci, multe fiind exploatate ştiinţific ulterior.

În ansamblu, un efort de aliniere metodologică, reflex al modernizării generale a societăţii româneşti, va caracteriza şi activitatea arheologică, care conservă, în condiţiile epocii, interesul preponderent pentru antichitatea clasică. De altfel, poziţia academică a arheologiei rămâne multă vreme cea de pandant al cursurilor de istorie antică, atât la Universitatea din Bucureşti (unde predau, pe rând, Al. Odobescu şi Gr. Tocilescu), cât şi la cea din Iaşi, cum demonstrează activitatea lui Teohari Antonescu sau a lui Orest Tafrali.[294]

Este în afara de orice îndoială că, pe parcursul secolului al XIX-lea, în ciuda unor formale referiri la evoluţionism, ataşamentul pentru programul anticarist este ferm. Moda şi interesele naţionale acute explică această preferinţă, aşa cum priorităţile clasei intelectuale lămuresc poziţia, deocamdată timidă, a arheologiei în cadrul discursului istoric. Însă, deja pe la 1880, atât Al. Odobescu, cât şi Gr. Tocilescu se arată conştienţi de misiunea generală a noii discipline, cea de *reconstituire a culturii umanităţii*, iar artefactele devin *izvoare istorice*, complementare surselor scrise.

Perioada pre-paradigmatică, deşi nu este caracterizată, în ceea ce priveşte preistoria, nici de profesionalism, nici de un corpus teoretic coerent, va juca un rol profund în definirea acestei subramuri arheologice. Într-adevăr, ea lasă moştenire etapelor ulterioare de dezvoltare a arheologiei preistorice *cadrul instituţional general* şi *fundamentele intelectuale ale misiunii sale de cercetare*. Prin precursorii ei, anticarii ca Bolliac, arheologia se vede deja asimilată în politica instituţională a statului modern. Pe măsură ce ea va căpăta un loc tot mai bine delimitat în spectrul istoriografiei, arheologii se pregătesc să devină parte a unei elitei intelectuale de stat, a cărei misiune de cercetare nu va mai putea fi, de acum încolo, îndepărtată de interesele acestuia. În deceniile ce urmează, domeniul arheologiei se instalează definitiv în vecinătatea istoriei, a tradiţiei umaniste şi între graniţele naţionale. Implicaţiile acestei poziţii intelectuale se vor dovedi foarte longevive - şi le vom regăsi neschimbate şi în contemporaneitate.

Cert este că, la graniţa dintre secole, deocamdată irelevantă în cadrul argumentaţiei naţionale, confuză teoretic şi lipsită de un suport instituţional consistent, preistoria avea mare nevoie de iniţiativă. Eforturile sporadice ale romanticilor, care

[294] M. Vasilescu, L'histoire ancienne et l'archéologie à l'Université de Iaşi (1884-1948), în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1996-1997, p. 1-20.

întâlnesc preistoria la periferia erudiției lor, nu erau nici pe departe suficiente, iar publicul nu era pregătit pentru interesul costisitor solicitat de cercetarea preistoriei. Situația se va schimba curând, prin efortul titanic de organizare a cercetării arheologice întreprins de Vasile Pârvan, dar și prin metamorfoza cadrelor intelectuale, sociale și politice ale României, petrecută în primele decenii ale secolului XX.

CAPITOLUL III

PROFESIONALIZAREA ARHEOLOGIEI PREISTORICE ÎN ROMÂNIA

"Gradually consciousness develops into self-consciousness and sophistication erodes the paradigms of innocence. Self-consciousness dawns with explicit attempts at self-knowledge – the contentious efforts to cope with the growing quantity of archaeological observations by explicit but debated procedures and the querulous definition of concepts and classification. The discipline emerges as a restless body of observations upon particular classes of data, between a certain range of scales, held together by a network of changing methodology and implicit theory. Teaching, now formalized in academies and universities, attempts to condense experience within general principles and explicit rules; it is no longer possible either to teach or to learn the vast body of data and complex procedures by rote."

(D. Clarke)

Sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX aduc modificări importante în agenda istoriografiei şi a arheologiei europene, pe măsură ce noi probleme politice, economice şi ideologice restructurează discursul identitar al statelor din cuprinsul continentului. Ascensiunea fermă a pozitivismului şi maturizarea naţionalismului oferă acum liniile de forţă ale unei noi atitudini faţă de istorie.

Arheologia preistorică europeană traversează acum o perioadă fertilă. Confuziile şi fabulaţiile anticarismului sunt definitiv eliminate prin recurgerea la metode tot mai sistematice şi, prin intermediul lor, preistoria se desprinde din trena istoriei şi geologiei, pentru a-şi dobândi o autonomie metodologică deplină. Odată obţinută recunoaşterea statutului ştiinţific al interesului lor, comunitatea preistoricienilor inaugurează un prelungit asediu pentru ocuparea de poziţii academice şi pentru instituţionalizarea activităţii lor de cercetare. Pe tot cuprinsul Europei, în ciuda unor defazaje regionale, beneficiind de cadrele statelor moderne, ei vor reuşi să impună personalitatea aparte a disciplinei lor. Tributul plătit - în cote variabile - ideologiilor naţionale va fi răsplătit cu instituţii şi scaune academice.

Arheologia preistorică din România nu face excepţie de la acest model general. În primele decenii ale secolului XX, ea acoperă rapid distanţa care încă o ţinea departe de normele preistoriei europene şi intră în evul profesionalizării. Însă contextul istoric şi intelectual al genezei arheologiei preistorice româneşti se va dovedi, aşa cum vom avea prilejul să notăm, neaşteptat de important pentru viitorul disciplinei. Chiar dacă ideologia naţională se îndepărtează de efuziunile romantice printr-o perspectivă mai sobră - la care climatul junimist şi "şcoala critică" contribuie din plin, pe tărâm istoriografic cel puţin -, iar desăvîrşirea unităţii de stat echilibrează întrucâtva obsesiile politice ale direcţiei naţionale de până atunci, epoca nu făcea decât să adauge un nou capitol acestor preocupări.

Focalizat în continuare pe vechea dezbatere tradiţionalism - modernitate, noul climat reflecta problemele acute pe care România le întâmpina după unirea din 1918. Nu numai că elita intelectuală românească rămâne devotată efortului de definire a "specificului naţional", dar ideea herderiană[295] de naţiune capătă noi conotaţii în discursul filozofilor, istoricilor, sociologilor şi, prezidând teoretic conceptul de "cultură arheologică", în cel al arheologilor.

La începutul secolului XX, în ciuda progreselor realizate în ritm susţinut de către "şcoala critică", un câmp imens rămânea încă deschis pentru cercetarea istorică. Preistoria continua să ocupe o poziţie periferică, cel puţin din punctul de vedere al priorităţilor şi posibilităţilor statului român. Din acest motiv, arheologia preistorică nu se va desprinde de anticarism gradual, ci brusc, prin iniţiative hotărâte venite din partea segmentului istoriografic „critic". În contextul unei modernizări dificile şi al unui derizoriu sprijin instituţional, dar promovaţi de o monolitică iniţiativă intelectuală, Vasile Pârvan şi Ioan Andrieşescu sunt cei care rup definitiv cu tradiţia anticaristă: arheologia în general şi, ulterior, preistoria, ca ramură specializată, se precipitează în jurul metodelor proprii. În deceniile interbelice, istoria naţională se întregeşte prin adoptarea unui nou segment temporal, cel al timpurilor preistorice, iar istoriografia câştigă o nouă subdiviziune profesională, preistoricianul.

Discipolii lui Pârvan şi Andrieşescu nu vor întârzia să afirme cu hotărâre acestei noi realităţi. Într-adevăr, noua generaţie de emuli, pregătită cu mult devotament - şi care numără personalităţi ulterior foarte influente în cadrul comunităţii disciplinare, ca Vl. Dumitrescu, I. Nestor, R. Vulpe -, va da glas rupturii definitive pe care profesionalizarea o provoacă între istoria şi epigrafia antichităţii clasice, pe de o parte, şi preistorie, pe de alta.

Traseul către preistorie va fi, însă, ghidat de interesul pentru protoistorie, pentru că pe drumul către anonimii preistoriei se aflau înaintaşii recunoscuţi şi atestaţi documentar, dacii. Am văzut că etapa romantică se devotase ideii romane şi căutase cu entuziasm dovezile materiale şi lingvistice pentru tezele sale favorite. Descoperirea treptată a fazei istorice dacice va schimba această stare de fapt. În perioada interbelică,

---

[295] Viziunea asupra naţiunii propusă, în secolul al XVIII-lea, de lingvistul german J. G. Herder, cea *etno-culturală*, se opunea *mainstream*-ului ideilor iluministe (şi lui Kant) - care întronau Raţiunea şi Statul -, şi pregătea etniei înţelesul pe care i-l va oferi, în secolul al XIX-lea, antropologia: apartenenţa naţională este înnăscută, cultura proprie este un mod de viaţă moştenit şi măsura oricărei identităţi reale. În consecinţă, concepţia lui Herder se opunea definiţiei naţiunii „*elective*" propuse de francezul E. Renan, pentru care naţiunea era un „plebiscit cotidian", aşadar în primul rând o problemă de opţiune politică şi de alegere raţională. (G. Hermet, *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Ed. Institutul European, Iaşi, 1997, p. 141-161).

Dacă acceptăm o simplificare, între aceste două modalităţi de a concepe naţiunea şi-au încadrat opţiunea şi intelectualii români, iar viziunea lor asupra naţiunii a constituit, în epoca modernă, o rezultantă a principalelor influenţe culturale acceptate de români, cea germană şi cea franceză. Altfel spus, naţiunea „electivă" a orientat pe alocuri discursul naţional în perioada în care revendicările politice urmăreau construcţia statului român modern. A fost, de altfel, o epocă de atracţie nelimitată pentru civilizaţia occidentală, în particular pentru Franţa. Tot astfel, pe măsură ce discursul elitelor care au făurit statul român se orientează către educarea românilor, iar influenţa germană capătă consistenţă, ideea herderiană asupra naţiunii oferă pivotul întregii ideologii naţionale. Pe fondul eşecului modernizării, acest naţionalism va lua forme resentimentare, cum resentimentar era naţionalismul german al lui Herder sau Fichte, ostili lui Napoleon, Raţiunii Luminilor şi, implicit, culturii franceze (vezi şi *infra*, nota 303).

dacii pătrund masiv în scenariile istorice privind etnogeneza, îndeosebi prin activitatea arheologică a lui V. Pârvan.[296] Deloc întâmplător, în acelaşi interval cronologic, ca replică la provocarea culturală a Occidentului, se va lansa o adevărată campanie patriarhalistă şi ruralistă, în care ideea dacică va cântări greu şi va suclasa aproape rolul acordat până atunci civilizaţiei (urbane) romane în geneza naţiunii române.[297]

Acest romantism secund interbelic, iraţionalist şi patriarhalist, care se opunea structural civilizaţiei occidentale, aşa cum, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, antecesorul său se opusese raţionalismului iluminist, va schimba nu cultul ruinelor, ci locaţia lor. Odată cu Marea Unire, care deschide accesul arheologiei româneşti asupra cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei, programul de regăsire a dacilor, inaugurat deja de cercetările lui V. Pârvan din zona munteană, îşi găseşte un obiect de studiu privilegiat. Atmosfera era prielnică, iar cazul românesc nu era deloc izolat. Puritatea moravurilor şi nobleţea sălbatică, cu care istoricii şi arheologii Germaniei epocii îşi gratulau înaintaşii antici, îşi va găsi o demnă replică în imaginea pe care românii şi-o vor face despre daci şi, în acest sens, V. Pârvan în persoană nu va face excepţie.

În interiorul aceleiaşi tendinţe de a restitui, prin mijloacele arheologiei, trecutul traco-getic se va plasa şi debutul cercetării neoliticului din România. Cercetarea culturilor cu ceramică pictată era puternic stimulată de credinţa arheologilor germani într-o patrie ariană, şi, respectiv, de convingerea lui Ioan Andrieşescu că diversele culturi cu ceramică pictată puteau fi atribuite tracilor, reprezentând, aşadar, o etapă organic legată de dezvoltarea individualităţii naţionale.[298] Această platformă ideologică naţională nu trebuie să conducă la concluzia pripită că discursul profesionist a alunecat deliberat în capcanele naţionalismului ardent şi ignorant al amatorilor - încă numeroşi şi gălăgioşi în epocă.[299] Dorim doar să subliniem că, în calitate de creaţie a acestui climat, preistoria românească a înglobat în nucleul său teoretic o serie de preconcepţii, care se vor dovedi foarte rezistente în timp.

Singura excepţie, în acest climat de efuziune naţionalistă, o va face arheologia paleoliticului, rămasă întreprinderea unui număr mic de entuziaşti, preponderent de formaţie geologică. Alimentată de filoane intelectuale proprii, cercetarea acestei perioade va reuşi stabilizarea unui corpus de metode specific şi se va alătura, în epoca interbelică, preistoriei profesioniste.

---

[296] L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 91-101.

[297] Ca să alegem doar un caz extrem, mişcarea legionară, de exemplu, va găsi un inepuizabil rezervor de argumente naţionaliste în mitul dacic (*ibidem*, p. 106-107).

[298] Eroarea lui Andrieşescu, de altfel puţin importantă în ansamblul argumentaţiei sale arheologice, avea să se dovedească - şi, din nefericire, nu numai pentru gustul diletanţilor - bogată în consecinţe. O dovedeşte prelungirea tracismului, sub diverse forme şi intensităţi, până în ziua de astăzi.

[299] Cel mai potrivit exemplu îl constituie, desigur, *Dacia Preistorică* a lui N. Densuşianu, în care numărul fabulaţiilor este depăşit doar de profunzimea erorilor. De altfel, re-editarea lucrării sale, în ultimul deceniu comunist, ca şi, într-o ediţie de lux, după 1989, nu are deloc semnificaţia unei simple restituţii istoriografice: criticată şi, mai caracteristic, ignorată total de mediul arheologic profesionist, retipărirea acestei lucrări constituie nu numai un simptom al psihozelor naţionaliste - oficializate înainte de 1989 şi accentuate de criza societăţii româneşti de după -, dar şi al tot mai slabei influenţe a arheologiei profesioniste asupra viziunii populare asupra preistoriei. Proliferarea literaturii arheologice diletante oferă permanent nu numai măsura educaţiei istorice a publicului, dar măsoară şi gradul în care arheologia profesionistă răspunde unei cereri sociale. Vom avea ocazia să notăm o parte a cauzelor pentru care, în opinia noastră, arheologia profesionistă românească stârneşte şi satisface cu greu curiozitatea publicului.

III.1. ŞCOALA CULTURAL-ISTORICĂ ÎN ARHEOLOGIA EUROPEANĂ

Finele secolului al XIX-lea aduce, în ansamblul arheologiei europene, un declin vizibil al evoluţionismului, care îşi erodase potenţialul de a intra în rezonanţă cu preocupările naţiunilor occidentale. Republica intelectualilor visată, în perioada "sintezei imperialiste", de E. Désor sau Gabriel de Mortillet devenise desuetă. În contrapartidă, două fenomene majore îşi fac apariţia: influenţa crescândă a naţionalismului şi, conex, neîncrederea în beneficiile aduse de progresul tehnologic. Relaţia dintre cele două este structurală, din moment ce reducerea încrederii în dezirabilitatea evoluţiei conduce la o supralicitare a etnicităţii - inertă şi înnăscută - ca principal "motiv" al istoriei.[300] În aceste condiţii, mutaţiile culturale şi istorice vor fi tot mai frecvent puse pe seama unor episoade difuzioniste.

Aparenta derivă a optimismului european, agravată ulterior de ravagiile primului război mondial nu trebuie, însă, supra-estimată: europocentrismul şi ascendentul colonialist vor supravieţui încă multe decenii. Ideile generale ale epocii gravitau, deci, în jurul unui pesimism uşor ipocrit: societatea este într-o perpetuă entropie, recăderea în starea de sălbăticie ameninţând-o permanent în absenţa claselor conducătoare; sălbaticii nu inventează niciodată nimic; dezvoltarea civilizaţiei se datora unei suite de accidente care, ca şi revoluţia industrială, erau contrare naturii umane; religia era un prim factor responsabil de dezvoltarea şi răspândirea cuceririlor civilizaţiei.

Etapa difuzionistă atestă, oricum, o criză a identităţii europene, aşa cum fusese aceasta forjată în secolul al XIX-lea, de care va profita, în plan teoretic şi instituţional, arheologia preistorică.

III.1.1. Naţionalism, rasism, difuzionism şi "cercuri culturale"

În ţările occidentale, neliniştile sociale devin, către finele secolului al XIX-lea, tot mai evidente, iar problemele revoluţiei industriale, crizele economice şi afirmarea primelor mişcări muncitoreşti conduc noua generaţie de intelectuali la o revoltă împotriva ideii de progres.[301] Începând cu 1880, acest complex de probleme sociale şi economice ale Occidentului va alimenta, în plan politic, o orientare către conservatorism şi, în perspectivă filozofică, tendinţa de a evidenţia rigiditatea naturii umane. Vechea doctrină a progresului, fondată de iluminişti şi dispersată triumfal în deceniile evoluţionismului, cunoaşte o febrilă contestare: oamenii sunt, în realitate mult mai predispuşi să reziste schimbării, progresul nu este o lege a firii umane, ci un accident. La rândul său, industrialismul, vechiul motor al optimismului european, îşi schimbă semnificaţia, devenind acum nu atât o sursă de progres, cât un promotor al haosului social. În acest context, scepticismul cu privire la creativitatea umană se generalizează: oamenii nu sunt inerent inventivi, condiţia lor firească este mai degrabă statică, schimbarea este contrară naturii umane - şi chiar potenţial dăunătoare.[302]

---

[300] B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 148.
[301] *Ibidem.*
[302] De altfel, această controversă cu privire la natura dinamicii sociale, recurentă în istoria ştiinţelor sociale, este cu totul caracteristică societăţii moderne, ale cărei instituţii încearcă permanent să se justifice prin analogii naturaliste. M. Douglas notează că procesele de modificare graduală şi neîntreruptă sunt

Regăsim în această tendinţă reflexele, niciodată reduse la tăcere deplină, ale romantismului.

Proliferarea doctrinelor rasiale, care îi contrapun acum pe francezi, englezi sau germani nu pe criterii economice sau politice, ci pe principiul diferenţelor biologice - moştenirea biologică comună devenind cea mai puternică legătură istorică şi unica responsabilă de unitatea naţiunilor -, completează acest peisaj. Un naţionalism etnic înlocuieşte acum naţionalismul civic.[303] Intelectualii epocii încetează să caute stadiile succesive ale dezvoltării culturale ale umanităţii, din moment ce dezvoltarea independentă nu mai părea deloc convingătoare. În schimb, creşte încrederea în rolul migraţiilor şi difuziunii în explicarea schimbărilor culturale şi, odată cu ea, se generalizează şi interesul pentru căutarea individualităţilor etnice.

O atitudine tipică adoptă etnografii germani ca Fr. Ratzel sau Franz Boas. Pentru Ratzel, lumea părea foarte mică. În consecinţă, susţine el, este cu totul improbabil ca o invenţie să fi fost făcută de mai multe ori în istorie. Majoritatea descoperirilor epocale - cum erau de exemplu, arcul, ceramica sau metalurgia bronzului - ar putea proveni dintr-o unică sursă ancestrală, de unde s-au difuzat de o manieră aleatorie. Pentru Ratzel, difuziunea, deşi fenomen capricios, ca şi invenţia, era responsabilă de crearea unor areale culturale, blocuri culturale asemănătoare, adiacente unele altora.[304]

Ideile lui Ratzel îl influenţează pe mai tânărul Boas, cel care le va introduce şi în America. Boas se opune doctrinei evoluţionismului cultural, susţinând că fiecare cultură este o entitate unică ce trebuie înţeleasă în termeni proprii. Corolariile erau inevitabile: pe de o parte, relativismul cultural implicat de această viziune excludea standardele unice de evaluare a culturilor; în acelaşi timp, particularismul istoric tindea să vadă fiecare cultură drept rezultatul unei secvenţe unice de evoluţie, în care hazardul difuziunii a jucat un rol important. Boas avertiza totodată că regularităţile observate în cadrul culturilor pot avea explicaţii atât de complexe, încât misiunea antropologiei nu putea fi decât descrierea idiografică a fiecărui traseu cultural, inclusiv prin

---

contrapuse permanent celor de schimbare bruscă, discontinuă: „natura, divinitatea, sau Biblia" au fost invocate în sprijinul uneia sau alteia dintre variante. Dacă apărătorii *statu-quo*-ului de orice fel înclină să descopere felul în care natura favorizează continuitatea, susţinătorii reformei, mai mult sau mai puţin radicale, sunt mai tentaţi să invoce rupturile (*op. cit.*, p. 96-97).

303 Purtat de valul raţional al Luminilor, naţionalismul "civic" organiza concepte proprii (Raţiune, cetăţenie, drepturi şi obligaţii cetăţeneşti, teritoriu naţional etc.) şi nu se îndepărta de valorile civilizaţiei europene pe care le promova programul evoluţionist; rolul său în instituţionalizarea arheologiei a fost esenţial. În acelaşi context, interesul pentru studierea glorioaselor epoci ale civilizaţiei antice legitima hegemonia ideologică a puternicelor state occidentale.
Cu totul altul este conţinutul naţionalismul "etnic", a cărui popularitate în Europa va urma cu fidelitate succesul politic pe care îl dovedise în cazul unificării Italiei şi Germaniei. Produs ideologic al romantismului, el se baza pe ideea unităţii de limbă, rasă şi cultură, principalele argumente care susţinuseră ambiţiile unificatoare în cele două state amintite. Catalizând programul anticarist - să nu uităm, promovat de acelaşi naţionalism romantic şi etnist în Danemarca -, această nouă configuraţie ideologică va deturna interesul exclusiv pentru civilizaţiile antice, în favoarea altor perioade istorice, în care putea fi regăsită esenţa identităţii etnice. Preistoria, slab cunoscută şi suficient de ermetică, se preta foarte bine acestei tendinţe (M. Díaz-Andreu, *loc. cit.*, p. 431-435).

304 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 151.

determinarea episoadelor difuzioniste care au impulsionat dezvoltarea fiecărei societăţi.[305]

Cam în aceeaşi perioadă, şcoala vieneză de antropologie, de influenţă catolică, prin Fritz Graebner sau Wilhelm Schmidt, credea cu tărie într-un unic focar de civilizaţie, plasat în Asia Centrală, de unde ideile culturale ar fi migrat în diferite părţi ale lumii. Variaţiile culturale se datorau, în consecinţă, amestecului dintre culturi aflate pe diferite trepte de dezvoltare.[306]

La rândul său, etnologia britanică renunţă şi ea la evoluţionism pentru difuzionism, prin operele unui W. H. R. Rivers sau G. Elliot Smith, ultimul identificând inapelabil originea unică a civilizaţiei în Egiptul antic.[307]

Arheologia, în ansamblul său, a fost puternic influenţată de ideile difuzioniste: părea puţin probabil ca achiziţiile culturale majore - producerea ceramicii sau metalurgia - să fi fost realizate de mai multe ori în istorie. Civilizaţia nu putea decât să debordeze dintr-un centru creativ, de unde hazardul istoric i-a asigurat o dispersie inegală către arealele din jur.

Încă şi mai important avea să fie un alt corolar al ideilor difuzioniste: comunităţile primitive încep să fie privite acum ca simple enclave, descendente directe ale comunităţilor preistorice împinse în regiuni izolate de către comunităţile mai evoluate. Analogiile holistice, atât de dragi evoluţionismului - şi bazate pe prezumţia că grupurile aflate pe aceeaşi treaptă de dezvoltare istorică sunt similare din punct de vedere cultural -, vor fi înlocuite de o altă idee, conform căreia culturile sunt inerent statice şi numai comparaţia cu „rudele" lor istorice poate permite înţelegerea şi interpretarea datelor arheologice. Această presupusă continuitate reflecta fidel preocupările naţionale în continuă creştere. În tot cuprinsul Europei, *refacerea legăturilor cu istoria naţională* conduce treptat arheologia către o atenţie mărită pentru distribuţia geografică a tipurilor de artefacte, în efortul de a le relaţiona diferitelor grupuri etnice. Studiul se va concentra, aşadar, îndeosebi asupra neoliticului şi perioadelor mai recente, şi mai puţin asupra paleoliticului.

În Franţa şi Anglia, naţionalismul va afecta mai ales scrierile istorice, arheologia conservând, pentru o vreme, moştenirea intelectuală, cosmopolită şi evoluţionistă, a lui Mortillet sau Lubbock. De exemplu, în arheologia britanică, parte a unui context imperial încă sigur pe el, mutaţiile într-o direcţie naţională sunt chiar modeste, vechile elucubraţii druidice ale anticarilor fiind definitiv transferate istoriei populare şi folclorului.[308]

Cu totul alta este situaţia arheologiei din Europa nordică şi centrală, unde interesele naţionale, deja foarte active în arheologie, vor căpăta o pondere tot mai bine conturată. Situaţia Germaniei posedă note arhetipale. Desăvârşirea unităţii germane fusese susţinută, încă din zorii romantismului, de revolta intelectualităţii împotriva

---

[305] *Ibidem*, p. 152. Este unanim recunoscut aportul esenţial al lui Franz Boas şi al elevilor săi la progresul antropologiei culturale. Particularismul istoric a deschis calea unui studiu monografic, atent la detalii, rupând definitiv cu neglijentele generalizări ale secolului al XIX-lea (A. Mihu, *op. cit.*, p. 57-58).

[306] M.-O. Geraud, O. Leservoisier, R. Pottier, *Noţiunile-cheie ale etnologiei. Analize şi texte*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001, p. 127-134.

[307] *Ibidem*, p. 128; B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 153-154; P. Bonte, M. Izard, *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 195-196.

[308] B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 154.

moştenirii clasice şi de glorificarea trecutului medieval şi antic al germanilor. Poziţia de rang secund în competiţia colonială, contrastantă în raport cu forţa economică a Germaniei, avea să hrănească în continuare reflexe resentimentare şi naţionaliste. Dacă arheologia germană îşi revendică acum partea care credea că i se cuvine din moştenirea antichităţii - ambiţie proporţional manifestă în cercetările arheologilor germani în spaţiul antichităţii greco-romane -, vechea tendinţă de a fetişiza esenţa etnică germanică nu dispare şi înregistrează o viguroasă recrudescenţă în primele decenii ale secolului XX. La fel, în mica dar influenta Danemarcă, arheologia preistorică, ca formă de reacţie culturală, va fi puternic încurajată de pierderile teritoriale.[309]

Situaţia este asemănătoare în Europa de Est şi Centrală, unde, în cuprinsul imperiilor, naţionalismul înfloreşte, în măsura în care elitele locale îşi construiesc, firesc, discursul identitar pe temeiuri istorice. Aici, creşterea inerentă a volumului de descoperiri, ca urmare a activităţii entuziaste a anticarilor, sau a proiectelor edilitare impuse de modernizare, va distrage treptat atenţia de la megaliţi, fortăreţe şi tumuli, în favoarea unui tot mai coerent studiu al artefactelor, capabil să servească identificării grupurilor etnice care le-au realizat, dar şi reconstituirii modului de viaţă al acestora.[310] Cum dezvoltarea unei cronologii locale încă întârzia, va fi pe scară largă utilizat sistemul scandinav al celor trei vârste, refuzat, din motive naţionale, doar de arheologii germani.[311]

Interesul pentru distribuţia geografică şi pentru cronologia artefactelor a condus la activitate creativă deosebită, pentru preistoria târzie cel puţin. Spre exemplu, Gustav Oscar Montelius continuă deja frumoasa tradiţie a arheologiei scandinave, realizând o nouă seriere a artefactelor aflate în "complexe închise" şi stabilind, în 1880, o primă cronologie, scurtă, a preistoriei europene. El va subdiviza, pe criterii tipologice, epoca bronzului în şase etape, neoliticul în patru şi epoca fierului în alte zece. Adept al teoriei cercurilor culturale, ca şi Franz Boas, mai mult, aderent decis al doctrinei *ex Oriente lux*, Montelius era convins de principiile difuzionismului şi de primatul istoric al civilizaţiei Orientului Apropiat.[312]

Ca şi Montelius, majoritatea arheologilor europeni acceptă difuzionismul, deşi nu reuşesc să se pună de acord asupra direcţiei şi traseelor de difuziune. Carl Schuchardt, dar şi alţi arheologi germani - de exemplu, Hubert Schmidt - preferă să creadă mai degrabă în creativitatea europeană şi în arianismul nordic, şi mai puţin în binefacerile istorice de care era responsabil Orientul.[313]

---

[309] *Ibidem*, p. 149.

[310] Unii autori nu ezită să delimiteze geografic naşterea unei noi viziuni asupra preistoriei în arealele aflate în afara *limes*-ului renan. Astfel, modelul cultural-istoric se cristalizează sub auspiciile interesului pentru protoistorie al „Europei barbare" care înconjura arealul civilizaţiei clasice romane (P. Barford, *loc. cit.*, p. 77-79). În contrast, în Italia, deşi mare promotor, alături de Germania, al naţionalismului etnic, preistoria nu stârneşte vreun interes deosebit, căci „epoca de aur" a naţiunii italiene moderne putea fi regăsită, fără mari dificultăţi, în antichitatea romană (M. Díaz-Andreu, *loc. cit.*, p. 435).

[311] B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 149-150.

[312] *Ibidem*, p. 155-161.

[313] I. Nestor, Consideraţii asupra semnificaţiei cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc, în *Studii şi cercetări. Muzeul Sfântu-Gheorghe*, I, 1973, p. 22-23.

Însă, în ciuda acestor viziuni discordante, cronologia relativă a lui Montelius convinsese, la începutul secolului XX, majoritatea absolută a preistoricienilor.[314] În curând, un instrument de neînlocuit în organizarea documentaţiei arheologice, cel de *cultură arheologică,* se va alătura cronologiei relative monteliene, oferind arheologiei preistorice un viitor metodologic sigur, ca şi şansa unei individualităţi profesionale depline.

III.1.2. Geneza conceptului de "cultură arheologică"

La sfârşitul secolului al XIX-lea, arheologii scandinavi şi cei din Europa Centrală încep să realizeze analogii explicite între rămăşiţele cu caracter distinct pe care le observau şi culturile etnografice din timpurile istorice. Ei vor pune, astfel, bazele celui mai rezistent concept al arheologiei preistorice de până astăzi, cel de *cultură arheologică*.

Istoria conceptului de *cultură,* aşa cum avea acesta să intre în uzul arheologilor, nu este deloc lungă. Trebuie remarcat că, până astăzi, el înglobează două înţelesuri. Primul, promovat de mediile iluministe franceze, prelua termenul latin cu conotaţii agricole şi îl transfera progresului şi luminării umanităţii. Cultura era, aşadar, sinonimă civilizaţiei, opusă barbariei primitive şi, în această ipostază, desemna mai degrabă procesul de dezvoltare preponderent materială a societăţii.

Interpretarea romantică germană va contrasta cu cea a secolului al XVIII-lea francez, pentru că, în acest înţeles, *cultura* încerca să delimiteze obiceiurile şi modul de viaţă al comunităţilor tradiţionale (ţărăneşti sau tribale)[315] şi, totodată, creaţiile cele mai înalte ale spiritului uman, fie ele individuale sau colective. Va fi, aşadar, opusă "civilizaţiei" centrelor urbane moderne şi, cu această încărcătură semantică, se va impune, treptat, în arheologie şi antropologie.[316]

Inspirat de accepţiunea iluministă, E. B. Tylor avea să ofere, în 1871, clasica sa definiţie a culturii: un complex de cunoştinţe, credinţe, artă, morală, legi, obiceiuri şi alte competenţe dobândite de om, în calitatea sa de membru al societăţii. De la această viziune holistică şi până la cea prin care cultura se transformă într-un mod de viaţă transmis, de la o generaţie la alta, de către un grup specific de oameni, nu mai era decât un singur pas.[317] Îl va face, printre alţii, istoricul Eduard Meyer, care, pe la 1884,

---

314 Popularitatea sa se explică şi printr-o serie de alţi factori: viziunea sa se afla în consens cu opiniile la modă privind limitata creativitate umană şi, în plus, ideea unui Orient ca leagăn al civilizaţiei coincidea modelului biblic şi istoriei grefate pe acesta, conform căreia imperiile succesive ale antichităţii au transferat centrul de putere şi inovaţie către Europa. Era, desigur, aceeaşi Europă colonială care, prin intermediul Franţei şi Angliei, îşi manifesta un interes puternic în viaţa politică şi economică a Orientului Apropiat şi care se simţea, inevitabil, atrasă de ipostaza de moştenitor al acestei istorii universale începute în Orient. Nu întâmplător, ideile lui Montelius nu vor întruni simpatia germanilor, ajunşi mai târziu în competiţia colonială din Orientul Apropiat (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 161).

315 Pentru analize mai detaliate, vezi M.-O. Geraud, O. Leservoisier, R. Pottier, *op. cit.*, p. 89-102, M. Bonte, P. Izard, *op. cit.*, p. 186-187; A. Mihu, *op. cit.*, p. 87. şi urm..

316 Încărcătura de sens diferită cu care sunt investite "civilizaţia" şi, respectiv, "cultura" în spaţiul german şi în cel francez este semnificativă. O discuţie asupra sociogenezei acestui fenomen se regăseşte în N. Elias, *Procesul civilizării*, vol. I, Ed. Polirom, Iaşi, 2002, p. 49-94.

317 În Germania, după 1780, lucrările asupra "istoriei culturii" (*Kulturgeschichte*) proliferează deja, iar începând cu 1843 etnologul Gustav Klemm publică studii etnografice sub egida *Kultur-Geschichte der*

invoca *culturile* egipteană, greacă, troiană sau miceniană. Nici Schliemann nu va fi departe: pentru el, ca şi pentru o parte a contemporanilor săi, termenii de "egeean", "micenian", "minoan" sau "heladic" desemnau *civilizaţii* specifice epocii bronzului din Mediterana răsăriteană.[318] În orice caz, spre finalul secolului al XIX-lea devenise evidentă necesitatea acută a unui instrument descriptiv, care să unifice ansamblurile stilistice preistorice, n i ales în zone ca Europa Centrală, Scandinavia sau Italia - în care deosebita bogăţie de descoperiri neolitice şi post-neolitice coincidea interesului manifest din aceste regiuni pentru etnicitate şi origini -, iar acest instrument nu va întârzia să apară.

Din nou, Germania şi spaţiile germanofone oferă un teren dintre cele mai fertile. Fapt semnificativ, către sfârşitul primului război mondial, termenul de "preistorie" (*Vorgeschichte*) este treptat înlocuit cu cel de "istorie timpurie" (*Ürgeschichte*), în timp ce literatura antropologică cu tentă rasială şi eugenică înfloreşte. Cu mult înainte de ascensiunea regimului nazist, arheologii dedicaţi romanităţii provinciale se văd deja criticaţi pentru lipsa de preocupare pentru propria etnie, iar acest interes ideologic pentru etnicitate va determina şi înţelesul pe care îl capătă rapid "cultura" în sens arheologic.[319]

În acest context, nu este deloc surprinzător că termenul de *cultură arheologică* beneficiază de o primă aplicaţie sistematică prin activitatea unui arheolog german, controversatul Gustav Kossinna (1858-1931), profesor de arheologie, începând cu 1909, la Universitatea din Berlin. După moartea influentului Rudolf Virchow (1902) - adversar al ideilor etnoistorice - Kossinna înfiinţează *Societatea Germană de Preistorie*, devenită ulterior *Societatea de Preistorie Germană*, schimbare de titulatură dintre cele mai elocvente.

Kossinna este primul arheolog care nu numai că va utiliza sistematic conceptul de cultură arheologică, dar îl va şi aplica unui demers istoric direct asupra unei regiuni ample. El publică, în 1911, *Die Herkunft der Germanen* (*Originea germanilor*), în care căuta originea popoarelor indoeuropene şi, deci, a germanilor. Lucrarea reprezintă un amestec de inovaţii metodologice brodate pe o glorificare a purităţii biologice a rasei germane.[320]

Principiul său de studiu, *Siedlungsarchäologie* (studiul provinciilor culturale), corespundea convingerii că, din moment ce culturile corespundeau etniilor, continuitatea de cultură materială coincidea şi continuităţii etnice. Kossinna acceptă,

---

Menschheit, anunţând încetăţenirea deplină a termenului şi a noilor sale conotaţii (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 162).

[318] Utilizarea celor doi termeni ca sinonimi, în arealul german, pare să corespundă treptatei implicări a Germaniei în politica colonială, în decadele ulterioare unificării şi afirmării sale ca forţă europeană (N. Elias, *op. cit.*, p. 265-266, nota 2). Cu toate acestea, preferinţa germanilor pentru "cultură", înţeleasă ca ansamblu de "creaţii ale spiritului", ca şi influenţa crescândă a culturii germane în Europa Centrală şi de Sud-Est vor juca un rol esenţial în impunerea versiunii romantice a conceptului în acest spaţiu cultural.

[319] B. Arnold, The Past as Propaganda: Totalitarian Archaeology in Nazi Germany, în R. Preucel, I. Hodder (eds.), *Contemporary Archaeology in Theory*, Ed. Blackwell, Oxford, 1996, p. 549-569.

[320] În ciuda ambiţiilor imperialiste, arheologia germană nu a produs, paradoxal, decât o versiune de arheologie naţionalistă, mai degrabă potrivită grupurilor culturale mai mici şi mai slabe politic (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 164).

printre altele, diferenţa propusă cândva de Klemm între *Kulturvölker* (populaţii creative din punct de vedere cultural) şi respectiv *Naturvölker* (populaţii pasive).[321]

Viziunea lui Kossinna asupra culturilor arheologice avea mai multe în comun cu demersurile scandinave, cum este cel al lui Montelius, decât cu arheologia britanică şi franceză a paleoliticului. De altfel, deşi plină de şovinism, arheologia lui Kossinna anunţa o definitivă înlocuire a demersurilor evoluţioniste cu cele istorice, cel puţin în ceea ce priveşte preistoria târzie. Interesându-se de particularul vieţii diferitelor grupuri etnice, el deschide posibilitatea unor studii privind variaţiile cronologice şi geografice ale mărturiilor arheologice, prin urmare contribuţia sa la dezvoltarea cercetării preistorice este inovativă şi constituie un progres major. Nu este mai puţin adevărat că, dat fiind caracterul unilateral al interpretărilor sale, popularitatea lui Kossinna nu va depăşi cadrele culturale instaurate de limba germană.

La antipod, din punct de vedere al convingerilor, popularităţii şi al unei prelungite influenţe profesionale, ultimele de nivel pan-european,[322] se va plasa Vere Gordon Childe (1893-1957), cel care va prelua şi folosi sistematic conceptul lăsat moştenire de Kossinna, purificat, însă, de conotaţiile rasiale ale acestuia.[323]

Fidel tiparelor difuzioniste, Childe, prin *The Dawn of European Civilization* (1925) şi, ulterior, prin *The Danube in Prehistory* (1929), va continua iniţiativa monteliană: seriaţia, stratigrafia şi sincronismele vor fi instrumentele sale analitice fundamentale. Ele îl vor ajuta la definirea unui mozaic de culturi, a căror identificare se baza pe o listă destul de restrânsă de artefacte diagnostice. Selectarea acestor artefacte reprezentative ascundea o viziune funcţionalistă asupra culturii materiale. Cum semnificaţia istorică a diferitelor artefacte nu putea fi reconstituită decât prin identificarea rolului pe care îl jucaseră în cadrul culturilor preistorice, Childe *decide*, pe principii empirice, că ceramica, ornamentele şi riturile funerare reflectă gusturile locale şi, în consecinţă, sunt mai rezistente la schimbare. De aici, rolul lor de marcatori etnici apărea ca indubitabil. Pe de altă parte, valoarea utilitară a anumitor artefacte, ca armele şi uneltele, le făceau pe acestea mai potrivite schimbului şi, în consecinţă, ele puteau ajuta la stabilirea unor sincronisme culturale relative. Principiul difuzionist promovat de Childe nu excludea interesul pentru modul de viaţă al fiecărei culturi, deşi, în

---

321 Bineînţeles că indoeuropenii, şi în special germanii, identificaţi încă din mezoliticul maglemosian, aparţineau primei categorii, atribuindu-li-se meritele fondatorilor civilizaţiei, inclusiv inventarea alfabetului - înaintea fenicienilor. De aici, ei au plecat în valuri spre a civiliza lumea, inclusiv Orientul, Grecia şi Roma, unde, din cauza amestecului etnic, care a impietat asupra principalei virtuţi, rasa, îşi vor pierde din capacitatea creatoare. Aceasta rămâne, însă, neatinsă în regiunile originare, de unde o nouă misiunea civilizatoare avea să plece în curând (*ibidem*, p. 165-166).

322 Influenţa perenă a conceptelor propuse de Childe este bine evidenţiată de B. G. Trigger, în idem, Childe's relevance to the 1990s, în D. R. Harris, *The Archaeology of V. Gordon Childe*, UCL Press, London, 1994, p. 9-34.

323 Ceea ce nu înseamnă că britanicii epocii eduardiene nu erau la fel de mândri de superioritatea rasei lor ca şi germanii, dar, spre deosebire de aceştia, în locul unei simpliste purităţi etnice, preferau o variantă mai nuanţată: combinaţia diferitelor popoare care cuceriseră sau populaseră Anglia condusese la un viguros hibrid, care moştenise (doar) virtuţile fiecărei rase, printr-o selecţia ierarhică, în bună măsură "vizibilă" în ierarhia societăţii engleze de atunci (piramida calităţilor genetice îi avea pe celţi la bază şi pe normanzi la vîrf). De altfel, nici Childe nu va fi totul insensibil la diferenţierile rasiale, speculând temporar superioritatea, ce-i drept lingvistică, a indo-europenilor (idem, *op. cit.*, p. 167-168, 173).

principiu, continuitatea formelor de viaţă era atribuită izolării, iar schimbarea influxului exterior de idei.[324]

Demersul lui Childe, perfect consonant etnologiei difuzioniste a anilor '20, aducea o adevărată revoluţie în arheologia preistorică. Înlocuind definitiv cercetarea stadiilor evoluţioniste cu cea a culturilor ca moduri particulare de viaţă, metoda lui Childe va câştiga instantaneu adeziunea arheologiilor naţionale. Viziunea sa particularistă se acorda perfect cu obiectivele tradiţionale ale vechiului program anticarist şi, pretutindeni în Europa, o nouă paradigmă, cunoscută de acum drept *cultural-istorică*, îmbrăţişează acest interes pentru diversitatea istorică, unificând mult mai durabil comunitatea ştiinţifică a preistoricienilor decât reuşise evoluţionismul.

III.1.3. Modelul Breuil-Peyrony în cercetarea paleoliticului

Arheologia europeană a paleoliticului privea, la cumpăna dintre secole, tot către Franţa. Or, pe măsură ce volumul de informaţie acumulat prin săpături creştea, cercetarea franceză a paleoliticului se distanţa treptat de radicalul program evoluţionist al lui Mortillet, fără a reuşi, însă, să îmbrăţişeze deplin principiile cultural-istorice, ridiculizate întrucâtva de cronologia şi de caracterul dispersat al vestigiilor paleolitice. Prin urmare, terminaţiile sale metodologice vor reflecta, în deceniile următoare tocmai ambiguitatea nucleului său teoretic, parţial geologic, parţial istoric şi etnologic.

Operele lui H. Breuil şi D. Peyrony vor exprima tocmai această dificultate: dacă geologia nu satisfăcea exigenţele de înţelegere a vieţii omului paleolitic, naraţiunea istorică nu devenea accesibilă din cauza sărăciei şi distanţei cronologice şi geografice dintre urmele materiale. Oricum, analogiile etnografice utilizate de Mortillet îşi vor găsi sfârşitul odată cu abandonarea de către etnologi a evoluţionismului uniliniar, aşa încât scurtul mariaj dintre antropologia culturală şi arheologia paleoliticului avea clipele numărate. Timp de trei decenii, după 1880, cercetarea paleoliticului, lipsită de sursa sa tradiţională de inspiraţie, intră într-o perioadă de stagnare.[325]

O nouă viziune va fi promovată de către tânărul - şi în curând celebrul - abate Henri Breuil. Cu prilejul faimoasei "bătălii aurignaciene",[326] în care Breuil a încercat să demonstreze existenţa unui stadiu aurignacian anterior solutreanului, întreg sistemul lui Mortillet primeşte lovitura de graţie. Breuil se baza mai mult pe conţinutul empiric al ansamblurilor paleolitice şi deloc pe analogiile formale şi selective ale secolului al XIX-lea. Această *tratare a materialului arheologic în termeni proprii* va fi cea care va câştiga nu numai "bătălia aurignaciană", dar va prelua şi destinul metodologic al cercetării paleoliticului în deceniile următoare. Definirea paleoliticului superior de către Breuil (şi ulterior, de către D. Peyrony), ca etaj evolutiv aparte de cele subsecvente şi postularea, în interiorul său, a unor *filumuri paralele*, susceptibile la influenţe reciproce, compromitea ideea unei unităţi etnice şi stilistice pentru acest stadiu al paleoliticului. Pentru Breuil, succesiunea temporală încetează să mai sugereze o secvenţă uniliniară

---

324 *Ibidem*, p. 170.

325 J. R. Sackett, Straight Archaeology French Style: The Phylogenetic Paradigm in Historic Perspective, în G. A. Clark (ed.) *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research*, Univ. of Pennsylvania Press, 1991, p. 116.

326 H. Delporte, La Bataille Aurignacienne, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 20-21.

de evoluţie: într-o anumită regiune, succesiunea culturală nu este nici logică, nici progresivă în mod necesar.[327] Merită amintit că Breuil intrase în arheologia paleoliticului cu o competenţă căpătată deja în problematica epocii bronzului şi a neoliticului şi era, prin urmare, înarmat cu perspective ca cea a lui J. Déchelette. Nu suprinde încercarea sa de a trata umanitatea primitivă cu mijloacele cultural-istorice, şi nu cu cele ale ştiinţelor naturale. Cu toate acestea, naturalismul se va strecura discret, într-o zonă unde controlul său devine şi mai dificil, în chiar intimitatea metodelor.

Soluţia metodologică aleasă de Breuil - erudit, influent, dar fără a deveni un adevărat arheolog de teren -, şi mai ales de Peyrony - zelos cercetător, dar limitat la Périgord -, era una empiristă, bazată pe observaţia directă şi căuta, în primul rând, o bună organizare a documentaţiei. Ia naştere acum un tip de arheologie a paleoliticului etichetată plastic de către J. Sackett drept *straight archaeology*: odată înţeleasă necesitatea de a sistematiza riguros secvenţele stratigrafice, industriile şi succesiunile dintre ele, ansamblurile paleolitice devin obiectul unei descrieri tot mai minuţioase. Însă această descriere păstra un caracter empiric, "artizanal", naturalist: artefactele sunt ordonate ca şi cum ar poseda o logică şi o viaţă proprie, aparte de cea a oamenilor sau culturii care le-a realizat. În spatele acestei prezumţii se ascundea metafora unei evoluţii întrucâtva organice, pe care experienţa, ochiul format (ca al mineralogului, botanistului sau patologului) o poate decripta.[328] Analogiile cu taxonomiile paleontologice sunt evidente.

Aşadar, de la bun început, modelul Breuil-Peyrony ignora faptul că limbajul descriptiv pe care îl foloseşte, cel al simţului comun, implică o clasare şi, deci, o interpretare apriorică. Desigur, acest reducţionism - tratarea artefactelor "ca şi cum" ar fi fosile - avea mari merite practice, iar popularitatea, ca şi perpetuarea sa peste decenii, în versiuni tot mai sistematice, ca cea a lui F. Bordes, o va demonstra cu prisosinţă. Însă noua metodă va întări legăturile niciodată rupte dintre cercetarea paleoliticului şi ştiinţele naturale şi va oferi acel profil teoretic aparte - cu atât mai confuz cu cât rareori ajunge la lumina analizei - cu care cercetarea paleoliticului se confruntă şi acum. Timp de decenii, până la ofensiva *New Archaeology* şi la iniţiativa paleoetnografică a lui A. Leroi-Gourhan, cercetarea paleoliticului se va înstrăina atât de istorie, cât şi de etnologie, pierzând controlul asupra analogiilor comportamentale spontane pe care le implicau clasificările sale.

În orice caz, odată cu "bătălia aurignaciană", arheologia paleoliticului nu mai găseşte în evoluţionism decât un cadru ambiguu şi convenabil pentru a integra blocuri evolutive locale, tot mai bine definite, pe baza evaluării colecţiilor de către *connaiseurs*. Aceeaşi viziune va prezida, aşa cum vom vedea, şi naşterea arheologiei profesioniste a paleoliticului din România.

---

[327] J. Sackett, *loc. cit.*, p.118-119; J.-Ph. Rigaud, Le Paléolithique superieur de Henri Breuil, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 22-23; C. Gamble, *op. cit.*, p. 9-12.
[328] J. Sackett, *loc. cit.*, p. 127.

* * *

Reținem că, în ansamblul său, cercetarea preistoriei, la începutul secolului XX, este unificată de o paradigmă dominantă, cea *cultural-istorică.* Aceasta oferea tocmai mijloacele pentru cercetarea diversității culturale regionale. Republica intelectuală și ideea unei arheologii a întregii umanități, ambele susținute câteva decenii de avocații evoluționismului, predau acum ștafeta unui roi de arheologii naționale. Până și arheologia paleoliticului, simbolul unității primitive a umanității, se va integra acestei direcții pan-europene, de reconstrucție a istoriei regionale a culturii. Preistoricienii se desprind definitiv de anticari prin metode, cu ajutorul cărora ies și din umbra izvoarelor scrise și a arheologiei antichității; în cadre instituționale naționale, ei pornesc la edificarea taxonomiilor culturale, înarmați acum cu două principii metodologice imbatabile, tipologia și stratigrafia. Acest marș glorios al disciplinei, inaugurat la începutul secolului, sub stindardul paradigmei cultural-istorice, va continua netulburat până în anii '60.

III.2. O PARADIGMĂ ȘI PROFESIONIȘTII EI: NAȘTEREA ARHEOLOGIEI PREISTORICE ÎN ROMÂNIA

III.2.1. Societate și discurs identitar în primele decenii ale secolului XX

În primele decade ale secolului XX, modernizarea României continua să înfrunte grave dificultăți economice și sociale, amplificate de primul război mondial și de Marea Unire de la 1918, care pune statul român în ipostaza de a integra un spațiu cu caracteristici demografice și economice proprii.

În condițiile unui capitalism parazitar și periferic, de suburbie a metropolei capitaliste europene, într-o atmosferă de insecuritate economică, cu o viață parlamentară ce funcționa deseori lamentabil,[329] replica dată unui Occident perceput ca tot mai prezent nu va putea fi decât cea culturală. În acest context, voluntarismul elitelor, în încercarea lor de construcție a unei culturi naționale, raționalizate și generalizate - și deja afirmat cu tărie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea -, va continua să alimenteze consolidarea statului.[330] Intelectualii, și printre ei, istoricii, deși degrevați întrucâtva de implicarea politică directă, odată cu înfăptuirea idealului unității, vor păstra cu mândrie misiunea lor educativă națională, pe care o adaptează, însă, noului context.

Tendințele complementare ale modernității românești vor oscila, în continuare, între asimilarea ideilor occidentale și crearea unui orizont cultural național și, pe acest fond, epoca interbelică va cunoaște o nemaiîntâlnită efervescență culturală. E drept, ca și în perioada romantică, rămâne răspândită convingerea că doar "câțiva oameni trebuiau să facă atunci *tot* și să facă *repede*".[331] Cu toate acestea, în contrast cu

---

[329] Gh. Iacob, Modernizarea României. Rolul elitei politice, în *Xenopoliana*, VI, 1998, 1-2, p. 189-214.

[330] M. Lazăr, *op. cit.*, p. 93; vezi și I. Saizu, Funcția modernizatoare a culturii în România interbelică, în *Anuarul Institutului de istorie "A.D. Xenopol"*, XXXVI, 1999, p. 147-161; I. Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 12-33.

[331] M. Eliade, *Despre Eminescu și Hașdeu*, Ed. Junimea, Iași, 1987, p. 60.

generaţia post-paşoptistă, enciclopedismul elitei de la începutul secolului XX se va estompa treptat, în favoarea specializării.

Nici o analiză a perioadei interbelice din România nu poate trece peste rolul fundamental pe care l-au jucat elitele intelectuale în dezbaterea de idei şi politică şi, în acest sens, nici înţelegerea profesionalizării arheologiei preistorice nu poate face abstracţie de acest cadru general, care a pregătit-o, promovat-o şi înzestrat-o cu o moştenire longevivă.

Confruntările ideologice interbelice sunt acute, din moment ce stabilizarea unui profil cultural modern aduce şi dezavantajul unei percepţii lucide şi pesimiste asupra naţiunii. Fondul autohton începe să fie privit din diferite unghiuri şi căutat la diverse adâncimi culturale: Vasile Pârvan îi "reabilitează" pe daci, L. Blaga defineşte o matrice stilistică românească, şcoala sociologică a lui D. Gusti cutreieră satele în căutarea civilizaţiei rurale, M. Vulcănescu vorbeşte de acelaşi fond popular şi de „dimensiunea românească a existenţei", C. Rădulescu-Motru explorează, şi el, „românismul", M. Eliade caută paradigme arhaice, G. Călinescu descoperă substratul adânc popular al modernităţii literare, N. Iorga şi sămănătorismul fac apologia lumii satelor, Nae Ionescu şi Nechifor Crainic, autohtonişti şi antioccidentalişti, aduc elogiul valorilor ortodoxe. Exemplele nu se opresc, desigur, aici. Dar chiar şi cele amintite oglindesc elocvent noua substanţă a naţionalismului românesc: ceea ce ieri era condamnat ca "inert", "rural", „înapoiat" şi "conservator" devine acum unitatea de măsură a *specificului*.

Discursul autoreflexiv al elitelor româneşti migrează acum către conceptul *culturii*, mai precis către definirea unei "culturi aparte"; el este însoţit de conştiinţa "expropierii… instrumentelor producerii... Istoriei legitime" de către focarul civilizator, Occidentul. Departe de eşalonul fruntaş al civilizaţiei, cultura românească interbelică se simte, aşadar, "complexată": "... sentimentul *originii umile*, al *existenţei periferice*, al *întârzierii provinciale*, al *discontinuităţii* şi *începutului continuu*, al *ruralismului* şi *imitaţiei*, sau - circumstanţă agravantă - *lipsa de audienţă* în dialogul cu limbile şi literaturile de circulaţie" (s.a.), capătă acum note stridente.[332] "*Cultura devine eufemismul deprivării de o afirmare istorică reală*, susţinută de pe poziţii egale - şi totodată un nume nobil pentru un statut perceput ca fiind mai degrabă deviant în raport cu aceia care fac regulile şi, prin aceasta, domină."(s.a.).[333] În consecinţă, eşecul istoric, evident în ochii tinerei generaţii intelectuale de atunci, devine explicabil prin "factori specifici de cultură": *cultura* devine alternativa identitară opusă structural *civilizaţiei*.

Noul înţeles pe care îl capătă cultura nu numai că exprima, comprimat, o atmosferă: elaborându-i înţelesul, el o întărea. Consecinţele vor fi profunde: „Metafizicile naţionale vor avea, astfel, mereu drept instanţă de referinţă elaborările ideologice «specifiste», cu caracter conservator, cele care făceau o virtute din celebrarea ruralului, a «retragerii din istorie» (Iorga, Pârvan), încurajând curentul de opinie anti-modernizator - chiar şi atunci când vor încerca să le depăşească sau să le substituie. În măsura în care ele vor atribui fondului etnic valenţe metafizice - şi, deci, acces la universal în forma genuină a culturii populare - acestea vor fi tentate să ridice la rangul de filozofie un reflex resentimentar compensativ. Logica acestuia încearcă să

[332] M. Lazăr, *op. cit.*, p. 250.
[333] *Ibidem*, p. 261.

transforme o deficienţă în calitate, printr-o răsturnare a tablei de valori ce întemeiază eşafodajul culturii moderne."[334] Tentaţia unei reforme morale radicale, pandant al unui angajament faţă de naţiune mai degrabă cultural decât socio-economic, va conduce o bună parte a intelectualităţii către o simpatie nedisimulată pentru politica de extremă dreaptă.[335] Un contingent important de arheologi va urma acelaşi traseu. Dotaţi, entuziaşti, nu rareori radicali, membrii tineri ai elitei culturale îşi iau foarte în serios rolul de protectori ai autenticităţii culturale româneşti.

Dar, adesea, chiar atunci când clamează în toate paginile operelor sale anti-occidentalismul şi dreptul de "boicot istoric" - dreptul de a nu coopera -, exponentul culturii tradiţionale îşi asuma implicit efortul cooperării cu Occidentul, acceptându-i, fie şi pentru a protesta, definiţia. În fapt, în ciuda politicii educative tot mai bine puse la punct de noul stat -, tinerii români îşi primesc în continuare educaţia înaltă în universităţile uneori hulitului Occident.[336] Însă, dacă pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, influenţa culturală franceză se manifesta decis,[337] cea germană avea să fie întărită la cumpăna dintre secole, mai ales sub impactul "Junimii"[338] şi pe fondul unei tacite simpatii ideologice. Vom nota, în continuare, puternica influenţă germană pe care o va resimţi arheologia românească, inclusiv cea preistorică.

Pe scurt, unui context istoric torsionat de contradicţii i se va adresa noul discurs istoric, tot mai ferm pus, de această dată, pe bazele metodei şi criticii documentare. Noua istoriografie va prelua iniţiativa de a aşeza trecutul naţional într-o perspectivă justă şi de a întregi imaginea asupra lui prin cercetarea arheologică a istoriei vechi. Preistoria avea să fie una dintre beneficiare - şi va rămâne multă vreme îndatorată tipului de istoriografie care i-a vegheat geneza.

III.2.2. Istoriografia pozitivistă

Finalul secolului al XIX-lea presupune, în istoriografia română, afirmarea a două tendinţe teoretice, "una de regândire a statutului epistemic al istoriei ..., plecând

---

334 *Ibidem*, p. 214.

335 "În momentul în care devine însă angajată politic - după 1933, generaţia lui Mircea Eliade, Constantin Noica sau Emil Cioran şi «noua spiritualitate» pe care vor s-o fondeze - devin în bună măsură o cristalizare a unui acelaşi ideal elitar, intelo-centric de angajare politică, precum la generaţiile anterioare. Doar că limbajul va fi, de această dată, altul. Este reacţia intelectuală ce accentuează preponderent latura morală a reformei naţiunii, punând accentul pe problemele de opţiune culturală şi spirituală mai mult decât pe latura practică - socio-economică - a efortului constructiv." (*ibidem*, p. 234).

336 L. Nastasă, Rolul universităţilor occidentale în modernizarea şi europenizarea elitelor româneşti (1860-1918), în *Xenopoliana*, VI, 1998, 1-2, p. 169-181.

337 Influenţa culturală franceză constituie dominanta deceniilor post-paşoptiste, până în pragul secolului XX. Se manifesta, astfel, recunoştinţa românilor pentru sprijinul considerabil acordat de intelectualitatea franceză în urmărirea idealurilor naţionale ale românilor. Semnificativ, între nominalizaţii pentru intrarea în Academia Română (intre 1867 şi 1878), francezii deţin o majoritate zdrobitoare şi, între ei, filologii, istoricii şi arheologii (C. Bodea, Societatea Academică Română şi membrii ei străini 1867-1878, în *Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice şi arheologice,* Seria IV, tom XVII, 1992, p. 193-229.)

338 Germania a stârnit o adevărată fascinaţie intelectualilor români, devenind un adevărat model de rigoare, disciplină şi curăţenie, opus dezordinii, provizoratului, improvizaţiei şi corupţiei. Titu Maiorescu, de formaţie practic exclusiv germană, ca rector al Universităţii din Bucureşti, avea să influenţeze masiv organizarea după modelul german a învăţământului superior. Amintim că istoricul Ioan Bogdan primeşte, de la acelaşi Maiorescu, misiunea de a studia modelul de organizare a învăţământului german, redactând în această privinţă, un voluminos raport, în 1886 (L. Nastasă, *loc. cit.*, p. 175-176.)

de la practica istoriografică",[339] şi o orientare mai radicală, pragmatică şi preponderent interesată de metodologie, ce manifesta un refuz categoric privind filozofia aplicată domeniului.[340] Preocuparea pentru *metodă*, de-a dreptul obsesivă,[341] unifică, oricum, întreaga gândire istorică a epocii. Ea îmbracă toate laturile conceptuale ale metodei, de la normele de tratare a documentaţiei istorice şi până la procedeele logice implicate în prelucrarea informaţiei documentare.[342]

Amplificarea interesului pe care îl manifestaseră şi romanticii privind metoda se datorează îndeosebi climatului asigurat de cenaclul "Junimea". Sfere importante ale vieţii culturale româneşti îşi datorează profilul amprentei - uneori caustice - a cenaclului. Apariţia *Convorbirilor literare* anunţa o programatică opţiune pentru criticism - şi ea va afecta profund şi câmpul istoriografiei.[343]

Noua etapă, care unifică trăsăturile istoriografiei într-o perspectivă criticistă, se reflectă în activitatea unei serii de personalităţi între care, cu proeminenţă, se remarcă N. Iorga (1971-1940), I. Bogdan (1864-1919) şi D. Onciul (1856-1923). Triada, elocvent numită "critică", este cea care conferă maturitate deplină istoriografiei naţionale, stabilind priorităţi tematice şi definitivând profilul ei metodologic şi instrumental.[344]

Generaţie istoriografică preia de la junimişti două aspecte fundamentale: *spiritul critic* şi *strategia de grup*.[345] Ambele opţiuni erau inerente direcţionării conştiinţei publice către propriile deziderate şi se vor reflecta cu claritate în politica universitară a "criticilor". În fapt, era decizia fermă adoptată de Titu Maiorescu cea care adunase în sânul Universităţii din Bucureşti noile energii: pe rând, I. Bogdan (1891), N. Iorga (1894) şi D. Onciul (1895) obţin aici catedre. Odată unificată, triada va reuşi printr-o solidaritate - nu lipsită de fricţiuni - şi printr-o strategie temeinică, perpetuarea viziunii lor asupra profesiunii. Îndeosebi I. Bogdan şi D. Onciul vor pregăti şi promova noi generaţii de tineri studioşi, politica universitară abilă asigurând insinuarea concepţiilor acestei direcţii în perspectiva duratei.

Aşa cum promovările rapide şi politica de burse junimistă l-au ajutat, de exemplu, pe Iorga să ajungă profesor la 23 de ani, acelaşi sistem îi va oferi proaspătului absolvent Vasile Pârvan bursa "Hillel", în scopul explicit al revitalizării studiilor de istorie antică. Se cristalizează astfel un climat în care omul potrivit, de multe ori foarte tânăr, ajunge la locul potrivit, de multe ori special înfiinţat. Mediul era deopotrivă propice progresului disciplinelor considerate adiacente, iar arheologia nu va ezita să profite.

---

339 A. Pop, *op. cit.*, p. 16.
340 Vezi şi Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*..., p. 13-14.
341 A. Pop, *op. cit.*, p. 205.
342 Al. Zub, *op. cit.*, p. 19.
343 Într-adevăr, istoriografia romantică, prin excesele sale generale sau individuale, a devenit rapid obiectul criticismului dizolvant al "Junimii". Intransigenţa cenaclului va avea o menire salutară, adăugând o contragreutate lucidă, strict necesară fondării unui discurs istoric realist, în momentul în care "romantismul epigonic" ameninţa să împiedice integrarea istoriografiei naţionale în circuitul de valori al continentului (P. Teodor, *op. cit.*, p. XL).
344 Al. Zub, *op. cit.*, p. 12.
345 *Ibidem*, p. 103-107.

Cât priveşte manifestarea spiritului critic, iniţiativei lui A. D. Xenopol de a teoretiza în domeniul istoriei,[346] i se va contrapune o perspectivă aplicată, riguroasă, atentă îndeosebi la materialul documentar şi pentru care respectul faţă de metodă trebuia să ofere garanţia obiectivităţii, în spiritul ştiinţelor pozitive, naturale. Din acest motiv, "şcoala critică" va fi categorică în privinţa dezavuării teoriei în studiul istoriei şi se va cantona programatic în câmpul criticii documentare. Orientată către raţionalizare, noua direcţie istoriografică, deşi conservă fragmente ale programului tematic post-paşoptist, inaugurează un asediu concertat asupra principiilor tendinţei anterioare, romantice. Critica sa se desfăşura pe baza şi 'în spiritul unei metodologii pozitiviste".[347]

Deşi noua şcoală istoriografică nu a elaborat un program explicit, operele sale ne sugerează că el a urmat consecvent două direcţii: "una meticuloasă, acribică, monografistă", susţinută de D. Onciul şi I. Bogdan - şi o alta, "întemeiată şi pe asemenea însuşiri, dar cu o proiecţie mult mai vastă", orientată spre mari construcţii istoriografice, cea a lui N. Iorga.[348] Unitatea relativă de viziune a celor trei membrii ai "şcolii critice" rezidă, cu certitudine, doar în dorinţa de rigoare metodologică şi de construcţie judicioasă a naraţiunii. Altminteri, metoda germană, atribuibilă instrucţiei comune, îl exceptează pe N. Iorga, mai apropiat spiritului francez şi a cărui vastă erudiţie şi deschidere de spirit ridiculizează orice încercare de definire a unei afilieri scolastice.

Dar, în ciuda digresiunilor erudite ale lui N. Iorga, în comparaţie cu direcţia romantică, istoriografia noii şcoli este sobră şi realistă şi abandonează treptat dragostea uşuratică a romanticilor pentru formă. N. Iorga însuşi constata că, "după generaţia coloriştilor şi poeţilor, veni modesta legiune a muncitorilor, a erudiţilor".[349] Într-adevăr, aerul sistematic şi riguros al noii direcţii istoriografice se explica şi prin absenţa cronică a instrumentelor de lucru. Ea i-a condus pe cei trei istorici către o servitute la care au subscris fără reţineri: publicarea colecţiilor de izvoare. După modelul lor, primii arheologi se vor alinia fără întârziere aceluiaşi comandament de sistematizare primară a documentaţiei.

---

[346] Totala inapetenţă pentru teoretizare a "şcolii critice", deşi trădată de N. Iorga însuşi (cel mai potrivit exemplu fiind chiar ale sale *Generalităţi cu privire la studiile istorice),* a umbrit demersul original - şi unic, în istoriografia română - iniţiat de A. D. Xenopol. Dacă iniţiativa de a publica o sinteză a istoriei românilor a fost cel puţin criticată, cea de a oferi tiparului o operă concentrată de teorie a istoriei a fost mai degrabă ignorată: în timp ce sinteza era aşteptată, teoria nu interesa. Însăşi publicarea acesteia în limba franceză este elocventă în privinţa publicului căruia Xenopol intenţiona să se adreseze, ca şi pentru izolarea în care avea să se zbată. *Teoria istoriei*, apărută la Paris, în 1908, constituia o încercare de a sistematiza ideile din practica istorică. Rezultat al unui spirit ordonat şi profund, "teoria" a apărut ca urmare a două constatări critice pe care Xenopol le făcea la finele secolului XIX: "starea tristă" a ştiinţei respective, şi absenţa totală a istoricilor de profesie în câmpul dezbaterilor teoretice (Al. Zub, Prefaţă la A.D. Xenopol, *Teoria istoriei*, Ed. Polirom, Iaşi, 1997, p. XVII). Xenopol dorea să eludeze nomenclatura demodată de filozofie, dar să confere definitiv statutul de ştiinţă istoriei: "teoria" sa se substituia atât logicii, cât şi metodologiei. Distincţia operată de Xenopol, între faptele de repetiţie (proprii mediului fizic şi biologic) şi faptele de succesiune (specifice irepetabilului istoric) va permite instaurarea unei diferenţieri teoretice de bază, rămasă încă sugestivă pentru delimitarea câmpului epistemic al istoriei .

[347] Al. Zub, *op. cit.*, p. 20.

[348] *Ibidem*, p. 114.

[349] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 71.

Ceea ce aduce, sintetic, "şcoala critică", este deplina maturizare a discursului istoric, o politică academică ce-i va perpetua concepţia, o precizie care va atinge pragul excesului critic şi, în privinţa scopului nostru, un *climat formativ* pentru o arheologie ştiinţifică, ce va impune principii epistemice de lungă durată. Deschiderea către istoria universală, pragmatismul, empirismul, reprezentau liniile de forţă între care vor evolua şi generaţiile de tineri istorici care vor alege arhivele arheologice.

Fideli crezului care îi promovase, istoricii "critici", deşi nu erau pregătiţi ei înşişi să trateze adecvat documentaţia arheologică - care nici nu intra serios în preocupările lor[350] -, vor găsi, totuşi, de cuviinţă să stimuleze cercetarea perioadelor timpurii ale istoriei naţionale şi să sprijine direct apariţia unei şcoli naţionale de arheologie.

III.2.3. Noi măsuri instituţionale

În ciuda dificultăţilor majore cu care nu înceta să se confrunte, statul român continuă să se preocupe de asigurarea unei mai bune protecţii a patrimoniului arheologic. Atmosfera tot mai ambiţioasă şi mai critică ce domnea în sânul elitelor epocii se manifestă pe deplin în măsurile legislative şi instituţionale. Este cazul celor care au condus la înfiinţarea Comisiunii Monumentelor Istorice. Alături de Muzeul Naţional de Antichităţi, noua instituţie a constituit reflectarea unei atitudini de consolidare a statului naţional pe baze culturale, tot mai răspândită într-o Europa a naţiunilor preocupate de soarta moştenirilor lor istorice.[351]

Creată în 1892, într-o Românie încă mică, cu puţini susţinători avizaţi, dar mulţi entuziaşti - şi mai mulţi ignoranţi -, noua instituţie avea menirea de a introduce în circuitul cultural şi ştiinţific monumente neintrate altfel decât accidental pe acest traseu. Activitatea sa, întreruptă brutal în 1948, a lăsat o consistentă moştenire, prelungind viaţa multor monumente istorice.[352]

În fapt, preluarea conştientă de către ideologia naţională - şi de către creaţia sa, statul modern - a potenţialului de semnificaţie al monumentului istoric a cunoscut, în România, două mari etape.[353] Prima o constituie cea de sistematizare şi de clarificare conceptuală şi se circumscrie cu aproximaţie decadelor dintre 1860-1880. O a doua etapă, cea critică, consonantă preocupărilor şi pretenţiilor istoriografiei, va căuta să armonizeze respectul pentru trecut şi rigoarea ştiinţifică, caracterizând atitudinea faţă de monument în ultimele două decenii al secolului al XIX-lea.

Acestei ultime perioade îi corespund şi câteva fundamentale iniţiative legislative. În 1892, Gr. Tocilescu şi V. A. Urechia propun un proiect ce se va regăsi în *Legea conservării şi restaurării monumentelor publice*, prima şi cea mai completă lege de asigurare a bazei materiale şi organizatorice privind patrimoniul cultural (completată ulterior în 1913, 1919, 1932 şi 1940). În cuprinsul ei apare şi grija pentru "obiecte

---

[350] Oare nu declara N. Iorga că "istoria unui popor nu începe decât cu existenţa acelui popor"? Sau, la fel de elocvent, preciza că, în sinteza sa privind istoria românilor: "Am amintit şi eu de sciţi şi celelalte popoare care au locuit pe aici, dar numai în prefaţă, ca o introducere în biografia cuiva, cu litere mici, arătând că nu trebuie să li se dea marea importanţă". (*ibidem*, p. 141-142). Astfel motivat, Iorga alege să înceapă discursul său istoric cu romanizarea ilirilor.

[351] A. Riegl, *Cultul modern al monumentelor. Esenţa şi geneza sa*, Bucureşti, 1999, passim.

[352] I. Opriş, *Comisiunea monumentelor istorice*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 5-6.

[353] *Ibidem*, p. 49 şi urm.

mobile de interes arheologic, istoric sau artistic", inventarul destinat protecției cuprinzând artefacte preistorice, dar și documente. Interesantă era și inițiativa realizării unei "arhive arheologice" constituită dintr-o colecție de planuri, desene și fotografii.[354]

În anul următor va apărea chiar o lege specială, *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, însoțită și de un regulament de aplicare. Completarea legii monumentelor din 1913 va clarifica relația dintre cercetare și restaurare, subliniind că "arheologia este mâna dreaptă pentru studierea monumentelor istorice", restaurarea revenind arhitecților.[355]

Este, însă, evocator climatul general în care CMI a avut a proteja aceste monumente. Concepția generală a celui mai important segment demografic și de instrucție asemănătoare, cel rural, vede semnificația monumentului ca rezidând în caracterul său de *martor istoric*. El este o moștenire a trecutului, face nemediat legătura cu strămoșii, ca simbol al unui patriarhal tranzit istoric, sau hrănind memoria unor înaintași glorioși. Acest ultim aspect este invocat, alături de vechime în sine și de degradare, în majoritatea cererilor de restaurare. Deloc întâmplător, aceste cereri sunt semnate de preoții locali, edificiile de cult constituind forma ideală de înțelegere a "monumentului". Uneori, cererile pornesc de la întreaga comunitate, ceea ce nu înseamnă că situațiile în care aceste comunități rurale preferă o nouă construcție în locul celei vechi sunt cu totul rare.[356]

Reținem, oricum, aspectul obligatoriu "monumental" al respectivelor mărturii ale trecutului și indiferența generală - tipică unui patriarhalism rural cu note de continuitate orală și solidar cu trecutul - față de istoria imprimată în materie. Această largă înțelegere îngustă a monumentului - construcție monumentală, martor al "civilizației", clasice sau naționale - explică de ce arheologia, care răspundea vrând-nevrând unei cereri sociale, a rămas multă vreme preocupată preponderent de antichitatea clasică și de evul mediu, interes cu atât mai evident cu cât ideea populară de monument istoric se regăsea în arhitectura acestor perioade. O înțelegere mai largă a monumentului istoric se va insinua abia prin activitatea tenace a lui Vasile Pârvan și a elevilor săi.

III.2.4. Vasile Pârvan și arheologia preistorică

Omul de cultură Vasile Pârvan nu necesită aici, socotim, o prezentare exhaustivă. Întrucât personalitatea sa s-a bucurat de o atenție generoasă - materializată în studii monografice,[357] sau de mai mică întindere,[358] în două bio-bibliografii,[359] în

---

[354] *Ibidem*, p. 55-56.

[355] *Ibidem*, p. 56.

[356] *Ibidem*, p. 11 și urm.

[357] Al. Zub, *V. Pârvan. Efigia cărturarului*, Ed. Junimea, Iași, 1974. Un volum special a fost consacrat ideilor sale filozofice (V. E. Catargiu, *V. Pârvan - filozof al istoriei*, Ed. Junimea, Iași, 1982).

[358] I. Andrieșescu,Vasile Pârvan (1882-1927), avec un portrait, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, p. 1-7, R. Vulpe, Activitatea științifică a istoricului Vasile Pârvan, în *Studii - Revistă de istorie*, 10, 1957, p. 7-39; S. Morintz, Începuturile istoriei geto-dacilor în opera lui Vasile Pârvan (de la indoeuropeni la geto-dacii din a doua epocă a fierului), în *SCIVA*, tom 33, nr. 3, 1982, p. 269-301; Al. Ștefan, Vasile Pârvan, istoric al antichității clasice în România, fondator al școlii naționale de arheologie și epigrafie, în *SCIVA*, tom 33, nr. 3, 1982, p. 302-336;

editarea unui corpus masiv al scrierilor sale,[360] a unui volum de corespondență și acte,[361] ca să nu mai amintim numeroasele culegeri de comunicări și studii omagiale -, ne vom opri succint atenția asupra reflecțiilor ținând de concepția sa istorică în genere, dar și, mai ales, asupra statutului său de fondator de școală în arheologie: realizările instituționale și eforturile academice ale lui Vasile Pârvan au oferit cadrele genezei unei arheologii preistorice în România.

Coordonatele formației academice ale lui Pârvan sunt esențiale, pentru că el "este evident un produs științific al școlii de istorie veche germană"[362] și, prin activitatea sa, un adevărat *ideal german* al erudiției și preciziei se va naturaliza în câmpul arheologiei românești. V. Pârvan a studiat la Jena (1904), Berlin (1905-1908) și Breslau (1908-1909), avându-i ca profesori pe Heinrich Gelzer, Eduard Meyer, Otto Hirschfeld, C. F. Lechman-Haupt, Kekule von Stradonitz și Ulrich von Willamowitz-Moellendorf.[363] La Breslau, a audiat cursurile lui Conrad Cichorius, cel care îi va conduce și doctoratul, cu tema *Die Nationälitat der Kaufleute im römischen Kaiserreiche.* În bună măsură, notele formative germane pot proveni și din educația desfășurată sub autoritatea corifeilor "școlii critice", care îl vor promova rapid și sprijini constant.

Ascensiunea lui Pârvan este, de altfel, fulminantă: imediat după susținerea doctoratului (1908) și după întoarcerea sa din Germania, el ocupă, ca suplinitor, catedra de istorie veche și epigrafie de la Universitatea din București - rămasă vacantă prin moartea neașteptată a lui Grigore Tocilescu -, pe care se va titulariza în 1913; în 1910, devine directorul Muzeului Național de Antichități, în 1911, membru corespondent al Academiei, din 1913 membru activ, iar, din 1921, secretar general al acesteia. Recunoașterea internațională va fi la fel de largă: membru corespondent al Institutului Arheologic German (1913), membru corespondent al Academiei pontificale de arheologie (1924), profesor agregat la Sorbona (1926), membru al Academiei dei Lincei (1927).[364] O asemenea ascensiune - profesor universitar la doar 27 de ani! - nu poate fi explicată, evident, doar pe seama meritelor și popularității sale: politica academică și voluntarismul generației "critice", ca și vacuumul instituțional în care se zbătea cercetarea istoriei vechi au jucat un rol important.

În domeniul timid individualizat și embrionar instituționalizat al arheologiei, V. Pârvan prelua, deci, o misiune clar definită de profesorii săi de la universitatea bucureșteană: revigorarea în spirit critic a istoriei vechi a României, pe baza documentației specifice arheologiei.[365] Atât în ceea ce privește punerea pe baze științifice a cercetării arheologice, cât și prin efortul de fortificare instituțională și de formare a specialiștilor, Pârvan și-a asigurat o remarcabilă posteritate.

---

359 E. Condurachi, Studiu introductiv, în *Vasile Pârvan (1882 -1927)*, Ed. Academiei, București, 1957, p. 8-52; Al. Zub, *V. Pârvan. Bio-bibliografie*, Ed. Academiei, București, 1975.

360 V. Pârvan, *Scrieri*, Ed. Academiei, București, 1981.

361 Idem, *Corespondență și acte*, Ed. Minerva, București, 1983.

362 P. Teodor, *op. cit.*, p. 412.

363 E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 13.

364 *Ibidem*.

365 În anii studenției, Pârvan debutase cu studii de istorie medie, manifestându-și constant și interesul pentru cea modernă. Specializarea sa în domeniul istoriei antice îi fusese, sugerată de profesorii săi, așa cum arată corespondența sa din perioada de debut a studiilor sale în Germania.

V. Pârvan constituie, de altfel, un *model arhetipal* de devotament intelectual, foarte caracteristic perioadei şi, în această ipostază normativă, poate fi comparat foarte bine cu Titu Maiorescu.[366] Ca şi fondatorul "Junimii", Pârvan pune în mişcare un câmp profesional autonom, se oferă drept model şi devine patriarh. Într-adevăr, fondatorul arheologiei nu este o excepţie, ci un arhetip în câmpul producţiei culturale româneşti a perioadei: „Corpul «cărturarilor» (producători culturali profesionalizaţi în afara literaturii, formând elita academică) se distinge, la rândul său, în câmp, prin profilul aparte, auster, dat de provenienţa acestora (amintim: într-o mare măsură dominat de intelectuali din clasele inferioare). El va aduce cu sine morozitatea celor care au reuşit pe spezele propriei lor încordări, al celui care posedă un statut *cucerit* în elită, dispreţuind - sau negustând - sau neavând aplicaţie spre - frivolităţile beletristice..., într-o epoca în care puteai abuza de ele nepedepsit. Intelectualul «academic» se raportează la literatură precum la societate (şi în acelaşi fel: moralizator), ambivalenţa opoziţiei exprimând şi ambivalenţa relaţiei sale cu societatea: distanţare critică şi cenzură morală, pe de o parte - tutelare paternalistă, pe de alta."[367] Privit în ansamblul elitei româneşti a perioadei, devine lesne de explicat *elitismul* fundamental ce caracterizează gândirea lui Pârvan. El este, în contextul tot mai empatic burghez al României epocii, un idealist în sensul cel mai temeinic al termenului, un spirit intransigent şi nemulţumit de ambele extreme socio-politice, cea a burgheziei, ca şi cea a maselor, pe care le priveşte distant, cu superioritate şi paternalism.[368]

O diagnoză, fie şi foarte schematică, a gândirii istorice şi filozofice a lui Vasile Pârvan se impune, tocmai pentru că aceasta îl va plasa într-o poziţie semnificativă în contextul demersului nostru: coordonatele gândirii sale vor decide orientarea, ce-i drept, parţial prin contrast, a emulilor săi, preistoricienii.

Ca filozof al istoriei, ipostază în care s-a manifestat original în peisajul concepţiei istorice româneşti, Pârvan a încercat sinteza filozofic temerară între dialectica hegeliană şi apriorismul lui Kant (potrivit căruia reprezentările sunt rezultatul

---

[366] Maiorescu reprezintă "modelul de reuşită" al intelectualului român în secolul al XIX-lea, model devenit rapid foarte popular. Doctor la 19 ani, înainte de finalizarea studiilor universitare (!), profesor la 21, rector la doar 23, iată coordonatele unei cariere cu adevărat impresionante. El întrupează ideal-tipul de reuşită, al exploatării maxime a şanselor oferite unui fiu de intelectual de condiţie mijlocie. Este exemplul cel mai potrivit pentru definirea unei categorii care-şi va afirma tot mai decis un loc în societatea modernă românească. Personalitatea lui Maiorescu este rezultatul unei asceze stricte, întemeiate etic. În cazul său, capitalul şcolar va deveni substitutul celui financiar, în condiţiile în care intelectualitatea, în general, devine agentul care consacră o dominaţie pe principii meritocratice. Important de notat este caracterul culturii însuşite de Maiorescu, cu menire explicit pedagogică: "o cunoaştere generală şi diversă", enciclopedică. "Manualul este, de fapt, instrumentul de concepţie cel mai adecvat categoriei de formaţie şi de provenienţă a tânărului Maiorescu. „Olimpismul" şi ipostaza de mentor îl vor prinde foarte bine (M. Lazăr, *op. cit.*, p. 162-167). Or, nu departe de acest model de intelectual va fi şi Pârvan, al cărui „olimpism" se reflectă chiar şi în iconografia sa - dominată de poziţii hieratice - şi, de ce nu, în ţinuta sa vestimentară, de pastor protestant.

[367] *Ibidem*, p. 160.

[368] Pârvan nu agrea mulţimea, pe care o vedea „refractară gândului". Chiar „limba oamenilor simpli e săracă în posibilităţi de exprimare": câteva sute de cuvinte în mare parte legate de „concret şi utilitar" (V. Pârvan, *Memoriale*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 18).

subiectiv al reflectării în conştiinţă).[369] Apropiindu-se astfel, prin filiera neo-kantiană, de concepţia lui Hume, Pârvan va susţine atât fragmentarismul, cât şi subiectivitatea cunoaşterii istorice.[370] Pentru el, scrierea istoriei începea cu critica izvoarelor şi se termina cu vârful ierarhiei interpretative, filozofia istoriei. Construcţia acestui grandios edificiu avea nevoie, în primă instanţă, de pătrunderea psihologică şi clasica "divinaţie", invocată şi de N. Iorga. El distinge metoda monografiilor istorice, care este analiza, de cea a istoriei generale, care este sinteza. Aceasta din urmă este o parte esenţială a etajului superior, care rămâne filozofia istoriei.[371]

Pentru Pârvan, istoricii "sunt fără număr", datorită cărui fapt creaţia istorică va căpăta ea însăşi o devenire pentru sine, bogată şi analoagă vieţii.[372] Cum "fenomenele vieţii omeneşti sunt o parte integrantă din ritmica universală", ele sunt determinate de legi şi obiectivate prin acestea, dar capătă o semnificaţie prin atitudinile individuale adoptate. Fiecare dintre aceste atitudini va reprezenta, însă, o simplă "iluzie antropomorfică".[373]

Deşi nu-şi deduce concepţia din cea a lui Xenopol, Pârvan îi va relua problematica, din mai multe puncte de vedere, în *Idei şi forme istorice*. Aici, el nu acceptă nici o disjuncţie între istoria speculativă şi cea pragmatică. Adunătorii de izvoare, istorici sau filozofi, reprezintă pentru el trei categorii perfect transgresabile şi trei ipostaze complementare. Ceea ce nu surprinde, reţinând ideea subiectivismului inerent, care lega, în cazul său, comprehensiunea istorică de cunoaşterea filozofică a gândurilor şi faptelor omeneşti.[374]

Fidel, de această dată, spiritului hegelian, Pârvan atribuie istoriei preocuparea pentru devenire, "pentru istorie nu fenomenele izolate, ci devenirea totală fiind singura preocupare a atitudinei ei creatoare". Cunoaşterea istorică ar trebui să urmărească "faptele spirituale", pentru că "istoricul se ocupă cu devenirea vieţii omeneşti spirituale, atât în aspectele ei individuale, cât şi în cele colective". El urmăreşte linia ondulată a diferitelor deveniri, spre a o putea fixa concret în epoca sa: "linia devenirei istorice e ceva cu totul caracteristic şi deosebit faţă de liniile de devenire ale simplei vieţi organice". De aici, studiul istoriei va fi cel al "culturii", singurul obiect posibil câtă vreme istoria începe acolo unde omul modifică, prin "manifestările reformatoare", mediul natural cosmic.

Devenirea istorică este, în opinia lui Pârvan, materializată de două trasee specifice, cel al "culturalului" în sine, "abstract, simbolic, artificial" şi "etnograficul",

---

369 În fapt, Pârvan s-a inspirat din aceste două curente filozofice în anii săi de pregătire în Germania. Caracterul eclectic al filozofiei sale coincide sintezei - la modă la începutul secolului XX - încercate atât de neo-kantieni, ca Windelband şi Rickert, dar şi de neo-hegelieni, ca Bruno Bauer.

370 Deşi filiaţia dintre gândirea lui Pârvan şi cea a lui Benedetto Croce nu este explicită, ea poate fi întrucâtva stabilită (E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 52-52, nota 59).

371 V. Pârvan, *Scrieri*, p. 66-67.

372 Idem, *Idei şi forme istorice*, Bucureşti, 1920, p. 125.

373 *Ibidem*, p. 47-56.

374 Idem, *Începuturile vieţii romane la Gurile Dunării*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 5-9. Pentru Pârvan, "întocmai ca şi arta, religia sau filozofia, istoria nu se poate explica decât prin ea însăşi... Istoria e, ca şi religia, arta şi filozofia, *o atitudine* în faţa lumii şi vieţii". Ea "sistematizează, spre deosebire de toate celelalte categorii de atitudini, formal (adică descriptiv), principiar (adică genetic) şi interdependent (adică sintetic) devenirea, ondulaţia şi deflexiunile vieţii omeneşti individual-sociale şi social-individualizate, luptătoare şi creatoare" (s.a., idem, *Idei...*, p. 76-79.).

caracter dezvoltat "de cel mai minuțios tradiționalism", cel rural, al maselor universale. Cele două direcții, inapelabil *izolate*, pentru că despart "valori raționale" și, respectiv, "valori vitale", "ritmice și subconștiente", se află într-o perpetuă tensiune: un conflict între idei și inerție, în care primele sunt cele ce asigură o progresivă propășire a umanității. În filigran, citim opoziția dintre "civilizație" și "cultură", dihotomie îndelung exploatată de intelectualii epocii.

Orice cultură poseda, așadar, o ireductibilă originalitate; pentru filozoful și istoricul Pârvan, "naționalul este ceva biologic-politic", un destin "inconștient, fatal", rezultat al unui "etnografic... definitiv, milenar" și care rămâne universal, câtă vreme e opera "geniului popular natural".[375] Pentru nația sa, acest profil tradițional evolua între clare linii de forță genetice: "ideea-mamă a întregii culturi românești e *ideea romană*" (s.a.),[376] conservată, ce-i drept, inconștient. În această matrice, a unei *culturi* care, prin textura sa, tinde perpetuu către *civilizație*, rămasă să lumineze memoria colectivă, reușea Pârvan să împace "vegetativul" cultural românesc cu Occidentul rațional. Identificăm aici una din sursele primatului deosebit pe care arheologul Pârvan îl va acorda antichității romane, în prima parte a activității sale de cercetare:[377] el justifica, astfel, atât valorizarea antichității clasice (și a civilizației moderne), cât și interesul său pentru etnograficul românesc, explicând, totodată, în plan filozofic, starea propriei națiuni în raport cu Occidentul.

Pârvan meditează, așadar, asupra esenței etnice a românilor între liniile de forță între care gravitau mulți dintre contemporanii săi. Cultura națională reprezenta un "suflet specific", cu atât mai personalizat în România, cu cât tradiționalismul de factură rurală era mai evident. "Vegetativul etnografic" național va fi urmărit de Pârvan pe două direcții, cea a culturii populare românești tradiționale, [378] dar și, mai târziu, în perspectiva proiectării unei paleoetnologii asupra culturii tracice sau geto-dace.

A doua orientare ne interesează mai mult, pentru că o vedem lizibilă în întreaga sa teorie arheologică, cu deosebire prin caracterul predominant țărănesc pe care Pârvan îl postulează, pentru această zonă, încă din neolitic: "... aici toți oamenii s-au făcut țărani și toți țăranii s-au făcut romani".[379] Sunt aceeași țărani ce vor deveni vectorii și păstrătorii unui "romanism agricol", după părăsirea Daciei de către administrația imperială.[380] Notele patriarhaliste, de continuitate anistorică a vieții rurale, sunt cele care explică propensiunea sa pentru identificarea unor afinități, uneori nejustificate, între români și înaintașii lor. Pârvan nu va obosi să-și dorească, ca și Iorga de altfel, să integreze spațiul românesc în orizonturi superioare de ordine istorică, iar societatea românească într-o contemporaneitate europeană - care să nu-i compromită, însă, specificul.

---

[375] *Ibidem*, p. 27-28.

[376] *Ibidem*, p. 32.

[377] Această convingere de tinerețe va fi, se pare, abandonată odată cu redactarea *Geticii*, în care Pârvan va declara, dimpotrivă, că ideea mamă a culturii românești este cea dacică; în orice caz, cultura românească trebui să fie descendenta unei „idei".

[378] Studiile privind "mitologia, ornamentica, poezia, știința populară românească" urmau a fi încununate de înființarea unui muzeu etnografic național (V. Pârvan, *Scrieri*, p. 169, 242).

[379] *Ibidem*, p. 155.

[380] Idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 482.

Loial din nou tiparelor hegeliene, istoria era, pentru Pârvan, o treptată augmentare şi stăpânire a conştiinţei de sine: un popor istoric este cel care nu numai face, dar şi scrie istorie. Înţelegem de ce decupajul devenirii istorice realizat de Pârvan va exclude *de facto* preistoria: conferind acesteia, la nivel filozofic, caracterul de preambul al istoriei, o va îndepărta, inerent, de pe lista personală de priorităţi. Cum, în calitate de specialist în domeniile arheologiei, epigrafiei şi filologiei clasice, Pârvan dispunea de o competenţa personală foarte redusă în câmpul preistoriei, el va transfera cu onestitate această misiune colaboratorilor săi, pe care îi alege, îi stimulează şi promovează, în acelaşi spirit de care beneficiase el însuşi.

Deşi gândirea filozofică a lui Pârvan a asigurat un echilibru speculativ mulţumitor pentru ca opţiunile sale arheologice să poată fi susţinute teoretic, merită subliniat că, între activitatea sa de arheolog - pragmatic şi precis cu documentul - şi cea de teoretician al istoriei, înregistrăm un glisaj destul de evident:[381] întreaga sa metodologie, expusă şi practicată în arheologie, este tributară pozitivismului marcant, în spiritul profesorului său, Eduard Meyer sau, de ce nu, al lui Dimitrie Onciul.[382] Cum nu ne poate reveni nouă misiunea de a evalua în profunzime coerenţa şi calitatea filozofiei lui V. Pârvan, ne vom desprinde acum de latura speculativă a gândirii sale şi ne vom întoarce către arheologie.

În această direcţie, Pârvan a întreprins o cercetare istorică "dominată de două preocupări fundamentale: dezvăluirea progresivă a originilor din ce în ce mai vechi ale poporului român şi stabilirea în cadrul zonei sud-est europene şi în ansamblul istoriei universale a importanţei şi semnificaţiei istoriei vechi a ţării noastre".[383] Altfel spus, Pârvan şi-a propus să susţină arheologic, *vechimea* şi *continuitatea* poporului român.

Acţiunea de renovare a istoriei vechi şi arheologiei începea, desigur, prin desprinderea demonstrativă de moştenirea lui Tocilescu, căruia Pârvan îi reproşa, fără a-i minimaliza cu totul meritele, stagnarea absolută a studiilor privind preistoria, ca şi cantonarea cercetărilor de arheologie clasică în documentarea epigrafică.[384] Era, de asemenea, criticată lipsa de preocupare a predecesorului său în domeniul pregătirii de specialişti, aspectul intrând de la bun început în programul vast pe care Pârvan îl prefigura pentru modernizarea arheologiei.[385]

---

381 „Am putea spune chiar că, introducând în domeniul istorie vechi a patriei noastre, numai elementele metafizice ale autorului filozofiei istoriei, fără a le însoţi întotdeauna de desfăşurarea lor dialectică, V. Pârvan ajungea în chip firesc la contrazicerea de pe planul teoretic a propriilor sale rezultate obţinute în cercetarea obiectivă a documentelor." (E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 42-43.)
382 Ar fi greu de împăcat o afirmaţie de genul „Faptele concrete dimprejurul nostru nu au în ele înşile nici o însemnătate: ele o au numai pe aceea pe care le-o dăm noi. Iar valoarea acordată de noi fiecărui lucru atârnă de concepţia noastră generală despre lume şi viaţă... Ceea ce va fi rodul geniului nostru va fi mai mult o manifestare a gândului nostru despre lume decât un rezultat obiectiv al puterii noastre de a crea." (V. Pârvan, *Memoriale*, p. 58), cu încrederea în „fapte" pe care s-a edificat demersul său istorico-arheologic.
383 Al. Ştefan, *loc. cit.*, p. 304.
384 Stau mărturie criticile presărate în scrisorile trimise pe vremea când se afla încă la studii în Germania. Moartea subită a lui Tocilescu a lăsat vacantă poziţia sa de lider, al cărui capital simbolic va fi moştenit de Pârvan. Acelaşi eveniment va fi fost probabil responsabil şi de dezamorsarea unui previzibil şi acut conflict de generaţii, aşa cum fusese cel care a însoţit consacrarea „criticilor" în istoriografie.
385 Al. Ştefan, *loc. cit.*, p. 306-308.

Tânărul moştenitor al destinelor arheologiei româneşti nu dispunea, în realitate, de o zestre importantă. Studiile anticaristice, erudite, dar izolate, erau edificate, în majoritatea situaţiilor, pe baza unor descoperiri nesistematice, sau pur întâmplătoare.[386] Prin urmare, în arheologie, totul era de făcut, iar Pârvan s-a demonstrat a fi omul potrivit: tenace, devotat misiunii lui şi, nu în cele din urmă, bine plasat în lumea academică. "Ceea ce îl deosebea din acest punct de vedere pe V. Pârvan de predecesorii săi, indiferent de experienţa de teren mai restrânsă, pe care în chip firesc o avea la începutul explorărilor sale arheologice, este faptul că nu hazardul descoperirilor, nu interesul imediat al unui monument izolat, cu un program dinainte stabilit în raport cu forţele de care dispunea şi cu problema pe care o considera timp de un deceniu ca fiind cea mai importantă din istoria antichităţii noastre, i-a călăuzit acţiunea".[387]

Într-o primă etapă, programul său se focaliza asupra studierii vieţii greco-romane la gurile Dunării. Prima serie de discipoli îl va însoţi în campania de săpături din Dobrogea, aceştia beneficiind deja de reorganizarea pe noi baze a seminarului de istorie antică şi epigrafie de la universitate,[388] dar şi de revitalizarea Muzeului Naţional de Antichităţi.[389] În 1911, el inaugurează săpăturile de la Histria, care, alături de cele de la Ulmetum, vor asigura bazele educaţiei arheologice pentru noua generaţie de specialişti.[390] Eforturilor sale îi vor datora Em. Panaitescu, Gr. Florescu, R. Vulpe, Vl. Dumitrescu, Gh. Ştefan, I. Nestor şi încă mulţi alţii, o formaţie modernă şi riguroasă.[391] Promovarea tinerilor colaboratori se face pe baza unei strategii academice

---

[386] Încercând să pună ordine în colecţia Muzeului, Pârvan trece la publicarea materialelor inedite rezultate în urma activităţii lui Tocilescu (*Cetatea Tropaeum* apare în 1912) (E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 20).
[387] *Ibidem.*
[388] "În cursul anului şcolar pe care îl încheiem aici (1912 n.n.), subsemnatul şi-a reorganizat complet seminarul, punându-l la nivelul instituţiilor similare din Apus... Cu acest prilej am aşezat şi catalogat în registru cât şi pe fişe biblioteca seminarului...; am aşezat un aparat de proiecţiuni luminoase, pentru a ilustra prelegerile de antichităţi greco-romane, şi, în unire cu colegul Murnu, am obţinut de la d. fost decan al Facultăţii, I. Bogdan, cel mai călduros sprijin pentru completa mobilare a sălii de cursuri şi seminarii arheologico-epigrafice, pe care subsemnatul acum bucuros o pune şi la dispoziţia tuturor celorlalţi colegi de la filologia şi antichităţile clasice, în vederea unei conlucrări efective în acest început de «Institut de antichităţi», care treptat-treptat va fi să se dezvolte pe bazele seminarului de istorie antică şi epigrafie, dacă ceilalţi d-ni colegi de la specialităţile înrudite vor binevoi a se interesa de soarta lui. Reorganizarea seminarului meu a avut ca urmare o creştere simţitoare a numărului membrilor lui. La comandarea mobilierului prevăzusem numărul de 40 de locuri... Totuşi, înscrierile în seminar au atins cifra de 47...." (V. Pârvan, *Corespondenţă şi acte*, p. 146-147).
[389] C. Petolescu, Istoricul Muzeului naţional de antichităţi - Institutul de arheologie. Arheologia şi muzeografia românească în perioada 1927-1943, în *SCIVA*, tom 35, nr. 2, 1984, p. 144-157.
[390] E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 21-22.
[391] Subliniind necesitatea de a urmări documentele arheologice în legătură culturală şi cronologică, Pârvan va concepe o săpătură arheologică ale cărei principii moderne sunt tot mai evidente. Acestei idei i se adaugă dezvoltarea metodei stratigrafice, cea care îi permite să dezgroape "strat după strat" interiorul complexelor tratate. Interesul pentru complexele arheologice mai puţin spectaculoase sau monumentale, deşi acestea "reprezentau o cultură modestă-arheologic, ca aceea a vremilor preistorice", stimulează o treptată schimbare a înţelesului culturii materiale (Al. Ştefan, *loc. cit.*, p. 310). Această înnobilare a documentaţiei modeste nu putea fi străină de atenţia superioară pe care o arătase lumii rurale.

în care relaţiile personale sunt utilizate fără ezitare pentru înlocuirea vechilor generaţii.[392]

A deschide drumul arheologiei presupunea, implicit, o asigura o mai largă recunoaştere socială a misiunii sale. Măsurile solicitate pentru protecţia patrimoniului de către Pârvan se înscriu pe această linie, de educare şi instituţionalizare a noţiunii de patrimoniu cultural arheologic. Semnificativ, încă din 1917, Pârvan solicita Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în contextul discuţiilor privind modificarea Constituţiei, protejarea explicită, prin legea organică fundamentală, a obiectivelor de interes istoric şi artistic.[393] De altfel, întreaga sa activitate din cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, unde reprezenta Muzeul Naţional de Antichităţi, a urmărit cu perseverenţă asigurarea unei protecţii legale a patrimoniului arheologic.[394]

După primul război mondial - eveniment care provoacă un recul al activităţii anterioare - programul lui Pârvan intră într-o nouă fază şi se lărgeşte, după cum arată *Datoria vieţii noastre*, cursul inaugural la noua universitate din Cluj. Interesul său se orientează acum către cercetarea dacilor, în contextul în care noile frontiere ale României îi deschideau larg accesul asupra siturilor transilvane. Aşadar, unirea din 1918 avea să dubleze misiunea organizatorică a lui Pârvan - înainte chiar de a-şi fi atins obiectivele iniţiale -, dar şi perspectivele.[395] O serie largă de noi situri, ca Ulpia Traiana, sau centrul dacic de la Grădiştea Muncelului, se deschidea acum curiozităţii arheologilor.

În consecinţă, după apariţia *Începuturilor vieţii romane la gurile Dunării* (1923), Pârvan se concentrează către edificarea unui nou proiect, *Getica* (apărută în 1927). *Getica*, care îşi începe excursul istoric de la anul 1000 î. Ch., nu se încadrează, desigur, segmentului cronologic acceptat de analiza noastră. Dar, ca lucrare arheologică monumentală şi caracteristică, *Getica* expune foarte bine viziunea generală a lui Pârvan. Acesta încerca să racordeze preistoria şi protostoria românească la sistemul cronologic european pe cale de edificare (introducând conceptele de Halstatt şi La Tène) şi stabilea, pentru protoistorie, o succesiune de epoci, realizată pe principii migraţionist-difuzioniste. Se succedau, astfel, culturile cimeriană, scitică, celtică, toate corespunzând, mai mult sau mai puţin, unor ansambluri arheologice recent descoperite. De asemenea, Pârvan încerca să lege geneza culturii geto-dacice de epoca bronzului, prin intermediul perioadei numite Bronz IV. Capitolele II şi III sunt dedicate reconstituirii istoriei şi culturii geto-dacilor pe baza izvoarelor literare.

---

[392] Vezi, de exemplu - deşi situaţiile sunt nenumărate -, sprijinul de culise acordat, prin Traian Bratu, lui Paul Nicorescu, pentru ocuparea poziţiei de profesor la universitatea ieşeană; acesta îl înlocuia pe Orest Tafrali, acuzat de „diletantism feroce", ca unul „devenit arheolog *malgré lui*" (V. Pârvan, *Corespondenţă şi acte...*, p. 293).

[393] *Ibidem*, p. 204-205.

[394] I. Andrieşescu, *loc. cit.* Din prezentarea lui Andrieşescu reies cu claritate şi nenumăratele dificultăţi financiare pe care Pârvan le-a întâmpinat în îndeplinirea misiunii sale.

[395] "Rolul de a stabili un program unitar de lucru pentru România de după război în domeniul istorie vechi şi al arheologiei revenea, a doua zi după încheierea păcii, în chip firesc acelui care, în atât de scurtă vreme, se impusese ca singura autoritate în acest domeniu. Chiar dacă numai această activitate s-ar fi desfăşurat pe făgaşul ei tradiţional şi încă trebuia stabilit cum şi în ce direcţie avea să se desfăşoare în noua Românie, cu o suprafaţă mai mult decât îndoită faţă de România mică şi cu tradiţii culturale, în provinciile recent alipite la ea, dacă nu contradictorii, în orice caz de o intensitate şi de o preocupare diferită." (E. Condurachi, *loc. cit.*, p. 25).

Capitolul IV constituie rezultatul săpăturilor proprii, în colaborare cu I. Andrieşescu, în situl La Tène de la Piscul Crăsani. Capitolul V se interesează de toponimele transmise până la noi prin intermediul izvoarelor scrise, literare sau epigrafice. Este important de reţinut că, în general, capitolele privind izvoarele literare le preced pe cele arheologice, în economia lucrării.

Programul lui Pârvan continuă: el trece la organizarea activităţii de publicare[396] şi o lărgeşte pe cea de formare a unor specialişti. Pregătirea tinerilor se va bucura şi de fondarea Şcolii Române de la Roma, în 1922, a cărei înfiinţare se leagă de numele său, aşa cum cel al lui Nicolae Iorga se va lega de şcoala de la Fontenay-aux-Roses.

La rândul lor, primele două volume din anuarul *Dacia* (1924, 1925) oferă imaginea publicistică a programului de cercetare al lui Pârvan, dar şi a promptitudinii cu care acesta este asimilat de către elevii şi colaboratorii săi. Între noua revistă şi programul de instrucţie şi afirmare a unei noi generaţii de arheologi exista, în viziunea lui Pârvan, o strânsă legătură. La fel de clar era şi un alt obiectiv urmărit prin fondarea noului anuar: *Dacia* se dorea revista arheologică naţională, centrală. Este foarte semnificativă apostrofarea dură pe care Pârvan i-o adresează lui M. Roska, în 1925, ca urmare a ezitării acestuia de a colabora la noua publicaţie.[397] Comentariile sunt de prisos: pandant al visului său de a înfiinţa un institut arheologic naţional, noua revistă arată că V. Pârvan căuta deliberat o *centralizare* a arheologiei, unificare pusă direct în slujba noului stat român.

În ceea ce priveşte cercetările preistorice, amprenta lui V. Pârvan s-a manifestat direct, în plan instituţional, prin cooptarea lui Ioan Andrieşescu ca ajutor la Muzeul Naţional de Antichităţi,[398] încă din 1915. Nu acelaşi lucru se poate afirma

---

[396] Activitatea publicistică de specialitate s-a dovedit o preocupare serios privită de Pârvan, în condiţiile în care lipsa cronică a publicaţiilor impieta asupra circulaţiei informaţiei ştiinţifice şi împiedica, în consecinţă, intrarea în circuitul european a noilor descoperiri de pe teritoriul naţional. *Daciei*, editată exclusiv în limbă străină, i se vor adăuga *Ephemeris Dacoromana* şi primul volum din *Diplomatarium Italicum*, ambele anuare ale Şcolii de la Roma.

[397] „E deci o greşală în scrisoarea d-voastre a crede că puteţi trata cu mine de la egal la egal, *pe bază de răspunderi egale*. D-voastră sunteţi *unul* din *mulţii* colaboratori ai *Institutului naţional român de arheologie*, încredinţat conducerii mele. Dacă d-voastră veţi pleca în Ungaria, va pleca nu *½ din arheologia Regatului Român*, ci o parte mai mică la înlocuirea căreia noi lucrăm aici din plin prin creşterea de tineri cercetători serioşi de preistorie întâi cu studii în ţară, iar apoi perfecţionaţi în străinătate. Prin urmare cred că d-voastră, ca un cetăţean leal al statului român şi ca un învăţat obiectiv, sunteţi dator a justifica situaţiunea d-voastre, foarte onorabilă, de *şef de lucrări la o universitate română* prin publicaţii ştiinţifice în *organele româneşti*. Atitudinea mea viitoare - de caracter oficial - faţă de d-voastră va depinde de împlinirea leală şi completă a acestei îndatoriri din partea d-voastre faţă de statul român al cărui funcţionar ştiinţific sunteţi." (s.a.) (V. Pârvan, *op. cit.*, p. 275). În treacăt fie spus, Roska va publica, în numărul III-IV al *Daciei* - editat, de această dată, de I. Andrieşescu şi apărut în 1932, la cinci ani de la moartea lui Pârvan -, nu mai puţin de 4 studii.

[398] În raportul pe care îl trimite Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, la 5 octombrie 1915, Pârvan motiva astfel cooptarea lui Andrieşescu: „Ne trebuie pentru această ramură de studii [preistoria, n.n.] un specialist. E d-l. dr Ioan Andrieşescu, care după de şi-a luat doctoratul cu o teză de preistorie la Universitatea din Iaşi, a plecat în străinătate să-şi completeze studiile... sub conducerea profesorilor Kossinna şi Hubert Schmidt... Socot că e o datorie de onoare pentru Muzeul nostru ca dl. dr. Ioan Andrieşescu să fie imediat adus printre funcţionari lui ştiinţifici. E o mare bucurie pentru subsemnatul că poată încredinţa secţia preistorică a Muzeului şi departamentul săpăturilor preistorice unei persoane atât de bine pregătite ca dl. dr. Andrieşescu" (*ibidem*, p. 183-184). Aprobarea nu întârzie: în raportul general al direcţiunii muzeului, pe acelaşi an, 1915, aflăm că „.d-l. dr. I. Andrieşescu, şeful secţiei preistorice, a

despre activitatea de cercetare în teren, lăsată pe seama colaboratorului Andrieşescu şi a tinerilor. De altfel, abia etapa secundă din programul său de cercetare - ale cărui limite cronologice se deplasează către zorii civilizaţiei dacice - îl va apropia întrucâtva de preistorie. Această nouă preocupare este fructificată prin cercetările din aşezările getice sau din epoca bronzului de la Piscu Crăsani, Sultana, Coconi, Poiana, Monteoru, în unele situaţii Pârvan participând personal, începând cu 1922, la săpături.[399]

În încheierea acestei schiţe - de al cărei caracter sumar suntem conştienţi - vom nota că viziunea filozofică a teoreticianului istoriei Pârvan constituie o construcţie barocă, de inspiraţie diversă. Este foarte greu să trasăm liniile reale de comunicare conceptuală dintre acest sistem filozofic şi deschiderea metodologică pe care V. Pârvan a cultivat-o în arheologie. Ca să-i respectăm propriile opţiuni, vom decide că Pârvan a privit filozofia istoriei ca un filozof, iar arheologia ca un arheolog, ceea ce, deloc întâmplător, va marca o disjuncţie conceptuală ce va deveni o obişnuinţă a practicienilor. Din acest punct de vedere, Vasile Pârvan va lăsa moştenire arheologiei româneşti doar preocuparea pentru metodă şi un scepticism radical (sau o admiraţie mai degrabă sterilă?) în raport cu speculaţia aprioristică. Va fi, poate paradoxal pentru un "fondator de şcoală", primul şi ultimul arheolog "filozof".

Mai mult, ca replică la excursurile sale filozofice, noua generaţie va alege, uşor demonstrativ, un empirism radical. Ca şi Iorga, de care noua generaţie pozitivistă se va desprinde gălăgios, Pârvan lasă moştenire arheologiei o generaţie sobră, care se va grăbi să se despartă de "impurităţile" filozofice în drumul său către metodă - şi către divinizarea sa. Îndepărtarea teoriei istorice de aspectele practicii arheologice, deja lizibilă în ansamblul operei lui Pârvan, se va metamorfoza treptat într-o înstrăinare a practicii faţă de teoria de rang secund sau superior şi acesta va fi fundamentul conceptual al paradigmei pe cale să se edifice.

III.2.5. Fondarea unei şcoli de cercetare a preistoriei: Ioan Andrieşescu

Dacă activitatea organizatorică i-a asigurat lui Pârvan o fericită posteritate printre preistoricieni, cea a lui Ioan Andrieşescu, deşi perfect consonantă direcţiei iniţiate de Pârvan, a avut de suferit din pricina implicării sale personale ceva mai modeste. Cel puţin acesta este reproşul care i se aduce de către unul dintre cei mai străluciţi elevi ai săi.[400] Cu toate că, se pare, nu a comunicat la fel de bine cu tinerii studioşi pe teren, Andrieşescu a jucat, totuşi, un rol decisiv în debutul ştiinţific al arheologiei preistorice româneşti, inclusiv prin activitatea de formare a unei noi generaţii.

început orânduirea din nou a colecţiunilor, pe temeiul celor trei principii muzeografice: cronologic, tipologic şi regional." (*ibidem*, p. 185).

399 S. Morintz, *loc. cit.*, p. 270.

400 Succedându-i lui V. Pârvan la conducerea Muzeului Naţional de Antichităţi, în perioada 1927-1935, I. Andrieşescu nu va reuşi însă să obţină sprijinul financiar de care se bucurase înaintaşul său, cercetările de teren rărindu-se vădit, ca şi apariţia anuarului *Dacia*. Deşi "inteligent şi fără îndoială competent", el nu va reuşi "să conserve cursul ascendent pe care Pârvan îl promovase pentru arheologia naţională" (Vl. Dumitrescu, *Muzeul Naţional de antichităţi*, p. 6). Se cuvine amintit că succesorul lui Andrieşescu la conducerea muzeului va fi chiar… Vl. Dumitrescu.

Ioan Andrieşescu este cel care, fără îndoială, "a scos preistoria românească din perioada sa romantică şi i-a indicat direcţia de dezvoltare ca ştiinţă".[401] Aşa cum vom argumenta în continuare, Andrieşescu este *primul profesionist* al arheologiei preistorice din România - şi câştigase acest statut independent de colaborarea cu V. Pârvan. Vecinătatea personalităţii acestuia din urmă - şi permanentul contrast pe care o impunea - avea să umbrească, într-o oarecare măsură, meritele primului preistorician român.[402]

Licenţiat în istorie al Universităţii din Iaşi, I. Andrieşescu devine bursier în Germania, între 1910-1912. Va avea privilegiul de a studia aici cu o serie de savanţi remarcabili, printre care Hubert Schmidt, autorul primelor săpături sistematice de la Cucuteni, Eduard Meyer, al cărui fidel emul va fi Vasile Pârvan, şi, nicidecum cel din urmă, cu Gustav Kossina. Teza sa de doctorat, publicată la Iaşi, în 1912, *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, se dorea o completare, vizibilă prin parafrazarea titlului, a demersului lui Tocilescu, deja vechi de trei decenii. În general, Andrieşescu a publicat relativ puţin, mulţumindu-se cu studii de mică întindere sau cursuri universitare litografiate.

Debutul carierei sale s-a bucurat, cum am notat deja, de sprijinul hotărât al lui Pârvan, dar Andrieşescu va încerca el însuşi, mai târziu, lărgirea bazei instituţionale pentru cercetarea preistoriei. Astfel, în 1927, el redactează un memoriu prin care solicită înfiinţarea unei catedre de preistorie, mai exact de "antichităţi naţionale", memoriu adresat, nu întâmplător, fostului său profesor, Nicolae Iorga.[403] Rezultatele obţinute de Andrieşescu îl determinaseră şi pe Vasile Pârvan să insiste şi să reuşească înfiinţarea acestei specializări la Universitatea din Bucureşti, unde tânărul său colaborator devenise docent, în 1920, apoi conferenţiar, în 1927. Elevii lui Pârvan vor frecventa asiduu cursurile sale, Pârvan însuşi făcând parte din auditoriu.[404]

Organizarea de către Andrieşescu a unui seminar special de antichităţi şi preistorie, începând cu anul universitar 1927-1928, va asigura cadrul pentru o intensă activitate didactică, dublată de comunicări, conferinţe, cursuri speciale, la care vor fi invitaţi chiar licenţiaţii şi doctoranzii facultăţii: I. Nestor, Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, D. Berciu.[405] În acest sens, atragerea unui colectiv tânăr şi ambiţios va constitui un remarcabil succes şi, pe linie universitară, Andrieşescu a făcut, cu siguranţă, mai mult decât pe teren sau în administraţie.

Cât priveşte concepţia sa generală, ea este uneori eclectică, întotdeauna erudită, după cum stau dovadă ale sale *Consideraţiuni şi îndemnuri* rostite la universitatea

---

[401] *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, p. 34 (apud S. Morintz, *loc. cit.*, p. 273, nota 16).

[402] Se adaugă, nu fără însemnătate, poziţia ambiguă, pe mai multe planuri, a lui Andrieşescu. Pe de o parte, el era un produs al universităţii ieşene naturalizat în Bucureşti; pe de alta, ocupând o poziţie intermediară între Pârvan şi elevii acestuia, statutul său a rămas tranzitoriu şi cumva imperfect: prea tânăr şi umbrit de personalitatea lui Pârvan, pentru a-l înlocui necontestat la conducerea „şcolii" sale, prea bătrân pentru a face parte cu adevărat din noua generaţie.

[403] D. M. Pippidi, Un memoriu inedit al lui Ioan Andrieşescu, privitor la înfiinţarea, la Facultatea de litere a Universităţii din Bucureşti, a unei catedre de arheologie preistorică, în *SCIVA*, tom 29, nr. 3, 1978, p. 449-450.

[404] R. Vulpe, *loc. cit.*, p. 27.

[405] C. N. Mateescu, M. Petrescu-Dâmboviţa Seminarul de arheologie preistorică – zece ani de la înfiinţare, în *Revista de preistorie şi antichităţi naţionale, Buletinul Seminarului de arheologie şi preistorie al Univ. Bucureşti*, anul III-IV, 1940, p. 5-26.

ieşeană.[406] Ele atestă un profesor excelent informat, deşi încă larg deschis imixtiunilor clasicizante. Rămâne însă remarcabilă, chiar şi în cuprinsul acestor texte "festive", perfecta aliniere la pretenţiile metodologice ale preistoriei practicate în epocă.

O perspectivă asupra viziunii sale istorice generale ne oferă un studiu consacrat lui Camille Jullian.[407] În această prezentare cu rost didactic, Andrieşescu admira "fericita îmbinare a acestor două îndeletniciri: de istoric şi *totuşi* de arheolog", pe care o mărturisea savantul francez (s.n.). Coordonatele gândirii lui Jullian, de care Andrieşescu se simte evident atras, păstrează, deşi pătrunse de un evoluţionism organic, un aer romantic, paseist: preistoria este evul ce nu aude "larma indivizilor, a luptelor şi a revoluţiunilor"; "ea nu vede decât operele unei lungi epoci, progresele inteligenţei colective, rezultatele dobândite de umanitatea care se formează". Dar aceste consideraţii vag evoluţioniste nu trebuie să înşele. C. Jullian încerca, să estompeze, prin continuitate, alteritatea dintre modernitate şi timpurile revolute ale preistoriei. Nu o făcea, însă, oricum: "epoca neolitică înseamnă poate adevăratul început al *istoriei noastre naţionale*"(s.n.). Aceste ultime sugestii vor fi bine primite şi în opera primului preistorician român: Andrieşescu, elev al lui Kossinna, a fost, încă de la început, interesat de juxtapunerile etnice între traci şi culturile preistorice din România, încercând chiar să extindă această suprapunere asupra culturilor neo-eneolitice. El va fi tentat să considere fenomenul indoeuropean ca manifestare a unui proces de evoluţie locală, bazat pe masa proto-tracică. Orientarea sa va fi categoric autohtonistă, fidelă climatului general, ce dorea extinderea continuităţii etnice regionale, prelungind prin înglobarea preistoriei, protoistoria şi antichitatea clasică.

Conform modelului deja aplicat lui Al. Odobescu, Gr. Tocilescu şi Vasile Pârvan, se cuvine să ne aplecăm nu numai asupra declaraţiilor generale privind misiunea disciplinei, ci şi asupra modului practic în care Ioan Andrieşescu înţelegea să-şi concretizeze opiniile. Dată fiind relativa discreţie în plan publicistic a lui Andrieşescu, cea mai potrivită pentru o analiză ne apare a fi *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, teza sa de doctorat.

Plasată, prin titlu cel puţin, în continuarea demersului lui Tocilescu, contribuţia lui Andrieşescu se plasează la o respectabilă distanţă de ideile înaintaşului său, prin informaţie,[408] claritate, metodă şi sobrietate, fapt vizibil chiar din prefaţa lucrării:

"Am urmărit în lucrarea de faţă un îndoit scop.

1. Să adun laolaltă, pe cât mai complect posibil, datele celei mai vechi culturi la Dunărea de jos.

---

[406] I. Andrieşescu, *Câteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare*, Tipografia "Cultura Neamului Românesc", Bucureşti, 1920; vezi şi idem, *Dela preistorie la evul mediu – păreri îndrumătoare şi fapte arheologice şi istorice*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1924.

[407] Idem, Un reprezentant tipic la studiilor de preistorie şi antichităţi naţionale: Camille Jullian, în *Revista de preistorie şi antichităţi naţionale – Buletinul Seminarului de arheologie şi preistorie al Univ. Bucureşti*, anul III-IV, 1940, p. 27-38.

[408] Un eveniment esenţial în înţelegerea progresului metodologic al preistoriei de la Tocilescu la Andrieşescu l-a reprezentat, desigur, inaugurarea săpăturilor de la Cucuteni de către Hubert Schmidt, a cărui influenţă asupra lui Andrieşescu nu poate fi subestimată. De altfel, o parte din informaţiile de care dispunea Andrieşescu se datorează accesului său la colecţiile recuperate de Schmidt.

2. Să lămuresc, întrucât şi cum, aceste date se tălmăcesc cu cea mai veche tradiţie istorică asupra acestor locuri."[409]

Dacă obiective similare îl mânaseră şi pe Tocilescu în întreprinderea lui, ruptura cu viziunea acestuia survine imediat, aşa cum decurge din pasajul următor: "Iată însă că acest aproape «leere Nichts», care se deschidea aşa de îndată la începutul istoriei noastre, se umple şi, de aici în măsura corespunzătoare, - «o perspectivă îndepărtată se desfăşoară înapoi ca şi jur împrejur, peste toate ţările Europei». Arheologia preistorică, cu mijloace de cunoaştere de o bogăţie şi temeinicie repetat dovedite, e menită să prefacă în întregime şi pe baze de *ştiinţă pozitivă*, - *începuturile tuturor naţiilor*; pentru noi, cu sărăcia fatală a izvoarelor, ea poate însemna adevărata revelaţie. Fiindcă un lucru e mai presus de îndoială: dacă originea poporului român e legată de teritoriul colonizării romane, cultura lui nu începe dela August şi dela Traian. Astfel *problema băşinaşilor e începutul istoriei româneşti şi arheologia preistorică, cel mai preţios auxiliar de cunoaştere.*

Dacă însă datele comparative ale arheologiei preistorice le-am întrebuinţat ca mijlocitoare *în definirea etnologică* a celor mai vechi populaţii ce se pot urmări la Dunărea de jos, rânduirea lor n-am împlinit-o din gândul precugetat al acestei aplicări. *Convingerea unităţii neolitice carpato-balcanice am căpătat-o, treptat, din studiul unei bune părţi a colecţiilor*"[410](s.n.).

Aşadar, încă din prefaţa lucrării sale, Andrieşescu pune bazele *catehismului tematic şi metodologic al arheologiei preistorice din România*: ramură auxiliară şi specializată a cercetării istorice, menită a completa cu informaţii începuturile istoriei naţionale, ştiinţă pozitivă, funcţionând pe o platformă empirică. Noua disciplină nu mai funcţiona ca o anexă a cunoştinţelor oferite de izvoarele scrise, ci căpătase statutul autonom adecvat documentaţiei sale, cultura materială.[411]

Imaginea asupra timpurilor preistorice coincide cu cea fundată de curentul cultural-istoric în Europa şi, implicit cu cea promovată de V. Pârvan: "... cultura Daciei înainte de romani înfăţişează nu trecerea bruscă dela o stare de sălbăticie la alta de lumină puternică şi limpede, ci, mai sigur, desvoltarea liniştită şi continuă, după împrejurări şi locuri, *pe un adânc fond de cultură populară, mai puternic decât ele, - o succedare de epoci cu un caracter de tenacitate excepţională*"(s.n.).[412] În ceea ce priveşte inerţia culturii populare, nu e greu de stabilit filiaţia convingerii lui Andrieşescu: ca şi cazul lui Pârvan, ea se lega de dezbaterea din societatea românească contemporană lui şi de contrastul dintre tenacele patriarhalism rural românesc şi "lumina occidentală". Viziunea era, de altfel, perfect consonantă premiselor şcolii cultural-istorice germane[413] şi arăta,

---

[409] I. Andrieşescu, *Contribuţie...*, p. VII.

[410] *Ibidem*.

[411] „Ca anexă şi sub formă inventarică, dădea Gr. Tocilescu la 1880, «monumentele» preromane, în a sa bogată (adevărat bazar de date şi păreri) *Dacia înainte de Romani*: mi s-a părut nu înainte de vreme, *să încep* de la ele, ca cea mai firească introducere la istoria băştinaşilor Daciei [...] ." (s.a., *ibidem*).

[412] *Ibidem*, p. VII-VIII.

[413] Substanţa biologică, herderiană a etnicităţii, dar şi caracterul de „creaţie spirituală" a culturii reiese şi din afirmaţiile ce urmează: „Când ţinuturile Europei răsăritene şi de sud vor intra, în timpurile istorice, în cercul de cultură greacă şi romană, vor aduce cu ele tocmai acest străvechi fond de cultură populară proprie în funcţiune de care trebuie cu necesitate considerată noua *cultură-altoi*. Sufletul unui popor e mai mult decât limba lui care o poate uita, mai mult decât deprinderile şi credinţele lui pe care le poate părăsi, îmbrăţişând acelea pe cari i le impun alţii, mai puternici şi mai luminaţi, dacă nu mai numeroşi. În noul suflet ce se alcătuieşte, însă, neconştiute dar active, stau tăcute dar niciodată stinse, temeiurile de rădăcină

totodată, o distanţă deloc întâmplătoare în raport cu evoluţionismul vag al lui Tocilescu: continuitatea "culturii populare" coincidea fidel cadrului teoretic în care începe să fie teoretizată cultura şi, respectiv, naţiunea în această epocă. Cert este că această unitate de "suflet etnic", trans-istorică, permitea eludarea - temporară, desigur - a extremelor difuzioniste ale epocii,[414] în care populara teză *ex Oriente lux* se lovea de fermitatea cu care preistoricienii germani susţineau independenţa, primatul sau ascendentul cultural al Europei.

Cunoaşterea arheologică pozitivă pleca, de această dată, de la realităţile materiale, de la staţiunile preistorice, prezente, credea Andrieşescu, preponderent în formă "tumulară".[415] Aceşti tumuli "sunt singurele izvoare ale timpurilor înainte de istorie".[416] Mai mult, ele oferă informaţii alternative izvoarelor scrise: "Dacă cunoaşterea ce o mijlocesc e unilaterală, ea nu e mai puţin sigură. Instruindu-ne despre condiţiile de cultură până la care pentru vremea lui izvorul istoric... nu se pleacă, despre o întreagă industrie casnică, artă populară, obiceiuri şi credinţi, - ei ne dau tocmai informaţiuni ce ne lipsesc."[417]

Aspectele inovatoare, dar totodată şi trăsăturile de *ars poetica* ale lucrării lui Andrieşescu nu se opresc aici. Tratarea pozitivă a inventarului preistoric nu însemna că părţile sale ar avea aceeaşi însemnătate comparativă: "Trebuinţele simple nasc industrii asemănătoare; trăsături deosebitoare, însuşiri caracteristice se pot desluşi abia cu înmulţirea şi definirea acestor trebuinţi - în industria ce le urmează şi le reprezintă. Ceramica şi plastica prin materialul aşa de primitor de expresii cât de variate şi de fine, - singure, mijlocesc o pătrundere mai adâncă în lumea cărora aparţin."[418]

"Mai mult decât celelalte «monumente» ale arheologiei preistorice, ceramica oferă o varietate de tipuri, tehnice şi decorative, care, asemănându-se sau deosebindu-se după regiuni şi ţinuturi, dovedesc o strânsă legătură cu populaţiile care le-au produs, despre îndemânarea practică şi însuşirile artistice ale căror populaţii ne dau dovezi, cu atât mai preţioase, cu cât sunt singurele de acest fel.

Ca industrie casnică, religioasă sau propriu-zis artistică, ceramica neolitică carpato-balcanică ne înfăţişează trăsături comune şi deosebiri, elemente băştinaşe şi de împrumut, ne desemnează drumuri de legătură şi de influenţe, - ne apropie cât se poate de mult, de cunoaşterea etnologică a acestor ţinuturi, înainte de orice izvoare de geografie istorică, legând astfel punte între preistorie şi istorie".[419]

---

ale sufletului milenar." (s.n., *ibidem*, p. 23). Ideile dragi etno-psihologiei sunt în bloc prezente - să nu uităm că Andrieşescu fusese elevul, printre alţii, al lui A.D. Xenopol -, cultura fiind definită ca un dat natural, înnăscut, biologic. Din acest motiv, ea poate fi „altoită".

414 Bine cunoscute, de altfel, de către Andrieşescu (*ibidem*, p. 9 şi urm).

415 *Ibidem*, p. 18. În continuare, Andrieşescu deosebeşte tumulii funerari de tell-uri (*ibidem*, p. 22).

416 *Ibidem*, p. 23.

417 *Ibidem*.

418 *Ibidem*, p. 28. Autorul găseşte aici răspunsul la nedumerirea lui Bolliac privind asemănarea frapantă dintre armele şi uneltele de piatră preistorice de pe întreg teritoriul european: funcţionalitatea.

419 *Ibidem*, p. 42. Merită amintit, totuşi, că, încercând să demonstreze unitatea neoliticului carpato-balcanic, diversitatea ceramicii nu îi apare lui Andrieşescu ca foarte relevantă: „Între varietăţi numeroase, deosebiri locale de născocire şi îndemânare, se arată distinct - un acelaşi cuprins sufletesc: aceleaşi limite ale puterii de invenţie, aceleaşi ale simţului util şi estetic, aceleaşi ale priceperii de a realiza aceea ce leagă darul inventiv cu simţul utilului şi al frumuseţei." (*ibidem*, p. 73).

Identificăm aici una din convingerile ce vor face carieră, peste decenii, în arheologia preistorică românească: semnificaţia preponderent stilistică a ceramicii (decurgând direct din investiţia de simboluri şi efort decorativ), semnificaţia fundamental funcţională a armelor şi uneltelor, legată de universalitatea funcţiei lor practice.[420] De altfel, în ceea ce îl priveşte, Andrieşescu preia clasificările ceramice pe principii ornamentale ale lui Hubert Schmidt, pe motivul că este "mai bine informată şi mai firească, mai puţin dogmatică fiindcă *precede* deducţiile etnologice." (s.n) – sau, am preciza noi, pare să le preceadă.

Întregul demers al lui Andrieşescu se aliniază, aşadar, autorităţii noului concept de *cultură arheologică*. Încă incapabil, din lipsa informaţiei - dar şi în absenţa unei decizii metodologice ferme, care îl va aştepta pe Childe - să delimiteze corect unităţile stilistice ale neoliticului din zona propusă, Andrieşescu nu se sfieşte, însă, să încerce, totuşi, definirea uneia mai mari. Începând prin a reafirma puterea tradiţiei,[421] el sfârşeşte prin a înseria astfel criteriile după care a reuşit definirea acestei unităţi culturale preistorice: "Cultura neolitică carpato-balcanică cu armele şi instrumentele, ceramica şi plastica ei, reprezintă o unitate peste toată extinderea acestor elemente esenţiale cu suma de caractere concordante. Armele şi uneltele dau în aşezări şi morminte ale aceleiaşi vremi, cea dintâi notă de legătură generală; ceramica şi plastica prin materialul lor capabil de expresie, ornamentul prin prilejul de liberă desfăşurare a fanteziei creatoare de util şi frumos, o definesc mai deaproape. E firesc ca aceleaşi trebuinţi să producă industrii mai mult sau mai puţin asemănătoare, sau aceleaşi credinţi să stăpânească o bună parte din lume, dar e plin de însemnătate a vedea cum diferite regiuni şi ţinuturi se comportă cu ele; în aceasta se vădeşte mult din însăşi firea acelora care le locuiesc. Departe de a alcătui regiuni de cultură deosebite, cu semnificare etnologică..., ceramica monochromă şi ceramica pictată fac în regiunea carpato-balcanică, - cel puţin în aceste timpuri neolitice -, un singur tot organic; nici o deosebire esenţială, o întrerupere sau un contrast."[422]

Este neîndoielnic că, din punct de vedere teoretic, Andrieşescu aplică principiile şcolii cultural-istorice; cu toate acestea, în ciuda folosirii unei metodologii (serierea tipologică) mai degrabă consacrate stabilirii *diferenţelor* stilistice şi sistematizării lor, Andrieşescu ajunge, pe principii declarat empirice, la concluzia uşor surprinzătoare a unei depline unităţi culturale neolitice. Cheia acestei atitudini apare, deloc disimulată, către finalul lucrării: „Bunul propriu şi partea de împrumut în cultura neolitică carpato-balcanică se vor putea deosebi, când întreg cuprinsul Europei răsăritene şi de sud va fi răscolit. Până atunci, un lucru e sigur: cu mai multe sau mai puţine elemente străine care rămân să se determine, ţinuturile carpato-balcanice au o cultură neolitică egal prelucrată, cu o industrie, îndemânare şi simţ pentru artă, - caracteristic asemănătoare:

---

420 Este important de subliniat că, în arheologia europeană, paternitatea acestei clasări a documentaţiei îi este atribuită lui Gordon Childe (B. G. Trigger, *loc. cit.* p. 11-12). În realitate, după cum se poate observa, intuiţiile lui Andrieşescu preced consideraţiile lui Childe cu un deceniu!

421 "Înainte de problema oricărei influenţe, o cultură pune pe aceia a făpturei, a elementelor ei caracteristic-alcătuitoare, fiindcă oricât de adânci şi întinse sunt influenţele ce o acopăr sau o străbat, în adâncul ei intim, stau fibrele de viaţă proprie pe care ele le pot preface dar nu înlocui. Între marile contraste care singure sunt neschimbate în tot mersul dezvoltărei omeneşti, condiţiile şi motivele interne, tradiţia, legătura cu ce a fost odată primit, au o continuu nouă şi împrospătată putere." (*ibidem*, p. 106).

422 *Ibidem*, p. 106-107.

o unitate generală cu mult mai puţin însemnate diferenţi locale, Dacia cu Moldova mare, Ardealul, Ţara românească, - un singur întreg."[423] (s.n.). Acestei unităţi a culturii materiale i se suprapune, previzibil, unitatea etnică: „Oricât de adevărat e faptul confirmat de experienţa istorică, că o aceeaşi cultură se poate răspândi între seminţii de popoare foarte diferite şi ramuri ale aceleiaşi seminţii pot sta pe trepte de cultură cu totul deosebite, *rămâne permanentă, caracteristic-distinctă, partea esenţial etnică în oricare cultură.* Cât şi cum se arată *sufletul specific al unui popor în cultura lui, îl dovedeşte tipic industria casnică, arta populară din zilele noastre; cu un mediu corespunzător, înainte de istorie, pune în contact, arheologia pre-istorică; în aceasta şi stă un principal element de istoricitate al datelor ei...* Astfel, cu rezerva şi caracterul provizoriu ce impune natura faptelor arheologiei preistorice... trebuie să concedem că Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a acestei culturi."[424] (s.n.). Comentariile sunt de prisos: unitatea neoliticului o prognoza pe cea a românilor, iar persistenţa „sufletului etnic" coincidea continuităţii istorice susţinute de artizanii naţiunii române moderne. Prin urmare, identitatea teoretică dintre unitatea culturală a neoliticului, susţinută şi de Tocilescu, şi idealul de unitate politică la care se gândea clasa politică şi intelectuală românească a epocii este efectivă. Ea va deveni o temă permanentă în arheologia românească, deşi îşi va schimba variabil limitele cronologice, fie către epoca bronzului, fie către mileniul I, fie către evul mediu, fie va îmbrăţişa toate aceste epoci.

Este, de asemenea, demnă de semnalat asimilarea mesajului istoric al culturilor - preistorice sau istorice - cu creaţiile folclorice. Ea motiva încrederea în principiul valorii diagnostice a „industriei casnice", creaţie locală, a cărei autenticitate era „dovedită" prin analogiile cu artizanatului domestic din lumea ţărănească a epocii.

Ca să conchidem, Andrieşescu, deşi îşi bazează viziunea pe studiul colecţiilor, ne oferă un potrivit exemplu, atât pentru eficienţa instrumentului de lucru pe care îl oferea conceptul de *cultură arheologică* (şi extensia sa metodologică, tipologia), dar şi pentru cadrele ideologice în care acesta era promovat. Activitatea discipolilor săi şi ai lui Pârvan avea să cimenteze în practică ambele aspecte, adăugând, însă, două noi ingrediente: cercetarea de teren, menită a aduce completări stratigrafice, şi stricteţea metodelor.

III.2.6. O nouă generaţie. Desăvârşirea unui model de cercetare

Prin activitatea lui V. Pârvan şi a lui I. Andrieşescu, primele decenii ale secolului XX aduc o netă îndepărtare a arheologiei româneşti de idealurilor romantice şi anticaristice deopotrivă. Condiţiile pentru cristalizarea unei şcoli româneşti de preistorie erau asigurate. Câţiva factori vor desăvârşi individualizarea paradigmatică a preistoriei, ca şi afirmarea unei comunităţi disciplinare capabile să o susţină: sporirea fondului documentar, influenţa şcolii germane de arheologie preistorică, climatul intelectual general şi debutul hotărât al "noii şcoli" pozitiviste din istoriografie.

---

423 *Ibidem*, p. 112-113.
424 *Ibidem*, p. 119, 122.

III.2.6.1. Amplificarea fondului documentar

În comparaţie cu perioada anterioară, volumul de informaţie arheologică creşte în progresie geometrică, din moment ce săpăturile sistematice, chiar dacă de mici dimensiuni, se înmulţesc exponenţial. Sub conducerea lui Pârvan, discipolii săi trec la excavarea staţiunilor preistorice: Gumelniţa,[425] Boian,[426] Căscioarele,[427] Glina,[428] Vădastra[429] devin curând situri cheie în înţelegerea geografiei culturale a preistoriei de pe teritoriul României. Încă din timpul vieţii lui V. Pârvan, primele numere din *Dacia* adună scrupulos rapoartele acestei activităţi fără precedent.

Acestei iniţiative bucureştene nu îi corespund, deocamdată, replici pe măsură din restul ţării. Preocupările pentru antichitatea greco-romană rămân încă dominante la Universitatea din Iaşi (prin activitatea lui Orest Tafrali şi Paul Nicorescu), ca şi la cea din Cluj. Face excepţie cercetarea parţială a cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei, întreprinsă de D. M. Teodorescu şi C. Daicoviciu.[430] Totuşi, la pragul dintre secole, şi arheologia transilvană intră într-o nouă etapă, în special prin activitatea neobosită a lui M. Roska sau J. Teutsch, dar şi, mai ales, prin cea - foarte metodică - a lui László Ferenc.[431] Acesta din urmă începe cercetările din sud-estul Transilvaniei, în Valea Oltului superior (aşezările atribuite ulterior aspectului Ariuşd)[432] şi publică raportul de la Ariuşd în volumul I al *Daciei* (1924).

De altfel, după primul război mondial, şi elevii lui Pârvan îşi vor manifesta interesul pentru preistoria Ardealului, prin periegheze şi sondaje, activitatea de cercetare desfăşurându-se sub egida Secţiei pentru Transilvania a Comisiunii Monumentelor Istorice, dar şi sub autoritatea Institutului pentru studii clasice, sau a Muzeului de Arheologie.[433] Tot în Transilvania sunt elaborate şi mai multe repertorii arheologice: Julian Marţian publică unul, în 1909, în limba germană (tradus în româneşte în 1920, la Bistriţa); i se adaugă cel al Felix Milleker pentru Banat (1897-1909, reluat în 1940, în limba germană) şi cel al lui M. Roska (1942).[434]

Comunicarea cu arheologia preistorică germană devine tot mai strânsă, mai ales prin intermediul activităţii directe a specialiştilor germani în situri de pe teritoriul României. Pe lângă cercetările lui H. Schmidt de la Cucuteni, amintite deja, în timpul primului război mondial (1917 şi 1918), C. Schuchardt şi acelaşi H. Schmidt execută alte săpături de mică amploare (în Dobrogea, primul, şi la Monteoru, cel de-al doilea). Săpăturile de la Cucuteni s-au bucurat şi de prezenţa unei alte personalităţi a preistoriei germane, pe atunci încă tânărul Gerhard Bersu.[435]

---

[425] Vl. Dumitrescu, Découvertes de Gumelniţa, în *Dacia*, 1, 1924, p. 325-342.
[426] V. Christescu, Les stations préhistoriques du lac de Boian, în *Dacia*, 2, 1925, p. 249-303.
[427] Gh. Ştefan, Les fouilles de Căscioarele, în *Dacia*, 2, 1925, p. 304-344.
[428] I. Nestor, Fouilles de Glina, în *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 226-252.
[429] V. Christescu, Les stations prehistoriques de Vădastra, în *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 167-225.
[430] M. Babeş, *Marile etape...*, p. 326-327.
[431] F. László, Ásatások az erösdi östelepen (1907-1912), în *Dolgozatok*, 1914, p. 279-387.
[432] I. Nestor, Consideraţii asupra semnificaţiei cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc, în *Studii şi comunicări*, Sf. Gheorghe, 1973, p. 21-25.
[433] Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, p. 5.
[434] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, Iaşi, 1978, p. 13-14.
[435] *Ibidem*, p. 9.

Bursele de specializare vor asigura un cadru încă şi mai potrivit pentru implementarea principiilor de studiu ale şcolii cultural-istorice germane. O va demonstra cu prisosinţă atitudinea metodologică a lui Ion Nestor, unul dintre iluştrii beneficiari ai acestei instrucţii academice. În fapt, conceptele şi terminologia arheologică germană sunt asimilate masiv de studiile perioadei.[436]

Dacă mărirea bazei documentare şi influenţa şcolii arheologice germane vor juca un rol esenţial în definirea paradigmei de cercetare a preistoriei româneşti, este climatul intelectual general cel care a asigurat un cadru potrivit pentru clarificarea conţinutului său.

III.2.6.2. Contextul intelectual

Pe parcursul întregii perioade interbelice, arheologia s-a dezvoltat oarecum *simetric* cu istoriografia, şi ea beneficiară a unei sporiri a informaţiei documentare, prin eforturile "şcolii critice". Asemănările nu se opresc, însă, doar la fericitele condiţii de studiu oferite de creşterea informaţiei. Ele privesc direct şi atitudinea faţă de această bază documentară şi, implicit, faţă de precursorii profesiunii.

În perioada interbelică, generaţia lui C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu şi Gh. Brătianu se desprinde, pe fondul unor dure luări de poziţie, de ceea ce defineau drept reziduuri romantice în istoriografia "şcolii critice". În fapt, conform unui model de revoltă căruia i se subsumaseră şi "criticii", nemulţumirile noii generaţii depăşeau problemele istoriografiei şi disputele academice. Dincolo de reproşurilor lui Giurescu privind "dictatura ce se exercită azi în ştiinţă la noi" şi faţă de "mandarinatul" ştiinţific al vechii generaţii,[437] se ascundea, în fapt, un proiect strategic limpede: uzurparea poziţiilor de autoritate şi a capitalului simbolic al generaţiei precedente. Giurescu dorea să edifice propriul său "cerc" de putere, precipitat în jurul unui organ de presă şi explicit ancorat politic în gruparea liberală a lui G. I Brătianu.[438] De altfel, această alianţă a tinerilor istorici va rezista câtă vreme interesele politice vor coincide: după 1940, grupul din jurul *Revistei istorice române* se scindează.[439]

Atitudinea noii generaţii de istorici era departe de a fi izolată în ansamblul vieţii elitelor româneşti. Dimpotrivă, ea părea să răspundă chemării epocii, în care tânăra generaţia de intelectuali se contrapune cu febrilitate făuritorilor istorici ai României moderne. "Mai există apoi, la generaţia lui Eliade şi Noica, un cult al tinereţii, în legătură directă cu "autenticismul" şi mitul lor generaţionist: el face din tinereţe o virtute *sine qua non* menit a provoca comparaţii favorizante în raport cu generaţiile anterioare, cărora le sunt judecate neîmplinirile din perspectiva propriilor viitoare (virtuale!) împliniri… Iar de la înălţimea acestei atitudini, a unei exigenţe maxime, pe care o dă perceperea propriei potenţialităţi, contribuţiile înaintaşilor sunt evaluate cu cruzime".[440] În aceste decenii, părea că într-adevăr „timpul nu mai avea

---

436 O arată prelegerile susţinute de către Vl. Dumitrescu, în anii '30, la universitatea din Bucureşti, pigmentate de termeni de specialitate germani (Vl. Dumitrescu, *Cursuri universitare de arheologie preistorică*, Ed. Mica Valahie, Bucureşti, 2002, passim).

437 Apud Al. Zub, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Ed. Junimea, Iaşi, 1989, p. 172.

438 *Ibidem*, p. 171.

439 *Ibidem*, p. 175.

440 M. Lazăr, *op. cit.*, p. 232-233. Emil Cioran recunoştea, mai târziu : "A fi tânăr însemna, pentru noi, a fi în mod automat şi genial. Această infatuare, vor spune unii, există de cînd lumea. Fără îndoială, dar nu

răbdare, oricine trebuia să-şi închipuie că mai dispune de un an, unul singur, în care să se justifice optim ca existenţă."[441]

Or, în acest context, este greu de afirmat că, în ceea ce priveşte temele şi metodele istoriografiei, asprele reproşuri ale "noii şcoli" era justificate. De altfel, revolta tinerilor istorici în numele "fidelităţii documentare" îi excludea constant de la critică pe metodicii I. Bogdan şi D. Onciul, iar atitudinile lor nu au fost unanime nici în privinţa drumului de urmat în istoriografie. Desigur că noua generaţie invoca certitudinile pozitiviste, din moment ce orizontul gigantic al culturii istorice al lui Iorga părea că îl eludează cu nonşalanţă. Oricum, în ciuda motivaţiilor extra-ştiinţifice, ei înşişi vor căuta să promoveze un sever monografism şi o strictă critică documentară.[442] Neo-pozitivismul apărea drept reţeta ideală, iar noua generaţie, prin C. C. Giurescu îndeosebi, se va grăbi să o aplice sistematic şi să o transmită urmaşilor întru profesiune.

Care este, însă, situaţia în arheologie? În aparenţă, nimic nu sugerează că apriga bătălie pentru capital simbolic dintre generaţiile de istorici şi-ar avea un corespondent în arheologie. Ignorată cu delicateţe de către istoriografia disciplinei, a cărei dimensiune hagiografică rămâne încă foarte caracteristică, problema unui conflict deschis între generaţii a fost dezamorsată, în opinia noastră, de dispariţia prematură a magistrului Pârvan. Nu sugerăm că, în alte circumstanţe, divergenţele dintre generaţii ar fi atins proporţiile celui dintre Nicolae Iorga şi C. C. Giurescu: temperamentele, încărcătura politică, devotamentul pe care Pârvan l-a pus în instrucţia emulilor săi, dar şi stadiul încă precar al documentaţiei arheologice, sunt doar câteva variabile, greu de urmărit în construcţia acestui scenariu ipotetic. Important este că desprinderea de moştenirea lui Pârvan transpare, pe alocuri, în scrierile tinerei generaţii arheologice şi ea a jucat un rol important în ataşamentul special cu care ea va onora metodologia pozitivistă.

Ca şi N. Iorga, V. Pârvan edificase, prin efort propriu, o structură instituţională, atât de solidă cât putea fi ea în România epocii: declanşase cercetări de teren, instruise tineri, îi angajase, îi promovase şi le asigurase şansa specializărilor în străinătate. Cercetarea preistoriei se fortifică treptat în cadrul de securitate şi în mediul critic promovat de clasicistul Pârvan, aşa încât, curând după dispariţia sa, noua generaţie era pregătită să desăvârşească ruptura cu arheologia clasică, epigrafia şi istoria artei, pentru a-şi defini propriul câmp profesional. Înarmaţi acum cu întreaga recuzită cultural-istorică, permanent împrospătată de stadiile de studii în Occident - unde paradigma cultural-istorică se instalase pentru decenii - generaţia lui Vl. Dumitrescu, Ion Nestor şi Radu Vulpe îmbrăţişează cu entuziasm *pozitivismul* pe care Pârvan îl trădase prin filozofia lui, iar Andrieşescu prin digresiunile către lumea antichităţii clasice. Dacă noua etapă de dezvoltare a studiilor preistorice se deduce din debutul descris mai sus, ea încetează să-i aparţină - ba chiar găseşte de cuviinţă să i se contrapună. Într-adevăr, cel puţin un sâmbure de revoltă împotriva moştenirii lui Pârvan nu lipseşte - şi vom vedea ce argumente invocă.

---

cred s-o fi împins cineva atît de departe ca noi." (E. Cioran, *Eseuri*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1988, p. 256).

[441] Al Zub, *op. cit.*, p. 173.

[442] *Ibidem*, p. 169 şi urm.

III.2.6.3. *Noi idealuri teoretice, între noi granițe: pozitivism, empirism și metodă*

Tinerii istorici promovau pozitivismul, dezavuau sau ignorau teoria istoriei, căutând obiectivitatea prin reproducerea fidelă, rankeană a trecutului. Ei invocau meritele pe care practica empiristă și severa critică a izvoarelor le avea în redactarea unei istorii cu adevărat sobre și științifice. Tinerii arheologi vor subscrie aceleiași convingeri: și ei vor îmbrățișa scientismul pozitivist, pe care îl opun speculațiilor, comparațiilor hazardate și, de ce nu, chiar spiritului de sistem promovat, deseori în defavoarea preciziei minuțioase, de Pârvan.

Cum folosirea termenului de *pozitivism* nu e scutită de o serie de ambiguități,[443] se cuvine să delimităm precis înțelesul acceptat aici. Așadar, pentru toate utilizările ulterioare ale acestui termen pe parcursul lucrării, *pozitivismul* are pentru noi un înțeles precis, care nu trebuie nicidecum confundat cu *spiritul pozitiv* al oricărei întreprinderi științifice moderne[444] - inclusiv, eventual, al celei de față. În sensul acordat de noi, foarte restrâns, pozitivismul desemnează "un behaviorism foarte radical, care respinge toate datele psihologice și metodele calitative".[445]

De aici rezultă că știința pozitivă presupune practica *empiristă* de cunoaștere științifică, bazată pe *observație* ca moment al adevărului. Pozitivismului își trage seva și aerul sceptic și din agnosticismul lui Hume[446] și poate fi, în genere, caracterizat de refuzul de a mai pune problema bazelor reale ale cunoașterii umane. Pentru această cale de cunoaștere, *percepția* este fundamentul cunoașterii lumii; ea renunță a mai căuta legi și cauzalități ascunse, așa cum o făcea raționalismul Luminilor, sau, eventual, Karl Marx. Principiul filozofic care deschide această perspectivă pozitivistă asupra lumii este *inducția*, care ghidează inferențe prudente, bazate pe generalizarea treptată a unor

---

443 Pozitivismul este un concept foarte general: el poate grupa personalități foarte diferite, ca É. Durkheim, A. Comte, M. Weber și K. Marx, din moment ce toți împărtășesc viziunea că problemele omului pot fi privite ca aparținând unei ordini naturale, deschise unei cercetări obiective. Diferențele dintre ei sunt, totuși, fundamentale: filozofia lui Comte era prea restrictivă pentru ceilalți; naturalismul lui Weber transpare doar în spatele unei metodologii care acorda un rol esențial semnificațiilor subiective ale actorilor; în ceea ce-l privește, Marx este un raționalist, care vede acționând peste tot legități ascunse, motiv pentru faptele sale sociale (ca și cele ale lui Durkheim) nu cunosc inhibițiile weberiene. În general însă, pozitivismul desemnează versiunea feroce a *pozitivismul logic*, care exclude orice aserțiune despre un fapt ce s-ar afla în afara observației. Pentru acest curent, promovat de așa numitul "cerc filozofic de la Viena", nu existau nici structuri, nici forțe, nici instincte, sau procese dialectice. Tehnic, și a vorbi despre acestea este lipsit de sens: ele sunt, cel mult, niște abrevieri pentru regularități observabile din experiență (M. Hollis, op. cit., p. 44-45). De această ultimă versiune, foarte strictă, se apropie dorința de obiectivitate a noii generații de istorici, și, vom vedea, ea caracterizează și substratul filozofic al paradigmei propuse de generația de preistoricieni în ascensiune.

444 „Conceptul fundamental al pozitivismului - *faptul* - capătă însă [la începutul secolului XX, n.n.] o interpretare subiectivistă și agnostică specifică, care nu trebuie confundată cu spiritul de pozitivitate ce domină știința veacului trecut... *Spiritul pozitiv* (orientarea spre fapte și legi) al științei moderne nu se identifică astfel cu interpretarea lui filozofică ca *pozitivism*, căruia îi sunt specifice: refuzul teoriei generale: reducerea funcționalității filozofiei la o operă metodică de asamblare a datelor științelor; înțelegerea științei ca descriere și sistematizare a faptelor observate nemijlocit, fără a putea integra cele descrise într-o teorie cu valoare explicativă." (Al. Boboc, *Istoria filozofiei contemporane*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 26-27).

445 M. Hollis, *op. cit.*, p. 45.

446 Vezi B. Russel, A *History of Western Philosophy*, Ed. Clarion, New York, 1967, p. 659-674.

regularități provenite din observația repetată. Ne reamintim aici „adevărata cale" baconiană, despre care am luat act în capitolul metodologic.[447] Nu este deloc eronat să folosim, cu aceeași conotație - și uneori ca substitut - și sintagma de *empirism*, atunci când vom contrapune această linie de cercetare demersurilor mai îndrăznețe în reconstrucția istorică și mai încrezătoare în funcționarea logico-deductivă a cunoașterii umaniste.

Odată precizată semnificația termenilor, putem acum circumscrie mai bine cele două fenomene invocate mai sus: *concretizarea unei paradigme* și, în consecință, *revolta metodologică*, chiar dacă retrospectivă și întrucâtva lipsită de obiect, a noii generații arheologice împotriva fondatorului de școală, Vasile Pârvan.

Cel mai neliniștit avocat al tinerei generații ne apare, în declarații cel puțin, I. Nestor. Ne-am oprit asupra a două dintre textele sale, publicate în perioada interbelică. Ele ne-au reținut atenția prin claritatea punctelor de vedere, cu siguranță împărtășite în bună măsură și de colegii săi de generație, chiar dacă aceștia s-au arătat mai puțin interesați în declarații programatice. Într-adevăr, a invoca o unanimitate în privința atitudinii față de moștenirea metodologică a lui Pârvan ar fi o gravă exagerare. Ca și în cazul unora dintre istorici (Gh. Brătianu), unii dintre descendenții științifici ai magistrului Pârvan, ca Vl. Dumitrescu și R. Vulpe, sunt foarte rezervați cu criticile.[448]

Primul text a apărut în presă[449]-,deloc întâmplător, în *Cuvântul* lui Nae Ionescu -, la doar câțiva ani după dispariția lui Pârvan și curând după întoarcerea lui Ion Nestor din Germania. Declarația cuprinde observații edificatoare, dintre care ne vom permite să cităm pe larg.

„Istoriografia română modernă este, în urma transformărilor politico-sociale care caracterizează epoca de tranziție postbelică, angajată în adîncirea cu totul altor probleme decît cele care ocupau aproape exclusiv atenția istoricilor militanți înainte de marea conflagrație... În ceea ce privește țara noastră - care are probleme speciale în cadrul mișcării spirituale a Europei, cu care este solidară ca structură culturală și ca destin istoric - evoluția s-ar putea caracteriza ca o trecere de la *școala istorică romantică* - pusă în slujba unor *revendicări* naționale, deci în strictă dependență de *ethosul* popular preocupat de înfățișările vremelnice ale permanențelor istorice - la școala istorică modernă, de caracter *realist obiectivist*, a cărei tendință este fundamentarea realizărilor național-politice obținute în cadrul orientării depășite și zvîrlite cu toată dezinvoltura la recuzita formulelor istorice ruginite"[450](s.a.).

„[...] noua direcție a Istoriei românești are... a ține seama de un nou romantism istoric, reprezentat aproape numai, - sau, dacă vreți, mai ales de V. Pârvan. Acest romantism de dată postbelică a efectuat defrișarea unui teren al Istoriei naționale pe care vechea școală romantică românească îl neglija intenționat ori nevoit

---

[447] Consecințele unui astfel de model de înțelegere a cunoașterii sunt: „...*relativismul* (lipsa unui model real, obiectiv al «obiectelor percepției» și, deci, lipsa unui temei al adevărului); *anticonstructivismul* (reducerea gândirii la o simplă activitate de asamblare și sistematizare a datelor percepției, refuzul auto-activității gândirii logico-deductive); *descriptivismul* în înțelegerea funcțiilor teoriei științifice."(s.a., Al. Boboc, *op. cit.*, p. 27).

[448] Vezi, de exemplu, opiniile în privința *Geticii* (cf. S. Morintz, *loc. cit.*, p. 274-277).

[449] I. Nestor, Tendințe noi în istoriografia românească (1933), în *Arheologia Moldovei*, XII, 1988, p. 277-279;

[450] *Ibidem*, p. 277. Așadar, paradoxal, oricât de "realistă" și "obiectivistă" era noua direcție, ea căuta, totuși, "fundamentarea realizărilor național-politice" obținute de generația precedentă.

în capitole introductive și față de care noua școală obiectivistă schițează o simpatie nesusținută de o cunoaștere mai de aproape."[451]

Autorul continuă prin elogierea (contrapunctată) a meritelor lui Pârvan: „Am arătat pe vremuri, ... cu prilejul apariției grandioasei și semnificativei opere a lui Vasile Pârvan, *Getica*, - operă grandioasă și semnificativă *indiferent de valoarea instrinsecă de adevăr a ei* [s.n.] - cum prin sforțările noii școli românești de Arheologie - *care este cu totul o creație* [s.n.] - Minerva ieșită gata înarmată din capul lui Zeus - a spiritului lucid și îndelung pregătit al «Magistrului» - un întreg domeniu al *istoriei naționale* a fost reverificat și anexat tradiționalei «Istorii a românilor».[s.a] Prin revalorificarea trecutului traco-getic al poporului nostru, cu ajutorul confruntării textelor vechi cu *faptele* arheologice [s.a], școala *istorico-arheologică* [s.a] a lui V. Pârvan a redus, în primul rînd, la importanța cuvenită mitul latinității noastre, iar în al doilea rând a pus pentru România modernă problema istoriei ei *integrale* [s.a], fără preferințe cu origini în conjunctura politică. *Această atitudine, ea însăși o adaptare la o conjunctură politică nouă, care este aceea a principiilor obiective, deci în mare măsură a adevărului și deci a științei pure*, se integrează mai nesilit în orientarea de bază a spiritului occidental european, pentru care *cultura, în înțelesul larg de manifestare constructivă, intim și extern, este singura îndreptățire de existența ca atare a unei națiuni și a unui stat*". [s.n.]

Judecat în esență, avem de a face în urma realizărilor lui V. Pârvan ca șef de școală cu o îmbogățire și adîncire a trecutului nostru istoric ca o conjugare de prestigii, *la prestigiul latinității adăugându-se acel, nu mai puțin înălțător, al geto-dacismului nostru*, care trebuie să conducă inevitabil la o explozie a cadrelor tradiționale ale Istoriei Naționale, la saltul de la conceptul «Istoria românilor» la cel al «Istoria *României*»". (s.n.) Într-adevăr, devenea necesară „o istorie a Neamului *românesc în funcțiune de istoria pămîntului pe care îl locuiesc azi românii și pe care e foarte probabil strămoșii lor, într-o direcție sau alta, l-au locuit mereu*"[452] (s.n.). Deci, valorile științei, coordonatele naționale ale României Mari: iată două comandamente esențiale de care noua istorie trebuia să țină seama. Ca și, de altfel, noua arheologie, cea preistorică, care trebuia să caute nu numai România Mare, ci și pe cea străveche.

În privința noilor rigori științifice, preistoricianul, în căutarea obiectivității, nu mai putea fi istoric: îi despărțea palisada metodei, dincolo de care este abandonat și V. Pârvan. „Noua direcție romantică - aceea a Protoistoriei românești, - inaugurată de V. Pârvan, este în momentul de față, - datorită ritmului repede în care se mișcă viața spirituală a României moderne - depășită de către însăși școala creată de el. În parte această depășire a fost inițiată de Pârvan însuși. În felul acesta Pre- și Protoistoria românească se alătură de la sine istoriografiei românești, după ce folosindu-se de condițiile prielnice actuale și de faptul că au fost încetățenite la noi de un *nespecialist* (V. Pârvan, care era *istoric*, dar nu *preistorician*) spre a fi continuate de specialiști, au evoluat rapid... Alături de școala istoriei moderne cu cadre tradiționale, își face așadar, treptat, loc în sectorul determinant al spiritului românesc modern, și școala obiectivistă istorico-arheologică. Căci nu se poate contesta că Preistoria, ca și Protoistoria (diferind între ele de fapt numai întrucât se tinde la crearea mai multor catedre!) sunt *concepte*

---

451 *Ibidem*.
452 *Ibidem*, p. 278.

relative şi în parte înşelătoare, deoarece *este vorba de unul şi acelaşi domeniu al istoriei.* [s.n.] Doar *metoda* este diferită."[453](s.a.).

Cât priveşte comandamentele naţionale, ca parte a elitei, arheologii găsesc onorant să le răspândească didactic către mase: „Pre- şi Protoistoria au din punct de vedere social-politic covârşitoarea importanţă - pe care o împart egal cu şcoala modernă a «Istoriei românilor» - că *adâncesc în sufletele şi spiritele cetăţenilor actualei configuraţii politice care se numeşte România Mare în chip palpabil conştiinţa unui trecut adânc înfipt în timp...* Conştiinţa cât mai *reală* a trecutului cât mai îndepărtat este cel mai solid suport al sentimentului naţional şi al coeziunii naţionale. Că este aşa o dovedeşte la noi *ecoul pe care resurecţia trecutului anteroman al poporului nostru l-a avut în manifestările curente ale spiritualităţii româneşti actuale* [s.n.] şi în interesul maselor, interes manifestat prin frecvenţa cu care în nenumărate puncte ale ţării mai ales învăţătorii din sate aprind - licurici sclipind în noaptea indiferentismului «societăţii» moderne româneşti - luminiţa sfântă a dragostei de îndepărtaţii noştri strămoşi."[454](s.a.).

Nu putem decide în ce măsură autorul se gândeşte la "licuricii" extremei drepte, cum ne-ar putea sugera atitudinea sa puternic filo-germană[455] şi însăşi apropierea sa de *Cuvântul.* De altfel, încărcătura naţionalistă a discursului său, deşi foarte elocventă pentru modul în care noua disciplină se insera în societate, ne interesează mai puţin. Conform principiilor expuse în deschidere, vom trata permanent aceste dezvoltări naţionaliste drept elaborări secundare adresate consumului public, a căror relaţie cu teoria şi practica arheologică este mult mai nuanţată decât apare la prima vedere.[456] Oricum, această luare de poziţie nu este un doar un rezumat al idealurilor naţionale şi metodologice ale preistoriei interbelice, ci, în deplină continuitate ideologică cu viziunea lui I. Andrieşescu, o *ars poetica* la care se

---

453 *Ibidem.*

454 *Ibidem*, p. 278-279.

455 I. Nestor a ocupat, printre altele, şi funcţia de translator oficial al Legaţiei Germane de la Bucureşti, în timpul celui de-al doilea război mondial.

456 Arheologia, în demersul său de cunoaştere, este o ştiinţă şi, ca atare, în practică, ea *nu poate fi* naţionalistă; aplicarea acestei etichete arheologiilor naţionale europene, poate convenabilă, explică destul de puţin ceea ce arheologii fac, în practica lor cotidiană. Dacă am fi acceptat "sofismele de justificare" ale arheologilor, demersul nostru nu ar fi existat, sau ar fi avut o pagină. Într-adevăr, este inerentă o distanţă între practică şi discurs. Naţionalismul, oricât de frecvent invocat ca argument, nu explică, ci camuflează explicaţii. P. Veyne ne reaminteşte: "Istoria este unul dintre produsele cele mai inofensive pe care le-a elaborat chimia intelectului; ea devalorizează, depasionează, nu fiindcă restabileşte adevărul împotriva greşelilor partizane, cu fiindcă adevărul ei decepţionează întotdeauna şi fiindcă istoria patriei noastre se dovedeşte repede la fel de plictisitoare ca şi cea a naţiunilor străine... Pur şi simplu, atitudinea contemplativă nu se confundă cu atitudinea practică; cineva poate povesti Războiul din Pelopones cu o desăvârşită obiectivitate («atenienii au făcut asta şi peloponezienii asta», deşi este un patriot înflăcărat, dar nu-l poate povesti ca un patriot, deoarece un patriot nu se sinchiseşte de această povestire; ... nu avem pasiuni prin analogie." (*op. cit.*, p. 108-109).
Din acest motiv nu vom confunda cadrul general, care impune, desigur, nişte *priorităţi* în temele favorite de cercetare, cu realitatea faptică, cum nici nu vom considera că un anumit aspect al unei personalităţi individuale este evocator pentru întreg: "A fost odată un biolog care vedea cuţitele ca fiind «făcute pentru a tăia», care nega finalitatea în sectorul filozofiei biologice, care credea într-un sens al istoriei atâta vreme cât era vorba de teorie politică şi care dovedea activism de îndată ce se trecea la politica aplicată." (*ibidem*, p. 104). Aşadar, paradoxul creat de dorinţele antagonice de obiectivitate ştiinţifică, dar şi de angajament politic al istoriografiei, estompat sofistic de I. Nestor, este, în esenţa lui, doar aparent.

vor raporta - fără excepţie, dar în măsuri diverse - şi preistoricienii generaţiilor următoare.

Cel de-al doilea text asupra căruia ne-am oprit atenţia, apărut la câţiva ani distanţă, rezumă câteva consideraţii încă şi mai relevante pentru înţelegerea orizontului teoretic şi metodologic al noii paradigme: "Preistoria fiind o ştiinţă istorică ale cărei documente de bază sunt datele şi materialele arheologice, prima temă a cercetării preistorice a unei regiuni sau ţări nu poate fi, dacă cercetătorul vrea să fie atent a nu începe cu sfârşitul, decât adunarea şi clasificarea cât mai strânsă a însuşi materialului documentar cu care el, sau alţii după el, va avea de operat în reconstituirile de istorie politică sau culturală. Aceasta înseamnă totodată că *Preistoria este în temeliile ei metodice o ştiinţă inductivă, ale cărei concluzii nu pot constitui o cunoaştere pozitivă decât în măsura în care ele se desprind în chip necesar din studiul datelor şi materialelor arheologice. Dacă o speculaţie pendulând nemetodic, în încercări pripite de pătrundere a celor mai adânci rosturi ale vieţii preistorice, între inducţia unor fapte reduse la număr şi deducţia în virtutea unor concepte împrumutate din alte domenii de cercetare a unor concluzii atrăgătoare dar necontrolabile, poate fi o ocupaţie puţin laborioasă, adevărata Preistorie trebuie să înceapă cu organizarea şi cunoaşterea amănunţită a materialului documentar de bază.*"[457](s.n.). Aşadar, întreg raţionamentul lui F. Bacon este prezent aici, cu o fidelitate remarcabilă: "adevărata cale", pentru "adevărata" preistorie!

"Se cuvine aşadar să începem şi noi în cercetarea Preistoriei Ţării noastre cu începutul, şi nu cu sfârşitul, şi să ne străduim în primul rând să ordonăm materialul documentar, să căutăm a-l înmulţi în chip avizat acolo unde lipseşte sau este insuficient, să ne dăm exact seama de natura şi caracteristicile lui, de poziţia lui chronologică şi de primele concluzii de fapt pe care o astfel de tratare le impune."[458] Citându-l pe Childe, I. Nestor subliniază: "Primul pas pe calea transformării arheologiei într-o ştiinţă a fost să se stabilească o clasificare sistematică şi relevantă pentru materialele ei".[459]

Este clar că această declaraţie de independenţă empiristă se adresa unei anumite audienţe, că V. Pârvan era vizat direct - ca responsabil de excesul de deducţii şi „pendulare nemetodică" -, că tinerii încercau, de o manieră transparentă, să se contrapună vechii generaţii şi, în această privinţă, comentariile sunt inutile.[460]

Subliniem, însă, că cele două texte au reprezentat una dintre puţinele oportunităţi de care a beneficiat demersul nostru. În cuprinsul lor, întreg edificiul teoretic al arheologiei preistorice româneşti este prezentat şi justificat ideologic, filozofic şi teoretic: arheologia preistorică este o ştiinţă istorică, pozitivă, funcţionând în granițe naţionale; ea se ocupă cu sistematizarea datelor arheologice primare şi edifică interpretări istorice bazate pe acestea; platforma ei epistemologică şi filozofică este asigurată de istorie, metodologia este inductivă, iar stricteţea observaţiei empirice îi oferă garanţia obiectivităţii. Din acest ultim motiv, arheologului îi sunt interzise

---

[457] I. Nestor, Sabia de bronz de la Boiu, în *Sargeţia*, I, 1937, p. 155.
[458] *Ibidem*, p. 156.
[459] *Ibidem*, p. 155.
[460] Ion Nestor, de exemplu, nu s-a rezumat la declaraţii de principiu, dimpotrivă. Amintim aici elaborarea exemplară a punctelor sale teoretice de vedere, realizată în teza sa de doctorat, publicată în Germania şi din care observaţiile critice la adresa *Geticii* nu lipsesc (idem, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 22, 1932, p. 11-184, cf. S. Morintz, *loc. cit.*, p. 274-277).

speculațiile pripite, câtă vreme materialul documentar este insuficient. Când anume va fi acesta suficient, rămâne la latitudinea empirismului său să decidă. În orice caz, nu prea devreme.

Desigur, atitudinea reputatului specialist, cea pozitivă, nu poate fi contestată și ea și-a păstrat justețea peste decenii. Ea era cu atât mai firească în anii de marș triumfător al pozitivismului, în sânul unei generații dornice să se afirme prin contrast cu cea precedentă, pe baze științifice solide, și încă în contextul în care necesitatea tratării sistematice a materialului documentar, încă puțin și dispersat, dar în continuă creștere, se impunea cu stringență. Din nefericire, ea a indus arheologilor, pe termen lung, două iluzii: că arheologia nu dispune de un corpus teoretic propriu, altul decât cel al istoriei, și credința naivă în caracterul expozitiv al „faptelor" arheologice, care nu așteaptă decât să fie găsite și interpretate. Astfel, între arheolog și istoria pe care o poate nara el nu se află decât pământul și, dincolo de el, filtrul conservării parțiale, pe care, desigur, el nu îl poate controla. Unul din termenii ecuației actului de cercetare, subiectul, se vedea izolat drept constantă obiectivă, capabilă *să oglindească* fragmentele de trecut conservate, cu condiția respectării stricte a procedurilor metodologice.

În cadrul trasat de această filozofie empiristă, metoda stratigrafică și cea a tipologică se recomandau de la sine ca întrunind rigorile solicitate de noua știință a trecutului; ele caracterizau metodologic arheologia așa cum experimentul caracteriza fizică.[461] Însă atitudinea față de posibilitățile arheologiei de a reconstitui istoria nu putea fi decât una *sceptică*, aproape agnostică, de care Hume ar fi fost mândru: fără a mai pune problema fundamentelor cunoașterii lor,[462] arheologii aveau doar datoria să salveze puțina informație recuperabilă. Implicit, această informație era considerată a fi reprezentată de trăsăturile stilistice considerate ca empiric semnificative pentru reconstituirea tabloului general al *succesiunii* culturilor preistorice. Cât privește culturile preistorice în sine, acestea sunt înțelese ca *grupuri etnice conservatoare*, puternic atașate de „valorile" lor - exprimate în stilul de producere și decorare a artefactelor -, și a căror evoluție este influențată de episoade migratorii și difuziuni.

Însă consecințele premiselor filozofice - propuse de Pârvan, acceptate explicit de Andrieșescu și, în substrat, de elevii lor - nu se opresc la această schiță sumară și imaginară cu privire la esența organizării și evoluției societăților preistorice. Atributele de „vegetativ", „etnografic", „adânc fond de cultură populară" trădează, în fapt, o asociere spontană între comunitățile preistoriei și „eterna" lume rurală. Odată acceptată această ispititoare sugestie, colectarea informațiilor paleoetnografice putea fi pe bună dreptate abandonată: o privire perspicace aruncată asupra satelor românești, completată cu un număr variabil de indicii sugerate de contextele arheologice erau suficiente pentru a reconstitui lumea dispărută. Această premisă, fiică a simțului

---

[461] Vl. Dumitrescu, *Cursuri universitare*..., p. 152-154.

[462] Arheologia preistorică va ajunge pe această cale în plin paradox epistemic, destinul invariabil al pozitivismului: "Quant au positivisme, qui n'était ni assez grandiosement illuminé pour s'abandonner aux conceptions de la théologie et de la philosophie rationelle, ni assez sévèrement réaliste et intellectuellement aguerri pour couper le mal à sa racine, il este arreté précisément a michemin, c'est-à-dire au concept du développement ou de l'évolution, et il a ainsi proclamé comme le vrai philosophie de l'histoire la philosophie de l'évolution, comme loi explicative du développement...le développement lui même" (B. Croce, *Matérialisme historique et économie marxiste*, Ed. Giard-Brière, Paris, 1901, p.7).

comun, şi nu a celui istoric, a făcut ca *organizarea socială* a societăţilor preistorice să devină o premisă teoretică, nu un obiect de cercetare în sine.

Putem concluziona că, în perioada interbelică, condiţiile unei *paradigme* se maturizaseră, iar „ştiinţa normală" putea începe. Arheologia preistorică dispunea de un *corpus teoretic de bază* (cel istoric), de o *metodologie* proprie (mariajul stratigrafie-tipologie), de nişte *obiective de cunoaştere* clare (stabilirea secvenţelor de evoluţie culturală de pe teritoriul naţional) şi, mai ales, de o *comunitate de cercetători* capabili să o susţină şi să rezolve tot mai numeroasele probleme de tip „puzzle" care stăteau să apară.

Însă, prin înseşi fundaţiile sale, noua paradigmă suferea de severe limite teoretice, iar printre ele se afla dezinteresul pentru propria teorie. Consecinţele vor fi de durată: covârşiţi de volumul tot mai mare al informaţiei, dar şi educaţi în spiritul empirismului, tot mai numeroşii preistoricieni vor uita cu desăvârşire că, oricât de riguroasă le va fi observaţia, ei încep, oricum, cu „sfârşitul", atât de blamat de Ion Nestor, adică cu teoriile aflate în uz *înainte* de inaugurarea cercetării în teren. Preocupată să devină ştiinţă pozitivă, adică să facă bine "primul pas", arheologia se va opri imediat după el şi în afara istoriei, care o aştepta la sfârşitul drumului.

Această derivă se datora modului particular de funcţionare a celor trei nivelele teoretice propuse de noi în deschidere. Noua paradigmă accepta *o teorie idealistă, normativă* asupra culturii, în nivelul teoretic înalt; astfel, ancorată în credinţa că artefactele sunt rezultatul unor norme culturale (sau modele de comportament) rigide, ea putea edifica în siguranţă corelaţiile empirice în *nivelul inferior* de generalizare teoretică (cele tipologice şi stratigrafice); marea absenţă o constituia însă *teoria de rang mijlociu*, din moment ce analogiile istorice care explicau comportamentul omului preistoric erau cu totul generale, proveneau, de o manieră implicită, din mediul rural contemporan şi nu puteau fi contextualizate corespunzător. Şi cum - să ne fie scuzată platitudinea -, cercetarea istorică caută în permanenţă să afle aspecte necunoscute, inedite, ea nu poate poposi asupra fenomenelor acceptate ca de la sine înţelese. Or, teoria cultural-istorică grefa noile informaţii pe un trunchi de certitudini fundamentale, cum sunt semnificaţia unilaterală, normativă a culturii materiale, sau organizarea patriarhală, conservatoare a grupurilor sociale preistorice. Se înţelege că singurele aspecte inedite care îi puteau popula interesul rămâneau *diversitatea stilistică* a normelor preistorice şi corolarul său, distribuţia sincronică şi diacronică a acestei diversităţi (crono-chorologia). Aşa cum curiozitatea istorică se vedea deja pusă în formă de un mănunchi de false certitudini teoretice, tot astfel drumul spre o naraţiune istorică se vedea obturat de caracterul intelectual static al corelaţiilor tipologice şi stratigrafice. Acestea din urmă, deşi garantate de observaţia riguroasă, dădeau în aşa măsură senzaţia de provizoriu, încât fluidizarea lor într-o tramă narativă devenea un efort temerar şi riscant. Cea mai prudentă soluţie - şi, după cum deceniile care au urmat ne vor convinge, cea mai populară - o reprezenta proiectarea observaţiilor arheologice primare într-o poveste ce respira un aer obiectivist. Aşa se deschide nesfârşita „cronică" a culturilor arheologice, căreia i se adaugă zelos noi capitole şi, după răscolirea sedimentelor pe întreg cuprinsul ţării, mai ales rescrieri ale paginilor anterioare. Aceste deficienţe, care, în epocă interbelică, existau doar virtual şi nu puteau fi percepute ca atare, vor rămâne să greveze timp de decenii teoria arheologică românească.

În orice caz, în anii '30, şcoala cultural-istorică europeană, prin medierea idealtipului său german, se putea mândri cu un nou prozelit.

III.2.6.4. Cercetarea de teren: tehnicile de săpătură

În sincronie cu edificarea unor premise teoretice clare şi cu delimitarea metodelor de cercetare, are loc o reacţie de armonizare a tehnicilor de săpătură cu noile obiective de cunoaştere. Aşa cum vom avea ocazia să sesizăm pe parcurs, exerciţiul practic al metodelor va căpăta o autoritate de necontestat în lumea profund empiristă a arheologilor. Se edifică acum un adevărat ideal de profesionalism: competenţa în domeniul tipologiei, căpătată prin manipularea unui set tot mai mare de artefacte, trebuia însoţită de o capacitatea de identificare riguroasă a succesiunilor stratigrafice. Înţelesul acestei succesiuni era, cel puţin deocamdată, decis de constelaţiile de norme stilistice care se succedau într-un sit.[463]

În fapt, o anumită tehnică de săpătură avea să se impună autoritar asupra cercetării preistoriei în perioada interbelică: cel pe care Hubert Schmidt îl aplicase cercetărilor de la Cucuteni. Într-adevăr, dat fiind puternicul ascendent de care dispunea şcoala germană de preistorie, tehnica de săpătură a lui H. Schmidt s-a recomandat ca ideal cercetării arheologice româneşti şi a fost prompt preluată, odată cu sistemul de periodizare şi de clasificare stilistică a ceramicii pe care îl edificase specialistul german pentru cultura Cucuteni. Însă acest model de săpătură avea serioase lipsuri, aşa cum avea să se remarce, cu justeţe, mai târziu: "Monografia săpăturilor de la Cucuteni a stabilit schema fundamentală a marilor etape evolutive, Cucuteni A, AB şi B, pe baza unei analize stilistice definitive a ceramicii pictate. Cu toate acestea, eludarea *deliberată* a exploatării complexelor de habitaţie, urmărind strict succesiunea pe verticală a nivelurilor stratigrafice şi a tipologiei ceramicii, constituie imperfecţiunea metodei săpăturilor de la Cucuteni, deoarece ea nu putea defini complexe ceramice pe baza asocierii categoriilor şi grupelor stilistice ale ceramicii, necesare determinării etapelor secundare ale perioadelor cucuteniene... De aceea, săpăturile efectuate în aşezările cucuteniene între cele două războaie mondiale rămân marcate de aceeaşi imperfecţiune a metodei de săpătură, determinând pentru fiecare aşezare etapele cronologice corespunzătoare «etapelor stilistice» ale evoluţiei ceramicii cucuteniene, pe baza ansamblului ceramicii descoperite în funcţie de nivelurile stratigrafice, adică fără o ancorare în realitatea stratigrafică şi tipologică a complexelor ceramice corespunzătoare etapelor cronologice."[464]

Aşadar, oricât de coerent apărea sistemul lui Schmidt, el presupunea, prin viziunea sa strict verticalistă, renunţarea la un imens volum de informaţie arheologică. Obiectivele sale de cunoaştere se concentrau în jurul *artefactelor*, în particular al celor cu potenţial stilistic recunoscut (ceramica, îndeosebi cea decorată). În plus, această viziune nu înţelegea îngust doar artefactul, ci şi contextul său de provenienţă: loc comun al arheologiei contemporane, dezinteresul pentru dimensiunea topografică a contextelor impietează grav asupra delimitărilor realizate în plan vertical.

Limitele acestui sistem de săpătură şi înregistrare sunt remarcate, mai târziu, şi de Vl. Dumitrescu, care rememora astfel săpăturile de la Sultana: "...însemnările din

---

[463] Este cazul, spre exemplu, al primei periodizări a culturii Gumelniţa (Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 41-164).
[464] A. Niţu, Reconsiderarea Ariuşdului, *Studii şi comunicări. Muzeul Sf. Gheorghe*, nr. 1, 1973, p. 58.

carnet şi marcarea pachetelor cu obiecte se făceau după un criteriu destul de ciudat; indicându-mi rândurile de cazma săpate şi adâncimea, în centimetri, de la suprafaţa terenului, considerat punctul +-0. Suprafaţa terenului nefiind întotdeauna plată (şi la Sultana nu era), iar straturile de cultură nefiind nici ele perfect orizontale şi nici atât groase pe toată întinderea săpăturii - şi apoi mai intervin şi gropile! - evident că adâncimea absolută nu poate fi un criteriu stratigrafic valabil întotdeauna. Recunosc, de altfel, că şi noi am continuat câtva timp acest procedeu folosit atunci de mulţi arheologi."[465]

Faptul este confirmat şi de colegul de generaţie al lui Vl. Dumitrescu, R. Vulpe: „Condiţiile în care s-au îndeplinit săpăturile dintre 1936-1948 de la Izvoare, cu parcele limitate, separate între ele, cercetarea pe rând, la distanţe mari de timp şi în grabă, n-au îngăduit o explorare convenabilă decât în adâncime, întru urmărirea problemei stratigrafice. Pentru problema locuinţelor, care, desigur, nu este mai puţin importantă, aceste condiţii sunt departe de a fi fost cele mai potrivite. Explorarea liberă, în extensiune, pe suprafeţe mari, neapărat necesară pentru urmărirea unei asemenea probleme, n-a fost posibilă, rămânând mereu un deziderat de viitor."[466]

Existau însă şi excepţii, cum este cazul săpăturilor efectuate de L. Ferenc la Ariuşd, mult mai atente la succesiunea *evenimentelor* arheologice prezente în sit şi la dimensiunea lor topografică: "Ca metodă de săpătură, la Ariuşd s-au urmărit în modul cel mai detaliat complexele de habitaţie (locuinţe cu gropile stâlpilor, vetre în aer liber, cuptoare etc.) cu notarea riguroasă a ceramicii descoperite, după modelul săpăturilor din aria tripoliană, preocupate de la început de soluţionarea enigmei «platformelor» de lut ars, şi s-au determinat şase niveluri de aspect Cucuteni A, numerotate de sus în jos (II-VII), dintre care trei «niveluri de locuinţe», alternând cu «depuneri de resturi casnice», care manifestă denivelări periodice."[467] (s.a.).

Însă modelul de la Ariuşd nu s-a generalizat, în primul rând pentru că o viziune strict verticalistă se acorda suficient cu obiectivele de cunoaştere ale şcolii cultural-istorice, armonie ce nu va putea fi uşor compromisă nici în deceniile următoare. Din moment ce paradigmele selectează problemele practice de rezolvat şi mulţi factori, inclusiv sociologici, vor contribui, în timp, la fortificarea paradigmei tradiţionale, vom constata doar o vagă ameliorare a acestei tehnici de săpătură şi înregistrare în perioada postbelică. Impusă de practică şi de observaţiile repetate ale

---

465 Vl. Dumitrescu, Oameni şi cioburi, *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, XI, 1993, p. 37-38. Acelaşi autor afirmă, totuşi, că degajarea integrală a resturilor locuinţelor a început încă din perioada interbelică - mai precis în 1925, la Gumelniţa -, înainte de cunoaşterea progreselor realizate de cercetările sovieticilor în arealul tripolian (*ibidem*, p. 131). Această excepţie nu schimbă, însă, cu nimic opţiunea generală a arheologilor pentru o viziune verticalistă. O vom regăsi, încă vivace, şi în arheologia românească contemporană.

466 R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1957, p. 37. Desigur, la data publicării monografiei de la Izvoare, cercetarea de la Hăbăşeşti devenise deja un model ideal, în funcţie de care sunt judecate retrospectiv săpăturile interbelice.

467 A. Niţu, *loc. cit.*, p. 57. Şi I. Nestor recunoaşte meritele lui Ferencz - deşi consideră că acesta a fost influenţat de Schmidt, a cărui glorie a umbrit activitatea arheologului maghiar -, care, începând cu 1907, este responsabil de "executarea unor *săpături sistematice şi metodice*, apte de a pune la dispoziţia interpretării istorice observaţii, date şi materiale bine verificate" (*Consideraţii asupra semnificaţiei...*, p. 25). Merită, totuşi, amintit că Ferencz devansează cu doi ani demersul iniţiat de specialistul german, iar tehnica sa de cercetare se distinge net de cea a lui Schmidt.

realitățile stratigrafice din teren, sau, mai grav, asimilată sub impactul modei și corectitudinii politice, deseori parțial înțeleasă și, oricum, concentrată la cel mai modest nivel teoretic, această adaptare din mers a tehnicilor de săpătură nu va fi capabilă în sine să propună renovații teoretice majore în privința înțelegerii vieții și societății omului preistoric. Din același motiv, al spațiului teoretic în care se desfășurau, noile tehnici de săpătură, aparent sistematice și prolifice, vor disimula eșecurile repetate de dezvoltare *reală* a cunoașterii istorice.

III.2.7. Epoca "fosilelor directoare": fondarea unei arheologii a paleoliticului

Deceniile interbelice, fertile pentru arheologia preistoriei târzii, reprezintă, și pentru cercetarea paleoliticului, era profesionalizării. Cu toate acestea, în continuare, cercetarea acestei perioade îndepărtate nu se încadra priorităților unei societăți mai interesate de trecutul propriu, decât de cel al umanității în genere. De altfel, în România, paleoliticul va rămâne, până astăzi, o lume străină, excesiv de exotică, demnă de un interes mai degrabă geologic și doar ilicit strecurată în ansamblul istoriografiei.

Etapa pe care o discutăm aici, evoluând în jurul vizitei efectuate în România de abatele H. Breuil, în 1924, este, din punct de vedere al achizițiilor metodologice, relativ omogenă. Chiar dacă realizările sale nu sunt uniforme, ea mărturisește un cadru teoretic deja stabil - chiar dacă în întregime importat - și amplifică informația arheologică, în așa fel încât, la sfârșitul perioadei, primele sinteze nu vor întârzia să apară.

Dat fiind exotismul de care se făcea responsabilă umanitatea paleolitică, cercetarea va rămâne slab (sau deloc) instituționalizată. Ea este aproape integral opera câtorva personalități - J. Teutsch, M. Roska, N. N. Moroșan și C. S. Nicolăescu-Plopșor - și este caracterizată de un mimetism teoretic și metodologic, de alfel previzibil, față de cercetarea paleoliticului în perspectivă franceză.

Director al Muzeului de arheologie și Științe naturale din Brașov, Teutsch, un farmacist autodidact, este autorul descoperirii sitului aurignacian de la Cremenea-Sita Buzăului (Covasna), în 1910. Rezultatele săpăturilor sale vor fi publicate în 1914, constituind, pentru rigorile epocii, un model de precizie și reprezentând un moment important în cunoașterea paleoliticului de pe teritoriul Transilvaniei.[468]

Mult mai prolifică va fi activitatea lui Marton Roska, căruia i se datorează identificarea mai multor situri paleolitice și efectuarea a numeroase sondaje și săpături sistematice, între 1911 și 1935.[469] Cele mai cunoscute cercetări rămân cele din peșterile de la Ohaba-Ponor și Cioclovina, dar și verificările stratigrafice și săpăturile efectuate la Cremenea-Sita Buzăului, (în punctele "malul Dinu Buzea", Valea Chichereului, Poieniță etc.), ca și sondarea unui mare număr de situri din Hațeg, Bihor, sau Maramureș. În urma acestei pasionate activități, Roska a recuperat colecții faunistice și litice bogate, parțial studiate, în 1924, de către abatele Breuil, care va participa, de

[468] Al. Păunescu, Exposé..., p. 18;
[469] M. Roska, Săpăturile din peștera de la Cioclovina, în *Publicațiile Comisiunii Monumentelor Istorice*, II, Cluj, 1923, p. 27-55; idem, Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925, în *Dacia*, II, 1925, p. 404-409; idem, Recherches nouvelles sur le Solutréen de Transylvanie, în *Bul. Societ. de Științe Cluj*, IV, 1929, p. 85-86;

altfel, şi la săpăturile efectuate de M. Roska la Ciclovina, Igriţa şi Ohaba-Ponor. Girul ştiinţific al preistoricianului francez va avea ulterior consecinţe şi în sprijinul financiar, până atunci modest, de care va beneficia activitatea lui Roska.

La rândul său, geologul N. N. Moroşan a ilustrat strălucit meritele acestei etape de cercetare.[470] El reia, în 1927, cercetarea punctului "la Pichet" de la Mitoc, pentru ca, în 1928, să descopere primele artefacte musteriene în situl de la Ripiceni-Izvor (semnalat de Gr. Ştefănescu), realizând în consecinţă câteva sondaje aici, între 1929-1930. În bogatele sedimente de loess de la Ripiceni, Moroşan recuperează resturi de faună pleistocenă, dar şi utilaje aparţinând paleoliticului superior. Între 1925-1926, el efectuează săpături în peştera Stânca-Ripiceni, atribuind vestigiile materiale de aici aurignacianului. Intensele cercetări de teren, care se adaugă sondajelor amintite, îi vor permite să identifice numeroase situri paleolitice între Ştefăneşti şi Mitoc, pe Valea Prutului.

Destinul cercetării paleoliticului în România va fi preluat, către finele decadelor interbelice, de către un membru activ al seminarului lui Ioan Andrieşescu, C. S. Nicolăescu-Plopşor. Încă din 1923, Plopşor descoperea primele utilaje musteriene la Cleanov, în judeţul Dolj. Va efectua aici săpături, în colaborare cu Ion Nestor, în 1924, 1926 şi 1938. În 1929, realiza trei sondaje în Peştera Muierilor, recuperând câteva artefacte atribuite musterianului şi magdalenianului.[471]

Încununând toate aceste progrese, anul 1938 aduce primele sinteze asupra evoluţiei culturilor paleolitice în arealul geografic românesc: *Le Paléolithique en Roumanie*, publicată de C. S. Nicolăescu-Plopşor, în *Dacia* V/VI, şi *Le Pléistocene et le Paléolithique de la Roumanie de Nord-Est* a lui N. N. Moroşan, apărută în *Anuarul Institutului Geologic al României*, vol. XIX. Apariţia monografiei lui N. N. Moroşan şi a tezei de doctorat a lui Nicolăescu-Plopşor reprezintă, din punctul nostru de vedere, un potrivit jalon teoretic şi metodologic pentru arheologia paleoliticului din epoca interbelică. Mai mult, lucrările menţionate sintetizează nu numai informaţia disponibilă la acea dată, dar evidenţiază şi germenii unei concepţii de cercetare aparte, ce se va dovedi extrem de stabilă peste decenii.

Ambele lucrări sunt devotate unei viziuni geologice, naturaliste şi trasează adânc orizontul în care se va dezvolta arheologia paleoliticului din România timp de decenii. Sunt, de altfel, cadrele pe care le-am definit, pentru arheologia paleoliticului din Europa, drept modelul Breuil/Peyrony, foarte apropiate în spirit de paradigma cultural-istorică a preistoriei târzii. Într-adevăr, deşi bătătorea căile paleontologiei, arheologia paleoliticului îşi manifesta deja o nedisimulată simpatie pentru premisele paradigmatice cultural-istorice. Căutând iniţial "stadii", apoi "etnii", ea ajunge în ipostaza incomodă de a amesteca principii umaniste cu deprinderi geologice şi paleontologice. Astfel se vede elaborată metodologia just definită de către un A. Bietti drept *crono-tipologică*.[472]

---

470 Vezi în acest sens, pentru o imagine mai completă, actele simpozionului dedicat lui N. N. Moroşan, în *SCIVA*, tom 45, nr. 3, 1994.

471 Al. Păunescu, *loc. cit.*, p. 13.

472 A. Bietti, Normal Science and Paradigmatic Biases in Italian Hunter-Gatherer Prehistory, în G. A. Clark (ed.) *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research*, Univ. of Pennsylvania Press, 1991, p. 259-281.

Specialistul italian sesiza cu justeţe amestecul teoretic particular pe care îl presupune această viziune: pe de o parte, conceptul de cultură are o filiaţie umanistă, faciesurile arheologice fiind alcătuite din anumite forme de artefacte; prin urmare, atât cultura în sine, cât şi proiecţia sa arheologică, sunt lipsite de o dimensiune comportamentală - obişnuită în antropologia anglo-saxonă - şi sunt înţelese exclusiv ca fiind alcătuite din *tipuri*, simboluri materiale ale ideilor oamenilor din trecut; tipurile capătă valoare de index fosil, după modelul geologiei tradiţionale. Pe de altă parte, influenţa ştiinţelor naturale este foarte vizibilă şi în conceptul de *evoluţie*, înţeleasă nu atât ca o evoluţie a sistemelor culturale luate ca întreg, ci ca o *secvenţă cronologică de evenimente* documentate paleontologic prin industriile litice. Toate acesta trăsături caracterizează şi primele sinteze asupra paleoliticului din România.

În primul rând, ambele lucrări amintite susţin disjuncţia fermă dintre *natură* şi *cultură*. Absenţa completă a unor observaţii privind evoluţia tipurilor umane (C. S. Nicolăescu-Plopşor), sau doar menţionarea câtorva descoperiri antropologice (N. N. Moroşan), sugerează o viziune obiectivată asupra *naturii*, ce acţionează exclusiv "din exterior", în general prin contingenţe climatice. Cu atât mai mult o etajare evoluţionistă a orizontului cognitiv - în funcţie de tipurile ce caracterizează evoluţia antropologică - lipseşte în această etapă. Această omisiune nu este câtuşi de puţin surprinzătoare, nivelul de cunoaştere al epocii permiţînd cel mult speculaţii gratuite asupra tipurilor umane anterioare lui *Homo sapiens*.

Ceea ce merită subliniat aici este că, începând chiar cu această etapă şi constant în continuare, "primitivitatea" paleoliticului va rămâne tehnologică şi culturală, nu somatică: cultura materială a epocii este integral opera unui om gânditor, indiferent de morfologia sa anatomică. În acest sens, evoluţionismul este tratat ca un cadru general de orientare stadială a metamorfozelor istorice, sensul lamarckian (sau darwinian), transformist, fiind ignorat: adaptarea şi selecţia nu vor constitui factori invocaţi în mutaţiile culturale sau somatice, iar discursul asupra evoluţiei se va baza exclusiv pe *argumente de ordin cultural*.[473] Ca nivel teoretic general, arheologia paleoliticului din România va prefera, aşadar, mitul iluminist al unităţii umanităţii sugestiilor darwiniene şi, în acest cadru de securitate filozofică, ea se va ocupa exclusiv de sistematizarea culturilor materiale.

Viziunea "istorică" asupra tehnocomplexelor paleolitice este susţinută şi de interpretările difuzioniste, fidele convingerilor lui Breuil: culturile arheologice reprezintă unităţi para-etnice, supuse migraţiilor şi invaziilor (industriile Levalloisiene vin din Orient, Aurignacianul din Asia etc). Nu este invocată nici o diferenţiere fundamentală faţă de evoluţia istorică ulterioară, în acest sens perioada paleolitică nedistingându-se decât prin amploarea acestor mutaţii de celelalte perioade preistorice.[474] Cât priveşte evoluţia diacronică a acestor "culturi", ea se face prin

---

473 Evoluţionismul radical nu va beneficia niciodată de o argumentaţie coerentă în viziunea paleoliticienilor români. Numărul antropologilor implicaţi în studiul omului fosil va fi constant redus, demersul lor rămânând preponderent tehnic. În privinţa evoluţiei umane, climatul teoretic asigurat de istorie (responsabil de credinţa în omogenitatea intimă a umanităţii) şi lipsa unei alternative teoretice (ca antropologia cognitivă) va fi decisiv, până în ziua de astăzi.

474 Facem precizarea că, întrucât atât evoluţionismul, cât şi difuzionismul constituie grile foarte generale pentru ordonarea transformărilor culturale, nu era de aşteptat un conflict fundamental de concepţie între cele două orientări, aşa cum s-a manifestat el în etnologie şi antropologie. Această coabitare, uşor

transpunerea exactă a stadiului succesiunii acestora în Franţa, şi prin ancorarea secvenţelor stratigrafice la sistemul geocronologic alpin.

Viziunea *verticalistă-stratigrafică*, preocupată în special de delimitarea secvenţelor evolutive regionale, este încă şi mai evidentă în cazul cercetării paleoliticului, pentru care afinităţile cu metodele geologilor sunt explicite. Ca şi în cazul preistoriei târzii, necesitatea unei cronologii regionale justifică pe deplin acest interes pentru *succesiunea* culturală, cu atât mai mult cu cât, după compromiterea hazardatelor analogii evoluţioniste de către etnologi, cunoaşterea modului de viaţă al omului paleolitic apărea drept o misiune dintre cele mai dificile. Reamintim că influenta "straight archaeology" franceză nu manifesta vreo apetenţă pentru paleoetnografia paleoliticului, mulţumindu-se să sistematizeze empiric industriile litice.

În consecinţă, criteriul tipologiei formale a materialului litic se vede investit şi în cercetarea românească cu o deplină consistenţă. Ameliorând principiul "fosilelor directoare", diviziunile pe criterii tipologice capătă acum şi o dimensiune geografică, nu numai una diacronică: utilajele semnalează nu numai stadii generale de evoluţie tehnologică, dar şi tradiţii tehnice învecinate. Utilajul litic devine, de acum încolo, atât *obiectul* metodei, cât şi *subiectul* "cultural" caracteristic paleoliticului. Însă continua rafinare a taxonomiei culturale va conduce la o risipire a vieţii omului paleolitic în spatele propriilor unelte.

Ca şi în cazul utilajului litic, recuperarea materialului faunistic avea în vedere stabilirea *secvenţelor succesive ale asociaţiilor faunistice*, a căror constituţie doreşte să ne edifice, cu preponderenţă, asupra caracteristicile generale ale mediului şi etapelor climatice; în aceste condiţii, se înţelege că observaţiile cu privire la comportamentul de subzistenţă al omului paleolitic rămân cu totul speculative.

Pentru prima dată, însă, cei doi autori expun necesitatea studiilor complexe impuse de specificitatea perioadei paleolitice: geografia, geologia, climatologia, paleontologia şi arheologia reprezintă disciplinele la care paleoliticianul trebuie să facă în mod necesar apel pentru înţelegerea fenomenelor culturale. O astfel de concepţie, emisă într-o perioadă în care cronologia paleoliticului se rezuma în întreaga Europă la biunivocitatea taxon-stratigrafie, iar descoperirile antropologice încă hrăneau aprinse polemici, ne apare conformă volumului de informaţie al epocii. Mai mult, conturarea unui cadru climatic al cuaternarului de pe teritoriul României de către C. S. Nicolăescu-Plopşor, ca şi rigoarea metodologică a lui Moroşan, transformă cel două sinteze în realizări clasice. Conceptual, în ambele lucrări tiparele empiriste sunt evidente, iar propensiunea pentru metodă efectivă.

Însă, în ciuda evidentelor progrese înregistrate, priorităţile istoriografiei şi ale politicii universitare din România epocii s-au dovedit a fi altele, iar cercetarea paleoliticului nu a beneficiat de un sprijin financiar consistent, sau măcar de un interes

---

eclectică, motivată, în fond, de ideea "hazardului" istoriei, a impus atât o formalizare a proceselor adaptative, cât şi o superficială interpretare a schimbărilor culturale şi nu a avut decât avantajul excluderii, în general, a dogmatismului interpretărilor. Ceea ce nu este neapărat şi meritoriu, câtă vreme această lipsă de dogmatism arată mai degrabă nesiguranţa teoretică; această incertitudine nu era, însă, vizibilă, din moment ce se repliase într-un orizont teoretic rar atins în practica curentă.

consecvent. Din aceste motive, ea va intra în epoca postbelică pe o poziţie academică cu totul periferică.

* * *

Întrucât, în continuarea excursului nostru, vom urmări o etapă foarte specială din evoluţia arheologiei preistorice româneşti, în care contextul instituţional şi statutul ideologic al cercetării preistorice se schimbă într-o măsură importantă, o schiţă a concluziilor atinse în cuprinsul acestui capitol ne apare binevenită.

Modernizarea convulsivă a accentuat, în societatea românească din prima jumătate a secolului XX, competiţia obsedantă pentru valori autentice. Elitele îşi conservă menirea pedagogică naţională şi, înarmate cu instrumente conceptuale forjate de gândirea occidentală, încearcă definerea şi redefinirea specificului naţional. Istoria rămâne rezervorul natural de argumente pentru ornarea acestei versatile identităţi de grup. Activa notă naţională, prezentă atât la romantici, cât şi în operele "şcolii critice", se va manifesta şi în istoriografia pozitivistă a "noii şcoli", în ciuda purificării de subiectivitate pe care o urmăreau sistematic ultimele două direcţii istoriografice. Însă maturizarea discursului istoric întreprinsă de "critici" reprezintă o realitate. Ea permitea noii generaţii de istorici să beneficieze de un cadru documentar bogat, în măsură să le încurajeze orientarea spre un discurs istoric pozitivist, sobru, monografic.

Expediţia pornită către căutarea identităţii etnice româneşti - care recuperează, printre altele, evul mediu -, se îndepărtează rapid de *limes*-ul istoric fixat de iluminişti şi romantici în dreptul războaielor daco-romane şi se adânceşte către negura barbară de dincolo de această frontieră cronologică. Această modificare de repere dispunea de un solid suport ideologic. Într-adevăr, noua ideologie naţională - a cărei vehemenţă de discurs se va accentua către finele epocii interbelice - se încredea tot mai puţin în beneficiile aduse de occidentalizarea României şi vedea în avansul modernizării spectrul ameninţător al alienării românilor de esenţa lor istorică. Fortificarea acestui ireductibil "suflet etnic" apărea ca o misiune presantă, în particular pentru tânăra generaţie intelectuală, dezamăgită de sistemul politic, de repetatele crize economice şi de deriva valorilor care copleşise, în opinia lor, societatea românească. Orientarea ideologică naţionalistă oferă o puternică motivaţie pentru identificarea esenţei "sufletului etnic" în secvenţa istorică traco-getică. Pe rând, epoca fierului, epoca bronzului şi neoliticul se vor ivi din întunericul în care se ascundeau pentru a argumenta unitatea şi individualitatea istoriei naţionale a românilor. Arheologia profită din plin de climatul naţionalist şi, prin persoana practicienilor săi, nu în puţine situaţii, înţelege să-i vină în întâmpinare şi să-şi adapteze discursul epocii şi societăţii care o încurajase să se dezvolte.

În cadrul de succesive revolte intelectuale şi de ascensiune a pozitivismului, arheologia românească interbelică va respecta fidel nu doar priorităţile tematice, ci şi valorile critice ale istoriografiei. Tocmai din această raţiune, ea se îndepărtează, în orizontul metodologic, de scrisul istoric tradiţional. Această sciziune metodologică intervine subit, pe durata a doar două decenii, între 1910 şi 1930, interval în care matricea instituţională şi teoretică edificată de V. Pârvan şi I. Andrieşescu se vede ocupată de tinerii lor discipoli. Noua generaţie demonstrează o propensiune evidentă pentru metodă, lizibilă atât în cuprinsul declaraţiilor sale de principiu, cât şi în

acurateţea descrierilor stratigrafice şi în scrupuloasa descriere a materialului arheologic. Tinerii arheologii deschid o direcţie de cercetare realistă, coerentă, măsură a profesionalizării. Însă realismul preluat de arheologia preistorică românească - soluţie deplin adecvată necesităţilor epocii - suferea, de la bun început, de tarele recunoscute astăzi ca trăsături ale empirismului naiv: aplicat, pretenţios cu metoda, el rămânea deficitar ca structură teoretică.

Încadrarea desăvârşită a noii ramuri arheologice în tradiţia cultural-istorică, proprie întregii arheologii europene în epocă, este indiscutabilă. Definitoriu, în linii generale, pentru această paradigmă de cercetare este, în primul rând, fundamentul său filozofic empiric: comandamentele pozitiviste nu fac distincţia între faptele culturii şi cele ale naturii; obiectivitatea cercetării este asigurată de "faptele" arheologice, obiecte exterioare conştiinţei şi percepţiei, posibil de sistematizat prin observaţie riguroasă.

O premisă fundamentală completează acest eşafodaj: după modelul societăţilor rurale - pentru care România epocii oferea încă generoase exemple -, şi sub influenţa ideilor dominante în arheologia şi etnologia epocii, cultura timpurilor preistorice este considerată *inertă*, *conservatoare*, *normativă*. Această premisă, care ocupă nivelul teoretic înalt, argumentată explicit de Pârvan sau Andrieşescu, se va insinua treptat în practica discipolilor lor şi va deveni implicită. Oferind un *arhetip filozofico-teoretic* al culturii, valabil pentru întreaga preistorie şi pentru nivelul superior şi mediu de teorie, această convingere va orienta practica arheologică românească către cel mai modest orizont teoretic, cel al corelaţiilor empirice, evacuând totodată interesul pentru diversitatea *comportamentală* de conţinut a culturilor preistorice.

Obiectul ce revine cercetării arheologice va fi, într-o astfel de abordare, edificarea taxonomiei culturale regionale. Misiunea practică a arheologului consta în realizarea diferenţierilor formale dintre artefacte şi delimitarea diferitelor unităţi culturale. Aceste unităţi, culturile arheologice, fundamental omogene în manifestările lor temporale şi spaţiale, sunt spontan relaţionate unităţilor etnice. Schimbările, în perspectivă sincronică sau diacronică, vor fi inerent atribuite elementelor exogene, acţionând prin intermediul difuziunii (migraţii, invazii),[475] deşi diferite elemente de ordin intern, cum ar fi fenomenele de "degenerescenţă culturală" pot fi uneori invocate. Este evident că misiunea unei astfel de arheologii este fundamental *descriptivă* şi *ordonatoare*. Ea asigură succesul tipologiilor formale şi îndepărtează serios interesul cercetătorului de la individualitatea organizării interne a unei astfel de unităţi culturale, în favoarea preocupărilor privind distribuţia spaţio-temporală a artefactelor. În aceste condiţii, paradigma cultural-istorică expedia problemele de rezolvat ("puzzle") la

[475] Migraţii care, desigur, nu afectau în puncte esenţiale trunchiul ancestral al continuităţii şi unităţii naţionale. De exemplu, C. Daicoviciu, deja profesor la universitatea din Cluj, şi care preluase şi el, de la Vasile Pârvan, misiunea de cercetare a civilizaţiei dacice, are o viziune interesantă - şi foarte apropiată de cea a lui I. Andrieşescu - privind continuitatea de locuire. Prezentând bazinul carpato-danubian ca o fortăreaţă, el afirma: "Dans ce bassin carpatho-danubien, on rencontre depuis l'antiquité, *le même peuple*; il s'y maintenu malgré les infiltration partielles, pacifiques ou violentes, d'autres races qui ont pu constituer temporairement des îlots étrangeres dans la masse homogène de la population où elles ont fini par se fondre entièrement" (s.n., C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945, p. 8). Şi în lucrarea sa, ca şi în *Der Stand...*, manipularea grupelor culturale, a culturilor arheologice, este definitiv asimilată.

periferia cronologică şi spaţială a diferitelor unităţi de cultură materială, preocupându-se doar accidental de *interiorul* acestora.

În ceea ce priveşte cercetarea paleoliticului, ramură arheologică aflată încă în adolescenţa sa ştiinţifică, aceasta beneficiază de o anumită individualitate în cadrul preistoriei. Din punct de vedere teoretic, tânăra subdisciplină se plasa în aceeaşi familie teoretică cultural-istorică, echilibrată doar de stadialismul evoluţionist general acceptat în epocă şi perpetuat de viziunea geologică a practicienilor.

Tot în anii interbelici sunt stabilite şi idealurile de profesionalism ale noii comunităţi disciplinare, încununare a tendinţelor mai sus amintite: formaţia preponderent istorică a practicienilor - cu excepţia unei părţi a specialiştilor în arheologie clasică -, erudiţia, metoda şi sobrietatea. Infrastructura acestor calităţi profesionale era asigurată de platforma ideologică naţională şi de cadrul instituţional centralizat. Urmaşii lui Pârvan, de acum plasaţi în poziţii academice şi de cercetare sigure, iniţiază ei înşişi constituirea unei asociaţii profesionale, menite a asigura nu numai controlul ştiinţific al cercetărilor arheologice, dar şi o îmbunătăţire a propriului lor statut profesional.[476]

Aşa cum vom vedea, centralizarea sub egida statului, la început timidă, iar ca sprijin financiar aproape inexistentă, va deveni o trăsătură definitorie, atât a vieţii academice, cât şi a practicii arheologiei româneşti. Ea va prelua planurile de cercetare, ierarhia internă a disciplinei şi politica publicistică. Regimul comunist moştenea, aşadar, o structură închegată: arheologia avea deja o capitală, Bucureştiul şi, încă din perioada interbelică, se poate invoca o cercetare cu standarde ştiinţifice impuse de Muzeul Naţional de Antichităţi, viitorul Institut de Arheologie. În condiţiile rarităţii specialiştilor, elevii lui Pârvan, cu sprijinul acestuia, prin meritele lor individuale şi prin şansa pionieratului, vor acumula un capital simbolic greu de contestat, pe care îl vor transfera ei înşişi noului context ideologic.

În linii generale, acesta este orizontul pe care se va suprapune autoritar noua interpretare obligatorie a istoriei. Arheologia preistorică, născută în "camera purpurie" interbelică dispunea, aşadar, de prestigiul originii, de un arsenal metodologic propriu şi de o misiune de cercetare clar definită. Eşafodajul său teoretic aparţinea istoriei, cu care însă avea deja greutăţi de comunicare. Cum nu e uşor - şi, pentru generaţia empiristă, nici recomandabil - să translatezi datele arheologice într-o naraţiune istorică fără riscul de a generaliza abuziv, acest demers va deveni tot mai rar. Fundamental empiristă, şcoala română de preistorie se va vedea curând pusă în ipostaza de care începuse deja să se îndepărteze: să facă istorie, şi încă una marxistă.

---

[476] Ne referim la fondarea, în 1936, a *Colegiului Arheologic Român*, care grupa majoritatea profesioniştilor din ţară. Activitatea Colegiului - responsabilă, printre altele, de importante iniţiative legislative privind protecţia patrimoniului arheologic, inspirate de normele europene ale epocii - s-a încheiat prematur, în 1938 (Al. Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Ed. AGIR, Bucureşti, 2003, p. 85-107). Merită amintit că, în epocă, funcţiona şi o altă asociaţie profesională, Asociaţia Academică „Vasile Pârvan", ai cărei membri erau foştii elevi ai Şcolii Române de la Roma.

CAPITOLUL IV

MATERIALISMUL DIALECTIC ŞI PREISTORIA. FORTIFICAREA PARADIGMEI CULTURAL-ISTORICE

"Indeed, my two main further impressions of European archaeology concern the overall acceptance of the centrality of historical inquiry and the widespread incorporation of Marxist theory. In these two ways again European archaeological theory differs from its North american counterpart."

(I. Hodder)

"This process is also marked by the emergence of competitive individualism and authority, since the individual's living depends on the reputation he achieves as a focus in the media or by innovation and intensive work in a specialist field. The politics and sociology of the disciplinary environment increasingly develop this «authoritarian» state in which expert has a specialist territory such that criticism of territorial observations are treated as attacks upon personalities... So, the new sophisticates industriously subpartition their discipline: each group deepens their specialist cells by concentrated research, thereby unconsciously raising barriers to communication between archaeologists within the expanding mass of period, regional, topic, methodology and paradigm cells... Self-consciousness archaeology has become a series of divergent and self-referencing regional schools with cumulatively self-reinforcing archaeological education systems and with regionally esteemed bodies of archaeological theory and locally preferred forms of description, interpretation and explanation, where the political and sociological characteristics of individualism and authority complement the narrow specializations within divergent academic traditions. The prevailing feeling is «look how much we know» and the general impression is that the discipline hardly exists as one subject at all."

(D. Clarke)

Remarcile anterioare ne apar semnificative în deschiderea acestui capitol, căci evidenţiază două fenomene cu un larg impact asupra dezvoltării arheologiei europene în perioada posbelică. Dacă I. Hodder subliniază osmoza intimă dintre perspectiva istorică şi cea marxistă în teoria şi practica arheologiei europene, D. Clarke descrie un fenomen de dezvoltare internă a arheologiei - ajunsă acum în perioada "conştiinţei de sine" -, proces care nu ţine neapărat seama de caracterul teoriilor oficiale pentru a afecta viguros ansamblul şcolilor de cercetare. Pentru întreg continentul european, se poate, într-adevăr, sesiza o maturizare a cadrului instituţional şi o nouă etapă de organizare a cunoaşterii, concentrată definitoriu în jurul experţilor şi a autorităţii lor. Într-o configuraţie particulară, ambele fenomene vor condiţiona decisiv şi dezvoltarea arheologiei preistorice româneşti din deceniile comuniste.

Însă, dincolo de unitatea pe care o conferă aceste caracteristici pan-europene, peisajul teoretic şi metodologic al arheologiei postbelice este foarte divers şi nu putem continua analiza gândirii arheologice româneşti, dedicată acum unei perioade foarte complexe din punct de vedere politic, ideologic şi instituţional, înainte de a schiţa sumar lumea arheologică de care aparţinea - sau pe care o refuza.

IV.1. ARHEOLOGIA PREISTORICĂ ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

Amplificarea volumului şi creşterea calităţii informaţiei arheologice în perioada de după al doilea război mondial constituie o realitate unanim recunoscută. Revoluţia radiocarbon a adus chiar o *universalizare* a preistoriei, din moment ce, după 1950, devenea posibilă corelarea unor secvenţe culturale plasate la mare distanţă. Preistoria îşi extinde, astfel, atât dimensiunea geografică - Orientul Apropiat, Asia, Australia şi America de Sud reprezentând arealele cucerite curând de cercetarea arheologică -, dar şi pe cea cronologică, apariţia metodelor fizice de datare prelungindu-i şi rafinându-i secvenţele temporale.

În ansamblu, deceniile postbelice aduc inovaţii majore, care afectează ansamblul teoretic şi metodologic al arheologiei preistorice europene. Dacă, din punct de vedere teoretic, asediul bibliografic al "Noii arheologii" americane a constituit evenimentul major şi cu importante consecinţe în mersul viitor al cercetării preistoriei, inovaţiile pur instrumentale nu s-au lăsat mai prejos. Alături de inventarea unor metode de datare absolută (fizice, chimice, biologice), integrarea generalizată a disciplinelor naturaliste auxiliare (arheozoologie, palinologie, sedimentologie, carpologie etc.) a jucat un rol fundamental pentru conturarea profilului actual al cercetării preistorice.

În plan teoretic şi metodologic, o privire fie şi sumară aruncată asupra arheologiei europene de după al doilea război mondial dezvăluie, în primul rând, instaurarea confortabilă a paradigmei cultural-istorice pe întreg continentul. Nimic nu este mai puţin suspect decât această popularitate, dacă reţinem caracterul său de metodologie larg aplicabilă regional. Dezvoltarea naturală - prin îmbogăţirea bazei de date empirice - a demersului cultural-istoric a rezultat într-o elaborare semnificativă a metodelor arheologice - mai ales a celor legate de stratigrafie, seriere, clasificare -, în edificarea unei cronologii strânse şi într-un control mai bun al variaţiilor culturale. Avântul general al cercetării, rod al instituţionalizării, a asigurat un climat stimulativ pentru perpetuarea virtuţii de bază a tradiţiei cultural-istorice: sistematizarea şi punerea în serie a artefactelor, organizarea documentaţiei.

Desigur, demersul cultural-istoric, centrat pe definirea culturilor arheologice şi pe încercarea de a le afla originile şi difuziunile, rămânea încă foarte atractiv pentru argumentaţia naţională. Însă, cel puţin în Europa Occidentală, presiunea naţionalismului asupra cercetărilor arheologice tinde să dispară după al doilea război mondial, pe măsură ce îmbunătăţirile aduse standardelor de viaţă şi creşterea cooperării internaţionale conduc la un declin generalizat al naţionalismului. Pe de altă parte, observaţiile antropologiei evidenţiază treptat deosebirile nete dintre culturile preistorice şi cele istorice, astfel încât interpretările arheologice încep să se bazeze tot mai mult pe paralelele etnografice *din afara* Europei. Rezultatul va fi o tot mai evidentă apropiere între tradiţia europeană, fondată istoric, şi cea nord-americană, orientată teoretic de antropologie,[477] dar şi o constantă perimare a suportului ideologic naţionalist, care susţinuse modelul de cercetare cultural-istoric.

Admirabilul salt al informaţiei care caracterizează arheologia preistorică postbelică nu s-a datorat exclusiv instituţionalizării desăvârşite, condiţiilor de finanţare

---

477 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 185-186.

infinit superioare de care a beneficiat arheologia pe mapamond, lărgirii bazei etnografice sau accesului la noi areale geografice, prin intermediul şcolilor naţionale din lumea post-colonială.[478] Nici promovarea pe scară largă a metodelor fizico-chimice sau a aplicaţiilor matematice nu este suficientă pentru a schiţa corect un profil al expansiunii cercetării preistorice postbelice, pentru că adoptarea oricărei metode are nevoie, în primul rând, de un nou cadru al curiozităţii exploratorii a arheologilor, altfel spus, de noi teorii. Aşadar, în opinia noastră, această fabuloasă dezvoltare s-a bazat şi - dacă nu în primul rând - pe progresele *teoretice* din sânul disciplinei.

Într-adevăr, începând cu anii '60, arheologii au inaugurat o perspectivă critică şi reflexivă fără precedent în istoria disciplinei. Dacă maturitatea unei discipline ştiinţifice este marcată de o analiză critică a teoriilor şi metodelor proprii, se poate afirma, fără riscul de a greşi, că arheologia preistorică a intrat, în deceniile postbelice, în faza sa adultă. În orice caz, ea a început să-şi clameze tot mai frecvent maturitatea, prin raportarea permanent critică la paradigmele trecutului[479] şi a început să (se) teoretizeze în aşa măsură, încât astăzi se poate vorbi de o *arheologie teoretică*, ca subdisciplină bine închegată - promovată cu entuziasm în lumea academică, cu deosebire în cea de limbă engleză.

Efervescenţa gândirii critice s-a materializat în rezultate atât de diverse, încât arheologia postbelică se prezintă ca un adevărat hăţiş teoretic, în care deschiderea unor "cărări" semnificative cu greu poate fi realizată fără inevitabile simplificări. Dacă nu se poate nega că accelerarea violentă a reflecţiilor cu caracter teoretic a fost provocată de naşterea *New Archaeology*, nu este mai adevărat că această revoluţie a activat şi alte

---

478 Istoria generală a arheologiei din a doua jumătate a secolului XX nu poate fi înţeleasă în afara naşterii arheologiei în fostele regiuni coloniale, care aduce cu sine provocări specifice, cum ar fi noile revendicări etnice, sau pur şi simplu etice. Problema reevaluării tratamentului impus de arheologia colonială ancestralilor diverselor etnii a născut o dezbatere cu consecinţe etice importante şi încă actuală. Arheologia americană, în special, după 1970, a fost pusă în incomoda ipostază de a înfrunta această problemă pe propriul teritoriu, odată cu radicalizarea pretenţiilor descendenţilor diverselor triburi amerindiene (A. Beck Kehoe, *The Land of Prehistory. A Critical History of American Archaeology*, Ed. Routledge, New York, 1998, p. 172-230; B. J. Siegel, External factors and Archaeology, în T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge,* ERAUL 49, Liège, 1992, p. 84-92; vezi, în acest sens, şi P. G. Bahn, Archaeological ethics and the treatment of the dead, T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge,* ERAUL 49, Liège, 1992, p. 75-81, dar şi T. Shay, The Living and the Dead: the dillemma of excavating graves in Israel, T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge,* ERAUL 49, Liège, 1992, p. 67-73).

479 Este foarte caracteristică maniera de a trata istoria disciplinei, mai ales în sfera "noii arheologii": bazate pe o strictă teleologie, unele istorii disciplinare americane merg până acolo încât nu mai consideră deloc relevantă moştenirea trecutului. Atât de incomensurabil a devenit progresul şi atât de ştiinţifică disciplina, încât diversele etape istoriografice pot fi pragmatic judecate prin prisma valorii lor imediate în practica curentă. Acest pragmatism în partiţionarea trecutului nu poate fi decât consecinţa încrederii în procedurile universale de validare a cunoaşterii ştiinţifice, aşa cum a fost aceasta promovată după 1960 (cf. B. G. Trigger, Writing the History..., p. 231). Nu mai puţin elocventă este tratarea istoriei arheologiei paleoliticului în Franţa de către arheologii americani lucrând în arealul franco-cantabric (J. Sackett, *loc. cit.*). Senzaţia de maturitate este frecvent însoţită de o desprindere demonstrativă de trecut, mai ales prin intermediul unui jargon ştiinţific tot mai ermetic. De altfel, această atitudine pare a fi o caracteristică mai generală în viaţa academică anglo-saxonă (A. Coudart, Is Post-processualism Bound to Happen Everywhere? The French Case, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 161-166). Una din consecinţele neplăcute ale acestei atitudini faţă de trecutul disciplinei o reprezintă „hemoragia" de concepte preluate demonstrativ din alte ştiinţe sociale şi, deseori, forţarea unor uşi teoretice deschise.

câmpuri ale arheologiei "ne-procesuale". Nu putem, aşadar, îmbrăţişa o perspectivă restrictivă, prin reducerea mutaţiilor teoretice la arealul tradiţiilor de limbă engleză, oricât de exemplar, prolific şi influent a fost acest spaţiu intelectual, măcar pentru motivul că ne-am îndepărta foarte tare de realitatea gândirii arheologice româneşti din această perioadă, fundamental străină de bătălia îndepărtată care-i va opune, succesiv, pe tradiţionalişti procesualismului, iar pe post-procesualişti tuturor. Aşadar, pentru a uşura orientarea în această luxuriantă bibliografie teoretică, dar şi pentru a ancora cercetarea preistorică românească în cadrul mai larg al arheologiei occidentale, vom proceda la o simplificare radicală: spectrul larg de manifestări teoretice de după 1950 ne apare, astfel, împărţit între *realişti* şi *nominalişti*.[480]

Pe de o parte, începând cu funcţionalistul G. Clark şi cu marxistul G. Childe, care cred în existenţa unei teorii adevărate şi unice a arheologiei - nucleu teoretic care nu putea proveni din arheologia însăşi - putem defini tendinţa *realistă*. Optimistă în privinţa puterii de reconstrucţie istorică a disciplinei - prin urmare frecvent (şi fervent) materialistă -, de asemenea, încrezătoare în caracterul ştiinţific al arheologiei, deci în capacitatea acesteia de regăsi, edifica sau verifica legi ale comportamentului uman, această orientare va cuprinde cele mai caracteristice dezvoltări ale "noii arheologii" americane şi britanice (funcţionalismul ecologic, neo-evoluţionismul şi teoria sistemică), ca şi demersurile de factură marxistă tradiţională.

Între aceste două subramuri realiste subzistă, totuşi, suficiente diferenţe, induse de platformele lor intelectuale: *New Archaeology*, edificată, în general, pe ideile antropologiei culturale şi sociale anglo-saxone, invoca legi ale organizării culturale, într-o perspectivă mai degrabă "anistorică"; marxismul căuta - sau credea că găsise deja - legi ale dezvoltării culturale, în consecinţă urmărea cu o crescută perseverenţă devenirea istorică. De obicei, în ambele ipostaze, atitudinea faţă de documentaţia arheologică este caracterizată, în acest univers realist, de un temerar *raţionalism*, tentat să construiască sisteme teoretice deductive; în această viziune, este încrederea în unitatea legilor de comportament uman cea care ghidează colectarea şi procesarea informaţiei arheologice.

Este foarte evocatoare concentrarea "realiştilor" în două tabere, ambele cu pretenţii "imperiale", Statele Unite ale Americii şi URSS, cele două centre de catalizare ideologică din timpul Războiului rece. Nu mai puţin grăitor este şi programul foarte asemănător de cercetare, preocupat de marile *trend*-uri evolutive, cum evoluţionist fusese programul arheologiei coloniale şi rasiste victoriene.[481] Aşadar, asocierea dintre puterea politică, ambiţiile ideologice şi o arheologie concentrată mai degrabă pe *unitatea* din spatele diversităţii culturale a umanităţii pare să fie o adevărată regulă structurală de organizare a discursului arheologic şi, în acest sens, originile intelectuale ale curentului realist pot fi identificate, fără riscul de a greşi, încă din veacul iluminist.

---

480 La fel de bine am putea să divizăm lumea arheologică între *raţionalişti* şi *empirişti*, sau între *evoluţionişti* şi *anti-evoluţionişti*, însă categoriile scolasticii medievale ne-au părut mai sugestive. În privinţa ultimei dihotomii, trebuie subliniat că anti-evoluţionismul şcolii cultural-istorice europene este doar aparent, după cum vom avea prilejul să remarcăm în încheierea demersului nostru.

481 Observaţiile lui B. Trigger privind arheologia imperialistă sunt, în acest sens, foarte sugestive (B. G. Trigger, Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist, în *Man* (N.S.), 19, 1984, p. 355-370).

O continuitate foarte veche, de această dată mai bine delimitată în cadrul Europei continentale, se poate invoca şi în cazul direcţiei *nominaliste*. Prelungire istorică a *programului anticarist*, amintit de noi într-un capitol anterior - orientat către spaţiile naţionale, sub influenţa romantismului, în "secolul naţiunilor"-, acest curent este opera unui continent aglomerat, cu o istorie lungă şi probleme vechi, fragmentat în tradiţii aparte, de obicei fundamentate etnic. Va pune, aşadar, mai mult preţ pe *diversitatea* decât pe unitatea umanităţii, pe *specific* mai mult decât pe universal şi va credita "accidentul" istoric în defavoarea legilor trans-culturale. Filonul său intelectual de bază va fi istoric, iar cele mai conservatoare centre vor fi arheologia germană şi cea franceză,[482] tradiţii foarte influente şi în Europa Centrală şi de Est. Idiografică, descriptivă, chiar "agnostică", această direcţie va rămâne marea susţinătoare a prestigiului paradigmei cultural-istorice şi se va ancora în general de un nucleu teoretic idealist.[483] De un sever empirism şi bine organizată instituţional, paradigma cultural-istorică constituie, de altfel, cel mai ilustră materializare a nominalismului arheologiei de după al doilea război mondial.

Premisele acestei orientări se fondează pe ideea că "toate modelele sunt arbitrare, unilaterale, complementare şi parţiale", prin urmare nu se poate construi o teorie unică a arheologiei. L. Klejn nu ezită să numească acest curent sceptic, cel puţin în faza sa iniţială, a anilor '60, drept un "nou anticarism".[484] Caracterizat de un adevărat "entuziasm pentru prudenţă", acest anticarism ameliorat nu crede în coincidenţa dintre aspectele materiale şi cele non-materiale ale culturii şi vede chiar progresul disciplinei ca pe o succesiune de revoluţii, atribuibile mai degrabă hazardului.[485] El caută, prin urmare, mai degrabă o "îmbogăţire materială şi intelectuală a culturii contemporane cu valorile pierdute", decât o cunoaştere ştiinţifică în sine, validată prin proceduri specifice.[486]

Spre deosebire de antecesorul său, însă, noul anticarism era "mai omnivor şi mai inteligent": el nu mai acumula simple obiecte, ci complexe, contexte, relaţii şi

---

[482] Arheologia germană înregistrează un puternic complex teoretic după la doilea război mondial. Acest recul descriptivist se datorează, fără îndoială, regretabilelor exagerări kossinniene şi rasiste ale nazismului. La rândul său, arheologia franceză, "centrul mondial al arheologiei descriptive", după Klejn, a evoluat permanent într-o direcţie empiristă, naţională şi centralizată (S. Cleuziou, A. Coudart, J.-P. Demoule, A. Schnapp, The Use of Theory in French Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 91-128). O excepţie prestigioasă face originala dezvoltare teoretică evoluţionistă din domeniul tehnologiei primitive, continuare a unei mai vechi moşteniri iluministe, după cum o arată opera promotorului său, A. Leroi-Gourhan (L. Olivier, The Origins of French Archaeology, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 176-184; F. Audouze, New Advances in French Prehistory, *loc. cit.*, p. 167-175).

[483] Idealismul şcolii cultural-istorice rezidă îndeosebi în maniera în care înţelege cultura, drept ansamblu de „idei" tradiţionale care unifică o comunitate. Aşa înţelegem opoziţia pe linia idealism/materialism, sugerată în dezvoltări mai recente (de exemplu I. Hodder, *Reading the Past - Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986, p. 25) - deşi dezbaterea din lumea arheologică o reia doar parţial pe cea filozofică, din moment ce arheologii sunt în general de acord asupra tratării pozitive a documentaţiei. În acest sens, "materialismul" lor metodologic este statutar.

[484] L. Klejn, *loc. cit.*, p. 268.

[485] Klejn invocă drept exemplu lucrarea lui G. Daniel, *The Idea of Prehistory* (citată şi de noi, în traducere italiană *L'idea della preistoria*, Ed. Sansoni, Florenţa, 1968). Semnificativ este că modul în care este concepută istoria disciplinei coincide foarte bine manierei în care este concepută (pre)istoria în sine.

[486] L. Klejn, *loc. cit.*

căuta nu să construiască, ci să instruiască - de unde şi un oarecare interes pentru vulgarizarea arheologiei.[487] Dacă reputaţii săi corifei, ca Glyn Daniel, Jaquetta Hawkes sau Stuart Piggot sunt, în realitate, mai puţin sceptici în construcţia modelelor teoretice, elevii lor vor fi ceva mai consecvenţi cu logica acestui tip de demers: "cine seamănă agnostici culege factologi",[488] iar recolta va fi bogată, pe întreg continentul european, până către anii '70 cel puţin.

Zona convenţională de contact a celor două areale teoretice "imperialiste" cu nucleul continental cultural-istoric poate fi trasată, la vest, de arheologia britanică şi de cea scandinavă, către est ea fiind reprezentată de tradiţiile de cercetare din statele "blocului răsăritean". Tocmai arheologia britanică - în care prestigiul tradiţional al paradigmei cultural-istorice era deopotrivă ameninţat de funcţionalismul lui G. Clark, de procesualismul american, de sistemismul lui D. Clarke şi C. Renfrew şi de marxismul lui Childe - avea să ofere creuzetul unui replici originale, post-procesualismul, al cărui relativism teoretic şi orientare istorist-hermeneutică îl recomandă ca o perpetuare în alt registru a curentului nominalist al Europei continentale.[489] Cât priveşte arheologia scandinavă, ea a promovat de timpuriu, începând chiar cu Worsaae, un program de studiu aparte, în care interpretările ecologice constituiau o prestigioasă moştenire. Din acest motiv, ea va fi mult mai permeabilă pentru ideile *New Archaeology* decât majoritatea tradiţiilor europene.[490]

În arealul răsăritean, posibilitatea unei replici originale, care să rezulte din tensiunea dintre marxism şi tradiţia cultural-istorică, era extrem de restrânsă, din motive lesne de înţeles: nu o competiţie între idei propunea aici sistemul marxist, ci o subordonare strictă a discursului unor rigori ideologice[491]- şi vom avea ocazia să revenim asupra acestui subiect.

IV.1.1. Ofensiva realistă: *New Archaeology*

În încercarea de a realiza o schiţă succintă a celor mai caracteristice dezvoltări teoretice postbelice, ne vom opri, cum era de aşteptat, mai întâi asupra direcţiei *realiste*, şi cu deosebire asupra variantei sale occidentale, procesualismul, întrucât marxismul, care ne interesează în mod direct, va face obiectul unei tratări separate în continuare.

Anii '60 aduc în arheologia mondială un energic reformator: "Noua Arheologie" americană.[492] Neobositul său animator, Lewis Binford, care publică, în

---

[487] *Ibidem*.

[488] *Ibidem*, p. 268-269.

[489] Deşi fundamental britanic, post-procesualismul îşi revendică originile din sânul structuralismului francez şi al neo-marxismul şcolii de la Frankfurt (T. Champion, Theoretical Archaeology in Britain, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 129-160). Aceste curente de idei aveau să joace un rol decisiv în edificarea ecleticului său edificiu teoretic, construcţie care se ridica deopotrivă împotriva procesualismului, ca şi a marxismului clasic sau şcolii cultural-istorice.

[490] B. Myhre, *loc. cit.*

[491] O excepţia importantă există, totuşi: arheologia poloneză, unde sofistica pe teme marxiste şi tradiţia filozofică proprie au creat un climat mult mai prolific pentru teoretizare (Z. Kobyliński, Theory in Polish Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 225-247).

[492] Titulatura este dată de articolul „The new American archaeology", publicat în revista *Science* de către J. Caldwell (1959) şi în care autorul propune înţelegerea culturilor arheologice ca sisteme funcţionale

1962,[493] o primă *ars poetica* a noii direcţii, îşi organizează rapid susţinătorii într-o adevărată "mafie", cum el însuşi o va supranumi.[494] Dacă noutatea eşafodajului teoretic al tinerei generaţii de cercetători americani poate fi - şi a şi fost - chestionată, eficienţa publicistică şi agresivitatea cruciadei sale ştiinţifice au reprezentat ceea ce astăzi am numi "un mare succes mediatic". Ofensiva, bine ancorată logistic în America optimistă a anilor '60, se desfăşura sub drapelul empirismului logic, al neo-evoluţionismului, funcţionalismului, procesualismului şi pragmatismului. Seria uşor obositoare de "-isme" nu trebuie să surprindă, pentru că face parte din arsenalul lexical cu care *New Archaeology* a trecut la compromiterea metodică a idolului cultural-istoric.

"Noua arheologie" aducea, într-adevăr, un aer proaspăt şi ambiţii teoretice pe măsura fondurilor primite de la *National Science Foundation*:[495] materialismului său statutar i se adaugă o viziune sistemică şi neo-evoluţionistă asupra culturii.[496] După cum s-a afirmat, "Sfânta Treime" procesualistă era reprezentată de *pozitivismul logic*, *legile universale* şi *teoria sistemică*.[497] Edificat pe o critică în tonuri apocaliptice[498] a arheologiei "tradiţionale", procesualismul propune, deci, o nouă teorie de rang înalt şi noi principii de sistematizare logică a raţionamentelor arheologice, ambele demne de o atenţie specială.

Neo-evoluţionismul, aşa cum era acesta promovat, în epocă, de antropologii L. White şi J. Steward, este cel care asigura cadrul general al noii teorii de rang înalt.

Teoria lui White era foarte restrictivă. Căutând să explica mari linii de evoluţie, el ignora influenţa mediului sau a altor grupuri asupra unei anumite unităţi culturale: ceea ce conta era doar succesul evolutiv. Or, din moment ce unele culturi nu supravieţuiseră pe termen lung, fiind anihilate sau absorbite de alte unităţi, ele deveneau neinteresante din punct de vedere evolutiv. Se înţelege că viziunea sa asupra culturii în genere era, de asemenea, foarte îngustă: acestea erau sisteme termodinamice elaborate, menite a asigura securitatea şi perpetuarea vieţii umane; în cadrul lor, determinismul tehnologic era esenţial, pentru că el asigura controlul, creşterea şi

---

integrate (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 294). În fapt, noua arheologie americană va fi divizată într-o aripă radicală, supranumită *law and order*, foarte convinsă de aplicabilitatea legilor naturaliste în cercetarea arheologică, şi una moderată, mai preocupată de aplicaţiile practice ale principiului ecologic şi de formalizarea matematică a studiului (vezi F. Hole, R. Heizer, *op. cit.*, p. 433-467).

[493] L. Binford, Archaeology as Anthropology, în *American Antiquity*, vol. 28, no. 2, 1962, p. 217-225.

[494] L. Klejn, *loc. cit.*, p. 270.

[495] A. Beck-Kehoe, *op. cit.*, p. 115-149.

[496] L. Klejn delimitează corect diferenţele dintre evoluţionismul clasic şi neofitul său american: dacă termenul de "evoluţie" înlocuieşte "istoria" sau "dezvoltarea" - şi se acordă foarte bine cu preocuparea pentru *procese* -, "noii arheologi" împărtăşeau cu evoluţioniştii clasici căutarea legilor, interesul pentru modele universale, încrederea în progres şi optimismul privind reconstrucţiile istorice; pentru ei, schimbările revoluţionare le înlocuiau pe cele progresive, iar factorii materiali (economia, demografia, ecologia) exercitarea facultăţii raţionale şi rolul ideilor. Morgan constituia cel mai potrivit antecesor al acestei direcţii, strămoş comun prin care se explică numeroasele puncte comune care leagă procesualismul de marxism (*ibidem*, p. 270-271).

[497] J. Chapman, H. Hamerow, On the move again - Migrations and invasions in archaeological explanation, în ibidem (eds.), *Migrations and Invasions in Archaeological Explanations*, BAR-IS, 664, 1997, p. 4.

[498] P. Courbin, *Qu'est-ce que l'archéologie*, Ed. Payot, Paris, 1982, p. 24. Recomandăm această lucrare pentru critica ageră şi intransigentă pe care o edifică împotriva *New Archaeology*. Oricum, lucrarea este una dintre puţinele creaţii europene continentale care, cel puţin, ia act de propunerile americane, deşi o face cu o relativă întârziere.

utilizarea eficientă a energiei. Pe scurt, legea de bază a evoluţiei era, după White, rezumată la formula: "cultura=energie x tehnologie".[499]

Versiunea de evoluţionism a lui Steward era ceva mai rezonabilă: el propune o lectură fundamental ecologică, din moment ce adaptarea la mediu, fenomen universal, reduce variaţia culturală posibilă. În această viziune, studiile comparative puteau să determine tipurile generale de evoluţie culturală, variabile ale condiţiilor de mediu asemănătoare. Condiţionarea ecologică explica existenţa unor "nuclee culturale", comune mai multor culturi şi compuse din elemente strâns corelate cu activităţile de subzistenţă. Steward includea în aceste nuclee toate acele trăsături economice, politice şi religioase care puteau fi empiric interpretate ca având semnificaţie adaptativă. În acest cadru teoretic, menirea antropologiei rezida în explicarea trăsăturile comune ale culturilor aflate pe aceeaşi treaptă de dezvoltare, şi nu a aspectelor particulare, exotice şi non-recurente, atribuibile accidentelor istorice.[500]

Cu o la fel de serioasă şi înaltă misiune onora şi arheologia Lewis Binford, student al lui White. Înarmat cu premisele sistemice pregătite deja de environmentalismul lui G. Clark, Binford credea că misiunea arheologiei nu putea fi diferită de cea a antropologiei,[501] faţă de care arheologia avea, în plus, avantajul de a manipula largi secvenţe cronologice şi evolutive. Ca şi antropologii mai sus citaţi, el postula stricta interdependenţă funcţională a elementelor unui sistem cultural.[502] Implicit, un demers arheologic bine orientat dispunea de posibilitatea de a reconstitui sferele distruse ale acestui sistem pe baza celor conservate, deziderat atins prin analiza corelaţiilor statistice multiple şi prin aplicarea, de o manieră ipotetico-deductivă,[503] a analogiilor etnografice, sub forma unor reguli de comportament, pe care materialul arheologic urma să le verifice.

În fond, Binford era pesimist în ceea ce priveşte diversitatea experienţelor umanităţii, dar, tocmai datorită acestei convingeri, foarte optimist în ceea ce priveşte posibilităţile arheologiei de a reconstitui, de exemplu, subsistemele ideologice sau religioase. Sistemul său ipotetico-deductiv lua forma unor *covering-laws*: de exemplu, dacă un artefact poate fi corelat, prin observaţie etnografică repetată, cu un anumit tip de comportament, el poate fi cu siguranţă şi întotdeauna interpretat ca atare. Se înţelege că o astfel de viziune rămânea reducţionistă, ipotezele etnografice având cel mult o probabilitate statistică în câmpul fenomenelor istorice. Însă, în ambiţioasa

---

499 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 290-291.

500 *Ibidem*, p. 291. Demersurile neo-evoluţioniste americane vor fi completate prin operele lui M. D. Sahlins, E. R. Service şi M. Harris (cf. *ibidem*, p. 292).

501 Cum menirea antropologiei era, pentru Binford, "to explicate and explain the total range of physical and cultural similarities and differences characteristic of the entire spatial-temporal span of man's existence", el se vede nevoit să constate că arheologia a contribuit foarte puţin la atingerea acestor obiective. Această incapacitate a arheologiei s-ar datora tratării artefactelor ca trăsături egale şi comparabile, la rândul lor explicate în cadrul unui singur model de schimbare culturală. Or, schimbările în sistemele culturale trebuiau privite în context adaptativ - atât social, cât şi de mediu -, şi nu unilateral, ca rezultate ale influenţelor, stimulilor sau migraţiilor între unităţi geografic definite (*loc. cit.*, p. 217).

502 El distinge, astfel, trei domenii funcţionale ale culturii materiale (technomic, socio-tehnic, ideotehnic), categorii în interiorul cărora trebuie urmărite procesele de schimbare (*ibidem*, p. 219-220).

503 L. R. Binford, *An Archaeological Perspective*, Ed. Seminar Press, New York, 1972, p. 33-51; p. 135-163. Lucrarea citată cuprinde, de altfel, o colecţie completă a celor mai importante studii publicate de Binford până în 1972 şi poate fi considerată un adevărat catehism al procesualismului.

misiune cu care onora arheologia, Binford înțelegea foarte îngust istoria, pe care o vedea responsabilă de cantonarea arheologiei în descriptivism, detalii și accidente irelevante. Criticând dur normativismul strict al teoriei cultural-istorice, ca și fundamentul ei filozofic "inductiv", el derapa către reducerea apriorică a diversității culturale preistorice, pe care o priva de toate aspectele idiosincratice unice (cum ar fi trăsăturile psihologice).[504]

În ciuda unilateralismului săi teoretic, demersul lui Binford se va răspândi cu iuțeală, în special tânăra generație americană primind cu entuziasm șansa de a se afirma, la adăpostul unei arheologii cu adevărat "științifice", în raport cu profesorii ei. Anii de prozelitism ai noului curent ('60-'70) sunt caracterizați de o puternică expasiune bibliografică și de aprinse polemici (între care cea mai celebră rămâne, desigur, Binford *vs.* Bordes, cu privire la semnificația variabilității culturale musteriene).

Către *New Archaeology* se va îndrepta și arheologia analitică a britanicului D. Clarke. Deși beneficia de surse intelectuale proprii - neo-pozitivismul britanic, "noua geografie" a școlii de la Cambridge și biologia analitică -, Clarke credea cu tărie într-o arheologie științifică, care recurgea masiv la computer, "motor analitic" pentru "disciplinarea datelor arheologice."[505] Deși îndeobște considerat un avocat britanic al noii arheologii americane, Clarke a rămas un gânditor original,[506] iar ideile sale vor exercita o influență deosebită pe bătrânul continent, în special prin intermediul lucrării *Analytical Archaeology* (1968).[507]

La fel de influent, alt specialist britanic, C. Renfrew, va promova o viziune sistemică aplicată, mai puțin atrasă de nomotetismul american, dar fidelă ideilor neo-evoluționiste (cum este cazul tipologiei edificate de Service pentru interpretarea organizării pre-statale).[508]

În preajma principiilor științifice promovate cu atâta încredere de noul curent vor ajunge, pe căi proprii, și alte demersuri: tipologia analitică a lui G. Laplace,[509] care propune o formalizare matematică a tipologiei litice, dar și propunerile metodologice ale suedezului Malmer.[510] De altfel, independent, sau sub influența "noii arheologii", anii '70 aduceau, și în arheologia europeană, o atmosferă generală critică, optimistă și, inevitabil, scientistă.

Criticile tot mai vehemente - orientate asupra orizontului epistemologic al *New Archaeology* - venite din partea nominaliștilor europeni, dar și înlocuirea generațiilor-fanion, vor conduce treptat la perimarea idealurilor filozofice radicale ale

---

504 *Ibidem*, p. 114-124; p.195-207. De altfel, lipsa de interes pentru istorie pare să fi caracterizat mai multe domenii de activitate intelectuală americană, națiune pentru care, în respectiva perioadă - și nu numai -, desprinderea de trecut părea rețeta propriului succes istoric (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 313; A. Beck Kehoe, *op. cit.*, passim).

505 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 272.

506 Vezi, în acest sens, secțiunea specială dedicată lui în *Antiquity*, vol. 72, nr. 277, p. 677-702.

507 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 275.

508 C. Renfrew, *The Emergence of Civilisations: the Cyclades and the Aegean in the Third Millenium B.C.*, Ed. Methuen, London, 1972.

509 G. Laplace, Essai de typologie systematique, *Annali dell' Universita di Ferrara*, N.S., seria 15, vol. 1, suppl. 2, Ferrara, 1964.

510 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 269.

primului val procesualist. *New Archaeology* va renunţa treptat să mai clameze ştiinţificitatea demersului ipotetico-deductiv. În schimb, ea se va concentra către metodologie şi etnoarheologie, domeniu în care sugestiile procesualiştilor aduc contribuţii importante, cu deosebire prin atenţia acordată acelui nivel teoretic mediu numit *Middle Range Theory*.[511]

Însă acest reflux a lăsat pe plaja gândirii arheologice importante înnoiri: gândirea sistemică coerentă, utilizarea analogiilor etnografice, interesul pentru ecologie şi bogatul set interdisciplinar - ca să le amintim doar pe cele mai importante. Mai mult, revoluţia procesualistă a avut şi importante merite indirecte, fertilizând cu noi teme de reflecţie monolitica tradiţie a nominaliştilor. Datorită "noii" arheologii, "vechea" arheologie devine mai lucidă ca niciodată cu privire la limitele sale de interpretare şi la dependenţa strictă dintre paradigmele ştiinţifice şi reconstrucţiile istorice.

IV.1.2. Contra-ofensiva nominaliştilor: post-procesualismul

Pentru paradigma cultural-istorică, bine înrădăcinată în Europa continentală, decadele postbelice au adus timpuri grele, cu deosebire - şi vom vedea de ce - în spaţiile unde competiţia de idei se putea desfăşura liber. Copleşită de un marxism autoritar la Est, ca şi de cel insidios, adus de influenţa continentală a lui Gordon Childe, criticată cu virulenţă de către "noii arheologi", vechea tradiţie empiristă nu va supravieţui, în Occident, decât cu preţul unei profunde metamorfoze.

Primul idol care se fragmentează sub tirul "imperialist" este *difuzionismul*. *New Archaeology* era pe deplin responsabilă, din moment ce accentul pus pe adaptarea funcţională, sistemică (de obicei determinată ecologic), credita cu o decisivă autoritate cauzală dezvoltarea internă şi întărea încrederea în indigenismul progresului.[512] La rândul său, revoluţia radiometrică oferea muniţie acestui asediu teoretic, prin desfiinţarea cronologiei scurte şi, deci, a premiselor timpilor istorici în care ar fi avut loc migraţiile, încă atrăgători pentru arheologii europeni. Migraţiile şi invaziile se colmatează acum în largile spaţii cronologice dezvăluite de metoda radiocarbonului şi, contrariind deseori interpretările anterioare, cronologia radiometrică sfârşeşte prin a compromite în bloc vechile scenarii migraţioniste.

A doua ţintă a criticilor teoretice era *ideea normativă de cultură* şi, implicit, *normativismul* conferit artefactelor din seriile tipologice. Prin activitatea procesualiştilor, tipurile de unelte încep să fie privite acum ca răspunsuri funcţionale punctuale. Ideea se articula pe o viziune fundamental schimbată a culturii, care, în noua accepţiune, nu mai reprezenta o constelaţie de idei normative, ci un sistem care reacţionează la stimuli adaptativi în măsuri diferite şi autonome. În felul acesta, blocul reprezentat de cultura arheologică părea că-şi pierde consistenţa tradiţională - ansamblu de comportamente învăţate - şi se estompează într-o categorie superioară, cea a "comportamentului

---

511 Comprimat, de exemplu, în modelele de organizare a comunităţilor de vânători şi culegători propuse de L. Binford (vezi Willow smoke and dogs'tails: hunter-gatherer settlement systems and archaeological site formation, în *American Antiquity*, 45, 1980, p. 4-20). O discuţie privind această "teorie de rang mijlociu", asupra căreia vom reveni noi înşine, se regăseşte în idem, *Bones. Ancient Men and Modern Myths*, Ed. Academic Press, New York, 1981, p. 21-31.

512 J. Chapman, H. Hamerow, *loc. cit.*, p. 3-4; M. Otte, L. H. Keeley, The Impact of Regionalism on Palaeolithic studies, în *Current Anthropology*, 31, 1990, p. 577-582.

adaptativ". Metoda tipologică, esențială pentru delimitarea grupurilor sociale/etnice preistorice primea, așadar, o provocare serioasă: ea nu numai că devenea incapabilă de a semnala diferențele etnice, dar, în fața obiectivelor de cunoaștere promovate de *New Archaeology*, afilierile etnice ajung să reprezinte un detaliu oarecare, nedemn de a intra în sine printre preocupările unei arheologii științifice.[513]

La rândul său, marxismul, în consonanță cu materialismul ecologic al curentului american, se concentra programatic către delimitarea stadiilor unei dezvoltării auto-generate, pe baza conflictelor economice și sociale interne. Nici el nu se arăta prea interesat de particularitățile culturale, sistematizate atât de riguros de arheologia tradițională: el căuta societatea, progresul global al civilizației, paleoeconomia.

Reacția inițială a școlii cultural-istorice în fața acestei concertate ofensive a fost, cum era de așteptat, una foarte sceptică. Bine instituționalizată în state naționale, paradigma tradițională corespundea încă foarte bine unor interese particulare de cercetare, delimitate tocmai de cadrele statale în care se afla organizată: cunoașterea și completarea istoriilor naționale, a succesiunilor culturale preistorice. Metodele clasice, tipologia și stratigrafia, rămâneau mijloacele suficiente în vederea atingerii acestui obiectiv precis, pentru care arheologii obțineau finanțarea - deloc modestă - a cercetărilor lor. Înrădăcinarea intereselor și reflexelor sale teoretice istorice era, oricum, foarte veche, mergând până în etapa anticarismului romantic. Or, cum tradiții europene prestigioase, ca cea germană sau franceză, nu au luat, timp de decenii, o atitudine față de mănușa aruncată de peste ocean, sau măcar față de cea venită de peste Canalul Mânecii, ba chiar au obturat prin autoritatea prestigiului lor calea inovaților, nu e de mirare că zona Europei Centrale și de Est a rămas aproape cu totul în afara difuzării ideilor "noii arheologii".

Alternative noi ajung, totuși, mediat și lipsite de coerența originară, și pe continent, însoțind renovarea cronologiei produsă de noile metode de datare. Interdisciplinaritatea, prelucrarea informatică, analiza implantării habitatelor (care stimulează o adevărată direcție autonomă, *settlement archaeology*) încep să îmbogățească cercetarea arheologică. Ele au, însă, frecvent, un caracter adițional, rezultat dintr-o aplicare pur instrumentală a noilor metodologii.[514] Prin intermediul lor, se realiza o cunoaștere mai bună a diversității culturale, fără ca aceste importuri să afecteze pe scară largă teoria generală a disciplinei, lăsată pe seama generalizărilor empirice. Din acest motiv, nucleul teoretic al arheologiei europene rămâne, până în anii '80, unul conservator.

---

513 În fapt, interpretând funcțional cultura, „noua arheologie" a neglijat problematica *etnicității* - concept cheie pentru arheologia europeană. Criticând viziunea normativă asupra culturii, procesualiștii orientau atenția cercetării către alți factori de variabilitate din documentația arheologică, fără ca prin aceasta să ofere rezolvări mai bune pentru întrebările tradiționale legate de definirea caracterului etnic (cf. Gh. Al. Niculescu, The Material Dimension of Ethnicity, în *New Europe College Yearbook 1997-1998*, 2001, p. 209-211).

514 În multe areale europene, ideile *New Archaeology* au stimulat o revoluție metodologică, fără ca aceasta să impună o simpatie consecventă față de teoria ecologică și sistemică (I. Hodder, Archaeological Theory in Contemporary European Societies. The Emerging of Competing Traditions, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory în Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 12-14).

Însă provocarea lansată de "arheologia ca antropologie", ca şi impresionantele avansuri metodologice de care beneficia arheologia de pretutindeni, aveau să compromită această tihnită suficienţă. O nouă concepţie va apărea tocmai în arealul familiarizat cu scrierile marelui rival de peste Atlantic şi unde presiunea sa teoretică era resimţită cu adevărat, în spaţiul britanic. Aici se va edifica noua orientare teoretică, tot mai influentă în arheologia europeană: *post-procesualismul*. Este evident, din însăşi nomenclatura aleasă, că noul curent se raporta structural la procesualism, şi, chiar dacă nu-şi propunea să fie un "anti"-procesualism, va sfârşi prin a înregimenta într-un amestec eterogen, orientări teoretice destul de variate, unificate doar de opoziţia faţă de idealurile radicale ale *New Archaeology*. Însăşi definirea unui *post*-procesualism, ne determină să înţelegem o etapă de dezvoltare teoretică a arheologiei - care, trebuie subliniat, constituie şi astăzi formula definitorie pentru teoria arheologică europeană -, un mănunchi de tendinţe teoretice, şi nu un curent teoretic coerent, organizat în jurul vreunui program.

Noile propuneri se adresau unei lumi arheologice deja revoluţionate de arheologia sistemică, dar revitalizau filoane teoretice europene: neo-marxismul, sociologia lui A. Giddens sau P. Bourdieu, filozofia lui Heidegger etc. În acest sens, corpusul său teoretic rămâne foarte "post-modern": el refuză spiritul de sistem, îmbrăţişează hermeneutica şi, uneori, fetişizează arbitrarul. Post-procesualismul îmbogăţeşte topica arheologică, introducând sistematic teme de cercetare noi: poziţia individului în societate, dialogul social prin intermediul simbolurilor, statutul femeii (care va conduce, inevitabil, la apariţia unei arheologii feministe), etnicitatea, arheologia corpului uman, a peisajului.[515] El promovează o metodologie strict contextuală şi tehnici de săpătură şi interpretare adecvate, bazate pe înţelegerea culturii materiale "ca text", menit unei lecturi hermeneutice.[516] Utilizarea analogiilor etnografice sau a studiilor etno-istorice devine o obişnuinţă, şi, în ansamblu, întregul univers arheologic, de la teorii şi metode la istoria lor, este supus unor analize tot mai subtile, pe drumul către o arheologie critică.

Este evident că post-procesualismul se dorea o contraofensivă europeană la spiritul scientist promovat autoritar, timp de două decenii, atât de *New Archaeology*, cât şi de arheologia sovietică. Dacă reproşurile juste făcute de post-procesualişti semnificaţiilor artificiale impuse de gândirea sistemică, dar şi de cea marxistă, vor conduce noul curent către abordări contextuale şi structuraliste,[517] nu înseamnă că soluţiile oferite sunt lipsite de inconsecvenţe. Spre exemplu, înţelegând cultura materială ca înglobând semnificaţii diverse şi contradictorii şi plasând-o, astfel, foarte departe de ideea procesualistă (sau cultural-istorică) că ea *expune* trecutul, noul curent nu găseşte soluţii pentru a evita o lectură pragmatică, afară de premisa, foarte

---

515 T. Champion, *loc. cit.*; J. Chapman, Theoretical archaeology in Britain in the late 20th century - An overview, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak, (eds.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 225-237.

516 I. Hodder, *Reading the Past...*; L. Patrik, Is There an Archaeological Record?, în *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 8, 1985, p. 27-62; B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 348-357.

517 Un potrivit exemplu este oferit de acelaşi I. Hodder, Architecture and Meaning: the Example of Neolithic Houses and Tombs, în M. Parker Pearson, C. Richards (eds.), *Architecture and Order. Approaches to Social Space*, Ed. Routledge, London, 1994. De altfel, întreg volumul este evocator pentru propunerile de interpretare post-procesualiste.

discutabilă, că experienţele trecutului pot fi retrăite.[518] Or, am notat încă din introducere, în opinia noastră, istoria este o construcţie raţională, care face ca re-trăirea fidelă a experienţelor să rămână o iluzie.

În orice caz, deşi eclectică, noua etapă de dezvoltare a arheologiei europene a avut, pentru arheologia preistorică, un impact similar cu cel al antropologiei boasiene în raport cu extremele difuzioniste şi evoluţioniste. Ea adânceşte problematica teoretică la toate nivelele şi evită cantonarea strictă în spatele rigidelor idealuri sistemice sau cultural-istorice, în această privinţă post-procesualismul apropiindu-se, pe diverse filiere, de filozofia critică a istoriei în înţelesul ei clasic. După un model cu care ne-am familiarizat deja, interesul post-procesualismului pentru individualitate, hermeneutică şi iraţional poate fi privit ca o reacţie intelectuală de resuscitare a idealurilor *romantice* şi o alternativă teoretică la dezvoltările raţionaliste şi evoluţioniste. Nu mai puţin, el mărturiseşte o fragmentare, dar şi o reorganizare a teoriei arheologice în funcţie de restructurările sociale, politice şi ideologice care au loc pe mapamond după sfârşitul Războiului rece.

Se înţelege că prezentarea realizată mai sus este laconică şi mai mult decât parţială. Ea s-a mulţumit să semnaleze dezbaterile ce au avut loc timp de cinci decenii într-o arheologie mondială tot mai dinamică şi mai autocritică, în scopul de a delimita mai bine contrastul în care se plasează arheologia preistorică din România ultimelor decenii. Izolată, conservatoare, teoria arheologică românească a cunoscut un traseu aparte în aceste decenii şi, la prima vedere, ideologia oficială, cea marxistă, pare să fie responsabilă de acest fapt.

IV.2. MARXISMUL ÎN ARHEOLOGIA EUROPEANĂ

Aşa cum subliniam în deschiderea acestui capitol, marxismul a însoţit cu tenacitate interesul istoric al arheologiei europene şi în perioada postbelică. Cum nu am tratat până acum acest aspect, un periplu printre morfologiile pe care acesta le-a îmbrăcat în arheologia continentului poate avea rolul unei potrivite introduceri în problematica specială a cercetării preistoriei din România comunistă.

IV.2.1. Geneza unei teorii

Atracţia pe care marxismul a stârnit-o şi continuă să o stârnească în arheologia europeană ţine, fără îndoială, de o anumită continuitate a tradiţiilor moderne de gândire, cărora perioada iluministă şi secolul al XIX-lea le-au conferit o morfologie aparte şi perenă. În ciuda reculului post-modernist, marile proiecte intelectuale şi principiile epistemice impuse de raţionalismul modern continuă să domine cercetarea ştiinţifică a secolului XX şi a începutului celui următor. Această influenţă exercitată de raţionalism nu puteau să ocolească cercetarea preistorică, ramură tânără a cercetării istorice, afectată - dacă nu de-a dreptul generată - de concepţiile fondatoare ale modernităţii, în mai mare măsură decât istoria însăşi.

În ceea ce-i priveşte, corifeii marxismului ar avea, poate, motive de mândrie constatând extensiunea modelelor marxiste în arheologia contemporană. Din nefericire, uneori simple coincidenţe explică această popularitate. Pe de o parte, istoria

---

[518] Este cazul reciclării ideilor lui R. G. Collingwood de către I. Hodder (*op. cit.*, p. 90-102).

gravitând în jurul unei axe marxiste, adică, filozofic, primatul materiei în explicarea ideilor, constituie o modă familiară ultimului secol și jumătate, căreia marxismul nu i-a conferit decât arhetipul. Pe de altă parte, interesul pe care, în premieră, fondatorii marxismului l-au acordat dinamicii și tensiunilor sociale oferă permanent un model sugestiv, aflat permanent la îndemâna istoricilor și arheologilor. Nu în ultimul rând, atunci când folosești, ca argument euristic pentru reconstituirea culturii trecutului, reziduuri ale lumii materiale, așa cum fac arheologii, este aproape inevitabilă o migrare pe jumătate inocentă a materialismului metodelor către nivelele superioare de teorie: potențialul euristic - sfera materială a existenței *ajută la înțelegerea* domeniului social sau ideologic - începe să fie confundat cu potențialului explicativ și cauzal - viața materială *condiționează* organizarea socială și ideologică.

În condițiile în care apariția preistoriei ca disciplină științifică recunoscută este posterioară difuzării ideilor marxiste, era de așteptat ca acestea să pătrundă, cel puțin parțial, în înseși fundamentele teoretice ale disciplinei. Trebuie, însă, făcută precizarea că multe din ideile fondatoare ale preistoriei, deci din faza sa incipient științifică, nu sunt propriu-zis marxiste. Ele se inspiră mai degrabă din același creuzet al gândirii moderne din care marxismul a preluat, la rîndu-i, copios: ateismul metodologic, evoluționismul stadial, materialismul sau funcționalismul reclamă, toate, o descendență cel puțin la fel de veche. Mult mai directă va fi relația marxismului cu arheologia preistorică a secolului XX, în care, așa cum vom vedea, modelele explicit inspirate de marxism constituie un capital interpretativ important.

Doctrina marxistă, luată ca întreg, are toate caracteristicile secolului din care provine:[519] reacție la greutatea și refractarul materiei,[520] ea se fonda pe o premisă eronată și era susținută de o motivație etică.[521] Gândirea veacului explică și aplombul său desăvârșit, generat de încrederea netulburată în puterea rațiunii.[522]

Însă, a expedia rapid o teorie atât de îndrăzneață pentru epoca ei și atât de rezistentă în cel următor, pentru simplul motiv că este "demodată", ar fi, neîndoielnic, o gravă eroare. Imaginea sumbră a modelului de analiză istorică marxist se datorează în mai mare măsură manipulării sale politice și ideologice, decât agresivității unilaterale a teoriei în sine. Am repeta o platitudine amintind diferența dintre realitățile care l-au inspirat pe Marx în Anglia industrială și cele construite artificial de Lenin, în Rusia agrară.[523]

---

519 B. Russel, *A History of Western Philosophy*, Clarion Press, New York, 1967, p. 788; „Marx a fost un om la secolului său. Un burghez german influențat de romantismul german și de filozofia Luminilor, care credea că filozofia are o menire izbăvitoare." (C. Delacampagne, *Istoria filozofiei în secolul XX*, Ed. Babel, București, 1998, p. 81).

520 P. Veyne, *op. cit.*, p. 128-130.

521 În realitate, revolta etică a lui Marx se baza pe o înțelegere foarte îngustă a realității economice a Angliei industriale (vezi, de exemplu, F. Hayek (ed.), *Capitalismul și istoricii*, Ed. Humanitas, București, 1994). Explicarea primei sale pulsiuni, cea etică, nu este, deci, foarte dificilă: epoca s-a înșelat întrucâtva în privința „cumplitelor dureri ale proletariatului" (C. Delacampagne, *op. cit.*, p. 83), așa cum nu a găsit nici soluția potrivită pentru a le curma.

522 Pentru Marx, în practică, „nu există decât o singură realitate, natura transformată de om, și doar o singură formă de cunoaștere validă, știința." (*ibidem*).

523 O tratare nuanțată a acestei probleme oferă A. Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Ed. Humanitas, București, 1993.

Cu toate acestea, trebuie să subliniem că versiunile marxiste simplificate, aşa cum au fost acestea popularizate de ideologiile contemporane, ignoră frecvent aspecte importante şi sensibile ale teoriei iniţiale, cum ar fi capacitatea considerabilă a suprastructurii de a acţiona asupra infrastructurii,[524] - ceea ce limitează determinismul material unilateral -, sau posibilitatea existenţei unor sisteme economico-sociale care eludează legile aplicate de Marx istoriei Occidentului (modul de producţie «asiatic»).

Mai mult, este frecvent minimalizat aportul real şi semnificativ al marxismului la îmbogăţirea istoriografiei cu noi teme de reflecţie.[525] Din nefericire, cum aceste avatarii schematice ale marxismului s-au manifestat în multe părţi ale continentului european, asocierile regretabile pe care le-a permis nu au putut fi evitate.

În ceea ce priveşte preistoria ca atare, marxismul originar nu moşteneşte de la Hegel numai dialectica, fie ea şi inversată. Motivat mai ales de punctul final al demonstraţiei sale - analiza societăţii capitaliste -, marxismul nu găseşte prea mult foloase de tras din analiza începuturilor. E drept că, ceva mai mai bine informaţi decât Hegel, corifeii săi au poposit ceva mai mult în analiza preistoriei, dar, ca şi ilustrul înaintaş, nu au reuşit să evadeze din apriorism.

Marx nu s-a preocupat de preistorie:[526] pentru el, preistoria era, ca şi pentru Hegel,[527] un stadiu 0, copilăria umanităţii, stadiul istoric în care barbaria, inocenţa şi egalitatea se amestecau armonios - cum li se întâmplă de obicei oamenilor teoretici ai utopiilor - şi în care se precizau condiţiile iniţiale ale viitorului experiment istoric. În absenţa dovezilor directe - încă foarte vagi în epocă -, deducţia putea suplini demonstraţia, motiv pentru care preistoria lui Marx e scurtă şi punctuală. Ca şi pentru Rousseau, existenţa unei perioade preistorice reprezentă o rigoare pur teoretică şi se încheia printr-un rapt, cel care deschidea istoria. Aici, în istorie, îşi află locul demonstraţia lui Marx. Preistoria lui nu se bazează pe o documentaţie arheologică

---

524 „Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, literară, artistică etc. se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea acţionează totodată şi una asupra celeilalte, precum şi asupra bazei economice. Situaţie economică nu este *singura cauză activă*, toate celelalte fiind numai un efect pasiv, ci are loc o interacţiune pe baza necesităţii economice, care, *în ultimă instanţă*, se impune întotdeauna. Prin urmare, nu este vorba, aşa cum vor să-şi închipuie unii, din comoditate, de o acţiune automată a situaţiei economice, ci oamenii îşi făuresc singuri istoria, însă o făuresc într-un mediu dat, care o condiţionează pe baza relaţiilor reale deja existente, dintre care cele economice, oricât de puternic ar putea fi influenţate de celelalte - politice şi ideologice - sînt totuşi, în ultimă instanţă, hotărâtoare şi constituie firul roşu care trece prin întreaga dezvoltare, singurul care duce la înţelegerea ei." (s.a., Fr. Engels, în Marx, Engels, Lenin, *Despre om şi umanism*, ed. îngrijită de I. Ianoşi, Ed. Minerva, Bucureşti, vol. I, p. 26-27).

525 B. Croce oferă de timpuriu câteva argumente împotriva acestor simplificări (*op. cit.*, p. 1-90).

526 Chiar şi un arheolog marxist recunoaşte lipsa de preocupare reală a fondatorilor pentru preistorie: A. Gilman, The Communist Manifesto, 150 years later, în *Antiquity*, vol. 72, 278, 1998, p. 910-913.

527 „Perioadele de timp - ni le putem închipui de veacuri sau milenii - care s-au scurs peste popoare înainte de a scrie istoria şi care au putut fi bogate în revoluţii, migraţiuni şi transformări violente *nu constituie o istorie obiectivă, deoarece nu au dat naştere nici unei istorii subiective, nici unei naraţiuni istorice*... Datorită unei astfel de condiţionări a istoriei s-a şi întâmplat că acel proces atât de bogat şi de uriaş al dezvoltării familiilor în triburi, a triburilor în popoare, precum şi răspândirea acestora datorită creşterii lor, care la rându-i lasă să se presupună atâtea complicaţii, războaie, răsturnări şi prăbuşiri, s-a desfăşurat *în afara istoriei*. [...] popoarele despre care e vorba, indiferent de dezvoltarea lor lingvistică, nu au ajuns să aibă nici un fel de istorie." (s.n., G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 61-62). Dacă, în raport cu amplul proiect de lectură filozofică a istoriei pe care îl propunea, Hegel elimină aprioric preistoria ca aliterată, Marx, la fel de ambiţios, dar invocând certitudini ştiinţifice, o va defini drept "comună primitivă", preambul teoretic al istoriei dialectice.

adecvată - inaccesibilă, de altfel, la data redactării tezelor sale -, ci pe premisele filozofice şi pe idiosincraziile unei antropologii naive,[528] susţinute generos de analizele etnografice nu mai puţin grăbite ale antropologilor evoluţionişti contemporani.

În versiunea originală, preistoria era, prin urmare, o retrodicţie teoretică, care nu poate fi înţeleasă în afara obiectivului major al autorilor săi - şi recurent în antropologie[529] -, critica societăţii capitaliste, căreia i se contrapunea demonstrativ un ev al purităţii şi egalităţii, o "vârstă de aur", anterioară relelor aduse de civilizaţie. În cadrul acestei alterităţi, care mobiliza resurse de idei iluministe, trebuie înţeleasă schiţa preistoriei redactată de Marx.

Fondatorul «marxismului», pentru preistorie, mai ales în arealele unde era solicitată ortodoxia ideologică, nu este însă Marx, ci Engels. Mai puţin riguros, dar mult mai îndrăzneţ, el îşi depăşeşte maestrul, crezând că-l explică.[530] Evoluţionismul lui este intransigent, iar argumentaţia tot mai simplificatoare.[531] Evident, ca şi pentru Marx însuşi, ambiţia lui era de a explica toată istoria, şi nu părţi ale ei - şi puţine sinteze au sacrificat atât de mult din realitate pentru a o supune teoriei.

Merită subliniat că, de la bun început, preistoria marxistă era o *raportare la timpurile preistorice a unui model de dinamică socială presupus demonstrabil pentru timpurile istorice.* Această premisă, deşi dispunea iniţial de o argumentaţie arheologică dintre cele mai fragile, putea încuraja abordări dintre cele mai meritorii, cu condiţia ca sugestiile lui Marx pentru preistorie şi analiza întreprinsă de el istoriei să poată fi liber manipulate. Contextele politice au lipsit mulţi arheologi de această şansă.

IV.2.2. Ortodoxie răsăriteană şi gnosă occidentală

În arheologia europeană, atitudinile faţă de marxism rezidă în sursele de inspiraţie utilizate şi în gradul de aderenţă la ele. De exemplu, pentru majoritatea tradiţiilor arheologice din fostul bloc răsăritean, autoritatea politică a marxismului a impus utilizarea, cu o fidelitate variabilă, a tezelor lui Engels, în spiritul unor *covering laws* universale şi obligatorii, pentru care arheologia nu putea decât să aducă un suport empiric, factual.[532]

---

[528] Marxismul nu este, de altfel, decât unul dintre beneficiarii iluştri ai acestui tip de antropologie, care ridică la rangul de filozofie sau ştiinţă a societăţii reflexe interpretative dintre cele mai banale (vezi W. Stoczkowski, *op. cit.*, passim).

[529] Stau dovadă modelele elaborate ulterior, mult mai rafinate, ce-i drept, cum este cel al „bunăstării" primitive, edificat de Marshall Sahlins.

[530] Procesul de simplificare a modelului propus de Marx este prezentat pe larg de A. Besançon, *op. cit.*; un excurs rapid propune şi C. Delacampagne, *op. cit.*, p. 80-94; pentru acelaşi fenomen, vezi T. Ball şi R. Dagger, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Iaşi, 2000, p. 125-163.

[531] Ilustrativă ar fi lectura lui Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. Politică, Bucureşti, 1959; un text fundamental, sintetic şi elocvent pentru concepţia marxistă asupra preistoriei oferă Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Cercul de Editură Socialistă, Bucureşti, 1920.

[532] De altfel, chiar şi unii arheologi sovietici, în încercarea de a apăra marxismul, cu încercat să demonstreze că utilizarea dogmatică a tezelor clasice este simplistă şi sterilă; ei argumentau că marxismul reprezintă o metodologie-ghid şi nu un corpus doctrinar al secolului XIX (L. Klejn, *loc. cit.*; idem, Archaeology in Britain: a Marxist View, în *Antiquity*, vol. 44, 1970, p. 296-303; vezi şi A. I. Mongait, *Arheologia în U.R.S.S.*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 7-9, 16-18). Dacă suntem întru-totul de acord cu acest punct de vedere în ceea ce priveşte *marxismul*, nu trebuie pierdut din vedere că varianta exportată de Uniunea Sovietică - şi dominantă şi în arheologia URSS, până după 1960, *dia-mat*-ul - era deformată în raport cu marxismul şi, mai ales, impusă de ideologia oficială. În consecinţă, pentru ansamblul blocului

Cu totul alta este situaţia în arheologia occidentală, unde marxismul a fost apreciat pentru potenţialul său explicativ, a fost evaluat critic şi aplicat circumstanţial. În acest context, sursele au fost, de obicei, fie Marx însuşi, fie scrierile diferitelor direcţii de inspiraţie sau empatic marxiste, ca Şcoala de la Frankfurt, marxismul structural al lui Louis Althusser, sau ideile lui M. Foucault, J. Derrida etc.

Putem astfel distinge o *ortodoxie*, care a condus la formalism şi superficialitate, şi o *gnosă* marxistă, care a edificat un "protestantism" sectar şi a permis numeroase nuanţări ale tezelor iniţiale. Oarecum paradoxal,[533] ortodoxia se baza pe adererenţa strictă la surse secundare (Lenin, Stalin), în timp ce "gnosticii" lecturau surse de primă mână.

Arheologia sovietică reprezintă, desigur, exemplul cel mai semnificativ pentru aripa ortodoxă a marxismului. Cu toate acestea, imaginea sa a avut de suferit, cel puţin din partea colegilor occidentali, din pricina prejudecăţilor,[534] constant amplificate de bariera lingvistică, care separă chiar şi astăzi două universuri ale cercetării ce ar avea cu siguranţă multe idei de schimbat.

În primul rând, expedierea arheologiei sovietice ca fundamental marxistă ar fi o nedreptate, pentru simplul fapt că zestrea cultural-istorică a rezistat cu tenacitate şi în acest areal.[535] E drept că, în raport cu alte tradiţii europene, arheologia sovietică a preluat într-o măsură mult mai largă sistemul interpretativ marxist. Nu trebuie, însă, minimalizate meritele metodologice care au decurs, în calitate de consecinţe, din această afiliere la marxism: orientarea susţinută ideologic către studiul societăţii avea să conducă la rezultate dintre cele mai semnificative, fie ele şi grevate de abruptele decupaje marxiste. În plus, odată cu abandonarea stadialismului stalinist şi relaxarea

---

răsăritean, tezele clasicilor, filtrate şi schematizate, funcţionau ca norme obligatorii de explicaţie istorică, nu ca inocente metodologii orientative; o completare, o modificare, o speculaţie, fie şi justificată - sau cu atât mai grav - ar fi căzut imediat victimă cenzurii, în special în anii de consolidare a sistemului.

533 Semnificativ, ca şi în cazul protestantismului, care s-a concentrat către traducerea textului fondator al gândirii creştine, Biblia, reevaluarea marxismului, în Occident, s-a bazat pe analiza scrierilor originare ale lui Marx.

534 L. Klejn subliniază lipsa de reflectare a ideilor marxismului sovietic în literatura arheologică americană, în ciuda funcţionării unui centru ştiinţific ce realiza regulat traduceri. Cum funcţionalismul ecologic şi teoria sistemică a „noii arheologii" erau cel puţin apetente la ideile marxiste, ar fi fost de aşteptat o reacţie, fie ea şi polemică. Cu toate acestea, realizările arheologiei sovietice au fost larg ignorate (Panorama..., p. 276).

535 Arheologii sovietici se vedeau nevoiţi s-o recunoască: „Lupta împotriva tradiţiilor reacţionare ale ştiinţei burgheze a fost îndreptată cu deosebire împotriva metodei formal-tipologice, a metodei de analiză cultural-istorică comparativă a obiectelor şi fenomenelor, precum şi împotriva interpretării etnice a culturilor arheologice. Critica metodelor ştiinţifice burgheze din punctul de vedere al materialismului ştiinţific era necesară, dar nici una din aceste metode n-a putut fi eliminată complet. Totodată, însă, această critică a avut ca urmare faptul că, în deceniul al patrulea, în unele cazuri, s-a renunţat la studiul obiectelor, a tipologiei lor, etc., ceea ce s-a repercutat asupra ansamblului surselor de informare ale arheologiei. Cercetările arheologice concrete au fost înlocuite prin scheme sociologice abstracte, de multe ori pur speculative, fără a fi întemeiate pe o analiză amănunţită a izvoarelor... Nu dorim de loc să înlocuim studiul istoriei concrete a unor triburi sau popoare printr-o schemă sociologică, dar afirmăm că în spatele faptelor concrete se află legităţi generale de dezvoltare... Aceste principii [ale materialismului istoric n.n.] nu exlud nici diversitatea cazurilor, nici influenţa alto factori asupra societăţii (geografici, biologici, psihologici), nici difuziunile, nici migraţiunile, nici chiar elemente întâmplătoare, dar separă principalul de secundar, elementele esenţiale de cele derivate şi nu substituie cauza prin efect" (A. I. Mongait., *op. cit.*, p. 7-8).

"diamat"-ului şi a marr-ismului,[536] orientarea dogmatic-indigenistă a fost înlocuită cu diferite variaţiuni ale materialismului dialectic, mult mai aplicate şi mai elastice.[537] Începând cu anii '60, o atitudine mai puţin crispată faţă de doctrină a permis marxismului sovietic să se concentreze mai serios asupra metodologiei.

În linii generale, paradigma marxistă se bazează pe prezumţia unui dezechilibru structural inerent oricărei societăţi, prin urmare va acorda atenţie unui set de fenomene în bună măsură identic cu cele considerate interesante de funcţionalismul anglo-american. Astfel, dimensiunea internă a organizării unei societăţi, pusă în perspectivă evoluţionistă, va fi cea care va deveni obiectul de studiu favorit. În consecinţă, orientarea metodologică a arheologiei sovietice, chiar dacă fixată pe rigide baze teoretice, a condus la abordări pozitive. Astfel, studiul relaţiilor om-mediu, sistemul de excavare "open-area", gama interdisciplinară tot mai largă, au constituit progrese reale,[538] care se vor reflecta şi în arheologia occidentală. Pasiunea pentru generalizări şi legi ale proceselor culturale va rămâne, însă, nucleul dur al arheologiei sovietice, iar dogmatismul va echilibra orice dizidenţă.[539]

Situaţia arheologiei din ţările Europei Centrale şi Răsăritene nu este deloc identică. În majoritatea cazurilor, presiunea ideologică manifestă a reuşit *să îndepărteze* interesul arheologilor de potenţialul interpretativ oferit de teoria marxistă, vechile tradiţii fiind obstinant conservate, una dintre cele mai importante fiind cea a interesului pentru "etnic", în tradiţie kossinniană.[540] Faptul nu surprinde, în condiţiile în care teoria marxistă constituia un import, realizat de obicei în circumstanţe dezagreabile.

Într-un astfel de context, continuitatea paradigmei cultural-istorice, de obicei în varianta cea mai riguroasă, cea germană, este foarte caracteristică. Or, cum corpusul de fapte cultural-istoric se putea dispensa de o teorie exterioară, generală şi explicită, marxismul nu s-a putut grefa priorităţilor reale ale practicienilor. În ciuda declaraţiilor de intenţii, interpretările "în lumina" doctrinei se vor afla permanent în umbra deasă a obişnuinţelor. Principalele deficienţe reproşate tacit teoriei oficiale vor fi tocmai generalitatea ei, greu de operaţionalizat, cât şi universalismul excesiv: explicând totul, marxismul vulgar şi diluat ideologic nu putea explica nimic anume, în opinia arheologilor cel puţin. Succesul relativ al unei istorii - şi preistorii - marxiste ar fi presupus evaluarea critică a ideilor originare şi, cu rare excepţii, nu aceasta a fost calea aleasă de arheologiile "răsăritene".[541] Dacă o astfel de frontieră est-vest poate fi

---

536 Teoria orientalistului Nikolai Marr, extrem de populară în perioada interbelică, considera limba drept o parte a suprastructurii ideologice. Ea evolua, aşadar, în stadii similare formaţiunilor social-economice marxiste, dar era asociată unui etnic *efemer*, supus schimbărilor din perspectiva mutaţiilor sociale şi politice, spre deosebire de clasele sociale şi conflictele dintre ele, mult mai rezistente în timp. Teoria sa - care convenea foarte bine ideilor promovate de politica Cominternului în epocă şi se constituia într-o alternativă radicală la teoria cultural-istorică, populară îndeosebi în Europa Centrală, *recte* Germania - avea să fie abandonată în anii '50, pe măsură ce iniţiativele lui Stalin iau o turnură tot mai explicit naţionalistă, favorizând căutarea rădăcinilor slave ale poporului rus (F. Curta, Consideraţii privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană, în *Arheologia Medievală*, IV, 2002, p. 7-8).

537 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 276-279.

538 B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 212 şi urm.

539 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 279.

540 I. Hodder, Archaeological Theory..., p. 1-24.

541 Z. Koblyliński evidenţiază modul în care creşterea dogmatismului a eliminat posibilitatea ideilor marxiste de a fi preluate de către arheologii polonezi; mai mult, abia uzurparea lor de pe eşafodajul oficial

acceptată, criteriul nu poate fi adoptarea modelelor marxiste. Ele au fost, probabil, mai active în Occidentul european.

Pentru acest ultim areal, cazul cel mai celebru, cel puţin prin influenţa pan-europeană a ideilor sale, rămâne cel al lui V. G. Childe.[542] Acesta nu numai că se inspiră copios din ideile marxiste, dar este chiar puterea modelului său teoretic cea care îl va propulsa într-un loc de frunte al generaţiei sale.[543] Deşi elementele ecologic-funcţionale şi cele difuzioniste l-au îndepărtat uneori pe Childe de dogmatismul autorilor sovietici, el rămâne, totuşi, un caz ilustru de aplicare a materialismului istoric.

În contrast cu sociologismul din care nu reuşea să evadeze cercetarea sovietică din epocă, demersul lui Childe rămânea, în sine, ecologic: progresul istoric presupune un control tot mai eficient al naturii.[544] Documentaţia arheologică stă astfel mărturie pentru un proces unic şi clar direcţionat, în care controlul resurselor stă la baza dezvoltării tuturor complexelor socio-politice. Cum Childe se preocupă, încă din perioada interbelică, de originea şi istoria civilizaţiei europene, el se vede nevoit să facă o istorie "în stil mare", cuprinzătoare, de unde interesul pentru potenţialul explicativ al materialismului, ca teorie de rang înalt.[545]

Marxismul lui Childe este bine evidenţiat nu numai de preponderenţa cauzală acordată factorilor economici - deşi aceleaşi elemente materialiste îl conduc, inerent, către funcţionalism -, cât şi de opiniile sale cu privire la fenomenele suprastructurale.

---

oferă perspectiva reevaluării lor: "Free from the hated compulsory ideology which prevented any serious interest in Marxist philosophy, Polish archaeologists will now be able to explore Marxian theory dispassionately."(*loc. cit.*, p. 238). O situaţie asemănătoare prezintă arheologia cehoslovacă, E. Neustupný, Recent Theoretical Achievements in Prehistoric Archaeology in Czechoslovakia, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 248-271, şi cea ungară, vezi J. Laslowsky, Cs. Siklodi, Archaeological Theory in Hungary Since 1960: Theories Without Theoretical Archaeology, in I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 272-297, dar şi arheologia din Serbia, vezi S. Babić, Still innocent after all these years? Sketches for a social history of archaeology in Serbia, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 309-322, şi Slovenia, P. Novaković, Archaeology in five states - A peculiarity or just another story at the crossroads of Mitteleuropa and the Balkans: A case study of Slovene archaeology, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 323-352.

542 Atenţia specială care i se acordă într-o lucrare deja clasică asupra evoluţiei arheologiei este elocventă, vezi B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 254-264.

543 M. P. Leone avea chiar să afirme, în 1972: "Si Gordon Childe est le meilleur archéologue de son domaine, c'est en particulier parce qu'il possedait et utilisait un paradigme puissant, le matérialisme marxiste" (apud L. Klejn, *loc. cit.*, p. 283).

544 "Dacă specia noastră, dacă omul, în sensul cel mai larg al cuvântului, a putut să supravieţuiască şi să se înmulţească, acest lucru se datorează mai ales îmbunătăţirii utilajului său" (V. G. Childe, *De la preistorie la istorie*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 23). Cât priveşte suprastructura, "fără să mergem la subtilităţi metafizice, e necesar ca istoria să trateze ideile care inspiră activitatea societăţilor, de pe acelaşi plan ca şi obiectele cele mai concrete şi cele mai palpabile pe care le furnizează arheologia. Pentru om, aceste idei joacă un rol tot atât de determinant ca şi condiţiile geografice sau climaterice... societăţile reacţionează atât faţă de mediul lor spiritual, cât şi faţă de mediul lor material, şi de aceea ele şi-au făurit un echipament spiritual pe lângă cel material de arme şi unelte." (*ibidem*, p. 30). Pe de altă parte, "asemenea selecţie naturală demonstrează că ideologia nu este la urma urmei decât expresia şi transpunerea în spiritul oamenilor a unor factori de ordin material." (*ibidem*, p. 32).

545 Un text reprezentativ este V. G. Childe, *Făurirea civilizaţiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, traducere a celebrei *Man makes himself*.

Întrucât dialectica pe care Childe o acceptă este cea dintre novator şi conservator, el va conserva ideea marxistă a schimbărilor revoluţionare, atribuind un rol preponderent negativ suprastructurii: ideile sunt mai conservatoare în faţa provocărilor istorice,[546] motiv pentru care progresul este focalizat de societăţile în care ideologia îl permite.

Childe rămâne, însă, rezervat în privinţa aplicabilităţii legilor istorice. Regularităţile constatate arheologic nu pot avea un caracter predictiv universal: întrucât evoluţia este multiliniară, contingenţe deseori pur funcţionale pot explica eventualele trăsături culturale comune; capriciile difuziunii, pe care Childe le acceptă pe scară largă, conferă modelului său de dinamică a culturii un caracter complex şi, în contrast cu colegii săi sovietici, deschis nuanţărilor. Cu toate acestea, univocitatea interpretărilor sale materialiste este evidentă. Opţiunea lui Childe pentru marxism - edificiu teoretic la care este neclar dacă a apelat din simpatie politică, din convingere profesională sau din considerente pur personale - va aduce după sine importante consecinţe: începând cu anii '60, un adevărat proces de "childe"-izare a arheologiei occidentale se face simţit[547] şi, pe măsură ce marxismul devine o metodologie ştiinţifică - iar autoritatea lui Childe a avut un cuvânt greu de spus în această direcţie -, el va fi preluat parţial şi de alte tradiţii de cercetare.[548]

Această observaţie este susţinută de situaţia teoriei arheologice postbelice în Grecia, Spania, sau Italia. Aici, opţiunea pentru marxism reprezintă o manieră de a evita paradigma tradiţională şi asigură o alternativă interpretativă la moştenirea metodologică cultural-istorică. În Grecia, valorificarea marxismului coincide cu o regăsire a preistoriei ca etaj istoric deosebit de continuitatea naţional-naţionalistă a ezotericului "spirit grec", pentru că o preistorie propriu-zis marxistă nu putea fi naţionalistă.[549] În Spania, fenomenul este similar, în condiţiile în care sfârşitul dictaturii de dreapta deschide noi perspective metodologice.[550] Cazul italian este şi el semnificativ, cu atât mai mult cu cât mediile intelectuale italiene vor oferi ele însele un impuls expansiunii ideilor marxiste în arheologia occidentală de după 1970.[551]

Merită să amintim aici şi revalorificarea filonului marxist de către ultima tendinţă din cadrul arheologiei europene, post-procesualismul britanic.[552] Într-adevăr, începând cu anii '70, arheologia insulară - care căuta să exploreze alternative la

---

546 "Materialismul istoric afirmă că economia determină ideologia. După părerea noastră, mai exact ar fi să repetăm ceea ce am spus mai înainte, şi anume că o ideologie nu supravieţuieşte decât dacă favorizează funcţionarea armonioasă a economiei; în caz contrar, societatea şi, o dată cu ea, ideologia sfârşesc prin a dispărea." (idem, *De la preistorie...*, p. 33).

547 L. Klejn, *loc. cit.*, p. 283.

548 "Childe"-izarea se va face simţită şi în literatura arheologică românească, care, în anii '60 - cel puţin prin trimiterile bibliografice, şi prin amestecul dintre marxismul childe-an şi fondul cultural-istoric - apare încă în vecinătatea teoretică a arheologiei occidentale. Stă dovadă o sinteză transparent redactată în tiparele teoretice ale arheologului britanic: D. Berciu, *La izvoarele istoriei. O introducere în arheologia preistorică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

549 K. Kotsakis, The Powerful Past: Theoretical Trends in Greeek Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 65-60.

550 J. M. Vasquez Varela, R. Risch, Theory in Spanish Archaeology since 1960, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 25-51.

551 Al. Guidi, An Italian Perspective, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 353-361.

552 T. Champion, *loc. cit.*, p. 135 şi urm; B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 340-347.

procesualism - încearcă să operaţionalizeze ideile şcolii neo-marxiste a antropologiei franceze. Elementele marxiste făceau parte dintr-o încercare generală de întoarcere către filonul istoric a cercetărilor preistorice şi presupuneau, în esenţă, *o extrapolare a mijloacelor de analiză marxiste asupra societăţilor pre-capitaliste.* Acestea încep să fie privite prin prisma contradicţiilor interne şi a conflictelor postulate de Marx pentru societăţile capitaliste, cu întreg arsenalul de concepte adiţionale: modul de producţie, fenomene de reproducţie socială, cauzalitatea structurală. Însă, în noua viziune, sursele de putere şi conflict nu se rezumau la controlul producţiei economice, ci priveau acum şi controlul reproducerii biologice, al statutului şi al prestigiului. Şi înţelesul acordat ideologiilor cunoaşte, în consecinţă, notabile modificări: ele nu mai reprezintă acele viziuni asupra lumii împărtăşite de o clasă socială anume, ci credinţe care caută să naturalizeze, să legitimeze sau să mascheze relaţiile asimetrice din sânul societăţii.[553] Este limpede că abordările neo-marxiste transferă cauzalitatea schimbărilor în interiorul societăţilor, privite acum ca purtătoare ale unor conflicte auto-generante şi, în această ipostază, direcţia neo-marxistă este nevoită să renunţe la generalizări pentru a se dedica unor studii de caz specifice: puţine elemente din programul marxist originar mai sunt prezente într-o astfel de abordare.

Remarcăm, aşadar, că apelul la interpretările marxiste, în arheologie a fost mult mai susţinut în tradiţiile de cercetare în care operaţionalizarea ideilor lui Marx reprezenta o opţiune, nu singura – şi cu atât mai puţin o obligaţie. În multe situaţii, practicienii obligaţi la o incomodă ortodoxie, au refuzat, din varii motive, concluziile redactate aprioric. Arheologia preistorică românească oferă un exemplu dintre cele mai potrivite.

IV.3. MARXISMUL ÎN ARHEOLOGIA PREISTORICĂ DIN ROMÂNIA. PRIMELE DECADE POSTBELICE

IV.3.1. Noul regim politic. Centralizarea cercetării

Nu se poate nega că, în sensul definiţiei propuse de E. Gellner, comunismul a continuat modernizarea României. Oricât de pripită şi voluntaristă a fost această misiune - şi oricât de diforme, uneori, rezultatele -, ea a continuat procesul de transformare a societăţii româneşti într-o "cultură-grădină", prin mijloacele clasice ale modernizării: alfabetizare, urbanizare, industrializare. Mai mult, chiar subscrierea la imperativele modernizării avea să poarte germenii viitorului eşec al sistemului.[554]

Ofensiva culturală a noii ideologii a fost agresivă, proporţională exigenţelor pe care teoria sa istorică le impunea, dar şi lipsei de continuitate intelectuală de care se făcea responsabilă. Căci - poate nici nu ar mai trebui subliniat -, marxismul nu stârnise

---

[553] T. Champion, *loc. cit.* Pentru o abordare caracteristică a problemei ideologiei, vezi I. Hodder, *Reading the Past...*, p. 55-76.

[554] O remarcă şi Cl. Karnoouh: „Dăruind creioane, caiete şi cărţi, facilitând în acest fel accesul unor oameni dominaţi încă de cultura orală tradiţională la deprinderea scris-cititului, comuniştii i-au transformat în indivizi politici moderni, care, încetul cu încetul, şi în urma încercărilor unei istorii terifiante şi tragice, s-au preschimbat în cetăţeni capabili să se opună puterii dictatoriale a Partidului-Stat. Dincolo de luptele de culise, de represiuni, de minciună şi demagogie, maşina modernă era deja pornită, şi nimic n-o mai putea opri." (*Adio diferenţei. Eseu asupra modernităţii târzii*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 36).

prea multe simpatii în mediul intelectual interbelic: într-o ţară preponderent agrară, în care ideile politice şi proiectele de guvernare luau permanent în considerare masa rurală şi modul său de viaţă, cu un proletariat slab dezvoltat şi o burghezie mai degrabă discretă, şi, nu în cele din urmă, cu un segment intelectual elitist, paternalist şi fascinat de Occident, o ideologie burgheză preocupată preponderent de soarta proletariatului industrial nu avea şanse să stârnească vreun interes deosebit. Dovadă stau mult prea timida prezenţă a activităţii politice a partidelor de stânga şi scăzuta activitate publicistică a simpatizanţilor marxişti în perioada interbelică.

Cu toate acestea, dacă noua ideologie era structural străină tradiţiilor de gândire româneşti, noua ordine politică nu constituia o surpriză fundamentală, cel puţin pentru intelectualii care cochetaseră multă vreme cu ideea unui stat puternic, autoritar. Visele lor s-au materializat neaşteptat într-o realitate dură şi, severă ironie, este tocmai elita intelectuală cea care avea să ofere noului stat segmentul social favorit pe drumul său către eradicarea trecutului "burghez".

Tradiţional, istoria comunismului în România este împărţită în două sau trei perioade. Prima, cea stalinistă, coincide aproximativ cu ocupaţia militară efectivă de către trupele sovietice, cu primele guvernări comuniste, sau, mai precis, cu partea finală "a vieţii şi activităţii" lui I. V. Stalin. Este perioada de acomodare a sistemului, generoasă în persecuţii şi foarte reticentă în a recunoaşte vreun merit vechii elite intelectuale.

Ce-a de-a doua subdiviziune coincide unei relative relaxări politice interne şi externe, promovată de către noua direcţie, "naţională", a Partidului Comunist Român. Desprinderea gradată din sfera sovietică, mergând până la declaraţia de independenţă din 1964, avea să favorizeze un efort de recuperare a intelectualităţii interbelice. Reabilitarea avea să fie, desigur, interesată: înregimentarea, cu voie sau de nevoie, a prestigiului individual - prin persoane sau opere care le supravieţuiseră - în sprijinul noii orientări oficiale. În interiorul acestei etape, sau, poate, în afara ei, se poate identifica, după 1980, o nouă crispare a regimului politic în jurul unei ideologii naţionaliste, care încheie rapid episodul efemer de relativă prosperitate economică şi aparentă deschidere ideologică.

În principiu, dacă nici o oază culturală nu a fost cruţată de fatalităţile acestui traseu - jalonat de orientările şi reorientările politicii oficiale -, profunzimea mutaţiilor s-a manifestat variabil, în funcţie de permeabilitatea specifică a fiecărui domeniu. În ceea ce priveşte arheologia preistorică, ea va cunoaşte renovări importante şi de durată, la nivel instituţional cel puţin, iar destinul său viitor va fi adânc marcat de noul său statut.

Să nu ne grăbim, însă, a trage concluzii premature. Nu se poate nega că impactul pe care ideologia totalitară l-a manifestat opresiv, timp de câteva decenii, a impietat, inevitabil, asupra dezvoltării "fireşti" a arheologiei preistorice din România. Parţial justă, această idee trebuie însă atent, şi responsabil evaluată. Că această dezvoltare „firească" ar fi presupus tocmai adoptarea, fie ea şi parţială, a unei perspective marxiste, este în afara oricărei îndoieli, dacă ţinem seama de popularitatea marxismului în arheologia europeană: fără cohorta de implicaţii politice şi ideologice, teoria marxistă ar fi oferit un proiect de cercetare eficace şi un arsenal metodologic respectabil cercetării preistoriei. Ne apare, aşadar, firesc, să renunţăm la sterila

demonizare a marxismului şi să abordăm impactul acestei teorii de pe poziţii realiste, mai ales că, la o analiză atentă, arheologia preistorică din România nu-şi poate permite, metodologic, să reproşeze prea multe teoriei marxiste, cum nici nu o poate face singură responsabilă de evoluţia internă a comunităţii disciplinare în deceniile ce au urmat instaurării regimului comunist.

Capitolul de faţă îşi propune să evidenţieze, într-o abordare preliminară, şi, inevitabil, parţială, influenţa modelelor interpretative marxiste asupra teoriei arheologice din România, aşa cum se reflectă aceasta într-un eşantion bibliografic. El încearcă mai puţin o analiză completă a aspectelor legate de latura socială a problematicii, mai greu de documentat direct şi mai expusă subiectivului - şi în care capitolele negre ale persecuţiei, delaţiunii şi conformismului entuziast, din nefericire, nu lipsesc. Suntem conştienţi că o astfel de abordare izolează un număr mare de variabile şi că nu poate oferi o imagine completă a istoriei arheologiei româneşti din perioada comunistă. Reamintim, însă, că nu o istorie a arheologiei urmărim aici, ci una a evoluţiei teoretice şi metodologice. Nu este mai puţin adevărat că, aşa cum sperăm să reiasă din rândurile ce urmează, simpla analiză a textelor arheologice poate deschide perspective proaspete şi oferă un material util pentru această istorie, ce aşteaptă încă să fie scrisă.

Aşa cum vom vedea, teoria marxistă nu a intrat decât superficial, şi mai degrabă inconştient, în nucleul teoretic al preistoriei din România. Influenţele negative ale doctrinei marxiste se circumscriu, în arheologia românească, în primul rând, interfeţei dintre comunitatea disciplinară şi contextul social. Ele se leagă de marxismul simplificat, etatizat şi agresiv ideologic şi de măsura în care noua ideologie afectează organizarea şi funcţionarea internă a disciplinei, prin centralizarea şi controlul strict al cercetării. Însă profilul contemporan al arheologiei preistorice din România nu poate fi explicat în întregime pe seama ingerinţelor - de natură destul de variată - de care este responsabilă ideologia dominantă timp de câteva decenii. Disponibilităţile, tradiţia scolastică şi, în general, platforma epistemică moştenită din perioada interbelică au contribuit, de asemenea, la perpetuarea unui anumit model de cercetare.

De o relevanţă copleşitoare se va dovedi, în această ultimă privinţă, structura populaţiei ştiinţifice: perioada postbelică nu aduce cu sine o înlocuire generalizată şi imediată a specialiştilor arheologiei, deşi restructurarea lumii academice a fost importantă[555] şi s-au înregistrat mai multe valuri de persecuţii politice. Aşadar, în ciuda trecutului lor politic, sistemul comunist se vede nevoit să moştenească practicieni integral profesionalizaţi, înainte de a-i pregăti pe ai săi. În orice caz, pentru întreaga perioadă studiată aici, profesioniştii arheologiei postbelice au continuat, în general, să ocupe poziţii administrative şi academice-cheie.

Nu este mai puţin adevărat că reînnoirea generaţiilor, efectuată deseori pe baza unor criterii politice, a determinat o schimbare a segmentului social din care fuseseră recrutaţi arheologii în epoca interbelică, cel mic burghez sau intelectual, preferându-se candidaţi cu "origini sociale sănătoase". Or, aceştia din urmă, constant încurajaţi de ideologia oficială - prin reprezentanţii ei, la fel de "puri" ideologic -, au reuşit deseori să ocupe poziţii academice privilegiate. În cadrul de securitate oferit de sistem, mai atent la trecutul politic decât la meritele profesionale, competenţa

[555] G. Catalan, Institutul de istorie şi filozofie la Academiei R.P.R. (1947-1951), în *Xenopoliana*, VI, 1998, 3-4, p. 141-152.

ştiinţifică a unora putea lăsat mult de dorit, impostura găsind frecvent condiţii propice de dezvoltare.[556]

O altă importantă renovare administrativă va însoţi reaşezarea ierarhiei academice: din 1951, Muzeul Naţional de Antichităţi, autoritatea arheologică naţională în perioada interbelică, este asimilat proaspăt înfiinţatului Institut de istorie a R.P.R., funcţionând, astfel, în subordinea directă a Academiei Române. Începând cu 1956, anul înfiinţării Institutului de Arheologie, Muzeul se va transforma într-o anexă a acestei noi instituţii, care i se va substitui definitiv.[557]

Moştenitor al vechiului Muzeu... - de la care preia prestigiul -, dar şi, cel puţin într-o primă etapă, cea mai puternică instituţie destinată centralizării cercetării, noul institut de model sovietic avea să controleze, timp de decenii, efectiv sau persuasiv, cercetarea arheologică românească:[558] visul lui Vasile Pârvan, al unei instituţii arheologice centrale, se realiza, în circumstanţe neaşteptate.

Pentru a înţelege corect autoritatea reală a noii instituţii arheologice, este suficient să amintim că majoritatea absolută a urmaşilor întru profesiune ai Magistrului au rămas angajaţi ai institutului. Capitalul lor simbolic, experienţa şi primatul, toate câştigate încă din perioada interbelică, se armonizau foarte bine cu interesele centraliste ale statului, iar repartizarea responsabilităţii (şi finanţării) cercetărilor din anii postbelici o va evidenţia cu prisosinţă. Cercetătorii institutului aveau competenţă naţională şi, în nici o instanţă, autoritatea lor, fie şi neoficială, nu putea fi ignorată fără riscul izolării ştiinţifice. Institutul tipărea *Dacia* şi, în curând, *Materiale şi Cercetări Arheologice* şi *Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie)*: reviste prestigioase, ele pot fi considerate, fără riscul de a greşi, organele oficiale de presă ale arheologiei româneşti. Faţă de aceste puternice pârghii de centralizare a cercetării de care dispunea institutul bucureştean, înfiinţarea muzeelor regionale, a celor două institute arheologice din Cluj şi Iaşi şi activitatea arheologică a universităţilor aveau să facă prea puţin.

Nu numai administrativ, ci şi ideologic arheologia îşi va schimba statutul. Cum noua teorie istorică - lipsită de ascendent şi în mediul intelectual al arheologilor- intenţiona să-şi susţină pretenţiile pe baze ştiinţifice, noua doctrină considera că cercetarea arheologică, neglijată până atunci, avea nevoie de un sprijin consistent din partea statului.[559] Astfel că intensificarea cercetării va însoţi firesc centralizarea sa. Iniţiativa organizatorică, de altfel benefică din multe puncte de vedere, cu deosebire din cel al finanţării, va avea dezavantajul unei omogenizări radicale a discursului arheologic. În orice caz, complexul, dar şi ambiţia noului regim vor sfârşi prin a

---

[556] R. Florescu, Consideraţii teoretice asupra arheologiei ca ştiinţă, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale pluridisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 9.

[557] Vl. Dumitrescu, *Muzeul Naţional...*, p. 10-11.

[558] R. Florescu, *loc. cit.*

[559] Mariajul dintre stat şi arheologie capătă note specifice în regimurile totalitare. De exemplu, disciplinele neglijate în perioadele anterioare instaurării unui astfel de regim găsesc condiţii potrivite de dezvoltare, cu condiţia să plătească tributul ideologic solicitat. Acest fenomen este completat de noile şanse de afirmare în raport cu vechiul edificiu academic, pe care noile generaţii nu ezită să le folosească. De exemplu, în Germania, mulţi arheologi, mai ales preistoricienii, "cetăţeni de mâna a doua ai lumii academice", au fost atraşi de naţional-socialism tocmai datorită slabei recunoaşteri interne a activităţii lor şi a şi mai slabei finanţări de care beneficiau (B. Arnold, The Past as Propaganda: Totalitarian Archaeology in Nazi Germany, în R. Preucel, I. Hodder (eds.), *Contemporary Archaeology in Theory*, Ed. Blackwell, Oxford, 1996, p. 549-569).

influenţa pozitiv latura practică a arheologiei: sunt inaugurate şantiere de mari proporţii, în situri aparţinând tuturor perioadelor istorice, iar cantitatea şi calitatea informaţiei arheologice creşte exponenţial.

Centralizarea va afecta sever şi latura muzeistică, care se dorea o oglindă ideologică a cercetării arheologice. Dacă multe instituţii muzeale sunt înfiinţate în această perioadă, în scopul "educării maselor", nu este mai puţin adevărat că ele se conformează fidel doctrinei oficiale. Ca şi istoriografia, muzeele intră în ansamblul propagandei sistemului comunist. Expoziţiile sunt acum remodelate conform periodizării şi conceptelor (sau ansamblurilor de concepte) proprii unui marxism de cafenea. Sistemul avea ca ţel "justificarea ştiinţifică a «revoluţiei»", prin urmare "trebuia să fie formal coerent, relativ simplu şi accesibil, pentru a putea fi folosit în influenţarea maselor largi".[560] A decide cât de fidel au răspuns ele acestui deziderat rămâne, desigur, misiunea sociologilor.

Noi ne mulţumim să constatăm că deceniile comuniste au lăsat arheologiei preistorice o moştenire importantă, de care trebuie să ţină seama orice regândire a misiunii sale de cercetare: un contingent mai numeros ca niciodată de specialişti, instituţii, realizări - mai mult sau mai puţin exemplare - condensate într-o tradiţie, convingeri teoretice şi reflexe practice. Or, toate acestea pot reprezenta atât un balast istoric, cât şi cadre de relansare a cercetării, în măsura în care arheologia preistorică din România se va apleca înţelept asupra propriei identităţi disciplinare, pe care o poate analiza şi critica, dar de care nu se poate dezice.

IV.3.2. Noi precizări metodologice

Revenind la scopul imediat la analizei noastre, influenţa marxismului în cercetarea preistoriei din România, câteva precizări preliminare sunt necesare. În primul rând, nu ne propunem atât o parcurgere exhaustivă a bogatei bibliografii dedicate preistoriei în deceniile vizate, cât o selecţie a publicaţiilor arheologice al căror nivel de generalitate - cerut de proiectul monografic sau sintetic - ne permite identificarea eventualelor influenţe marxiste.

Este cazul că reamintim aici câteva din principiile metodologice care ne-au ghidat până acum în analiza noastră. În ciuda opiniei destul de răspândite conform căreia o teorie arheologică este rodul generalizării inductive - punctul final al unei scări a cărei escaladare pleacă de la faptele descoperite pe cale empirică -, premisa pe care am fondat întreaga noastră analiză este opusă. Din punctul nostru de vedere, o teorie arheologică este rezultanta unei disponibilităţi, o grilă de ordonare a observaţiilor în funcţie de criterii care, deşi pot fi argumentate raţional oricând, funcţionează cu preponderenţă iraţional. Aceste criterii coincid cu deprinderile care i-au fost inculcate cercetătorului în sânul propriei paradigme. Precizarea este foarte importantă, pentru că a invoca un model de cercetare marxist impune să fie identificată, în fiecare caz, o teorie care să ateste *cercetarea, selectarea şi interpretarea datelor conform principiilor marxiste*, şi nu o juxtapunere a unor concluzii în spiritul doctrinei. Exemplele următoare vor demonstra utilitatea acestei precizări.

---

560 R. Florescu, Probleme fundamentale ale muzeelor de istorie în cadrul reformei, *Revista Muzeelor*, 1-2/2001, p. 17-29.

Pentru a putea realiza o lectură uniformă a textelor arheologice selectate, este însă necesar un instrumentar metodologic eficient şi economic, prin care elementele pe care le numim marxiste să poată fi uşor decelate de materialism, evoluţionism, funcţionalism, tentaţii frecvente în interpretările arheologice, dar care nu au legătură cu marxismul decât în măsura în care intră în sinergie cu ansamblul sistemului propus de Marx şi Engels. Vom reţine aşadar câteva principii utile, care unifică acest tip de reconstrucţii istorice:

1. Încrederea în obiectivitatea deplină a cunoaşterii raţionale, care conduce, în substrat, la credinţa în consistenţa observaţiilor empirice. Cu toate acestea, procesul de analiză nu se poate opri la nivelul percepţiei imediate şi la înregistrarea datelor experienţei: în opinia marxismului, *legităţile* ascunse care reglează evoluţia socială pot fi revelate prin observarea critică a manifestărilor vizibile ale acestei evoluţii; pozitivist, marxismul nu este şi empirist.
2. Materialismul. Acesta presupune autoritatea deplină, fie ea şi "în ultimă instanţă", a condiţiilor materiale asupra reprezentărilor;[561] în substrat, era posibilă şi recomandabilă inferarea ideilor unei societăţi pe baza organizării sociale a producţiei materiale;
3. Modelul universal de organizare socială, mai precis împărţirea nominală a tuturor societăţilor istorice în infrastructura social-economică (forţe şi relaţii de producţie) şi suprastructură (ideologie, credinţe religioase);
4. Modelul universal de dinamică socială: progresul, sau pur şi simplu devenirea istorică, se realizează prin conflictul dialectic permanent dintre infrastructură şi suprastructură şi între clasele sociale cu interese antagonice (acestea din urmă absente în ansamblul "comunei primitive", cu excepţia ultimelor faze ale "barbariei");
5. Evoluţionismul clasic şi progresul unilinear, îndeosebi active în formele dogmatice ale marxismului. În alţi termeni, tendinţele conflictuale conduc - în mod necesar şi în toate societăţile - la progres; conflictele, rezolvate temporar prin revoluţii, asigură o permanentă escaladare a complexităţii sociale

În practica arheologică, punctele de mai sus conduc, respectiv, la:

a. Premisa epistemologică a omogenităţii dintre faptele culturale şi cele naturale, deci încrederea în ştiinţa pozitivă; documentaţia arheologică va avea aşadar un caracter *expozitiv*, ca parte a unei realităţi obiective deschise lecturii;
b. Acordarea unei atenţii speciale inventarului arheologic aparţinând orizontului tehno-economic, morfologia vieţii sociale şi spirituale fiind accesibilă prin buna cunoaştere a sferei economice şi tehnologice;

---

[561] Căci, în cele din urmă, „Moara acţionată de mână creează societatea cu stăpîni feudali; moara cu aburi societatea cu capitalişti industriali. Aceiaşi oameni care stabilesc relaţiile sociale corespunzătoare dezvoltării producţiei materiale produc şi principiile, ideile, categoriile corespunzătoare relaţiilor lor sociale" (K. Marx, în Marx, Engels, Lenin, *Despre om...*, p. 16-17). „Producţia ideilor, a reprezentărilor, a conştiinţei este de la început împletită direct cu activitatea materială şi cu legăturile materiale ale oamenilor, care constituie limbajul vieţii reale... Conştiinţa nu poate fi niciodată altceva decât existenţa conştientă, iar existenţa oamenilor este procesul real al vieţii lor. ... Ideile clasei dominante sînt în fiecare epocă ideile dominante... Ideile dominante nu sunt altceva decît expresia ideală a relaţiilor materiale, cu alte cuvinte relaţiile materiale dominante exprimate sub formă de idei." (K. Marx, Fr. Engels, *Ideologia germană*, Ed. de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, p. 22, 44).

c. Orientarea interesului cercetării către *interiorul organizațional* al culturii. În particular, nu variantele sale nominale, culturile, sunt importante, ci aspectele generale, universale și stadiale;
d. Preeminența modelelor de schimbare culturală autonomă sau independentă, deci o netă tendință indigenistă;
e. Asimilarea individualităților culturale nivelului teoretic supraordonat (cum ar fi diferitele trepte ale "barbariei").

Asertiunile de mai sus pot fi, uneori, utilizate ca premise separate, pentru că nu toți arheologii cu opțiuni materialiste au intenționat să aplice întreaga grilă istorică marxistă. Cu deosebire punctele *c* (3) și *d* (4) sunt ilustrative pentru un raționament istoric pus pe baze marxiste. Un materialism, pentru a fi marxist, trebuie cu necesitate să fie "dialectic" și, mai ales, să presupună că *schimbările economice și consecințele lor să fie mediate social.*[562] Precizarea încearcă să delimiteze materialismul metodologic, conform căruia sfera ideilor poate fi definită pe seama culturii materiale,[563] sub forma coincidențelor de fapt, de cel esențialist, teoretic, conform căruia cauzele materiale chiar impun modificarea nivelului suprastructural și conduc, în general, la schimbări istorice (sub forma, deci, a unor raporturi necesare).

Facem aici și o altă precizare importantă: sintagma *materialism-dialectic*, care va fi în continuare folosită ca substitut al marxismului, nu-i aparține lui Marx, ci lui Stalin, și ea comportă o importantă modificare, atât a materialismului lui Marx, cât și a dialecticii sale.[564] Însă, trebuie subliniat, ceea ce vom căuta a izola sunt tocmai elementele *dia-mat*-ului stalinist, *singura formă de marxism* solicitată arheologiei preistorice din România, căci despre un interes față de doctrina originală nici nu putea fi vorba. Prin urmare, sensul în care vom utiliza termenul de marxism va fi redus la această versiune trunchiată.[565]

Pentru a circumscrie mai bine substratul pe care se instaura marxismul, se cuvine să reamintim fundamentul teoretic și metodologic căpătat de arheologia preistorică din România în epoca interbelică. Cercetarea preistorică se aliniase paradigmei cultural-istorice a Europei continentale, fapt ce instaurase o coerență

---

562 „ În producție oamenii vin în contact nu numai cu natura. Ei nu produc decât cooperînd într-un fel anumit și făcînd între ei schimb de activități. Pentru a produce, ei întră în anumite legături și relații între ei, și numai în cadrul acestor legături și relații între ei are lor contactul lor cu natura, are loc producția [...] Relațiile sociale în cadrul cărora produc indivizii, *relațiile sociale de producție, se schimbă, deci, se transformă o dată cu schimbarea și dezvoltarea mijloacelor materiale de producție, a forțelor de producție. Relațiile de producție formează în totalitatea lor ceea ce numim relațiile sociale, societatea,* și anume o societate cu caracter specific, distinctiv. Societatea antică, societatea feudală, societatea burgheză sunt astfel de ansambluri de relații de producție, fiecare dintre ele însemnând totodată o treaptă deosebită de dezvoltare în istoria omenirii."(s.a. K. Marx, în Marx, Engels, Lenin, *Despre om...*, p. 16-17).

563 I. Hodder, *op. cit.*, p. 19.

564 Dacă Lenin își bazase teoria revoluționară pe o lectură (cel puțin) parțială a lui Marx, Stalin a mers și mai departe, interzicând publicarea operelor complete ale lui Marx și Engels și executându-l pe editor (T. Ball și R. Dagger, *op cit.*, p. 156, 161). Prin urmare, teoria oficială impusă arheologiei era mult mai hotărâtă în raport cu dubiile nu odată exprimate de corifeii marxismului - și nu permitea nici o dizidență.

565 Cu altă ocazie, am propus termenul de „leninism", pentru a desemna versiunea simplificată și obligatorie a marxismului în arheologie (M. Anghelinu, Utilajul litic și arheologia paleoliticului din Romania. Simptomele unei crize, în *Oltenia*, XII, 2000, p.11-27). "Stalinism" ar fi fost încă și mai potrivit. Datorită diferențelor - mai mult sau mai puțin subtile - dintre conținutul teoretic al celor două sisteme, și pentru a nu complica inutil demonstrația, conservăm aici termenul convențional de *materialism-dialectic*.

deplină între modelul ideal al societăţilor preistorice (inert, omogen, vegetativ), proiecţia lor materială (culturile arheologice, „amprente" ale grupurilor sociale), temele de studiu (cunoaşterea secvenţelor culturale regionale de pe teritoriul naţional), obiectivele de cunoaştere (conţinutul stilistic, înţeles ca „mesaj istoric" al fiecărei unităţi culturale), metodele de atingere a acestui scop (tipologică, stratigrafică, chorologică) şi tehnica de săpătură (fundamental devotată delimitării, în „pase mecanice", a stratigrafiei verticale). Această înlănţuire avea o puternică dimensiune funcţională: rezolvarea problemelor arheologice - şi aici sintagma kuhniană, a problemelor de tip „puzzle", se articulează perfect - avea loc de o manieră concentrică. Astfel, cunoaşterea arheologică, care dorea să completeze sau să nuanţeze „povestea" succesiunilor culturale, se organiza în jurul unei secvenţe eponime, căreia i se ataşau noi etaje. Ca o sistematică funcţiona şi tipologia litică sau ceramică, noile tipuri fiind clasate în raport cu cele preexistente.

Paradigma cultural-istorică gravita, aşadar, în jurul apropierii de fapte şi al celui mai scăzut nivel de generalitate teoretică, funcţionând aproape ca un *perpetuum mobile.* El avea, însă, nevoie să fie alimentat cu noile informaţii scoase la iveală prin săpătură, iar noul regim avea să îi pună generos la dispoziţie această hrană empirică, în speranţa lui de a rescrie istoria. Spre dezamăgirea sa, informaţiile se vor pierde în sacul fără fund al sistematizărilor, fără a reuşi să edifice prea des vreo construcţie cu adevărat agreabilă marxismului.

Ca să conchidem, pentru arheologie, doctrina oficială propunea o nouă teorie de rang înalt, una „realistă", avea pretenţii raţionaliste, idei indigeniste şi alcătuia, de asemenea, un sistem, opus celui acceptat de „nominalismul" tradiţional. Se ajunge astfel în ipostaza în care o arheologie *sceptică*, care nu credea că poate să ştie prea multe despre trecut, întâlnea o teorie *optimistă*, care pretindea că ştie totul: conflictul părea inevitabil.

IV.3.3. Sub stindardul tratatului unic

Prima subdiviziune cronologică pe care o aminteam (anii '50-'60), se recomandă analizei noastre prin caracterul său bine închegat ideologic. Etapa stalinistă a arheologiei, epocă a persecuţiilor, intransigenţei şi reaşezărilor în eşichierul academic - şi care poate fi considerată drept convenţional încheiată odată cu redactarea primului volum din *Tratatul de istorie a României* (1960) -, avea să producă importante tulburări teoretice în lumea arheologică.

Noua teorie oficială dorea demonstrarea stadialismului istoric, perspectivă din care preistoria nu putea lipsi. Ea va ocupa, însă, în preocupările ideologilor noului regim, o poziţie similară cu cea de care dispunea în teoria marxistă originară: destul de importantă, dar nu decisivă. În realitate, punctele considerate fie nevralgice, fie promiţătoare ideologic le vor constitui perioada "sclavagistă", mileniul I şi Evul mediu în general, epoci cu o importanţă centrală în argumentaţia marxistă şi foarte slab cunoscute arheologic în România. Nu se poate nega, totuşi, că statutul teoretic al preistoriei se ameliorează, din moment ce doctrina oficială nu făcea nici o diferenţă între timpurile istorice şi cele preistorice, ambele asimilate aceleiaşi dezvoltări istorice

și mișcări evolutive dialectice.[566] Marxismul încerca, așadar, cel puțin formal, să schimbe accepțiunea de sorginte hegeliană a preistoriei, conform căreia perioadele preliterate nu fac obiectul cercetării și reflecției istorice. Din nefericire, el înlocuia o supoziție teoretică perimată cu alta la fel de schematică, și pe deasupra obligatorie.

Un nou concept unifica acum cercetarea preistoriei, *comuna primitivă*. Perioadă foarte clară din punct de vedere teoretic, cuprinzând practic întreg intervalul dintre antropogeneză și apariția statului, ea coincidea perfect idealului iluminist al debutului istoric. Fericirea socială a acestei "vârste de aur" era asigurată de absența unui dezechilibru structural major al culturii. Prin urmare, absența (postulată teoretic) a proprietății private și a conflictelor sociale (vizibile) constituiau principalele caracteristici. Plasată de fapt într-un *illo tempore,* potrivit istoriilor deductive iluministe, preistoria avea de la început un statut aparte, în care problemele de cronologie și particular cultural nu veneau decât să completeze modelul cu date ferme și dovezi, fără a impieta cu adevărat asupra clarității sale teoretice.

Așadar, prea puțin armată cu detalii în textele clasice, preistoria a avut de luptat, în România, mai ales cu Fr. Engels, singurul care se preocupase ceva mai insistent de epoca "comunei primitive".[567] A fost o luptă ușoară, din aceleași motive pentru care Engels nu inova la rândul său: pe de o parte, elementele teoretice ale arheologiei paleoliticului proveneau dintr-un creuzet evoluționist de secol XIX - care nu a fost abandonat nici astăzi - și pe care Engels le preluase fidel; pe de altă parte, dată fiind generalitatea teoriei oficiale, nici preistoria târzie nu se vedea, în practica sa, incomodată foarte tare de postulatele marxiste, mai ales ca interpretările materialiste dădeau glas unui reflex interpretativ dintre cele mai practice. Cu toate acestea, așa cum vom nota, amestecul dintre nucleul teoretic idealist și interpretările funcțional-materialiste va conduce la o gravă dezarticulare între nivelele de teorie arheologică.

Este categorică impunerea, cel puțin formală, a unei noi viziuni: limbajul schimbărilor revoluționare, noile criterii de periodizare, concluziile în spiritul și, mai ales, în litera doctrinei. Publicarea didactică a rezultatelor obținute de arheologia sovietică, ucrainiană sau bulgară devine o modă familiară noului jurnal arheologic central, *SCIVA*. Cât de profundă va fi însă insinuarea modelelor, exemplele următoare ne vor edifica. Cert este că preluarea ideilor nu va nici rapidă, nici consistentă și nici de durată, iar acceptarea "revoluțiilor" de tot felul nu va afecta lungile perioade de timp în care condițiile de dezvoltare "nu se maturizaseră suficient" - și a căror cercetare era lipsită de riscuri politice majore.

---

566 Cercetătorii sovietici sunt primii care subliniază acest fapt: „Societatea primitivă este cercetată de savanții sovietici la fel ca și cea antică sau feudală. Imaginea istorică a epocii primitive, reconstituită pe baza cercetărilor arheologice, diferă desigur de epocile istorice ulterioare, din care sunt cunoscute diverse evenimente, uneori chiar evenimente mărunte." Cu toate acestea: „în ceea ce privește istoria societății primitive, arheologii precizează numai transformările cele mai importante în dezvoltarea forțelor de producție și în organizarea societății, tabloul general al raporturilor și legăturilor intertribale. Tabloul este reconstituit în liniile lui generale, însă legitățile fundamentale ale dezvoltării istorice apar foarte limpede." (A. I. Mongait, *op. cit.*, p. 16-17).

567 Textele de bază vor fi, pentru antropogeneză și perioada paleoliticului, Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om, în *Dialectica naturii*, Ed. Academiei, București, 1959, p. 153-166, iar pentru perioadele ulterioare ale preistoriei, *Originea familiei, a proprietății private și a statului,* Cercul de Editură Socialistă, București, 1920.

Dacă se poate vorbi de o direcţie oficială, ea este reprezentată cu fidelitate în (nu întâmplător) *manualul* lui M. Roller, cerberul ideologic al întregii istoriografii româneşti din epocă. Or, acest rezumat de nivel gimnazial al marxismului este cu deosebire radical în ceea ce priveşte indigenismul schimbărilor istorice: trecerea de la o perioadă (pre)istorică la alta nu poate fi provocată decât de dezvoltarea internă.[568]

"Urmărind legităţile, *mediile*, şi nu aspectele singulare ale diferitelor epoci, stalinismul dezantropomorfiza istoria, reducând-o la alternanţa unor categorii filozofice. M. Roller teoretiza o adevărată credinţă „în «ritmul» mediu, în «direcţia centrală» a dezvoltării istorice", viziune care nu căuta decât "*exemplificări* pentru un sistem de gândire care sacrifica adevărul empiric propriei coerenţe interne".[569] Mitul progresului continuu şi apropierea de sfârşitul istoriei apare încă din anii '40, în îndrumările rolleriene: condiţiile dezvoltării social economice sunt *interne*, *obiective* şi *permanente*, pentru a asigura tranzitul către următorul mod de producţie. În consecinţă, diversitatea, care apărea ca insidioasă şi recalcitrantă, mai ales în arheologie, putea fi, pur şi simplu, dizolvată: "Putem să renunţăm... la termeni locali ca Sălcuţa, Piatra Roşie etc., dacă plasăm evenimentele în cadrul structurii generale a societăţii noastre".[570]

Însă nici arheologii, nici istoricii nu vor găsi de cuviinţă să preia această viziune, deopotrivă dogmatică şi şcolărească şi, în ansamblul perioadei prezentate aici, catehismul rollerian a fost ocolit: "...refuzul de a scrie, factologia, cultul fragmentului, ştiinţele auxiliare sau publicarea documentului, au fost doar câteva din opţiunile capabile să evite ingerinţele politicului. Conjunctura slavofilă a putut fi valorificată prin formarea unor buni specialişti mai ales în domeniul paleografiei, epigrafiei etc. «Tehnică» prin obiectul muncii, editarea izvoarelor medievale era unul din puţinele obiecte de studiu în care puteai ocoli ideologicul, fiind deopotrivă, într-o situaţie de deplină concordanţă cu slavocentrismul de strictă actualitate. De aceeaşi situaţie s-au bucurat, parţial, «tehnicismele» arheologiei."[571]

Astfel că, în ciuda eforturilor ideologilor de serviciu - şi spre deosebire de istoriografia sovietică, rutinată în dezvoltări marxiste -, istoriografia "democrat-populară" românească nu a reuşit elaborarea vreunui corpus de norme unanim acceptate şi, până în 1953, noua viziune asupra istoriei părea cu greu însuşită.

Deruta stârnită de moartea lui Stalin va fi rapid depăşită, anul 1958 anunţând o nouă glacizare, provocată printre altele, de „slaba pregătire marxistă" dobândită de istorici până în acel moment. Între 1958-1960, odată cu retragerea trupelor sovietice, un nou rigorism al ideologiei oficiale se face simţit, chiar în contextul în care se pregătea *Tratatul de Istorie a României*. Dacă, iniţial, colectivul de elaborare a *Tratatului* pendula între o cale istoriografică proprie şi un marxism care oscila între vulgata stalinistă şi noul economism sovietic, crisparea oficială anihilează, însă, orice derapări de la ortodoxie, ca şi toate încercările de inovare, nuanţare sau ocolire a discursului

---

568 M. Roller, *Istoria R.P.R. Manual pentru învăţământul mediu*, Editura de stat didactică şi pedagogică, ed. a III-a, Bucureşti, 1952, p. 12-22.

569 A. Mihalache, Ideologie şi politică în istoriografia română (1848-1965), în *Anuarul Institutului de istorie "A. D. Xenopol"*, nr. XXXVI, 1999, p. 47.

570 M. Roller, *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în* R.P.R., Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951, p. 87.

571 A. Mihalache, *loc. cit.*, p. 62-63.

oficial. Aşa se întâmplă cu încercările economiste ale lui A. Oţetea, prin al căror eşec istoriografia română ratează şansa de a se alinia unei şcoli istoriografice marxiste de nivel occidental.[572] În aceste condiţii, şi pentru arheologie, primul volum al *Tratatului*, elaborat de un colectiv coordonat de C. Daicoviciu,[573] poate fi privit ca un punct maxim atins de ascensiunea *dia-mat*-ului. Analiza sa oferă, cu siguranţă, o bună imagine asupra succesului cu care noua teoria reuşise să edifice o nouă arheologie.

Sinteză oficială a istoriei vechi a României, mergând până în zorii feudalismului, *Tratatul* dorea să devină prima lucrare cu adevărat ştiinţifică, scrisă în lumina învăţăturilor marxist-leniniste. În dorinţa gălăgioasă de a de desprinde de istoriografia burgheză, acuzată de "concepţii idealist-metafizice", şi de a reconsidera istoria pe baza materialismului istoric, colectivul gratula prudent manualul lui Roller, acuzat doar de lipsurile inerente oricărui început.[574] Distanţa faţă de ideile sale era, în realitate, mult mai mare.

Fără să evite notele autocritice,[575] noua sinteză arăta că purcede, în lumina concepţiei materialist-dialectice, la reinterpretarea istoriei. Dar, "...conducându-se după concepţia marxistă în interpretarea fenomenelor istorice, autorii s-au ferit să cadă în greşeala unei aplicări mecanice a acestei teorii verificate ca unica ştiinţifică, considerând-o ca o *călăuză* în explicarea realităţilor şi situaţiilor specifice din sânul societăţii de pe teritoriul patriei noastre".(s.n.)[576] Această precauţie nu rămâne oarecare: ea pregăteşte separarea dintre „faptele" arheologice şi rigorile teoriei oficiale, aşa cum reiese ea, dacă nu din arhitectura generală, atunci din textura lucrării.

Periodizarea, această teorie implicită,[577] reproduce fidel modelul formaţiunilor sociale economice, al orânduirilor: "În lumina materialismului ştiinţific istoria străveche şi veche a ţării noastre nu mai apare ca o *înşiruire haotică a diferitelor «culturi»*, populaţii, sau stăpâniri, ci ca *o succesiune, în timp şi spaţiu, a diverselor orânduiri*, a fazelor şi a etapelor acestora, decurgând, *pe linie, în general, progresivă*, din dezvoltarea necontenită a forţelor de producţie."(s.n.)[578] Arheologia însăşi devenea disciplina preocupată de "sesizarea, descoperirea, studierea şi valorificarea istorică a rămăşiţelor păstrate în

---

[572] *Ibidem*.

[573] C. Daicoviciu (coord.), *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei, 1960.

[574] *Ibidem*, p. VII.

[575] Astfel, se precizează că, "în legătură cu generaţia noastră mai vîrstnică de istorici români" - cuprinzând, de altfel, majoritatea autorilor - ea a fost tributară multă vreme concepţiilor idealiste şi a intrat în lumina cunoaşterii concepţiei materialist-istorice abia după 1944 (*ibidem*, p. XXXIV).

[576] *Ibidem*, p. XXXI.

[577] Conotaţiile teoretice pe care le capătă periodizarea în câmpul istoriei sunt aceptate fără reţinere de orice abordare istoriografică - cu excepţia, desigur, a celor hiperpozitiviste. În arheologie, periodizarea capătă o consistenţă încă şi mai specială, pentru că evidenţiază criteriile după care epocile (sau "lumile") pot fi diferenţiate între ele. În acest sens, ruptura cu periodizarea anterioară ar putea apărea ca o primă încercare de regândire a cauzalităţii schimbărilor culturale. Inovaţia fundamentală pe care o propunea noua teorie era postularea unor modificări social-economice ca prim criteriu în periodizare, ceea ar fi trebuit să lărgească spectrul de interes al arheologilor către acestea aspecte. Marxismul era, însă, prea general: epocile anterioare se încadrau relativ uşor în formaţiunile social-economice supraordonate, iar arheologii vor alege să păstreze, în interiorul stadiilor, propriile periodizări, mult mai potrivite faptelor empirice cunoscute.

[578] *Ibidem*, p. XXX.

pământ (dar, uneori şi la suprafaţa lui) în vederea reconstituirii, pe baza indicaţiilor precise oferite de acestea, a istoriei dezvoltării societăţii omeneşti".[579]

Consideraţiile "Bibliei" lui Engels şi cele din *Dialectica naturii* se extind programatic asupra întregii preistorii. Stadiile postulate de Engels au rolul de introducere în cadrul fiecărei etape istorice, remarcile sale fiind variabil completat cu argumente arheologice selectate special pentru întregirea argumentaţiei deductive a înaintaşului marxist.

De exemplu, pentru paleolitic, evoluţionismul explică, în linii generale, progresul înregistrat pe parcursul întregii perioade. Devenirea istorică este pusă sub semnul necesităţii copleşitoare de a supravieţui într-o lume ostilă, presiune care stimulează stăpânirea gradată a conştiinţei.[580] Însă este greu de hotărât dacă, de exemplu, statuarea evoluţiei antropologice directe de la omul de Neanderthal la *Homo sapiens*[581] reprezenta o consecinţă a credinţei în uniliniarismului postulat de teoria oficială, din moment ce, chiar şi astăzi, un segment important al antropologilor susţin o astfel de teză, iar darwinismul reciclat din textele clasicilor se mulţumeşte cel mult să sugereze o astfel de idee.

Oricum, grila stadială nu poate fi negată în privinţa culturii materiale: întreg paleoliticul superior este atribuit unui aurignacian tripartit, a cărui ultimă etapă - în fapt, gravettianul - era, la rândul său, împărţită în trei faze, definite pe criterii tipologice, "deşi nu există mari deosebiri între ele din punct de vedere al stadiului social-economic";[582] în alţi termeni, *mutaţiile de populaţie* dau socoteală de varietăţile regionale sau de subfazele evolutive.[583] Aşadar, explicarea variabilităţii culturale rămâne, în fond, cea *cultural-istorică*, "influenţele" şi deplasările de populaţie apărând ca naturale: de exemplu, aurignacianul răsăritean inferior este rodul unei puternice

---

579 Cu totul declarativ, este acceptat şi uzul analogiilor etnografice: dacă societăţile arhaice nu pot fi considerate "*fosile* ale trecutului îndepărtat", ele "au trăit şi trăiesc adesea în condiţii speciale şi ca atare nu pot fi echivalente cu societăţile care au parcurs în trecut dezvoltarea de la comuna primitivă la civilizaţie. Nu este mai puţin adevărat că aceste societăţi primitive actuale au reţinut în multe privinţe şi lasă să se discearnă, la un studiu atent, numeroase trăsături ale vieţii materiale şi ale suprastructurii din trecutul îndepărtat al omenirii, care, comparate cu datele directe puse la dispoziţie de arheologie, aruncă o lumină asupra acestora şi uşurează foarte adesea interpretarea lor."(*ibidem*, p. XL).

580 "Folosind la început beţe, bolovani de aruncat sau pietre ascuţite, aşa cum le găseau în natură, antropoizii trec de la activitatea instinctivă la cea conştientă, care duce la făurirea voită a uneltelor şi prin aceasta realizează primii paşi spre eliberarea de sub forţele stăpânitoare ale naturii" (*ibidem*, p. 6.) "Înfruntând greutăţi şi lipsuri, ei îşi duceau viaţa şi munca în comun, luptînd împotriva forţelor naturii.... trăind izolate, cu un nivel scăzut al forţelor de producţie, aceste cete primitive erau lipsite, la începutul închegării lor, de o reglementare socială a raporturilor dintre sexe. În acest stadiu, munca în formă rudimentară, cu unelte cu totul primitive, era prea puţin productivă. Totuşi, munca repetată şi continuă, hrana accentuat carnată, au avut drept rezultat dezvoltarea creierului şi deci o mărire a capacităţii de gândire. Mersul drept, cu capul sus, a creat condiţiile apariţiei gîndirii şi a graiului articulat care, oricît de primitiv şi sărac, reprezenta un mijloc de comunicare în procesul muncii colective" etc. (*ibidem*, p. 11).

581 *Ibidem*, p. 14, 16-17.

582 *Ibidem*, p. 17 şi urm.

583 Marxismul nu făcea, pentru paleolitic, diferenţa dintre culturi şi stadiile de civilizaţie: "Aceste stadii succesive sunt reprezentate prin resturile de un anumit tip ale activităţii omeneşti, descoperite în diferite locuri ale globului pământesc. Ele au fost numite în ştiinţă «culturi», primind numele după locurile unde au fost găsite monumentele mai caracteristice pentru cultura respectivă." (M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, Ed. Ştiinţifică, 1957, p. 17-18).

migraţii "a unor grupuri vânătoreşti dinspre răsărit".[584] Pe de altă parte - conform metaforei organiciste pe care o vom mai întâlni, şi care provenea din fondul tradiţional al "cercurilor de cultură" - vedem cum, "crescute din trunchiul răsăritean, în primele trepte de dezvoltare, mlădiţele acestei culturi sunt uşor de recunoscut."[585] Cât priveşte organizarea internă a culturilor aflate pe acest stadiu, asimilat celui al tasmanienilor - suprem compromis realizat cu marxismul originar şi cu Morgan -, ea este caracterizată - prin clasicul scurt-circuit al evoluţioniştilor -, de ginta matriarhală şi de exogamie. Totemismul găseşte şi el de cuviinţă să se dezvolte în aceeaşi perioadă, ca reprezentare magică.[586]

Aceeaşi manieră de a derapa de la dovezile arheologice către nivelul general de teorie apare şi în cazul mezoliticului, când "noul mod de vânătoare înlesneşte apariţia căsătoriei pereche."[587] Ecologia joacă un rol important în trecerea de la o fază la alta: apariţia mezoliticului este rodul adaptării la noile condiţii de mediu de la finele Würmului; neoliticul este promovat, şi el, de noile condiţii naturale, mult mai favorabile decât în trecut, care au înlesnit înfiriparea unei vieţi din ce în ce mai statornice etc. Este demn de amintit faptul că astfel de condiţionări ecologice scad treptat, pe măsură ce ne apropiem de timpurile istorice şi de conflictele lor sociale, pentru care aparatul teoretic marxist era mai bine pregătit.

Uniliniarismul oficial al transformărilor revoluţionare impune reguli şi pentru apariţia modului de viaţă neolitic: "În lumina acestor fapte [datările celor mai vechi urme de agricultură primitivă, n.n.] se poate formula ipoteza că încă din mileniul VI î.e.n… grupele de vânători şi culegători mezolitici de pe teritoriul României, întocmai ca şi cele din Tesalia, intraseră în acea prefacere revoluţionară, despre care s-a vorbit mai sus. Perioada aceasta a neoliticului incipient, care mai rămâne încă a fi documentată şi pe teritoriul ţării noastre, reprezintă etapa *protoneoliticului* - aceea a neoliticului de început, când grupe de vânători mezolitici puteau coexista cu grupe omeneşti care deja trecuseră la un nou mod de viaţă, în care cultivarea primitivă a plantelor şi creşterea animalelor formau cele două ramuri principale ale producţiei materiale"(s.a.).[588]

Dar, cu excepţia acestei tendinţe de a indigeniza progresul, mutaţiile de populaţie, aculturaţiile şi combinarea diverselor fonduri dau specificul variabilităţii culturale neolitice: deşi se subliniază "legăturile genetice ale primilor cultivatori neolitici cu fondul mezolitic", nu se contestă deloc originea est-mediteraneeană a culturii Criş;[589] cultura Hamangia este de origine mediteraneană şi este legată de un complex răspândit în tot bazinul Mării Mediterane, în unele locuri suprapunând direct orizontul mezolitic;[590] "o absorbire a sustratului mezolitic" este raportată şi pentru

---

[584] *Istoria României...*, p. 21.
[585] *Ibidem.*
[586] *Ibidem*, p. 23-24.
[587] Ceea ce nu presupune că această transformare a avut loc ad-hoc: "Vînătorii swiderieni de la Ceahlău-Scaune coboară din inima Poloniei, în urmărirea vînatului care se retrăgea treptat-treptat nu numai spre nord, dar şi spre culmile alpine."(*ibidem*, p. 29).
[588] *Ibidem*, p. 35-36.
[589] *Ibidem*, p. 48-40.
[590] *Ibidem*, p. 52.

culturile Vinča-Turdaş, Dudeşti, Precucuteni.[591] Exemplele pot continua. O construcţie-tip pentru explicarea dinamicii culturale neolitice ar fi: "Cultura Vădastra s-a format de fondul şi în interiorul vastei arii a culturii Vinča-Turdaş, cu contaminări directe sau indirecte venite de la purtătorii liniar-ceramicii şi cu reactivarea factorului est-mediteranean, cum arată frecvenţa şi calitatea decorului plisat. Componenta sudică mai este documentată şi de plastica de lut, de tradiţie Vinča."[592]

În concluzie, chiar şi în cadrul acestei sinteze oficiale, caracterul de juxtapunere al marxismului este evident, iar el convieţuieşte, fără conflicte majore, cu vechile teorii. Simplul fapt că doctrina era obligatorie nu este suficient pentru a explica acest metisaj. Motivul acestei convieţuiri, rezidă, în opinia noastră, în faptul că marxismul deceniilor cinci şi şase a ocupat, în teoria arheologică românească, un spaţiu anterior liber, aflat într-un vacuum interpretativ. Ne referim la *nivelul teoretic înalt*, populat acum de evoluţionismul stadial, fundamentat economic şi, conex, la domeniul organizării sociale a comunităţilor preistorice, aspecte faţă de care arheologia interbelică nu manifestase, oricum, nici un interes deosebit. Intercorelarea dintre aceste două laturi, definitorie pentru sistemul marxist, nu afectează vechile teorii. Cum ar fi putut, din moment ce o teorie coerentă de nivel mediu, care să asigure translatarea controlată a observaţiilor realizate în nivelul inferior, al metodelor, către cel superior, nu exista în preistoria românească interbelică, mulţumită să graviteze în sfera empirică a datelor arheologice şi să *presupună* că organizarea societăţilor preistorice trebuie să fi fost cumva „rurală"? Posibilitatea unui conflict deschis era eludată printr-un artificiu dintre cele banale: izolarea orizonturilor de discurs.

Am caracteriza acest dialog între nivele teoretice atât de distante drept *scurt-circuit*: generalităţile teoriei generale capătă statut explicativ pentru situaţii istorice precise, prin "arderea etapelor" şi prin invocarea teoriei de nivel superior pentru "explicarea" unor contexte foarte particulare. E greu de susţinut ideea că propunerile marxismului, în acest sens, au fost primite cu reticenţă: arheologia preistorică nu ar fi avut, oricum, ce să le substituie, dacă excludem un eventual istorism dezlânat pentru nivelul general şi speculaţiile foarte modeste (cum ar fi dimensiunile habitatului sau bogăţia inventarului) permise de documentaţia arheologică directă - pentru organizarea socială. Important este că, în interiorul stadiilor sau formaţiunilor cultural economice, oamenii preistorici - şi preistoricienii! - beneficiază de o deplină libertate de mişcare. Cu atât mai exuberant se va manifesta aceasta în perioada următoare, în care arealele explicative până atunci preluate autoritar de marxism nu vor mai face nici măcar obiectul vreunei atenţii speciale.

Aşadar, arheologilor li se oferea, în însuşi cadrul teoriei oficiale, şansa de a-şi desfăşura activitatea tradiţională într-o relativă securitate. De altfel, ei nu ezită să expună cu o ironie deloc disimulată, modul în care înţeleg să asimileze celor două lumi teoretice: "Când se vorbeşte, în ţările străine, care se ţin la curent cu mersul arheologiei româneşti, despre «şcoala stratigrafică românească», noi înţelegem acest lucru ca o subliniere a profundului istorism pe care concepţia materialistă a imprimat-o acestor cercetări. Căci la baza oricărei preocupări istorice întemeiate pe materialismul dialectic

---

[591] *Ibidem*, p. 42.
[592] *Ibidem*, p. 47.

stă întotdeauna elaborarea unei juste şi neîntrerupte periodizări."[593] Însă, aceste admirabile succese - istorismul, „neîntrerupta" periodizare - erau achiziţii pozitiviste, care antedatau materialismul-dialectic, şi, cel puţin în ceea ce priveşte ultimul aspect, chiar îl exasperau.

Această dizidenţa practică - deşi tacită - a arheologilor nu scapă agerimii suspicioase a ideologilor oficiali. Încă din 1950, M. Roller, aflat la conducerea secţiei de propagandă a Academiei şi responsabil din umbră şi de destinele arheologiei româneşti, constata nemulţumit inerţia profesioniştilor faţă de propunerile noii teorii.[594] Aceştia sunt acuzaţi, explicit, că modul în care înţeleg să-şi practice meseria nu corespunde cerinţelor unei cercetări istorice, fiind mult prea ermetic, "cu preocupări înguste de «tehnicitate»". Nemulţumirea este susţinută şi de lipsa de interes pentru fenomenele de diferenţiere socială din preistorie, de evitarea afirmării continuităţii de dezvoltare prin "subterfugiul" incendierii generalizate, de utilizarea, într-o succesiune nepotrivită, a activităţilor economice şi de slaba integrare în cercetare a rezultatelor arheologiei sovietice. Criticile vor fi reiterate ulterior.[595]

La aproape un deceniu de la apostrofarea neliniştită a lui Roller, o nouă punere la punct, cu rol de *memento*, apare inserat în *SCIV*, sub titlul *Probleme şi sarcini noi în domeniul istoriei antice*.[596] Se constată aici că "interpretarea ştiinţifică, de pe poziţiile materialismului istoric, n-a mers mână în mână cu descoperirea materialelor arheologice" şi că "rapoartele tehnice de săpături n-au fost totdeauna însoţite de toate încheierile de ordin istoric care se impuneau". Arheologiei preistorice i se reproşa că vieţuieşte într-un cerc închis, din care iese prea rar pentru a închega raporturi reale cu ştiinţa istorică: "Absorbit de studiul succesiunii stratigrafice a diferitelor nivele arheologice şi de acel al diferitelor tipuri, sub care se prezintă uneltele, armele şi podoabele descoperite în aşezări sau în necropole, arheologul nu trebuie să uite niciodată că ele reprezintă tot atâtea documente de viaţă omenească şi că ele nu întruchipează un scop în sine."[597] Tendinţa de autonomizare a preistoriei pe criterii de specificitate documentară este aspru criticată. Prea interesaţi de culturile lor, pe care încercau să le rupă de mersul ascendent al istoriei, prea predispuşi la individualizarea acestora sub forma "cercurilor culturale"- vecină cu "civilizaţiile" lui A. Toynbee -, preistoricienii îmbrăţişau dacă nu o atitudine subversivă, cel puţin una conservatoare. Deşi autorii acestui *memento* au sesizat bine pericolul înstrăinării teoretice a preistoriei de istorie, fie ea şi marxistă, ea nu a putut fi evitată.

---

593 I. Nestor, Cu privire la dezvoltarea cercetării..., p. 427.

594 M. Roller, Unele învăţăminte ale campaniei de săpături arheologice din 1949 din R.P.R., în *SCIV*, tom I, nr. 1, 1950, p. 161 şi urm. De altfel, "obiectivismul", pe care noi îl înţelegem drept "pozitivism", este pe scară largă criticat, în ansamblul istoriografiei epocii (vezi A. Mihalache, "Frontul istoric" la începutul anilor '50. Mituri, realităţi, aproximări, în *Xenopoliana*, VII, 1999, 1-2, p. 79-91).

595 În anul următor, M. Roller reia critica tehnicismului excesiv la *Consfătuirea arheologilor din* R.P.R., a cărei stenogramă este publicată în *SCIV*, tom II, nr. 1, 1951, p. 7-18. Sunt acuzate, şi de această dată, "metodele meşteşugăreşti".

596 Vezi *SCIV*, tom IX, nr. 2, 1958, p. 259-264.

597 *Ibidem*, p. 263.

De fapt, "încheierile de ordin istoric" nu lipseau întotdeauna. Ele reprezentau însă o simplă "traducere" a limbajului arheologic într-o narațiune mai clară,[598] dar nu modificau profund nici caracterul pur ilustrativ al discursului, nici cauzalitatea istorică favorită, care prefera schimbările de populație dialecticii socio-economice interne. Distanța dintre nivelurile teoretice a provocat multe probleme domestice, în aceste decenii, mariajului dintre marxism și tradiția cultural-istorică - și merită să aducem alte câteva exemple.

IV.3.4. Prima epocă a "comunei primitive": paleoliticul

IV.3.4.1. Sugestii obligatorii

Epoca paleolitică ocupa o poziție norocoasă în noul sistem teoretic: prea puțin diferențiați diacronic - și cu atât mai puțin sincronic - în propunerile avansate de Engels, în plus, cu o viață economică mobilă, oamenii paleoliticului dispuneau de o libertate mai largă pentru a se organiza mai întâi cultural și abia ulterior stadial. În consecință, faciesurile culturale se vor înmulți, iar mutațiile de populație nu vor putea periclita doctrina,[599] câtă vreme menirea întregii perioade paleolitice era preliminară: ea asigură completarea oikumenelor, omogenizarea tehnică și socială etc., pentru o istorie marxistă care începe, de fapt, cu epoca bronzului. Cu toate acestea, putem înseria câteva rigori pe care teoria marxistă le solicita paleoliticienilor.

Prima condiție de îndeplinit privea *antropogeneza*. Apariția omului era limpede și definitiv decisă: el este produsul muncii. În acest sens, antropogeneza marxistă se inspiră fără rețineri din modelele "istoriilor raționale" ale secolului iluminist și din sugestiile lui Darwin, numai că, în perspectiva marxistă, omul se desparte se stadiul simian prin muncă, prin exercițiul practic și repetat al acțiunii asupra materiei.[600] Tot astfel, la nivel individual, pentru marxism, omul paleolitic - și cel preistoric, în general - nu există: el se estompează în asamblul mecanic al dialecticii și în cadrul unității sociale căreia îi aparține - pentru paleolitic, turmă sau gintă. Amorf la nivel individual, omul este docil la nivel social. Fiind creat de muncă, se recomandă prin rezultatele ei, etapele evoluției cognitive fiind reflectate direct în orizontul tehnologic. Adaptarea determină evoluția antropologică, ecologia schițează oikumenele, un om slab înzestrat tehnic conformându-se acestor contingențe. El se va pierde în "cultură", iar cultura în adaptare: un funcționalism absolut se ascunde în spatele evoluției. Nimic din cultura

---

[598] Un astfel de exemplu este oferit de R. Vulpe (Problemele neoliticului carpato-niprovian în lumina săpăturilor de la Izvoare, în *SCIV*, tom VII, nr. 1-2, 1956, p. 53-94). În timp de încadrările culturale, fazele evolutive și "elementele intrusive" sunt stabilite pe baza vechiului indicator stilistic, ceramica, mutațiile istorice sunt efectiv provocate de infiltrările unor populații străine. Deși sunt invocate elemente socio-economice considerate caracteristice perioadei de către teoria oficială, ele nu posedă decât menirea de a completa narațiunea, nu de a se substitui cauzalității migraționist-difuzioniste. Nici diviziunea socială a muncii, invocată pentru a explica distincția între neoliticul sedentar al culturii Cucuteni și elementele stepice, nu reprezintă altceva decât o adaptare a discursului. Ea explică presiunea permanentă exercitată de triburile de păstori, dar sfârșitul civilizației Cucuteni va fi determinat de *deplasarea* acestora, când "purtătorii aceste culturi (Cucuteni B, n.n.) vor fi aserviți, risipiți, definitiv rupți de tradițiile care îi uniseră vreme de veacuri" (*ibidem*, p. 86).

[599] Chiar anii '60 permit pe scară largă explicațiile cauzale migraționiste și normative, vezi, de exemplu, Fl. Mogoșanu, Unele aspecte ale paleoliticului de sfîrșit din țara noastră, în *SCIV*, tom XI, nr. 1, 1960, p. 125-129.

[600] M. O. Kosven, *op. cit.*, p. 13-15.

paleoliticului nu putea avea o dimensiune gratuită, pentru că ea se afla sub autoritatea utilității.

Susținerea *materialismului* reprezenta, firesc, o altă obligație. Materialismul marxist este statutar: renunțând la orice fel de transcendență, el va ignora rolul "ideilor" culturale, pentru că acestea, așa cum am notat, sunt considerate a fi provocate de experiența practică a vieții sociale, la rândul ei condiționată direct de condițiile materiale. Ideile unei comunități, sau ale unui segment social, sunt, astfel, generate de contactul cu lumea înconjurătoare, prin prisma socializării. Numai că această socializare era nedesăvârșită în paleolitic. Acest raționament micșorează implicit distanța socială dintre individ și mediu și permite, astfel, să fie imaginat un om paleolitic acumulând experiență istorică practică, în contact direct cu natura.

Martorul istoric rezidual ai interfeței om/mediu îl reprezintă *cultura*, și mai ales uneltele, al căror studiu trebuia să devină central.[601] Într-adevăr, toate culturile paleoliticului trebuiau să demonstreze o puternică orientare funcțională - și trebuiau analizate în funcție de această premisă. În sine, nici marxismul originar nu este preocupat de *culturi*, deci de diversitatea pe care o comportă termenul de cultură. Cu atât mai puțin va conta aceasta pentru *dia-mat*-ului stalinist, deloc interesat să stimuleze această diversitate a tradițiilor. Din acest motiv, și pentru paleolitic, propunerea ambelor versiuni va fi un model ideal și universal al culturii, având un aspect structuro-funcțional, adică unul bazat pe cele două dimensiuni marxiste ale arsenalului adaptativ, infrastructura social-economică și suprastructura - politică, ideologică și religioasă. Plasată la începutul istoriei, cultura paleoliticului era decisă de domnia infrastructurii.

A treia rigoare implicit solicitată era respectarea strictă a premiselor *evoluționismului*. Istoria atestă o continuitate dialectică, căreia preistoria i se încadrează intim, motorul dezvoltării reprezentându-l dezechilibrele între forțele și relațiile de producție.[602] Căpătându-și totuși locul în raționamentul istoric al progresului obligatoriu și unilinear, preistoria paleolitică primea doar o umilă menire subsidiară: omogenizarea somatică, pivot biologic al unității sociale și economice pe care va avea loc prima revoluție, cea neolitică. Din nou, o veche idee iluministă transpare în această viziune: preistoria cunoaște "embrionar", toate fațetele existenței umane, ele se vor dezvolta și manifesta gradual, conform noilor cerințe ale adaptării antropologice și sociale.

Nu suprinde că treptele "sălbăticiei", ierarhizate în funcție de progresele tehnicii primitive, sunt absolut deductive, iar coerența lor este absolut imaginară. În fapt, doar câteva elemente ajută la deosebirea dintre aceste etaje: limbajul articulat, descoperirea focului, primele unelte și inventarea arcului, în această ordine.[603] Ele corespund - foarte aproximativ - celor trei etaje convenționale ale paleoliticului și, respectiv, mezoliticului.

---

601 „Aceeași importanță pe care o are forma resturilor de oase pentru cunoașterea conformației speciilor de animale dispărute, o au și resturile *mijloacelor de muncă* pentru aprecierea formațiunilor economice dispărute ale societății. Epocile economice se deosebesc nu numai prin *ceea ce* se produce, ci prin modul *cum* se produce, cu ce mijloace de muncă. Mijloacele de muncă indică nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenești, dar și relațiile sociale în cadrul cărora se muncește." (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, ed. a III-a, 1957, p. 209.)

602 K. Horedt, *Istoria comunei primitive*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 5-7.

603 Fr. Engels, *Originea familiei...* p. 20-21.

Este evident că cele câteva pagini ale lui Engels nu incomodau prea mult progresul disciplinei, dar îl puteau cel puţin organiza în jurul propriilor concepte şi puteau stimula noi direcţii de studiu. În realitate, cât de profundă a fost acţiunea lor, vom vedea în rândurile ce urmează, destinate să schiţeze morfologia *reală* a cercetării paleoliticului din aceste decenii.

IV.3.4.2. Viziunea lui C. S. Nicolăescu-Plopşor

Personalitatea lui C. S. Nicolăescu-Plopşor constituie, fără îndoială, un caz cu care deja ne-am obişnuit în arheologia românească: "omul-instituţie". Activitatea sa postbelică nu numai că delimitează o etapă decisivă pentru evoluţia cercetărilor paleolitice dar, cum ea coincide cronologic tocmai perioadei de maximă expansiune a *dia-matului*, i se cuvine o atenţie încă şi mai mare.

Promovat, în ciuda propriului trecut politic, la conducerea secţiei de paleolitic a noului institut de arheologie, C. S. Nicolăescu-Plopşor inaugurează o activitate de cercetare de teren fără precedent, toate marile regiuni istorice ale României făcând obiectul unei atenţii sistematice.[604] Transformarea şantierului de la Peştera Muierilor[605] - a cărei excavare a continuat până în 1955 - într-o adevărată "şcoală" de cercetare a paleoliticului va avea consecinţe durabile: amprenta personalităţii marelui paleolitician va impune o direcţie de studiu, o metodă de interpretare şi, implicit, o tehnică de săpătură, aspecte lizibile chiar din prefeţele monografiilor ce vor fi publicate în perioada următoare. Contactul direct şi apropiat, ucenicia practică, ca şi proiectul strategic al lui C. S. Nicolăescu-Plopşor de dezvoltare a studiilor asupra epocii, au permis insinuarea temeinică a priorităţilor sale de cercetare: timp de trei decenii, arhcologia paleoliticului din România va fi caracterizată de "paradigma" sa. Tot prin

---

[604] Astfel, între 1954-1963, el va desfăşura vaste campanii de cercetări de teren în Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Ardeal. Împreună cu M. Petrescu-Dîmboviţa, va conduce colectivul de cercetări complexe de la Bicaz, între 1955-1958. În 1956 începe, în colaborare cu N. N. Zaharia, săpăturile de la Mitoc-Malul Galben, iar între 1958-1960 cercetează situl de la Buda. În Dobrogea, va efectua primele săpături la Gura Dobrogei şi Cheia (1956-1957), în completarea campaniei perieghetice începute cu câţiva ani în urmă. În Muntenia, primul sit cercetat va fi cel de la Giurgiu-Malu Roşu (1954-1955), dar sunt, de asemenea, semnalate artefactele de pe Valea Dârjovului şi aşezarea de la Ciuperceni. În Oltenia natală, C. S. Nicolăescu-Plopşor va dirija alte cercetări sistematice: în 1954 este descoperit situl din Peştera Cioarei, de la Boroşteni; între 1961-1963 va participa la cercetările de la Bugiuleşti-Tetoiu şi Irimeşti. În 1964, tot el va efectua primele cercetări în bogata zonă a Cazanelor Dunării. Paleoliticul din Banat îi datorează lui Plopşor primele săpături sistematice în Peştera Hoţilor de la Herculane (1954) şi cercetările de la Tincova (1958), în timp ce Ardealul se va bucura de atenţia sa încă din 1954, cînd reia cercetările în siturile menţionate sau cercetate anterior de M. Roska, J. Mallasz şi Alfred Prox. Studiul aşezărilor în aer liber (Brotuna, Basarabasa, Iosăşel, Prăvăleni), va fi completat de cel al peşterilor (Ohaba-Ponor, Nandru, Gura-Cheii, Moieciu). Cercetările sale vor ajunge chiar în Oaş şi Maramureş, unde, în 1957, vor fi identificate şi săpate siturile de la Bixad şi Boineşti (un istoric mai amplu oferă Al. Păunescu, Exposé...). Siturile paleolitice identificate de Plopşor au devenit clasice, cel puţin din pricină că o astfel de minuţioasă activitate nu a mai fost reluată la aceleaşi cote, dar şi pentru că discipolii săi nu au avut nici posibilitatea fizică de a epuiza cercetările din siturile astfel identificate, multe din ele foarte bogate. Nu va surprinde, aşadar, faptul că actuala hartă a siturilor paleolitice din România coincide în bună măsură cu cea configurată de cercetările sale.

[605] Reluarea, în 1951, a săpăturilor de la Peştera Muierilor (Baia de Fier, jud. Gorj) de către colectivul aflat sub conducerea sa, va stimula şi o vastă activitate perieghetică, peste 125 de peşteri din arealul cuprins între Olt şi Cerna, fiind repertorizate, numai pe parcursul anului 1954! (C. S. Nicolăescu-Plopşor, C. Mateescu, Şantierul arheologic Cerna-Olt, în *SCIV*, tom VI, nr. 3-4, 1955, p. 391-409).

persoana unicei autorităţi recunoscute, arheologia paleoliticului se vedea acum nevoită să preia noul limbaj marxist. Se cuvine, aşadar, să analizăm, punct cu punct, rezultatele.

Ceea ce se evidenţiază rapid, la un prim contact cu scrierile lui C. S. Nicolăescu-Plopşor, sunt priorităţile sale, afirmate în repetate rânduri: stabilirea secvenţelor evolutive, delimitarea specificului taxonilor regionali, a cronologiei locale, într-un cuvânt, cunoaşterea paleoliticului de pe teritoriul României. Este o direcţie naţională - vezi de exemplu tendinţa manifestă a lui Nicolăescu-Plopşor de a utiliza termeni autohtoni în locul "latinei" tipologiei litice, limba franceză -, caracteristică pionieratului, fără ambiţii în a delimita nici legile dezvoltării istorice, nici vreo teorie arheologică aparte. Pe de altă parte, viziunea sa de cercetare este una ferm evoluţionistă, în acest sens arheologia paleoliticului din România conservând puternica sa descendenţă geologică şi paleontologică şi apropiindu-se foarte mult de ştiinţele naturale.

Într-un studiu sintetic,[606] elaborat în anii '50, evoluţionismul lui Plopşor este, în aparenţă, foarte strict. Acheuleanul are aici trei *stadii*: micoquian, levalloisian şi musterian; paleoliticul superior este împărţit în două faze timpurii, cea aurignaciană şi cea solutreană, completate de una târzie, magdaleniană; mezoliticul este exclus, iar tranzitul dintre paleolitic şi neolitic se face direct, prin medierea unui epipaleolitic; filiaţia antropologică de la omul de Neaderthal la *Homo sapiens* este directă, evolutivă.

Acest cadru evoluţionist, care copia, de altfel, modelul clasic francez - de care Europa centrală nu se deosebea decât prin prezenţa generalizată a micoquianului - şi care era, oricum "o ramă de împrumut mai mare decât însuşi tabloul în care noi am schiţat stângaci doar câteva linii",[607] nu excludea prezenţa unor tradiţii culturale contemporane. Astfel, stadiile paleoliticului inferior erau "diferite tehnici întrebuinţate de colectivele umane împrăştiate şi izolate, care, deşi aproape contemporane, aveau unelte de producţie deosebite unele de altele."[608] Pe de altă parte, "Valea Dunării, cu deschiderea largă a arcului carpato-balcanic, a fost o cale uşoară pentru primele cete aurignaciene, care pătrundeau din Asia spre centrul Europei".[609]

Aceeaşi structură caracteriza şi prima sinteză postbelică importantă asupra paleoliticului din România, în care C. S. Nicolăescu-Plopşor - în afara citării uşor excesive a literaturii sovietice - evită elementele explicit marxiste.[610] De altfel, citarea preferenţială a literaturii ruseşti se datora şi unei realităţi obiective: era deja importantă la acea dată şi, în plus, se justifica prin distanţele foarte mari pe care sunt posibile analogiile pentru paleolitic. În sine, cadrul evoluţionist, populat de tradiţii contemporane şi caracterizat de migraţii, era unanim acceptat în Europa şi nici măcar stadialismul nu poate fi pus pe seama grilei marxiste.

În ambele studii, preocuparea fundamentală pentru Plopşor pare să o fi constituit perfecţionarea metodei şi lărgirea domeniului de investigaţie pluridisciplinară. De

---

[606] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Introducere în problemele paleoliticului R.P.R., în *Probleme de antropologie*, I, 1954, p. 59-73.
[607] *Ibidem*, p. 72.
[608] *Ibidem*, p. 60.
[609] *Ibidem*, p. 68.
[610] Idem, Le Paléolithique dans République Populaire Roumaine à la lumiére des derniéres recherches, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 41-60.

altfel, el face o distincţie netă între misiunea ce revine propriu-zis arheologiei paleoliticului şi cea interpretativă, idee ce camuflează în subsidiar convingerea că aspectele metodologice şi cele interpretative sunt două domenii autonome.[611] Regăsim aici distincţia empiristă dintre teorie şi fapte şi, implicit, pe cea dintre nivelele teoriei arheologice. Cum studiile antropologice reveneau specialiştilor, iar „interpretarea" era misiunea teoriei oficiale, şcoala românească de cercetare a paleoliticului, prin Plopşor, se putea concentra în trei direcţii: studiul succesiunilor culturale,[612] rafinarea metodelor de cercetare şi reconstituirea mediului cuaternar.

În ciuda acestor deziderate limpezi, rămâne foarte semnificativă critica acidă adusă metodei Bordes, proaspăt lansate în mediile ştiinţifice occidentale. În contrast cu învăţaţii sovietici, "apusenii au rămas la preocupări tipologice, care i-au dus la rezultate uneori ilariante... Astfel, cercetătorii francezi... au născocit un complicat sistem matematic de rezolvare a diferitelor faciesuri ale complexului mustero-levalloisiano-tayacian, după raportul statistic al felului de cioplire şi tipologia pieselor descoperite... Înarmaţi cu asemenea metode pseudoştiinţifice, ştiinţa apuseană va bîjbîi în întunericul cifrelor, graficelor, fără a putea ajunge vreodată la un rezultat ştiinţific pozitiv, întrucît nu este vorba de stabilirea unor indici biometrici, pe specii vii cu caractere constante şi transmisibile. Lito-tipologia apuseană cade, întrucât materia primă mai fină sau mai grosolană din care se lucrează piesa, mîna cioplitorului, mai dibace sau mai stîngace, necesităţile deosebitelor condiţii de viaţă ale oamenilor acestor vremi, sunt atîtea necunoscute care nu se lasă uşor prinse în cleştele formulelor propuse. După această metodă savantă, putem stabili indici pentru coada sapelor şi chiar indici pentru determinarea ştiinţei apusene."[613] Morala întregului expozeu se încheia în note foarte clare: "Astfel, neînarmaţi cu metodele de lucru şi cu rezultatele obţinute de înalta ştiinţă sovietică, vom bîjbîi, ca şi pînă acum, în întuneric."[614]

Dacă nu se poate ignora contrastul între "lumina de la răsărit" şi întunericul care domnea asupra arheologiei paleoliticului din Franţa, nu ştim unde se opreşte alinierea ideologică. Într-adevăr, criticile lui Plopşor pot ţine de preferinţa sa pentru vechea şcoală franceză, convinsă de suficienţa "fosilelor directoare", opţiune care s-ar acorda cu viziunea sa, conform căreia *succesiunea culturală* reprezintă principala misiune de cercetare a arheologiei paleoliticului. Din pricina acestei convingeri, Plopşor putea ignora obiectivul inovaţiei bordiene, standardizarea lexicului, menită a uşura comparaţie dintre diversele industrii.[615] Este, însă, imposibil de precizat dacă simplul

---

611 "Şi dacă pentru înţelegerea antropozoicului [...] vom face apel la ştiinţele naturii, ştiinţele sociale sunt acelea cărora trebuie să le cerem sprijinul pentru lămurirea istoriei începuturilor societăţii omeneşti." (idem, Rezultatele principale ale cercetărilor paleolitice în ultimii patru ani în R.P.R., în *SCIV*, tom VII, nr. 1-2, 1956, p. 34).

612 De altfel, misiunea prefigurată disciplinei era limpede: "Astfel, adâncind şi întărind verticala cronologică şi întinzând orizontala geografică, vom putea stabili mai cu înlesnire viaţa economică a comunităţilor, legăturile culturale cu descoperirile din jur şi în cadrul cel mare al dezvoltării societăţii primitive vom înţelege aspectele locale şi regionale ale paleoliticului nostru. Prin aceasta vom îmbogăţi bunurile culturale istorice ale poporului nostru, dînd în acelaşi timp contribuţia noastră la însăşi istoria omenirii." (*ibidem*, p. 35-36.)

613 *Ibidem*, p. 70.

614 *Ibidem*, p. 70-71.

615 Deşi vom critica noi înşine limitele metodei bordiene, nu este mai puţin adevărat că, pentru epoca în care s-a lansat, ea a permis un progres extraordinar în cunoaşterea şi sistematizarea industriilor paleolitice.

conformism politic cerut de ideologia dominantă - presiune resimţită, probabil, cu destulă pregnanţă de Plopşor, lipsit de o "origine sănătoasă" -, sau empirismul său structural au fost responsabile de acest refuz. Tindem să credem că prima explicaţie este cea bună. Cum am înţelege, altfel, afirmaţia foarte bordiană "dacă tipicul sesizează problema..., înţelegerea ei nu o poate da decît variabilitatea tuturor formelor"?[616] Cert este că, în urma acestui refuz, pentru două decenii, arheologia paleoliticului din România a rămas "să bâjbâie" în căutarea unei sistematizări potrivite a ansamblurilor descoperite - prilej pentru a remarca una, dacă nu singura situaţie în care contextul politic pare să fi afectat direct opţiunile *metodologice* ale arheologilor români.

Evident, ceea ce îl interesa pe Plopşor era constituirea rapidă a unei baze informaţionale şi clarificarea evoluţiei generale a paleoliticului pe teritoriul României. Prin urmare, va insista asupra elaborării unui cadru climatic regional,[617] ca şi asupra problemelor tehnice pe care le ridică săpătura arheologică în siturile paleolitice.[618] De altfel, ameliorarea metodologică propusă de el nu privea metodele de sistematizare empirică şi interpretare a materialului arheologic - rămase sub influenţa "fosilelor directoare" -, ci cunoaşterea paleomediului, viziunea sa interdisciplinară păstrând permanent o perspectivă de factură geologică. Acesteia i se datorează şi metoda stratigrafic-diacronică de exploatare a sitului arheologic, bazată pe folosirea unei tehnici altimetrice şi motivată astfel: "... într-o săpătură după o astfel de rânduială într-o peşteră, vom putea înţelege cu ajutorul geologiei, paleontologiei, paleoclimatologiei, *cronologia succesiunii* diferitelor culturi materiale"(s.n.).[619]

Pentru a conchide, putem afirma că "paradigma Plopşor" a fost caracterizată de inconsecvenţele impuse de umbra teoriei oficiale întregii literaturi arheologice a epocii: stadialismul şi funcţionalismul teoriei de rang înalt au asigurat cadrul superior, care învăluie diversitatea culturală. Însă, evoluţionistă, dar nu unilineară, empiristă, dar dornică de rigoare şi detaliu în taxonomie, mai mult, foarte interesată de studiul mediului preistoric, viziunea sa a rămas fidelă evoluţionismului clasic francez. Funcţionalismul tehnologic - vizibil în unele interpretări ale utilajului litic şi rămas la nivelul inferior de generalizare teoretică -, sau speculaţiile privind adaptarea la mediu, nu au legătură cu funcţionalismul sociologic marxist, ci sunt simple dezvoltări empirice

---

Astfel, criticile de principiu aduse de paleoliticianul român - de altfel reiterate ulterior şi de alţi specialişti - nu îşi au obiectul în cazul propunerii lui Bordes: criteriile înguste de definire a stilului, îndemânarea cioplitorilor, calitatea diferită a materiei prime, funcţionalitatea sunt variabile *deliberat ignorate* în vederea atingerii obiectivului propus de Bordes. În fond, el propunea o listă mai lungă de fosile directoare, empirică, de altfel, ca şi clasificările anterioare. În acest privinţă, sistemul Bordes reprezenta doar o ameliorare - ce-i drept, consistentă - a vechilor principii. Refuzând limbajul standard impus de Bordes, arheologia paleoliticului din România va prefera o listă mai scurtă de artefacte-tip decât cea propusă de specialistul francez şi va descalifica din atenţia sa utilajele "atipice", resturile de debitaj, nucleii. Lipsite de o cuantificare matematică, ansamblurile litice ale siturilor din România s-au văzut reduse, mai ales în faza publicării, la componenta considerată empiric mai caracteristică.

[616] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Noi descoperiri paleolitice timpurii din R.P.R., în *Probleme de antropologie*, vol. II, 1956, p. 14. Este semnificativ şi modelul de analiză propus pentru paleoliticul de la Giurgiu-Malu Roşu, vezi C. S. Nicolăescu-Plopşor, E. Comşa, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Paleoliticul de la Giurgiu. Aşezarea de la Malul Roşu*, în SCIV, tom VII, nr. 3-4, 1956, p. 223-236.

[617] Idem, Geochronology of the Palaeolithic in Romania, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 1-19.

[618] Idem, Fenomenele periglaciare şi stratigrafia paleoliticului, în *SCIV*, tom XII, nr. 1, 1961, p. 65-74.

[619] Idem, Rezultatele principale..., p. 19.

ale bazei documentare. Nivelul teoretic înalt nu este niciodată atins în rapoartele de cercetare, iar uneltele litice sunt în continuare studiate în calitate de *indicatori stilistici* ai grupelor culturale, nu de martori ai interfeţei om-mediu.

Ca orice paradigmă, viziunea lui C. S. Nicolăescu-Plopşor a presupus unele alegeri în detrimentul altora, şi a concretizat cunoaşterea ştiinţifică tocmai prin stabilirea unor limite ale ei. Însă aceste limite paradigmatice erau cele ale naturalismului, ale geologiei şi paleontologiei stratigrafice şi, aşa cum vom încerca să demonstrăm, dezvoltarea ulterioară a arheologiei paleoliticului din România nu a ieşit cu adevărat din aceste linii de forţă, ci s-a mulţumit să le sistematizeze. Aceasta este explicaţia pentru care arheologia paleoliticului din România a rămas, până azi, o istorie naturală a omului, şi nu o istorie a lui, pur şi simplu.

Fidelitatea faţă de rigorile generale impuse de C. S. Nicolăescu-Plopşor cercetării paleoliticului avea să fie de lungă durată, deşi cea faţă de ideile sale va fi mai uşor abandonată. Dacă ideile magistrului Plopşor sunt larg împărtăşite de discipolii săi, până în anii 70,[620] empirismul tipologiei sale va fi înlocuit de cel sistematic al metodei Bordes, iar cronologia sa geologică şi culturală prin noua schemă geocronologică, însoţită de datări radiocarbon.

Cât priveşte insinuarea elementelor marxiste, ea pare să fi fost desăvârşită doar în explicarea antropogenezei. Cu toate acestea, merită amintit că studiile recente, care abordează nucleul de premise teoretice ale preistoriei, constată o incomodă, dar certă continuitate între modele iluministe şi practica ştiinţifică actuală.[621] Prin urmare, dacă se poate vorbi de o influenţă marxistă, ea este mai mult aparentă, pentru că filonul iluminist, mult mai vechi, poate fi deopotrivă responsabil: pentru antropogeneză, marxismul nu este prea original şi nu depăşeşte locul comun, iar atunci

---

[620] De exemplu, cele privind geneza locală a paleoliticului superior în România, ca şi a tipului antropologic modern de pe substrat neandertalian (vezi M. Bitiri, Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România, în *SCIV*, tom 16, nr. 1, 1965, p. 5-16; L. Roşu, În legătură cu musterianul întîrziat din România, în *Revista Muzeelor*, 6, 1967, p. 514-517).

Câteva comentarii sunt necesare aici: dacă rolul substratului genetic neandertalian în apariţia omului de morfologie modernă nu mai constituie astăzi o ipoteză verosimilă, originea paleoliticului superior este mai puţin clară. Inovaţiile locale, difuziunile, aculturaţiile sunt factori ce trebuie luaţi în calcul în plan regional. Când afirmăm că ideea autohtoniei, la autorii citaţi, este stimulată de influenţa modelului lui Plopşor, ne bazăm pe faptul că autoritatea sa nu a stimulat deloc cercetarea unei serii întregi de factori diagnostici, alţii decât tipologia formelor finite, în susţinerea unei astfel de ipoteze. Nu excludem aprioric teoria unei dezvoltări locale a aurignacianului. Sugerăm doar că ea este departe de a fi demonstrată. Apariţia paleoliticului superior este un fenomen complex: el implică o schimbare a tehnologiei, a modului de viaţă, a manifestărilor simbolice. Dezvoltarea organică a acestei noi lumi de pe platforma culturală a musterianului trebui să fi fost în mod necesar diversă, eterogenă şi cu mari decalaje cronologice şi, în general, la nivel european, alogenia Aurignacianului pare acceptată (vezi, în acest sens, o recentă luare de poziţie, J. K. Kozlowski, M. Otte, La formation de l'Aurignacien en Europe, în *L'Anthropologie*, 104, 2000, p. 3-15).

[621] Modelele "antropologiei naive" nu au fost estompate de progresele informaţiei, iar antropologia ştiinţifică utilizează pe scară largă modele simpliste, cu tentă utilitară şi, mai ales, materialistă. Prin urmare, progresele conceptuale ale preistoriei paleolitice sunt, în realitate, foarte modeste pe parcursul ultimului secol, pentru toate şcolile de cercetare. Practic, chiar şi azi, explicarea antropogenezei, a apariţiei primelor unelte, a socializării sau apariţiei limbajului articulat este tributară unui frust funcţionalism, atât de familiar modelului marxist (W. Stoczkowski, *op. cit.*, passim).

când - rar - preistoricienii români se avîntă în acest tip de speculaţii, e greu de afirmat că se inspiră din Engels sau din oricare alt model materialist similar.

Aşadar, după un model care va face şcoală, teoria oficială, întotdeauna prezentă în lucrările sintetice, este sterilizată la nivelul practicii, unde nici o inovaţie metodologică nu poate fi pusă pe seama noilor concepte marxiste. Chiar şi interesul pentru paleomediu se manifestase în arheologia paleoliticului încă din epoca interbelică şi, în această privinţă, "paradigma Plopşor" continuă şi dezvoltă o tradiţie empiristă. În concluzie, pentru cercetarea paleoliticului, marxismul nu aduce nimic esenţial: deja materialistă, formal funcţionalistă, oricum naturalistă şi preocupată de metodă, cercetarea acestei perioade se prevalează de cortina materialismului dialectic, pentru a continua ceea ce ştia să facă mai bine: să ordoneze secvenţe culturale particulare.

IV.3.5. Revoluţia neolitică şi "barbaria" lui Engels

Un număr mai important de pagini a acordat *Originea familiei...* perioadei "barbariei". Era de aşteptat ca acest aspect să se reflecte în egală măsură şi în literatura arheologică. Cum se putea împăca structura dogmatică a stadialismului unilinear al lui Engels cu realitatea arheologică, polimorfă sau, pur şi simplu, opusă ideilor indigeniste?

Spre exemplu, un model de perspicace rezolvare a dilemei este asimilarea diversităţii faptelor într-o structură generală, care, prin însăşi generalitatea ei, devenea inoperantă în practică. Un astfel de compromis este ilustrat, de exemplu, de sofistica lui I. Nestor.[622] Cum, pe de o parte, datele arheologice nu puteau demonstra trecerea de la o fază a barbariei la alta (pentru că însăşi cercetarea nu urmărise un astfel de obiectiv!), iar, pe de altă parte, indigenismul se impunea ca regulă, aflăm că: "influenţele din afară au fost asimilate pe o structură social-economică care s-a dezvoltat organic, potrivit cu legile care determină în genere evoluţia societăţii omeneşti.[...] absenţa unei dezvoltări pur liniare nu face decât să ne ajute să sesizăm mai bine realitatea istorică vie, fără a întuneca sau anula în nici un chip acţiunea fără greş a legilor amintite".[623] Cum nu pot fi operaţionalizate la nivelul modest cerut de situaţiile aplicate ale practicii arheologice, legile pot fi transferate pe alt palier de generalitate istorică.

Edificatoare este analiza monografiei de sit de la Hăbăşeşti, publicată în 1954, şi al cărei coordonator, Vladimir Dumitrescu, se afla, din pricina trecutului politic, în închisoare, la data apariţiei. Monografia merită o atenţie deosebită şi din alt punct de vedere, întrucât priveşte un sit preistoric cercetat integral,[624] într-un interval de timp record, ceea ce expune perfect investiţia directă pe care noii guvernanţi erau dispuşi să o facă în rescrierea istoriei.

---

622 I. Nestor, Cultura ceramicii liniare în Moldova (pe baza săpăturilor arheologice de la Glăvăneştii-Vechi, Iaşi), în *SCIV*, tom II, nr. 2, 1951, p. 17-26.

623 Este aceeaşi manieră de a trata stadialismul ce se afirmase deja în I. Nestor, Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R., în *SCIV*, tom I, nr. 2, 1950, p. 208-219. Fondul ambelor articole este identic: relaţiile de filiaţie culturală, difuziunile, cronologia.

624 Se înţelege de la sine că această integralitate este definită în funcţie de concepţiile de cercetare ale epocii. Că, din nefericire, chiar şi acest obiectiv a fost rareori atins ulterior, rămâne un fapt regretabil şi care în nici un caz nu se datorează perfecţionării tehnicilor de eşantionaj arheologic.

Lucrarea este elaborată în cadrele unei disjuncţii fundamentale - pe care o observasem, mai sus, şi în cazul lui C. S. Nicolăescu-Plopşor -, cea dintre *teorie şi practică*. Dacă rămâne neclar în ce măsură un model marxist a determinat alegerea metodei de săpătură de la Hăbăşeşti - dezvelirea integrală a aşezărilor reprezentând un reflex metodologic firesc al acestei teorii[625]- în nici un caz, însă, ea nu a decis metodele de clasificare a materialului arheologic şi arhitectura internă a discursului: marxismul ajută doar la transformarea arheologiei în istorie, la organizarea discursului, a naraţiunii. Astfel, este doar „interpretarea" rezultatelor - întotdeauna înţeleasă ca o etapă separată, ulterioară cronologic cercetării prin săpătură - cea care respectă canoanele obligatorii, cu deosebire în cazul fenomenelor cu caracter economic, preluate de o viziune explicit materialistă.

Un raţionament tipic este următorul: prezenţa multor topoare atestă prelucrarea masivă a lemnului → agricultură intensivă → creşterea rolului bărbatului → amplificarea diviziunii muncii → destrămarea ginţii matriarhale → familia pereche sub control patriarhal. În realitate, "multe topoare" este o remarcă absolut calitativă, care nu poate oferi o imagine a intensităţii prelucrării lemnului, câtă vreme nu sunt estimate populaţia, resursele, eficienţa topoarelor şi calculate necesităţile. Prin urmare, raţionamentul este îndrăzneţ. Ceea ce este, însă, semnificativ este faptul că el fusese anticipat de la bun început prin dimensiunile locuinţelor descoperite, care nu se împăcau deloc cu matriarhatul lui Engels. Şi, cum constatarea preistoricianului contravenea teoriei, în care patriarhatul apare mai târziu, plasarea istorică a cucutenienilor şi, deci, a eneoliticului, trece pe treapta de mijloc a barbariei.[626] Liniar materialistă este şi interpretarea plasticii, mărturie a pragmatismului religios şi a superstiţiei.[627]

Însă, dacă pentru explicarea dinamicii interne a unui sit sunt comprimate, prin scurt-circuit, toate datele teoriei materialismului-dialectic, pentru evoluţia culturii, în genere, arheologul nu este dispus să renunţe la convingerile sale difuzionist-migraţioniste. Astfel, tranziţia Cucuteni A - Cucuteni B nu poate fi explicată intern, câtă vreme uneltele rămân neschimbate.[628] În privinţa ceramicii de tip C, ea aparţine unei populaţii răsăritene, "căci nimeni nu va putea înţelege în ce fel, pe cale de evoluţie, se poate ajunge de la locuinţa-platformă la locuinţa bordei, de la ceramica pictată la ceramica în şnur, şi în sfârşit, la morminte tumulare cu cercuri de piatră".[629] De altfel, caracterul intrusiv al acestei ceramici este subliniat şi de I. Nestor, pe motiv că acesteia "îi lipsesc antecedentele în culturile precucuteni şi protocucuteni".[630]

---

625 Reamintim că Vl. Dumitrescu avea să susţină, mai târziu, că dezvelirea integrală a complexelor de locuire - deci interesul pentru *dimensiunea topografică* a unei locuiri preistorice - fusese deja aplicată în cercetările interbelice. Prin urmare, ea nu se datora imitării metodelor de cercetare aplicate de sovietici în arealul tripolian, unde tocmai paradigma marxistă a impus o „orizontalizare" a studiului, în căutarea societăţii şi a modului de viaţă neolitic. Este sigur, însă, că cel puţin o parte a specialiştilor occidentali, ca A. Leroi-Gourhan - vorbitor al limbii ruse, printre altele - s-a inspirat explicit din modelul sovietic, în vederea perfecţionării metodei sale paleoetnografice, atât de strălucit materializată la Pincevent.

626 Vl. Dumitrescu şi colab, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1954, p. 499-501.

627 *Ibidem*, p. 420-421, 432-433. Vom avea prilejul să ne edificăm în continuare în ce măsură marxismul este responsabil de această interpretare materialistă.

628 *Ibidem*, p. 531.

629 *Ibidem*, p. 536.

630 Cu privire la periodizarea etapelor târzii ale neoliticului din RPR, în *SCIV*, tom X, nr. 2, 1959, p. 251.

Esenţial, pentru noi, este să reţinem principiul valorii diagnostice a ceramicii în înţelegerea dinamicii culturale preistorice. El se substituie explicit elementelor legate de organizarea social-economică: inventarul ceramic "constituie de cele mai multe ori tocmai elementul caracteristic al diferitelor culturi materiale (mai ales în epoca neolitică)".[631] Or, nu se poate face nici paleoeconomie, nici paleosociologie, nici măcar paleoetnografie - toate cerinţe marxiste - doar prin descrierea şi punerea în secvenţe succesive a tipurilor şi decorului ceramic.

Conform modelului de la Hăbăşeşti, şi în alte monografii activităţile economice sunt considerate ca aparţinând unei evoluţii unitare, rămăşiţele materiale adecvate (unelte, arme) fiind tratate nediferenţiat, ca şi cunoştinţele tehnologice generale (cum ar fi construcţia caselor, fabricarea uneltelor etc.). Aceste domenii culturale sunt tratate drept *constante* şi, împreună cu sociologia schematică a lui Engels, eliberează demersul istoric de povara „explicaţiilor", pentru a se ataca *fondul* problemei. Astfel, „... în inventarul arheologic al staţiunii de la Izvoare, ca în toate aşezările neolitice, locul cel mai important, şi din punct de vedere cantitativ, şi din cel calitativ, în deţine olăria, care, prin abundenţa sa şi prin evoluţia tehnicii, a formelor şi a decorului său, în funcţie de loc şi de epocă, *constituie elementul cel mai caracteristic din vremea comunei primitive şi totodată izvorul cel mai productiv pentru studiul originilor, al legăturilor şi al dezvoltării acelor culturi*."(s.n.).[632] Aşadar, nici forţele, nici relaţiile de producţie, nici tehnologia, nici economia, în general, nu au rol ilustrativ pentru înţelegerea schimbările istorice din "comuna primitivă".

Este adevărat, arheologii sunt conştienţi de limitele descrierii ceramicii în înţelegerea cauzalităţii istorice. De exemplu, I. Nestor remarcă: "O altă problemă este de a şti ce fapte de viaţă se află în dosul acestor raporturi culturale"; însă, cercetătorii "admit ipoteza *firească* după care ne aflăm în faţa nu a unui simplu împrumut cultural, ci şi a unui aflux de populaţie... fără a socoti necesar pentru moment a preciza explicaţiile ce se pot da cu privire la natura raporturilor intertribale pe care această situaţie le presupune (prizonieri, robi, relaţii exogamice)..."(s.n.)[633] În cadrele unei distincţii tot mai evidente, reiese clar, credem, că misiunea precizărilor revenea unei teorii de nivel mediu, fie ea şi marxistă, pe care arheologii nu o aveau la dispoziţie. În aceste condiţii, ei vor fi obligaţi doar să presupună ipotezele "fireşti", către care îi conducea observaţia repetată a materialului considerat de ei semnificativ.

Orientarea marxistă a unora dintre interpretările din monografia de la Hăbăşeşti nu este neapărat caracteristică. Numeroase studii nu invocă nici măcar formal cauzalităţile socio-economice ale modelului oficial, preferând în continuare explicaţiile convenţionale: migraţie, difuziune, aculturaţie.[634] Pe de altă parte, chiar şi

---

[631] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 252-253.

[632] R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1957, p. 336-337.

[633] I. Nestor, *loc. cit.*, p. 255.

[634] De exemplu, E. Comşa, Consideraţii cu privire la evoluţia culturii Boian, în *SCIV*, tom V, nr. 3-4, 1954, p. 961-998; Z. Szekely, Contribuţie la cronologia epocii bronzului în Transilvania, în *SCIV*, tom VI, nr. 3-4, 1955, p. 843-864; E. Comşa, Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giuleşti a culturii Boian, în *SCIV*, tom VIII, nr. 1-4, 1957, p. 27-51. În cuprinsul acestor texte, afluxurile de populaţie sunt cauza schimbărilor culturale, şi nu mutaţiile social-economice. De altfel, analiza elementelor stilistice poate merge până la ignorarea totală a aspectelor legate de societate şi economie (vezi, de exemplu, H.

monografii fidele formal materialismului-dialectic utilizează explicit construcţii "burgheze" cum ar fi *cerc de cultură*, pentru complexul Ariuşd-Cucuteni-Tripolie, a cărui unitate este explicit înţeleasă ca *etnică*.[635] În aceeaşi lucrare, întreruperile din viaţa comunităţilor sunt provocate de „mutări ale triburilor": "Fără a putea să precizăm natura lor (secetă, creştere de populaţie, epidemii, căutare de spaţii noi şi de mijloace mai bune de trai), trebui să admitem astfel de tulburări, fiindcă numai prin ele se pot explica salturile dintre diferitele faze neolitice ale complexului Ariuşd-Cucuteni-Tripolie. Nu este vorba de schimbările produse în viaţa câte unei staţiuni izolate, prin cauze de ordin local, ci de fenomene care se observă simultan în toate aşezările dintr-o anumită epocă".[636] Exemplele pot continua la nesfârşit, majoritatea bibliografiei arheologice din această epocă trădând o singură realitate: marxismul depăşeşte obiectivele de cercetare acceptate de preistoria românească.

Ca să conchidem, în ansamblu, în ciuda ofensivei ideologice a anilor '50-'60, stadialismul rămîne literă moartă, iar marxismul nu oferă decât un limbaj, pentru acea parte a misiunii interpretative a arheologiei pentru care vechea paradigmă nu dispunea de explicaţii alternative coerente, şi anume domeniul economic şi social. Aici se grefează termeni noi: matriarhat, patriarhat, gintă etc. Deşi proveneau dintr-o etnologie de secol XIX, lecturată în acelaşi secol, şi deşi impuneau o ordine autoritară, termenii circumscriau noţiuni şi fenomene "reale". Prin urmare, dincolo de erorile teoriei, sau de obligativitatea şi pretenţiile de valabilitate universală, noile definiţii şi conceptele adiţionale lor vor îmbogăţi lexicul arheologilor. Cu toate aceste importuri, marxismul nu poate fi operaţionalizat la nivelul practicii, apărând într-o manieră abruptă în încheierile diferitelor monografii. Dacă arheologia preistorică este nedisimulat materialistă, ea nu reuşeşte prea des să fie şi dialectică, refugiul în descriptivism fiind deseori soluţia preferată. Cu atât mai evidentă va deveni această trăsătură în deceniile următoare. De altfel, în întreaga istoriografie românească de după 1960, "viaţa economică este subînţeleasă mai mult drept *context* şi mai puţin ca determinant unic al evenimentelor. S-a practicat, cu bună ştiinţă confuzia dintre concepţia globală, «materialist-dialectică» şi istoria social-economică - un domeniu de cercetare printre atâtea altele". (s.a.) Aşa cum, în istoriografie, factorul naţional, până nu demult considerat un "joc secund al socialului" începe să apară, "aporetic şi timorat, ca deteminant de sine stătător al evenimentelor din secolul XIX"[637], şi în arheologia preistorică din România, va reveni în forţă preocuparea - niciodată abandonată - pentru delimitarea tradiţiilor culturale, para-etnice, pe principiile etern riguroase ale tipologiei şi stratigrafiei.

IV.4. RECULUL CULTURAL-ISTORIC

România anilor '70 cunoaşte importante mutaţii în plan politic şi cultural, decise de orientarea ideologiei oficiale, după desprinderea din sfera sovietică, către un fervent naţionalism. Acesta va îmbrăca forme aparte şi se va baza pe un bricolaj al

---

Dumitrescu, Contribuţii la problema originii culturii Precucuteni, în *SCIV*, tom VIII, nr. 1-4, 1957, p. 53-74).

635 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 340.

636 *Ibidem*, p. 341.

637 A. Mihalache, Ideologie şi politică..., p. 75.

elementelor moştenite din deceniile anterioare, ca şi pe o mai veche tradiţie a gândirii naţionale, niciodată redusă la tăcere de etapa internaţionalistă.[638]

Ceauşescu, spre deosebire de Dej, este primul care va folosi cu adevărat dictatura stalinistă într-o direcţie naţional-revoluţionară, căutând identitatea politicii sale în sfera culturală şi încercând să valideze regimul prin comunicarea cu cultura românilor: "... liberalizarea naţionalistă era varianta română a reformismului central european", iar soluţia aleasă de Ceauşescu se va „circumscrie specificului identitar al modernităţii est-europene, marcată de etatism şi ruralitate".[639] "Paternalismul etatist, tradiţiile autoritariste şi autarhia rustică"[640] vor oferi, şi în aceste decenii, soclul firesc pentru tendinţa tradiţională a clasei noastre politice de a se identifica cu ţara, de la care nici elita comunistă nu va face excepţie. Înţelesul pe care îl va căpăta această osmoză va fi, foarte particular: confuzia dintre Partid, Stat şi naţiune devine desăvârşită, iar teleologia marxistă se va vedea de acum tradusă în termenii naţionalismului interbelic.

Scrisul istoric va fi, cum era de aşteptat, puternic afectat de noua orientare - cea mai importantă tendinţă fiind recuperarea valorilor istoriografice interbelice -, iar arheologia preistorică se va resimţi şi ea. Dacă măsurile instituţionale, în arheologie, nu sunt radicale - cu excepţia legii patrimoniului cultural din 1974, care a determinat o reevaluare a vechilor colecţii, şi a înfiinţării *Institutului de tracologie*, în 1979 -, relativul dezinteres al ideologiei oficiale faţă de aderenţa la tezele marxiste de formulare sovietică[641] va permite explorarea unor alte cărări teoretice. Că multe dintre ele erau deja bătătorite, ne vom convinge în continuare.

Consecinţe importante va avea imobilizarea schimbului de generaţii academice - tot mai evidentă în ultimul deceniu comunist -, care întăreşte, inevitabil,

---

638 Utopia comunistă a devenit dependentă de realităţile politice şi sociale, pe care le considera drept realitatea înseşi. În teorie, marxismul se dorea apatrid, deşi Marx însuşi vedea acţiunea revoluţionară concretizându-se mai întâi la nivel naţional (idem, Stalinism şi ideologie naţională. Mobilurile unei convertiri, în *Xenopoliana*, V, 1997, 1-4, p. 109). Practica stalinistă şi nu teoria marxistă a fost responsabilă de exportarea antinomiei naţionalism-comunist. Marxismul, odată indigenizat, va trebui să traducă frustările naţionale în termenii materialismului dialectic, iar autoritatea tradiţională a preocupărilor naţionale în România avea să faciliteze acest glisaj către naţional-comunism (*ibidem*, p. 112).

639 *Ibidem*.

640 Una din laturile acestei redimensionări a tradiţiei interbelice va fi re-ideintificarea revoluţionară a ţăranului, încercată de altfel şi de Lenin şi Mao, în faţa aceloraşi probleme ridicate de preponderenţa istorică a lumii rurale. România va cunoaşte, în deceniile de după 1970, o adevărată demofilie ruralistă de gust sămănătorist, ca formă de reevaluare a fondului interbelic (*ibidem*, p. 114).

641 Într-adevăr, după "destalinizare", se face simţită o anumită îndepărtare de dogmatism, de cel marxist, în orice caz. Tradiţia, naţionalismul şi o "deschidere creatoare" a marxismului (ale cărei limite sunt imprecise) devin acum componente ale unei noi atmosfere culturale. Să nu ne iluzionăm: instanţa ideologică supremă, care rămâne Partidul Comunist, deşi nu se mai exprimă acum într-un raport cu programul teoretic originar, marxist, rămâne la fel de brutală şi politizată. Dacă referinţele la "clasici" devin tot mai rare, simbolice şi decorative - pe fondul decrepirii fondului teoretic şi îndepărtării de acesta -, declararea fidelităţii faţă de regim nu devine mai puţin necesară, cu deosebirea că acum acest omagiu se dedică persoanei dictatorului, singurul în măsură să decidă valabilitatea tezelor vehiculate. Aceasta duce la o stare de "paralizie teoretică" a ideologiei ce coincide, paradoxal, şi maximei ei înfloriri: orice teorie, care poate deveni instantaneu clandestină, printr-o decizie de moment a puterii, se bucură în acelaşi timp, de toleranţă şi de o legitimitate parţială. Acest pragmatism ideologic îi va afecta chiar pe ideologii înşişi, care cu greu mai pot defini corectitudinea fiecărei teze. De aici, invazia de arbitrar a intervenţiilor oficiale - valabilă pentru literatură, dar şi pentru scrisul istoric (M. Lazăr, Structuri politice şi cultură. Câmpul cultural de la "destalinizare" la mitul "salvării prin cultură" în *Xenopoliana*, VII, 1999, 1-2, p. 178-179).

mandarinatul şi autoritatea personalităţilor deja afirmate: "Spre deosebire de cei cooptaţi direct în câmpul intelectual, în vremuri mai vechi, ultimii «noi veniţi» fac mai întotdeauna un ocol prin alte meserii până să ajungă la posturile râvnite. Diferenţele dintre generaţii se creează prin şansele diferite de reuşită. În anii '60, de pildă, recrutările în spaţiul universitar aveau loc mai ales prin cooptarea celor mai dotaţi absolvenţi. Din anii '70, însă, o politică constantă de blocare a mecanismelor regenerative ale instituţiilor academice - pe fondul unei orientări premeditat anti-intelectuale - a făcut ca, în 1989, corpul academic să se prezinte dintr-o dată (cel puţin la Cluj) îmbătrânit şi descompletat, în numeroase domenii ale cunoaşterii şi cercetării. Accesul la doctorate este condiţionat politic, iar cel la posturi de asistent în învăţământul superior mult îngustat pe parcursul anilor '80: sistemul de promovare academică este şi el atins de imobilism. Cei mai afectaţi fuseseră, fără îndoială, tinerii, ale căror şanse de carieră academică fuseseră practic retezate. (În 1989, cel mai tânăr cadru didactic de la Facultatea de istorie şi Filozofie a Universităţii din Cluj fusese promovat ca asistent în 1973 - iar situaţie nu era nici pe departe o excepţie!)."[642]

Deşi sever afectată de acest "îngheţ" academic, arheologia preistorică putea totuşi să beneficieze de epoca de relativă relaxare teoretică, mai ales că poziţia sa, excentrică cronologic şi simbolic în cadrul argumentaţiei naţionaliste, o ferea de desele inovaţii şi refaceri ale liniei oficiale. Altfel spus, arheologia preistorică beneficia de deriva marxismului, fără a suferi prea tare sau, mai ales, direct de pe urma insecurităţii şi provizoratului care afecta alte sfere ale culturii româneşti. În consecinţă, mai multe tipuri de reacţii se vor face simţite în discursul arheologic.

Cea mai semnificativă este cea de *abandon complet al stadialismului marxist*, mergând până la eradicarea completă a conceptelor şi a lexicului materialist-dialectic; în vecinătatea sa, se plasează o a doua opţiune, cea de *perpetuare superficială* a grilei lui Engels ca structură generală, cu deosebire în arhitectura sintezelor perioadei; *integrarea unor noi concepte şi metode de cercetare* (pluridisciplinaritatea şi arheometria); în puţine situaţii, sunt sesizabile *încercări de a aplica explicit un economism de tip marxist*; în fine, ultima - şi cea din urmă - opţiune este cea de *anexare a discursului preistoriei intereselor ideologiei oficiale* (pe linia unei inefabile continuităţi culturale, „tracismelor" etc.). Ultima atitudine s-a manifestat cu totul periferic în mediul profesionist, nu din pricină că preistoricienii ar fi rămas în afara discursului naţionalist, ci pentru că refuzau versiunile explicite şi naive ale acestuia. Ea se rezumă, după experienţa deceniilor anterioare, la o simplă aliniere *post festum*, sau la o interpretare „romanţată" a mărturiilor arheologice, conform cerinţelor oficiale. În toate aceste situaţii, trebuie subliniat, opţiunile metodologice vor rămâne fundamental aceleaşi, în ciuda încercărilor onorabile ale pluridisciplinarităţii. Tot astfel, aceste tendinţe nu sunt mutual exclusive, amestecul dintre ele nefiind cu totul rar.

Oricum, deschiderea relativă a politicii oficiale a permis, pentru aproximativ un deceniu, o mai largă circulaţie a informaţiei ştiinţifice, mai ales prin intermediul burselor. Însă, în arheologie, alegerea arealelor cu capital de prestigiu tradiţional (Germania şi Franţa) avea să temporizeze inovaţiile majore. Cu deosebire influenţa germană, permanentă prin specializarea unui număr important de practicieni români în

---

642 *Ibidem*, p. 183.

instituţii din R.F.G., a participat, sub forma unui puternic curent subteran, la perpetuarea şi chiar revitalizarea tendinţei cultural-istorice, de multă vreme un bun comun al ambelor tradiţii.[643]

Aşadar, în arheologia preistorică, relativa liberalizare nu a făcut decât să asigure cadrele revigorării tradiţiei interbelice şi să stimuleze o întoarcere către empirism. În anii '70, după temperarea ofensivei stadialiste, preistoricienii vor reveni la preocupările tradiţionale,[644] iar ataşamentul lor faţă de paradigma cultural-istorică - de care fuseseră nevoiţi să se dezică formal în deceniile anterioare - se va manifesta cu atât entuziasm, încât până şi inovaţiile metodologice ne-legate de marxism vor fi ignorate. Desigur, stadiile lui Engels sunt în continuare prezente în pregătirea viitorilor arheologi, aşa cum stau mărturie cursurile universitare. Dar, cum ne-am obişnuit deja, există o mare distanţă între nivelul teoretic general şi practică. Vom începe prin a reîntări această concluzie în privinţa cercetării paleoliticului.

IV.4.1. Modelul Bordes în arheologia paleoliticului

În ceea ce priveşte cercetarea paleoliticului, mutaţiile metodologice se circumscriu, cel puţin în privinţa raportului cu marxismul, primei opţiuni de mai sus. Excepţiile sunt puţine şi nesemnificative.

Devotată în continuare magistraturii franceze în domeniu, dar lipsită de filonul intelectual permanent împrospătat al acesteia, arheologia paleoliticului va prelua generalizat, după părăsirea empirismului lui C. S. Nicolăescu-Plopşor de către discipolii săi, sistemul tipologic al lui F. Bordes. Adoptarea sistematizării bordiene avea să antreneze importante consecinţe. Dacă este evident că *formaţia istorică* a noii generaţii şi-a pus amprenta asupra interpretărilor - iar conceptele marxiste, aşa cum au fost ele prezentate în rândurile de mai sus, au intrat prea puţin în arsenalul său teoretic -, noul instrument metodologic, de inspiraţie naturalistă şi corespondent *mutatis mutandis* al tipologiei ceramice, va accentua deriva arheologiei paleoliticului către ştiinţele naturii.

Tinerii promovaţi printr-un proiect strategic de către Plopşor nu au întârziat să se manifeste activ, primele sinteze regionale făcându-şi apariţia curând după dispariţia prematură a marelui paleolitician. Moştenind misiunea lui C. S. Nicolăescu-Plopşor, noua generaţie va căuta să facă ordine în taxonomia paleoliticului: multe situri aşteptau să fie excavate, iar pentru acest obiectiv, controlul stratigrafiei şi tipologia păreau suficiente. Câteva monografii sintetizează rezultatele acestei activităţi, pe cât de importante, pe atât de omogene metodologic. Progresele sunt evidente şi trebuie remarcat aspectul sobru al generalizărilor efectuate, concepţia pozitivistă, evidenţiată

---

[643] Deşi nu dispunem de un studiu statistic, credem că oferta de burse în arealul german (Humboldt, D.A.A.D) s-a dovedit de departe cea mai generoasă, filieră prin care arheologia germană şi-a conservat prestigiul în ochii tradiţionalistei arheologii româneşti. Pentru profilul empirist al arheologiei preistorice germane în epocă, vezi H. Härke, All Quiet on the Western Front. Paradigms, Methods and Approaches in West German Archaeology, în I. Hodder (ed), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 187-222.

[644] În ciuda aparentei relaxări politice şi a îndepărtării de focarul marxist sovietic, discursul istoriografiei româneşti cunoaşte o slaba ameliorare în anii '70. "Inflaţia" preocupărilor naţionale, dar şi, conex, absenţa unor preocupări, fie şi epigonice, similare cu cele din istoriografia occidentală, a accentuat desincronizarea discursului istoric românesc (vezi Al. Florin Platon, Despre desincronizarea discursului istoriografic, în *Xenopoliana*, 1, 1-4, 1993, p. 42-45).

de un evoluționism abia schițat, culturalismul indiscutabil și adeziunea unanimă la metodele franceze.

În 1970, Al. Păunescu publică *Evoluția armelor și uneltelor de piatră descoperite pe teritoriul României*, un util îndreptar tehno-tipologic al utilajului litic, acoperind o largă scară cronologică, din paleoliticul inferior și până în epoca bronzului. De fapt, sinteza viza actualizarea lexicului și noțiunilor privitoare la tehnica și tipologia materialului litic, în funcție de progresele realizate în Franța, în special în urma activității lui Bordes. Titlul este, de altfel, sugestiv: în deplină continuitate cu modelul Breuil-Peyrony, sunt *uneltele* cele care evoluează. Concepția generală nu diferă nici ea de modelul francez, tipurile înseriate având o singură semnificație, cea de indicator stilistic al normelor culturale.

Ulterior acestei apariții, alte trei studii monografice regionale[645] văd lumina tiparului: *Paleoliticul din Țara Oașului*, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova* și *Paleoliticul din Banat*. Toate lucrările sunt unificate de câteva principii, expuse cu claritate în introducerea realizată de M. Brudiu la *Paleoliticul superior...*: "...atât în cercetarea de teren cât și în expunerea rezultatelor, vom avea în vedere folosirea *metodei stratigrafice*, ca un *instrument eficace de interpretare* [sic!] a materialelor arheologice. *Eficiența acestei metode e verificată de cercetătorii acestui domeniu de mai bine de un secol* [...] în interpretarea materialului arheologic vom folosi *metoda tipologică*, cu ajutorul căreia s-a stabilit și până acum, în domeniul arheologic, specificul tuturor culturilor materiale"[646] (s.n.).

Într-adevăr, cele trei sinteze sunt edificate exclusiv pe seama încrederii în suficiența acestor două metode, corelate cu statistica și chorologia. Iconografic, ele se recomandă prin prezentarea profilelor stratigrafice, ilustrarea utilajului litic "tipic" și a graficelor cumulative bordiene. Planurile săpăturilor, publicate doar de M. Bitiri și de M. Brudiu, atestă în continuare preocuparea pentru "evoluție" și succesiune: sondaje înguste, secțiuni de tip tranșeu, însoțite de casete. Topografic-planimetric, sunt semnalate doar structurile de combustie și aglomerarea generală a materialului, acolo unde acestea se disting evident prin decapajele mecanice, al căror principal obiectiv rămânea stabilirea succesiunii de orizonturi stilistice.

Evoluția antropologică nu este ignorată, dar trebuie subliniat că, în virtutea modelului devenit tradiție, cele trei monografii recomandă atenției exclusiv *progresul cultural* reflectat în cultura materială, niciodată corelat unor etaje cognitive specifice.[647]

Conținutul culturilor materiale este definit în funcție de prezența sau absența unor forme caracteristice și de ponderea claselor tipologice, principiu care permite delimitarea grupelor culturale regionale: "Părăsind zona clasică a aurignacianului occidental (Franța și Belgia) și îndreptându-ne spre est, încep, treptat, treptat, să apară faciesuri aurignaciene deosebite. Această deosebire se manifestă fie prin *apariția unor*

---

645 M. Bitiri, *Paleoliticul din Țara Oașului*, Ed. Centrului de Informare și Documentare în Științele Sociale și Politice, București, 1972; M. Brudiu, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova*, Ed. Centrului de Informare și Documentare în Științele Sociale și Politice, București, 1974; Fl. Mogoșanu, *Paleoliticul din Banat*, Ed. Academiei, București, 1978.

646 M. Brudiu, *op. cit.*, p. 5.

647 Stă mărturie poziția lui Fl. Mogoșanu față de autorul „paleoliticului cuarțitic", tradiție tehnică ce se prelungește în deplină continuitate, trecând de la omul de Neanderthal la cel modern (Fl. Mogoșanu, *op. cit.*, p. 131-132)

elemente noi sau prin *dispariția unor piese caracteristice*, fie printr-o *schimbare a raportului dintre uneltele de bază* ale aurignacianului."(s.n.)[648]

Astfel definite grupele culturale paleolitice, nu surprinde că impactul influențelor externe din partea altor unități contemporane,[649] este circumscris în consonanță cu teoria "cercurilor de cultură": sărăcia tipologică a așezărilor aurignaciene din Moldova este explicabilă prin *poziția excentrică* a acestora în raport cu faciesul central-european în care fuseseră încadrate;[650] rarefierea, "barbarizarea" treptată și retardarea populațiilor paleolitice din sudul României era o consecință a distanței față de zona periglaciară din nord, creuzet al tradițiilor aurignaciene, gravettiene și magdaleniene.[651]

În aceeași lucrare, deși aurignacianul din Banat este integrat marelui grup cultural central-european, merită semnalat că, în explicarea particularităților locale, sunt invocate și criterii funcționale. Cu toate acestea, dacă ponderea lamelelor Dufour în aurignacianul bănățean este explicit considerată o specializare funcțională, este din pricină că întreg aurignacianul din Banat "se leagă de acele grupuri «specializate» (care trebuie privite în mișcare și evoluție) ale aurignacianului central-european."[652]

Tendința către sublinierea caracterului indigen al evoluției culturale nu lipsește. Spre exemplu, M. Bitiri consideră că, datorită apariției precoce a suporturilor laminare, originea paleoliticului superior din România trebuie căutată în culturile musteriene locale.[653] Însă, în ciuda unor reflexe marxiste,[654] progresul indigen nu constituie o regulă absolută.[655]

În ciuda conceptelor cultural-istorice și a scenariilor difuzioniste general acceptate, o umbră din idealul evoluționist ajunge și la nivelul inferior, al observației empirice: calea ireversibilă a evoluției industriei litice pare să o constituie diversificarea gamei tipologice și micșorarea dimensiunilor uneltelor. Tot astfel, invocarea, la Ripiceni de exemplu, a unui "musterian superior", sau "superior final", exclusiv pe baza poziției stratigrafice, ne apare elocventă: unitățile taxonomice sunt orientate, evolutiv, către optimizare.[656] Însă, în afara acestui reflexe evoluționiste difuze,

---

648 *Ibidem*, p. 109.

649 De exemplu, în Ungaria, „problema aurignacianului se complică în mare măsură datorită influenței foarte puternice exercitate de szeletianul contemporan și mai târziu de gravettian." (*ibidem*, p. 112).

650 *Ibidem*, p. 116-117.

651 *Ibidem*, p. 118. Este important de reținut, însă, că această bogăție a tradițiilor culturale este asociată unui cadru climatic specific.

652 *Ibidem*, p. 126-128.

653 M. Bitiri, *op. cit.*, p. 104-105.

654 Cum ar fi ideea unei „diviziuni a muncii" în musterian (*ibidem*, p. 101), dar și aceea, de altfel justă, în principiu, a existenței unor „colective independente din punct de vedere economic" în această perioadă (*ibidem*, p. 108).

655 „Multe dintre aceste faciesuri și variante culturale locale își au originea în culturile paleolitice mai vechi și în funcție de durata *evoluției netulburate de amestecuri străine*, cultura și-a căpătat un specific local strict" (s.n., *ibidem*). Așadar, acest traseu evolutiv local putea fi afectat de diverse influențe externe. În orice caz, „... aurignacianul din România aparține zonei central-europene, unde chiar dacă a primit și influențe din afară... în evoluția lui păstrează o tradiție puternică din musterianul carpatic" (*ibidem*, p.112).

656 Al. Păunescu, *Evoluția armelor și uneltelor de piatră descoperite pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1970, p. 15.

mutaţiile culturale sunt abordate în termenii diverşi: schimbări de climat, diminuarea resurselor de subzistenţă, infiltrarea altor comunităţi.[657]

Marele merit al acestei etape îl constituie, desigur, consacrarea unei fizionomii regionale a paleoliticului de pe teritoriul României. Alături de *Evoluţia uneltelor...*, cele trei monografii, prin analogiile cu Europa centrală şi Câmpia Rusă, apropie asocierile şi fracţionează o taxonomie prea generală, studiile chorologice câştigând în precizie.

În ansamblu, şi în această etapă paleoliticienii români preferă faptele, nu declaraţiile de principiu, cum ne arată un alt text sintetic,[658] ce comprimă stadiul de (sub)dezvoltare teoretică a arheologiei paleoliticului din România anilor '80. Astfel, pe baza studiului morfologic, artefactele paleoliticului inferior sunt prezentate ca aparţinând *culturilor* abbevilliană, acheuleană, premusteriană etc. Pe aceleaşi criterii, unele piese sunt atribuite "paleoliticului inferior (foarte posibil final)".[659] La rândul său, "...paleoliticul mijlociu se caracterizează prin individualizarea a numeroase grupuri musteriene, la formarea cărora tradiţiile culturale locale au jucat roluri diferite. Aceste grupuri de vânători musterieni ocupau în general teritorii de vânătoare probabil bine delimitate şi în cadrul cărora s-au dezvoltat paralel milenii în şir".[660]

Descrierea vieţii omului paleolitic nu se rezumă doar la prezentarea scrupuloasă a uneltelor, care îi împărţeau în "culturi": aflăm că, la Ripiceni, unde musterienii vânau mamutul, "se pare că pentru acest animal colectivităţile de paleantropi... au avut un adevărat cult, dovadă fiind unele complexe cu caracter ritual-magic".[661] În rest, în celelalte situri musteriene, "meniul" neandertalienilor este cel presupus deja de Nicolăescu-Plopşor, pe baza determinărilor palefaunistice din anii '50 - şi a căror unică utilizare realistă, în absenţa unor studii tafonomice, era cea de indicator paleoclimatic.

Pentru paleoliticul superior, orientarea cultural-istorică este încă şi mai evidentă: "Având în vedere, îndeosebi, asemănările tehnico-tipologice dintre uneltele descoperite în diferite staţiuni, materia primă, dimensiunile pieselor şi poziţia geografică a aşezărilor aurignaciene şi gravettiene din ţara noastră, s-ar putea delimita, în linii mari, unele zone culturale. Acestea par a cuprinde teritorii mai largi, unde *prin contopirea elementelor autohtone cu cele nou venite din diferite părţi* s-*a ajuns la formarea unor faciesuri locale, cu mai multe grupe locale la care se observă afinităţi foarte strânse în ceea ce priveşte cultura lor materială*."[662] (s.n.). Aşadar, peisajul cultural al paleoliticului nu se deosebea, în principiu, de cel al neoliticului, de exemplu: chiar şi teritoriile de vânătoare erau mutual exclusive, încă din paleoliticul mijlociu; tradiţiile culturale erau conservatoare, iar schimbările din morfologia uneltelor se datorau aculturaţiilor.

---

657 M. Bitiri, *op. cit.*, p. 105.

658 Al. Păunescu, Evoluţia istorică pe teritoriul României din paleolitic pînă la începutul neoliticului, în *SCIVA*, tom 31, nr. 4, 1980, p. 519-546.

659 *Ibidem*, p. 524-525.

660 *Ibidem*, p. 526-527.

661 *Ibidem*, p. 531. Interpretarea acestor complexe se va schimba ulterior.

662 *Ibidem*, p. 535.

Este limpede că doar înţelegerea eronată a sistemului Bordes[663] a putut determina arheologia paleoliticului din România să considere suficiente aceste explicaţii: el nu este înţeles ca o metodologie, o convenţie cu menire strict *comparativă*, ci ca *o interpretare* a faciesurilor paleolitice.[664] O *metodă* ajunge, astfel, să se substituie unei teorii de rang înalt. Din acest motiv, mai ales unii arheologi americani au considerat că teoria care *trebuie* să coincidă metodei bordiene este cea cultural-istorică: faciesurile musteriene sunt culturi, eventual triburi contemporane.[665] De vină a fost însuşi F. Bordes, care foloseşte chiar termenul de "trib" pentru unele dintre aceste ansambluri.[666] Prin urmare, eroarea în care au fost împinşi cercetătorii americani este explicabilă: pentru educaţia lor antropologică, tribul sugera o unitate etnică, o tradiţie socială a unui grup uman determinat. Or, delimitarea unei astfel de unităţi exclusiv pe baza diferenţelor formale dintre unelte era mai mult decât temerară, iar "noii arheologi" edificau, în epocă, critici dure tocmai pe această imprudenţă a lui Bordes.

În cea ce îi priveşte pe cei români, eroarea lor nu poate fi justificată decât de *educaţia cultural-istorică*, care a pregătit asocierea culturilor paleolitice cu cele ale preistoriei agricole. Cum ar fi, altfel, posibilă abordarea "pe fiecare cultură în parte, începând cu cultura de prund şi încheind cu cultura Noua"?[667] Alăturarea unui *comportament tehnic* supra-cultural unei *unităţi etno-culturale*, ale cărei criterii de identificare şi conţinut de semnificaţie sunt fundamental diferite, probează dezinvoltura cu care, în această etapă, "culturile" definite bordian sunt manipulate în deplină echivalenţă cu cele ale epocii bronzului! Însă facilităţile practice pe care le permitea sistemul Bordes, ca şi aerul său foarte ştiinţific, erau de departe mult mai atractive decât criticile teoretice - de limbă engleză - care erodau de la an la an sistemul său. În plus, el avea avantajul de a stabili şi ierarhiza competenţele din interiorul micii comunităţi a paleoliticienilor, dimensiune sociologică extrem de importantă, pe care vom avea prilejul să o analizăm separat.

Diversificarea topicii arheologice nu este cu totul absentă în această etapă, deşi presupune doar decuparea unor *item*-uri şi tratarea lor separată. Este cazul interesului pentru habitatul paleolitic: deşi volumul de informaţie nu era tocmai

---

[663] Manualului elaborat de F. Bordes (*Typologie du Paléolithique ancien et moyen*, Ed. Délmas, Bordeaux, 1961), i se adaugă îndreptarul tipologic realizat de D. de Sonneville-Bordes, J. Perrot, Lexique typologique du Paléolithique superieur, apărut în *BSPF*, tome LI, fasc. 1-2., 1954, p. 1-96, tome LII, fasc. 1-2, 1955, p. 1-112, tome LIII, fasc. 1-2, 1956, p. 1-112.

[664] Pentru o aplicare mai consecventă a dimensiunii strict comparative propuse de sistemul Bordes, vezi V. Chirica, *The Gravettian in the East of Romanian Carpathians*, B.A.I. III, Iaşi, 1989. În această sinteză, prezenţa şi, respectiv, raportul dintre diversele forme tipologice permite gruparea siturilor gravettiene, fără ca acestea să devină „provincii culturale". În orice caz, autorul refuză să plaseze în succesiune evolutivă ansamblurile gravettiene astfel delimitate (*ibidem*, p. 129-139).

[665] J. Sackett, *loc. cit.*, p. 138-139.

[666] Deşi acceptă posibilitatea ca raţiunile funcţionale să fi jucat un rol oarecare în diferenţierea industriilor paleolitice, Bordes rămâne consecvent în atribuirea acestui polimorfism al ansamblurilor litice unor *tradiţii culturale*. Spre exemplu, el acceptă posibilitatea ca industria de la Erd (Ungaria) şi musterianul de tip Quina francez, despărţite de mai bine de 1000 de kilometri, să aparţină aceluiaşi grup social, care putea acoperi distanţa dintre situri în câteva luni (F. Bordes, Vingt-cinq ans après: le complexe moustérien revisité, în *BSPF*, tome 78, 3, 1981, p. 77-87).

[667] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 9.

generos, o tipologie a aşezărilor gravettiene de pe Valea Bistriţei[668] se adaugă celei mai vechi, a vetrelor paleolitice,[669] iar un nou repertoriu al aşezărilor paleolitice din Transilvania completează iniţiativa mai veche a lui Marton Roska.[670] În plus, schema paleoclimatică alpină a Pleistocenului superior, aplicată dogmatic până acum, este pusă în discuţie şi un prim profil paleoclimatic regional, alcătuit pe baze palinologice şi integrat unei monografii, apare în *Paleoliticul din Banat*. Acceptarea - uneori reticentă şi egoistă - a pluridisciplinarităţii avea să fie câştigul major al acestei perioade - şi vom reveni asupra acestui aspect mai jos.

IV.4.2. "Straight archaeology" Romanian style: preistoria târzie

Cercetarea celorlalte perioade ale preistoriei urmează, în linii generale, o direcţie de dezvoltare foarte asemănătoare celei a paleoliticului, deşi mai multe tendinţe interpretative pot fi sesizate. Pe de o parte, profitând de relaxarea ideologiei oficiale şi de dezinteresul său tot mai pregnant în privinţa marxismului, se remarcă fortificarea vechilor premise cultural-istorice. În completare, asimilarea de noi metode îmbogăţeşte arheologia cu un nou corpus de informaţii, fără a reuşi să-i renoveze, însă, fundamentele teoretice.

IV.4.2.1. Direcţia dominantă

Altoirea postulatelor lui Engels pe o structură fundamental cultural-istorică rămâne, şi în deceniile de după 1970, formula cea mai populară pentru redactarea textelor arheologice de sinteză. Şi de data aceasta, responsabilă nu este atât obligativitatea - dat fiind dezinteresul oficial tot mai evident pentru adeziunea la tezele clasicilor -, ci capacitatea marxismului de a popula spaţiul teoretic înalt. Modelul marxist oferea în continuare mari avantaje pentru autorii sintezelor privind preistoria: simplu, liniar, foarte general, dispunând de coerenţa inefabilă a unui produs intelectual în care teoria domina dovezile empirice, el se recomanda ca un model atrăgător pentru ordonarea preistoriei. În plus, exerciţiul practic îndelungat al utilizării lexicului materialist-dialect fusese natural însoţit şi de o demonetizare a sensului: ajuns mănunchi benign de concepte, marxismul se transformă mai degrabă într-o rigoare stilistică, într-un "fel de a spune", care mărturisea altă realitate, cea a absenţei oricărui alt mod de a povesti. Aşa se face că, în anii '70, lucrările sintetice cu caracter de semi-popularizare şi/sau cu obiective didactice[671] utilizează pe scară variabilă grila lui Engels.

O mărturiseşte arhitectura *Scurtei istorii a Daciei preromane*, care dorea "...să scoată în evidenţă progresele realizate în domeniul forţelor şi relaţiilor de producţie, precum şi al vieţii spirituale de către comunităţile locale... Prezentarea teoretică este

---

[668] Al. Păunescu, E. Cârciumaru, M. Cârciumaru, P. Vasilescu, Semnificaţia cronostratigrafică şi paleoclimatică a unor analize chimice, granulometrice şi palinologice în unele aşezări paleolitice din Bazinul Ceahlăului. Consideraţii asupra tipului şi caracterului aşezărilor, în *SCIVA*, tom 28, nr. 2, 1977, p. 157-183;

[669] M. Bitiri, Vetrele paleolitice din România, în *SCIV*, tom XII, nr. 1, 1961, p. 8-15;

[670] B. Jungbert, Repertoriul localităţilor cu descoperiri paleolitice din Transilvania, în *AMN*, nr. XVI, 1-2, 1979, p. 389-409/ nr. XXI-XXII, I-II, p. 385-400;

[671] Vezi, de exemplu, K. Horedt, *op. cit.*, passim; Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, Iaşi, 1978.

însoţită, pe etape, de dovezile arheologice de pe teritoriul României, *prin care se ilustrează*, în mod concret, tezele marxism-leninismului cu privire la această orânduire [comuna primitivă, n.n.]"[672](s.n). Periodizarea este, declarat, cea din tratatul din 1960, "povestea" preistoriei fiind precedată de o prezentare a sistemului propus de Engels.

Paleoliticul este, în continuare, descris conform modelelor clasicilor: ev al nevoii, al căpătării unei conştiinţe sociale, al desprinderii de animalitate. În paleoliticul mijlociu apar primele "credinţe primitive fantastico-religioase" şi o primă diviziune internă a muncii, pe sexe. Deosebirile locale din sânul culturii musteriene sunt fie funcţionale, adică "determinate atât de materia primă folosită, cât şi de necesităţile de hrană", fie se datorează etapelor cronologice diferite.[673] În paleoliticul superior se trece, conform doctrinei, la comuna gentilică, matriliniară. Pe aceeaşi linie tradiţională, sunt prezentate speculativ "faptele" sociale presupuse de Engels, nu numai neverificabile, dar deja contrazise de arheologie.

Între nenumăratele fenomene istorice tributare modelului engelsian, se poate aminti construcţia: "Din unirea mai multor ginţi s-a format tribul, care în această vreme, care în această perioadă avea un teritoriu propriu, o regiune de hrană comună, nu însă şi un grai comun - întrucât se presupune că ginţile nefiind încă consolidate în interiorul triburilor şi-au păstrat limbile lor - şi nici o organizare şi conducere proprie. Numai mai târziu, odată cu dezvoltarea ginţilor în trib, s-a ajuns şi la o limbă comună a triburilor".[674]

Apariţia artei este privită cu condescendenţă: "În condiţiile noilor relaţii sociale, determinate de dezvoltarea activităţii de muncă a oamenilor din această perioadă, au apărut şi primele manifestări de artă, care reflectă *reproducerea artistică a activităţii productive a omului primitiv*..."(s.n.)[675]

Greutatea încă vizibilă a teoriei oficiale conduce la constatări încă şi mai surprinzătoare: "În noile condiţii ale organizării sociale din paleoliticul superior, care au dus la o oarecare stabilitate a grupurilor omeneşti, s-au manifestat şi unele tendinţe de înfrumuseţare ale femeilor şi chiar ale bărbaţilor".[676] Nici mezoliticul nu este lipsit de amintitele *scurt-circuite* explicative: "Aceste progrese [inventarea arcului n.n.] au ajutat la mărirea productivităţii muncii şi la creşterea unor rezerve permanente de hrană, care au îngăduit domesticirea primului animal, câinele"![677]

În ceea ce priveşte neoliticul, este prezentat în detaliu întreg sistemul de diviziune a muncii şi de afirmare a familiei-pereche. Deşi difuzionismul este responsabil de evoluţia istorică a diferitelor culturi, "forţele de producţie" sunt

---

672 M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 21-22.

673 *Ibidem*, p. 28-29.

674 *Ibidem*, p. 31.

675 *Ibidem*.

676 *Ibidem*, p. 35. Observaţia este semnificativă pentru un anumit mod de a concepte comportamentul artistic, pe care îl vom discuta mai jos: arta, domeniu cultural superior, are nevoie de stabilitate, ca şi cum populaţiile nomade nu ar avea timpul necesar pentru a se manifesta artistic. Cât priveşte însăşi această stabilitate, dacă este adevărat că paleoliticul superior aduce o restructurare şi o aprofundare a formelor de integrare socială, explozia formelor de manifestare artistică are cauze mai profunde şi se explică mai degrabă prin creşterea densităţii şi profunzimii contactelor soiale. Acest stres social crescut a întărit necesitatea resimţită de indivizi şi de grupurile lor de a-şi manifesta identitatea prin simboluri materiale semnificative.

677 *Ibidem*.

permanent invocate în detaşarea diversele etape ale neoliticului, ca şi pentru a explica "închegarea" vieţii neolitice. Însă, conform tradiţiei disciplinare, elementele economice servesc pentru *completarea descrierii* diversităţii culturale, observaţiile privind forţele de producţie fiind presărate variabil - şi numai acolo unde descoperirile permiteau speculaţii -, fără a constitui un *factor cauzal* important. În rest, oamenii neolitici "se ocupau cu agricultura şi creşterea vitelor" şi aşa mai departe.

În încheiere, compromisul dintre nivelele teoretice - şi dintre tradiţia cultural-istorică şi doctrina (încă) oficială - este ilustrat prin afirmaţii de genul: "Culturile Gumelniţa, Sălcuţa, Decea Mureşului, Cucuteni şi Petreşti, aparţinând comunităţilor omeneşti de cultivatori de plante şi crescători de vite din această vreme prezintă, în aria lor mare de răspândire, anumite particularităţi din punct de vedere social, economic şi cultural. Acestea se datoresc atât condiţiilor locale de dezvoltare a forţelor de producţie, cât şi legăturilor fondului local cu lumea egeeo-mediteraneană şi central-europeană, precum şi cu păstorii din stepele nord-pontice şi regiunile de silvostepă ale R. S. S. Ucraineană".[678]

În fapt, majoritatea lucrărilor monografice continuă mariajul cu marxismul, după modelul *Tratatului.* Pe de o parte, definirea culturilor arheologice respectă, în continuare, principiile lui Kossinna, prelucrate de Childe.[679] Ceramica decide diversele faze de evoluţie ale culturilor, iar influenţele culturale folosesc acelaşi mijloc de transport al ideilor.[680] Însă capitolele interesate, de exemplu, de "viaţa în epoca bronzului", se abandonează fără medieri, conform obiceiului, unui foarte confuz marxism, singurul capabil, în simplitatea lui, să preia concluziile. Aflăm, astfel, că "din momentul folosirii plugului cu tracţiune animală, bărbatul a preluat locul principal în agricultură",[681] că o diviziune internă a muncii (între păstori şi agricultori) a avut loc chiar în sânul comunităţilor epocii,[682] că destrămarea orânduirii gentilice a condus la familia monogamă, iar "transformările socio-economice au influenţat manifestările suprastructurale".[683]

Însă toate aceste variaţiuni pe teme materialiste nu pot să ascundă o realitate: în ansamblul arheologiei preistorice româneşti, principiile de studiu şi interpretare care domină cercetarea sunt, în continuare, adecvate curiozităţii tradiţionale pentru

---

678 *Ibidem*, p. 70.

679 Spre exemplificare, elementele individualizării culturii Nirului sunt, după T. Bader, "un teritoriu bine definitivat (Câmpia Nirului), ocupat numai de ele, cu aşezări şi morminte proprii; au o cultură materială şi spirituală specifică, diferenţiată de fenomenul cunoscut sub numele de Vučedol. Din aceste motive, credem că folosirea termenului, «cultură» este justificat" (vezi *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, Ed Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 20).

680 *Ibidem*, p. 57, 61-62; S. Marinescu-Bâlcu afirma: "evoluţia internă a unei culturi se poate urmări bine pe baza transformărilor survenite în forma şi ornamentica ceramicii" (*Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1974, p. 128). Doar în principiu de acord cu observaţia reputatei cercetătoare, ne întrebăm atunci de ce, odată fazele definite pe baza ceramicii, mai este necesar să aflăm că "paharele, străchinile, vasele cu picior şi vasele piriforme se păstrează, se transformă sau evoluează de la o fază la alta"? (*ibidem*, p. 129). Această tautologie expune întregul paradox metodologic al teoriei cultural-istorice, care încearcă zadarnic să ofere tipologiei un credit *explicativ*, cu totul nemeritat.

681 T. Bader, *op. cit.*, p. 109.

682 *Ibidem*, p. 112.

683 *Ibidem*, p. 115.

taxonomia culturală.[684] Odată postulată platforma socio-economică - preluată fidel de la Engels, sau inferată pe baza morfologiei şi ponderii uneltelor de producţie, în particular a celei agricole - este căutată *individualitatea* culturală. Altfel spus, curiozitatea arheologică se devotează identificării *arbitrarului* cultural, prin intermediul celorlalţi factori diagnostici, alţii decât cei economici: ceramica, plastica, locuinţele, fortificaţiile etc.

Treptat, structura teoretică interbelică revine în forţă, pentru a elimina juxtapunerile marxiste. Stă mărturie reafirmarea *omogenităţii organice* a culturii,[685] a cărei consecinţă logică este minimalizarea rolului inovaţiei interne pentru explicarea dinamicii culturale, în favoarea aculturaţiei. În această viziune biologistă, de exemplu, uneltele fazei Precucuteni I sunt, în parte, microlite "lucrate în tradiţie tardenoisiană şi gravettiană şi preluate de precucutenieni de la purtătorii culturii cu ceramică liniară", în timp ce uneltele macrolitice, "tăiate din gresie într-o tehnică primitivă despre care nu putem şti deocamdată cum şi de unde a putut fi preluată", nu-şi pot justifica originea.[686] În aceeaşi lucrare, descoperirea a două harpoane conduce la concluzia că acest tip de unealtă este preluat din cultura Vinča, "singura direcţie în care ne putem orienta pentru a explica prezenţa lor în faza Precucuteni I".[687] Mai mult, chiar cultura Precucuteni este un hibrid arheologic care, "ca şi cei de altă natură", îşi are linia sa de evoluţie. Plină de vitalitate, cultura Precucuteni va prelua şi va ghida pe alte trasee atât elementele Boian-Giuleşti, care nu mai evoluează spre faza Vidra, dar şi pe cele liniare, care se topesc în masa acestei culturi tinere.[688]

Dincolo de metaforă, constatăm aici un model alternativ la cel marxist - şi foarte familiar gândirii istorice - de înţelegere a culturii în genere. Analogia dintre cultură şi organismele biologice - proprie, de altfel, şi gândirii sistemice din arheologie - nu convine deloc marxismului consecvent, care ar fi căutat dezechilibrele interne şi nu armonia organică a sistemului cultural. Însă, pentru arheologia preistorică din România, ideea unităţii biologice a culturii are o clară sorginte cultural-istorică. Ea ne permite să constatăm, în chiar nucleul conceptual al arheologiei, supravieţuirea unor definiţii fundamental opuse celor acceptate de marxism: culturile se nasc, îmbătrânesc (degenerează), au un ciclu de viaţă; progresul cultural nu este o regulă, iar hazardul migraţiilor decide destinul unui grup uman.

---

684 Un exemplu potrivit este oferit de Vl. Dumitrescu, *The Neolithic Settlement at Rast (South-West Oltenia, Romania)*, BAR-IS, 72, Oxford, 1980. Criteriile childe-iene de diagnosticare a individualităţii culturale sunt integral prezente: "the chronology and the cultural attribution of the settlement at Rast do not raise difficulties, since all the categories of materials... are fully typical of a single culture" (p. 97). Capitolul final, care încheie o scrupuloasă descriere a materialului arheologic, - *The culture and the chronology of the neolithic settlement at Rast* - ocupă 19 pagini, dintre care 17 sunt dedicate încadrării crono-culturale a sitului prin intermediul plasticii şi ceramicii. Concluziile sunt din nou calitative şi circulare: populaţia "mare" presupune o agricultură eficientă, *deci* folosirea probabilă a unor pluguri de lemn. Nu regăsim nici un principiu marxist în această afirmaţie.

685 Metafora organicistă era deja explicită la Ion Nestor: "Este evident că o cultură în transformare neîntreruptă este, ca orice organism, mereu aceeaşi şi necontenit alta. Pentru a putea fi numită altfel, ea necesită o schimbare radicală." (Cu privire la periodizarea..., p. 256).

686 S. Marinescu-Bâlcu, *op. cit.*, p. 51-52.

687 *Ibidem*, p. 43-44.

688 *Ibidem*, p. 127.

Atenţia tot mai obsesivă acordată sistematizării artefactelor va anihila, printre altele, şi tendinţele de consolidare a unei adevărate direcţii economiste. "Rahitismul" capitolelor privind paleoeconomia în orice monografie importantă, în comparaţie cu dezvoltarea prodigioasă a celor consacrate descrierii artefactelor, este o dovadă mai mult decât edificatoare: el trădează zona de umbră metodologică în care s-au ascuns aceste aspecte ale vieţii preistorice şi din care nici materialismul teoriei oficiale nu a reuşit să le recupereze.[689]

Anii '80 sunt, oricum, în ansamblu, caracterizaţi de o derivă tot mai accentuată către empirism şi de o eliminare gradată a elementelor marxiste. Cum era de aşteptat însă, această îndepărtare de ortodoxie nu este foarte fertilă pentru acele areale explicative unde materialismul-dialectic se impusese: cadrul istoric general şi societatea. Acestea sunt preluate de un istorism incolor şi, respectiv, de inferenţe fundate pe datele empirice recoltate de arheologi pe teren.

Potrivite exemple în acest sens aduc cele două noi sinteze, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie* (Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoşanu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983) şi *Dacia înainte de Dromihete*, (Vladimir Dumitrescu, Al. Vulpe, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988), ambele caracteristice pentru o adevărată "straight archaeology" a preistoriei româneşti. Întrucât diferenţele dintre cele două texte - în ceea ce priveşte perioadele analizate de noi - sunt cu totul minore, ne vom alege exemplele din sânul celei de-a doua lucrări.

Ca şi versiunea franceză, această sinteză nu numai că renunţă cu totul la frazeologia marxistă, dar îi contrazice explicit unele postulate. De altfel, întreaga structură a lucrării încetează să mai respecte norma impusă prin *Tratat*. Epoca paleolitică şi epipaleolitică este prezentată într-o ordine semnificativă: cadrul climatic - rezultat în urma cercetărilor palinologice; taxonomia culturală; fauna şi câteva consideraţii privind subzistenţa; în final, descoperirile antropologice.[690] Arhitectura este elocventă, pentru că arată gradul de asimilare a observaţiilor interdisciplinare (palinologia, mai ales pentru cronologie), interesul fundamental pentru grupele culturale, caracterul formal al integrării studiilor arheozoologice şi totalul dezinteres pentru eventualele implicaţii ale structurii somatice - fondat pe credinţa, deja subliniată, în unitatea psihică a umanităţii. În orice caz, omul preistoric, în dimensiunea sa fizică, intră ultimul în atenţie.

Nu foarte diferită este tratarea perioadei neolitice şi eneolitice: cadrul climatic, activităţile economice, habitatul, organizarea socială, taxonomia culturală, comporta-

---

689 Este cazul - deloc singular - al sitului de la Târpeşti, unde, în afara unei detaliate prezentări a atributelor ceramicii, tot ce aflăm despre viaţa oamenilor neolitici încape într-un paragraf: "The Neolithic and Chalcolithic populations which succesively occupied Târpeşti were sedentary. Their major ocopation was plant growing in the neolithic and farming in the Chalcolitic. They also reared livestocks for furs, hides, wool, meat and milk. Gathering was no longer a means for subsistence and hunting was an occasional pursuit. Crafts were practised, with tool and pottery-making ranking first and requiring special skills. We suppose that were both potter's workshops and itinerant potters, as well as an active exchange of material goods and spiritual assets. We do not elaborate on these problems and on magic-religious beliefs and practices, for they were dealt with elsewhere.". Trimiterile sunt, însă, la fel de laconice (S. Marinescu-Bâlcu, Târpeşti. *From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR-IS, 107, Oxford, 1981, p. 148-149).

690 Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 7-20.

mentul simbolic şi, în încheiere, aspectele legate de antropologia fizică. Ca de obicei, culturile neolitice sunt prezentate drept unităţi stilistice, cu deosebire individualizate prin intermediul ceramicii şi doar accidental prin alte serii de artefacte.

Ceea ce este semnificativ este faptul că supoziţiile marxiste, atât de multă vreme obligatorii, sunt contrazise explicit: "În legătură cu organizarea socială a comunităţilor neo-eneolitice au fost formulate diferite ipoteze, pornindu-se de la datele izvoarelor scrise greco-romane despre organizarea tribală şi gentilică a popoarelor antice, dar şi de la unele comparaţii cu populaţii care - la sfârşitul secolului trecut - trăiau încă (şi unele trăiesc chiar în secolul nostru) într-un stadiu etnologic. Este sigur că o anumită organizare în ginţi - alcătuite dintr-un număr de familii având strămoşi comuni - şi de triburi, compuse din mai multe ginţi iniţial înrudite, a constituit şi baza sistemului organizării sociale a populaţiilor neo- şi eneolitice; dar şi această concluzie, în lipsa izvoarelor scrise directe, este numai foarte verosimilă, dar nu şi documentată direct. Sigur este că *nu a existat niciodată o organizare socială matriarhală* (despre care s-a vorbit şi s-a scris multă vreme), adică bazată pe conducere feminină, termen înlocuit mai recent cu acela mai adecvat de descendenţă matriliniară... Lipsesc totuşi date certe şi în sprijinul acestei ipotetice organizări pe bază de descendenţă maternă, cu atât mai mult cu cât este sigur că, pentru populaţiile neolitice, cauza naşterii unui copil nu mai era un secret; şi, aşa cum am amintit, familia pereche era de mult o realitate socială."(s.n.)[691] "Nici aşa-zisa «organizare comunitară» a comunităţilor neo-eneolitice (ipoteză pe baza căreia termenul de *preistorie* a fost înlocuit un timp cu cel de *comună primitivă*) nu a fost confirmată de rezultatele săpăturilor arheologice, în aceeaşi aşezarea găsindu-se locuinţe mari, cu un inventar casnic bogat, alături de altele mai modeste şi cu inventar mai sărac." (s.a.)[692]

Dacă matriarhatul marxist era refuzat, iar argumentele în sprijinul sau împotriva descendenţei matriliniare sunt susţinute de raţionalizări naive, alta era situaţia la fel de marxistului patriarhat: "Unele descoperiri recente... au dovedit existenţa unei clare diferenţieri sociale şi de avere: alături de morminte cu un inventar funerar deosebit de bogat, altele erau foarte modeste; în unele morminte de bărbaţi, pe lângă multe alte piese de aur etc., se afla şi câte un sceptru din acelaşi metal - însemn de putere şi de conducere, şi deci dovada existenţei unor şefi conducători. De aceea, chiar dacă până în perioada neolitică dezvoltată descendenţa matriliniară va fi dominat, cel puţin dinainte de sfârşitul acestei perioade şi cel mai târziu de la începutul perioadei eneolitice se poate vorbi de o organizare de tip patriarhal - numită recent de un coleg englez «chefférie» - şi de o diferenţiere socială şi de avere în sânul diferitelor comunităţi."[693] Lăsând deoparte identitatea forţată dintre şeferie şi patriarhatul lui Morgan (colegul amintit fiind probabil, Colin Renfrew), amestecul dintre regulile de descendenţă şi statutul social, asocierile de gust foarte istoric (simbolismul sceptrului), lungul pasaj citat ne convinge că arheologia are acum curajul de a ataca făţiş, pe baza documentaţiei sale, tezele clasicilor maxismului. În alţi termeni, începând cu anii '80,

---

[691] *Ibidem*, p. 26.

[692] *Ibidem*. Desigur, această ierarhizare socială nu afecta modelul imaginar, integrat şi omogen, al comunităţii preistorice: şi în obştile săteşti, care populau imaginaţia arheologică, existau ţărani mai bogaţi.

[693] *Ibidem*.

arheologia preistorică din România era liberă să-şi aleagă propriul drum teoretic, chiar dacă acesta tindea să se îndepărteze de marxism.

IV.4.2.2. Tendințe economiste

Dacă, în majoritatea lucrărilor monografice, concluziile îl pastişează pe Engels, nu lipseşte o anumită tendinţă de a specula pe seama economismului marxist, orientare întărită pe alocuri de observaţiile pluridisciplinare.

Un bun exemplu este oferit de epipaleoliticul din zona Cazanelor Dunării, pentru care singurul câştig adus de studiile pluridisciplinare este un autohtonism fundamentat economic. În edificarea cronologiei interne a culturii Schela Cladovei, "...un indice utile a été celui de l'abbaisement des sols fluviatils de la rive danubienne, marquant les changements intervenus dans l'économie productive et le debut de l'attachement de l'homme primitif à son lieu de travail, à son lopin de terre, à sa «maison»".[694] Desigur că acest ataşament al omului mezolitic faţă de "locul de muncă", de parcela de pământ şi casă este vizibil în îngrijirea cu care se ocupă de forma rectangulară şi bordura de pietre a vetrelor... Este vizibilă tendinţa de a sugera că această pasiune ţărănească pentru pământ pregătea sedentarismul neolitic - idee doar relativ consonantă cu concluziile arheoozoologiei - mult mai riguros atinse şi mult mai sceptice în privinţa controlului exercitat de epipaleolitici asupra resurselor locale.

Tendinţa către afirmarea unui progres autohton pus pe baze economice este completată de un scurt excurs privind potenţele omului epipaleolitic şi controlul tot mai raţional pe care acesta îl exercită asupra naturii: "În acestă epocă, omul trăia un moment crucial al devenirii sale istorice. Ameliorarea climatului se făcea mai bine simţită după rigorile perioadei glaciare, omul se mişca mai liber şi îşi câştiga mai puţin greu hrana. El îşi putea construi un adăpost. Pe plan spiritual, el începe să capete conştiinţa de sine, asupra locului său în lumea înconjurătoare, în care suferă constrângerile, dar pe care încearcă să le surmonteze. Înregistrând fenomenele naturale, el începe să ţină cont de posibilităţile care i se oferă de a profita. Graţie acestui proces, spiritul uman lărgeşte puţin câte puţin domeniul său perceptibil, lărgind în acelaşi timp şi domeniul său propriu de manifestare. Datele materiale şi observaţiile se acumulează - graţie lor corelaţiile se stabilesc. Omul face descoperiri, inventează, creează. Constatăm salturi calitative urmând etapelor de acumulare."[695]

Citarea pasajului nu este întâmplătoare. El este cu atât mai ilustrativ pentru premisele teoretice ale cercetării, cu cât aceste dizertaţii sunt extrem de rare. Ce putem nota? Dincolo de eventualele erori strecurate pe parcursul prezentării - cum ar fi inventarea adăposturilor construite, deja realizată de către omul paleoliticului mijlociu, sau dobândirea "conştiinţei de sine", noţiune versatilă şi, în principiu, achiziţie realizată de primul om, *Homo habilis* - constatăm o tendinţă ce provine direct din epoca Luminilor, cea de antropomorfizare a culturii (omul ca fiinţă raţională şi solitară), idee care susţine caracterul pur funcţional al arsenalului de artefacte şi permite ignorarea autorităţii *convenţiei culturale*. Se poate observa, şi de această dată, un "scurtcircuit": omul etern, premisă filozofică, se substituie omului mezolitic.

---

694 V. Boroneanţ, Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des Portes de Fer, în *Dacia*, N.S., XVII, 1973, p. 20.

695 *Ibidem*.

În ceea ce priveşte "salturile calitative" precedate de "acumulări cantitative"- inocentă pastişă a marxismului - ele nu sunt neapărat impuse de discursul oficial, dar *ilustrează* convingerile autorului în privinţa neolitizării în zona Cazanelor Dunării. Oricum, acest episod de coerenţă teoretică este, în continuare, întărit de primatul evolutiv cu care sunt creditate comportamentele economice.[696]

La rândul său, multidisputatul final al culturii Cucuteni apare acum ca o consecinţă a condiţiilor economice, sfârşitul său fiind favorizat de un dezechilibru economic intern. Modificările sociale şi simbolice care îl însoţesc acum sunt consecinţa degradării solurilor.[697] Însă, în ciuda explicaţiei materialiste, fenomenele culturale nu urmează direcţia socio-economică marxistă, din moment ce consecinţele sociale ale declinului economic nu sunt consecvent urmărite arheologic *în interiorul siturilor*, unde profunde mutaţii ar fi trebuit să aibă loc. Din acest motiv, chiar dacă este acceptat primatul cauzal economic, reacţia socială cea mai evidentă este o modificare a *normelor* culturale manifeste în plastică şi ceramică, o degradare a lor.

Nu departe se află şi interpretările susţinute de E. Comşa, pentru care, pe fondul difuziunilor, ameliorarea tehnicilor de cultivare a jucat un rol motor esenţial în evoluţia comunităţilor neolitice. Prin urmare, alături de succesiunea culturală acceptată, autorul avansează şi o diviziune bipartită a neoliticului, pe principiul adoptării, începând cu sfârşitul neoliticului mijlociu, a unui nou set de unelte (între care aratrul) şi a unei noi strategii de exploatare a solului. Această mutaţie economică ar fi vizibilă în noile dimensiuni luate de structurarea habitatului.[698]

Aceeaşi tendinţă economistă înlocuieşte *dia-mat*-ul şi în alte lucrări, care invocă pe scară largă analogii etnografice şi îşi permit sofisme pe seama textelor clasice. Un bun exemplu este oferit de cursul de preistorie de la Universitatea din Bucureşti, redactat de Ion Nestor.[699] Bogat documentată şi fidel actualizată, ediţia merită şi astăzi

---

696 Dialectica confruntării tehnic-funcţional oferă dinamica invenţiei, al coeficientului novator al epocii. Domesticirea treptată a plantelor şi animalelor va marca emanciparea economiei de sub tutela instinctului şi intrarea ei sub controlul raţiunii, proces de ecloziune şi difuziune care a operat lent (*ibidem*, p. 22). După prezentarea obiectelor de artă şi podoabă, aflăm că "dinamica dezvoltării utilajului a cunoscut un ritm mai viu decât cea a elementelor de suprastructură, altfel spus ingeniozitatea manifestată în plan practic a luat-o înainte asupra expresiilor spirituale". Din acest motiv, serii întregi de unelte se nasc şi dispar periodic, dar schimbările din patrimoniul spiritual sunt aproape insesizabile. Altfel spus, succesiunea strânsă a "perioadelor" utilajelor este strâns legată de modificările activităţilor productive, care nu-şi exercită decât pe termen lung influenţa în cadrul suprastructurii (*ibidem*, p. 24). O astfel de concluzie este gratuită: pe de o parte, dinamismul culturii este inferat doar pe baza schimbărilor de inventar şi habitat care, aşa cum sugerează arheozoologia, nu au neapărat o dimensiune cronologică, ci (şi) funcţională. Pe de altă parte, persistenţa elementelor materiale atribuite domeniului simbolic şi "lipsa de ingeniozitate" din acest câmp nu arată decât slăbiciunea corelaţiei teoretice iniţiale, cea dintre "bază" şi "suprastructură".

697 Şt. Cucoş, La fin de la culture Cucuteni dans le contexte de l'eneolithique du Bas-Danube, în *La civilisations de Cucuteni en contexte européen*, Ed. Univ. "Al. I. Cuza" Iaşi, 1987 p. 125-132. În această viziune, viaţa spirituală se îmbogăţeşte şi capătă o mai mare libertate de expresie ca o consecinţă a epuizării solului (p. 130).

698 E. Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987, p. 69-76.

699 I. Nestor, *Istoria societăţii primitive*, Centrul de multiplicare al Univ. Bucureşti, 1970. Merită amintit că, în ciuda fondării sale pe baza exemplelor provenite din lumea primitivă, materialismul-dialectic a avut un rol important în *refuzul* utilizării corecte a acestor exemplificări etnografice. Pe de o parte, aşa cum am amintit, analogiile cu comunităţile primitive actuale şi subactuale practicate pe parcursul secolului al XIX-lea nu priveau secvenţe particulare de comportament, ci stadii culturale întregi, echivalate cu tradiţii primitive luate în bloc. Pe de altă parte, marxismul nu de dezbărase cu totul de ideea că preistoria este,

o lectură atentă şi lipsită de prejudecăţi, cu atât mai mult că cât este opera unui arheolog influent şi fidel şcolii cultural-istorice. În această lucrare, modul de invocare a analogiilor etnografice se apropia de cel utilizat în ansambul arheologiei europene şi nord-americane, în care sunt comparate *secvenţe specifice de comportament* - nu ansambluri culturale în întregime - şi constituie un exemplu potrivit, deşi foarte izolat, pentru potenţialul acestor analogii. Chiar dacă aduce un aer proaspăt în viziunea asupra preistoriei, apariţia sa a rămas lipsită de consecinţe: absente în cvasi-totalitatea celorlalte sinteze universitare, analogiile etnografice sunt cu atât mai străine rapoartelor de săpătură şi studiilor aplicate.

IV.4.2.3. O opţiune izolată: "corectitudinea politică"

Precipitarea în jurul valorilor metodologice interbelice şi îndepărtarea tot mai vădită de materialismul dialectic constituie caracteristici definitorii pentru cercetarea preistoriei în România anilor '70-'80. Această revenire nu se rezumă la reluarea strictă a obiectivelor de cunoaştere cultural-istorice, ci şi, uneori, la revitalizarea perspectivei naţionaliste interbelice, atitudine activ stimulată de ideologia oficială.

Tendinţa se manifestă prompt, concomitent cu răcirea politică faţă de U.R.S.S. Există autori[700] pentru care mai vechea continuitate stadială materialist-dialectică - nici ea cu totul străină, de fapt, de o tentă naţională - este înlocuită acum cu o continuitate de vieţuire teleologizată, antecesor demografic şi cultural al apariţiei poporului român. În principiu, sunt resuscitate tezele mai vechi - cum sunt cele ale lui I. Andrieşescu - privind omogenitatea culturală a neoliticului carpato-balcanic.

Conform unui artificiu de vârstă venerabilă, propriu tuturor naţionalismelor - care se încăpăţânează, de două veacuri, să demonstreze cum orogeneza s-a grăbit să configureze harta grupurilor etnice - unitatea geografică devine, firesc, matricea celei etnice: "În regiunea carpato-dunăreană s-a format încă din cele mai vechi timpuri *o vastă şi adânc structurată unitate de cultură, căreia i-a corespuns permanent o unitate etnică*. Unitatea culturală carpato-danubiană nu a fost legată numai de o unitate etnică, dar a şi determinat-o în partea esenţială a ei şi în decursul timpului, în dezvoltarea sa neîncetată. O asemenea unitate etno-culturală s-a sprijinit, bineînţeles, pe o unitate geografică, având în centrul său inima naturală a Transilvaniei, care a pulsat mereu viaţă tracică, geto-dacă, daco-romană şi apoi pentru totdeauna românească... Moştenirea culturală rămasă de la grupele omeneşti ale neoliticului a stat la baza

---

totuşi, simplă: ea era o comună primitivă gradat erodată de acumularea materială şi de diferenţierea socială (M. O. Kosven, *op. cit.*, p. 25). Deşi întreg sistemul său teoretic privind "comuna primitivă" se baza pe operele antropologilor evoluţionişti din secolul XIX, el "îşi ştergea urmele", denegând utilitatea continuă a analogiilor etnografice - care, evident, risca să detroneze unitatea premiselor sale. Justificarea era, desigur, una clasică - şi ea caracterizează şi atitudinea lui Childe: "Chiar cele mai înapoiate dintre triburile actuale s-au îndepărtat mult de stadiul iniţial al culturii. De pildă, nu există astăzi triburi care să folosească unelte de cremene de tip chellean, acheulean sau musterian, triburi la care să se fi păstrat, fie chiar ca supravieţuire, promiscuitatea, sau care să nu cunoască religia în vreo formă cât de elementară" (*Istoria României...*, p. 9).

700 De exemplu, D. Berciu, Unitatea străveche carpato-danubiană, bază a dezvoltării istorice ulterioare, în D. Berciu (red.), *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968, p. 31-39.

viitoarelor sinteze, care din etapă în etapă aveau să ajungă la marea sinteză a poporului român, a limbii şi culturii sale". (s.n.)[701]

Pe fondul acestui raţionament, unităţii culturale Criş i se succede cultura Hamangia, "născută... în parte, - după cât se pare - chiar pe solul Dobrogei şi al Bulgariei de răsărit - şi "încă de la începuturile unei vieţi stabile, legată de pământ... teritoriul patriei noastre se dovedeşte a fi constituit baza progresivei dezvoltării ulterioare";[702] un neolitic aceramic "pe care abia cercetările din ultimii ani l-au scos la iveală de o parte şi de alta a Carpaţilor şi în Dobrogea" completează moştenirile din paleoliticul superior final şi din mezolitic.

Pe acest fond, diversitatea neoliticului dezvoltat nu poate fi decât iluzorie: toate culturile s-au născut din fondul local, influenţele externe neavând de jucat un rol important. Evident, Carpaţii au reprezentat "coloana vertebrală" a unităţii culturale neolitice, iar epoca bronzului nu a dus o întrerupere a acestei continuităţi, ci la o sinteză etnoculturală în care fondul local a contribuit masiv.[703] Urmează, desigur, individualizarea tracilor, antecesori ai primei epoci a fierului şi aşa mai departe.

Aşa cum am subliniat, însă, acest discurs, care intră deseori într-un flagrant conflict cu constatările arheologiei, nu afectează nici teoria, nici metodele arheologilor, rezumându-se la o elaborare secundară a rezultatelor şi, în ansamblu, el este orientat în afara sobrului mediu profesionist, motive pentru care nu considerăm relevantă aprofundarea acestui subiect.

IV.4.3. O lecţie refuzată: pluridisciplinaritatea

Una din circumstanţele care ar fi putut provoca o revoluţionare a cercetării arheologice a fost amplificarea cercetărilor pluridisciplinare. Climatul materialist şi, mai ales, difuziunea inovaţiilor, din două focare, cel sovietic şi cel occidental, au orientat şi atenţia preistoricienilor români către alţi factori de variabilitate, cei economici, studiile pluridisciplinare venind în întâmpinarea acestei noi curiozităţi.

Economia este forma preferată a non-evenemenţialului şi, de un secol, pe măsură ce istoria se preocupă tot mai mult de formele mai largi ale vieţii colective, ea face parte din arsenalul cel mai important de argumente cauzale. Atitudine recurentă, arheologia (şi istoria) care renunţă la "eveniment" se va îndrepta către "economie". Ea este mai stabilă în perspectiva duratei, explică mai multe - sau pare s-o facă -, iar urmele ei sunt bine conservate. Inerţia sa "infrastructurală" şi universalitatea sa o recomanda drept un domeniu de cercetare promiţător. Treptat, paleoeconomia devine, şi în preistoria românească, singurul nou câmp de studiu important, dar, aşa cum vom vedea, nu şi un principiu de inteligibilitate, cum ar fi aceasta într-o perspectivă marxistă: doar rareori ea devine un factor cauzal capabil să îi completeze pe cei tradiţionali (migraţii, invazii, difuziuni) în explicarea variabilităţii culturii materiale.

---

[701] *Ibidem*, p. 31. Această teleologie istorică naţionalistă, care prognoza retrospectiv naşterea identităţii naţionale încă din neolitic, se va vedea încununată de un deplin ridicol în filme de propangandă, ca *Burebista*: în „cabinetul de lucru" al regelui barbar, în mijlocul mobilierului de piatră cu aer brâncuşian, trona cu semeţie un „gânditor" neolitic de mari dimensiuni!

[702] *Ibidem*, p. 32.

[703] *Ibidem*, p. 33-34.

Pluridisciplinaritatea, în arheologia preistorică din România, nu este o cucerire recentă. Ea a fost precedată de o frumoasă tradiţie, care va înflori, însă, începând cu anii '70. Dacă o filiaţie franceză, germană sau rusească a acestor preocupări sunt la fel de probabile, ţinând cont de *trend*-ul general al arheologiei europene din epocă, de marxismul tot mai redus la economism al arheologiei sovietice, dar şi de inaugurarea cruciadei interdisciplinare imediat după 1970 - adică foarte curând după debutul publicistic al "noii arheologii" -, este indubitabil că o parte a preistoricienilor români luaseră cunoştinţă de propunerile noului curent nord-american. Dacă este greu de invocat influenţa directă a *New Archaeology*, este din pricină că întreg traseul arheologiei preistorice europene se îndrepta către economism. Progresele teoretice, ca şi cele metodologice, permiteau acum acumularea unui enorm set de informaţii paleoclimatice şi paleoeconomice şi, în acest sens, funcţionalismul nord-american nu reprezenta decât un caz particular al unui interes mai general.

În fapt, "tulburările teoretice" provocate de procesualism nu au trecut complet neobservate, cel puţin în ceea ce priveşte arheologia paleoliticului şi epipaleoliticului din România, tradiţional mai deschisă, prin pionieratul geologilor, ca C. S. Nicolăescu-Plopşor, interpretărilor ecologice. Deşi este greu de estimat măsura în care procesualismul a influenţat gândirea arheologică românească, din pricina referinţelor foarte rare, este probabil că ele au fortificat cel puţin argumentaţia minorităţii pluridisciplinare.[704]

IV.4.3.1. Alergie la polen?

Începută cu câţiva ani mai devreme, reevaluarea schemei paleoclimatice alpine şi înlocuirea ei printr-un model mai bine adaptat regional, va fi încununată, în 1980,[705] de apariţia sintezei *Mediul geografic în Pleistocenul superior şi culturile paleolitice pe teritoriul României*. Lucrarea concretiza studiile pluridisciplinare intra-sit realizate în majoritatea aşezărilor paleolitice identificate la acea dată şi exploatate prin săpături sistematice (peşterile carpatice, Valea Prutului, Valea Bistriţei, Dobrogea, Podişul Moldovei).[706]

---

[704] Stă dovadă invocarea, de către M. Cârciumaru, de exemplu, a discuţiilor provocate de interpretarea ecologic-funcţională a faciesurilor musteriene, propusă de Lewis şi Sally Binford (M. Cârciumaru, La relation homme-environnement élément important de la dynamique de la société humaine au cours du Paléolithique et de l'Épipaléolithique sur le territoire de la Roumanie, în *Dacia*, N.S., XXIX, 1-2, 1985, p. 7-34). Autorul notează, în ceea ce priveşte o eventuală interpretare a variabilităţii culturale pe principiile activităţilor sezoniere, că "pentru obţinerea unui răspuns la o întrebare aşa de importantă este necesar un efort de perfecţionare a metodelor de investigaţie, atât în ceea ce priveşte studiul paleomediului, cât şi în ceea ce priveşte definirea componentelor tipologice ale unei anumite unităţi culturale"(*ibidem*, p. 7-8). Este evident că autorul sugera reinterpretarea componentelor tipologice ale ansamblurilor litice pe principii funcţionale. Propunerea nu a găsit, însă, nici un ecou.

[705] Campania de reevaluări geocronologice a debutat publicistic cu M. Cârciumaru, Cîteva aspecte privind oscilaţiile climatului din pleistocenul superior în sud-estul Transilvaniei, în *SCIVA*, tom 24, nr. 2, 1973, rezultatele fiind sintetizate în idem, *Mediul geografic în Pleistocenul superior şi culturile paleolitice pe teritoriul României*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980.

[706] Idem, Condiţiile climatice din timpul sedimentării depozitelor pleistocene din peştera Hoţilor de la Băile Herculane, în *SCIVA*, tom 25, nr. 3, 1974, p. 351-357; idem, Interglaciarul Boroşteni (Eem=Riss-Würm=Mikulino=Ipswich) şi unele consideraţii geocronologice privind începutul musterianului în România pe baza rezultatelor palinologice din peştera Cioarei-Boroşteni (jud. Gorj), în *SCIVA*, tom 28, nr. 1, p. 19-36; idem Paysage paléolphytogéographique, variations du climat et géochronologie du

Consideraţiile astfel realizate vor sta, pe de o parte, la baza unei noi scări paleoclimatice, iar pe de alta, vor aduce noi elemente de cronologie relativă, cu implicaţii - incomode la acea dată - pentru succesiunea culturală în uz.

Scepticismul cu care a fost primită de o parte a specialiştilor nu se datora atât fondării noii cronologii pe baze palinologice, asociate cu studii paleopedologice şi paleofaunistice, cât contestării unei evoluţii devenite clasice. De exemplu, existenţa unor fenomene de retardare cronologică, cu deosebire a musterianului carpatic, până dincolo de data convenţional acceptată, cea de 35.000 B.C., reprezenta o adevărată erezie - cu atât mai mult cu cât o astfel de întârziere nu era acceptată nici de cercetarea occidentală.[707] Cercetările ulterioare au evidenţiat curând că fenomenul de trecere către paleoliticul superior presupune, ca regulă generală, perpetuarea unor tradiţii musteriene până către cifra de 27.000 B.P., cu deosebire în zonele ocolite iniţial de pătrunderea lui *Homo sapiens sapiens*.[708] Exact aceasta era situaţia peşterilor carpatice, areal în care primele mărturii ale paleoliticului superior apar foarte târziu şi sunt despărţite de steril în raport cu cele musteriene.

Noua cronologie zdruncina postulatele şi în privinţa succesiunii culturale a paleoliticului superior: apariţia târzie a aurignacianului, contemporaneitatea sa cu gravettianul, ca şi retardarea cronologică a acestuia din urmă, reprezentau tot atâtea teze provocatoare în raport cu sistemul încă sever evoluţionist moştenit de la C. S. Nicolăescu-Plopşor.[709] Însă, nici confirmarea acestor fenomene de către o serie amplă de datări C_{14}, efectuate pe eşantioane provenind preponderent din depozitele peşterilor carpatice, nu va stopa această "alergie la polen":[710] reacţiile adverse faţă de noua geocronologie vor continua până azi[711] - şi vom evidenţia şi motivele mai adânci ale acestui refuz.

Ceea ce propunea, încă de la apariţie, noua viziune era elaborarea unui cadru paleoclimatic regional, în fond apropierea "geografică" (prin focalizarea asupra specificului fenomenelor glaciare pe teritoriul României) şi cea "ecologică" (evidenţierea

---

Paléolithique moyen et supérieur de Roumanie (Étude palynologique), în *Dacia*, N.S., XXIII, 1979, p. 21-29.

707 Sunt de amintit criticile aduse noului sistem geocronologic, la acea dată, de către Ph. Allsworth-Jones, *The Szeletian and the Transition from Middle to Upper Palaeolithic in Central Europe*, Ed. Clarendon, Oxford, 1986, p. 42-43.

708 Este cazul Portugaliei, vezi F. d'Errico, J. Zilhao, M. Julien, D. Baffier, J. Pelegrin, Neanderthal Acculturation in Western Europe? A Critical Review of the Evidence and its Interpretation, în *Current Anthropology*, 39, 1998, p. 1-44.

709 Pe care, trebuie remarcat, unii specialişti au fost dispuşi, cu onestitate, să-l abandoneze (vezi Florea Mogoşanu, *op. cit.*, p. 101-105).

710 K. Honea, *Chronometry of the Romanian Middle and Upper Palaeolithic: Implications of The Current Radiocarbon Dating Results*, Dacia, N.S., XXVIII, 1-2, 1984, p. 12-39; idem, The Chronology of Romania's Palaeolithic, în V. Chirica (ed.), *La genèse et l'évolution des cultures paleolithiques sur le territoire de la Roumanie*, B.A.I. II, Iaşi, 1987, p. 49-62. Interesante sunt şi observaţiile critice cu privire la metodele şi tehnicile de săpătură utilizate în arheologia paleoliticului din România (idem, Dating and Periodization Strategies of the Romanian Middle and Upper Palaeolithic, în *World Archaeology Congress*, vol. I, *The Pleistocene Perspective*, Ed. Allen & Unwin, London, 1984, p. 33-39, dar şi în idem, Tranziţii culturale în paleoliticul superior timpuriu şi cronostratigrafia de la Mitoc-Malul Galben (jud. Botoşani), în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 117-146.

711 Vezi, de exemplu, Al. Păunescu, Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul României, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 66-104.

parametrilor climatici ai fazelor climatice succesive, abandonarea generalităţii sterile a schemei alpine). Consecinţa directă a acestui demers era rezoluţia crescută în identificarea factorilor climatici susceptibili a fi influenţat comportamentele culturale paleolitice. Mai mult, noua schemă presupunea o concentrare mai atentă asupra studiilor intra-sit, în detrimentul generalizărilor culturale: abordarea ecologică aduce mediul în preajma sitului, ba chiar în interiorul lui. Direcţia paleoecologică se apropia foarte bine de dezideratele şi interpretările *New Archaeology* şi risca să compromită viziunea tradiţională asupra ansamblurilor litice, implicit asupra culturilor paleolitice. Însă condiţiile de acceptare a pluridisciplinarităţii, se pare, nu se maturizaseră. O va demonstra şi eşecul prelungit al arheozoologiei.

IV.4.3.2. Arheozoologia: între un economism pripit şi un culturalism inert

Pe fondul interesului general pentru paleoeconomie, arheozoologia oferea perpectivele cele mai promiţătoare, iar preistoricienii români încep să conştientizeze, cu deosebire începând cu anii '80, potenţialul acestui tip de demers. Dacă studiile paleontologice - reduse, e drept, la aşa numitele *kitchen-lists* - îşi făcuseră apariţia încă din perioada interbelică, o perspectivă coerentă asupra relaţiilor dintre om şi mediul animal va începe să se închege prin activitatea Alexandrei Bolomey, la Institutul de Arheologie din Bucureşti, ca şi a colectivului Facultăţii de Biologie din Iaşi, condus de Olga Necrasov.[712] În ansamblu, activitatea lor va rămâne, ca şi a altor specialişti (G. El Susi, M. Udrescu, E. Kessler etc.), subreprezentată şi departe de a contura o direcţie coerent paleoeconomistă în preistoria românească. Aşa cum vom vedea, responsabilitatea nu revine atât micului grup de specialişti, cât mai marelui grup de preistoricieni.

O demonstrează limpede slaba integrare a rezultatelor Alexandrei Bolomey. Activitatea sa ocupă o poziţie indiscutabil centrală, prin încercarea, inspirată de noul curent paleoeconomist bitanic,[713] de a infuza o serie de criterii economice în înţelegerea preistoriei[714] şi de a utiliza analogii etnografice pentru înţelegerea mai bună a relaţiilor dintre om şi mediu. Din nefericire, observaţiile sale intrau în contradicţie flagrantă cu supoziţiile arheologilor, uneori în cadrul aceluiaşi text.

Este cazul neoliticului timpuriu, aşa cum apare acesta prezentat în *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie.* Al. Bolomey ajunge la concluzia că cele trei situaţii întâlnite în privinţa exploatării animalelor în cazul culturii Starčevo-Criş *nu au nici un raport cu cronologia culturii.*[715] Autoarea propunea existenţa unei economii semi-mobile, sezoniere, dar bazată pe campamente sedentare, de unde rezulta că o parte a acestor staţiuni fuseseră locuite de grupe ale unei comunităţi stabilite în altă parte şi practicând altă economie. O altă ipoteza era cea a unei specializări economice, în vânători, interesaţi în piei şi blănuri, exploatatori ai zonelor inundabile, crescători de ovi-caprine

---

[712] A. Bălăşescu, *Cercetări de anatomie comparată asupra faunei din aşezările neolitice din sud-estul României*, Rezumatul tezei de doctorat, Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, 2003, p. 3-4.

[713] Ne referim la activitatea lui Eric Higgs şi a colaboratorilor săi, ce perpetua tradiţia lui Grahame Clark (B. G. Trigger, *op. cit.*, p. 270).

[714] *Noi moduri de abordare a preistoriei*, în *SCIVA*, tom 24, nr. 4, 1973, p. 621-631; vezi şi capitolele I şi IV din Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoşanu, *Esquisse...*, p. 12-28, 140-162.

[715] Al. Bolomey, în Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoşanu, *Esquisse...*, p. 149-150.

şi agricultori. Această versiune pare cea potrivită pentru explicarea aşezărilor din peşterile de la mare altitudine. Ea ar implica un larg schimb de bunuri şi, deci, o mobilitate crescută a unor importante fracţiuni ale populaţiei. Esenţial este de notat că observaţiile din anexa interdisciplinară nu contribuie deloc, nici la caracterizarea formală a culturii Starčevo-Criş, în cadrul capitolului privind succesiunea culturală, şi cu atât mai puţin la interpretarea conţinutului comportamental al respectivului bloc cultural.[716]

La rândul lor, observaţiile privind schimbarea comportamentului de exploatare a animalelor în faza Gumelniţa B de la Căscioarele nu afectează scenariile privind evoluţia acestei culturi,[717] lăsate pe seama evoluţiei stilistice a repertoriilor ceramice. În plus, fenomenul sesizat în acest sit este departe de a fi fost general: în situl eponim de la Gumelniţa, aspectul general al comportamentului economic rămâne neschimbat, în timp ce în zona de graniţă dintre culturile Gumelniţa şi Cucuteni, comportamentul economic atestă tocmai creşterea importanţei bovinelor de talie mare, în contrast cu situaţia de la Căscioarele.[718] Diversitatea inter-situri pare a fi fost, deci, foarte importantă. Cu toate acestea, nimic nu pare a afecta omogenitatea stilistică sincronă şi fazele de evoluţie a culturii Gumelniţa: interpretarea cronologiei interne, într-o sinteza ulterioară,[719] rămâne identică, fără vreo încercare de a explora consecinţele observaţiilor arheozoologice.[720]

Nici înţelegerea epipaleoliticului din zona Porţilor de Fier[721] nu va putea fi nuanţată de arheozoologie. Aici, Al. Bolomey foloseşte exemple etnografice pentru stabilirea limitei teritoriului de exploatare a fiecărui sit. Este demnă de remarcat şi prezentarea amănunţită a metodologiei şi a limitelor de interpretare pe care le impune aceasta. Inspirată de conceptul *site catchement analysis* (propus de acelaşi Eric Higgs), autoarea introduce, în premieră, noţiuni ca *home base* sau *transit site*, cu toate implicaţiile pe care acestea le sugerează pentru înţelegerea variabilităţii culturale preistorice.[722]

Edificator este faptul că aceste concluzii, bogate în consecinţe, se reflectă foarte variat - dar întotdeauna superficial - în atitudinile arheologilor. Cel mai potrivit exemplu este oferit de periodizarea culturii Schela Cladovei, realizată chiar de autorul cercetărilor.[723] Deşi remarcă diferenţe notabile între seriile tipologice recuperate din

---

[716] Vl. Dumitrescu, în Al. Bolomey, în Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoşanu, *Esquisse...*, p. 84-87.
[717] *Ibidem*, p. 104.
[718] Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 153.
[719] Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte...*, p. 23.
[720] Sugestiile studiilor pluridisciplinare nu se limitează aici. Este cazul observaţiilor făcute, de către aceeaşi cercetătoare, cu privire la mutilarea şi reînhumarea scheletelor neolitice, aşa cum rezultă din descoperirea părţilor anatomice izolate. (Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 161-162). Este inutil de precizat cât de largi sunt posibilităţile interpretative în privinţa acestor practici funerare.
[721] Idem, An Outline of the Late Epipalaeolithic Economy at the Iron Gates: The Evidence on Bones, în *Dacia*, N. S., XVII, 1973, p. 41-52.
[722] Stă dovadă interpretarea locuirii paleolitice din peştera Climente I din zona Porţilor de Fier, sau a locuirilor epipaleolitice de la Cuina Turcului, ca ocupaţii sezoniere, de iarnă. Situl de la Icoana este interpretat drept o *home base*, amplasată strategic pentru a asigura întreaga gamă de activităţi economice ale comunităţii. Al. Bolomey sugerează limpede ipoteza unei specializări funcţionale a siturilor, cum este cel de la Veterani.
[723] V. Boroneanţ, *loc. cit.*, p. 11-18.

diversele puncte epipaleolitice, nu se insinuează deloc ideea unor diferenţe funcţionale între situri.[724]

Tendinţei de a interpreta economist şi autohtonist evoluţia culturii Schela Cladovei,[725] i se adaugă o versiune mai moderată, în care "tradiţia culturală" joacă un rol mai important. Spre exemplu, Fl. Mogoşanu, bazându-se pe cercetările proprii de la Ostrovul Corbului, deşi nu exclude posibilitatea unei autohtonii a trecerii la economia productivă, crede că purtătorii culturii Schela Cladovei erau descendenţii unei tradiţii mai vechi, a paleoliticului cuarţitic, coborâţi pe valea Dunării după ameliorarea climatului.[726] Nici teza sa, bazată strict pe stratigrafie şi tipologie, nu făcea vreo diferenţă funcţională între diversele tipuri de habitat - aşa cum fusese aceasta sugerată de arheozoologie -, deşi autorul acceptă posibilitatea unor schimbări a utilajului pe principii funcţionale.[727]

Mult mai sceptic va fi Al. Păunescu, care conservă întrucâtva concluziile lui Mogoşanu, cu diferenţa că renunţă să explice finalul acestei culturi - violent, după Mogoşanu, şi datorat contactului cu populaţia emigrantă a neoliticului timpuriu. Şi în acest caz, resursele arheozoologiei sunt utilizate de o manieră adiţională şi ilustrativă.[728]

Aceste exemple ne sunt suficiente pentru a conchide că, în ansamblu, nu se poate sesiza o comunicarea reală între rezultatele arheozoologiei şi interpretările arheologilor.[729] Din acest motiv, aportul arheozoologiei se rezumă, în continuare, la simpla anexare a unei *kitchen-list*, care suplimentează descrierea unei unităţi culturale şi conduce la concluzii istorice plate: comunităţile respectivei culturi consumau oi, în prima fază, pentru a descoperi ulterior avantajele domesticirii porcului. Altfel spus, pluridisciplinaritatea nu a avut puterea să modifice principiile, ci să completeze concluziile. Deşi, în substrat, exploatarea informaţională a siturilor devine, teoretic, *intensivă*, în sensul că se încerca îmbogăţirea acurateţii prin recuperarea şi studierea unui set mai bogat de dovezi arheologice, acest aspect nu presupune o revoluţie generalizată, majoritatea aşezărilor fiind, în continuare, eşantionate pentru a răspunde curiozităţii cultural-istorice.

---

724 Dimpotrivă, siturile sunt plasate în succesiune strict cronologică, în majoritatea situaţiilor pe baza bogăţiei seriilor tipologice şi a structurării habitatului, aspecte, de altfel, extrem de deschise diferenţierilor funcţionale. În plus, sincronizarea diferitelor nivele este departe de a fi perfectă, iar contemporaneitatea habitatelor nu este deloc sigură. Chiar dacă se acceptă că fiecare habitat dispune de propriile sale trăsături, determinate de "microtopografie şi de microclimatul material şi spiritual [sic!] din apropiere", pentru distincţia cronologică realizată: "Le critère fondamental don't nous nous sommes servis a été celui de l'apparition de l'outillage en corne de cervidés" (*ibidem*, p. 20).

725 *Ibidem*. Interpretarea este susţinută, de altfel, şi în continuare (vezi V. Boroneanţ, *Paléolithique superieur et epipaléolithique dans la zone des Portes de Fer*, Ed. Silex, Bucureşti, 2000).

726 Fl. Mogoşanu, Mezoliticul de la Ostrovul Corbului. O nouă aşezare de tip Schela Cladovei, în *SCIVA*, tom 29, nr. 3, 1978, p. 335-351.

727 *Ibidem*, p. 346.

728 Al. Păunescu, Locuirea mezolitică de tip Schela Cladovei de la Ostrovul Corbului (jud. Mehedinţi), în *SCIVA*, tom 41, nr. 2, 1990, p. 123-147.

729 De altfel, nici cercetările privind gravettianul de pe Valea Bistriţei - atât de stimulativ puse în perspectiva sezonalităţii şi a comportamentului de subzistenţă de către Al. Bolomey - nu vor avansa în această direcţie (Al. Bolomey, Consideraţii asupra resturilor de mamifere din staţiunea gravetiană de la Lespezi - Lutărie, jud. Bacău, în *Carpica*, XX, 1989, p. 271-296).

Această slabă integrare a pluridisciplinarităţii nu se explică decât prin superficialitatea cu care a fost preluată. Ar putea fi invocat aici, fără teama de a greşi, un fenomen de "modă", aşa cum a fost acesta remarcat pe alte coordonate (în Franţa, de exemplu).[730] Suntem nevoiţi că credem că şi preistoricienii români s-au mulţumit să-şi sporească prestigiul individual prin anexarea capitolelor cu astfel de analize. Iar dacă respectivele capitole nu aduceau nici un serviciu subiectului tratat, nu era, desigur, vina autorilor anexelor, sau a ermetismului lor metodologic, ci a dezinteresului real faţă de semnificaţia rezultatelor respective manifestat de către coordonatori, arheologii. Reacţia acestora a fost cu totul simptomatică: un respect difuz pentru o muncă ermetică, echilibrat rapid de contestaţia virulentă, în situaţia în care cercetările interdisciplinare compromiteau cronologii, prejudecăţi, iluzia naivă de competenţă exclusivă şi, mai ales, demonstrau o curiozitate nepotrivită pentru oamenii preistoriei, care - teoria cultural-istorică o ştia prea bine - nu sunt accesibili documentar.

Spiritul cercetărilor interdisciplinare este unul al încrederii naturaliste în valoarea analizei pe care raportul om-mediu o are înţelegerea variabilităţii culturale preistorice. Din nefericire, cum se ocupau de mediul natural sau animal al diferitelor perioade, în consecvenţa aplicată a cercetărilor lor, specialiştii pluridisciplinarităţii au fost parţial nevoiţi să facă jocul climatului materialist. În multe situaţii, cauzalitatea schimbărilor culturale rămâne, în continuare, *în afara* societăţilor preistorice, asupra cărora mediul acţionează, prin precondiţii, disponibilităţi, sau contingenţe.[731]

Acestei laturi "explicative", dedicată reconstituirii mediului, studiile pluridisciplinare îi adaugă o latura "descriptivă", care, deşi slab valorificată de arheologi, va contribui la înţelegerea mai bună a comportamentelor culturale. Paradoxal, specialiştii interdisciplinarităţii, de formaţie naturalistă, sunt mai interesaţi în "umanizarea" studiului decât istoricii profesionişti care sunt arheologii, şi care continuă practica sistematizării inventarelor litice şi ceramice cu o convingere care i-ar fi făcut să pălească de invidie pe eruditii biologiei.

---

730 J. Clottes observa că, în arheologie, ca şi în alte domenii, cauzele acestui comportament au rădăcini diverse. De obicei, simpla seducţie a noului, bazată pe credinţa difuză şi implicită într-un progres constant - în care ceea ce este recent este o consecinţă a necesităţii intrinseci, şi, deci, neapărat, o ameliorare a ceea ce exista înainte - este suficientă. O atitudine vecină, dar mai bine motivată, este reacţia faţă de abuzurile trecutului. Dar, indiferent de motiv, odată inaugurat modelul interdisciplinar, este preferabil să dai curs ofertelor sale decât să li te opui. Securitatea asigurată de conformism nu trebuie subestimată: este reconfortant să te simţi "în curent", sau pur şi simplu să faci ce fac alţii - şi nimic nu este mai devalorizant decât să fii "depăşit". Interesul, în sensul cel mai prozaic, întăreşte modele, atunci când ele încep să se stabilească: exemplul cel mai potrivit îl oferă tentaţia irezistibilă de a îngropa un raport sau o sinteză oarecare într-un volum impresionant de date numite "multidisciplinare", chiar dacă ele nu aduc mare lucru subiectului tratat - dar, se crede, întăresc reputaţia cercetătorului serios (J. Clottes, Phénomènes de mode dans l'archéologie française, în T. Shay, J. Clottes, (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge*, ERAUL 49, Liège, p. 225-246).

731 Este cazul studiilor palinologice, paleopedologice sau chimice. Îndeosebi pentru perioada paleoliticului, ele participă activ la revizuirea cronologiei sau descrierea climatului. Cauzele climatice fuseseră invocate şi înainte pentru explicarea oikumenei, a mutaţiilor de populaţie, sau a celor stilistice. Studiile privind paleoclimatul le reduc generalitatea. Oricum, hrănind materialismul explicativ pe interfaţa natură/cultură, ele vor conveni mai bine tradiţiei decât marxismului, interesat mai degrabă de explicaţia socio-economică internă. Altfel spus, pluridisciplinaritatea îi datorează mai mult lui Grahame Clark decât lui Engels.

În ansamblu, arheozoologia, palinologia, carpologia, pedologia, studiul macroresturilor vegetale, deşi opera unui număr mic de specialişti, vin să completeze informaţia istorică, orientând treptat atenţia către *particularul* sitului, şi nu către *generalul* culturii arheologice. Drumul unei "arheologii globale", sintagmă sinonimă unei "istorii totale", era deschis. Chiar dacă destinul aceste globalizări avea să eşueze, iniţial, foarte departe de intenţiile specialiştilor în disciplinele anexe - iar arheozoologia ne-a oferit cel mai potrivit exemplu -, progresele interdisciplinarităţii vor intra, după 1990, într-un alt capitol.

IV.4.3.3. Explorări în arheometrie

Interesului pentru recuperarea unui set mai generos de informaţie arheologică i se vor adăuga unele încercări de studiere intensivă a documentaţiei specifice, şi ne referim cu deosebire la *arheometrie.*

Arheometria este o direcţie ştiinţifică caracteristică entuziasmului scientist care domnea în sânul arheologiei preistorice în anii '70. Ea ascundea, în substrat, încrederea în datele ştiinţelor "tari" (*hard sciences*) şi în formalizarea matematică, pe care ştiinţele sociale începeau să o deprindă. Arheologii, tot mai conştienţi de empirismul funciar al teoriilor lor, vedeau în aceste instrumente matematice o alternativă dintre cele mai solide pentru validarea ştiinţifică a interpretărilor lor. Într-adevăr, în Occident, matematizarea studiului şi tot mai elaboratele metode fizice, devin adevărate născătoare de certitudini, câştigând constant competiţia în raport cu metodele clasice.[732]

Şi în arheologia preistorică din România vor apărea, începând cu anii '80,[733] demersuri care încearcă prelucrarea informatică a datelor arheologice, cu deosebire la iniţiativa colectivului de cercetare al Universităţii din Cluj.[734] Sursele intelectuale ale curentului arheometric clujean pot fi identificate fără dificultate: prin mediere central-europeană, ele constituie ecoul "noii arheologii" în varianta sa britanică şi sunt, deci, europene. Este important să subliniem acest filon, pentru că sistemismul direcţiei britanice nu se baza atât pe neo-evoluţionism, sau pe funcţionalismul clasic, ci pe tezele funcţionalismului ecologic al lui Grahame Clark şi pe ideile "noii geografii" a

[732] J. Clottes, *loc. cit.*, p. 232.

[733] Reacţiile româneşti la inovaţiile propuse de arheologia europeană şi americană a anilor '70, cu deosebire în ceea ce priveşte uzul formalizărilor matematice, deşi foarte rare, nu lipsesc cu desăvârşire (vezi L. Roşu, C. Peebles, S. Kus, Revoluţia tehnico-ştiinţifică şi arheologia, în *Revista Muzeelor*, 10, 1997, p. 39-45). În 1970, s-a organizat chiar, la Mamaia, un colocviu anglo-român intitulat *Matematica în ştiinţele arheologice şi istorice.*

[734] O imagine asupra noului demers este oferită de: M. Frenţiu, Gh. Lazarovici, Metode de clasificare automată în arheologie, în *AMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 909-918; idem, Methods for automated classification use in archaeology, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *First Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, Bucureşti, 1988, p. 131-146; Z. Kalmar, A. Corbu, Data processing of archaeological materials from the Vinča and Banat culture, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 93-109; M. Frenţiu, Gh. Lazarovici, Seriation and relative chronology of archaeological complexes from Gornea, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 65-85; D. Dumitrescu, Gh. Lazarovici, Fuzzy divisive clustering in archaeology, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 87-91.

şcolii de la Cambridge, prezente în opera lui David Clarke. Din acest motiv, interpretarea culturii ca sistem,[735] preluată odată cu noile tehnici analitice, diferă într-o oarecare măsură de sistemismul radical al versiunii americane: printre altele, varianta britanică acceptă pe scară mai largă migraţiile şi difuziunile[736] - aspect foarte important şi care explică simpatia specialiştilor români pentru aceast ultim model de cercetare.

Ofensiva arheometriei clujene explora domeniul nou al *sistematizării* limbajului arheologic, prin realizarea unor baze de date, a unor tabele tipologice standardizate şi a unui sistem de analiză statistică, utilizabil preponderent în cazul materialului ceramic. În contextul unei tradiţii de cercetare esenţial empiriste, propunerile erau novatoare şi îndrăzneţe. Ca orice efort de sistematizare însă, şi cel arheometric se va face vinovat de simplificări ale diversităţii prezente în informaţia arheologică, pierdere justificată doar în cadrul unui proiect de cunoaştere coerent. Cum nu avem competenţa de a analiza în detaliu tehnicile de seriere informatică, ne vom opri atenţia doar asupra modului în care acestea răspund unui nou proiect de cunoaştere efectiv, la nivelul teoriei de rang înalt. Or, aici renovarea ne apare mult mai moderată.

Cea mai importantă inadvertenţă se plasează între orientarea declarat ecologică (care amestecă citaţii din autori foarte diferiţi ca orientare teoretică: Engels, Braudel, Clarke şi Toynbee)[737] şi modul *real* de tratare şi interpretare a documentaţiei arheologice, fundamental devotat sistematizării *semnăturilor stilistice* ceramice în lectură cultural-istorică. Nu poate fi vorba, deci, de o orientare economistă consecventă, ci de o juxtapunere artificială şi declarativă a sistemismului *New Archaeology*.

Nu lipsesc şi alte serioase inconsecvenţe: concluziile atinse pe bazele analizei multifactoriale a materialului ceramic sunt deseori fie tautologice, fie nu sunt, pur şi simplu, rezultate în urma prelucrării informatice a materialului ceramic. Ca să oferim doar un exemplu, în analiza ceramicii de la Parţa, concluziile însumate erau fie deja prefigurate de observaţiile empirice realizate cu prilejul săpăturii (existenţa a trei nivele arheologice diferite), fie sunt pur calitative şi nu decurg din analiza informatică (cum ar fi "bogăţia suficientă" a primului nivel, sau integrarea "construcţiei" între activităţile economice ale comunităţii, pe motivul creşterii procentului de ceramică intermediară şi grosieră şi micşorarea celui de ceramică fină!). Tot astfel, credem că nu pe baza analizei ceramicii s-a ajuns la constatarea că ultimul nivel al aşezării este cel mai bogat, deşi el

---

735 Fără să putem, însă, invoca, o înţelegere deplină a propunerilor sistemice, după cum decurge din eclectica enumerare de mai jos, prin care Z. Kalmar avea să precizeze, mai târziu, nu fără o urmă de patriotism local, că "...arheologia *transilvăneană* s-a integrat în curentul ştiinţific european, care se afla sub semnul încercărilor de definire a sistemelor sociale şi a structurilor din cadrul acestora, cu tot ce implică acest fapt: - legi particulare; - legi generale; - dependenţă şi indepedenţă în cadrul sistemelor; - stabilirea legăturilor (directă, indirectă, slabă sau puternică) dintre structuri (subsisteme) şi mai ales dintre sisteme;- natura influenţelor reciproce (între sisteme şi subsisteme). Caracterul şi natura sistemului (a comunităţii în cazul nostru) sunt determinate de «baza geografică»... pe care s-au implantat suprastructurile vieţii economice şi cultural-spirituale, de aici decurgând necesitatea cercetărilor multidisciplinare pentru studierea subsistemelor în scopul refacerii tabloului general al civilizaţiei (antropologia culturală)." (s.n.) (Z. Kalmar, *op. cit.*, p. 6).

736 J. Chapman, H. Hamerow, *loc. cit.*, p. 3-4.

737 Z. Kalmar, *op. cit.*, p. 6.

cuprinde o mare cantitate de ceramică fină (47,5%): o arhitectură complexă, clădirile de tip sanctuar, bogăţia de material arheologic reprezentau deja criterii suficiente.[738]

Pe de altă parte, arheometria românească a considerat prematur drept rezolvate problemele de eşantionaj *in situ*: în nici unul dintre studiile citate nu se precizează limpede criteriile stratigrafice care au decis integrarea anumitor forme în baza de date. Suntem nevoiţi să credem că ele au fost reprezentate de diferenţierile empirice pe nivele şi complexe, subdiviziuni macroscopic sesizate cu prilejul săpăturii, fapt care ar explica circularitatea generală a concluziilor.

Ca să conchidem, în ciuda meritelor sale, arheometria a aaccentuat disjuncţia dintre teorie şi metodă, prin interesul crescut acordat exclusiv studierii morfologiei formale a artefactelor şi prin slaba atenţie acordată *coerenţei* teoretice a demersului său. Această atitudine explică de ce, în ciuda unei declarate viziuni sistemice şi ecologice, rezultatele se încadrează fidel paradigmei cultural-istorice şi gravitează, din punctul nostru de vedere, în jurul nivelului inferior de generalizare teoretică, cel metodologic.

IV.4.4. Marx sau Durkheim ? Arta şi religia în preistorie

Aşa cum am notat, după 1965, în privinţa relaţiilor dintre diversele faciesuri şi culturi dezbaterile sunt vii, volumul de informaţie creşte exponenţial, iar precizia taxonomiei sporeşte. În acelaşi timp, are loc o îndepărtare vădită de comandamentele materialismului-dialectic, în favoarea unor interpretări aplicate, fondate pe observaţiile directe asupra materialului şi contextelor arheologice.

Două domenii culturale par a se eschiva de la această tendinţă: comportamentul simbolic, adică arta şi dimensiunea frecvent asociată ei, religia. Aşa cum sporul de informaţie nu afectează modul de înţelegere a artei preistorice, nici epurarea elementelor materialist-dialectice nu pare a condiţiona semnificativ interpretarea religiei preistorice. Timp de decenii, tratarea acesteia din urmă rămâne *fundamental materialistă*, şi nimic nu este mai tentant decât a pune această tendinţă interpretativă pe seama marxismului. Însă, aşa cum am constatat deja, înţelegerea vieţii şi gândirii omului preistoric nu apare deloc printre priorităţile tot mai descriptivistei arheologii preistorice româneşti, iar dacă, în majoritatea sferelor culturale, supoziţiile materialiste sunt dominante, ele nu au neapărat legătură cu materialismul-dialectic, ci se alimentează din sânul unei înţelegeri condescendente a gesturilor omului preistoric. Modul de tratare a artei şi a religiei va întări această concluzie.

Pentru argumentarea acestui fenomen, am ales opiniile aceluiaşi reputat preistorician, Vl. Dumitrescu, în primul rând pentru că acest autor acordă o atenţie specială, materializată în monografii, acestui subiect, prin urmare viziunea sa este cea mai completă; pe de altă parte, poziţia sa prestigioasă în cadrul cercetării neoliticului ne asigură că analizăm o opinie larg răspândită. De altfel, la această concluzie ne-a condus şi periplul nostru printre alte studii dedicate acestei probleme.

Vom începe prin a căuta să vedem, în primul rând, cum este izolat comportamentul artistic de ansamblul vieţii preistorice.

---

[738] Idem, A. Corbu, Data processing of archaeological materials from the Vinča and Banat culture, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 101.

IV.4.4.1. Arta începe acolo unde sfârşeşte utilitatea. Artizanatul preistoric

Într-adevăr, arta este *izolată* de contextul său cultural printr-un decupaj conceptual aprioric. În primul rând, ea nu este *îndemânare*: "... oricît de perfecte ca formă pot fi unele dintre uneltele omului paleolitic, ca şi acelea din perioada de trecere spre epoca neolitică, oricât de migăloase retuşele care fac uneori din aceste unelte adevărate minuni de *îndemînare* şi oricîtă dorinţă am avea să descifrăm în ele ceva din trăsăturile care dau dreptul oricărei realizări omeneşti să fie înscrisă printre operele de artă, strădania noastră în această direcţie ar rămâne zadarnică: aceste unelte sunt rezultatul unui *meşteşug* perfect şi nu reflectă nimic altceva decât tocmai acest meşteşug, grija pentru desăvîrşirea realizării, în vederea adaptării cât mai depline a uneltei la rostul ei, sporindu-i în felul acesta eficacitatea, fără însă a constitui o manifestare artistică a oamenilor paleolitici."[739](s.a.)

Mai mult, depăşind îndemânarea şi meşteşugul, *arta nu poate avea o menire utilitară*: "... ni se pare limpede că arta nu a apărut şi nu s-a manifestat decât atunci când omul a putut depăşi utilitarul, fie cu totul în afara acestuia, fie îmbogăţindu-l cu acele cîteva trăsături cât de sumare şi chiar de rudimentare care indică tocmai această depăşire în mintea meşterului şi în posibilităţile lui de realizare."[740]

Aceste prime premise explică de la bun început maniera preferenţială în care este tratată ceramica, în ansamblul arheologiei priestorice româneşti: "...vom lăsa la o parte problemele legate exclusiv de *tehnica olăriei*, ele fiind *expresia meşteşugului* acestei geniale invenţii a omului, *fără să oglindească în vreun fel prin ea însăşi nimic din preocupările omului care depăşeau utilitarul*." (s.n.)[741] În schimb, forma, linia siluetei şi ornamentarea depăşesc curând utilitarul şi "nu mai decurg în chip necesar - şi exclusiv - din destinaţia lor."[742] Urmând în continuare raţionamentul, înţelegem de ce arta circumscrie numai acele "realizări care denotă şi o altă preocupare decît aceea pentru utilitar; preocupare care de multe ori a stat în directă legătură cu gîndirea magico-religioasă şi mitică şi deci cu practicile de magie, iar mai tîrziu cu credinţele, riturile şi ritualurile religioase, - sau dimpotrivă a izvorît *ulterior* din dorinţa împodobirii unora dintre obiectele legate de viaţa de toate zilele, prilejuind astfel *pentru prima dată* realizarea unor opere de artă" [743] (s.n.).

Reiese limpede că, în paleolitic, arta rupestră nu este *artă* în sine, nici din punctul de vedere al creatorilor ei, nici din cel al preistoricienilor: pentru a fi investite cu acest statut, gesturile omului paleolitic trebuiau să posede un caracter gratuit. Nu era, desigur, cazul picturilor rupestre, condiţionate în prea mare măsură de un alt domeniu al vieţii "primitive", religia, a cărei presiune, se pare, *împiedica* simţul estetic să se manifeste plenar. Ce-i drept, "nu se poate presupune că nici unul dintre aceşti artişti n-au depăşit *atmosfera magică din care au realizat aceste opere* şi pe care au transmis-o semenilor lor prin aceste realizări şi n-au avut un *început vag* şi apoi tot mai intens şi mai conştient de emoţie artistică", şi "în ceea ce ne priveşte, înclinăm să credem că încă din

---

[739] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, ed. a I-a, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968, p. 6.
[740] *Ibidem*.
[741] *Ibidem*, p. 11.
[742] *Ibidem*.
[743] *Ibidem*, p. 6.

epoca paleolitică a trebui să existe un moment când meşterul paleolitic, terminând de pictat una sau alta din excepţionalele scene animaliere ale vestitelor fresce de pe pereţii peşterilor franco-cantabrice şi privindu-şi opera la lumina torţelor, îşi va fi dat seama că ceea ce realizase, *nu numai că îndeplinea scopul urmărit, dar îl şi depăşea, producîndu-i o trăire estetică.*" (s.n.).[744] Aşadar, mânat de un ambiguu instinct creativ, dar mai ales presat de funcţiile pragmatice cărora pictura rupestră le răspundea, omul paleolitic era nevoit să aştepte contemplarea rezultatelor pentru a constata că magia vânătorească şi virtuţile estetice sunt compatibile şi pentru a simţi un nedesluşit tremur estetic.

În timp ce un sofism dintre cele mai vulnerabile - rolul presupus inhibitoriu pentru artă al credinţelor religioase - elimină arta rupestră din sfera adevăratei arte, un compromis evoluţionist lasă, totuşi, artei paleolitice meritul unui "început vag". Cum am putea explica această reţinere faţă de arta paleolitică? Reamintim aici premisa care a împiedicat timp de decenii, în Occident, definirea unei arte rupestre de vârstă paleolitică, dar a permis, în acelaşi timp, acceptarea promptă a artei mobiliere: pictura, artă superioară sculpturii, solicită abstractizare, reflecţie, meşteşug; era greu de crezut că omul paleolitic stăpânea toate aceste virtuţi. În schimb, artizanatul obiectelor utilitare, replică preistorică a "artei negre" - tot mai la modă în Europa de la finele veacului al XIX-lea -, se încadra fidel prejudecăţilor burgheze cu privire la conţinutul şi semnificaţia *arte primitive*.[745] Prin urmare, pe cât de rezonabilă părea realitatea artei mobiliere, pe atât de sfruntată apărea pretenţia la viaţă a unei picturi de vârstă paleolitică. Desigur, la data redactării tezei lui Vl. Dumitrescu, această credinţă era, cel puţin formal, de multă vreme depăşită. Nu însă şi reflexele intelectualităţii burgheze, a cărei aplecare către artă - înţeleasă ca manifestare caracteristică spiritului uman - şi, respectiv, scepticismul cu privire la religie - nu rareori privită ca o rătăcire a aceluiaşi spirit - reprezintă coordonate statutare. Cât de închegată şi activă era această viziune filozofică ne convinge restul argumentaţiei lui Vl. Dumitrescu.

Un indiciu al acestei poziţii metafizice îl oferă teza conform căreia, începând cu neoliticul - prima epocă a civilizaţiei -, definirea artei ca atare *se poate dispensa de o încărcătură simbolică*:[746] "În privinţa motivelor ornamentale ale ceramicii, trebuie spus de la început că, în această epocă, ele sunt aproape exclusiv de esenţă geometrică şi spiralică, fiind foarte probabil că, la *început, cel puţin unele dintre motivele geometrice vor fi avut o semnificaţie simbolică*; tot astfel, spirala şi numeroasele ei variante şi combinaţii vor fi reprezentat, probabil, un anumit simbol. Din păcate, în lipsa oricărei informaţii directe, nu avem posibilitatea să ştim ce anume vor fi simbolizat diferitele motive... Numai

---

744 *Ibidem*, p. 7.

745 O. Moro-Abadía, M.R. González-Morales, L'art bourgeois de la fin du XIXe siècle face à l'art mobilier Paléolithique, în *L'Anthropologie*, 107, 2003, p. 455-470.

746 "S-a stăruit de către unii cercetători în încercarea de atribui începuturilor ornamentării ceramicii un rol magic, interpretându-se diferitele motive drept simboluri şi presupunîndu-li-se astfel un sens magic şi un scop care nu şi-ar avea punctul de plecare doar în simpla dorinţă de împodobire a suprafeţelor vaselor, pentru a frînge astfel, monotonia suprafeţelor uniforme şi a da piesei respective o înfăţişare mult mai plăcută. Este probabil că în unele cazuri se poate atribui unora dintre motivele pe care le-am putea numi primare, acest rol de simboluri, conferind astfel decorului ceramicii un rost şi o semnificaţie de ordin magico-religios, magia fiind un factor cotidian al vieţii spirituale a comunităţilor preistorice; dar această explicaţie nu poate fi valabilă nici pentru toate motivele, nici pentru toate timpurile şi culturile străvechi."(Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 12).

despre liniile ondulate paralele se poate bănui că ele vor fi reprezenta apa, căci aceasta era semnificaţia lor în scrierea pictografică din Mesopotamia… Desigur, dacă numai un mic procent de vase ar fi decorate, s-ar putea presupune că acestea vor fi avut un anumit rol, legat de anumite practici magico-religioase sau de altă natură, şi atunci ornamentarea ar fi avut şi ea legătură cu aceste practici". (s.n.) Dar, cum "procentul vaselor decorate este, în cele mai multe culturi, foarte mare - iar, în ceramica altora, toate vasele ce nu intră în categoria aşa-zisă de bucătărie, sunt decorate -, este evident că această interpretare nu poate fi socotită valabilă pentru totalitatea recipientelor decorate".[747] Lăsând deoparte tautologia frapantă din încheiere - vasele "de bucătărie" sunt definite astfel tocmai pentru că nu sunt decorate! -, este limpede că "inflaţia" decorului exclude simbolul.

Consonantă evacuării simbolismului - şi la fel de semnificativă pentru modul de înţelegere a artei preistorice - este ideea *manierismului*: "Este în schimb sigur că această valoare de simboluri s-a pierdut curând, chiar în cursul epocii neolitice şi, în felul acesta, *diferitele motive au dobîndit un rol pur decorativ. S-ar putea spune deci că arta decorativă a ceramicii a devenit o «artă pentru artă», ornamentarea fiind realizată exclusiv pentru a înfrumuseţa olăria respectivă în tehnica sau tehnicile diferitelor culturi.*"(s.n.)[748] Dacă rămâne surprinzătoare postularea manierismului[749] unor reprezentări simbolice a căror semnificaţie a rămas *necunoscută*, analogiile istorice care au dus la definirea acestui "academism" preistoric sunt imediat lizibile: ele provin din tradiţionala imagine a societăţilor preistorice ca echivalent al comunităţilor patriarhale din timpurile istorice. Reamintind că acest manierism - o gradată pierdere a încărcăturii simbolice - a mai fost definit în cazul ceramicii neolitice,[750] nu putem să nu corelăm această teză cu premisa evoluţiei organice, biologice a culturilor, manifestă în diviziunea lor tripartită: apariţie (migraţie), dezvoltare (stabilizare), regres (degenerescenţă).

În fapt, asimilarea artei neolitice cu cea populară este explicită şi plină de semnificaţie: "… *această situaţie corespunde cu aceea din zilele noastre*, când meşterii olari nu mai cunosc decît rareori valoarea simbolică iniţială a motivelor folosite la decorarea olăriei contemporane, tot aşa cum femeile care împodobesc atât de minunat piesele costumelor populare cu diferite motive populare nu mai cunosc semnificaţia iniţială a acestora"[751](s.n.).

---

[747] Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte...*, p. 43.

[748] *Ibidem.*

[749] Dacă nu poate fi contestată realitatea fenomenelor manieristice, postularea lor în preistorie nu beneficiază de o solidă bază empirică: modificările structurale ale decorului ceramic puteau să fie bine ancorate într-un bricolaj simbolic foarte clar pentru artizani şi pentru comunitatea lor. El poate fi legat de un fenomen frecvent întâlnit în istorie, cel de ataşare demonstrativă faţă de propriile norme estetice, sub presiunea socială şi simbolică exercitată de grupuri culturale străine, sau de anumite segmente sociale interne. Nu ar fi, de fapt, decât manifestarea unui modest fapt de viaţă: „Culturile par a încerca împreună să se distingă unele de altele" (M. Izard, în P. Bonte, M. Izard (coord.), *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 186). Or, un atare fenomen social cu greu poate fi cuantificat arheologic fără o înţelegere bogată a contextului. Tot el ne arată că existenţa unor relaţii între culturi nu se manifestă arheologic doar prin importul unor forme, ci şi prin refuzul lui.

[750] I. Paul, *Cultura Petreşti*, Ed. Museion, Bucureşti, 1992, p. 94. Menţionăm că lucrarea citată a fost redactată mult înaintea publicării, deci, din punctul nostru de vedere, ea se încadrează perioadei analizate aici.

[751] Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 43.

În cele din urmă, după o sofistică defrişare, *arta pură* - deosebită de "îndemânare", lipsită de scopuri utilitare şi purificată de sensuri simbolice - nu rezumă cu adevărat decât *decorul ceramic*. Ea devine "acel ceva" adiţional necesităţii, un joc al "inutilităţii", cu finalitate decorativă şi pur estetică. Această teză, de altfel foarte răspândită în arheologia românească, argumenta şi valida potenţialul stilistic deosebit cu care era investită ceramica, şi care deja făcuse din ea "elementul cel mai caracteristic" tradiţiilor preistorice. Pentru a putea trasa în siguranţă provinciile sale culturale, preistoricianul trebuia să renunţe deliberat la diversitatea de sens şi de comportament pe care o presupune arta: ca întreg spectrul de categorii tipologice să rămână intact, el nu avea nevoie să compare comunităţi, ci adevărate "şcoli" artistice preistorice.

IV.4.4.2. Arta şi religia: proiecţii ale societăţii

În urma distilării teoretice suferite de artă, se înţelege că relaţia dintre artă şi religie - iniţial foarte strânsă, cel puţin până când maturizarea culturală, produsă în neolitic, va reuşi să confere artei semnificaţia artizanal-decorativă a artei populare - se frânge, pentru a ocupa domenii aparte ale spiritului. Spre deosebire de religie, care, sub forma superstiţiilor şi magiei, reprezenta un bun comun al istoriei umane încă din neguroasele timpuri paleolitice, arta reprezintă simptomul unei conceptualizări *superioare* a realităţii şi al achiziţiei unor virtuţi culturale inaccesibile de la bun început speţei umane.

Spre deosebire de larg accesibila superstiţie, arta este doar *în negativ* condiţionată de circumstanţele economice. Mai mult, ea solicită, în primul rând, eliberarea de sub tirania unei economii instabile: "În contrast cu arta rupestră naturalistă a paleoliticului târziu din vestul Europei, arta neoliticului prezintă un caracter decorativ geometric accentuat. *Deosebirea aceasta reflectă tocmai schimbarea modului de viaţă.* În vreme ce oamenii paleoliticului cutreierau ţinuturi întinse, urmărind animalele sălbatice pe care le vânau şi astfel nu depindeau în agonisirea hranei decât într-o mică măsură de variaţiile sezoniere ale climei, oamenii din neolitic - deveniţi cultivatori primitivi de plante şi crescători de animale şi obţinându-şi hrana în special din aceste îndeletniciri, *încep să fie preocupaţi de fertilitatea pământului şi de înmulţirea animalelor*, cu alte cuvinte de perpetuarea vieţii, *fenomen complex şi obscur pentru ei. În lupta cu această necunoscută ce trebuie dominată*, are loc un dublu proces: pe de o parte *personificarea acestei forţe* pentru a găsi o modalitate de «comunicare» cu ea, pe de alta *conceptualizarea gândirii şi posibilitatea de a abstractiza.* Arta neolitică, cu preferinţa ei manifestă pentru schematic-geometric, este reflectarea acestei posibilităţi a omului de a «abstrage» din realitate, de a figura realitatea în scheme şi de a reprezenta concepte şi simboluri grafice"[752](s.n.). Aşadar, abstractizarea de care avea nevoie comportamentul

---

[752] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 11-12. Din acest motiv, "arta străveche din România îşi începe primul capitol într-o epocă mult mai tîrzie, ale cărei zori sunt căutate de de specialişti în mileniul VI î.e.n., când viaţa omului nu mai depindea de nesfîrşitele peregrinări pentru căutarea vînatului şi culegerea hranei."(*ibidem*, p. 7). În consecinţă, odată cu adoptarea statutului de producător al hranei, omul neolitic are prilejul să-şi manifeste aceste virtuţi artistice. Este cel puţin nefirească această explicaţie, date fiind bogatele dovezi de artă paleolitică prezente în Europa, cel puţin, unde viaţa omului continua să depindă de „nesfârşitele peregrinări". În paranteză fie spus, viaţa mobilă a omului paleolitic depindea în mult mai mare măsură de variaţiile sezoniere ale climei, decât modul de viaţă neolitic, care permitea cel puţin

artistic era în mod necesar superioară celei solicitate de universul religios: fobiile care generează religia erau accesibile oricui, arta nu.

Că, în sânul vieţii preistorice, itinerarul către o diviziune tot mai fermă - şi pe principii de superioritate - între artizanatul artistic şi comportamentul religios era deja schiţat o arată statuetele neolitice, a căror existenţă, răpită artizanatului, este definitiv asociată domeniului religios: "În cuprinsul tuturor culturilor neolitice au fost descoperite elemente *legate direct de suprastructura spirituală* a comunităţilor epocii. Dintre acestea, sculpturile - constituind un important capitol al artei comunei primitive în general şi al artei neoliticului în special - sunt deosebit de grăitoare, căci ele ridică cel puţin parţial vălul care ascunde diferitele aspecte ale gîndirii magico-religioase a oamenilor neolitici şi a conştiinţei lor sociale. [...] realizările ce se înscriu în acest important capitol al vieţii societăţilor primitive *nu au fost gîndite şi create ca opere de artă*. Legate de practici magico-religioase, *ele reflectă tocmai unele aspecte ale conştiinţei sociale a triburilor neolitice.*" (s.n.)[753]

Odată statuetele asimilate domeniului religios - şi chiar dacă apariţia acestor reprezentări nu este neapărat autogenă[754]-, condiţionarea lor economică şi socială liniară este în afara oricărei îndoieli: "... cultivarea plantelor, creşterea animalelor şi rolul primordial al femeii în procesul biologic al reproducerii vieţii şi în stabilirea descendenţei - care i-au asigurat şi o poziţie aparte în sînul comunităţilor primitive - au generat un cult al fecundităţii şi al fertilităţii, şi - ca un corolar firesc - unele practici magico-religioase, *expresie* a acestui cult".[755] În continuare, "pe măsură ce rolul bărbatului în viaţa societăţii va deveni precumpănitor, noua stare de lucruri *se va reflecta* şi în reprezentările magico-religioase; se va impune astfel şi conceptul forţei virile a

---

acumularea şi conservarea de resurse alimentare. Pe de altă parte, asocierea dintre turme, perpetuarea vieţii şi abstractizare este cel puţin îndrăzneaţă - şi materialmente falsă: arta paleoliticului cunoaşte numeroase forme de geometrizare a decorului, iar cea mezolitică cu atât mai mult, ca nu invocăm nenumăratele exemple etnografice de artă abstractă aparţinând populaţiilor de vânători-culegători. Cu toate acestea, teza reapare şi în privinţa artei de la începutul epocii bronzului: "Răstimpul celor cîteva secole din cursul mileniului III şi începutul mileniului II - care constituie perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului - cu profundele sale transformări sociale şi culturale prilejuite atât de progresul uneltelor de producţie şi a forţelor de producţie cît şi de impulsul dat de triburile noi venite dinspre răsărit -, nu a fost deloc propice dezvoltării artei. *Împrejurările tulburi şi noile condiţii de existenţă nu mai erau favorabile acestor arte*, care cereau nu numai îndemânare şi talent, ci şi mult răgaz şi multă meditaţie. Nomadismul noilor veniţi, transformările structurale, economice şi sociale, impuse sau grăbite de noile triburi *nu mai asigurau condiţiile necesare dezvoltării artei*" (s.n.). La rândul ei, organizarea patriarhală, conturată acum definitiv, va duce la dispariţia cultului fecundităţii şi fertilităţii, "izvorît din vechile orânduiri sociale şi legat de ele... Rarele sculpturi din perioada de tranziţie sunt numai palide reminiscenţe redate cu mijloace modeste, semnificaţia lor însăşi fiind diferită"(*ibidem*, p. 86).

753 *Ibidem*, p. 51.

754 „În ceea ce ne priveşte, nu credem totuşi că reflectarea în forme plastice a conceptului magico-religios al fertilităţii şi fecundităţii s-at fi petrecut spontan în cuprinsul diferitelor regiuni şi culturi neolitice ale lumii vechi", acestea rămânând "dependente din punctul de vedere al aportului cultural, în epoca neolitică, de Mediterana Orientală şi mai ales de Asia Anterioară"(*ibidem*, p. 51-52).

755 "Plecaţi din regiuni unde primele comunităţi agricole se înjghebaseră de multă vreme şi unde de milenii acestea îşi făuriseră în lut, după însuşi chipul lor, chipul divinităţii-mame dătătoare de viaţă, noii veniţi au adus cu ei, o dată cu cultul fecundităţii şi al fertilităţii, cel puţin primele încercări de reprezentări sculpturale." (*ibidem*). Într-o ediţie secundă a acestei lucrări, ideea este încă şi mai explicită: "omul şi-a creat zeii după chipul şi asemănarea lui, şi nu invers, cum spun religiile." (Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, ed. a II-a, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 171).

creaţiei, transpus în plan plastic în statuete masculine antropomorfe, ca şi în forma taurului sau numai a coarnelor de taur."(s.n.) Cât priveşte modestia relativă a acestor reprezentări, ea îşi găseşte explicaţia nu atât în întârzierea organizării patriarhale, cât în faptul "bine ştiut" (de Childe, de exemplu), că "dintre formele suprastructurale, acelea legate de credinţe şi de superstiţii sunt întotdeauna mai tradiţionaliste şi urmează cu paşi destul de timizi transformările economico-sociale."[756]

Aşadar, chiar dacă domeniul spiritual se adaptează mai greu realităţilor - pe care se presupune că le reflectă! -, el este, oricum, rodul *pragmatismului*. De exemplu, pentru statuetele zoomorfe, "modelarea şi păstrarea lor în locuinţe... constituie un act de cult, cu ajutorul căruia se invoca şi (în concepţia primitivă) se obţinea ocrotirea şi înmulţirea animalelor domestice ale comunităţii gentilice."[757]

Elocvent, în contrast cu resursele de fantezie catalizate de "adevărata" artă, *realismul* plasticii neolitice este ferm statuat, apariţia unor reprezentări hibride a trăsăturilor umane şi animale fiind explicată astfel: "...chiar dacă uneori meşterii neolitici vor fi modelat intenţionat oameni cu capete de animale, cauza ar trebui căutată nu în înclinaţia de a se îndepărta de realitate, spre fantastic şi monstruos, ci în nevoia de a transpune în sculptură unele practici magice în care - întocmai ca în unele dansuri populare practicate până în zilele noastre - oamenii îşi vor fi pus pe cap măşti de animale." [758] Deşi nu înţelegem de ce astfel de măşti ar fi aprioric private de o semnificaţie legată de "fantastic şi monstruos", ne apare clară tendinţa de a înţelege morfologia statuetelor neolitice, în general, ca *reflecţie realistă a lumii materiale şi sociale din care provenea.*

Pentru a conchide, arta şi religia nu numai că *reflectă* lumea din care provin, dar sunt proiecţii materiale ale unor idei *generate* de platforma socio-economică. Însă modul în care oglindesc realităţile nu este deloc acelaşi: religia, creaţie speculativă ce *oglindea* realităţile economice şi sociale, se distinge de artă, oază a fanteziei şi nevoii de frumos care *transcende* şi chiar *sfidează* materialitatea existenţei. Pentru a nu împovăra omul preistoric cu un materialism prea greoi, preistoricianul îi oferă acestuia posibilitatea de a se manifesta liber şi exuberant în domeniul decorului ceramic. În acest câmp decorativ, arta devine o sublimă formă de manifestare a frumosului rustic, dar etern, o evadare de sub presiunea materială a existenţei. Acest principiu a permis ca producţia ceramică, caracterizată de o înaltă calitate "artistică", să fie atribuită artizanatului, în timp de statuetele - chiar şi cele antropomorfe, ceva mai îngrijit realizate -, să fie relaţionate direct domeniului religios, pentru care, în mod evident, arheologul nu avea nici o simpatie, declasându-l ca superstiţie. Din acelaşi motiv, o sinteză despre artă nu înglobează, în prezentarea plasticii neolitice, decât formele care fac obiectul unei investiţii "artistice".[759] Desigur, izolînd comportamentului artistic într-o lume a autenticităţii, gratuităţii şi arbitrarului, arheologul ajungea în situaţia

---

756 Idem, *Arta preistorică*... ed. I-a, p. 52-53.

757 Nu departe se află şi semnificaţia acordată statuetelor reprezentând animale sălbatice: ea era "legată de magia vînătorească, urmărindu-se succesul la vînătoare" (*ibidem*, p. 53).

758 *Ibidem*.

759 „Nu este de altfel lipsit de interes să precizăm că în timp ce *valoarea artistică* a multora dintre reprezentările în forme umane (statutete şi vase) este incontestabilă, sculpturile de animale şi vasele zoomorfe sunt în general mai puţin reuşite, aşa în chip firesc vom stărui mai puţin asupra lor."(s.n., *ibidem*).

paradoxală de a nu mai putea "interpreta" geneza, morfologia şi dinamica concretă a artei preistorice. Aşa apare amestecul de metafore evoluţioniste şi vagi condiţionări economice, care încearcă să disimuleze o definiţie prea îngustă a artei însăşi. În fond, arta nu trebuia "explicată", ci admirată.

Această admiraţie pentru artă, ca şi privirea sceptică aruncată religiei, ambele foarte moderne, explică întru-totul modul de tratare şi, implicit, semnificaţia acordată documentaţiei arheologice neolitice. Domeniu de exprimare nobil, arta preistorică se raportează la un ideal estetic veşnic, imuabil, cum devenise, prin activitatea lui Winckelmann, cel al antichităţii greco-romane, fapt care explică selectarea formelor "reuşite", ca şi studierea ceramicii, pe acelaşi principiu, al "valorii artistice".[760] În acest context, dezvoltarea unui astfel de domeniu figurativ are nevoie de stabilitate socio-economică. Orice formă de comportament artistic formal "inferior" se condamnă la părăsirea domeniului artei şi la intrarea în devălmăşia faptelor de cultură materială, între care se numără şi mărturiile vulgare ale "superstiţiei". Din acelaşi motiv, semnificaţia plasticii şi simbolistica ceramicii devine secundară, tratarea celor două serii de artefacte rămânând fidel supusă rigorilor istoriei artei, şi nu contextului simbolic din care proveneau.

Această selecţie para-anticaristă, realizată pe principiile virtuţilor estetice, nu este greu de înţeles.[761] Însă, ea nu poate rămâne lipsită de consecinţe în interpretarea vieţii preistorice, cea mai importantă fiind segmentarea expresiilor artistice preistorice pe baza sensibilităţii estetice moderne şi a categoriilor în care arheologii înţeleg să-şi organizeze documentaţia. Fapt cu atât mai grav cu cât, foarte probabil, acelaşi artizan preistoric realiza ceramica, modela statuetele şi-şi realiza uneltele.

Prejudecăţile estetice, care au facilitat tratarea artei separat de lumea contextuală din care proveneau,[762] privând-o de orice utilitate, ca şi de simbol, au fost

---

760 Punct de vedere încă şi mai explicit în ediţia a II-a a lucrării (1974): autorul nu a acordat atenţie decât acelor opere "ce depăşeşc meşteşugul şi rutina, aparţinînd cu adevărat domeniului mult mai pretenţios, deşi potenţial mai variat al artei" (idem, *Arta preistorică...* ed. a II-a, p. 6). Din nou, nici obiectele de podoabă nedecorate, nici ceramica comună nu fac obiectul unei investiţii decorative, deci nu intră în sfera tematică a lucrării.

761 Aprecierea de care se bucură ceramica culturii Cucuteni este semnificativă. Se uită frecvent că valorizarea deosebită a formelor şi a decorului cucutenian se datorează *disponibilităţii noastre culturale* de a le considera frumoase, echilibrate şi pline de gust. Chiar dacă acceptăm ideea că „frumosul" are baze antropologice şi îmbracă forme eterne, admiraţia goală pentru materializările sale din trecut asigură toate condiţiile pentru scoaterea din context a respectivelor *artefacte*. Căci trebuie să riscăm platitudinea şi să amintim că vasele cucuteniene sunt, arheologic, doar artefacte, al căror mesaj istoric nu poate fi înţeles corespunzător decât strict contextual.

762 Nu putem încadra altfel nici demersurile de factură structuralistă şi fără îndoială originale, propuse de A. Niţu (ex. Reconsiderarea Ariuşdului...; Consideraţii asupra stilurilor ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie. Categoriile dinamice ale decorului, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1983-1984, p. 27-68 etc.). Deşi îmbogăţesc ideea de „stil" ca idealtip, demersurile sale rămân fidele aceloraşi reguli ale istoriei artei, îmbogăţind prea puţin cunoaşterea relaţiei reale între categoriile de decor şi lumea simbolică pe care o reflectau. Desigur, caracterul izolat al abordării sale, în ansamblul literaturii arheologice, se justifică mai degrabă prin lipsa de familiaritate a conceptelor utilizate şi mai puţin pe critica pe care, pe bună dreptate, specialiştii o puteau aduce bazei sale documentare. Nu este mai puţin adevărat că rafinatul demers al lui A. Niţu se concentrează programatic asupra exploatării sistematice a unei unice categorii de informaţie, deci către etapa finală a demersului arheologic, studiul artefactelor. O mai bună contextualizare - deci o atitudine mai sceptică în raport cu categoriile stilistice deja definite - ar fi fost mai profitabilă.

suficiente pentru a elimina posibilitatea unei interpretări *marxiste* a artei. Într-adevăr, marxismul consecvent ar fi solicitat tuturor formelor de comportament artistic o utilitate socială: susţinerea ideologiei dominante. Această menire ar fi implicat o simbolistică sugestivă a decorului ceramic, de exemplu. În plus, acceptarea unor tensiuni sociale interne ar fi determinat cercetarea diferenţelor stilistice din *interiorul* siturilor. Or, fapt bine ştiut, sistematizarea motivelor decorative s-a realizat constant prin comparaţiile *dintre* situri şi prin delimitarea *fazelor* succesive de evoluţie stilistică.

Ceva mai dificilă, în ciuda aparenţelor, este izolarea elementelor marxiste în domeniul religios. În primă instanţă, plastica - în general exclusă, ne amintim, din câmpul artistic, dar asociată religiei - pare să întrunească toate condiţiile pentru o interpretare marxistă. Însă prejudecăţile care au configurat religia preistorică sunt încă şi mai adânci decât cele estetice, care au izolat "arta": ele provin din prelungita tradiţie modernă de înţelegere a domeniului sacru, transferat, într-o perspectivă evoluţionistă, către superstiţie şi utilitate.

Într-adevăr, imaginea generală a comportamentului religios, aşa cum a fost aceasta edificată de evoluţionism şi pozitivism,[763] s-a demonstrat extrem de tenace în arheologia preistorică - ca şi în etnologie - şi, în acest sens, marxismul nu a făcut decât să se hrănească dintr-o tradiţie sociologistă, explicit materializată de É. Durkheim. Pentru acest pionier al sociologiei, societatea era o realitate *sui-generis*, o realitate metafizică superioară, un organism care îl transcende pe individ. În această viziune, faptele sociale exercită o constrângere externă asupra individului şi au o existenţă proprie, independentă de manifestările individuale.[764] În acest cadru, nu numai că religia reprezintă o manifestare naturală a activităţii umane, dar fenomenul religios în sine poate fi definit prin observarea obiectivă a comportamentului social.[765] Religia devine un fenomen social integral, social prin *origine, conţinut şi finalitate*, o emanaţie a conştiinţei colective.[766] Or, modul pozitivist de tratare a religiilor preistorice se afla

---

[763] Începând cu perioada evoluţionistă, studiile etnologice au încercat permanent să definească o perioadă magică, anterioară unui stadiu propriu-zis religios (J. Ries, *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Iaşi, Polirom, 2000, p. 11-30). Cadrul pozitiv în care este perceput comportamentul religios îi va datora multe lui Auguste Comte, teoreticianul pozitivismului, iar Marx şi Freud vor încuraja acest mod de tratare a religiei: ea este fie o speculaţie metafizică, fie o nevroză de masă instituţionalizată (B. Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, Ed. Trei, Bucureşti, 2000, p. 10-16).

[764] É. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002, p. 35-48.

[765] Idem, *Formele elementare ale gândirii religioase*, Ed. Polirom, Iaşi, 1995, passim.

[766] "Cauza obiectivă, universală, eternă a experienţelor religioase o constituie societatea." Sacrul este o sferă de forţe create de societate şi suprapuse realului: "pentru Durkheim, zeii sunt popoarele reprezentate simbolic.".(J. Ries, *op. cit.*, p. 13-14). Tezele lui Durkheim vor fi continuate de Marcel Mauss şi Henri Hubert. "Pentru Hubert şi Mauss, ştiinţa socială a lămurit fenomenul religios, de vreme ce ne-a permis să-i vedem pe zei părăsind la vreme templele şi lăsând să intre acolo lucruri omeneşti, dar sociale: patria, proprietatea, munca şi persoana umană. Sacrul, idee-forţă în jurul căruia gravitează toate miturile şi toate riturile, stă în centrul oricărui fenomen religios. În el intră şi noţiunea de zeu" (*ibidem*, p. 17). Preluând o serie de postulate durkheimiene, şi L. Levi-Bruhl crede că modalităţile de a percepe realul sunt nişte reprezentări colective comune membrilor unui grup social. Feuerbach va merge şi mai departe: religia este o gândire umană proiectată *ad extra*, deci lumea zeilor şi a miturilor nu reprezintă decât autointerpretarea omului. Direcţia de analiză a religiei pe temeiuri sociale îşi va prelungi terminaţiile până în zilele noastre, cum stă dovadă, de exemplu, opera lui R. Girard.

deja la dispoziţia practicienilor români,[767] iar materialismul-dialectic nu reprezenta decât un caz particular în raport cu tradiţia sociologistă şi materialistă concretizată de Durkheim. De altfel, el nu este prezent decât prin elemente de limbaj (cum ar fi menţionarea "suprastructurii") şi prin accentuarea cauzalităţii economice.[768] *Feed-back*-ul pe care suprastructura îl transmitea infrastructurii nu este nici măcar amintit, iar cauzalitatea este unidirecţională: religia *reflectă* obedient realităţile sociale, dar nu contribuie la afirmarea sau perpetuarea lor. Nici Marx, nici Durkheim n-ar fi găsit în acest model de înţelegere a religiei prea multe satisfacţii.

Chiar dacă materialismul se înstăpâneşte asupra teoriei de rang înalt - religiile preistoriei, abandonate în afara modelului antropogenetic creştin, fiind apoi pre-judecate de la tribuna înaltă a modernităţii -, şi în ciuda "condiţiilor de seră" asigurate de doctrina oficială, credem că această continuitate de interpretare nu este datorată doar autorităţii marxismului. Ca şi în cazul artei, înţelegerea religiei preistorice este condiţionată, la un nivel încă şi mai profund, de asimilarea comunităţilor preistorice cu cele rurale actuale: dacă arta coincide artizanatului popular, religia este un amestec de naivitate şi superstiţie cu scopuri practice şi, în general, omul preistoric nu este decât un ţăran simplu. Singurele sale creaţii demne de interesul arheologului sunt vasele, cu condiţia ca ele să fie frumos decorate.

Suntem din nou nevoiţi să constatăm că, în lipsa unor modele de comportament explicit inspirate etnografic, preistoricienii români au lăsat ca interpretările lor să fie preluate de simţul comun, iluzie eternă în spatele căreia tronează propriile lor predispoziţii şi experienţe culturale. Aşa se face că observaţiile lor cu privire la arta şi religia preistorică ne edifică mai degrabă asupra propriilor convingeri metafizice, decât asupra conţinutului de sens al religiei şi artei preistorice.

IV.5. EŞECUL MARXISMULUI

IV.5.1. Victoria tradiţiei

Încercând să evaluăm acţiunea paradigmei marxiste, aşa cum am expus-o în deschiderea acestui capitol, putem nota mari contraste între aceasta, teoria şi mai ales practica arheologiei preistorice din România celor cinci decenii de domnie ideologică a materialismului-dialectic. Deşi mulţi din constituenţii marxismului sunt prezenţi în deprinderile interpretative ale preistoricienilor români, ansamblul lor ezită să se manifeste.

---

[767] Cea mai elocventă dovadă rezidă în modul de interpretare a plasticii şi, deci, a religiei preistorice de către acelaşi Vl. Dumitrescu, în perioada interbelică. În cursurile sale susţinute, în anii '30, la Universitatea din Bucureşti, autorul considera că religia preistorică este rezultatul incapacităţii omului epocii de a controla natura şi de a înţelege moartea. Prin urmare, el atribuie toate intervenţiile neînţelese divinităţii. „Dar această divinitate, constatată în toate manifestările lumii înconjurătoare, *nu putea fi închipuită altfel decât în formă umană*, deci anthropomorfă. Dictonul grecesc care spune că «omul este măsura tuturor lucrurilor» exprimă un adevăr mult mai vechi şi desigur nu cu înţelesul egocentrist al supremaţiei şi superiorităţii omului, ci cu înţelesul mai larg *dar absolut exact* că nu putem concepe altceva decât ceea ce suntem obişnuiţi *să constatăm cu propriile simţuri* şi *prin prisma propriilor noastre însuşiri*. De aceea divinitatea a fost de cele mai multe ori concepută şi reprezentată anthropomorfic." (s.n., Vl. Dumitrescu, *Cursuri universitare...*, p. 130-131).

[768] De exemplu, E. Comşa crede că „Pe măsura dezvoltării economice a comunităţilor neolitice, se completa şi conţinutul ideologic al credinţelor privind fertilitatea. Ne gândim mai cu seamă la intensificarea cultivării plantelor şi respectiv la rodnicia pământului" (*op. cit.*, p. 147).

Astfel, *premisa omogenității pozitiviste între faptele culturale și cele naturale*, permanent prezentă în discursul arheologic, deși împărtășește un punct de vedere fundamental pentru marxism, are o origine mai veche, ce poate fi precis circumscrisă perioadei interbelice și climatului empirist. Ea nu apare, în nici un caz, ca urmare a preluării atitudinii marxiste, care nu face decât să-i certifice, încă o dată, fundamentul filozofic.

Atenția acordată inventarului arheologic atribuibil orizontului tehno-economic este superficială. Ea este vizibilă, în redactarea narațiunii, mai ales în primele decade postbelice, fără a modifica fondul interpretărilor cauzale, prin înlocuirea explicațiilor normative și difuzioniste cu stări conflictuale interne. Acest conformism politic nu detronează, în consecință, mijloacele tradiționale de inferare a cauzalității și de explicare a variabilității culturale. Hazardul mutațiilor de populație - ele însele rareori condiționate economic -, difuziunea și mutațiile stilistice arbitrare rămân explicațiile istorice preferate. Chiar și arheologia paleoliticului, ale cărei intepretări se bazează definitoriu pe un inventar arheologic predominant alcătuit din unelte și arme, conferă acestora aproape exclusiv o semnificație stilistică, și nu una funcțional-economică; în consecință, sunt importul ideilor tehnologice și bricolajul normelor moștenite cele care explică diversitatea faciesurilor.

Pe de altă parte, materialismul simplist, dar fundamental, al interpretărilor preistoricienilor este evident. El se datorează lipsei reale a unor alternative teoretice, în contextul în care arheologia preistorică din România a rămas, din considerente obiective sau subiective, în afara creuzetului de idei al arheologiei occidentale și, de ce nu, chiar al celei sovietice. Strict fundamentat empiric, el este, de altfel, în mai mare măsură unilinear decât cel propus de Marx, dar rămâne străin de funcționalismul coerent al "noii arheologii", ca și de marxismul consecvent al arheologiei sovietice. În majoritatea situațiilor, l-am putea numi, fără riscul de a greși, drept *utilitarism*: el explică *funcțional* anumite secvențe de comportament,[769] fără a reuși să integreze aceste comportamente practice celorlalte domenii ale vieții sociale, în ansamblul său privită ca inertă și conservatoare.

Un bun exemplu pentru tipul de materialism promovat în preistoria românească este oferit de comportamentul simbolic, privit generalizat ca o consecință pragmatică a nivelului de dezvoltare a economiei dominante. Doar rememorând populara opinie a lui Engels, conform căreia aceste superstiții sunt "nerozii epocale", se poate eventual sugera o legătură între această interpretare și cea marxistă. Păstrăm, însă, o rezervă: această simplificare a comportamentului simbolic-religios este de multă vreme un bun comun al europocentrismului antropologic creștin, tentat să privească formele de manifestare religioasă anterioare revelației creștine drept nebuloase concretizări ale fobiilor și, eventual, ale simțului practic al societăților cu statut economic nesigur. Nici în această direcție, deci, nu se poate vorbi cu certitudine de o filiație marxistă a ideilor, ci de o coincidență de fapt, legată de inconsistența teoretică a paradigmei cultural-istorice, întotdeauna tentată să aleagă interpretările sugerate de simțul comun.

---

[769] Mai precis, a decide fauna vânată pe seama tipului de proiectile utilizate și, eventual, a unui eșantion osteologic oarecare - inferență realizată frecvent - nu înseamnă a urmări organizarea socială a vânătorii, ponderea sa în alimentație și, eventual, consecințele sociale și simbolice ale acestei activități.

Cercetarea interiorului organizațional al culturii, puternic simptom al adoptării teoriei marxiste, rămâne accidentală și se mulțumește cu speculații calitative. Generozitatea (factice, financiară) cu care sunt colecționate noi date arheologice, mai ales în zorii noii epoci, a condus la concentrarea atenției către o interminabilă descriere și încadrare a martorilor stilistici, deci către problemele particulare ale culturilor studiate. Între acest demers idiografic și stadialismul marxist nu exista, practic, nici o posibilitate reală de comunicare. Pe de altă parte, colectarea unui set mai bogat de informații arheologice, dintre care unele privesc organizarea socială preistorică era, în fond, inevitabilă, din moment ce arheologia românească nu a rămas complet izolată de modelul său occidental, iar noile generații au încercat, fie și timid, să inoveze.

Lipsa de popularitate a demersurilor pluridisciplinare și integrarea mecanică a acestora în cadrul interpretărilor expune, însă, elocvent dezinteresul practic privind aspectele legate de viața oamenilor preistorici. În fapt, practicienii consideră că pot delimita intuitiv aspectele "conexe" tipologiiilor, cele ale economiei și organizării interne a societăților studiate. În consecință, se întâmplă frecvent ca, în generalizările lor speculative, să se strecoare termeni de origine marxistă - din lipsa unui lexic mai potrivit și, mai ales, a unui interes rezonabil față de aspectele economice și sociale ale preistoriei. Cât de încununată de succes rămâne metoda "intuitivă", o arată inaniția volumetrică și de conținut a capitolelor respective, simple anexe grăbite ale scrupuloaselor descrieri de artefacte. În aceste încheieri abundă regretele că "informația nu este suficientă" și frazele care încep cu "este de bănuit", "probabil" și, mai ales, prospectiv, "noi informații sunt necesare". Este neîndoielnic că aceste regrete ar fi fost cu greu împărtășite de o arheologie al cărei proiect de cercetare este marxist.

În ceea ce privește *modelele de dinamică a culturii*, vagile tendințe indigeniste din anii '50-'60 sunt net surclasate de difuzionism,[770] singurul model capabil să confere sens mutațiilor vizibile în cultura materială. Viziunea organicistă asupra culturii, în bună măsură responsabilă și de aspectele enumerate mai sus, obligă preistoricienii să găsească explicații la fel de apetent biologice. Acestea au marele avantaj că sintetizează rapid, în forme sublimate, fenomene complexe și demne de interes istoric, cum ar fi aculturația și migrațiile. Metaforele biologice, în ciuda potențialului lor sugestiv, nu țin cont, însă, de particularitatea circumstanțelor istorice. În orice caz, imaginea unor unități culturale eterogene, învățământ banal al unei experiențe istorice elementare, nu

---

770 Este interesant de subliniat că, din punctul de vedere al "modelor" arheologice, în Occident, difuzionismul a avut cel mai caracteristic destin: promovat de Childe, atacat de arheologia sistemică, revine în forță ca urmare a exagerărilor anterioare. Antidifuzionismul ajunsese, de altfel, la note ridicole: el multiplica "*les épi-ceci et les proto-cela*", (cf. J. Clottes, *op. cit.*, p. 237), prin postularea cu orice preț a evoluțiilor locale, sau a poligenismului diverselor tehnici și invenții. Această "pudoare a difuziunilor" a afectat mai puțin arheologia paleoliticului, datorită apelului său constant la comparații explicite cu comunitățile istorice de vânători-culegători, care se deplasează pe distanțe mari, în contrast cu stabilitatea crescută a populaților agricole. Tocmai lipsa de interes pentru aceste observații etnografice i-a determinat pe paleoliticienii români să fie mai degrabă tentați de "epi"-uri și "proto"-uri, explicate nu pe principii de adaptare, desigur, ci pe principii de continuitate (miraculoasă) a unor tradiții excesiv de conservatoare. La această orientare a participat, indirect, și climatul marxist, întotdeauna tentat să crediteze cauzalitatea internă în dauna celei difuzioniste. În contrast, amploarea atribuită difuzionismului în neolitic neolitic vădește izolarea față de modele adaptativ-ecologice occidentale și slaba dezvoltare a studiilor interdisciplinare. Astfel că, datorită izolării și preluării defazate a modelor teoretice, situația arheologiei preistorice din România pare a fi rămas *un negativ* al celei occidentale.

ocupă atenţia preistoricienilor, care aleg ca idealtip comunitatea preistorică perfect integrată, *în care* nu se întâmplă prea multe, ci *căreia* i se întâmplă ceva, cum ar fi, de exemplu, dispariţia. Pe scurt, explicaţiile acordă un credit preferenţial presiunii externe, din partea altor unităţi echivalente, sau, mult mai rar, celei ecologice.

Cât priveşte *asimilarea particularităţii culturale nivelului stadial supraordonat*, prin acel "covering-law" al lui Engels, nimic mai comod: contează prea puţin poziţia nominală pe care o ocupă o cultură arheologică într-un sistem foarte general şi, de ce nu, dispreţuit pentru simplitatea sa, câtă vreme această subordonare nu are nici un fel de efect asupra analizelor cronologice, stilistice, chorologice.

Ţinând cont de această *check-list* propusă de noi, suntem, credem noi, îndreptăţiţi să tragem câteva concluzii.

Asimilarea, în perioada postbelică, de către autoritatea politică, a unui cadru marxist, prea temerar pentru gustul pozitivismului de început de secol XX, nu a făcut, pentru preistorie, ca şi pentru ansamblul istoriografiei, decât să întărească încrederea în valabilitatea cunoaşterii empirice. Mai mult, marxismul filozofic, care ocupă doar formal teoria de rang înalt, depăşea cu mult interesele empirismului şi pozitivismului factologic al arheologiei româneşti interbelice, devotat nivelului inferior de generalizare teoretică.[771]

Prea general şi prea ambiţios pentru a fi operaţionalizat, cu deosebire în varianta sa oficială diluată, marxismul nu a condus deloc la o reevaluare serioasă a metodelor arheologilor. Principala provocare cărora au trebuit ei să le facă faţă a fost asigurarea unei variante de mijloc între premisele cultural-istorice şi modelul de dinamică istorică impus. Această variantă de compromis va fi descriptivismul, care va împiedica atât elaborarea teoriei cultural-istorice, cât şi a aplicarea materialismului-dialectic. Metodologic, conservarea deprinderilor tradiţionale a asigurat o securitate ideologică impecabilă. Tipologiile şi profilele stratigrafice nu pretindeau culoare politică, iar elaborarea concluziilor în termeni marxişti nu putea înşela profesioniştii cărora aceste texte le erau adresate.

Pe de altă parte, practicile de breaslă au participat activ la perpetuarea unui model de cercetare ştiinţifică, poate simplist teoretic, dar foarte temeinic instaurat în funcţia sa de paradigmă. Rigorile impuse de această "corectitudine politică" a arheologului faţă de colegi au contribuit sistematic la eludarea oricăror probleme fundamentale, cum ar fi valabilitatea postulatelor, în favoarea unei repetitive practici

---

771 Semnificativ, acelaşi fenomen de ierarhizare a interpretării pe niveluri teoretice este sesizat (şi criticat) de L. Klejn: „Il y avait donc, dans les anées '60, parmi les archéologues des pays socialistes un *système philosophico-métodologique de conduite* pour l'archéologie theorique (niveau supérieur) très bien développé et intégré. La recherche empirique, aves ses généralisations et ses *interprétations partielles* (niveau inferieur), avait atteint un développement considérable. Entre les deux, cependant, il n'y avait pas de *théorie archéologique générale ou centrale*, comparable à la théorie des stades (niveau intermédiare)" (s.a., *op. cit.*, p. 277). La rândul său, I. Hodder notează: „...perhaps because of is political context in Europe, Marxist archaeology had remained theoretically dogmatic rather than methodologically creative. In most, countries, at least until recently, methodological and epistemological issues in archaeology had simply not been raised in relations to Marxism. Here was a vacuum into which the methodologies of the New Archaeology could easily be sucked." (I. Hodder, Archaeological theory..., p. 15). Exact aceasta a fost, în opinia noastră, situaţia pluridisciplinarităţii şi a arheometriei clujene.

de rezolvare a problemelor de tip "puzzle". Acest aspect ne va reţine atenţia în continuare.

IV.5.2. O cauză profundă pentru eşecul marxismului: sociologia comunităţii disciplinare

În opinia noastră, eşecul învăţămintelor marxiste - ca de altfel şi cel, mult mai greu de impus preistoriei, al discursului naţionalist - se datorează structurii aparte a comunităţii disciplinare a preistoricienilor, edificiu deja fundat în momentul începerii ofensivei materialismului-dialectic. Dacă tăgăduiam, încă din introducere, influenţa directă a presiunilor politice asupra arheologiei preistorice - şi proporţia modestă în care au fost încorporate premisele marxiste o arată cu prisosinţă -, o făceam pentru că percepusem interpunerea, între ansamblul socio-politic şi mediul profesionist, a unei „zone de protecţie". Impresia imediată a fost aceea că arheologia preistorică, odată profesionalizată, s-a autonomizat şi s-a constituit într-un univers cu reguli proprii, nescrise, dar ferme.

Credem că am găsit şi o confirmare a acestei impresii în câteva remarci ale lui Pierre Bourdieu,[772] care vin aici să nuanţeze conceptul de paradigmă de cercetare pe care l-am amintit: „Cîmpurile de producţie culturală le propun acelora angajaţi în ele un *spaţiu al posibilelor* care tinde să le orienteze cercetarea definind universul problemelor, al referinţelor, al reperelor intelectuale (adesea constituite de nume de personaje-far), al ism-elor, pe scurt, un întreg sistem de coordonate ce trebuie avut în minte (ceea ce nu înseamnă în conştiinţă) pentru a face parte din joc... Acest spaţiu al posibilelor face ca producătorii unei epoci să fie în acelaşi timp bine determinaţi în spaţiu şi timp şi relativ autonomi în raport cu determinările directe ale mediului economic şi social".[773]

---

[772] P. Bourdieu, *Raţiuni practice. O teorie a acţiunii*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1999. Deşi adresate cu deosebire câmpului literar, multe din conceptele sociologului francez se pot aplica şi arheologiei, aflată, de altfel, în ipostaza sa productivă, nu foarte departe de literatură.

[773] *Ibidem*, p. 41. Astfel că „... ar trebui examinate presupoziţiile, toate extrem de naive, ale acestor imputări de paternitate spirituală conform cărora u n grup poate acţiona *direct* ca o cauză determinantă sau ca o cauză finală (funcţie) asupra producerii operei... De fapt, trebui să aplicăm modul de gândire relaţional la spaţiul social al producătorilor: microcosmosul social în care sunt produse operele culturale - câmp literar, câmp artistic, câmp ştiinţific etc. - este un spaţiu al relaţiilor obiective dintre poziţii... Tocmai în orizontul particular al acestor raporturi de forţă specifice se nasc strategiile producătorilor, formele de artă pe care aceştia le susţin, alianţele pe care le fac, şcolile pe care le fondează şi aceasta prin prisma intereselor specifice stabilite aici.

Determinările externe invocate de marxişti - de exemplu efectul crizelor economice, al transformărilor tehnice sau al revoluţiilor politice - nu se pot exercita decât prin intermediul transformărilor structurii de câmp care se produc. Câmpul exercită un efect de *refracţie* (precum o prismă): aşadar, numai cu condiţia cunoaşterii legilor specifice ale funcţionării sale (al său «coeficient de refracţie», adică *gradul de autonomie*) se pot înţelege schimbările..."(s.a.). (*ibidem*, p. 46-47).

„Este sigur că orientarea schimbării depinde de starea sistemului de posibilităţi... oferite de istorie şi care determină ceea ce este posibil şi imposibil de făcut sau gândit la un moment dat, într-un câmp determinat, nu-i însă mai puţin sigur că ea depinde şi de interesele (cel mai adesea complet «dezinteresate» în sensul economic al termenului) care orientează agenţii - în funcţie de poziţia lor la polul dominant sau la polul dominat al câmpului - spre posibilităţile cele mai sigure, cele mai stabile sau spre posibilităţile cele mai noi printre cele deja social constituite sau chiar spre posibilităţi ce trebuie create." Confruntările nu lipsesc, dar strategiile, luările de poziţie, chestiunile în legătură cu care se înfruntă „depind şi de starea

Astfel că fiecare producător cultural nu există decât în şi prin structura de constrângeri ale câmpului din care face parte. El este *situat* în câmp şi, chiar fără a încerca să se distingă, acceptă tacit constrângerile şi posibilităţile care i se prezintă ca atâtea „lucruri de făcut": el face parte din joc, joacă şi respectă regulile. În cele din urmă, „*ceea ce se petrece în câmp este mereu mai dependent de istoria specifică a câmpului* şi mereu mai dificil de dedus sau de prevăzut plecând de la cunoaşterea stării lumii sociale (situaţie economică, politică etc.) în momentul considerat. *Autonomia relativă a câmpului se realizează tot mai mult în opere care îşi datorează proprietăţile formale şi valoarea numai structurii, deci istoriei câmpului*..."(s.n.)[774]

Înţelegerea arheologiei preistorice ca un câmp de producţie culturală ne va ajuta să ne explicăm multe din atitudinile pe care le-au îmbrăţişat, la nivel profesional, practicienii români. Acesta este motivul pentru care ne vom opri din nou atenţia asupra unui moment al istoriei cercetării preistoriei din România, care s-a demonstrat, la rându-i, decisiv pentru întreaga evoluţie ulterioară a disciplinei: profesionalizarea. Reamintim că înţelegem prin profesionalizare apariţia unei comunităţi ştiinţifice cu un statut academic clar, unificată de un corpus de teorie, cu metode specifice şi cu obiective de cercetare explicite. Altfel spus, profesionalizarea presupune o comunitate unită de o paradigmă, conştientă de sine şi diferită de alte unităţi profesionale echivalente. Or, "o comunitate, odată instituită, îngrădeşte curiozitatea personală, organizează memoria publică şi impune în mod eroic certitudinea în favoarea incertitudinii."[775] Vom vedea cât adevăr ascunde această constatare pentru arheologia preistorică din România.

Am arătat că intelectualitatea României moderne a oscilat perpetuu între două idealuri culturale, cel german şi cel francez, fapt vizibil, de altfel, în instrucţia sa. Dacă, pe parcursul secolului al XIX-lea, instrucţia academică este dominată de universităţile franceze, începutul secolului XX întăreşte net influenţa culturală germană. Începând cu "etapa winkelmanniană", romantică, şi în continuare, prin Gr. Tocilescu, V. Pârvan, I. Andrieşescu, sau I. Nestor, şcoala germană de istorie veche devine sinonimul rigorii ştiinţifice şi al intransigenţei metodologice. Identitatea dintre obiectivele de cunoaştere ale preistoriei în Germania şi cele din România interbelică, alături de fascinaţia pentru metoda germană, vor conduce cercetarea preistorică românească nu numai la un fidel epigonat metodologic, ci şi la unul sociologic.

Emulii lui Vasile Pârvan îşi bazau competenţa pe experienţa căpătată prin lucrul direct cu materialele arheologice, pe deprinderea tehnicilor de săpătură şi a celor de seriere a artefactelor. În faţa masei tot mai mari de material - ce avea să crească peste decenii -, arheologul trebuia să fie, înainte de toate, un erudit al formelor tipologice. Experienţa practică devine o parte fundamentală a competenţei sale - şi ea nu poate fi suplinită decât parţial prin pregătirea teoretică. Or, o astfel de experienţă practică nu putea fi obţinută decât printr-o lungă ucenicie pe lîngă autorităţile deja recunoscute drept competente.

---

problematicii legitime, adică de spaţiul posibilelor moştenite din luptele anterioare care tinde să definească spaţiul luărilor de poziţie posibile şi să orienteze astfel căutarea soluţiilor şi, în consecinţă, evoluţia producţiei." (*ibidem*, p. 49).

774 *Ibidem*, p. 54-55.

775 M. Douglas, *op. cit.*, p. 143.

Însă cultul metodei va conduce rapid şi la cultul celor ce o stăpânesc.[776] Se creează astfel premisele unei relaţii speciale, cea dintre magistru şi ucenic, cu diferite trepte de iniţiere şi, mai ales, predispusă, prin contactul inevitabil direct dintre cei doi, la generarea unui adevărat "cult al personalităţii". Maeştrii empirismului se vor înconjura curând de noi ucenici, în mod firesc pasionaţi, în mod necesar fideli. Idealizarea înaintaşilor presupune auto-flatarea descendenţilor, iar arheologii înţeleg curând să se recomande prin prestigiul profesorilor lor. Se pun astfel bazele unei veneraţii faţă de trecut proprie unei categorii profesionale aflate mereu în umbra propriei istorii şi producându-şi în serie propriile sofisme de justificare: cu o descendenţă onorabilă, nobleţea disciplinei apare de la sine înţeleasă. Preistoricienii devin o aristocraţie intelectuală de stat, în care erudiţia, pasiunea şi, tot mai pregnant, conformismul, sunt garantele unei cariere strălucite. Cultul ierarhiei şi al autorităţilor, născut în cadrele unei discipline slab instituţionalizate, se va integra perfect deceniilor în care arheologia preistorică obţine un statut recunoscut şi validat prin fondarea unor instituţii specifice, iar etatizarea autoritară promovată de ideologia oficială, după 1950, asigura un încă şi mai solid eşafodaj ierarhiei moştenite.[777]

Într-o atmosferă generală fundamental ostilă inovaţiilor, noul sistem politic a fost nevoit, aşa cum am notat, să-i accepte pe liderii generaţiei interbelice, întrucât competenţa lor nu putea fi uşor dispensabilă. Nevoiţi să plătească un tribut variabil frazeologiei marxiste, şi nu scutiţi de persecuţii, aceştia îşi vor păstra, în general, poziţiile academice şi de cercetare şi, nu în ultimul rând, modelul de cercetare şi de evaluare a rezultatelor ei pe care îl deprinseseră din perioada anterioară.

Perioada comunistă a fost, astfel, responsabilă, direct şi indirect, de perpetuarea modelului ierarhic şi empirist anterior. Pe de o parte, prin sprijinirea centralizării şi etatismului, sistemul întăreşte autoritatea liderilor recunoscuţi, punând la dispoziţia acestora diverse pârghii de control al noilor generaţii, cum ar fi conducerea doctoratelor, ca şi o difuză presiune ideologică. Amplificând empirismul interbelic moştenit, noul regim creditează în continuare *experţii*, iar dificultatea crescută a accesului la bibliografia occidentală impune noilor generaţii un handicap greu de recuperat. Pe de altă parte, impunerea obligatorie a unei teorii greoaie - refuzată cu obstinaţie de tradiţionalismul arheologilor - a determinat, ca unică soluţie, refugiul în descriptivism. În consecinţă, arheologia preistorică îşi perpetuează misiunea "naţională", cea de ordonare a culturilor arheologice. Mult prea preocupaţi de aspectele aplicate ale cercetării, preistoricienii nu fac declaraţii privind obiectivele generale ale disciplinei, pentru că ele apar de la sine înţelese: recuperarea şi

[776] Dacă mica revolta metodologică a lui I. Nestor a fost efectivă, ea nu era decât superficială în ceea ce priveşte organizarea internă a comunităţii: Nestor îl recuză pe Pârvan pentru a-i uzurpa poziţia - deci pentru a-i semăna mai bine -, într-o perioadă în care opoziţia dintre generaţii este caracteristica dominantă a lumii intelectuale. Va fi însă, prima şi ultima revoltă de acest tip, timp de decenii, cu atât mai mult cu cât perioada ce va urma, riguros centralistă şi autoritaristă, nu va permite nici un fel de entropie.

[777] Sistemele sociale de tip dirijist sunt puternic bazate pe latura memoriei, pentru că, în cele de tip concurenţial, eliminările graduale conduc la reorganizări, adevărate „schimbări dinastice". În plus, „coerenţa şi complexitatea memoriei publice vor tinde să corespundă coerenţei şi complexităţii existente la nivel social" (*ibidem*, p. 113-114). Din acest motiv, istoriografia arheologiei este, în România, incrementalistă şi hagiografică şi, de ce nu, searbădă: „Societatea de tip concurenţial îşi sărbătoreşte eroii, *cea de tip ierarhic patriarhii*, iar sectele îşi sărbătoresc martirii." (s.n., *ibidem*, p. 114).

completarea trecutului național. Dacă preistoricienii evită declarațiile bombastice, este din cauză că misiunea lor ideologică, cea de vectori profesioniști ai intereselor de stat, moștenită odată cu profesionalizarea, era deja intimizată.

În calitate de clasă profesională integral educată și remunerată de stat, preistoricienii ocupă o poziție aparent clară în cadrul general al statului. Cu toate acestea, ambiguitatea statutului lor profesional - majoritatea beneficiind de o educație universitară istorică - împiedică *obiectivizarea* pregătirii lor. Ei rămân permanent o sub-categorie de istorici, autonomia lor disciplinară nereflectându-se într-o corespunzătoare diferențiere în programele de pregătire academică, ci în ucenicia prelungită: în continuare, arheolog este cel care s-a ocupat suficientă vreme cu arheologia. Convingerea generală este că arheologia nu se învață în școală și nu încape în manuale - și ea a fost suficientă, de exemplu, pentru a nu publica astfel de manuale. În consecință, vechiul sistem de instrucție empirică va evolua paralel oricărei educații universitare și se va manifesta, în continuare, ca ansamblu de reguli nescrise menite a perpetua ierarhia: autoritățile vor încerca și vor reuși să-și eternizeze metodele prin intermediul discipolilor.

Astfel că, în ciuda avansurilor pe care statul român le face pe calea modernității, arheologia preistorică rămâne tradiționalistă: fidelă trecutului său, ermetică prin limbajul specializat, sobră și elitistă.

Aminteam, la începutul demersului nostru, una din caracteristicile modernității: desprinderea programatică de modelele culturale anterioare. Un astfel de fenomen de ameliorare permanentă a fost sesizat și în arheologie, cu deosebire în lumea academică anglo-saxonă. Aici, fiecare nouă generație este stimulată de mediul competitiv, de structurile descentralizate și, în plan general, de un weberian "spirit protestant", să se dezică programatic de tezele precursorilor.[778] Se naște astfel o revoltă perpetuă a noilor generații, ale cărei rezultate se văd în invazia de reevaluări teoretice, mai mult sau mai puțin originale. Factori importanți, cum ar fi centralizarea programelor academice și tradițiile intelectuale diferite limitează un astfel de fenomen, în Franța, de exemplu, dar și, mai ales, în Germania.[779] Arheologia preistorică din România, prin chiar circumstanțele profesionalizării sale și, ulterior, prin condițiile asigurate de deceniile comuniste, s-a încadrat mimetic acestui ultim model.

Este semnificativă și natura polemicilor, atât de aprinse în arheologia românească, și care transmit simpatii și antipatii peste generații. Ea respectă regulile de la sine înțelese ale unui joc social: conflictele de opinii au loc, preponderent, orizontal, în sânul aceleiași generații și în nici un caz *între* generațiile succesive, din moment ce generația precedentă se află mai aproape de "timpurile de aur" ale începuturilor - și conduce doctorate. Cu atât mai nefirească și ridicolă ne apare prezumția, larg răspândită, că arheologia este o formă pură, dezinteresată de activitate intelectuală, în care inițiativa și preferințele individuale sunt esențiale. Dificultățile de documentare ridicate de activitatea de teren, care au reușit să conserve aura romantică a disciplinei, au întărit și această convingere privind libertatea de selecție a temelor de cercetare, ca

---

[778] A. Coudart, *loc. cit.*, p. 161-166.

[779] H. Härke, *loc. cit.*; U. Sommer, Deutscher Sonderweg oder gehemmte Entwicklung? Einige Bemerkungen zu momentanen Entwicklungen der deutschen Archäologie, în P. F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak, *Archäologien Europas, Geschichte, Methoden und Theories*, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 185-196.

şi iluzia non-conformismului academic: nici vorbă de impuneri tematice, selecţii apriorice ale metodelor, sau cenzură discretă a concluziilor. Această "falsă conştiinţă" a facilitat tocmai înregimentarea în cadrul modelului paradigmatic, practicienii pierzând din vedere faptul că aparent insurmontabilele conflicte ştiinţifice dintre ei nu sunt altceva decât poziţii formal adverse într-o relaţie structurală care, în profunzime, îi uneşte.

Nu poate surprinde, în acest context, identitatea aproape organică dintre practicieni şi siturile eponime, "culturile", sau "aspectele culturale" pe care le definesc. Ea reflectă o severă *lipsă de maturitate instituţională* a societăţii, dar şi *absenţa unor standarde metodologice validate ca obiective*. Tot ea explică agresivitatea luărilor de poziţie, mai ales că, spre deosebire de istorici, arheologii nu susţin (doar) teze istoriografice, ci "construiesc", cu o competenţă ezoterică, fapte istorice pe sărăcăcioase baze materiale - deseori numai de ei ştiute în detaliu -, de unde ataşamentul carnal pentru teoriile proprii, atitudinea lor patrimonialistă şi tendinţa către parcelarea cunoaşterii.[780]

Structura sociologică, ierarhizată pe principiul experienţei şi primatului, foarte firească pentru o sectă religioasă,[781] este teribil de eficientă în practica ştiinţifică. Şi aici există strategii de expulzare a ereticilor: când cenzura nu este posibilă, ignorarea rezultatelor îi poate lua locul şi, în mod evident, pluridisciplinaritatea a fost, în preistoria românească, dizidentul favorit.

Interfaţa cu contextul istoric a participat, cu deosebire în ultimele decenii, la accentuarea acestor trăsături, pentru că discursul arheologiei este, în cele din urmă,

---

780 Comentând o serie de studii mai vechi ale lui Robert Merton, Mary Douglas are prilejul să remarce: „savanţii de marcă, care în mod normal sunt paşnici şi generoşi, neagă cu încrâncenare o descoperire similară sau anterioară, din pricină că pasiunile lor sunt dirijate de felul în care este organizat sistemul ştiinţei... În ştiinţă, recompensele mari se oferă pentru descoperiri atestate. Conceptul de descoperire originală este inclus în toate formele de viaţă instituţională, laolaltă cu premiile şi botezarea plantelor, animalelor, unităţilor de măsură şi chiar a bolilor după numele savanţilor care le-au descoperit. Raporturile interpersonale ale oamenilor de ştiinţă sunt guvernate de o competiţie instituţionalizată în care fiecare pierde câte ceva. Savanţi, care în alte condiţii se arată generoşi, sunt degradaţi de propria lor furie distructivă atunci când un concurent pretinde că este înaintea lor. Ei sunt complet încurcaţi atunci când dau peste date discordante, care nu se potrivesc categoriilor lor. Profesiunea are numai de pierdut din pricina secretomaniei, care împiedică deschiderea intelectuală, iar metoda ştiinţifică este direcţionată greşit, din pricina unui raţionament eronat: că repetiţiile înseamnă risipă şi că pot fi evitate... Gândirea savanţilor este strânsă în corsetul corector al ştiinţei ca instituţie, aşa cum gândirea noastră este prinsă în corsetul altor instituţii." (*op. cit.*, p. 106-107.)

781 Sunt elocvente câteva remarci ale lui K. Popper: „... şcolile, în special cele primitive, se pare că au o structură şi o funcţie caracteristice. Departe de a fi spaţii ale discuţiei critice, ele îşi asumă sarcina de a răspândi o anumită doctrină şi de a o păstra pură şi neschimbată. Sarcina şcolii este de a transmite tradiţia, doctrina fondatorului, a primului maestru, către generaţia următoare, iar în acest scop, cel mai important lucru este de a păstra doctrina neatinsă. O şcoală de acest tip nu acceptă niciodată o idee nouă. Ideile noi sunt erezii şi duc la schisme. Dacă un membru al şcolii încearcă să modifice doctrina, el este expulzat ca eretic. Dar, de regulă, ereticul pretinde că doctrina sa este adevărata doctrină a fondatorului şcolii. Aşadar, nici chiar inventatorul nu acceptă că a introdus o invenţie; ci crede că s-a reîntors la adevărata ortodoxie iniţială care, într-un fel sau altul, fusese denaturată. În acest mod, toate modificările de doctrină - dacă are loc vreuna - sunt modificări făcute pe ascuns... Este clar că într-o şcoală de acest fel nu ne putem aştepta să găsim o istorie a ideilor sau măcar materialul pentru o asemenea istorie. Ideile noi nu sunt acceptate ca idei noi. Totul este atribuit maestrului. Tot ceea ce am putea reconstitui este o istorie a schismelor şi, eventual, o istorie a apărării anumitor doctrine împotriva ereticilor. Fireşte, într-o şcoală de acest tip nu poate exista nici un fel de dezbatere raţională. Pot exista argumente împotriva dizidenţilor şi a ereticilor, sau împotriva unei şcoli concurente. Dar, în principal, doctrina este apărată prin simpla afirmare, dogmă sau condamnare, iar nu prin argumentare." (K. R. Popper, *Filozofie socială...*, p. 24.)

rezultatul unei cereri sociale. Dacă iniţial, el a depăşit destul de rar interesul unei elite intelectuale, cultura "grădină" a lui E. Gellner - devenită realitate mai ales în România de după al doilea război mondial -, a lărgit, fără îndoială, audienţa de care s-a bucurat activitatea arheologului. Dar crisparea naţionalistă de după 1970 a provocat refuzul profesioniştilor de a participa la simplificări şi abuzuri cu tentă vădit politică: arheologia era deja o disciplină serioasă, cu standarde precise, deşi implicite. Structură internă a breslei nu a permis compromisuri politice prea ample şi, treptat, nici o deschidere către public, din moment ce acestea păreau sinonime. Pe acest fond, arheologia profesionistă s-a izolat de simpatia şi suportul public. Aceste trăsături vor deveni şi mai vizibile, pe măsură ce ideologia oficială va investi mai mult în propagarea miturilor decât în îmbogăţirea realităţilor, deci se va putea dispensa gradat de contribuţia empirică a arheologilor: miturile nu au nevoie de rigoare, precizie şi factologie, dimpotrivă. Arheologii vor înceta curând să mai conteze în istoriografia de curte, iar literatura lor se va transforma treptat într-o ofertă dedicată consumului intern, al propriei bresle. Prea rigidă pentru a atrage publicul larg, arheologia românească se va închista în cadrul definit de propria erudiţie.

* * *

Ca să conchidem, deceniile comuniste, deşi responsabile de un fabulos avans al arheologiei preistorice - prin investiţia financiară directă, cercetările de amploare, mărirea şi instituţionalizarea comunităţii disciplinare -, sunt totodată caracterizate de limite pregnante, de ordin intern şi extern, în asimilarea acestor avansuri în corpusul teoretic al disciplinei, care păstrează misiunea de cercetare, conceptele şi metodele interbelice. Lărgirea topicii arheologice - evidentă, de exemplu, prin analiza habitatelor preistorice şi prin apariţia studiilor pluridisciplinare - este un simplu epifenomen al practicii, şi nu o aprofundare a teoriei, mai ales că sursa tradiţională de inovaţii, Occidentul, este tot mai îndepărtată, din pricina politicii oficiale şi mai ales a modului în care comunitatea disciplinară înţelege să se adapteze noului context. În sânul acesteia, întreaga perioadă este caracterizată de o educaţie paralelă, mult mai eficientă decât lectura clasicilor marxismului, între care Marx a fost, oricum, ultimul.

Lipsa dialogului dintre modelul oficial al dinamicii culturale şi istorice şi cel acceptat şi aplicat de arheologi a fost evidentă. În acest moment, ar fi foarte greu de susţinut ce anume a determinat această atitudine a practicienilor: tendinţa subversivă, lipsa de eficienţă ideologică a sistemului sau, pur şi simplu, conservatorismul aparte ale unei bresle elitiste. Probabil că toţi aceşti factori au jucat un rol, într-o măsură greu de stabilit. Cert este doar că, statistic cel puţin, nici un model marxist nu a servit vreodată alegerii unui sit, a unei metodologii, a unei analize socio-economice sau a unor concluzii congruente cu materialul arheologic şi, în consecinţă, nu se poate invoca *o paradigmă marxistă* pentru preistoria românească. Încorsetată între paginile lui Engels privind preistoria, arheologia preistorică nu a putut reflecta la paginile lui Marx privind istoria. Or, tocmai *acestea* s-au dovedit fertile în alte tradiţii de cercetare a preistoriei. Mai mult, domeniul arheologiei preistorice s-a autoinstituit ca o oază de securitate ideologică, căreia materialismul tradiţional îi asigura o imagine aparent corectă politic.

Este nesigur că, dincolo de eventuala mândrie generată de refuzul obedienţei, arheologia preistorică din România a avut doar de câştigat. Proliferarea modelelor marxiste în literatura arheologică occidentală contemporană constituie un argument

irefutabil, de care arheologii români pot sau nu să ţină cont. Un fapt este însă cert: interpretările preistoricienilor români, în general, *nu au ajuns la gradul de claritate şi coerenţă al teoriei marxiste, nicidecum să-l depăşească*. Într-adevăr, marxismul s-a arătat interesat sistematic de societate, ceea ce arheologia preistorică din România nu face nici măcar azi. Şi tot până astăzi lipseşte, în arheologia românească, o eventuală alternativă teoretică de o coerenţă comparabilă, care să sugereze cel puţin că, măcar pentru a fi criticat, marxismul a fost luat în serios. În absenţa acestei replici, nu suprinde că, aşa cum vom vedea, multe din conceptele marxiste, decupate din ansamblul teoretic din care făceau parte, eventual rebotezate, încearcă zadarnic să ofere consistenţă interpretărilor care încheie unele monografii. Nu susţinem aici, desigur, consistenţa modelului teoretic marxist, deci răspunsurile standard pe care le oferă, ci fertilitatea sa metodologică, deci întrebările pe care le pune. Avem în vedere aici materialismul simplist şi funcţionalist al arheologiei preistorice din România, şi el nu poate fi contestat. El a fost privit cu indulgenţă de teoria oficială, deseori prea puţin competentă în a sesiza subtilităţile discursului sub care se ascundeau metodele interbelice. Mai mult, el presupune o istorie gravitând *de facto* în jurul axei marxiste, dar fermă în refuzul unui model mai coerent. Asimilat unui trecut întunecat, marxismul este considerat încă principalul inamic al, paradoxal, ardentului materialism arheologic!

Nu numai marxismul a eşuat în a se impune preistoricienilor, ci toate inovaţiile care aduc atingere fondului teoretic şi metodologic cultural-istoric. Cum fiecare problemă de tip "puzzle" rezolvată stimulează apariţia altor zeci de noi probleme, arheologia preistorică se va complace în acest joc anticaristic al succesiunilor culturale, fără să-şi pună problema utilităţii lui reale pentru progresul cunoaşterii istorice. În acest stadiu va fi ea surprinsă de anul 1989.

CAPITOLUL V

TEORIE ŞI METODĂ ÎN ARHEOLOGIA PREISTORICĂ DIN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ

Încă din introducere, am încercat să evidenţiem caracterul destul de pragmatic al demersului nostru. El pleca de la o nemulţumire faţă de stadiul actual al dezvoltării teoretice a arheologiei preistorice româneşti şi încerca să exploreze o parte a cauzelor care au determinat această stare de fapt. Inevitabil, definirea etapei actuale - în înţelesul nostru, ea este posterioară publicistic anilor '90 - rămâne decisivă, pentru că acestui context i se vor adresa propunerile noastre din încheiere.

Ar fi, desigur, mult prea ambiţios să insistăm noi asupra dramaticei schimbări de repere culturale, sociale şi economice pe care o traversează România post-decembristă. Deschiderea sa către Occident, scenariu recurent al istorie moderne şi contemporane româneşti, hrăneşte chinuitoare crize de identitate. Încă prizonieră a unei modernităţi achiziţionate în pripă, la umbra unei utopii politice închegate în veacul al XIX-lea, România post-revoluţionară priveşte nedumerită către o lume occidentală aflată departe de amintirea înceţoşată a Europei care îi însufleţise aspiraţiile mai bine de un secol şi care îi ghidase entuziasmul în urmă cu un deceniu.

Căci, cel puţin din punct de vedere cultural, Occidentul care triumfase în al doilea război mondial s-a schimbat profund, iar neofiţii politici din răsăritul continentului au mari probleme în decriptarea şi asimilarea noului său mesaj ideologic. Devenirea care a îmbogăţit istoria Occidentului în deceniile postbelice a schimbat substanţa multora dintre conceptele pe care orizontului cultural românesc s-a constituit: restructurarea poziţiei dintre individ şi societate, moartea utopiilor politice, declinul ideii de progres, migrarea religiozităţii, jocul relativist al unei raţiuni care şi-a pierdut aplombul raţionalist reprezintă, toate, realităţile unei lumi occidentale „post-moderne",[782] care nu încetează să-şi contrarieze proprii gânditori şi cu atât mai mult pe cei al căror acces deplin la spectacolul civilizaţiei occidentale este de dată recentă. Propulsată de mirajul unor noi valori, temperată de inerţia tradiţiei sale - deopotrivă naţionalistă, comunistă şi ruralistă -, copleşită de şicanele unei economii nesigure, România traversează o etapă de adaptare la noi provocări istorice.

Modificarea polilor identităţii culturale româneşti nu putea ocoli modul de raportare la trecut al românilor. Arheologia, al cărei statut de auxiliar al cunoaşterii istorice dispune de o tradiţie venerabilă, începe şi ea să simtă presiunea unor vremuri noi şi a unor obiective de cunoaştere inedite. Ca şi ansamblul social din care face parte, arheologia românească a cunoscut, în ultimul deceniu, confuzia, frustrarea şi

---

[782] J. Russ, *op. cit.*, p. 289-303.

optimismul. Aceste stări de nelinişte au fost, în mod cert, determinate de deschiderea netă a comunicării cu colegii de pe alte coordonate, care a pus într-un contrast strident concepte şi modele de cercetare nu rareori antagonice. Ca şi lumea de care depindea, arheologia preistorică a adoptat atitudini variate, atât faţă de propunerile occidentale, cât şi faţă de moştenirea lăsată de deceniile anterioare. Aceste poziţii au, desigur, şi o dimensiune prospectivă şi ne permit să sesizăm modul în care practicienii înţeleg să pregătească viitorul disciplinei.

Arheologia preistorică de după 1990 cunoaşte relativ importante restructurări administrative şi academice, care merg de la înfiinţarea unui serviciu specializat în Ministerul Culturii şi fondarea unui *Registru Naţional al Arheologilor* şi până la apariţia universităţilor regionale, unele cuprinzând specializări cu profil arheologic. Dacă aceste măsuri - care privesc, pe de o parte, omogenizarea şi obiectivizarea instituţională şi asigurarea unui cadru juridic mai clar arheologiei, iar pe de altă parte permit o autonomizare a instrucţiei profesionale[783] - rămân, cu siguranţă, benefice şi îşi vor arăta roadele peste decenii, ele nu au determinat neapărat o mutaţie imediată în câmpul teoretic al arheologiei preistorice.

Mult mai profund va fi, în opinia noastră, impactul recentei iniţiative a Ministerului Culturii şi Cultelor de a publica normele metodologice cărora trebuie să le corespundă orice cercetare arheologică. Pentru prima dată în istoria instituţională a arheologiei româneşti, standardele deontologice, metodologice şi de calitate pe care trebuie să le îndeplinească cercetarea arheologică sunt *obiectivate* şi impuse ca norme obligatorii. Este de aşteptat ca aceste măsuri, care dizolvă principiul competenţei ezoteric-empirice a arheologilor, să catalizeze toate celelalte încercări de renovare şi să restructureze în puncte esenţiale modul în care este concepută şi practicată arheologia. Dar, cum şi această iniţiativă, ca şi cele amintite mai sus, are nevoie de timp pentru implementare şi pentru înregistrarea unor efecte notabile, nu surprinde că, deocamdată, ea a determinat, în majoritatea situaţiilor, cel mult o cosmetizare pripită a rapoartelor de cercetare, care camuflează stângaci climatul încă foarte conservator al arheologiei româneşti.

Pentru explicarea acestei reticenţe - deloc izolată, de altfel, în viaţa culturală românească -, pot fi însumate mai multe motive: în primul rând, perpetuarea structurii populaţiei ştiinţifice şi, deci, a capitalului simbolic căpătat de elita internă a disciplinei în deceniile anterioare; eficienţa organizatorică a vechii paradigme, care nu este direct afectată de noul cadru de activitate, ba chiar poate beneficia de pe urma acestuia pentru a susţine în continuare propria structură teoretică, după exemplul perfectat în deceniile comuniste; dificultăţile financiare, care încă limitează sever circulaţia specialiştilor şi a ideilor, în condiţiile crizei economice a întregii societăţi; nu în ultimul rând, orientarea politică a unora dintre practicieni, mai puţin predispuşi să aplaude iniţiativele unor guverne de altă culoare. Chiar dacă majoritatea comunităţii

783 Apariţia unor facultăţi cu profil mixt, istorie şi arheologie, nu a permis, însă, eliberarea academică a arheologiei din trena istoriei, rămasă în continuare să domine instrucţia profesională a practicienilor. Singura reuşită importantă este dată de ponderea crescută a cursurilor speciale. În condiţiile în care statutul profesional al arheologilor este insuficient recunoscut la nivel oficial naţional, programele academice vor ezita să propună o platformă de instrucţie autonomă (vezi M. Babeş, Perspective ale cercetării pluridisciplinare în arheologia românească, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 11-13).

disciplinare pare a se adapta mai greu, nu este mai puţin adevărat că în spatele acestei inerţii se ascunde o agitaţie tot mai vizibilă, care va sfârşi cu siguranţă printr-o reformare tot mai profundă a matricei teoretice a arheologiei preistorice. Înlocuirea generaţiilor, conexată cu permeabilitatea crescută a mediile academice, posibilităţile incomparabil mai generoase de comunicare şi circulaţie prin intermediul burselor, programele de cercetare comună ale colectivelor româneşti şi occidentale, sunt numai câteva circumstanţe care pregătesc reevaluarea modelului tradiţional de cercetare şi, implicit, regândirea misiunii de cunoaştere a arheologiei în ansamblul său.

Renovarea nu ne apare, însă, ca iminentă: în faţa noii provocări a modelului cultural occidental, reacţia tradiţională - experimentată şi cu prilejul celorlalte valuri voluntariste de modernizare din România ultimelor două secole - include un recul către securitatea aparentă a tradiţiei. Astfel că traseul spre acest (inevitabil) deznodământ este, deocamdată, caracterizat de contraste, reticenţe şi oaze de inovaţie, în funcţie de liniile de forţă, mai mult sau mai puţin fragile, trasate de istoria disciplinei, şi pe care am încercat să le creionăm - sperăm cu destulă fidelitate - în paginile anterioare.

Că nu am greşit foarte tare pe parcursul excursului nostru ne arată şi un anumit tip de reacţie instituţională. Într-adevăr, schimbarea politică din decembrie 1989 nu a întârziat să se reflecte în lumea arheologilor: *SCIVA* inserează prompt, în primul său număr din 1990, un plan de măsuri urgente, pe jumătate restauratoare, pe jumătate modernizatoare, ambele având ca centru de iniţiativă şi de organizare institutul de arheologie bucureştean, "principala instituţie de specialitate din ţară"[784]. Textul ţine să sublinieze: "Deşi *mai puţin afectat decât alte ştiinţe sociale*, domeniul interdisciplinar acoperit de colectivul Institutului de Arheologie şi de colegii lui din învăţământul superior şi din muzee (arheologie, istorie veche, numismatică, epigrafie etc.) a suferit totuşi pierderi extrem de mari în cei peste 40 de ani de când a devenit obiectul al imixtiunilor şi presiunilor politice [imixtiuni politice care au dus, printre altele, la crearea respectivei instituţii n.n.]... Anilor de tristă amintire ai stalinismului, în care o întreagă generaţie de profesori şi cercetători a fost oprimată şi terorizată şi micşorată moral sau profesional, le-au urmat - după o scurtă periodă de respiraţie de la mijlocul anilor '60 - o epocă de noi acţiuni urmărind manipularea politică şi ideologică a sferei noastre de preocupări."[785] (s.n.) Este incriminat "naţionalismul primitiv antiştiinţific", izolarea de circulaţia europeană a ideilor şi progreselor, "frânarea, dispreţuirea, lipsirea de mijloace şi deturnarea de la obiectivele sale fireşti" a cercetării arheologice. "Cercetarea românească de specialitate, cândva îndeobşte apreciată, *şi-a pierdut o bună parte din prestigiul câştigat în perioada interbelică*, a dispărut din organismele europene şi mondiale şi a ajuns, mai ales în ultimul deceniu, să fie supusă ordinelor brutale şi interdicţiilor… În aceste condiţii, care s-au agravat de la an la an, majoritatea specialiştilor din domeniul nostru a reuşit totuşi să-şi păstreze demnitatea profesională, fapt ce se cuvine subliniat la acest început de eră nouă."(s.n.)[786] Aşadar, pe fondul unui regret faţă de „epoca de aur" a arheologiei româneşti, cea interbelică - care, în

---

[784] Plan de măsuri al comitetului din Institutul de Arheologie din Bucureşti al Frontului Salvării Naţional, în *SCIVA*, tom 41, nr. 1, 1990, p. 3.

[785] *Ibidem*, p. 4.

[786] *Ibidem*, p. 4-5.

comparaţie cu regimul comunist, folosise doar *alte concepte* pentru a disciplina ideologic munca arheologilor, ei înşişi foarte activi politic -, progresele înregistrate de arheologie în perioada comunistă se văd evacuate fără regrete, cu intransigenţa proprie primelor zile ale oricărei revoluţii. Cu câteva decenii în urmă, arheologia „burgheză" suferise acelaşi tratament... Dimensiunea recuperatorie a programului este clară, fiind necesară "adoptarea grabnică a unui sistem de măsuri care să asigure recuperarea celor pierdute, îndreptarea stărilor negative şi mai ales pregătirea activităţii viitoare."[787] Care era magnitudinea acestor măsuri ne edificăm rapid. Printre ele, se numără: 1. recăpătarea autonomiei institutului bucureştean (pus tot sub dependenţa unui for central, Academia); 2. restructurarea internă a secţiilor institutului; 3. revizuirea temelor de cercetare; 4. conducerea institutului de către un comitet afiliat Consiliului FSN; 5. reintroducerea disciplinei salariaţilor în institut; 6. *reorganizarea*, în cadrul institutului, a *Muzeului Naţional de Antichităţi*, ca instituţie necesară valorificării rezultatelor proprii, cu un colectiv propriu (dar "limitat") de muzeografi; 7. revenirea bibliotecii proprii; 8. completarea schemei cu cadre tinere; 9. reorganizarea redacţiilor şi revenirea redacţiei MCA în institut; 10. dotarea şi utilarea laboratoarelor; 11. asimilarea gradelor de cercetare cu cele universitare; 12. dreptul de conducere a doctoratelor şi numărul nelimitat de locuri; 13. revenirea la sistemul drepturilor de autor pentru publicaţiile din revistele institutului - fonduri cedate contului "Libertatea 1989"; 14. reorganizarea Comisiei Arheologice, "care să funcţioneze pe lângă Institutul de Arheologie din Bucureşti, ca fiind singura instituţie din ţară având integral acest profil şi cuprinzând toate specialităţile care pot fi practicate în prezent în ţara noastră"; din acestă comisie vor face parte specialiştii de prestigiu care au avut o comportare demnă, precum şi "specialişti cu aceleaşi calităţi din alte centre universitare şi din muzee"; 15. "participarea Institutului de Arheologie la reorganizarea învăţământului superior prin transferul specialiştilor necesari şi solicitaţi în vederea întemeierii unei catedre de arheologie la Universitatea din Bucureşti", sau chiar a unei Facultăţi de Arheologie la aceeaşi universitate; 16. în final, "reconectarea" institutului şi a întregii activităţi din domeniu la cercetarea de specialitate de pe plan mondial şi 17. depolitizarea activităţii ştiinţifice din institut, crearea condiţiilor pentru o afiliere a colectivului institutului la un sindicat de profil şi reprezentarea sa în Consiliul municipal al FSN.

Textul este, fără îndoială, cel puţin interesant. Din cele 17 puncte ale revendicărilor, doar trei (11, 14, 16) privesc ansamblul arheologiei româneşti. Reflexul restaurator, care căuta, evident, reîntoarcerea arheologiei la "prestigiul său interbelic" nu presupunea, desigur, contestarea poziţiei de autoritate centrală a institutului: nu funcţiona acesta ca atare, *de facto*, sub sigla Muzeului Naţional de Antichităţi, încă de pe vremea lui V. Pârvan? Prin urmare, raţionamentele colectivului de redacţie sunt limpezi: restaurarea imaginii institutului, fără pierderea poziţiei gata câştigate în cele cinci decenii de "imixtiuni şi presiuni politice". Nu mai puţin elocventă era şi încheierea: eliberată pentru prima dată - *după 150 de ani*, se subliniază - activitatea ştiinţifică se putea realiza fără condiţionări din partea comandamentelor politice. Atmosfera înnoitoare "creează cercetării de specialitate condiţii cu totul noi. Dincolo de progresul general al cunoaşterii, *cercetarea este chemată să contribuie la construcţia viitoarei «case comune europene»*"(s.n.). Desigur, nu se punea problema unui comandament politic,

---

[787] *Ibidem*, p. 5.

"casa comună europeană" fiind, spre deosebire de „sufletul etnic", "materialismul dialectic" şi "tracismele" de tot felul, o realitate ştiinţifică, demnă de explorat prin contribuţia arheologiei şi nu un concept politic, deja pregătit să ofere arheologiei noi dimensiuni ideologice![788] Dar, să nu ne oprim la declaraţiile încărcate de resentimente ale unei perioade tulburi, şi să încercăm să vedem măsura în care arheologia preistorică din România a înţeles să se desprindă de moştenirea deceniilor de presiune ideologică, pentru a intra în "noua eră" a libertăţii depline de cercetare. Vom putea în acest fel să delimităm mai bine febrilitatea reală cu care arheologia post-revoluţionară înţelege a se conecta la cercetarea de specialitate pe plan mondial.

În linii generale, aşa cum arată studiile istoriografice şi majoritatea publicaţiilor de specialitate, arheologia preistorică din România nu pare foarte grăbită să-şi reevalueze trecutul sau prezentul teoretic. În ciuda unei atmosfere formal deschise inovaţiilor, discreţia preistoricienilor în această direcţie pare să fie dată de ezitările privind forma pe care acest proiect de redefinire teoretică ar trebui să o ia. Deocamdată, tendinţa către o *restaurare*, deja sesizată mai sus, pare să rămână modelul cel mai atractiv: arheologia preistorică românească, deviată de la traseul său "firesc", trebuie să revină la justeţea principiilor sale fondatoare. Un astfel de demers se încadrează fidel *complexului cultural restaurator*, dominant în cultura românească post-decembristă şi pregătit în bună măsură de recuperarea variabilă a intelectualităţii interbelice în anii '80.[789] Există, astfel, riscul de a expedia cultura românească din perioada comunistă nu atât ca anacronică, cât ca a-cronică - iar segmentul de timp respectiv din istoria arheologiei preistorice se află în aceeaşi poziţie indecisă.

---

788 Fapt sesizat, de altfel, atât de arheologii occidentali (S. Jones, P. Graves-Brown, Introduction. Archaeology and cultural identity in Europe, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1996, p. 1-24; Chris Shore, Imagining the New Europe: Identity and Heritage in European Discourse, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1996, p. 96-115), cât şi de cei români (vezi Al. Vulpe, Istoria. Între mit si căutarea adevărului în antichitate şi în prezent, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, nr. 5-6, 2000, p. 9-15).

789 O reîntoarcere în idealul interbelic constituie continuarea naturală a unui fenomen mai vechi - decepţia cotidiană a intelectualilor români din perioada comunistă, compensată prin paseism şi având ca rezultat "întârzierea într-o cultură desuetă ce putea adesea să se auto-contemple admirativ, dar care semnifica mai curând ieşirea culturii însăşi din propriul timp... Complexul restaurator face să persiste şi după 1989 *o putere a trecutului asupra prezentului* în România, fără o asumare a lui critică - fără, de fapt, denunţarea lui ca un elaborat politic-cultural. Originile lui rezidă chiar în această treptată recuperare a tradiţiei din epoca precedentă, sub forma oficializată politic de "valorificare a moştenirii culturale... Din acest punct de vedere, ceea ce începuse în perioada post-stalinistă ca efort restitutiv - accesul parţial la istorie, ce oferise substanţa contractului tacit consimţit între putere şi intelectuali - urma abia acum să fie desăvârşit. Într-un anume sens, o parte însemnată a eforturilor culturale post-totalitare vin din inerţia practicilor anterioare: ele nu reconstruiesc, ci 'corectează' - nu înlocuiesc, ci perfecţionează". După acelaşi autor, pare clar că "sentimentul rupturii [provocat de situaţia post-revoluţionară, n.n.] a adoptat vehemenţa pretenţiei restitutive mai degrabă decât a soluţiilor de schimbare". Alienarea culturală din deceniile comuniste a fost agravată de izolare: circulaţia redusă, defazată şi fragmentară a informaţiei a condus la o puternică dependenţă de tradiţie. Tradiţie care, însă, "se revendică de la o conştiinţă europeană... Europa invocată nu putea fi, astfel, decât o Europă ideală, una pentru uzul unei culturi izolate, construct nostalgic şi simbol-proiectiv pentru tot ceea ce 'înăuntru' este înţeles ca inadecvat şi 'balcanic'. Această Europă idealizată, singura instanţă autentică şi hrană vitală pentru echilibrul nostru autoestimativ, supravieţuieşte astăzi numai în Est." (M. Lazăr, Structuri politice şi cultură. Câmpul cultural de la "destalinizare" la mitul "salvării prin cultură", în *Xenopoliana*, VII, 1999, 1-2, p. 191-192).

Tentaţia restauraţiei pândeşte încă şi mai acut arheologia preistorică, dacă ţinem cont de propriul său tradiţionalism, conservat cu obstinaţie - şi reamintim aici condiţiile de transmitere a moştenirii instituţionale, analizate anterior, şi care continuă să se manifeste pe scară largă. Astfel, purificată de "impurităţile" marxiste, arheologia preistorică pare să plonjeze entuziastă în empirismul său interbelic, la care adaugă, aleatoriu, în măsuri variabile, achiziţiile pluridisciplinarităţii anilor '80. Soluţia este, în opinia noastră, nu numai mediocră, dar şi iluzorie. În orice caz, în timp ce, în arheologia occidentală, post-procesualismul îşi continuă marşul glorios,[790] preistoria românească, fundamental străină de ideile *New Archaeology* - care au decis, direct sau indirect, orientarea actuală a arheologiei europene - şi serios defazată metodologic, are serioase motive să se simtă alienată şi să caute certitudini, ca de fiecare dată, în materialitatea documentaţiei sale.

Astfel că, însumând trăsăturile generale ale acestei perioade, putem nota două direcţii distinctive. *Inerţia teoretică cultural-istorică*, constituie, fără îndoială, cadrul general al întregii perioade. Ea este motivată de o relativă dezorientare a comunităţii disciplinare în faţa avântului teoretic occidental, pe care îl percepe tot mai bine; este o reacţie de crispare şi un reflex restaurator, care, dincolo de fardul modern şi condiţiile grafice de editare a lucrărilor arheologice, continuă vechile modelele de cercetare. Suntem conştienţi că, cel puţin monografiile, în majoritatea situaţiilor, presupun doar punerea în pagină a unei activităţi întinse peste decenii şi inaugurate cu mult timp înaintea publicării. În consecinţă, în ceea ce le priveşte, am putea crede că fidelitatea faţă de şcoala cultural-istorică se datorează întârzierii fireşti cu care au văzut lumina tiparului. Cu totul altfel se explică, însă, reacţiile punctuale, de dimensiunea studiilor şi articolelor, care, de altfel, abundă, şi care nu pot invoca acest firesc dezavantaj al monografiilor. În paralel cu revenirea viguroasă a modelului cultural-istoric, are loc şi decesul lent şi lipsit de glorie al ultimelor elemente marxiste, cruţate, pe alocuri, de tăcuta cruciadă empiristă de după 1970.

Dimensiuni modeste au, în general, *încercările renovatoare explicite*. Acestea se concentrează pe două direcţii principale, fiecare meritorie în felul său. Prima este cea a reflecţiei generale, mai mult sau mai puţin alimentate cu studii de caz, privind condiţia subiectivă a arheologiei. Majoritatea studiilor înseriate au un marcant caracter istoriografic, sau pur teoretic, propunându-şi o desprindere de prejudecăţile conceptuale şi de idiosincraziile metodologice ale paradigmei cultural-istorice. Cea de-a doua subcategorie are un caracter aplicat şi este, din multe puncte de vedere, cea mai solidă şi cea mai bine înzestrată cu şanse de succes în cadrul disciplinei: arheologii sunt, de decenii, oameni ai faptelor, lesne dispuşi la dezavuarea "speculaţiei" şi "verbalismului". Ea se manifestă fie prin tendinţa unor luări de poziţii teoretice, care pigmentează studiile aplicate cu noi puncte de vedere, interesate în reformarea

---

790 Aşa cum am amintit în capitolul anterior, tendinţele „postmoderne" se manifestă cu vigoare şi în arheologia contemporană europeană, post-procesualismul continuând să organizeze principiile de cercetare ale arheologiei occidentale. În fapt, arheologia de astăzi nu face decât să brodeze teme noi pe cearta universaliilor deschisă în anii '60 - şi, în filigran, pe cea dintre principiile Luminilor şi cele ale romantismului: unei direcţii pozitive, raţionaliste, behavioriste şi evoluţioniste (bine reprezentată în arheologia americană), i se opune tradiţia hermeneutică şi istorică europeană (vezi, I. Hodder (ed.) *Archaeological Theory Today*, Ed. Blackwell, Oxford, 2001, passim).

conceptuală a arheologiei preistorice, fie printr-o atitudine încă şi mai pragmatică: renovarea radicală, în plan practic, a metodelor.

Este greu de distins aici impactul modei, aşa cum am definit-o în capitolul anterior. El nici nu ar putea fi evitat, pentru simplul fapt că, *volens-nolens,* aceste demersuri urmează fidel iniţiativele occidentale şi reiau metodologii şi argumente deja dezbătute şi aplicate în acest areal. Dar, pur mimetice sau perfect lucide, aceste încercări de dizidenţă teoretică şi metodologică joacă un rol esenţial în zdruncinarea din temelii a unor certitudini vechi de decenii.

Conform modelului pe care l-am urmat cu consecvenţă până acum, ne vom opri cu prioritate atenţia asupra lucrărilor cu caracter sintetic, apărute după 1989. Ele ne permit o bună evaluare a eventualelor mutaţii survenite, pentru că redactarea lor presupune - sau ar trebui să o facă - desprinderea de cadrul empiric imediat în favoarea unei perspective mai înalte, ca şi înlocuirea grilei marxiste, până de curând obligatorie (sau comodă), cu o nouă teorie de rang înalt. În general însă, majoritatea lucrărilor de sinteză refuză fie una, fie ambele alternative menţionate - cum nu vom întârzia a ne convinge.

V.1. LA ADĂPOSTUL TRADIŢIEI

V.1.1. Reflexe marxiste

Prima lucrare asupra căreia ne vom opri atenţia este o sinteză colectivă asupra istoriei României.[791] Noul volum renunţă la organizarea periodizării pe principiile orânduirilor succesive, abandon, de altfel, comod de realizat - şi materializat de unele lucrări încă înainte de 1989. Nu la fel de hotărâtă este, însă, desprinderea de restul reflexelor interpretative şi conceptelor marxiste. Dacă frazeologia propriu-zis marxistă dispare,[792] ea nu moare fără moştenitori: evoluţionismul cultural şi economismul naiv sunt cei mai vivace supravieţuitori.

Astfel, paleoliticul este în continuare organizat în ginţi matriliniare şi exogame; în această perioadă, "datorită nivelului tehnic scăzut al uneltelor, omul era preocupat continuu de căutarea de hrană"; "numai odată cu producerea rezervelor de hrană omul va progresa".[793] Aflăm în continuare că, "... *în condiţiile noilor relaţii sociale, ale societăţii gentilice matriliniare, determinate de dezvoltarea activităţii de muncă a oamenilor*, au apărut acum primele manifestări de artă, care *reflectă reproducerea artistică a activităţii productive a omului primitiv*, aspecte ale vieţii spirituale împletite cu viaţa socială, precum şi, după unele interpretări, încercarea de a se înţelege, de către paleolitici, organizarea lumii vii. Alături însă de aceste manifestări, în care se reflectă aptitudinile de creaţie ale omului

---

[791] M. Petrescu-Dîmboviţa, H. Daicoviciu, D. Gh. Teodor, L. Bârzu, F. Preda, *Istoria României, de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

[792] Multe din conceptele sale rămân centrale în limbajul arheologic uzual, alături de alte „concepte de acoperire", cu conţinut neclar: „... multe concepte fundamentale au fost preluate din moştenirea ideologică a perioadei comuniste şi nu au fost încă reevaluate. Lăsând la o parte problema periodizării..., o serie de concepte privind organizarea socială - triburi, uniuni de triburi, democraţie militară - sunt încă folosite curent, fie ca simple truisme, fie ca elemente teoretice acceptate tacit de toată lumea, deşi nu există nici un element documentar pentru această folosire la diferite nivele ale pre- şi protoistoriei nu numai româneşti." (R. Florescu, Consideraţii teoretice privind arheologia ca ştiinţă, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 7, nota 2).

[793] M. Petrescu-Dîmboviţa, H. Daicoviciu, D. Gh. Teodor, L. Bârzu, F. Preda, *op. cit.*, p. 21.

primitiv, s-au dezvoltat şi reprezentările religioase despre om şi realitatea înconjurătoare (magia, totemismul)"(s.n.).[794] "Elementele de suprastructură"[795] sunt, deci, în continuare prezente şi, în general, tezele din *Scurtă istorie...*- cum ar fi stabilitatea grupurilor omeneşti, care conduce la manifestarea "unor tendinţe de înfrumuseţare a femeilor şi chiar a bărbaţilor".[796]

Mezoliticul rămâne şi el o etapă în care, "în urma progreselor realizate în domeniul economiei, drept consecinţă a dezvoltării producţiei, comunităţile gentilice sunt mai strâns legate între ele, unele deplasându-se în regiuni noi, unde s-au dezvoltat în mod deosebit. "[797]

Cât priveşte epoca nouă a pietrei, ea adânceşte "diviziunea naturală a muncii după vârstă şi sex", aduce cu ea "organizarea tribală, caracterizată de un teritoriu comun, un dialect propriu, organe de conducere proprii, precum şi prin unele elemente comune ale vieţii spirituale. În acest context, important pentru neo-eneolitic este faptul că, *în procesul producţiei*, între oameni, erau relaţii de colaborare şi ajutor reciproc, *la baza lor stând proprietatea comună asupra terenurilor arabile, păşunilor şi apelor, precum şi asupra uneltelor necesare gospodăriei comune*". (s.n.)[798] În perioada neoliticului mijlociu "comunităţile gentilice de pe teritoriul ţării noastre au continuat să se dezvolte, *în urma progreselor realizate în domeniul producţiei...*"(s.n.)[799] Aşadar, abandonul "forţelor şi relaţiilor de producţie" nu minimalizează importanţa acordată producţiei ca factor de dezvoltare istorică. Preistoria rămâne prizoniera unui economism foarte general, iar arheologii nu par deloc pregătiţi să înlocuiască cu altceva spaţiul teoretic lăsat liber de marxism.

Aceasta lipsă de alternative devine cu atât mai evidentă în lucrările închinate în mod special vieţii omului preistoric,[800] înţeleasă, deloc surprinzător, ca sinonimă activităţii economice. Sinteza doreşte să reconstituie *modul de viaţă* al populaţiilor neolitice, al "practicării unor ocupaţii" [sic!], pe baza descoperirilor arheologice şi al analogiilor etnografice. Cartea se bazează pe premisa că "principala ocupaţie a oamenilor din epoca neolitică, de pe teritoriul ţării noastre... a fost cultivarea plantelor".[801] În realitate, această iluzie optică poate fi provocată, pur şi simplu, de categoria de documentaţie supusă studiului, uneltele agricole.

Conform unui scenariu mai vechi,[802] importanţa acordată cultivării plantelor nu întârzie să se manifeste:"...evoluţia comunităţilor neolitice din ţinuturile noastre a fost condiţionată, în principal, de progresele realizate în cultivarea plantelor",[803] progrese care permit împărţirea acestei perioade în două etape distincte, în funcţie de succesul agricol şi modul de trai. Trecerea de la o etapă la alta se realizează tot prin

---

[794] *Ibidem*, p. 25-26.
[795] *Ibidem*, p. 27.
[796] *Ibidem*.
[797] *Ibidem*, p. 28.
[798] *Ibidem*, p. 32.
[799] *Ibidem*, p. 40.
[800] E. Comşa, *Viaţa oamenilor din spaţiul carpato-danubiano-pontic în mileniile VII-IV î.Hr.*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1996.
[801] *Ibidem*, p. 4.
[802] Idem, *Neoliticul pe teritoriul României...*
[803] Idem, *Viaţa oamenilor...*, p. 16.

pătrunderea unor noi populaţii, cum sunt cele ale ceramicii liniare, însă ele aduc cultivarea "ciclică" a solului. Folosirea plugului este responsabilă de toate manifestările deosebite ale perioadei neoliticului dezvoltat şi eneoliticului (demografie, fortificaţii, structuri sociale).[804] Din nou, este afirmat rolul bărbatului, alături de alte inferenţe „paleosociologice" gratuite: "munca era efectuată în cursul neoliticului târziu de către toţi membrii comunităţii (cu excepţia copiilor mici) dar subliniem că, spre deosebire de perioada precedentă, când eforturile erau împărţite oarecum în chip egal între bărbaţi şi femei… munca bărbaţilor a devenit tot mai importantă din punct de vedere economic".[805]

Lucrarea cuprinde un inventar al observaţiilor carpologice şi palinologice care, desigur, nu pot lumina ele însele ponderea sau organizarea activităţii agricole. Mai precis, mărturiile arheologice directe spun prea puţin, lăsând simţului comun, conform unui obicei deja venerabil, misiunea de a întregi reconstituirea. Exemplul cel mai potrivit pentru aceste "scurtături teoretice": „purtătorii culturii Cucuteni au folosit pe scară largă aratrul. Până în prezent, sunt semnalate, în diferite publicaţii, cinci brăzdare din corn de cerb…".[806] Comentariile sunt de prisos.

Credinţele religioase cunosc şi ele liniarele inferenţe tradiţionale, în care pragmatismul economic joacă rolul de factor cauzal imediat: "În legătură directă cu cultivarea plantelor, se cuvin amintite obiceiurile, care oglindesc unele manifestări cu caracter magico-religios ale oamenilor din epoca neolitică. Credinţele legate de cultivarea plantelor, adică, cultul fertilităţii solului, erau atât de puternice, încât de ajungea uneori, pentru punerea lor în aplicare, se pare, chiar la sacrificii umane...".[807]

Cât priveşte restul activităţilor economice, creşterea animalelor - tratată pe provincii istorice, ca şi vânătoarea - se rezumă şi ea la o "listă de bucătărie", completată de descrierea speciilor şi taliei.

În ansamblu, tratarea nu aduce nimic nou, nici din punctul de vedere al „ocupaţiilor", nici din punctul de vedere al implicaţiilor pe care diversele activităţi economice le-au putut avea pentru organizarea respectivelor comunităţi - cu excepţia, desigur, a deja menţionatelor supoziţii post-marxiste. Pe scurt, ea ne arată numai incapacitatea funciară de a depăşi observaţiile de genul: "comunitatea X (sau, mai frecvent, cultura respectivă) practica cultivarea de tipul Y (dovedită prin prezenţa speciilor de grâu, a unor unelte specifice, sau circular, pe baza criteriilor exterioare activităţilor economice, ca densitatea şi structurarea habitatului etc.), creştea unele specii de animale (a căror pondere este inferată direct pe baza lotului de oase analizate, în ciuda rezervelor arheozoologilor), practica vânătoarea (în funcţie de speciile prezente în lotul osteologic şi, respectiv, de morfologia armăturilor) etc.; de asemenea, ea construieşte locuinţe, produce o ceramică de un anumit tip şi, eventual, unele tipuri particulare de unelte litice". În acest fel, completarea constatărilor simţului comun se realizează prin câteva foarte fragile argumente: identificarea speciilor (de plante şi animale); identificarea, foarte rară şi foarte discutabilă, a strategiilor de vânătoare sau

---

[804] *Ibidem*, p. 28.
[805] *Ibidem*, p. 21.
[806] *Ibidem*, p. 26.
[807] *Ibidem*, p. 27.

de exploatare a animalelor domestice şi, în general, estimarea ponderii acestor activităţi pe baza unor eşantioane foarte limitate.

Nu este, desigur, vina autorului citat - responsabil doar de concluziile hazardate emise - că o lucrare consacrată vieţii omului preistoric nu ne spune mai nimic despre subiectul ales: ea reflectă stadiul real al informaţiilor de care dispune arheologia preistorică românească în privinţa acestui subiect, deci dezinteresul său funciar pentru specificitatea şi modul *concret* de viaţă al oamenilor preistorici, ajunşi simplu fundal convenţional pentru ca arheologia să-şi găsească un obiect de studiu demn de ea, "culturile".

V.1.2. Reţeta cea mai sigură: *ad fontes*

După modelul inaugurat încă din anii '80, sintezele care refuză marxismul îl înlocuiesc cu... lipsa lui. Mai precis, ele se orientează către fondul cultural-istoric tradiţional, mulţumindu-se să sistematizeze informaţia documentară. Aşa se explică faptul că, şi în etapa actuală, problemele clasice ale şcolii cultural-istorice apar neatinse, mai active poate ca niciodată, odată curăţat penajul materialist-dialectic impus până de curând.[808]

Arheologia paleoliticului găseşte de cuviinţă să se plaseze în fruntea acestei competiţii mioape pentru sistematizarea taxonilor culturali. Ea nici măcar nu mai încearcă să depăşească faptele prin generalizări, preferând să conserve reţeta sigură a idiografismului, într-o formă purificată de orice "interpretare". Este cazul monografiei de sit de la Ripiceni-Izvor,[809] al repertoriilor regionale recent apărute[810] - iniţiativă, de altfel, meritorie -, sau al studiilor de mai mică întindere.[811] Pentru toate aceste lucrări, fetişizarea metodei bordiene constituie apogeul rigorii metodologice, iar definirea grupelor culturale - în indiferenţă faţă de specificul siturilor şi de unităţile de timp ale istoriei şi geologiei - obiectivul cercetării.

Cel mai elocvent caz îl reprezintă sinteza asupra bogatului sit de la Ripiceni-Izvor. Principiile orientative cu care ne-am obişnuit se regăsesc neschimbate: preeminenţa studiului materialului litic "tipic", aplicarea dogmatică a metodei Bordes, atenţia acordată succesiunii culturale etc. Cele două iniţiative în aparenţă novatoare, expunerea concepţiei de săpătură şi deschiderea unei suprafeţe largi, care ar fi facilitat studiul în plan, nu pot disimula formalismul: "concepţia", aşa cum este înţeleasă,[812] reprezintă în fapt o metodă, lapidar expusă; extensiunea orizontală a săpăturii (prin

---

808 De exemplu, o proeminentă cercetătoare a neoliticului reia problema corelării rezultatelor a două metode, cea stratigrafică şi cea tipologică, a căror utilitate "pentru lămurirea relaţiilor dintre două sau mai multe culturi preistorice este în afară de orice îndoială". Aceste relaţii sunt cele de sincronie, succesiune, import (vezi S. Marinescu-Bâlcu, Stratigrafie şi tipologie în cercetarea neoliticului şi eneoliticului, în *SCIVA*, tom 42, 3-4, 1991, p. 113-119). În principiu de acord cu observaţia reputatei cercetătoare, subliniem aici doar că metodele invocate ne edifică numai asupra problemelor ridicate din unghiul metodelor înseşi.

809 Al. Păunescu, *Ripiceni-izvor. Paleolitic şi mezolitic*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1993.

810 Idem, *Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret*, vol. I-1, Ed. Satya Sai, Bucureşti,1998; idem, *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret şi Prut*, vol. I-1, Ed. Satya Sai, Bucureşti, 1998.

811 De exemplu, E. Alexandrescu, Observaţii asupra industriei litice de la Giurgiu-Malu Roşu, în *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"*, nr. 2-4, 1996-1998, Giurgiu, p. 33-58.

812 Al. Păunescu, *Ripiceni...*, p. 13-14.

şanţuri înguste) se datorează exclusiv generoasei topografii a sitului şi deosebitei bogăţii a materialului litic şi faunistic. Ea nu permite, de altfel, identificarea solurilor de locuire, ci doar delimitarea artificială a unor etape - presupus omogene stilistic - de ocupare a sitului.

Lăudabila iniţiativă a redactării unui repertoriu complet al aşezărilor paleolitice din România - deşi lucrările nu presupun, prin titlu cel puţin, o astfel de pretenţie modestă, dimpotrivă - nu poate decât să acopere un gol evident. Consideraţiile introductive, cu caracter general, realizate cu această ocazie, nu depăşesc, însă, stadiul conceptual sau metodologic al etapei anilor '70. Observaţiile sunt identice cu cele expuse şi cu alte ocazii:[813] aşa-numita "evoluţie istorică" rezidă în periplul succesiv al unor ansambluri litice, înţelese drept culturi/grupuri sociale. Cauzele şi particularităţile acestei permanente înlocuiri sau evoluţii rămân enigmatice.

Acest anticarism sistematic îşi găseşte, de altfel, încununarea în capitolele dedicate paleoliticului şi mezoliticului din altă lucrare colectivă recent apărută.[814] Noua sinteză asupra istoriei naţionale nu numai că nu aduce, pentru epocile menţionate, nimic nou, dimpotrivă. Singura inovaţie semnificativă este reîntoarcerea la geocronologia würmiană clasică, înlocuită, în arheologia europeană, de scările paleoclimatice regionale şi de cronologia izoţopică în urmă cu trei decenii. În ansamblu, prezentarea scrupuloasă a mai puţin scrupulos definitelor grupe culturale constituie fondul întregului discurs.

Cultural-istorismul nu este viguros doar în ceea ce priveşte perioada paleoliticului: şi cercetarea altor epoci îi continuă principiile, aliniate, ce-i drept unei informaţii mai bogate.[815] Cât de mult a progresat această informaţie arheologică în ultimii ani ne-o arată o recentă sinteză asupra culturii Cucuteni[816], neîndoielnic unitatea culturală cel mai intens studiată în întreaga preistorie românească. Însumând concluziile unor cercetări prelungite de-a lungul multor decenii, lucrarea ne oferă o bună diagnoză a avansurilor realizate între timp. Astfel, naşterea Culturii Cucuteni este o sinteză biologică a unor elemente culturale mai vechi; "relaţiile" cu celelalte culturi se rezumă la prezenţa elementelor diagnostice în cadrul altor universuri de norme; diferenţele dintre dimensiunile aşezărilor, ca şi diversitatea organizării lor nu capătă nici o explicaţie; capitolul privind economia şi ocupaţiile ne spune, printre puţine altele, că "alături de agricultură şi creşterea animalelor, producerea ceramicii a constituit, fără îndoială, o ocupaţie importantă a comunităţilor Cucuteni-Tripolie"; nici în domeniul relaţiilor de schimb "nu se pot preciza prea multe lucruri", cu excepţia speculaţiilor[817]; "puţine informaţii" sunt şi în legătură cu organizarea socială, a cărei tratare ocupă o jumătate de pagină: "se presupune că organizarea comunităţilor era în triburi" ale căror teritorii erau "destul de bine delimitate"; viaţa spirituală este anexată semnificaţiilor plasticii. Desigur că, în contextul temei propuse de autoare, nu era de

---

[813] Idem, *Evoluţia istorică...*

[814] Idem, Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul României, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 66-104.

[815] De exemplu, în ceea ce priveşte epoca bronzului, putem aminti Z. Székely, *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bibl. Thracologica XXI, Bucureşti, 1997.

[816] C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie, legături*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Ed. Centrului Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni, Piatra Neamţ, 1998.

[817] *Ibidem*, p. 57.

aşteptat un interes egal pentru toate aspectele interne ale culturii Cucuteni. Din nefericire, fără să urmărească acest obiectiv, lucrarea oferă o potrivită imagine privind cunoştinţele generale de care dispunem cu privire la viaţa *oamenilor* culturii Cucuteni, acumulate prin prisma paradigmei tradiţionale şi, la o analiză atentă, ele sunt neaşteptat de vagi, în ciuda optimismului pe care studiul intens de care s-a bucurat această unitate culturală l-a susţinut timp de decenii.[818]

V.1.2.1. Triumful târziu al pluridisciplinarităţii

Activitatea specialiştilor în câmpul pluridisciplinarităţii a continuat şi în ultimul deceniu. Noi sinteze caută să integreze rezultatele disciplinelor anexe în cadrul unui demers arheologic mai complet. Este cazul determinărilor carpologice şi palinologice realizate în siturile preistorice şi preistorice,[819] sau al celor arheozoologice.[820]

Ne vom opri atenţia asupra primei lucrări amintite, pentru că ea priveşte, în fapt, ansamblul paleoeconomiei preistorice. *Paleoetnobotanica* nu cuprinde doar un repertoriu al determinărilor carpologice realizate până la acea dată, ci aduce *o viziune integrată* asupra raportului dintre om şi mediul vegetal şi animal, în deplină continuitate cu eforturile paleoeconomiste încercate în deceniile anterioare. Lucrarea nu numai că oferă o descriere a mediului tardiglaciar, dar încearcă şi o plasare în perspectivă a informaţiilor arheologice privind tehnologia agricolă preistorică. Totodată, sinteza înglobează şi datele obţinute de arheozoologi în domeniul exploatării mediului animal.

Merită subliniat că această viziune integrată permite, din nou, concluzii aflate în contrast cu modelele de dinamică a culturii acceptate de arheologi. Este cazul fenomenului de neolitizare, înţeles tot mai mult ca o modificare *gradată* a raportului dintre om şi mediu, prin controlul conştient al resurselor. În această direcţie, exploatarea controlată a resurselor animale şi vegetale încă de la finele paleoliticului constituie un exemplu care oferă motive de reflecţie.[821] Tot astfel, ipoteza existenţei unor centre locale de domesticire a plantelor nuanţează teza convenţională conform căreia migraţiile şi difuziunile au constituit unica sursă a comportamentului economic neolitic. Din nou, sunt evidenţiate limitele modelelor tradiţionale de interpretare, care creditează nejustificat anumite trăsături culturale (stilurile decorative ale ceramicii) ca semnificative pentru ansamblul culturii respective, pierzând din vedere alte opţiuni de

---

818 Concluzii care se acordă, de altfel, cu o constatare mai veche aparţinând lui Vl. Dumitrescu, privind progresele înregistrate în cunoaşterea culturii Cucuteni după 1950: "Cette vaste activité donna la possibilité d'ètudier à fond tous les aspects de la culture de Cucuteni et de résoudre définitivement tous les principaux problèmes soulevés par cette culture énéolithique [...]." (Vl. Dumitrescu, Cucuteni, cent ans après, în *Dacia*, N.S., XXIX, 1-2, 1985, p. 35-43). Evident, aceste probleme definitiv rezolvate erau originea, arealul de difuziune, cronologia, fazele, organizarea generală a habitatului, "viaţa spirituală". Rămânea, desigur, doar incomoda problema a riturilor funerare. De altfel, limitele de cunoaştere impuse de sistemul de cercetare tradiţional sunt bine puse în evidenţă într-o altă lucrare sintetică apărută recent (D. Popovici, *Cultura Cucuteni. Faza A, Repertoriul aşezărilor* (I), Ed. „Constantin Matasă", Piatra Neamţ, 2000, p. 32-41).

819 M. Cârciumaru, *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria şi protoistoria României*, Ed. Helios, Iaşi, 1996.

820 G. El Susi, *Vânători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î.Ch.-I d.Ch.*, Ed. Mirton, Timişoara, 1996; A. Bălăşescu, M. Udrescu, V. Radu, D. Popovici, *Archéozoologie en Roumanie. Corpus de données*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

821 M. Cârciumaru, *op. cit.*, p. 190-192.

comportament, cum sunt cele economice: „Desigur că, pentru aceste regiuni din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice se pune problema că neoliticul a ajuns aici deja format. Vom menţiona că atunci când se face această afirmaţie *se au în vedere aproape în exclusivitate aspectele legate de ceramică şi mai puţin cele care se referă la economia comunităţilor respective sau la faciesurile antropologice ale acestora.* Pentru că anumite componente ale neoliticului, atâta cât sunt ele cunoscute până acum, ajung într-adevăr în această regiune gata formate, neexistând nici o îndoială în ceea ce priveşte existenţa unui «import», de exemplu al modului de a decora ceramica, considerăm că cercetările viitoare trebuie să aibă în vedere mai buna conturare a proceselor economice ale comunităţilor care vieţuiau pe teritoriile noastre atunci când au sosit primele influenţe de acest fel. Ideea următoare se impune de la sine: detaşarea trăsăturilor conservate de comunităţile locale şi cele implantate într-un mediul oarecare nou, sau în orice caz cu trăsături particulare pentru eventual noii veniţi."(s.n.)[822]

În fapt, observaţiile autorului semnalează o lipsă cronică a cercetărilor privind neoliticul timpuriu din România: relaţiile cu fondul mezolitic local. Deşi nu sunt rare situaţiile când utilajul litic mezolitic este prezent şi este identificat ca atare în siturile neoliticului timpuriu, această stare de fapt nu este corespunzător explorată în continuare, deşi diversitatea şi implicaţiile acestor contacte culturale trebuie să fi fost importante.[823]

Spre deosebire de deceniile anterioare, modesta servitute a specialiştilor în domeniul pluridisciplinar începe să atragă atenţia arheologilor către mediul şi modul de viaţă al oamenilor preistorici. Interesul acestora pare, de altfel, tot mai consistent, după cum ne arată unele monografii de situri neo-eneolitice. În cazul monografiei de la Drăguşeni,[824] asimilarea cercetărilor interdisciplinare este relativ fidelă, mai ales că aşezarea este atribuită unei singure faze culturale. Astfel, specificitatea economică a sitului nu mai risca să se plaseze în contratimp cu diversele mutaţii culturale identificate pe baza ceramicii. Mai mult, lucrarea cuprinde şi un studiu tehnologic al ceramicii cucuteniene, unul petrografic şi unul al industriei pe materiale dure de origine animală. Din nou, cercetările interdisciplinare dau seama de specificitatea sitului, îl particularizează şi completează descrierea sa, însă încercarea de a-l integra modelului general şi ansamblului etno-cultural cucutenian *pe baza ceramicii* rămâne obiectivul fundamental al lucrării. În chiar finalitatea sa, monografia se încadrează integral direcţiei tradiţionale, de asimilare variabilă a rezultatelor cercetărilor arheozoologice şi paleofloristice, fără ca acestea să fi avut vreun impact în *strategia de exploatare informaţională a sitului.* Caracterul de *anexă* al pluridisciplinarităţii se armonizează foarte bine cu sistemul de săpătură tradiţional.

Foarte asemănătoare este arhitectura recentei sinteze privind neoliticul mijlociu de la Dunărea de Jos,[825] care integrează un capitol arheozoologic şi un studiu chimic al decorului ceramic incizat. Cronologia internă a culturilor, ca şi raporturile de

---

822 *Ibidem*, p. 191.
823 De exemplu, în Belgia, unde fondul mezolitic local cunoaşte mai multe etape şi forme de contact cu neoliticul imigrant (P. Vermeersch, La transition du mésolithique au néolithique en Basse et Moyenne Belgique, în D. Cahen, M. Otte (éds.) *Rubané et Cardial*, ERAUL 39, Liège, 1990, p. 95-103).
824 S. Marinescu-Bâlcu, Al. Bolomey, *Drăguşeni. A Cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2000.
825 M. Neagu, *Neoliticul mijlociu la Dunărea de Jos*, Ed. Daim, Călăraşi, 2003.

schimb cultural sunt postulate, însă, preponderent pe baza elementelor de decorul ceramic.[826]

În ciuda acestor limite, integrarea capitolelor pluridisciplinare, înţelese, de obicei, ca analize specializate ale anumitor serii de artefacte, pare să fi devenit un adevărat standard în cercetarea preistoriei târzii.[827] Nu este mai puţin adevărat că, cel puţin în cazul unora dintre lucrările monografice, „aplicarea" cercetărilor pluridisciplinare asupra unei informaţii arheologice recuperate pe baza standardelor metodologice tradiţionale limitează serios efectele lor analitice; tot astfel, rămân puţine demersurile înrădăcinate într-un proiect de studiu coerent şi conceput ca atare încă de la debutul cercetărilor.

O exemplificare a limitelor de care se face responsabilă aplicarea *post-factum* a studiilor pluridisciplinare oferă voluminoasa monografie a sitului de la Truşeşti,[828] aşezare cucuteniană săpată integral - după modelul de la Hăbăşeşti -, a cărei cercetare a fost încheiată în anii '60. Tratarea documentaţiei este clasică, pe categorii, între care ceramica ocupă locul cel mai important. Studiul arheozoologic ocupă 4 pagini (dintr-un total de peste 600 închinate neoliticului). Dacă, din punct de vedere teoretic şi metodologic, rezultatele obţinute aici pot fi întru-totul încadrate etapei în care aşezarea a fost cercetată, integrarea unui capitol de studiu matematic, statistic şi informatic al ceramicii face diferenţa - şi acesta ne interesează cu deosebire. Mai precis, ne interesează măsura în care analiza informatică a schimbat, a nuanţat sau completat opiniile obţinute pe cale empirică de către arheolog. Ajungem astfel să ne oprim atenţia asupra acelor încercări - aflate în deplină continuitate cu inovaţiile pe care colectivul clujean le propusese în anii '80 -, şi care vizează prelucrarea informatică a materialului arheologic.

V.1.2.2. Informatică şi sisteme culturale

În sinteza de la Truşeşti este demn de subliniat, în primul rând, modul în care sunt înţelese limitele metodologice auto-impuse analizei informatice. Se afirmă, astfel, că "până în jurul anilor 60, analiza ceramicii se făcea pe bază stilistică şi stratigrafică, operându-se cu maximum trei elemente (factură, formă şi decor), iar interpretările se bazau deseori, pe experienţa şi bagajul de cunoştinţe al specialistului. După anul 1965, *operaţiile manuale* de ordonare şi clasificare a datelor *au fost preluate de calculator*, dezvoltarea ciberneticii facilitând mult prelucrarea datelor, devenind un instrument de lucru deosebit, dacă nu chiar absolut necesar al arheologului."[829] Însă, aceste "operaţii informatice", care le înlocuiesc pe cele „manuale" nu adaugă, de fapt, variabilelor cuantificate dintotdeauna decât complexul, caracterul şi suprafaţa acestuia (toate definite, firesc, empiric), adâncimea gropilor (calculată fără punct 0, mai precis fără raportare la nivelul cucutenian) şi bibliografia.[830] În rest, *forma, tehnica şi decorul*, toate

---

826 *Ibidem*, p. 145-150.

827 Vezi, de exemplu, şi S. A. Luca, *Liubcova-Orniţa. Monografie arheologică*, Ed. Macarie, Târgovişte, 1998; idem, C. Roman, D. Diaconescu, *Cercetări în Peştera Cauce*, vol. I, Ed. Economică, Sibiu, 2004.

828 M. Petrescu-Dîmboviţa, M. Florescu, A. C. Florescu, *Truşeşti. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, Bucureşti/Iaşi, 1999.

829 *Ibidem*, p. 647.

830 *Ibidem*.

identificate de acelaşi arheolog - pe baza "experienţei şi bagajului său de cunoştinţe"- rămân criteriile decisive.

Cât priveşte ceramica de la Truşeşti, ea a fost supusă aprioric analogiei cu cea din alte aşezări cucuteniene, deşi descoperirile din alte aşezări *nu dispuneau de descrieri ale complexelor şi condiţiilor de descoperire*, deci de repere care să permită raportarea lor fină la seriile similare de la Truşeşti. Limitele nu se opresc aici: "Trebuie să menţionăm că materialul introdus în baza de date *Truşeşti* provine din *ilustraţia monografiei, cu tipurile selecţionate* (cantităţile imense de fragmente ceramice descoperite în context arheologic au impus selectarea materialului pentru ilustraţie), motiv pentru care s-au putut efectua doar prelucrări calitative şi nu cantitative"(s.n.).[831] Dacă reţinem toate aceste limite, este neîndoielnic că rezultatele prelucrării informatice în acest sit sunt în cel mai bun caz orientative, dacă nu irelevante,[832] şi că ele "parazitează", în fond, concluziile deja elaborate pe calea selecţiei empirice în teren. În aceeaşi capcană tautologică se află şi concluziile unei alte sinteze, de asemenea bazată pe prelucrarea statistic informatică a materialului arheologic.[833] Ne vedem nevoiţi să repetăm că fertilitatea

---

[831] *Ibidem*, p. 648.

[832] Cele mai elocvente sunt concluziile aduse de modelarea informatică privind etapele de locuire a sitului (p. 670-673): "1.Locuirea este în centrul aşezării; prima groapă (de fondare a locuirii) este G 40, construcţie cu caracter cultic (LXI) în partea de est a locuirii; locuinţe cu resturi de cuptoare de ars ceramica, în partea de vest (X, XII), puţin mai departe de celelalte case; gropile pentru extragerea lutului sunt spre vest. 2. Locuirea este în evoluţie, apar locuinţele mari, în partea de vest şi de est faţă de cele situate în centru, din etapa precedentă; este contemporană, probabil cu construirea sistemului de fortificaţie. [...] Construcţiile cultice sunt în centrul aşezării... Locuinţele cu resturi de cuptoare de ars ceramică, spre vest... şi spre sud,... fiind separate de zona locuită. 3. Extinderea locuirii spre nord şi est; se constată o grupare a locuinţelor în jurul unei piaţete, în marginea de nord-est a aşezării, trei dintre cele şapte având resturi de cuptoare de ars ceramica: este poate un cartier de olari. Numărul locuinţelor nou construite este mai mic decât în etapa anterioară.[...] Locuinţele din cele trei etape ale fazei Cucuteni A nu se suprapun, deoarece au rămas în folosinţă pe parcursul mai multor generaţii." Lăsând la o parte maniera radical empirică - şi nu "ştiinţifică" - de a estima extensiunea aşezării pe etape, rămâne greu de înţeles cum s-a ajuns la concluzia că locuinţele au rămas în folosinţă pe parcursul mai multor generaţii pe baza studiului matematic al ceramicii. În plus, aflăm că " în centrul aşezării era un spaţiu gol, folosit de membrii comunităţii ca loc de adunare şi de desfăşurare a ritualurilor." Lăsând la o parte inferarea semnificaţiei acestea agora neolitice, aflăm că tocmai "acest spaţiu, care şi-a pierdut semnificaţia prin nelocuirea [sic!] platoului Ţuguieta în timpul fazei Cucuteni A-B, este ocupat de comunităţi Cucuteni B." Facem precizarea - deloc inutilă - că aceste "comunităţi" Cucuteni B ocupau 5 case, dintre care 3 atestau refaceri succesive (*ibidem*, p. 522). În cele din urmă, se ajunge şi la motivarea "ceramică " a acestor trei etape interne, prin raportarea seriilor de la Truşeşti, *subfazelor definite deja ale culturii Cucuteni*: A2, A3 şi, în fine, A4. În final, după un lung ocol informatic, vedem situl de la Truşeşti ocupându-şi locul în taxonomia internă a culturii Cucuteni. Ceea ce este cu totul semnificativ este că arheologul a lăsat pe seama analizei stilistice informatice - care folosea un eşantion deja selectat tipologic - delimitarea fazelor interne ale locuirii sitului (*ibidem*). Altfel spus, cronologia internă a sitului de aici este elaborată pe baza stilurilor ceramice din alte aşezări - conform unei clasice obişnuinţe. În această imensă tautologie transpare cu claritate *caracterul asimetric* pe care îl iau aşteptările arheologului faţă de situaţiile empiric constatabile: el *ştie deja* care este interpretarea succesiunilor şi fazelor culturale. Ar fi, de altfel, foarte interesantă elaborarea unui studiu istoric privind evoluţia periodizării culturii Cucuteni şi măsura în care schemele anterioare, începând cu cea a lui Schmidt, şi-au impus liniile de forţă asupra "nuanţărilor" ulterioare. Probabil că periodizarea pe criterii stilistice constituie modelul ideal al problemelor "de tip puzzle", cu rezultate în bună măsură anticipate, dar lăsăm această stimulativă încercare pe seama specialiştilor în cercetarea acestei culturi.

[833] Z. Kalmar, *Neo-eneoliticul*.... Criticile pe care le aducem modului de utilizare a informaticii pentru serierea tipologică nu sunt multe, dar sunt importante. Nu se poate nega că impactul computerului în

pluridisciplinarităţii nu poate fi cu adevărat exploatată decât în condiţiile unui proiect de cercetare care să vizeze recuperarea *integrată* a informaţiei arheologice pe teren.

Interesant este că demersurile informatice sunt în continuare asociate încercărilor de abordare sistemică a unor situri, sau a unor culturi arheologice.[834] Deşi încă imperfecte, acestea constituie premiere metodologice, cel puţin prin enunţarea unui model de analiză explicit. Prezentarea *in extenso* a metodologiei utilizate, utilă şi strict necesară, demonstrează un salt clar al discursului arheologic.[835] Tot ea sugerează, însă, şi persistenţa unor reflexe tradiţionale ale şcolii cultural-istorice.

Astfel, utilizarea metodei de săpătură altimetrice,[836] care conduce inevitabil la false concentrări în plan orizontal şi care, prin definiţie, nu respectă ordinea naturală de depunere şi abandon, compromite contextul arheologic. Acesta este parţial "reconstituit" în plan vertical prin analiza informatică a formelor ceramice, ceea ce sugerează tautologia clasică mai sus expusă şi subliniază acelaşi interes pentru evoluţia semnăturilor stilistice în sine,[837] ca şi cum ar exista o ireductibilă substanţă etnică în stilul de producere a ceramicii, iar micile derive stilistice ar fi în măsură să descrie evoluţia reală a unei tradiţii culturale.

Pe de altă parte, nominalizarea unor "sisteme" şi "subsisteme" nu încearcă decât să atribuie *nume* diferite unor aspecte delimitate şi până acum de preistoricieni: mediul natural, societate, economie. Or, subîmpărţind precis "sistemul" cultural, se introduc aprioric *semnificaţii* definitive, exterioare, pentru anumite artefacte sau

---

arheologie a fost esenţial, multe din performanţele metodologice ale "noii arheologii" bazându-se pe modelarea informatică, în special în ceea ce priveşte lectura repartiţiilor spaţiale sau a componentelor unor ansambluri arheologice. Întru-totul de acord cu avantajele clare aduse de metodele matematice, critica noastră - nici măcar originală - se mulţumeşte cu reiterarea unor platitudini. Computerul nu este decât un analist mai rapid, lipsit de orice posibilitate de a analiza altceva decât variabile introduse de către personalul uman. Inteligenţa sa nu este numai artificială, este şi complet lipsită de imaginaţie. El doar micşorează intervalul de timp al operaţiunilor de seriere şi modelare ipotetică, dar nu-şi caută nici datele, nu-şi construieşte nici modelele de analiză, nu oferă nici soluţii, nici interpretări. Altfel spus, arheologul este responsabil atât de calitatea datelor care intră, cât şi de interpretarea celor care ies. Informatica nu este decât o buclă matematizată a empirismului, foarte periculoasă dacă hrăneşte iluzia unei arheologii ştiinţifice în sensul rău al termenului, cel de panaceu. Or, câtă vreme utilizarea prelucrărilor statistice nu se subsumă unui proiect de cunoaştere coerent - şi, am notat deja, în ceea ce priveşte colectivul clujean, el este cel puţin eclectic -, aplicaţiile ei permit doar un progres foarte parţial al cunoaşterii arheologice.

[834] *Ibidem.* Este şi cazul lucrării Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 1995. Încă inovativă - în contextul teoretic al preistoriei româneşti, fără îndoială - metoda plăteşte un tribut serios tradiţiei cultural-istorice, prin criteriile apriorice de care se face responsabilă. În fond, ambele monografii încearcă serierea tipologică, eventual nuanţarea taxonomiei aflate în uz.

[835] Prezentarea sistematică a obiectivelor şi a metodologiei utilizate în elaborarea monografiei de la Parţa este meritorie (Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *Parţa. Monografie arheologică*, vol. I.1., Ed. Waldpress, Timişoara, 2001, p. 42-84)

[836] Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 9-10. Trebuie subliniat că, în ceea ce priveşte cercetările de la Parţa, descrierea detaliată a sistemului de săpătură nu mai susţine în aceeaşi măsură observaţiile noastre cu privire la săpăturile de la Gura Baciului (Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 56-57).

[837] De altfel, conform tradiţiei, "subsistemul social", a cărui tratare ar reprezenta un simptom al unei curiozităţi reale faţă de "interiorul" unei culturi arheologice, ocupă un spaţiu minim (Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 171-173). Este de aşteptat, însă, ca aceste lipsuri să fie depăşite în cazul unor cercetări sistematice ca cele de la Parţa, concepute în funcţie de alte obiective de cunoaştere, după cum arată primele volume ale monografiei.

comportamente.[838] Mai mult, dialogul mutual dintre aceste "subsisteme" nu este definit clar. Noile nume atestă doar dorința de a facilita prelucrarea informației pe categorii *metodologic alese ca diferite*. Claritatea care reiese nu este decât aparentă și, în plus, potențial paralelă realităților trăite și percepute în neolitic. Subsistemele nu se integrează în narațiune: migrațiile[839] asigură schimbarea, pe care "sistemul" nu o inițiază, ci o suportă, iar principalul "proces" este difuziunea.[840] Or, în cadrul metodologic propus de *New Archaeology*, cea care introduce un sistemism coerent, tocmai dinamismul propriu al unei culturi, văzută ca sistem, este cel care facilitează, interzice sau decide morfologia schimbărilor istorice.

Prin urmare, putem invoca aici un sistemism *descriptiv*, nu unul *explicativ*. El nu ocupă cu adevărat orizontul teoretic înalt - pentru că interacțiunile pe linia ecologie-cultură nu au valoare de explicație istorică -, ci pe cel metodologic, deja beneficiar, în arhitectura discursului arheologic, al unei tratări separate, pe categorii, a materialului documentar.

V.2. INOVAȚII TEORETICE

V.2.1. Perspective critice asupra trecutului disciplinei

Am avut prilejul să evidențiem, încă din introducere, raritatea surprinzătoare a unor demersuri critice, cu caracter istoriografic, în cazul arheologiei preistorice de după 1989. Puternic instrument retoric, rescrierea critică a istoriei disciplinei reprezintă primul pas logic al oricărei încercări de redimensionare a misiunii științifice și culturale a arheologiei - și cu atât mai stringentă devine această necesitate într-o comunitate disciplinară care a păstrat cu venerație, timp de decenii, tonul apologetic al istoriilor proprii. Această timiditate nu se poate explica decât prin credința în suficiența istoriilor deja elaborate, pandant al convingerii că - plasată la periferia cronologică și teoretică a intereselor politice care au afectat atât de dramatic scrisul istoric în general - preistoria a beneficiat de o relativă securitate și de o poziție "justă" față de trecutul ei. Însă, oricât de indirecte și estompate ar fi fost imixtiunile ideologice ale deceniilor anterioare, ele ar fi fost suficiente pentru a face necesară o astfel de inițiativă.

---

[838] Deși nu intenționăm aici o discuție asupra metodologiei sistemice, sunt de reamintit criticile solide aduse de I. Hodder asupra impunerii de semnificații apriorice prin însăși împărțirea în „subsisteme" a materialelor arheologice, vezi *Reading the Past...*, p. 19-33.

[839] Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 199-207.

[840] Procesul de neolitizare, incluzând difuziune și/sau migrație este astfel descris: „This process includes different types of phenomenoms [sic!]: economical (the selection of plants and animals and the taming of animals), social (sedentarism, the apparition of stable settlements and dwellings between 10 and 30 sq.m, cyclic movements, the small family and house, specialization in processing the tools and ceramics, techo-cultural (the processing of the ceramics, the polishing of the tools, the construction of dwellings), economic exchanges and cyclic movements (spondylus, obsidian, species of animals and plants), religious (the cult of the dead, the cult of the Great Mother Godess: cult objects as pots, little altars, signs, symbols etc.)." (Gh. Lazarovici, The process of neolithisation and the development of the first neolithic civilization in the Balkans, în *The Neolithic in the Near East and Europe*, XIII-th International Congress of Praehistoric and Protohistoric Science, Forli, tom IX, 1996, p. 22). Este limpede că delimitarea respectivelor fenomene presupune doar modificarea, eventual, a unor verbe sau timpuri verbale: de exemplu *apariția* unor adăposturi este un fenomen social, dar *construcția* lor devine unul tehno-cultural; în plus, înșiruirea este pur constatativă, și nu cauzală.

Demersurile istoriografice, ce-i drept, nu lipsesc, dimpotrivă. Ele conservă, însă, preponderent linia tradiţională, conform căreia arheologia, disciplină academică pură, n-a făcut decât să progreseze, într-un vacuum ideologic, eventual după modelul unei ştiinţe experimentale, ca fizica. Activitatea individuală a personalităţilor pare să fi fost motorul fundamental al acestei deveniri istorice.[841]

Ca orice perspectivă care nu ignoră cu totul realitatea, această viziune nu este deloc falsă, ci parţială. Am subliniat noi înşine impactul major al activităţii individuale în cadrul unei discipline în care instituţionalizarea nu a însemnat doar centralizarea sub egida statutului a studiilor arheologice, cât constituirea unei piramide ierarhice profesionale, ca dublu al celei edificate de poziţiile academice sau de cercetare. Am sugerat chiar că cea din urmă a fost doar umbra legală şi administrativă a unei ierarhii discrete, dar implacabile - şi cu atât mai eficientă. Însă, aşa cum istoria nu se mai mulţumeşte astăzi cu viziunea "regi/tratate/bătălii", nici arheologia nu mai poate fi privită prin prisma reducţionistă a demersurilor individuale, fără riscul de a pierde conexiuni cauzale intime şi viziunea de ansamblu asupra condiţiilor de dezvoltare a cunoaşterii arheologice. Astfel motivaţi, vom acorda atenţie aici doar demersurilor care se concentrează spre lărgirea imaginii tradiţionale a istoriei disciplinare.

Protoistoria cunoaşte, prima, o luare de poziţie instransigentă sosită, ce-i drept, din partea unui specialist străin.[842] Ea apare cu atât mai radicală cu cât vine din arealul german - al cărui prestigiu rămâne indiscutabil în arheologia românească - şi este publicată în *SCIVA*. K. Strobel încearcă - pentru o secvenţă cronologică şi culturală esenţială în cercetarea protoistoriei româneşti - o necesară clarificare a conceptelor utilizate în arheologia perioadei dacice şi critică, fără ezitare, multe din concluziile istorice româneşti sprijinite pe arheologie. Deşi este dificil să estimăm noi înşine pertinenţa concluziilor sugerate de specialistul german, se cuvine să remarcăm că demersul polemic al lui Strobel apare ca cea mai consistentă deprindere de discursul multă vreme omogen şi unilateral al arheologiei româneşti a perioadei.

Anul 2000 aduce alte demersuri cu tentă istoriografică: un scurt decupaj al arheologiei paleoliticului din România,[843] un curs festiv susţinut la facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti[844] şi o primă parte dintr-o istorie a arheologiei româneşti.[845] Este inutil să rediscutăm aici opiniile proprii asupra arheologiei paleoliticului, nuanţate îndeajuns în această lucrare.

---

[841] Pentru a ne mulţumi cu un singur exemplu sugestiv, a se vedea prezentarea istoricului arheologiei româneşti din cuprinsul noului tratat (M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 45-48). Am putea considera la fel de caracteristică şi o recentă sinteză asupra arheologiei clasice, Al. Barnea (coord.), *Arheologia clasică în România*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003. Însă, atenţia acordată personalităţilor individuale este inerentă însăşi proiectului acestei lucrări: pe de o parte, ea reprezintă o colecţie de studii închinate nominal unor precursori ai disciplinei; pe de altă, perioada respectivă, în care instituţionalizarea arheologiei rămâne cel puţin modestă, este caracterizată tocmai de activitatea entuziaştilor izolaţi.

[842] K. Strobel, Dacii. Despre complexitatea mărimilor etnice, politice şi culturale ale istoriei spaţiului Dunării de Jos (I), în *SCIVA*, tom 49, nr. 1, 1998, p. 61-95.

[843] M. Anghelinu, Un decupaj analitic al arheologiei paleoliticului din România, în *Cercetări Arheologice*, XI, 1998-2000, p. 271-282.

[844] Al. Vulpe, Istoria. Între mit şi căutarea adevărului....

[845] D. Popovici, Note pentru o viitoare si necesară istoriografie a arheologiei româneşti, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, nr. 5-6, p. 17-22.

Al. Vulpe evidenţiază presiunea incomodă a comandamentelor politice asupra obiectivelor de cercetare şi asupra interpretării rezultatelor cercetării arheologice şi, în general, caută să sublinieze subiectivitatea demersului istoric al arheologilor. Mai mult autorul avertizează şi asupra pericolelor la care este expusă arheologia prezentului în faţa ofensivei ideologice a unităţii europene.[846]

La rândul său, D. Popovici propune o evaluare a genezei cercetării arheologice româneşti, circumscrisă de cadrul, deopotrivă intelectual şi geografic, al ideii naţionale. Autorul încearcă să sublinieze, de asemenea, greutatea pozitivismului (în accepţiunea empiristă pe care am propus-o şi noi), responsabil de cantonarea arheologiei preistorice în umbra expresiei: "Let the pots speak!"

O critică vehementă primeşte domeniul - deloc colateral arheologiei - al muzeografiei,[847] acuzată de o greoaie inerţie conceptuală, ca şi de conservarea obstinantă a criteriilor de periodizare şi expunere moştenite din deceniile comuniste. Cu acelaşi prilej, arheologia primeşte o invitaţie la istorizarea propriilor concepte, pentru a evita anacronismul construcţiilor sale "de acoperire", lipsite de consistenţă teoretică. R. Florescu revine printr-o nouă luare de poziţie,[848] subliniind aspectele inhibitorii pentru cercetarea arheologică - sub raport teoretic şi instituţional - de care s-a făcut responsabil regimul comunist.

O altă încercare de analiză externalistă este propusă de D. Gheorghiu şi C. Schuster.[849] Autorii definesc arheologia română ca dominată, conform exprimării lui Pârvan, de o singură idee, cea romană şi de o paradigmă unică, cea naţională. Menirea ei socială a rămas constant aceea de a păstra şi argumenta ştiinţific legătura intimă cu trecutul, în sânul unei naţiuni preponderent rurale, dominată de cultul înaintaşilor, atât la nivelul elitei, cât şi la cel al masei ţărăneşti. În viziunea autorilor, arheologia a servit, în ciuda configuraţiilor politice schimbătoare, ca instrument de perpetuare a unităţii şi coeziunii naţionale. Etapele din istoria disciplinei sunt definite pe seama variaţiilor cadrului ideologic oficial, prin urmare lucrarea pune cu deosebire accentul pe presiunea idealurilor politice, manifestă variabil pentru diversele epoci istorice. Portretul realizat identifică arheologia românească cu un model de cercetare caracteristic statelor mici, cum este cazul celor central şi est-europene. În linii generale, ţinând cont şi de dimensiunile sale, decupajul istoriografic conturează cu fidelitate profilul interfeţei ideologie oficială/arheologie, aşa cum l-am nuanţat şi noi pe parcurs.

Merită amintit şi scurtul excurs elaborat de D. Monah, cu privire la arheologia neoliticului practicată în deceniile comuniste de colectivul *Institutului de istorie şi*

---

[846] Puncte de vedere discutate şi de arheologii occidentali, care privesc problema naţionalismului european ca pe o căutare a identităţii, dar şi a autenticităţii. În aceste condiţii, şi visul comunităţii europene foloseşte acelaşi artificiu logic, contrapunând identitatea europeană celorlalte culturi şi atingând astfel nivelul unui naţionalism multiplicat şi metamorfozat (C. Shore, *loc. cit.*).

[847] R. Florescu, Probleme fundamentale ale muzeelor de istorie în cadrul reformei, în *Revista Muzeelor*, 1-2/2001, p. 17-29.

[848] Idem, Consideraţii teoretice privind arheologia ca ştiinţă, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 6-10.

[849] D. Gheorghiu, C. Schuster, The avatars of a paradigm. A short history of Romanian archaeology, în P. F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 289-302.

arheologie din Iaşi.[850] Sunt şi aici invocate condiţiile exterioare practicii arheologice - în special finanţarea cercetării, responsabilă de segmentarea activităţii arheologice, după 1970 - şi izolarea teoretică şi metodologică, provocată, în opinia autorului, de acelaşi cadru ideologic inflexibil.

Majoritatea evaluărilor istoriografice de după 1989 au adoptat, deci, o perspectivă asemănătoare: departe de a mai sublinia puritatea ştiinţifică a arheologiei, ele au încercat să evidenţieze măsura în care interesele ideologice şi-au pus amprenta asupra disciplinei. Însă, în cuprinsul acestor demersuri, mai ales al celor a căror factură externalistă[851] este explicită, două reduceri sunt constant operate: imixtiunile ideologice sunt înţelese strict, pe temeiul politicii oficiale;[852] complementar, acestea sunt privite ca afectând mai degrabă *interpretarea* rezultatelor, prin mistificarea, amplificarea sau schimbarea semnificaţiei "faptelor" arheologice. Am evidenţiat îndeajuns, pe parcurs, limitele acestei viziuni, deci nu socotim necesar să aprofundăm discuţia asupra acestui subiect.

Cu totul alta este abordarea propusă de Gh. Al. Niculescu în ceea ce priveşte ideologia naţională, aşa cum se manifesta aceasta în ansamblul arheologiei româneşti.[853] Deşi analiza sa priveşte îndeosebi cercetarea mileniului I, nu lipsesc sugestiile de care preistoricienii ar trebui să ţină seama.

Tot astfel, N. Palincaş, într-o scurtă analiză a stadiului actual al cercetării arheologice româneşti,[854] semnalează numeroasele puncte nevralgice ale tradiţiei de cercetare moştenite: concentrarea excesivă a studiului asupra artefactelor, la rândul lor înţelese îngust, de obicei sub forma "fosilelor directoare"; absenţa oricăror preocupări consistente privind teoria disciplinei şi etnoarheologia, datorată înregimentării tradiţionale a arheologiei în trena istoriei; slaba integrare a studiilor pluridisciplinare şi proasta organizare administrativă a cercetării.

V.2.2. Fenomenologia sacrului

Tratarea universului religios al omului preistoric constituie o sferă în care, cel puţin în opinia noastră, reevaluările sunt importante, cu atât mai mult cu cât ele provoacă atât moştenirea materialist-dialectică, cât şi de sociologismul de factură durkheimiană.

---

[850] D. Monah, Cercetarea ieşeană asupra neo-eneoliticului din Moldova în perioada 1949-1999, în *Arheologia Moldovei*, XXII, 1999, p. 151-158.

[851] Am precizat, în introducere, semnificaţia pe care o are dimensiunea externalistă în redactarea istoriei arheologiei: ea încearcă să articuleze practica arheologică cu contextul său istoric.

[852] Această viziune s-ar acorda cu ideile sociologiei ştiinţei, care deseori văd progresul unei discipline ca un rezultat al exercitării raţionale şi netulburate a gândirii ştiinţifice, iar eşecurile, reculurile sau întârzierile ca fiind explicabile prin „societate" (D. Van Reybrouck, Boule's error: on the social context of scientific knowledge, în *Antiquity*, vol. 76, nr. 291, 2002, p. 158-164). Prin conceptele de „paradigmă" (T. S. Kuhn) şi de „câmp de producţie culturală" (P. Bourdieu) pe care le-am luat în discuţie aici, am încercat să nuanţăm această idee.

[853] Gh. Al. Niculescu, Nationalism and the Representation of Society in Romanian Archaeology, în *Nation and National Ideology Past Present and Prospects* (Proceedings of the International Symposium held at the New Europe College, Bucharest, April 6-7, 2001), New Europe College, 2002, p. 209-234.

[854] N. Palincaş, Asupra cauzelor nerestructurării cercetării în arheologia din România, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 28-30.

Cea mai bună dovadă o constituie încercarea de tratare a plasticii culturii Cucuteni[855] din punctul de vedere al autonomiei sacrului. Mult mai revoluţionară decât se declară - pentru a menaja, probabil, susceptibilităţile - lucrarea, tocmai datorită focalizării sale tematice, înregistrează o primă desprindere de modelele anterioare, fie funcţionaliste, fie marxiste.

Îndepărtarea faţă de linia durkeimian-marxistă este lizibilă încă din introducere şi atinge puncte dureroase ale teoriei arheologice româneşti. D. Monah avertizează: "Să te aventurezi pe nisipurile mişcătoare ale simbolisticii şi iconografiei antropomorfe şi zoomorfe a neo-eneoliticului Europei de sud-est fără ajutorul unor reguli pre-elaborate de investigaţie ni se pare o acţiune inconştientă şi sinucigaşă din punct de vedere ştiinţific. Şi totuşi, urmărind cu atenţie literatura în atingere cu religiile preistorice, constatăm abordarea a două metode: refuzul oricărui model, autorul bazându-şi interpretarea pe impresia ce i-o sugerează obiectul sau situaţia descoperită, impresie determinată, în subconştient, de zestrea sa culturală, în timp ce a doua metodă constă în utilizarea comparativă a religiilor etnografice, dar şi a celor înregistrate în scris în antichitate." [856]

Este inutil de precizat că lucrarea se dedica celei de-a doua opţiuni. Reuşita este importantă: analiza lui D. Monah eliberează, în premieră, viaţa spirituală a omului preistoric de constrângerile atât de împovărătoare ale economiei şi societăţii, pentru a-l înzestra cu beneficiile unei umanităţi plenare. Chiar dacă autorul nu neagă "meritul analizelor marxizante care au indus în studierea fenomenului religios elemente din sfera economicului şi socialului [şi] care pot, uneori, arunca unele lumini în labirintul ideilor religioase",[857] este clar că noua abordare rupe cu viziunea tradiţională şi este edificată pe o critică a "carteziansimului" arheologilor.[858] Universul lui *homo religiosus* este privit ca autonom, simbolistica respectă reguli proprii, economia coincide, nu cauzează. În ansamblu, lucrarea este în întregime dedicată fenomenologiei sacrului în lectura lui Mircea Eliade şi, pe baza acestei filiaţii, ea nu poate decât stimula dezvoltări ulterioare, în care uzul analogiilor etnografice şi adoptarea unei perspective structurale să completeze acest pionierat.

De altfel, o viziune asemănătoare este invocată ulterior în explicarea apariţiei fenomenului neolitizării.[859] Teoria tradiţională este completată aici de teza lui J. Cauvin, conform căreia apariţia modului de viaţă neolitic a fost precedată de o "revoluţie a simbolurilor", de esenţă pur religioasă. De data aceasta, revoluţia simbolică este considerată *responsabilă* de apariţia noului comportament economic, care nu se mai datorează, deci, "conform schemei marxiste, unei tensiuni sociale cauzate de lupta pentru resurse devenite insuficiente, ci, mai degrabă, apariţiei unei noi concepţii şi a unor divinităţi, care au trezit energia creării noului sistem ideologic şi a economiei de producţie."[860] Dacă rămâne discutabilă prioritatea *cauzală* a acestei revoluţii

---

[855] D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamţ, 1997.

[856] *Ibidem*, p. 15. S-ar putea afirma că preistoricienii români nu au manifestat, aşadar, în acest sens, vreun instinct de conservare.

[857] *Ibidem*.

[858] *Ibidem*, p. 16.

[859] Idem, Organizarea socială, religia şi arta în epoca neo-eneolitică, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p., 169-187.

[860] *Ibidem*, p. 170.

simbolice asupra celei economice - în acest sens, aderăm la echivocul susţinut de N. Ursulescu[861]- merită remarcată îndrăzneală acestei teze alternative în raport cu modelul neolitizării, atâta vreme fidel lui Childe.[862]

Arta şi religia paleoliticului beneficiază, şi ele, de o tratare nouă. Este cazul a două sinteze[863] care abordează un subiect vast şi controversat, cel al religiilor paleolitice. Bine actualizate bibliografic, lucrările reuşesc să amplifice cadrul teoretic al subiectului tratat, afectat, ca de altfel întreaga cercetare a paleoliticului din România, de parcelarea cunoaşterii în perimetrul strâmt al graniţelor naţionale, sau al analogiilor circumspecte cu arealele învecinate. În contrast cu celelalte sfere ale culturii paleolitice, domeniul artei pare, aşadar, pregătit pentru o contextualizare mai largă, după cum arată înserierea teoriilor recente asupra interpretării artei parietale şi mobiliere.

V.2.3. Un nou program teoretic pentru cercetarea preistoriei târzii

Primul volum al sintezei editate de Academia Română nu se rezumă la reevaluarea neolitizării.[864] Mult mai radicală este atitudinea unui specialist reputat al

---

[861] Discutând problema neolitizării - de această dată mai bine sistematizată - autorul invocă şi ipoteza emisă de Cauvin, dar nu pare cu totul convins că această revoluţie mentală este responsabilă de trecerea la o economie agricolă. "În fond, fiind vorba şi aici de o «trecere» de la o stare la alta, ea trebuie să fie însoţită de o schimbare de ritual, aşa cum atestă etnologia în asemenea cazuri." Ezitarea privind angajarea faţă de noua teză este evidentă (N. Ursulescu, Problema neolitizării, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 114-115).

În ceea ce ne priveşte, credem că înlocuirea unei explicaţii monocauzale materialiste cu una la fel de unilinear "idealistă" rămâne foarte alunecoasă. Dacă acceptăm justeţea observaţiilor arheologice, care confirmă *anterioritatea* expresiilor religioase "neolitice" comportamentului economic productiv - printr-o cataliză a unui fond ancestral, paleolitic - ca şi difuzarea, *ca forme de expresie plastică*, din Anatolia în restul Lumii vechi, nu vedem necesitatea ca această inovaţie să fi fost acea *cosa mentale* a revoluţiei neolitice. Dusă la limită, o atare teză constă într-o inversare binară a tezelor clasice, pe linia materialism *vs.* idealism. Fenomenul de adoptare a economiei productive se putea petrece autonom, la umbra noii forme (coerente) de exprimare a structurii mitice. În plus, acceptarea oricărei inovaţii trebuie să fi fost precedată de o disponibilitate oarecare în sânul tradiţiei culturale respective.

[862] De al cărui materialism metodologic nu se desprind, în ciuda unor importante rezerve nici alte lucrări (ex. R.-R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiza primară*, Ed. Muzeului Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 2002.) Spre exemplificare, remarcând caracterul mai mult decât discutabil al ponderii agriculturii în cadrul comunităţilor culturii Gumelniţa, autorul face următoarele observaţii: "Determinarea caracterului societăţii gumelniţene este foarte importantă pentru că, spre exemplu, predominarea agriculturii ar fi putut avea urmări în ceea ce priveşte existenţa unor culte specifice comunităţilor de agricultori. O predominare a creşterii animalelor ar fi presupus, în schimb, existenţa unor culte specifice unor comunităţi de păstori" (*ibidem*, p. 90-91). În opinia noastră, dacă nu se poate contesta o corespondenţă reală între formele de organizarea social-economică şi cultele religioase, nu este mai puţin adevărat că aceste domenii ale vieţii sociale cunosc, în principiu, ritmuri proprii de evoluţie. Tendinţa întrucâtva firească a arheologilor de a infera universul religios pe seama economiei dominante, despre care avem dovezi mai bogate şi mai puţin ermetice, trebuie riguros controlată. Pe de altă parte, ca şi ansamblul vieţii sociale, sistemele religioase nu reprezintă blocuri dogmatice coerente: ele amestecă deopotrivă moşteniri, inovaţii, „gnose" şi superstiţii, toate manifeste variabil în cultura materială. În lumea creştină ortodoxă, bisericile, troiţele sau crucifixele stau alături de practici păgâne sau cripto-creştine, iar atitudinile faţă de dogmă variază şi ele foarte mult. De ce ne-am mulţumi să credem că oamenii neolitici se raportau omogen şi liniar la credinţele lor religioase?

[863] C. V. Chirica, *Arta şi religia paleolticului superior în Europa Centrală şi Răsăriteană*, Ed. Helios, Iaşi, 1996; M. Cârciumaru, M. Mărgărit, *Arta mobilieră şi parietală paleolitică*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2002.

[864] Spre exemplu, dacă difuziunea neoliticului rămâne în afara oricărei discuţii, o atenţie crescută se acordă specificităţii acestei difuziuni, cum este cazul "barbarizării" culturii Starčevo-Criş în Moldova, datorată

epocii bronzului,[865] care propune o curajoasă și drastică - din nefericire singulară, în cadrul volumului - reevaluare teoretică. Întrucât subscriem întru-totul punctelor de vedere prezentate aici, ne permitem să ilustrăm mai larg opiniile enunțate. Ele sunt, de altfel, foarte clare și circumscriu cu fidelitate probleme ale *întregii* arheologii preistorice românești.

Critica este inaugurată de demolarea definiției tradiționale a culturii arheologice: "Conceptul de cultură arheologică este înțeles, în sens tradițional, ca reprezentând o simplă combinație de elemente caracteristice din materialul obținut din descoperirile arheologice, ce se constituie dintr-o *regulă*, delimitată în spațiu și timp de alte combinații alcătuite în mod asemănător. *Regula* trebuie să cuprindă mai multe (cât mai multe) categorii de descoperiri - nu una singură. Astfel concepută, «cultura» rămâne o imagine a rânduirii materialului arheologic, în spatele căruia nu trebuie să se ascundă neapărat și situații reale de ordin istoric, social și de altă natură"[866](s.a.).

"Raportând această concepție teoretică la situația reală a stadiului cercetărilor epocii bronzului și fierului din țara noastră, vom constata că *majoritatea «culturilor» sunt constituite din grupuri de forme și de decor ceramic în care stilul acestuia din urmă este elementul definitoriu. Numai în rare cazuri acestor elemente li se asociază și date privind cultul funerar sau de altă natură.* Este, deci, evident că astfel de grupări ale informației arheologice nu implică, în mod necesar, grupuri etnice; o grupare de forme ceramice cu un anume decor poate reflecta un grup de triburi înrudite, dar, în egală măsură, și populații etnic diferite. Dacă răspândirea unor elemente arheologice coincide cu anumite zone geomorfologic distincte - ceea ce este cazul în special cu culturile perioadei mijlocii a epocii bronzului, atunci respectivele culturi capătă o consistență mai complexă, dar nici în acest caz nu obligă la interpretări istoricizante."[867](s.n.).

---

preluării parțiale, prin difuziune, a elementelor de cultură materială neolitică de către populațiile locale (N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 131). Așa cum am remarcat, aspectele legate de contactul dintre mezoliticii autohtoni și noile populații (sau idei culturale neolitice) nu a fost niciodată consecvent urmărit. În majoritatea situațiilor, prezența utilajului litic mezolitic în siturile neoliticului timpuriu a fost considerată drept dovada unei aculturații, fără a se încerca detalierea modulului propriu prin care o populație de vânători și culegători intră în contact cu una agricolă.

865 Al. Vulpe, Epoca metalelor. Introducere, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 211-213.

866 *Ibidem*, p. 211.

867 *Ibidem*, p. 211-212. Nu era, de altfel, prima dată când Al. Vulpe sesizează pericolul asocierilor mecanice între cultura arheologică și etnie. De exemplu, discutând, cu alt prilej, despre tracizare, Al. Vulpe amintea: „Raportul dintre etnic și cultura materială, deci între obiectul arheologiei, reprezentat de aceasta din urmă și fenomenul istoric este, în lipsa oricăror surse scrise, extrem de greu de definit. Riscul speculațiilor pure și al creării unor ipoteze despre pretinse evenimente istorice, cum ar fi migrațiile de popoare, este foarte mare și se pot cita exemple clasice în acest sens... Din ce în ce mai mult se remarcă tendința de a vedea în schimbările civilizației materiale cauze interne sau cel mult influențe culturale exercitate de unele culturi asupra altora... Apar de-a dreptul rizibile încercările de construire a ipotezelor istorico-lingvistice pe temeiul modificării decorului sau facturii ceramicii sau pe explicarea catastrofică a straturilor de incendiu din așezări. O așezare primitivă putea fi rapid, în întregime distrusă de un incendiu provocat întâmplător. Din nenumărate motive, o populație putea părăsi o așezarea pentru a întemeia o alta, mai convenabilă necesităților economice-comerciale. Nici chiar modificările obiceiurilor funerare nu implică neapărat o schimbare etnică, ci reflectă mai degrabă transformări ale concepțiilor religioase. Pe de altă parte, cercetările antropologice sunt încă departe de a ne furniza date indiscutabile despre eventuale modificări bruște ale tipurilor rasiale." (Al. Vulpe, în Sever Dumitrașcu (ed.), *Arheologia română...*, p. 40-41).

Mai mult, "o cultură concepută conform regulii mai sus expuse reprezintă o secvenţă cronologică aleasă în funcţie de succesiunea datelor arheologice existente. *Ea nu implică o dezvoltare în sensul unei fiinţe vii, respectiv al unei civilizaţii legate de evoluţia istorică a unui popor: tinereţe, maturizare, degenerare.* Potrivit sociologului german Max Weber, «cultura este o secvenţă convenţională, aleasă de cercetător, dintr-o evoluţie fără limită, fără etape, fără finalitate»... Aceste interpretări arheologice au avut un impact profund asupra deformării realităţii şi au dus la crearea unor adevărate «mituri» ale protoistoriei. Este un mod de gândire care a influenţat peste un secol cercetarea arheologică în general, cea românească nefăcând excepţie."[868] (s.n.)

Al. Vulpe realizează chiar o onestă *mea culpa*, regretând "interpretările istoricizante" inaugurate de Kossinna şi acceptate timp de decenii de arheologia românească - şi de el însuşi. Această tendinţă de interpretare etnistă este dezavuată: "Analogiile între diferitele categorii de elemente arheologice pot avea cu totul alte explicaţii (în cazul ceramicii, modul de realizare a formelor şi a decorului poate fi comun unor populaţii total diferite; în cazul unor obiecte de metal, os sau corn, acelaşi tip poate avea funcţii diferite de la un grup etnic la altul etc.). Chiar şi ritul şi ritualul funerar nu sunt obligatoriu legate de etnic, iar formele de locuire (aşezări, case etc.) sunt dependente de forma de teren, de economie, *nu* de un caracter etnic." (s.a.).[869]

Critica nu se opreşte aici. Sunt invocate pericolele argumentaţiei mixte între arheologie şi lingvistică, tratate foarte critic şi de alţi autori;[870] este reproşată ignorarea suverană, de către arheologia cultural-istorică, a potenţialului analogiilor etnografice,[871] autorul mergând până la a invoca, foarte pe scurt, concepţia "noii arheologii".[872]

O remarcă încheie acest excurs: "Şcolile arheologico-istorice ale naţiunilor, care-şi imaginează trecutul prin stabilitate etno-culturală, tind să accentueze şi în pre- şi proto-istorie elementul de continuitate culturală. Dimpotrivă, acolo unde domină tradiţia istorică a spaţiului dobândit prin cucerire, va precumpăni şi în cercetarea arheologică modelul migraţiilor. În ambele cazuri se poate avea dreptate sau se poate greşi în egală măsură".[873]

Notăm aşadar, în premieră, o atitudine critică - şi autocritică - fermă, care semnalează multe din punctele nevralgice ale arheologiei preistorice din România. Nu mai puţin elocventă este şi o altă realitate: viziunea „noii arheologii", depăşită critic în Occident de două decenii, apare ca o adevărată revoluţie teoretică în contextul

---

868 Al Vulpe, Epoca metalelor..., p. 212.

869 *Ibidem*, p. 213.

870 De exemplu, Al. Niculescu, Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici şi arheologi. Pericolele argumentaţei mixte, în *Timpul istoriei* I, *Memorie şi patrimoniu*, Centrul de istorie comparată a societăţilor antice, Univ. Bucureşti, 1997, p. 63-69.

871 "Există nenumărate exemple care infirmă asocierile între elemente de cultură materială sau spirituală şi cele de natură etnică şi istorică, deşi metoda oferă, în multe cazuri, şi confirmări ale interpretării arheologice."(Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 213).

872 Se evidenţiază, astfel, dimensiunea adaptativă a culturii, care poate duce la schimbarea semnificaţiei unui artefact în alt context. „Un grup uman aflat în medii asemănătoare va crea o cultură asemănătoare, indiferent de noţiunea temporală. Cu alte cuvinte, culturile pot fi comparate şi diacronic, factorul sincron atât de căutat de arheologia tradiţională şi inerent oricărei interpretări istorice, nu mai joacă totdeauna un rol important. Tot aşa, orice alt grup uman mutat în alt mediu (prin migraţie de exemplu) va crea o altă cultură" (*ibidem*, p. 213-214).

873 *Ibidem*, p. 241.

arheologiei românești. În orice caz, această luare de poziție apare cu atât mai semnificativă cu cât aparține unui specialist bine plasat în ierarhia internă a disciplinei - conform modelului centralizat expus de noi anterior.

În fapt, noile puncte de vedere - care evoluează în jurul conceptelor de stil, etnie și cultură arheologică - beneficiază și de alte sistematizări recente și bogat documentate.[874] Deși se nu adresează explicit perioadelor preistorice, cele două studii amintite tratează *in extenso*, pe baza unei bibliografii preponderent de limbă engleză, probleme larg ignorate în arheologia românească: caracterul și consistența etnică a culturilor, în general, și a celor arheologice, în special; conținutul și semnificația „stilului"; relațiile dintre cultura materială și afilierea etnică și de grup etc. Chiar dacă nu propun operaționalizări, concluziile celor două sinteze reușesc să actualizeze informația accesibilă autorilor români, marcând, sperăm, începutul unor noi luări de poziție în această privință.

Diversificarea topicii arheologice nu se oprește aici. Merită, astfel, amintită originala încercare de abordare a relației dintre om și foc din perspectiva etnoarheologiei.[875] Așa cum vom avea prilejul de a mai remarca, uzul analogiilor istorice *controlate* reprezintă o soluție încă puțin exploatată în arheologia românească. Noi viziuni transpar și în ceea ce privește viața economică preistorică. Este cazul utilizării, în calitate de *model teoretic* supus verificării, a teoriei lui A. Sherratt privind apariția unor noi sisteme de producție și schimb în economia de la finele neoliticului.[876] În general, însă, deși în cercetarea preistoriei post-paleolitice se face simțit un sentiment de insatisfacție în raport cu modele de interpretare tradiționale,[877] propunerile și aplicațiile practice sunt încă foarte rare.

V.2.4. Noi coordonate teoretice ale *praxis*-ului arheologic

V.2.4.1. Implicațiile unei noi metode de săpătură arheologică

În ansamblul încă inert al arheologiei preistorice românești de după 1990, perpetuarea generalizată a deprinderilor teoretice cultural-istorice a fost, inerent, însoțită de o conservare a metodelor de cercetare și a tehnicilor de săpătură. O inversiune brutală a obiectivelor de cercetare a avut loc, credem, în cercetarea tell-ului neo-eneolitic de la Hârșova. Lectura noastră va fi foarte laconică, din moment ce sunt accesibile sursele unde metodologia respectivă este prezentată pe larg.[878]

---

874 Vezi Gh. Al. Niculescu, The Material Dimension of Ethnicity, în *New Europe College Yearbook 1997-1998*, 2001, p. 203-262; F. Curta, Considerații privind conceptul de etnic (etnicitate) în arheologia contemporană, în *Arheologia Medievală*, IV, 2002, p. 5-25.

875 C. F. Schuster, A. Comșa, T. Popa, *The Archaeology of Fire in the Bronze Age of Romania*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, II, Giurgiu, 2001. Merită amintite și încercările similare din Banat (Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 53).

876 H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, Bibl. Thracologica XIII, București, 1996, p.113-118.

877 Spre exemplu, S. Marinescu-Bâlcu remarca recent „*...prin numeroasele descoperiri arheologice și prin progresele în metodele științifice și tehnologice s-a schimbat întregul mod de abordare a trecutului. O legătură mai strânsă cu științele sociale (și cu cele interdisciplinare) și o atitudine mai puțin pragmatică și mai mult teoretică se impun. Dacă înainte explicația schimbărilor și evoluției societăților umane era căutată în mișcările de populații de la o regiune la alta și chiar prin invazii și migrații, acum se preferă și explorarea posibilităților evoluției indigene.*" (s.a., Prefață la Vl. Dumitrescu, *Cursuri universitare...*, p. 8-9).

878 B. Randoin, D. Popovici, Y. Rialland, Metoda de săpătură și înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova, în *Cercetări Arheologice*, XI, partea I, 2000, p. 199-234.

Tehnica de excavaţie şi înregistrare perfecţionată aici se plasează într-un contrast izbitor cu modelele uzuale. Pe scurt, ea se bazează pe o stratigrafie riguroasă, şi este, prin urmare, o continuare logică a premisei primare a arheologiei ştiinţifice, conform căreia succesiunea stratigrafică este corespondenta celei cronologice, în majoritatea situaţiilor depoziţionale. Soluţia - aparent banală - pentru controlul stratigrafiei este "atomizarea" depozitului sub forma celor mai mici unităţi structurale diferenţiabile empiric, macroscopic. Această diferenţiere se realizează pe baza conţinutului arheologic al fiecărui atom, *unitatea stratigrafică*. Sistemul de înregistrare se adaptează corespunzător necesităţilor cerute de descrierea primară a acestor unităţi. Decaparea "atomilor stratigrafici" se face în ordinea riguros inversă a depunerii lor, fundamental în plan orizontal, ceea ce permite delimitarea precisă a formelor şi dimensiunilor lor, ca şi a relaţiilor precise de suprapunere dintre ei.

Aparent, preistoricienii nu ar putea remarca nici o revoluţie metodologică propriu-zisă aici. Practica dezvelirii "sistematice" este deja tradiţională. În cel mai bun caz, ar putea remarca coerenţa specifică a ansamblului tehnică-înregistrare. Diferenţa rezidă, însă, în refuzul de a geometriza aprioric săpătura şi în eliminarea oricărei partiţionări mecanice a decapării, cum este cea promovată de sistemul "paselor mecanice". Ea nu uşurează deloc munca echipei de cercetare - şi cu atât mai puţin participă la "estetizarea" secţiunilor. În schimb, refuză să impună săpăturii reguli artificiale, afară de cele minime, cerute de înregistrare. Reconstrucţia sistematică a contextului arheologic încheie demontarea sa acribică: succesiunea unităţilor stratigrafice este re-identificată, prin punerea lor în secvenţă, în fază şi, în final, în perioadă.

Utilizarea metodelor pluridisciplinare (microsedimentologia, analiza macroresturilor vegetale, analizele paleofaunistice etc.) completează această acribică demontare a contextului. Nu este neglijat nici eşantionajul arheologic, pentru ca, în condiţiile în care recuperarea integrală a materialului arheologic sau osteologic (cum ar fi cel ihtiofaunistic) rămâne, practic, imposibilă, volumul de informaţie conservat pentru studiu să nu sufere pierderi semnificative. Astfel, estimarea statistică a raportului volum de sediment/informaţie utilă deschide perspective largi pentru arheologia în regim de salvare, dar şi pentru cea sistematică, mare colecţionară de informaţie arheologică recurentă, colectată pe seama epuizării siturilor.

La prima vedere, metodologia de la Hârşova apare ca o meritorie sistematizare a unor principii vechi. În opinia noastră, implicaţiile nu se rezumă la această completare logică a unui demers arheologic banal, deşi situaţiile în care acest lucru se întâmplă sunt suficient de rare pentru a-l transforma într-un merit. Vom sublinia aici *coerenţa dintre obiective de cunoaştere şi metode, inversiunea teoretică* implicată de această iniţiativă, dar şi consecinţele potenţiale ce decurg de aici.

Din punct de vedere al filozofiei de cercetare, demersul de aici constituie nu o negare a empirismului, ci o întoarcere deliberată la el, prin limitarea ingerinţelor subiective şi a remarcilor calitative. Ele nu dispar: descrierea fiecărei unităţi

---

Recomandăm, firesc, şi lectura raportului de săpătură publicat în acelaşi volum, D. Popovici şi colab., Les recherches archéologiques du tell de Hârşova (dép. de Constanţa) 1997-1998, *loc. cit.*, p. 13-123. De asemenea, trebuie semnalată şi apariţia altor studii de caz, edificate pe aceleaşi principii metodologice (D. Popovici, C. Haită, A. Bălăşescu, V. Radu. F. Vlad, I. Tomescu, *Archaeological Pluridisciplinary Researches at Borduşani-Popină*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003).

stratigrafice depinde de săpător şi, în ciuda criteriilor diagnostice ferme şi standardizate, ea poate varia. Cu toate acestea, metoda constituie, probabil, o limită superioară la care se poate ajunge în eliminarea subiectivităţii.

Pe de altă parte, înţelegerea contextului de o manieră pozitivă presupune ignorarea eventualelor similarităţi cu situaţii provenind din alte situri, aparţinând aceleiaşi culturi. Acest efort de purificare a datelor arheologice de reflexele subiective permite o înţelegere lucidă a contextului şi asigură un cadru solid pentru efortul de interpretare. Altfel spus, colectivul de aici refuză, în principiu, să creadă că *ştie* ceva despre „regulile culturale" supuse studiului: cunoaşterea situaţiilor asemănătoare (din alte tell-uri, de exemplu) nu are relevanţă în aplicarea consecventă a metodei de săpătură. Scopul meticuloasei cercetări de aici este înţelegerea dinamicii interne *a acestui sit,* în izolare metodologică de cele similare. Pur şi simplu, ansamblul de metode utilizat aici ignoră *de facto* apartenenţa culturală a comunităţii respective. De altfel, merită subliniat, această metodă de săpătură a fost concepută, iniţial, pentru săpăturile urbane medievale, cunoscute pentru dificultăţile majore ridicate de superpoziţiile stratigrafice.

Cercetarea de aici poate fi definită ca o cercetare *orientată către rezolvarea de probleme.* Ruptura este, deci, semnificativă şi din punctul de vedere al obiectivelor de cercetare: ele se circumscriu amenajării şi utilizării spaţiului şi paleoeconomiei. Este, deci, o concentrare a atenţiei către *interiorul fazelor culturale,* către domeniul *organizării* unei culturi preistorice. Metoda nu survine decât ca un mijloc natural de atingere a acestor obiective, iar interesele tradiţionale (legate de succesiunea normelor stilistice) nu apar deloc printre dezideratele explicit urmărite în cercetarea acestui tell.

Gama amplă de cercetări pluridisciplinare adaugă o nouă dimensiune, cea în care curiozitatea cercetării migrează către economie, în sensul cel mai general. Recuperarea materialului arheologic şi faunistic, în strânsa sa contextualitate topografică, promite o prelucrare fertilă, care va deschide perspective reale asupra tehnicilor de procurare, conservare şi consum al hranei animale sau vegetale, cu consecinţele ce pot decurge de aici în estimarea fenomenelor sociale. Organizarea socială a spaţiului, durata locuirilor, tehnicile de construcţie, sunt doar câteva dimensiuni ale comportamentelor preistorice posibil de inferat pe baza unui set de relaţii spaţiale bine înregistrate.

Dar cea mai importată consecinţă ce decurge de aici este, în opinia noastră, *înalta rezoluţie cronologică* la care înlănţuirea metodelor poate conduce. Reducând unităţile temporale la niveluri unor comportamente sezoniere, de exemplu, circum-anuale, metoda permite acum delimitarea unor *secvenţe comportamentale* foarte precise, posibil de relaţionat unor opţiuni culturale particulare. Se poate ajunge, astfel, la o *arheologie a momentelor,* în succesiunea lor - care poate rămâne relativă. Potenţialul său euristic este echivalent biografiei în scrierea istoriei, din moment ce-şi poate reduce interesul de cuanoaştere la durata unei vieţi individuale. Mai mult sau mai puţin exemplar, acest decupaj al vieţii individuale promite să deschidă perspective nebănuite asupra relaţiilor intracomunitare, lăsate până acum exclusiv pe seama speculaţiilor (sau abruptelor inferenţe para-marxiste). În acest fel, disjuncţia dintre timpii istoriei şi cei preistorici se estompează, iar condiţiile de redactare a unei naraţiuni istorice se ameliorează. Corolarul acestei reduceri a unităţilor de studiu este, implicit, posibilitatea de a testa mai multe variante interpretative pentru analogiile etnografice. Se deschide

aici un domeniu vast, deocamdată ignorat, căci bogăţia informaţiei arheologice impune rafinarea modelelor teoretice.[879]

Metoda cronostratigrafică nu este, desigur, perfectă. Imperfecţiunile sale, însumate rapid, sunt reprezentate de costul material şi uman implicat, de durata extinsă a cercetării, sau de necesitatea unui personal specializat, ceea ce implică, printre altele, o echipă pluridisciplinară permanentă şi numeroasă. Din aceste puncte de vedere, dată fiind situaţia economică şi înzestrarea pluridisciplinară modestă a arheologiei preistorice din România, metoda cronostratigrafică poate apărea ca un lux. Pe de altă parte însă, aplicabilitatea sa nu este limitată de specificul sitului, dacă acceptăm că înţelegerea stratigrafiei complexe a unui tell constituie un tur de forţă al arheologiei şi că marea majoritate a siturilor preistorice nu ridică nişte probleme stratigrafice de aceleaşi proporţii. În acest sens, preluarea principiului, cu întreg cortegiul său de implicaţii teoretice, poate fi realizată în plan practic.De altfel, descrierea concepţiei săpăturilor recente din situl de la Parţa[880] sugerează că o intenţie similară, de dezvelire *în suprafaţă* a complexelor, s-a materializat şi aici, ceea ce indică o orientare mai generală a curiozităţii preistoricienilor către microtopografia siturilor şi către delimitarea contextuală a relaţiilor dintre artefacte şi structuri.

V.2.4.2. Lărgirea topicii în arheologia paleoliticului

Arheologia paleoliticului, deşi redusă, în continuare, la activitatea unui număr foarte mic de specialişti, nu a rămas lipsită de oaze inovative. În ultimul deceniu de cercetare s-au prefigurat câteva meritorii linii de dezvoltare, unele implicând serioase rupturi cu viziunea asupra omului paleolitic promovată în perioada anterioară. Ne referim la studiile tehnologice şi cele traseologice, la analizele tafonomice şi la studiile privind repartiţia spaţială, topografică a artefactelor. Chiar dacă nu întotdeauna explicit, aceste iniţiative presupun modificări importante în modelele de cercetare aplicate până acum.

Inovaţia pe care o considerăm majoră şi deosebit de fertilă este cea privind tehnologia litică, pentru că ea presupune o depăşire a condiţiei statice a tipologiei bordiene.[881] Acoperind o sferă de interes perfect complementară tipologiei, analiza tehnologică modifică nu numai criteriile de identificare a grupurilor umane, dar caută şi să ancoreze cultura omului paleolitic într-un context mai precis de cauzaţii (cognitive, economice, tehnice). În acest fel, ea redimensionează însăşi imaginea culturii materiale paleolitice, deschizând analizei domenii până acum ignorate, de la structura cognitivă a tipurilor paleantropice[882] şi până la organizarea socială.[883]

---

[879] Conform "asimetriei" tradiţionale a progresului în arheologie, în ciuda restructurării teoretice directe presupuse implicit de adoptarea noii metodologii, saltul metodei nu corespunde deocamdată unei structuri teoretice pe măsura ei. Reducerea unităţilor temporale cuantificate arheologic nu poate fi urmată decât de aplicarea, în interpretare, a unor modele de comportament la fel de bine circumscrise.

[880] Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *op. cit.*, p. 56-57.

[881] M. Otte, Relations technologie-typologie en préhistoire, în *L'Anthropologie*, Paris, XXIX, 1-2, 1991, p. 127-130. E. Boëda, Approche de la variabilité des systèmes de production lithique du Paléolithique inferieur et moyen: chronique d'une variabilité attendue, în *Techniques et culture,* 17-18, 1991, p. 37-79.

[882] N. Pigeot, Réflexions sur l'histoire technique de l'homme: de l'évolution cognitive a l'évolution culturelle, în *Paléo,* nr. 3, 1991, p. 167-200.

[883] Cf. C. Gamble, *The Palaeolithic Societies of Europe,* Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2000.

Primul studiu tehnologic cuprinzător integrat unei monografii asupra paleoliticului din România privește industria musteriană din Peștera Cioarei (Boroșteni),[884] și el demonstrează clar potențialul acestui tip de demers. Ca și la Hârșova, o locuire preistorică este *izolată metodologic* de cele similare, în încercarea de a i se explora unicitatea; din acest motiv, analogiile pripite cu situații "asemănătoare", care au exercitat timp de decenii o apăsătoare presiune asupra oricărei încadrări crono-culturale, nu au nici un efect asupra industriei musteriene de aici, studiată, cum ar spune filozofii, „în sine" și „pentru sine".

Studiul tehnologic a permis, în primul rând, atribuirea fermă a ocupațiilor succesive ale sitului unei unice tradiții culturale, concluzie atinsă nu pe seama analogiilor superficiale cu alte industrii și pe bazele fragile ale comparațiilor morfologice, ci prin identificarea *coerenței principiilor tehnice de debitaj*. Câștigându-și astfel, metodologic, individualitatea, ansamblul litic musterian de aici oferă un model pentru înțelegerea variabilității culturale în paleoliticul mijlociu din regiune. Exploatarea materiei prime și strategiile de reducție sugerează caracterul, densitatea și durata probabilă a locuirii. Acestea sunt confirmate prin urmărirea repartiției generale a materialului litic - în ciuda limitelor de acuratețe inerente în cazul depozitelor de peșteră. De altfel, studiul arheozoologic[885] vine să nuanțeze concluziile arheologice și tehnologice. Pentru prima dată în arheologia paleoliticului din România, o secvență comportamentală bine delimitată și coerentă devine accesibilă, cronologia scurtă înlocuind cronologia geologică, iar grupul de oameni paleolitici "musterianul de peșteră", "paleoliticul cuarțitic" sau "Charentianul oriental".

Și alte studii meritorii se arată dornice a restructura viziunea asupra perioadei paleolitice. Astfel, în orizontul său metodologic, arheologia paleoliticului dispune astăzi de analize foarte sistematice privind industria materialelor dure de origine animală,[886] ca și de o nouă abordare, interdisciplinară, a cercetării sitului de la Mitoc-Malul Galben, incluzând studii sedimentologice, traseologice și tafonomice.[887]

În ciuda acestor avansuri, în bună măsură stimulate de colaborarea cu specialiștii străini, baza de date a paleoliticului din România rămâne precară. O arată,

---

[884] M. Cârciumaru și colab., *Peștera Cioarei - Boroșteni. Paleomediul, cronologia și activitățile umane în paleolitic*, Ed. Macarie, Târgoviște, 2000.

[885] M. Patou-Mathis, Les Grands Mammifères de la grotte Cioarei (Boroșteni, Roumanie): repaires de carnivores et halte de chasse, în *Annales d'Université"Valahia" Târgoviște. Section d'archéologie et d'histoire*, tome II-III, 2000/2001, p. 18-30.

[886] C. Beldiman, Asupra utilizării fildeșului în paleoliticul superior din România, în *SCIVA*, tom 47, 3, 1996, p. 325-334; idem, Tehnologia și regnul animal în preistorie: istoricul cercetărilor asupra industriei materiilor dure animale și evoluția concepțiilor metodologice, în *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir", Seria Istorie*, nr. 4, 2001, p. 49-87; M. Otte, V. Chirica, C. Beldiman, Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte á Mitoc, district de Botosani, în *Préhistoire Européenne*, vol. 7, 1995, p. 119-152;

[887] Vezi colecția de studii publicate în *Préhistoire Européene*, 3, 1993: M. Otte, V. Chirica, Atelier Aurignacien à Mitoc Malul Galben (Moldavie roumaine), p. 55-66; P. Haesaerts, Stratigraphie du gisement paléolithique de Mitoc Malul Galben (District de Botoșani, Roumanie): étude préliminaire, p. 67-72; P. Jardon, F. Collin, Rapport d'etude tracéologique: Mitoc Malul Galben (novembre 1992), p. 73-76; A. Gautier, I. Lopez Bayon, La faune de l'atelier aurignacien de Mitoc Malul Galben (Moldavie roumaine), p. 77-82; vezi și V. Chirica, *Gisement paléolithique de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, Ed. Helios, Iași, 2001.

de o manieră indirectă, o recent apărută sinteză asupra acestei perioade.[888] Ca şi alte demersuri propuse de autor, lucrarea este caracterizată de o viziune integrată asupra activităţilor umane în paleolitic, articulată pe o originală ierarhie interpretativă. Sunt urmărite, pe rând, cadrul cronologic şi cel climatic; omul, în dimensiunea sa somatică; viaţa sa (subzistenţa, habitatul); cunoştinţele generale ale epocii şi progresele cognitive; *în încheiere*, taxonomia culturală. În esenţă, ceea ce propune noua viziune este acordarea unei poziţii centrale *omului* paleolitic, în detrimentul descriptivismului obositor al creaţiilor sale tehnice. O astfel de organizare a discursului nu numai că îmbrăţişează perspectiva structurală propusă de A. Leroi-Gourhan - ignorată în România, în favoarea sistemului tipologic al lui Fr. Bordes - , dar sugerează şi faptul că arheologia paleoliticului din România caută alte repere teoretice. Or, încă nevoită să sistematizeze o informaţie recuperată pe vechile principii metodologice, noua sinteză nu face decât să pună într-o justă perspectivă carenţele teoretice grave ale cercetării paleoliticului în România.

V.2.5. Primele manuale. Arheologia experimentală

Apariţia, în premieră, a unor lucrări cu rol introductiv în diverse câmpuri ale arheologiei moderne constituie un simptom clar al faptului că arheologia preistorică începe să ia forma obiectivă a unei discipline cu o individualitate academică, care se desprinde gradat de trena prea largă a istoriei. De aici decurge şi necesitatea ca metodele arheologilor să devină accesibile unui public specializat mai larg. Această atitudine sugerează că vechiul sistem al uceniciei metodologice şi al tezaurizării informaţiei se degradează treptat, pe fondul unei crescute competiţii academice şi al accesului tot mai larg la modelele de cercetare occidentale.

Deocamdată, majoritatea apariţiilor bibliografice propun familiarizarea cu metodele arheologiei pluridisciplinare[889] şi au o dimensiune pur metodologică, acoperind un gol de multă vreme resimţit. Aceeaşi intenţie de sistematizare a problematicii şi a lexicului este propusă şi în cazul arheologiei funerare.[890]

Tot în ultimul deceniu îşi fac apariţia şi primele încercări de arheologie experimentală, cum sunt cele care încearcă reconstituirea lanţurilor operatorii din producţia ceramică neolitică.[891] Multiplicarea acestui tip de studii, care apropie arheologul de competenţele tehnologice ale omului preistoric, nu poate decât să asigure o înţelegere nuanţată a poziţiei reale a tehnologiei în viaţa socială a comunităţilor respective, după modelul aplicat de multă vreme, cu deosebit succes, de tehnologia litică paleolitică. Arheologia experimentală este singurul câmp care permite

---

888 M. Cârciumaru, *Le Paléolithique en Roumanie*, Ed. Jerôme Millon, Grenoble, 1999.

889 Ca să oferim câteva exemple: M. Cârciumaru, Al. Tomescu, *Palinologia. Aplicaţii ei în arheologie*, Ed. Muzeului Naţional, Bucureşti, 1994; M. Udrescu, L. Bejenaru, C. Hrişcu, *Introducere în arheozoologie*, Ed. Corson, Iaşi, 1999; Gh. Lazarovici, D. Micle, *Introducere în arheologia informatizată*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara, 2001; D. Popovici şi colab., *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode şi tehnici*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2002; C. Haită, *Sedimentologie şi micromorfologie. Aplicaţii în arheologie*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003; I. Tomescu, *Studiul resturilor lemnoase în arheologie. Paleoecologie şi paleoetnografie*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004.

890 V. Sîrbu, *Arheologia funerară şi sacrificiile. O terminologie unitară*, Ed. Istros, Brăila, 2003.

891 Ne referim la „Proiectul Vădastra", vezi rapoartele cuprinse în D. Gheorghiu, K. Andrews (eds.), Experimental *Pyrotechnology Group Newsletter*, Bucureşti, 2002.

controlul fin al serierilor tipologice - reduse până acum la selecţii pe principii morfologice - şi poate permite o contextualizare adecvată a formelor.

* * *

Putem conchide că, cel puţin în parte, mutaţiile teoretice amintite aici sunt fundamentale: ele nu propun o revoltă, ci o revoluţie, din moment ce aplicarea lor tinde spre alte obiective de cunoaştere, apropiate de *înţelegerea în timpi istorici* şi de *specificul* cultural, în înţelesul istoric pe care l-am remarcat în deschiderea lucrării noastre. Din punct de vedere al obiectivelor de cercetare, ele se desprind de moştenirea istoricistă, interesată doar de „povestea" grupurilor culturale şi - în particular pentru paleolitic - de schiţa evoluţionistă. Metodologia cultural-istorică se vede depăşită, din moment ce o metodă fundamentală, cea tipologică, în înţelesul ei clasic, este compromisă de analiza contextuală a formelor - şi nu de analogiile automate cu tabelele morfologice aflate în uz. Altfel spus, inovaţiile propun o „orizontalizare" a cercetării şi o reducere a unităţilor de studiu, atât din punct de vedere al cronologiei, cât şi din cel al chorologiei, singura cale prin care preistoria se poate apropia de paleoetnografie.

Merită să notăm că, de exemplu, sistemul de cercetare de la Hârşova propune un model de exploatare a informaţiei arheologice larg aplicabil, riguros şi pozitiv. Cu toate acestea, şi acest model poate cădea în capcana idiografismului, dacă nu se extinde treptat către ansamblul unor situri, al unor perioade istorice şi către diverse alte zone ecologice. Secvenţele comportamentale, chiar bine individualizate şi fidel reconstruite, dispun de o semnificaţie cu totul modestă, dacă nu sunt integrate lumii din care provin. În condiţiile în care acest model de cercetare - stimulativ, dar costisitor - nu se extinde, rezultatele obţinute în situl amintit pot să rămână izolate. Mai mult, printr-o nedorită inversiune a obiectivelor propuse, el riscă să devină situaţia-tip, obiect al unor generalizări neglijente. Cum nici locuirea musteriană de la Boroşteni nu garantează singură coerenţa comportamentală a musterianului din Carpaţi,[892] nici dovezile de la Hârşova nu girează extrapolarea unor modele paleoeconomice, sau de exploatare a spaţiului asupra întregii unităţi culturale Gumelniţa. Aceste precauţii nu sunt naive: întreaga istorie a arheologiei s-a bazat de extensiunea prospectivă, prin analogie, a unor situaţii familiare către areale necunoscute; progresul disciplinei este jalonat de situri-cheie, de secvenţe stratigrafice "complete" şi de contexte-tip, toate demonstrându-se curând parţiale, secundare sau irelevante.

În plus, dacă lărgirea topicii arheologice şi concentrarea ei către alte obiective de cunoaştere este o condiţie strict necesară pentru alinierea la rigorile arheologiei contemporane, nu este mai puţin adevărat că renovarea teoretică trebuie să-şi propună

---

892 Am încercat, de altfel, să verificăm măsura în care este posibilă această extrapolare către locuiri asemănătoare, în ciuda caracterului foarte inegal şi parţial al informaţiei publicate. Dar, chiar dacă am reuşit să sesizăm similitudinea unor comportamente, am considerat cu totul prematur să le atribuim explicit unei tradiţii culturale (M.-H. Moncel, M. Cârciumaru, M. Anghelinu, Le Paléolithique Moyen des Carpates Méridionales (Roumanie et la Grotte Cioarei- Borosteni). Des témoignages d'une fréquentation de la moyenne montagne a la faveur d'amélioration climatiques par des groupes de Néandertaliens?, în *Anthropologie* (Brno), XL/1, 2002, p. 11-32).

obiective încă şi mai ambiţioase. Vom încerca o schiţă a lor în partea finală a lucrării noastre, când vor argumenta necesitatea ca arheologia preistorică să gândească istoric şi să facă istorie.

CAPITOLUL VI

O RECAPITULARE

"De când subordonarea constantă a imaginației față de observație a fost pe deplin recunoscută drept prima condiție fundamentală a oricărei speculații științifice sănătoase, o interpretare vicioasă a condus adesea la abuzarea excesivă de acest mare principiu logic, făcând ca știința reală să degenereze într-un fel acumulare sterilă de fapte incoerente, care nu ar putea oferi un alt merit esențial decât acela al unei exactități parțiale. Este deci necesar să înțelegem bine că adevăratul spirit pozitiv nu este, în fond, mai puțin străin de empirism decât de misticism; tocmai între aceste două aberații, la fel de funeste, trebuie el mereu să-și croiască drumul."

(A. Comte)

Înainte de a încheia demersul nostru, ne apar necesare câteva observații generale, care să pună într-o perspectivă limpede modul în care am înțeles trecutul, prezentul și în care am dori să vedem materializându-se viitorul arheologiei preistorice din România. Se cuvine, așadar, să recapitulăm, foarte succint, concluziile la care am ajuns pe parcursul capitolelor anterioare. Ele vor lua forma unei introduceri în partea finală a excursului nostru, în care vom încerca să explorăm o viziune nouă asupra cercetării preistoriei. Date fiind limitele asumate de întregul nostru demers, cele ale pragmatismului, se înțelege de la sine că și concluziile atinse aici vor dispune de același caracter parțial.

Așa cum am avut prilejul să notăm, arheologia preistorică din România s-a născut târziu, la începutul secolului XX, prin desprinderea de moștenirea metodologică a cercetării antichității clasice, sub zodia naționalismului și la inițiativa unei elite istoriografice, dornică să prelungească cunoașterea trecutul național și să-l pună pe baze științifice, pozitive. O nouă generație intelectuală de istorici și arheologi se desprinde acum de activismul politic și ideologic al generației istoriografice și anticarice romantice, nu înainte, însă, de a accepta intim misiunea, de multă vreme cultivată, de educare a națiunii și de întărire a solidarității etnice pe temeiul unui trecut unic, lung și, eventual, glorios. Însă ideea originii romane a poporului român, tot mai puțin capabilă să intre în rezonanță cu interesele puterilor europene și, implicit să susțină ideologia națională românească, își pierde treptat popularitatea. Pe acest fundal este inaugurată cercetarea preistoriei, rapel cronologic conștient către zorii națiunii, de la care nu face excepție decât cercetarea paleoliticului, bazată pe filoanele geologiei și paleontologiei stratigrafice și stimulată de moda "științei naturale a omului" din Occident.

Cadrul general al epocii interbelice, în care societatea românească traversează mari crize sociale și aprinse dispute intelectuale - și care oferă arheologiei preistorice prilejul de a se integra în spațiul cultural românesc -, era dominat de dezbaterile pe tema poziției istorice a românilor în raport cu modelul occidental. Tema autenticității

vieţii patriarhale şi accepţiunea herderiană asupra conţinutului şi semnificaţiei apartenenţei etnice cunosc acum o remarcabilă popularitate.

În câmpul arheologiei preistorice embrionare, efectele noului naţionalism nu întârzie să se manifeste: începând chiar cu Vasile Pârvan şi Ioan Andrieşescu, lumea rurală devine un izvor nesecat de sugestii pentru conceptele arheologiei preistorice. Într-un nu foarte subtil substrat filozofic, anistorismul, conservatorismul, simplitatea, omogenitatea, dar şi autenticitatea cu care sunt creditate culturile preistoriei se vor deduce permanent din sânul acestor comunităţi ţărăneşti româneşti. Atmosfera de superioară simpatie faţă de lumea satelor va determina şi atitudinea uşor condescendentă a arheologilor - această elită urbană educată - în privinţa preistoriei "rurale" şi oamenilor ei "simpli". Recrudescenţa viguroasă a înţelesului *romantic* al etniei ca dat cvasi-biologic a condus şi la accentuarea sensului de *Volksgeist* al culturii în sine. În această accepţiune, creaţiile culturale *veritabile* - care traduc, implicit, şi *mesajul istoric* al unei culturi - nu pot fi decât cele care aparţin exclusiv *geniului etnic*: arta, filozofia, literatura. Or, geniul etnic al culturilor preistorice nu părea a se manifesta decât în realizările sale cele mai remarcabile, cum *pare*, prin excelenţă, de exemplu, ceramica fină, decorată.

Noile instrumente (re)descoperite de talentaţii compozitori ai naţionalismului românesc interbelic se alătură în deplină armonie orchestrei care încânta, în epocă, audienţa europeană, în particular pe cea germană. Nu poate suprinde, deci, că tânăra disciplină, preistoria, se integra, de la bun început, contextului teoretic şi metodologic european, dominat de şcoala cultural-istorică, promovată, în această parte a Europei, de versiunea sa cea mai riguroasă, de asemenea germană.

Nivelul înalt al teoriei arheologice este integral preluat de istorie, singurul domeniu al experienţei culturale umane care se grăbea, cu voluntară amabilitate, să ofere analogii pentru interpretarea documentaţiei arheologice. Acest aspect este extrem de important. Preistoria este, în România, descendenta unei istoriografii *pozitiviste*, adică, în principiu, a unei istoriografii dispuse să accepte, fără prejudecăţi teoretice, *orice* înlănţuire cauzală, câtă vreme documentele o susţin. Astfel pregătită să lase loc hazardului istoric, privată de vreo orientare teoretică proprie închegată (fie ea materialistă sau idealistă), preistoria românească era, practic, lipsită de o teorie-ghid rigidă, ceea ce explică empirismul său funciar şi tendinţa de edifica reconstrucţiile sale pe seama imaginaţiei personale, la mică distanţă de artefacte, *documentele* arheologului. Însă conceptele istoriei ca atare sunt greu de operaţionalizat şi, în acest context, în absenţa cronică a unor modele comportamentale aplicabile strict preistoriei - cu excepţia difuzei "premise rurale", import ambiguu din câmpul istoriei contemporane -, arheologia preistorică îmbrăţişează o perspectivă *sceptică*: cum nu era posibilă reconstituirea empirică a tuturor sferelor de comportament distruse, analiza celor conservate (preponderent artefacte) rămânea unicul obiectiv realist. De aici şi până a le considera singurele demne de interes nu era decât un singur pas, care va veni de la sine, prin exerciţiul scrupulos al metodelor.

Treptat, *specificul* istoric al unei culturi preistorice devine sinonim originalităţii formale pe care o manifestă în creaţiile sale materiale. În particular cele mobile, studiate intensiv pe mesele din laboratoare, sunt creditate cu mari virtuţi analitice. Tipologia şi stratigrafia verticală reprezentau căile metodologice ideale pentru a

concretiza latura practică a cercetării, fapt pe deplin explicabil dacă ţinem seama de autoritatea - justificată deopotrivă filozofic, cât şi pragmatic - a conceptului de *cultură arheologică*. Înţeles ca unitate stilistică corespunzând unei comunităţi etnice, acest schelet material, lipsit de liantul său comportamental care îl însufleţise, devine cea mai caracteristică unitate de analiză a arheologului.

Discipol leal al magistraturii germane, arheologia preistorică românească nu preia doar empirismul radical şi obsesia pentru metodă, dar şi - inerent - sistemul ierarhic de organizare internă a comunităţii disciplinare, al cărui pivot îl reprezenta experienţa "clinică", aplicată a practicienilor. Aşadar, din clipa profesionalizării sale, în condiţiile unei instituţionalizări încă parţiale, arheologia preistorică românească s-a edificat pe seama erudiţiei individuale, interpretările sale istorice etalând un caracter *empiric-artizanal*, întărit de imposibilitatea fizică a accesului direct al altor specialişti la arhivele sale, contextele arheologice.

Perioada interbelică instaurează, aşadar, în preistoria românească, *o paradigmă ştiinţifică*: un model de cercetare împărtăşit de o comunitate de cercetători, unificaţi în jurul unui corp de concepte şi metode, a căror misiune de cercetare constituie rezolvarea unor probleme de tip "puzzle", *recte* stabilirea taxonomiei culturale a preistoriei româneşti.

Acelaşi ideal mobilizează în epocă şi cercetarea paleoliticului, subramură de cercetare autonomă, care, ca urmare a sărăciei şi ermetismului său documentar, a magistraturii preponderent franceze şi a formaţiei geologice a practicienilor, va adopta metoda *crono-tipologică*. Aceasta rămânea foarte apropiată în spirit de modelul cultural-istoric, cu deosebire prin lipsuri, cum ar fi *absenţa unei teorii de rang înalt* închegate şi explicite - cu excepţia unui evoluţionism vag - şi, mai ales, a oricărui control etnografic în orizontul mediu de teorie. Unica deosebire în raport cu celelalte perioade ale preistoriei era perspectivă ceva mai consecvent ecologică, orientată către reconstituirea mediului. Însă această tendinţă nu se datora atât unei platforme teoretice devotate relaţiei om-mediu, ci mai degrabă credinţei în dependenţa omului paleolitic faţă de condiţionările ecologice, consecinţă a controlului scăzut pe care îl exercita acesta asupra naturii. Se adăugau, desigur şi unele raţiuni practice, cum este volumul scăzut de informaţie implicită pe care artefactele paleolitice îl ofereau. Un astfel de dezavantaj era uşor surmontat în cercetarea preistoriei târzii, ale cărei situri ofereau seturi de artefacte suficient de bogate pentru a epuiza curiozitatea arheologică în interiorul "culturii", făcând totodată dispensabilă studierea "naturii". În orice caz, încă din perioada interbelică, pentru ambele secvenţe ale preistoriei, filiaţia teoretică umanistă nu a împiedicat ca funcţionarea, la nivel metodologic, a arheologiei, să fie mai degrabă *naturalistă*,[893] prin interesul obsesiv acordat sistematizării artefactelor pe principiile morfologiei formale.

---

[893] Merită amintit, însă, că naturalismul biologilor dispune astăzi de o teorie de rang înalt aproape unanim acceptată, neo-darwinismul. Această securitate teoretică permite majorităţii absolute a biologilor să se ocupe de studii de caz. În arheologie, un astfel de confort teoretic este mai degrabă contra-productiv: aşa cum nota Paul Veyne, „omul variază mai mult decât natura", iar a renunţa la o lucidă şi permanentă restructurare a teoriilor despre el şi societate reprezintă, pur şi simplu, o eşuare a respectivei ramuri umaniste în acumularea redundantă de „situaţii" şi „contexte".

La rândul lor, deceniile comuniste au contribuit, atât direct, cât şi indirect, la perpetuarea moştenirii tematice, teoretice şi metodologice interbelice. Pe de o parte, marxismul, ca teorie istorică, nu a avut nici un succes în a se impune arheologiei preistorice din România: el invadează spaţiul teoriei de rang înalt, oferă sugestii foarte generale pentru cel de rang mediu, dar nu afectează nivelul inferior, al metodelor, în jurul căruia vor gravita majoritatea studiilor arheologice. În plan teoretic, materialismul-dialectic întăreşte, însă, încrederea în ştiinţa pozitivă, confirmă prejudecata simplităţii funciare a omului preistoric şi a societăţii sale[894] şi, în general, întăreşte materialismul metodologic, pe care prima generaţie de preistoricieni, cea pozitivistă, îl promovase deja.

Impactul marxismului nu se rezumă la efectele directe: agresivitatea politică şi unilateralul ideologic al teoriei sale au determinat o reacţie de crispare a arheologiei preistorice în jurul corpului său de metode. *Descriptivismul* şi *idiografia*, refuzul naraţiunii - care putea implica invocarea unor conexiuni cauzale diferite de cele acceptate de teoria oficială - sunt doar câteva consecinţe.

Perioada comunistă aduce, însă, o sporire majoră a volumului de informaţie arheologică, cu deosebire în primele decenii ale regimului, ansamblul taxonomiei culturale acceptate astăzi fiind fondat în această perioadă. În legătură directă cu această imensă acumulare de informaţie - şi pe fondul centralizării stricte a cercetării -, regimul comunist sfârşeşte prin a întări *autoritatea experţilor* individuali. Într-adevăr, în încercarea sa de a desăvârşi instituţionalizarea cercetării arheologice, regimul comunist a fost nevoit să facă apel la capitalul simbolic al unui restrâns număr de specialişti, a căror competenţă era recunoscută. Or, aceştia - fără ca măcar să şi-o dorească - devin administratorii unei autorităţi girate de stat, cadrul ideal pentru a-şi impune normele ştiinţifice, cu preţul unui minim compromis cu ideologia oficială (în textele arheologice, cel puţin). Această precipitare a competenţei la nivel individual a avut consecinţe profunde în perpetuarea cadrului paradigmatic interbelic, ca şi în edificarea profilului general al arheologiei preistorice din România contemporană, caracterizat de refuzul programatic al unui domeniu explicit teoretic. De un sever empirism, atribut al (şi justificare perpetuă a) elitei disciplinei, acest profil este încă susţinut de încrederea în capacitatea *intuitivă* a arheologilor de a reconstitui preistoria exclusiv pe baza erudiţiei lor istorice şi a perspicacităţii lor individuale. Absenţa generalizată a analogiilor etnografice,[895] pentru întregul segment de timp analizat aici, constituie cel mai puternic argument în această direcţie.

---

[894] Conceptul de „comună primitivă", de exemplu, a întărit prezumţia că societăţile preistorice sunt omogene şi integrate. Această supoziţie va avea consecinţe importante: unificând, în numele unei presupuse omogenităţi tehnologice, culturile aflate pe aceeaşi treaptă de dezvoltare social-economică, ea descalifica implicit segmente importante din documentaţia arheologică. Printr-o neaşteptată întorsătură de situaţie, marxismul oferă argumente pentru teze interbelice: diversitatea culturală a preistoriei *se putea manifesta* doar în anumite domenii, cum ar fi producţia ceramică, misiunea arheologiei rezumându-se la sistematizarea acestor diferenţe.

[895] Antropologia culturală/etnologia a rămas un câmp al ştiinţelor sociale timid explorat în România. Dacă ne amintim condiţiile de geneză şi dezvoltare ale acestei ştiinţe sociale - inextricabil legate de imperiile coloniale occidentale -, această absenţă nu suprinde. Antropologia a fost parţial substituită de etnografia şi sociologia rurală; ca şi mult prea vasta istorie, aceste discipline au oferit puţine idei valoroase în plan operaţional arheologiei preistorice.

Însoţind factorii de mai sus, reducerea drastică a circulaţiei ştiinţifice şi imobilizarea schimbului de generaţii în ultimele decenii comuniste a avut, de asemenea, consecinţe importante: arheologia preistorică din România, parte a tradiţiei cultural-istorice continentale, rămâne aproape în totalitate în afara şocului teoretic şi metodologic provocat de ofensiva *New Archaeology*, aşa cum nu percepe nici ecourile lui, care continuă să agite gândirea teoretică occidentală până astăzi.

Este adevărat, unele progrese *metodologice* vin să se adauge modelului de cercetare tradiţional, cum este cazul pluridisciplinarităţii, operă a unui climat materialist, dar şi a modei, tot mai vizibile în ansamblul preistoriei europene şi pe care, în ciuda izolării, arheologii români o resimţeau. Pluridisciplinaritatea aduce o îmbogăţire a topicii şi o lungire a chestionarului arheologic, însă organizarea internă a disciplinei - în care modelele de cercetare acceptate nu pot fi distinse de activitatea individuală a experţilor - va conduce la o periferizare a rezultatelor interdisciplinare în cadrul capitolelor anexe şi într-o lume paralelă discursului tradiţional, rămas să domine autoritar toate studiile sintetice. Nici realizările arheometriei, în ciuda fondării lor pe premisele arheologiei sistemice, nu reuşesc să depăşească cadrul cultural-istoric: aplombul scientist cu care se desfăşoară în cel mai modest sector de generalizare teoretică nu a putut suplini timiditatea cu care se avântă către orizonturile superioare de teorie.

Consecinţă a acestui complex de factori, arheologia preistorică din România sfârşeşte prin a deveni prizoniera propriei erudiţii post-anticaristice, împingând ştiinţificitatea demersului său în chiar sânul metodelor, singura certitudine rămasă în urma refuzului marxismului şi a generalităţii sterile din care nu putea ieşi teoria cultural-istorică. Sobrietatea metodologică a arheologiei a coborât şi între exponatele muzeelor, care au rămas, până astăzi, o proiecţie fidelă a modului în care este imaginată preistoria de către arheologi: o înşiruire sistematică de artefacte, în funcţie de reflexele şi categoriile tipologice ale practicii arheologice, şi nu de rigorile naraţiunii istorice şi ale paleoetnografiei preistorice. Este doar unul din motivele pentru care arheologia preistorică românească s-a izolat treptat de simpatia şi interesul public.

Situaţia nu se va schimba radical nici după 1989. În timp ce teoriile şi metodele post-procesualiste câştigă treptat întreg continentul european, arheologia preistorică din România, dezorientată teoretic şi retardată metodologic, este în căutare de alternative. Sub impactul prezenţei occidentale, noi concepte şi tehnici sunt explorate, deşi ele nu reuşesc, deocamdată, să renoveze pe scară largă structura de deprinderi şi presupoziţii adânc inculcate de un secol de practică cultural-istorică. În condiţiile în care statutul cercetării preistorice nu face încă obiectul unor serioase analize nici măcar în mediul profesionist, nu surprinde că deschiderea arheologiei către societatea în care este practicată este, în continuare, foarte modestă.

* * *

Este limpede, credem noi, că analiza încercată aici nu s-a dorit împăciuitoare. Nici nu putea fi, pentru că, în opinia noastră, arheologia preistorică din România se vede astăzi în faţa unui nou început, ale cărui coordonate nu mai sunt decise de absenţa unui precedent, ci dimpotrivă, de dimensiunea acestuia. Ea dispune de o

tradiţie, de instituţii, de o populaţie intelectuală şi de reflexele ei mentale. Or, convingerea noastră este că arheologia preistorică din România conservă încă o structură teoretică şi metodologică arhaică, fondată în contextul interbelic. Soliditatea filozofiei sale pozitiviste, organizarea internă şi extraordinara ubicuitate a teoriilor sale - proteice tocmai prin generalul cu care se mulţumeau - au reuşit să perpetueze, timp de decenii şi în configuraţii ideologice diferite, interogaţii istorice, poate funcţionale şi fireşti în contextul interbelic, dar cu siguranţă necorespunzătoare în faţa posibilităţilor şi, implicit, misiunii arheologiei preistorice contemporane.

Chiar dacă arheologia preistorică din România şi-a păstrat poziţia de discipol specializat al istoriei şi şi-a definit, structural, câmpul de interes şi posibilităţile în funcţie de interesele disciplinei-mamă, fetişizarea metodei a determinat o treptată îndepărtare a preistoriei faţă de sursa sa primară de inspiraţie, istoria. Dacă această alienare s-ar fi petrecut prin fortificarea etajului teoretic propriu, cel mediu, rezultatele ar fi fost puţin îngrijorătoare. Însă arheologia s-a apropiat tot mai mult de mediul naturalist *la nivel metodologic*, sistematica înlocuind gradat naraţiunea istorică. Distanţa firească care o despărţea de istorie s-a lărgit prin manierism metodologic. Covârşită de ceea ce credea a fi misiunea sa unică, cea de clasare şi sistematizare a materialului arheologic - sarcină în aceeaşi măsură reală şi închipuită -, disciplina a eşuat între propriile sale metode şi foarte departe de misiunea sa reală. Acesta este, în opinia noastră, cunoaşterea istorică a preistoriei, pe scurt, redactarea unei naraţiuni veridice şi argumentate asupra unor evenimente particulare, considerate demne de interes. Vom argumenta această rigoare în finalul lucrării noastre.

Dincolo de falsele certitudini ale vanităţii şi de bibliotecile pline de rapoarte de săpătură, o privire aruncată - fie şi sumar, cum am încercat noi -, asupra arheologiei preistorice din România, descoperă, aşadar, grave disfuncţionalităţi: confuză şi simplistă teoretic, manieristă metodologic, ea îşi găseşte rapid certitudini doar în cultul propriei tradiţii. Arheologia preistorică din România nu mai are personalitate; ea este - şi se mulţumeşte să fie - rezultatul placid al istoriei sale. Şi încă lipsa de personalitate nu este cel mai mare defect al acestei progenituri ştiinţifice: ea este şi diformă, inegal dezvoltată, măcinată endemic de vechi tare şi, ca încununare nefastă a acestor defecte, cu un aparat nervos[896] imatur şi fragil, deci foarte iritabil.[897]

Asupra acestui aparat nervos ne vom opri atenţia în continuare. Credem că impunerea - de către pozitivism şi ulterior de către reacţia empiristă faţă de marxism, dar şi prin izolarea[898] faţă de informaţia şi reflecţia teoretică febril reînnoite în

---

[896] Preluăm aici metafora lui M. Bunge, prezentată anterior: gradul de dezvoltare teoretică arată gradul de elaborare al unei ştiinţe, aşa cum cerebralizarea arată un anumit nivel atins de evoluţia biologică.

[897] Suntem din nou nevoiţi să reamintim vehemenţa polemicilor dintre arheologi. Ea se explică întru-totul prin inconsistenţa funciară a conceptelor utilizate, deci prin absenţa unui consens ştiinţific rezonabil asupra conţinutului lor teoretic. În aceste condiţii, nu e de mirare că atacurile la persoană completează argumentaţii dintre cele mai vulnerabile.

[898] Aşa cum am sugerat deja, această izolare nu a fost exclusiv determinată de cenzura ideologică oficială, ci a reprezentat şi o opţiune a practicienilor. Cel mai bun exemplu îl reprezintă activitatea lui A. Leroi-Gourhan în domeniul cercetării paleoliticului. Foarte originală, gândirea lui Leroi-Gourhan, care aducea un aer proaspăt la toate nivelele teoriei arheologice - evoluţionismul tehnologic la nivel înalt, conceptul de lanţ operatoriu şi paleoetnografia, la nivel mediu, ca şi noua tehnică, planimetrică, de cercetare - a fost accesibilă direct specialiştilor români. *Gestul şi cuvântul* a fost tradus în româneşte încă din 1983, în contrast cu traducerea în engleză a aceleiaşi lucrări, care a întârziat încă un deceniu, abia acum specialiştii britanici

Occident - a unei rupturi între teorie şi practică, a condus la slaba reflectare reciprocă a progreselor realizate relativ independent de cele două domenii: teoria, ameliorată prin asimilarea problematicii altor ştiinţe sociale, practica - prin încercare şi eroare în cursul cercetării, care, deşi nu întotdeauna în mod spectaculos, dar constant, a pus arheologul în faţa unor situaţii noi. Creşterea corpusului de informaţie empirică nu s-a transferat, simetric, către ameliorarea teoriilor. Cu atât mai puţin a avut loc o difuzare în sens invers, din moment ce gândirea teoretică a devenit victima preferată: dispreţuită, ca speculaţie, de către pozitivismul aflat în plină aporie epistemologică, suspectată de un marxism simplist, dar autoritar, ea va fi considerată fie superficială, fie subversivă. Dacă, în primul caz, părea că o depăşesc simplele fapte de observaţie şi diversitatea culturală, în al doilea caz ea putea provoca faptele postulate de marxism. O astfel de direcţie reflexivă, dezavuată de cadrul apropiat, cel al paradigmei, interzisă de cel mai larg, al autorităţii oficiale a marxismului, avea nevoie, pentru a se face simţită, mai ales de apariţia primelor breşe în acest sistem conservator.[899] Aceste breşe au devenit evidente în ultimul deceniu - şi nu ascundem că ne asumăm misiunea de a le lărgi.

Din aceste motive, am amânat până acum o analiză sistematică a paradigmei cultural-istorice, dar ea va spulbera iluzia că demersul nostru ar tinde către o simplă restaurare. Aşa cum nu am dorit să tolerăm dihotomia „arheologie bună" (cultural-istorică şi empiristă)/"arheologie rea" (marxistă), nu vedem nici rostul fetişizării tradiţiei interbelice, şi aşa mult supraevaluată, din pricina confuziei cutumiare între prestigiul personalităţilor arheologiei şi actualitatea teoriilor lor ştiinţifice. În plus, fie că acceptă, fie că nu, arheologia preistorică din România nu poate ignora progresele teoretice înregistrate în arheologia occidentală în ultimele decenii. Dacă simpla onestitate ştiinţifică nu este suficientă pentru a-i stârni îngrijorarea, riscul izolării sale ar trebui să fie suficient pentru a o încuraja să se auto-evalueze.[900]

grăbindu-se să se inspire din ideile cercetătorului francez (vezi, de exemplu, C. Gamble, *The Palaeolithic Societies of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2000). Cu toate acestea, ideile parizianului Leroi-Gourhan, deşi acceptate de ideologia oficială - dar plasate într-un serios contrast cu paradigma „paleontologică" bordiană de la Bordeaux, foarte populară în România -, n-au stârnit nici un interes coerent.

899 Aşa cum am precizat în capitolul metodologic, simpla acumulare a eşecurilor de interpretare nu este suficientă pentru înlocuirea unei paradigme. Faptul este cu deosebire vizibil în cadrul ştiinţelor sociale, ale căror teorii nu pot fi validate experimental şi depind în mai mare măsură de sistemul de organizare socială a cunoaşterii, altfel spus de eficienţa organizatorică a comunităţii de cercetători care le susţine.

900 „Oricât ar părea de ciudat, disciplina istorică românească, şi o dată cu ea şi arheologia, se află în impasul grav al lipsei de modernizare, determinat de o gravă comoditate intelectuală, ce determină stagnarea metodologiei şi preferarea tehnicilor şi procedurilor de cercetare neeficiente şi neperformante, dar sigure prin caracterul lor rutinier. Doar rupând această stare de complacere în euforia puţinelor rezultate reale, precum şi a kilogramelor de tipărituri obţinute se va putea merge mai departe." (R. Florescu, Consideraţii teoretice..., p. 19).

CAPITOLUL VII

O CRITICĂ A PARADIGMEI CULTURAL-ISTORICE

"Din nefericire, adevărurile evidente au supărătoare tendinţă de a se substitui adevărurilor adevărate; dacă ignorăm faptul că ideile noastre despre cer, despre culori şi despre profit, justificate sau nu, nu sunt nici măcar eterne, nu ne vom gândi să căutăm în documente date despre aceste lucruri, sau, mai curând, nici măcar nu vom înţelege despre ce ne vorbesc."

(P. Veyne)

"... nous avons crée une certaine préhistoire, peut-être est elle trop cartésienne, trop logique, trop simple, pour ne pas dire trop simpliste."

(G. Camps)

"These unsatisfactory developments culminate in the emergence of a new level of disciplinary consciousness, critical self-consciousness, in which attempts are made to control the direction and destiny of the system by a closer understanding of its internal structure and the potential of the external environment. Focus switches from the heap of data to the vast sample space and the prevailing feeling is 'look how little we know and how inappropriate are our models and explanations' ... If the first revolution from consciousness to self-consciousness is mainly technical then this second threshold is largely a philosophical, metaphysical and theoretical one brought upon us by consequences of the first."

(D. Clarke)

Aşa cum reiese din ultimul pasaj citat, a treia etapă din optimista schiţă a lui David Clarke - şi care, în realitate, în România cel puţin, nu a debutat nici azi - consta în "conştiinţa critică de sine" şi era inaugurată de o revoluţie preponderent teoretică. Schema evoluţionistă a arheologului britanic, deşi întrucâtva valabilă şi în arealul românesc, a cunoscut aici o severă temporizare. Într-adevăr - elocventă similitudine -, cercetarea preistoriei, în România, s-a văzut nevoită să confirme, prin însăşi istoria ei, interpretările sale favorite: ea s-a organizat sub forma unei comunităţi patriarhale, izolată şi conservatoare, strânsă în jurul valorilor metodologice ale trecutului său, pe care doar difuziunile o pot zgudui.

Aceeaşi istorie disciplinară ne arată, însă, câte opţiuni - fie ele şi preponderent refuzuri - se ascund sub masca aparentă a inerţiei şi câte circumstanţe cauzale le explică. De ce am refuza, în principiu, o astfel de abordare şi oamenilor preistorici? Aceasta este raţiunea pentru care partea finală a excursului nostru se doreşte tocmai o invitaţie în cea de-a treia etapă a lui Clarke. Desigur că, argumentând necesitatea sa, nu vom fi nevoiţi să împărtăşim şi entuziasmul scientist al arheologului britanic, pentru simplul fapt că ne imaginăm un alt viitor pentru arheologia preistorică românească, iar discursul nostru este redactat după alte trei decenii de evoluţie a arheologiei preistorice pe mapamond.

Analiza întreprinsă pe parcursul lucrării a lăsat limpede de înţeles că nu toate supoziţiile paradigmei cultural-istorice sunt juste, complete sau măcar viabile. Inevitabil, o viziune critică trebuie completată prin propunerea unui model de cercetare mai bogat. Vom lămuri, în continuare, nemulţumirile noastre în legătură cu modelul de cercetare cultural-istoric, pentru a oferi, prin contrast, câteva alternative teoretice, pe care le dorim cât mai omnivore metodologic şi cât mai funcţionale în plan practic.

Nu ne propunem aici o actualizare bibliografică, menită a populariza modelele teoretice propuse în Occident în ultimele decenii. Oricât de profitabil ar fi un astfel de epigonat - menit a face publice nişte modele de cercetare fundamental străine arheologiei preistorice din România -, el nu îşi are locul în această lucrare, căci ar încuraja o nesfârşită risipire în digresiuni, în detrimentul celor câtorva aspecte pe care dorim să le discutăm aici. Am preferat să alegem, din sânul unei bogate bibliografii, doar sugestiile care întăresc argumentaţia noastră.

Critica unei constelaţii teoretice nu poate porni, în mod evident, de la diversitatea firească a materializărilor ei, ci de la forma ideală a acestui set de premise. Prin urmare, ceea ce vom supune analizei aici va fi modelul de bază, *idealtipul* teoriei cultural-istorice. Suntem conştienţi că, în realitatea cotidiană, diversitatea este mult mai mare, că puţini specialişti s-ar alinia cu hotărâre tuturor comandamentelor însumate mai jos şi că, în general, extremele au fost rar atinse. De altfel, însăşi existenţa a numeroase incoerenţe şi contradicţii în scenariile lor evolutive susţine această idee. Dar, consecvenţi inevitabilei simplificări pe care am operat-o până acum, analiza noastră va trata teoria cultural-istorică ca formă pură, *ca şi cum* ar fi coerentă, folosind definiţia sa „la limită". Din acest motiv, nu vom face decât ocazional vreo distincţie între arheologia paleoliticului şi cea a altor perioade preistorice. Am semnalat deja numeroasele puncte comune în câmpul teoriei generale, ca şi identitatea metodologică desăvârşită, aşa încât suntem convinşi că diferenţele sunt pur cantitative.

VII.1. O TEORIE DE RANG ÎNALT SĂRACĂ

Limitele unei paradigme ştiinţifice nu sunt altceva decât proiecţii ale slăbiciunilor teoriei fondatoare de rang înalt, pentru că aceasta cuprinde întregul set de concepte-ghid ale cercetării. În opinia noastră, toate teoriile de nivel superior ale arheologiei preistorice cuprind nu numai o anumită atitudine metafizică în raport cu trecutul - care decide modalităţile prin care acesta este accesibil cunoaşterii - ci şi, în primul rând, un *arhetip mitic* al omului în genere şi al celui preistoric, în particular. Pe acest trunchi mitic se articulează „ramurile" teoriilor de rang secund şi, respectiv, „dendritele", adică metodele aferente lor.

În această privinţă, spectrul de atitudini moderne faţă de preistorie este, în fapt, surprinzător de restrâns şi se rezumă fie la o idealizare a acestei epoci din istoria umanităţii,[901] fie, mult mai frecvent, la o severă reducţie a potenţialului cultural al

[901] Cum este cazul "societăţii abundenţei", inspirată etnografic şi teoretizată îndeosebi de M. Sahlins (ex. Notes on the original affluent society, în R. B. Lee, I. DeVore (eds.), *Man the Hunter*, Ed. Aldine, Chicago, 1968, p. 85-89); printre criticile aduse acestui model, merită amintite cele ale lui P. Rowley-Conwy, Time change and the archaeology of hunter-gatherers: how original is the "Original Affluent Society"?, în C. Panter-Brick, R. H. Layton, P. Rowley-Conwy (eds.), *Hunter-Gatherers: An Interdisciplinary Perspective*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2002.

omului preistoric, plasat, pe un traseu evolutiv, *la începutul* achiziţiilor somatice, cognitive şi culturale ale umanităţii. Aceste modele arhetipale sunt, în mod evident, construite prin contrast, deseori explicit şi, indiferent de opţiune, este limpede că ele sărăcesc realitatea istorică, prin artificiul sublimării pe care îl impune orice arhetip şi prin catalizarea, în jurul unui ideal colector, a realităţilor bogate ale istoriei. În ceea ce ne priveşte, nu vom analiza aici decât una - nici măcar cea mai coerentă - dintre manifestările „părerii proaste" despre oamenii preistoriei, cea promovată de nucleul teoretic cultural-istoric.

VII.1.1. Un fundament just, comprehensiunea - şi limitele ei

Epistemologic, teoria cultural-istorică se bazează pe ideea că adevărul istoric este accesibil raţional, chiar dacă parţial, acumularea de date empirice fiind calea necesară, şi, în general, suficientă pentru completarea lui. Aşadar, în principiu, întreaga arhitectură a demersului cultural-istoric creşte pe un fundament al istoriografiei pozitive, pe care nu îl putem contesta, dar care poate fi supus unui întreg set de amendări.

Astfel, anterioritatea şi exterioritatea experienţelor supuse studiului nu trebuie să ignore faptul că arheologia este un produs istoric, aparţine unor fiinţe istorice şi priveşte fiinţe istorice. Prin urmare, relaţia dintre arheolog şi obiectul studiului nu este cea dintre fizician şi particulele sale elementare, deşi, am arătat, şi aceasta a fost mult idealizată: ea presupune, ca şi cea dintre istoric şi documentele sale, un efort de *construcţie raţională*, care să captureze cât poate de fidel raţionalitatea altor oameni, cei preistorici. Cum raţiunea nu există în vid, ne vedem nevoiţi să acceptăm că această construcţie raţională a trecutului este implacabil mediată cultural.

În această ultimă privinţă, dacă ne vom opri atenţia asupra însăşi condiţiilor de posibilitate ale cunoaşterii preistoriei, vom descoperi că, în teorie cel puţin, paradigma cultural-istorică nu face nici o deosebire între oamenii preistorici şi cei istorici, din moment ce înţelegerea comportamentului cultural, în perspectivă istorică sau nu, se bazează pe prezumţia că el este inteligibil raţional.[902] "Investiţia" de raţional nu poate fi cu adevărat cuantificată, motiv pentru care chiar şi gândirea tipurilor de hominizi anterioare apariţiei lui *Homo sapiens sapiens* rămâne, în teorie, accesibilă.[903]

---

902 Uzul raţiunii presupune, în primul rând cântărirea alternativelor şi prevederea consecinţelor probabile ale unui act. Prin urmare, "the hallmark of reasoning is not the 'corectness' of the method or the result, but the type of mental activity involved" (G. L. Cowgill, Rationality and contexts in agency theory, în M.-A. Dobres, J. E. Robb, (eds.), *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 55).

903 Este suficientă premisa că hominizii se comportau raţional şi că, la fel ca în istorie, se pot înţelege şi modurile lor de a fi iraţionali. Câtă vreme nici o diferenţă de calitate - şi ce ar semnifica ea? - nu poate fi certificată irefutabil de către antropologia cognitivă, şi aceste tipuri umane trebuie să rămână autoarele unor gesturi culturale inteligibile, iar musterianul un etaj cultural cu aceeaşi consistenţă istorică ca, de exemplu, neoliticul. Doar calitatea şi cantitatea documentaţiei diferă, şi acesta constituie singurul aspect care merită reţinut într-un demers arheologic pozitiv. Putem, astfel, izola variabila capacităţii cognitive a tipurilor arhantropice şi paleantropice, cel puţin până când antropologia cognitivă va putea certifica cu adevărat că funcţionarea creierului uman a cunoscut, în perspectivă diacronică, diferenţieri semnificative. Ce-i drept, încercările de a plasa capacităţile cognitive ale umanităţii în perspectivă evolutivă nu lipsesc: de exemplu, interpretarea cognitivă a tratamentului unor categorii materiale, cum este cazul paleofaunei (vezi I. Saillot, M. Patou-Mathis, Comparaison paléocognitive des niveaux moustérien et magdalénien de la grotte Tournal (Bize, Aude), în *L'Anthropologie*, 106, 2002, p. 399-409), sau al industriei litice (ex. N.

Cum întreg scrisul istoric se bazează pe această premisă - conform căreia, în situaţii asemănătoare, oamenii se comportă asemănător, sau, în sfârşit, majoritatea atitudinilor lor pot fi explicate raţional -, considerăm acest principiu întru-totul valabil. Însă, dacă se ignoră limitele sale, riscurile sunt majore, iar preistoria se deschide invaziei unui noian de concepte care "se înţeleg de la sine": comprehensiunea nu este liniară şi doar într-o mică măsură este ea garantată de universaliile minţii umane. În primul rând, acest traseu al înţelegerii traversează *tradiţii culturale*, care deplasează raţionalitatea în zone de comportament neaşteptate, dar o exclud, în acelaşi timp, din câmpurile în care ne-am aştepta mai mult să se manifeste.

Un potrivit exemplu îl oferă *tehnologia preistorică*, care, atunci când nu este expediată ca mijloc de comunicare a identităţii stilistice - cum se întâmplă, de obicei, în cazul teoriei cultural-istorice -, este privită ca evoluând între constrângerile materiei şi cele ale raţionalităţii universal umane. Această concepţie ignoră faptul că tehnicile ţin, în primul rând, de producţia socială, că orice tehnică presupune transferarea în mediul fizic a unei scheme mentale perpetuată prin tradiţie şi că numai în parte aceste reprezentări sociale ale tehnologiei privesc fenomene materiale în sens strict. Aşadar, coerenţa şi logica opţiunilor tehnice nu este dată doar de fenomenele fizice puse în mişcare de o tehnică sau alta, pentru că reprezentările sociale ale tehnicii, adică un amestec de idei care nu privesc materia sau energia - pe scurt, sistemul simbolic - participă, discret sau nu, la acţiunile asupra materiei. Nu sunt rare situaţiile când un element, asociat mental cu anumite semnificaţii, va fi acceptat sau refuzat în ciuda caracteristicilor sale materiale, foarte potrivite unui scop tehnic anume.[904] De exemplu, conceptualizată sub forma de "sălbatică", "feminină", "impură" sau "străină", o materie primă sau o unealtă sunt incluse în anumite tehnici culturale, sau sunt refuzate cu obstinaţie.[905] Etnografia abundă în astfel de exemple şi, în ambele situaţii, valorile simbolice şi nu necesitatea fizică decid acest aspect. Altfel spus, tehnica este corelată cu alte fenomene ale culturii şi face parte dintr-o *logică culturală*. Multe comportamente rămân în afara logicii, din moment ce nu îşi ating obiectivele materiale pentru care - credem noi - ar trebui să fie promovate. Simpla lor existenţă este suficientă pentru a ne împiedica să considerăm tehnicile ca evoluând într-un vacuum, în care simţul practic şi constrângerile obiective (exterioare culturii) decid forma sau popularitatea lor.[906]

Pigeot, Réflexions sur l'histoire technique de l'homme: de l'évolution cognitive a l'évolution culturelle, în *Paléo*, 3, 1991, p. 167-200). Încă şi mai sistematice sunt demersurile lui S. Mithen (ex. *Prehistory of the Mind*, Ed. Thames and Hudson, London, 1996). În opinia noastră, virtuţile acestor eseuri sunt strict limitate, nu numai prin baza documentară, cât şi prin funcţionarea însăşi a gândirii umane, care cu greu poate imagina şi circumscrie, altfel decât speculativ şi convenţional, scheme mentale "incomplete". Pentru o revizuire critică a principalelor teorii privind capacităţile paleocognitive ale omului paleolitic, vezi I. Saillot, M. Patou-Mathis, M. Otte, Une critique épistémologique des analyses de paléocognition, în *Préhistoire Européene*, 16-17, 2000-2001, p. 9-15.

904 P. Lemmonier, Introduction, în idem (ed.), *Technological choices. Transformation in material cultures since the Neolithic*, Ed. Routledge, London, 1993, p. 2-4.

905 Nici semnificaţiile care însoţesc obiectele şi activităţile legate de ele nu sunt uşor de interpretat. Ca să alegem doar unul dintre numeroasele exemple, amintim deja celebra distincţie dintre "arc" şi "coş", edificată în universul simbolic al indienilor guayaki (P. Clastres, *Societatea contra statului. Studii de antropologie politică*, Ed. Ararat, Bucureşti, 1995, p. 92-113).

906 P. Lemmonier, *loc. cit.*, p. 4.

Un alt exemplu potrivit îl oferă *arta*, şi ea victimă a unui decupaj conceptual modern. Astfel, aşa cum am avut prilejul să notăm mai sus, "arta" subînţelege, din punctul de vedere al teoriei cultural-istorice, un subdomeniu unic, cel decorativ. Situaţie remarcată şi în domeniul etnologiei, această definire ţine de simţul comun şi se bazează pe deosebirea între artefactele utilitare, ce ţin de artizanat şi altele, care poartă amprenta unei semnificaţii adiţionale (socială, simbolică, religioasă, estetică). Însă această clasificare este strict condiţionată cultural: majoritatea societăţilor din afara Europei nu numai că nu cunosc conceptul şi cuvântul de "artă", dar însăşi utilizarea sa riscă să sugereze idei şi referinţe nepotrivite pentru contextul social în care se manifestă aceste comportamente, delimitate strict de europeni în genuri şi tehnici artistice.[907]

Pentru teoria cultural-istorică - care a moştenit de la istorie doar uzul simţului comun, nu şi cazuistica sa bogată -, ceea ce "se înţelege de la sine" (de exemplu, calităţile mecanice ale unei materii prime, sau rolul decorativ al artei), va fi o urmare a investiţiei de luciditate, iar ceea ce nu poate fi explicat ţine de iraţional.[908] Această dihotomie ne apare ca foarte rudimentară, din moment ce gesturile culturale ale omului preistoric sunt analizate prin canoanele psihologiei cotidiene contemporane, care îşi atinge repede limitele şi care constituie o fatalitate, dar nu o garanţie. De aceea, cel mai mare duşman al cercetării arheologice sunt tocmai contextele "familiare". În plus, această concepţie ignoră alt banal învăţământ al istoriei: pe de o parte, în toate societăţile, inclusiv în cea contemporană, majoritatea comportamentelor ţin de rutină, deci sunt iraţionale *sensu stricto*; riturile, chiar instituţiile pot, la rândul lor, să ascundă motivaţii foarte raţionale.

Dacă utilizarea analogiilor comportamentale rămâne singura soluţie de cunoaştere accesibilă arheologiei - şi istoriei -, merită să amintim că foarte multe aspecte aparent implicite sunt false analogii de comportament, iar multe gesturi de neînţeles îşi află explicaţia într-un context fidel reconstituit. Atât comprehensiunea, cât şi explicaţiile care privesc omul preistoric trebuie aplicate contextual - la mică distanţă de documentaţia arheologică, dar în acord total cu *specificul* acestor societăţi, aflate foarte departe de organizarea socială modernă şi de categoriile ei mentale.

Lumea primitivă actuală şi subactuală constituie, fatal, unica sursă pentru importarea critică unor modele credibile de înţelegere. Fără această mediere etnografică, arheologii îşi interzic şansa de a demonstra simţ istoric. Ei vor raţionaliza, partaja şi judeca societăţile preistorice conform conceptelor dominante ale lumii contemporane: tehnologia are un loc central în dinamica culturală, devoţiunea religioasă este iraţională şi bigotă, arta este rodul talentului, fanteziei şi are o menire

---

907 Clasificările se realizează, în cadrul comunităţilor primitive, după criterii contrariante pentru europeni. Astfel, în Noua Irlandă, termenul *malanggan* desemnează reprezentări foarte deosebite din punct de vedere material (sculpturi, obiecte din nuiele, copii cu corpul tatuat), denumirea comună trimiţând la identitatea funcţiilor îndeplinite de *malanggan* în cadrul riturilor funerare şi iniţiatice (M. Coquet, Antropologia artei, în M. Segalen, *Etnologie. Concepte şi arii culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2002, p. 133-144).

908 Cum iraţionalul este corelat comod, de obicei, cu comportamentele religioase, merită să amintim aici "gaura neagră" în care sunt expediate toate gesturile preistorice care nu par să aibă o utilitate practică evidentă, ca şi cum gândirea simbolică ar reprezenta o rătăcire a lucidităţii, iar instituţiile nu ar ascunde o raţiune proprie, fie ea şi funcţională.

decorativă şi, în general, clasele în care este împărţită lumea naturală şi socială[909] sunt aceleaşi cu cele utilizate azi.

Paradigma cultural-istorică nu poposeşte prea mult asupra acestei probleme: pentru ea, comprehensiunea omului preistoric este instantanee, intuitivă, iar logica de bun-simţ şi unitatea firească a condiţiei umane sunt garanţii suficiente pentru a captura gândirea oamenilor din trecut. Mai mult, se crede, arheologiei nu i se oferă prilejul de a dialoga cu indivizii preistoriei, ci cu grupurile lor. Considerând astfel rezolvate problemele înţelegerii istorice, preistoria a trecut rapid la un nivel de cauzalitate demn de ea: explicaţia, singura capabilă să învăluie culturile şi vastele sale perioade de timp. Însă, cum dihotomia explicaţie-înţelegere nu există - şi am subliniat acest aspect în capitolul metodologic -, slăbiciunea comprehensiunii va afecta şi modelele explicaţiei. Spre exemplu, este o gravă eroare să considerăm cultura - sau, pentru a ne alinia unei etichete, "sistemul" - drept suma raţionalităţii indivizilor care o compun. Acest sofism nu face decât să ne conducă către înţelepciunea mediocră a proverbelor ("nevoia te învaţă")[910] şi la artificiul explicativ al antropomorfizării culturii, care se adaptează, migrează, sau se lasă inspirată, pe motivul că este avantajos, prin aculturaţie.

Încrederea nesăbuită în unitatea raţiunii umane - ale cărei rădăcini se întind mult dincolo de momentul apariţiei şcolii cultural-istorice, până în epoca Luminilor - este definitoriu asociată unor alte presupoziţii, cu care, de altfel, a întreţinut dintotdeauna relaţii dintre cele mai cordiale. La loc de cinste printre ele se află ideea că raţiunea are o istorie, o evoluţie; dizolvând prejudecăţile evoluţionismului, teoria cultural-istorică nu şi-a propus, totuşi, să elimine şi premisele constitutive ale gândirii modernităţii.

VII.1.2. Prejudecata fundamentală: "copilăria" umanităţii

Motivul pentru care preistoria cultural-istorică se mulţumeşte cu explicaţiile simţului comun are cauze încă şi mai profunde decât simpla sa afiliere generală - şi justificată - la istorie. În ciuda particularităţilor sale metodologice şi a obiectivului său de cunoaştere, diversitatea culturală, paradigma cultural-istorică, ridicată aparent împotriva evoluţionismului, nu a reuşit să se desprindă în totalitate de reflexele acestuia, contribuind activ la perpetuarea unei preistorii înţelese ca pre-istorie.

Reamintim că *in nuce* preistoria s-a născut odată cu modernitatea. Statutul său filozofico-teoretic se leagă de deprinderile multă vreme cultivate - începând chiar cu "războiul anticilor cu modernii", din secolul al XVII-lea - de a contrapune sălbaticul omului civilizat, timpurile aliterate istoriei (Hegel), modernitatea stadiilor anterioare de evoluţie istorică (Weber), solidaritatea mecanică a comunităţilor tradiţionale celei organice, a specializării sociale (Durkheim), comuna primitivă dezechilibrului structural al istoriei (Marx), gândirea prelogică celei logice (Lévi-Bruhl), mitul eternei reîntoarceri, timpului liniar, cumulativ, istoric (Eliade) - şi exemplele pot continua.[911]

---

909 "Gândirea sălbatică" a lui Cl. Lévi-Strauss oferă o imagine bogată asupra asocierilor conceptuale şi logicii clasificatorii cuprinse în limbajul primitiv, ambele aflate într-un profund contrast cu decupajele raţionale europene (vezi *Gîndirea sălbatică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, passim).

910 W. Stoczkowski, *op. cit.*, p. 73.

911 Ar fi aici de amintit, de exemplu, şi ideile multor filozofi şi istorici proeminenţi ai secolului XX, ca Ernst Cassirer, Karl Jaspers, Arnold Toynbee sau Hannah Arendt, care, cu toţii, au postulat, după diverse

Indiferent de volumul sau acurateţea analogiilor etnografice utilizate de aceste modele, modernitatea se simţea altceva şi îşi definea esenţa istorică teoretizând lumea de care voia să se desprindă - pentru că o făcuse deja.

Aşadar, modernitatea şi arhaismul sunt termeni corelaţi *structural* şi *antinomic*: definirea unuia presupune definirea, în contrast, a celuilalt. Metafore reuşite sau decizii metodologice juste în contextul argumentaţiei lor, aceste dihotomii pe linia arhaism/modernitate nu servesc, însă, deloc interesului înţelegerii pozitive a trecutului preistoric, din punctul de vedere practic, al arheologului. Dacă metafora arhaismului satisface, poate, filozofia istoriei, ea se transformă într-un adversar insidios în practica arheologică, pentru că arheologul se adresează unui locuinţe, unui sit, cel mult unei culturi; unitatea sa se analiză este modestă şi foarte apropiată de oamenii *reali* ai preistoriei.

Desigur că, în buna sa tradiţie empiristă şi agnostică, paradigma cultural-istorică nu ar accepta diferenţe de rang filozofic, altfel decât în sens figurat, între preistorie şi istorie. Dimpotrivă, ar invoca doar contrastul dintre caracterul, volumul şi calitatea documentaţiei: "urmele" materiale, modeste şi dispersate, ale oamenilor preistorici sunt responsabile de diferenţele existente în tratarea istoriografică a celor două umanităţi. Însă definirea, ca şi lectura documentaţiei arheologice, reprezintă funcţii ale teoriei aflate în uz, altfel spus depind în mod direct de modelul de om (sau de "umanitate") acceptat. Iar dacă despre oamenii preistorici nu se scrie istorie, înseamnă că ea nu a fost căutată cu adevărat, în conştiinţa preistoricienilor prezidând în continuare ideea care ar paraliza orice demers istoriografic: "în fond, *ştim* cum erau oamenii preistorici".

Nu se poate afirma că teoria cultural-istorică este coerent evoluţionistă, dimpotrivă: evoluţia fiind un efect neintenţionat al hazardului migraţionist şi al acelui *cultural drift* care face culturile să evolueze după reguli arbitrare, nu se poate stabili o succesiune strict şi în mod necesar evolutivă. Nu sunt, oare, toate culturile împărţite în trei stadii de evoluţie, implicând apariţie, dezvoltare, *regres*? Cu toate acestea, criteriile sale de periodizare *sunt* evoluţioniste, pentru că, indiferent de ceea ce se întâmplă la nivelul modest al unei unităţi culturale, "există" un paleolitic inferior, unul mijlociu şi unul superior, un neolitic, de asemenea împărţit în trei (sau patru etape), şi însăşi epoca pietrei este divizată în trei stadii. Într-adevăr, arheologilor le place "să gândească în trei",[912] indiferent de nivelul de analiză la care se opresc, şi, în orice punct de vedere ne-am plasa, preistoria se află *la începutul* istoriei.

În ciuda aparenţelor, deci, şcoala cultural-istorică acceptă implicit realitatea baricadei filozofice între istorie şi preistorie şi, chiar dacă îi schimbă amplasamentul, nu ezită să-i adauge alte etaje. În fond, şi această tradiţie de cercetare face parte dintr-un curent dominant în gândirea europeană, cu rădăcini adânci şi viguroase, cel prin care *modernitatea* - definită după nenumărate criterii, dar în primul rând prin asumarea raţională a propriei istorii - stabileşte, prin însăşi auto-delimitarea sa, ce anume înseamnă tradiţionalismul, conservatorismul, arhaismul, în sfârşit, pre-istoria: un

---

criterii, o disjuncţie netă între evul istoric şi cel preistoric (cf. A. Esparza, Pre-historical Prehistory. A reply to Martin Kuna, în *Prehistoria 2000*, 1, 2001, p. 117-118).

912 C. Gamble, W. Roebroeks, The Middle Palaeolithic: a point of inflection, în W. Roebroeks, C. Gamble (eds.), *The Middle Palaeolithic Occupation of Europe*, University of Leiden, 1999, p. 3.

prolog tăcut, un ev al *mimesis*-ului, operă a unui om, simplu, conservator, deci uşor de înţeles, după modelul prin care un adult (crede că) înţelege psihologia unui copil. Ea dispune, aşadar, de un *arhetip filozofic* al omului preistoric şi al societăţii sale, pe care, inevitabil, în regăseşte arheologic pretutindeni, din moment ce el nu face obiectul vreunei discuţii critice: naiv, superstiţios, copleşit de fobii, cu un viitor economic nesigur, mânat de instinct sau, mai rar, de o raţiune pe cale să se maturizeze; într-o versiune alternativă a acestei prejudecăţi, vom vedea omul preistoric ca prizonier obedient al unor norme ideale de comportament, impuse de tradiţia greoaie a grupului său social. În concordanţă cu aceste modele, societatea sa este perfect integrată, lipsită de conflicte, cu opţiuni şi posibilităţi limitate, redusă fie la un funcţionalist absolut şi la utilitarism, fie la o lentă, vegetală şi permanent efemeră dezvoltare. Ar fi greu de găsit, în domeniul tradiţional preluat de istorie - şi chiar în sisteme radicale în privinţa condiţionării individului de către societate, cum este marxismul clasic -, o astfel de închistare apriorică a bogăţiei reale a vieţii culturale.

Se poate observa că, în ambele ipostaze amintite mai sus, distanţa teoretică dintre individ şi societate este minimă. În timp ce, pentru versiunea funcţionalistă, nu culturile există, ci acel om etern, care experimentează, învaţă, progresează pentru a atinge, în final, lumina raţiunii plenare, cea statuată de modernitate, cea de-a doua tendinţă lichefiază acţiunea individuală pentru a o turna în cochilia alcătuită de regulile prescrise de comportament. În primul caz, individul uman este personificat de societate; în cel de-al doilea, el este socializat într-o măsură nefirească.

Primul scenariu de evoluţie culturală provine, fără medieri, din istoriile filozofice ale Luminilor şi pe bazează pe inversiunea binară a modelului antropogenetic creştin. El înlocuieşte - sau transferă înainte de apariţia conştiinţei de sine a omului - "vârsta de aur" a începuturilor cu o epocă în care un om slab înzestrat luptă împotriva unei naturi ostile şi capricioase.[913] Astfel, imaginea de şcoală a omului preistoriei este de fiinţă deopotrivă *raţională* şi *singură*. *Raţională*, pentru că - îndeosebi pentru perioada paleoliticului, unde actorul principal este "omul etern" - propunerile de reconstrucţie culturală evidenţiază doar modul de satisfacere a necesităţilor universale ale naturii umane, cele biologice,[914] împlinire realizată pe principiul selecţiei operate raţional de către indivizi, care deliberează şi aleg soluţia cea mai bună. Dar, chiar şi pentru perioadele ulterioare ale preistoriei, rămân mai greu de identificat necesităţile stabilite prin convenţie, cele culturale - artificiale, deci "iraţionale" -, cu excepţia descoperirilor legate explicit de simbolic şi "inutil", cum sunt obiectele "de cult" sau reprezentările artistice. Omul preistoric este, de asemenea, *singur*, pentru că, din motivele enunţate mai sus, dimensiunea socială, în acelaşi timp creatoare, mediatoare şi organizatoare a acestor necesităţi vitale, lipseşte. Însă, chiar şi în situaţia absenţei unor mărturii directe, necesităţile stabilite prin convenţie nu sunt, logic, mai puţin stringente, sau mai puţin active istoric, iar enormul corpus de informaţii al istoriei şi antropologiei nu oferă nici un exemplu al acestui om etern: în orice moment istoric şi pe orice coordonate geografice, omul este culturalizat, adică socializat. Nu

913 W. Stoczkowski, *op. cit.*, p. 40-78.

914 Ne amintim aici celebra "scară a inferenţelor" a lui C. Hawkes, conform căreia arheologia ar avea la dispoziţie mai degrabă mijloacele de a sesiza ceea ce ţine de sfera biologică a umanităţii şi doar un acces restrâns către elemente culturale specifice cu adevărat ei, cum ar fi comportamentul religios.

există niciodată posibilitatea de a sesiza umanitatea în afara cadrelor culturale în care este ea împărțită, altfel spus nu există posibilitatea, din punct de vedere empiric, de a invoca *omul*[915] la singular, nici măcar - sau cu atât mai puțin - în cazul antropogenezei. Cum nota un antropolog francez: "Chaque fois qu'un vivant se lève à nos yeux des profondeurs de l'histoire il est déjà legion."[916] Dacă există un orizont de unitate al umanității - și el există, altfel istoria, antropologia și arheologia nu ar avea nici o rațiune de a exista, lipsite fiind de posibilitatea înțelegerii - el se plasează la un nivel foarte înalt: natura umană, câmp de interes al teologiei sau filozofiei, eventual al biologiei. Nu și al arheologiei, care își propune obiective mult mai modeste: înțelegerea și reconstituirea lumii unui *om istoric*, adică *social* și *cultural*.

În aparență, acestei ultime realități i se pliază grija pentru descrierea "culturilor" cu care se recomandă școala cultural-istorică, deci a doua tendință mai sus descrisă. Să nu ne iluzionăm, însă: ponderea covârșitoare cu care sunt creditate "regulile" ideale de comportament cultural, în detrimentul indivizilor, ascunde aceeași profundă lipsă de considerație față de omul preistoric.

Însă, așa cum problema începutului istoriei este lipsită de obiect pentru istorici, arheologia, pentru a funcționa corect, are nevoie de premisa că orice cultură este, în fond, o formă de existență istorică *matură*. Prin urmare, ea nici nu se deduce integral din trecutul ei, nici nu este orientată în totalitate către viitor. Fără această minimă rezervă, simpla utilizare a sintagmei "primitiv" este suficientă pentru a cataliza un întreg ansamblu de prejudecăți, cum nu vom întârzia a ne edifica.

VII.1.3. Cultura preistorică, între adaptare și normativism

Maniera în care este percepută cultura omului preistoric este deosebit de elocventă pentru simplitatea mentală cu care este acesta investit la nivel teoretic: ea este fie normativă, fie funcțională. În ambele situații, omul preistoric este copleșit, fie de povara unui conservatorism inert, fie de obsesiva competiție cu natura, în lupta pentru supraviețuire. În ambele situații, este evidentă tendința de a exila omul preistoric în afara istoriei propriu-zise.

Secvențele de timp ale preistoriei rămân principalul aliat al acestui arhetip de om preistoric. Presărate pe secvențe largi de timp, evenimentele preistoriei întăresc ideea că această disciplină are la dispoziție (numai) mijloacele de a sesiza marile linii de devenire istorică, direcții evolutive întinse peste secole, sau chiar milenii. De la înălțimea acestei platforme, cele mai mici unități de studiu vor fi culturile sau, în

---

915 Deși supune atenției sale empirice "norme" colective, în imaginația științifică a arheologului este "individul" preistoric cel responsabil de alegerile făcute. El este lipsit de imaginație, inovativ, sensibil sau practic. Opțiunile sale sunt individuale, raționamentele sunt, în realitate, făcute la singular. *Omul etern* guvernează autoritar asupra tradițiilor, numai că, pentru omul etern, societatea nu există deloc, sau nu cu autoritatea reală pe care o are în existența *omului istoric*. Atitudinea este extrem de riscantă, ea impune rațiune acolo unde ea nu era solicitată și posibilă - adică în spațiul ocupat de instituții -, luciditate în rutină și în perceperea necesităților. Aceste interferențe cu mitul împiedică preistoria să devină istorie, înaintea chiar a cantității și calității informației documentare. Din aceleași motive, în condiții mai generoase documentar, cu un set de informație empirică net superior, istoria poate controla mai ușor intervenția mitică.

916 J. Piveteau, Reflexions sur l'hominisation. La génèse humaine, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 13.

sfârşit, în lecturi mai ambiţioase, ca cea a *New Archaeology*, sistemele adaptative. În ambele situaţii, comportamentele mărunte se pierd în clase generale, durata trăită se pierde în durata culturală, iar „comprehensiunea" nu îşi are locul aici, doar „explicaţia".

În tradiţia cultural-istorică, rigoarea solicitată de explicaţia cauzală este atât de redusă, încât convieţuirea celor două principii explicative adverse (adaptare *vs.* convenţie culturală) nu deranjează. Ele nu sunt mutual exclusive, ci complementare şi sunt invocate contextual, în funcţie de comoditatea explicaţiei pe care o oferă: morfologia produselor culturale ţine de tradiţie, când nu ţine de adaptare. Altfel spus, oamenii sunt conservatori, cu excepţia situaţiilor când nu sunt. Dacă afirmaţia este corectă din punct de vedere istoric, ea spune prea puţin, mai precis nu ne răspunde "de ce?" şi "cum?" a fost posibilă, în fiecare caz, o astfel de atitudine. Adaptarea preia, de obicei, momentele de constanţă a prezenţei unui grup uman într-o regiune dată şi, mai rar, explică acea modelare gradată a conţinutului material al culturii. Aceste stadii adaptative sunt, la rândul lor, întrerupte de apariţia unor noi grupuri etnice, migraţia şi aculturaţia devenind adevăratele imbolduri ale evoluţiei şi principalul criteriu de definire a "evenimentelor" arheologice, *între care* se insinuează adaptarea, sau acel *cultural drift* al antropologilor.

Este semnificativ de observat că, în arheologia românească, teza adaptării este mult mai rar argumentată - deşi este uneori invocată - decât cea a bricolajului cultural, sau a aculturaţiei: alimentată de o tendinţă istorico-umanistă, preistoria românească nu are aplecare către interpretările ecologist-economiste. Această opţiune se datorează, probabil, sterilei idealizări a conţinutului "culturii", în particular a celei neolitice: este aproape indecent să-i consideri pe artizanii splendidei ceramici cucuteniene drept condiţionaţi economic. Cu totul altul poate fi statutul omului paleolitic.

VII.1.3.1. Evul adaptării: paleoliticul şi mezoliticul

La nivelul teoriei generale - şi numai aici[917] - arheologia paleoliticului şi, implicit, a mezoliticului, oferă exemplul cel mai caracteristic pentru viziunea *adaptativă*. Pe parcursul evoluţiei sale somatice, omul face *tot mai conştient* apel la cultură pentru a media între necesităţile sale şi mediul ostil. Este concluzia implicită care se desprinde net din toate studiile analizate mai sus.

Aşadar, interpretarea culturii paleoliticului se realizează, într-un registru uşor diferit de cea a altor perioade ale preistoriei: ea este preponderent funcţională şi utilitară. Copleşiţi de un timp geologic şi de materialitatea existenţei,[918] oamenii paleoliticului nu au nici timpul, nici disponibilitatea unei vieţi plenare: mulţumiţi să supravieţuiască - mai ales în etajele timpurii ale perioadei, lipsite de acel garant minim, deopotrivă necesar şi suficient, care este anatomia modernă -, oamenii paleoliticului vor fi trataţi la nivel de grup, behaviorist şi sociologizant. Artificiul antropomorfizării culturii permite interpretării o discretă glisare de la nevoile individului la cele ale

---

[917] Este evidentă ruptura dintre nivelele teoriei în arheologia paleoliticului din România. Astfel, evoluţionistă la nivel înalt, ea devine normativistă la nivel metodologic: arsenalul adaptativ (uneltele şi armele) se transformă, la nivelul practicii, în simplu indicator stilistic. Altfel spus, paleoliticul reprezintă o "adaptare generală sub forma particulară a etniilor".

[918] C. Gamble expediază scurt această viziune: "stomach-led and brain-dead" (C. Gamble, *op. cit.*, p. XX).

grupului social. Cultura unui grup paleolitic este privită la singular: fundamental omogenă, ea nu dialoghează decât cu mediul. Misiunea adaptativă a producţiei culturale pare a fi de la sine înţeleasă, mai ales că grosiera cronologie geologică (sau radiocarbon) fixează la o distanţă apreciabilă evenimente, poate, foarte apropiate în timp, sau invers, pare să comprime într-o unică secvenţă "evolutivă" evenimente fără legătură cauzală directă.

Însă adaptarea - de obicei argumentată ecologic - este un liant cauzal facil, care ignoră că doar *scara cronologică adoptată* nu permite analiza altor segmente de timp, în care adaptarea nu are valoare explicativă. Nu înseamnă că putem permite insinuarea ei în *modelul teoretic de cultură* acceptat pentru perioada paleoliticului, cu atât mai mult cu cât realitatea de care se loveşte practica arheologică, în ciuda viselor ei evoluţioniste, este mult mai modestă: locuiri de scurtă durată, momente scurte din istoria prelungită a unor tradiţii culturale. Cultura materială preistorică, aşa cum se oferă arheologului în practica sa, adică în forme particulare, nu atestă nici o dimensiunea adaptativă reală.[919] Altfel spus, delimitarea unui ansamblu litic, de exemplu, presupune decelarea unui moment precis, scurt, din devenirea istorică a unei *tradiţii* "în marş". Omul paleolitic se afla, ca orice om istoric, în permanenţă, în ipostaza unui dialog cu ceilalţi membri ai societăţii şi cu trecutul de experienţe condensat în mediul său cultural. El percepea chiar şi mediul natural prin prisma statutului său de membru al unui grup şi a memoriei culturale la care avea acces. Poate nici nu ar mai trebui subliniat, nu culturile sunt raţionale, ci oamenii. Dacă o opţiune culturală exclude altele, această dialectică acceptare-refuz se bazează pe experienţa grupului, nu pe evaluări raţionale individuale, iar delimitarea cauzalităţii nu poate fi fundamental exterioară culturii, lume care exercită presiuni la fel de presante ca şi cele ecologice. Or, odată ieşită din starea de natură în favoarea unui univers cu reguli proprii, cel de cultură, nu putem identifica nici un motiv pentru care cultura paleoliticului ar presupune o diferenţă de calitate în raport cu cea a altor perioade istorice. Ne apropiem, pe această cale, de ideea "tradiţionalismului" preistoric.

VII.1.3.2. Evul normelor: neoliticul şi epoca bronzului

Aşa cum am avut prilejul să observăm, propensiunea pentru evoluţionism - excrescenţă teoretică a colonialismului şi imperialismului - s-a manifestat foarte timid în istoria arheologiei româneşti. Dezinteresul pentru cercetarea paleoliticului este el

[919] Aşa cum am mai sugerat (M. Anghelinu, Conservatorism şi spontaneitate în tehnologia litică paleolitică. Reflecţii asupra unei industrii musteriene, în *Memoria Antiquitatis*, XXII, 2001, p. 333-347), constrângerile mediului, fie ele şi iminente, nu fac decât să propună o provocare. Ele constituie date esenţiale, fără de care nu pot fi înţelese alegerile oamenilor paleolitici. Dar mediul nu explică nimic. El inaugurează un raţionament, dar nu îl poate şi încheia, din moment ce poate duce la constatări banale: "răcirea climei a condus la depopularea zonei", dar şi "răcirea climei a determinat o reacţie adaptativă, prin schimbarea utilajului". Dar "răcirea climei", măsurată cu mijloacele geologiei, a durat sute de ani, de unde reiese clar sterilitatea explicaţiei oferite. Desigur că limitele documentare sunt responsabile de această viziune - nici un istoric n-ar explica întreg Evul mediu european pe principii de climă -, dar să nu confundăm fatalitatea documentară cu concreteţea teoretică: oamenii preistorici fac parte din istorie, nu din geologie sau biologie. Uneltele lor atestă nici un *primum movens*, ci doar provocări punctuale cărora li se răspunde *aproximativ*, prin mijloace tradiţionale. Un punct de vedere asemănător, deşi diferit fundamentat, propune şi H. M. Wobst, Agency in (spite of) material culture, in M.-A. Dobres, J. E. Robb, (eds.), *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 40-50.

însuşi elocvent. Aşa se explică de ce ideea *normativă*, a culturii ca set de norme (sau idei) care unifică un grup uman, este mult mai populară în istoriografia preistoriei româneşti. Ea se plasează în cealaltă extremă, conferind o autoritate majoră convenţiei, sau "ideilor" culturale, ceea ce, aşa cum vom vedea, nu este neapărat meritoriu.

În general, teza normativă exclude comportamentele adaptative, altfel spus, oamenii preistoriei sunt fie raţionali şi evaluează lucid provocările mediului pentru a le răspunde, fie total iraţionali, conservând cu obstinaţie tradiţiile lor stilistice, în totală indiferenţă faţă de contingenţele ecologice. Această ultimă viziune este de departe dominantă în arheologia preistoriei târzii, în care problema necesităţii, se pare, nu mai este la fel de stringentă ca în paleolitic. Interesant este că, de obicei, conservatorismul este invocat acolo unde simţul practic nu este implicat direct. De exemplu, decorul ceramic are un ritm propriu de evoluţie, organic şi conservator (confundat, din cauza miopiei metodologice, cu ritmul culturii însăşi), în timp ce comportamentele economice - şi, deci, uneltele şi armele - sunt mai deschise adaptării.

În ciuda acestui sistemism incoerent, care acceptă că diverse segmente culturale ascultă de raţiuni diferite, destinul istoric al unei culturi preistorice este configurat doar în funcţie de ataşamentul ei faţă de normele stilistice şi - se presupune - faţă de propriile practici sociale. Unica formă de variabilitate culturală acceptată este cea conferită de comportamentele învăţate: ideile se transmit ca şi genele, amestecul lor este, şi el, biologic - şi ne amintim aici desele metafore "botanice" (hibridizare, altoire) care pigmentează textele preistoricienilor români. În această viziune "vegetală", schimbarea, dacă este lentă şi aparent cursivă, este provocată de acel *cultural drift*, în care simpla scurgere a generaţiilor conduce la un bricolaj al formelor moştenite. Dacă este bruscă şi masivă - sau pare aşa -, ea este atribuită migraţiilor şi difuziunilor, singurele capabile să explice situaţiile în care oamenii preistorici decid să nu mai respecte normele, desigur, cele definite retrospectiv de arheolog.

Aşa cum am subliniat, această imagine asupra culturii nu provine din etnologie, pentru că arheologii români nu se referă consecvent la observaţiile acestei ştiinţe sociale. Ea are o origine romantică, umanistă şi îşi găseşte argumente în convingerea difuză privind anistorismul societăţilor rurale, masiv documentate de istorie şi, în cazul României, chiar de cea contemporană. Lipsa de apetenţă pentru "adaptare", ca şi caracterul exterior şi voluntarist al schimbărilor pe care le tolerează astfel de comunităţi, au oferit un model foarte sugestiv.

Însă această accepţiune a culturii ca "set de idei" - dur criticată de procesualişti[920] - este suficient de săracă pentru a risca să devină de-a dreptul falsă. Ea conduce la studiul exclusiv al anumitor produse culturale şi al distribuţiei lor în timp şi spaţiu, neglijând aspectele care ţin de organizarea internă a societăţilor studiate şi de

---

920 Privind cultura ca întreg, această viziune nu permite decuparea unor aspecte ale culturii decât ca mijloc euristic, menit a măsura distanţa socială dintre diverse grupuri. Astfel, distribuţia artefactelor stă mărturie pentru "relaţiile culturale", idee edificată pe credinţa într-un "centru cultural", care, din motive neclare, se arată mai inovativ decât zonele înconjurătoare, către care emană influenţele sale. Binford defineşte acest sistem drept "viziunea acvatică asupra culturii" (L. Binford, *An Archaeological...*, p. 195-198; idem, Contemporary Model Building: Paradigms and the Current State of Palaeolithic Research, în D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, p. 109-165). Însă ideile procesualiste sunt responsabile de alt dogmatism teoretic, cel al adaptării sistemice, la fel de indiferent cu privire la dimensiunea istorică, concretă şi umană a preistoriei.

modul *concret* în care aceste produse funcţionau în cadrul culturii studiate. Acceptând bazele acestei sărăcăcioase viziuni asupra culturii, rămân foarte numeroase petele albe în reconstituirile istorice propuse. Dacă acceptăm că o cultură este un mod de viaţă, atunci *totul este normativ* (inclusiv "adaptarea"). Urmărit până la limitele sale logice, argumentul conservatorismului îşi pierde orice potenţial explicativ pentru istorie, pentru că, pur şi simplu, postularea ideii că o societate îşi respectă cu sfinţenie normele lasă prea puţine de explicat. Problema aceste idei despre cultură nu este, deci, falsitatea - chiar şi comportamentele deviante se raportează, ce-i drept negativ, la o normă, deci teoria se susţine. Pur şi simplu, constatarea că oamenii preistorici respectă sau nu normele nu este prea adâncă şi nici deosebit de relevantă: o schemă simplă explică puţin. Mai mult, prezumţia - poate suficientă în anii pionieratului - conform căreia stabilirea distribuţiei artefactelor constituie misiunea arheologiei, se bazează pe o totală neînţelegere a obiectivelor de cunoaştere ale disciplinei: specificul, poate generalul, dar nu banalul.

Ca şi cazul viziunii strict adaptative, credem că modelul normativist este victima unităţilor de timp alese pentru studiu. Aceste intervale cronologice sunt delimitate de schimbările "evidente" în cadrul documentaţiei, echivalent arheologic al "evenimentului" istoric (cum sunt diversele faze culturale), fie că ele sunt provocate de lente progrese interne, fie de infiltrarea altor norme. Numai acestor "evenimente" empirice găseşte arheologul de cuviinţă a le oferi o explicaţie cauzală. *Între ele*, convinsă de conservatorismul omului preistoric şi de realitatea normelor pe care le defineşte, paradigma cultural-istorică se mulţumeşte să *descrie* metamorfoza unor trăsături stilistice izolate, deseori fără a considera necesar a urmări contextual raţiunile acestor schimbări, fie ele şi infinitezimale. Problema ridicată aici ţine de perspectiva şi de scara aleasă: la un scară măruntă de analiză, normele ideale nu există, în fapt. Iar dacă tratăm, la nivel teoretic, conservatorismul ca pe o permanentă opţiune, şi nu ca pe o fatalitate, vom vedea câte alte fapte aşteaptă încă să fie explicate.

Şi, în fond, ce presupune o migraţie, o difuziune, un conservatorism? Constatările empirice -"formele şi decorul ceramic se schimbă"- nu ţin loc de explicaţie istorică, dincolo de norme se ascund atitudini ale oamenilor faţă de ele.[921] Prin înseşi conceptele sale, cercetarea românească renunţă să izoleze acel orizont unic în care, pentru omul preistoric, *viitorul era deschis*, în care opţiunile, camuflate deocamdată în spatele vorbelor mari (adaptare, aculturaţie, migraţie),[922] aveau

921 Pentru ca preistoria că respecte condiţiile minime ale istoriei, ea trebuie să identifice *intenţionalitatea*: chiar dacă, pe termen lung, se poate afirma că o cultură este adaptată mediului său, sau că şi-a respectat cu sfinţenie normele, acest rezultat a fost obţinut prin nenumărate gesturi şi alegeri raţionale sau iraţionale ale membrilor ei, a căror intenţie nu a fost deloc adaptarea sau fidelitatea explicită faţă de regulile moştenite. Istoria, atunci când nu abordează, pur şi simplu, devenirea unei clase de comportamente, ci explică segmente temporale sau evolutive, doreşte să înţeleagă aceste segmente prin alegeri subiective în interiorul datelor obiective. Va căuta, aşadar, constelaţii particulare de disponibilităţi, competenţe şi provocări, a căror explicare prin prisma finalistă a adaptării sau a conservatorismului va fi cel puţin parţială. Analiza structurilor sociale sau economice nu are decât menirea de a elucida circumstanţele în care aceste intenţii s-au manifestat. Nici unul dintre termenii ecuaţiei individ-structură nu poate fi ignorat, fără riscul de a sesiza false fenomene şi de a invoca false explicaţii.

922 Cl. Lévi-Stauss nota, cu privire la difuzionism şi evoluţionism, "Astfel de studii decepţionează mai curînd prin faptul că ele nu ne învaţă nimic despre procesele conştiente şi inconştiente traduse în experienţe concrete, individuale sau colective, prin care oameni care nu posedau o instituţie au reuşit să şi-

consistenţă reală. Fără atingerea acestei rezoluţii cronologice, generalizările sunt fie o culegere de platitudini, fie, mai grav, una de erori. Nu este suficient să *afirmăm* că o cultură a fost, de exemplu, supusă unei aculturaţii, câtă vreme nu înţelegem ce a provocat-o, cum a fost posibilă, cum s-a manifestat şi care i-au fost consecinţele la nivelul *vieţii cotidiene*. Prezenţa unei unelte, sau apariţia unor forme de decor - să ne fie scuzată redundanţa - nu este opera deplasării şi metisării materiei, ci, eventual, a ideilor, care nu există în vid, ci în imaginaţia unor oameni. În plus, de ce trebuie ca arheologii să fie interesaţi doar de circumstanţele istorice particulare în care schimbarea are loc de o manieră evidentă, şi nu, mai ales, de lungile secvenţe în care, aparent, ataşamentul faţă de norme este ferm? Nu în acest cotidian anodin au loc schimbările - şi nu deţine el cheie înţelegerii variaţiei culturale, lente sau bruşte? Suntem întru-totul dispuşi a accepta o realitate: cultura, prin simplul fapt că există plecând din trecut, este conservatoare. Ea nu este, însă, nici omogenă normativ, şi nici adaptativă funcţional, în afara simplificărilor teoretice, pentru că normele pot fi încălcate, iar nevoile sunt definite intern, nu "obiective".[923]

Credem, însă, că acest dezinteres faţă de evenimentele de dimensiuni umane este activ susţinut de o altă convingere teoretică: în ambele modele de înţelegere a culturii (normativă sau adaptativă) societatea preistorică este considerată ca *perfect integrată*, o sumă de indivizi cu opţiuni identice.

VII.1.3.3. Oamenii preistorici: "purtătorii" culturii lor

Nici teoria adaptării sistemice, nici cea marxistă, şi cu atât mai puţin cea cultural-istorică nu oferă prea mult credit oamenilor preistorici, agenţi anonimi supuşi unor structuri supraordonate atotputernice, fie că ea este subsistemul, clasa socială sau cultura ca întreg.[924] Semnificativ, în majoritatea textelor arheologice româneşti sunt invocaţi „*purtătorii* culturii X" (preluată fidel din germanul *Träger*). Or, această sintagmă nu este deloc întâmplătoare, pentru că trădează exact modul în care oamenii preistorici sunt imaginaţi de către preistorician: ei sunt transportori de norme, unităţi de rang atomic, a căror unică menire este de a conduce prin istorie zestrea de reguli, forme şi deprinderi moştenite. Aceşti „cărăuşi" ai normelor par a se pierde cu totul în spatele sumei lor, care este cultura şi societatea lor, şi sunt, de obicei, rezultatul integral al propriului trecut.[925]

---

o dobîndească, fie prin invenţie, fie prin transformarea unor instituţii anterioare, fie primind-o din afară. Această cercetare ni se pare, dimpotrivă, ca fiind unul din scopurile esenţiale ale etnografului, ca şi ale istoricului." (*Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978, p. 10).

923 G.-H. de Radkowski, *Antropologie generală*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2000, p. 61 şi urm.

924 I. Hodder, *Reading the Past...*, p. 25-27.

925 Riscul de a confunda contrucţiile idealtipice, ajutătoare, cu realitatea istorică a fost sesizat şi de antropologi: "Trebuie oare să alegem între teza culturii ca entitate autonomă, independentă de individ, şi cea care susţine că aceasta nu este decât o manifestare a spiritului uman? Sau cele două păreri pot fi împăcate? «Condiţionarea» individului pătrunde atât de profund în comportamentul uman, reacţiile sale sunt atât de automate şi atât de uniformă este linia istorică pe care o putem distinge în modificările dintr-o cultură dată, care se întind pe mai mulţi ani, încât este greu să nu considerăm cultura ca ceva exterior omului, care îl domină şi îl împinge, vrând-nevrând, spre un destin pe care nu poate nici să-l prevadă, nici să-l modeleze. Totuşi, dacă analizăm de aproape cultura, nu găsim decât o serie de reacţii comportamentale ale *indivizilor* care constituie un anumit grup. Cu alte cuvinte, găsim *oameni* ce reacţionează, *oameni* care se comportă într-un anumit fel, *oameni* care gândesc, *oameni* care raţionează. În

Paradigma cultural-istorică îşi manifestă, deci, o preferinţă clară pentru o *structură* atotputernică, autoritară, în care locul individului este mai degrabă pasiv: el este obiectul supus al normelor, care îl preced şi îi determină esenţial comportamentul. În ideea că o teorie simplifică realitatea şi izolează numai anumite variabile, supoziţia nu este eronată, sau, în sfârşit, este la fel de bună ca oricare alta. Însă ea oferă soluţii definitive, iar soluţiile definitive nu permit dezvoltarea cunoaşterii adică, în istorie, adâncirea cauzalităţii şi completarea descrierii.

În realitate, sub impactul post-procesualismului,[926] arheologia contemporană invocă tot mai mult de un dialog între norma culturală şi individ, iar el este tot mai frecvent identificat şi arheologic.[927] Scepticismul arheologiei cultural-istorice a dezarmat, până acum, încercările de a căuta oamenii preistoriei. Însă arheologii invocă cu prea mare uşurinţă sărăcia izvoarelor. Calitatea documentaţiei lor depinde de teorie şi, odată acceptată ideea că indivizii preistorici chiar există şi că pot fi identificaţi, ei vor apărea:[928] pur şi simplu, numărul de întrebări puse izvoarelor este insuficient.

Ca să conchidem, ar trebui abandonată prejudecata păguboasă că există - sau au existat - societăţi perfect integrate. Acest model datorează mai mult mitului şi deprinderilor metodologice decât exemplelor etnografice şi împiedică nuanţarea analizei sociale a preistoriei. Cum nota cândva Eric Wolf: "By turning names into things we create false models of reality. By endowing nations, societies or cultures, with the qualities of internally homogenous and externally distinctive bounded objects, we create a model of the world as a global pool in which the entities spin off each other like so many hard and round billiard balls."[929] De aici şi până la stabilirea unor

---

aceste condiţii, se pare că obiectul efortului nostru este să «reificăm», adică să obiectivăm şi să concretizăm experienţele separate ale indivizilor unui grup la un moment dat. Reunim toate aceste experienţe într-un tot, pe care îl numim cultura lor. Şi, *în scopul studiului*, acest punct de vedere este deplin justificat. Dar ajungem în punctul critic atunci când «reificăm» similitudini de comportament, care nu sunt altceva decât rezultatul condiţionării asemănătoare a unui grup de indivizi, în ceva exterior omului, ceva *superoganic*. Nu contestăm, în unele cazuri, utilitatea studierii culturii *ca şi cum* ar avea o existenţă obiectivă. Nu există alt mijloc pentru a reuşi să înţelegem diversitatea tipurilor de comportament ale oamenilor. Dar, în ciuda acestei necesităţi metodologice, nu trebuie să uităm că este vorba despre o «construcţie» şi că, la fel ca în orice ştiinţă, luăm această «construcţie» drept ghid pentru gândire şi sprijin pentru analiza pe care o facem." (s.a., M. Herskovits, *Les bases de l'anthropologie culturelle*, Ed. Payot, Paris, 1967, p. 17-18).

926 J. Dornan, Agency and Archaeology: Past, Present and Future Directions, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 9, nr. 4, 2002, p. 303-329. Chiar dacă nu acceptăm relaţii cauzale uniliniare, trebuie remarcat că recenta preocupare pentru *individul* preistoric provine dintr-un creuzet ideologic occidental, mai ales britanic, mediu de multă vreme ataşat valorizării individului prin prisma democraţiei şi a politicii liberale. Apariţia unor noi *item*-uri în topica arheologică, cum este cazul statutului femeii - manifestat astăzi prin inflaţia arheologiei feministe - ne arată că această relaţie cauzală nu este deloc forţată.

927 În ciuda scepticismului cu care sunt privite, în general, posibilităţile arheologiei preistorice de a atinge o rezoluţie cronologică mulţumitoare, contextele arheologice care permit accesul către anonimii indivizi preistorici nu lipsesc cu totul (vezi, de exemplu, I. Hodder, Agency and individuals in long-term processes, în M. A. Dobres, J. E. Robb (eds), *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 21-33).

928 Am oferit deja un exemplu, în primul nostru capitol: căutarea copiilor preistoriei, temă de neimaginat fără o conceptualizare a faptului că documentaţia arheologică poate permite urmărirea unui astfel de subiect.

929 Apud S. Jones, P. Graves-Brown, *loc. cit.*, p. 4.

false cauzalităţi,[930] sau a unor cauzalităţi insuficient demonstrate, distanţa este mică şi ea a fost deseori traversată, cu deosebire prin modul în care este înţeleasă proiecţia documentară a culturii preistorice, cultura arheologică.

VII.1.4. Omogenitatea culturii arheologice

Arheologia preistorică din România este este o "cronică a culturilor", din moment ce unitatea sa minimă (sau ideală) de analiză este cultura arheologică, în viziunea Kossinna/Childe. Identificarea unei culturi arheologice presupune desemnarea unei tradiţii sociale comune, frecvent subînţeleasă etnic. În orice caz, cultura arheologică constituie o proiecţie parţială, erodată mai ales de conservarea selectivă, a culturii vii, preistorice.

Această manieră de a înţelege cultura arheologică este o consecinţă directă a modelului acceptat pentru cultura preistorică în sine: omogenă şi perfect integrată. Consecinţele în evaluarea siturilor preistorice sunt fundamentale: acestea, ca şi "purtătorii" culturilor, sunt preponderent "cărţi de vizită" ale unei tradiţii sociale din trecut. Însă, când această măruntă satisfacţie la nivel crono-chorologic este atinsă, individualitatea siturilor este deja compromisă. Încă lipsite de o rezoluţie cronologică mulţumitoare, ele sunt, de obicei, ordonate în secvenţe evolutive, contemporaneitatea în termeni absoluţi fiind considerată un ideal de neatins din punct de vedere metodologic.

Practic, pentru nici un etaj al preistoriei româneşti nu se accentuează suficient ideea specializării funcţionale a siturilor, deşi, după cum am amintit noi înşine, sugestiile oferite chiar de pluridisciplinaritatea românească, atât pentru paleolitic şi epipaleolitic, cât şi pentru neolitic nu lipsesc.[931] Ce-i drept, tipologia siturilor se realizează pe principiul intensităţii de locuire (adică al bogăţiei de material arheologic), ca şi pe criterii geografice sau topografice. Însă această disjuncţie caută, în primul caz, să evidenţieze *o secvenţă de evoluţie mai completă* (sau forma cea mai bogată de manifestare a unei culturi). În a doua situaţie, ea se bazează pe evidenţe empirice demne de ceea ce arheologul american Kent Flannery definea cândva, cu o ironie feroce, drept logica „de tip Mickey Mouse", responsabilă de constatări de genul: "aşezările umane sunt plasate, de obicei, în preajma apelor".[932]

---

[930] Pentru a avea o imagine a măsurii în care viziunea adaptativă şi cea normativă simplifică realităţi şi cauzaţii, ar fi suficient să ne imaginăm că am explica astfel activitatea unui arheolog: ea are fie o misiune adaptativă, în scopul de a asigura supravieţuirea sa în cadrul comunităţii de specialişti şi, eventual o carieră academică; fie, pur şi simplu, arheologii fac ceea ce fac pentru că aşa au învăţat. Or, dacă o astfel de lectură nu satisface, nu vedem nici un motiv pentru care ea ar fi suficientă pentru oamenii preistoriei.

[931] Neoliticienii au primit, de altfel, şi sugestii bine fondate teoretic (vezi, de exemplu, J. Nandris, Romanian ethnoarchaeology and the emergence and development of Cucuteni in the European context, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, B.A.I, I, Iaşi, 1987, p. 201-221).

[932] Acest tip de constatări abundă, nu numai în cazul arheologiei cultural-istorice, ci şi în cadrul "noii arheologii", unde sunt emise sub forma legilor de comportament: "când creşte dimensiunea populaţiei, creşte şi numărul gropilor de depozitare"; "dimensiunile unui sit sunt direct proporţionale cu numărul de case" etc. (cf. P. Courbin, *op. cit.*, p. 80-93). Cu atât mai rizibile sunt aceste constatări atunci când ele rezultă în urma unui lung şi savant ocol informatic. Plasarea aşezărilor în preajma apelor constituie un criteriu extrem de prezent printre constatările specialiştilor români, care edifică pe baza lui adevărate tipologii privind implantarea siturilor.

În majoritatea situaţiilor însă, regula constă în plasarea în secvenţe succesive, caz în care conţinutul cultural ale unui sit arată nu atât răspunsul la contingenţe funcţionale, ci *etapa de evoluţie a culturii* în care se află. Exemplul epipaleoliticului de la Porţile de Fier, oferit mai sus, este elocvent: caracterul locuirilor este determinat de poziţia pe traseul edificării unor norme stilistice, definite retrospectiv.

Perioada paleoliticului excelează în astfel de construcţii, fapt cu atât mai neobişnuit cu cât etnografia populaţiilor de vânători-culegători arată cu prisosinţă diferenţe uneori radicale între situri aparţinând aceluiaşi grup; mobilitatea crescută, caracterul dispersat şi inegal al resurselor a impus strategii de exploatare foarte diferenţiate, teoretic bine reflectate în situri specializate. Însă, în arheologia românească, toate siturile sunt "gravettiene", "aurignaciene" etc. - concluzie la care se putea ajunge printr-un simplu sondaj inspirat -, iar contemporaneitatea lor nu priveşte decât apartenenţa generală la un etaj paleolitic, de obicei unul din trei. Nu lipsesc nici cele 7-8 faze de evoluţie - cu deosebire în paleoliticul superior -, toate definite prin prezenţa sau absenţa unor elemente tipologice, conexată cu vagile indicaţii ale stratigrafiei geologice şi un număr oarecare de datări radiocarbon. La fel, câte din siturile identificate ca aparţinând culturii Cucuteni, de exemplu, sunt altceva decât un punct pe harta extensiunii respectivei tradiţii, integrat unei faze sau alteia, exclusiv pe baza decorului ceramic? Dacă o oarecare specializare a siturilor este acceptată - cum este cazul "siturilor-atelier" paleolitice, în contrast cu haltele vânătoreşti, sau al siturilor plasate în apropierea resurselor de sare, în neo-eneolitic -, această diferenţiere este slab explorată în continuare deşi, chiar şi în cazul neo-eneoliticului, variabilitatea inter-situri poate avea ample consecinţe şi merită aprofundată.[933]

Această nivelare sincronică a locuirilor, care conduce la egalizarea semnificaţiei lor, este favorizată de asocierea nejustificată care se realizează între habitatele preistoriei şi cele ale lumii rurale. Într-adevăr, nu numai aşezările neolitice, dar chiar şi cele paleolitice sunt înţelese ca "sate", al căror hinterland este exploatat concentric, după modelul aşezărilor rurale din timpurile istorice:[934] prin urmare, alături de "atomii" individuali, ele devine "molecule" demografice echivalente între ele şi autarhice din punct de vedere economic. Cel puţin în ceea ce priveşte perioada paleoliticului, caracterizată de o definitorie mobilitate, se impun serioase rezerve în privinţa acestei asocieri: oamenii paleolitici par să fi conceptualizat cu totul altfel timpul, spaţiul şi implantarea sau organizarea internă a habitatelor în funcţie de acestea.[935] La rândul ei - deşi acceptă, în principiu, numeroase "importuri",

---

933 D. Popovici, *Cultura Cucuteni...*, p. 32 şi urm. Ca să ne mulţumim cu un simplă sugestie, este greu de crezut că organizarea socială şi semnificaţia culturală a unei locuiri de tip tell, în principiu centripetă, poate fi asimilată uneia răsfirate, centrifuge, de mici dimensiuni şi de durată scurtă.

934 În această privinţă, modelul "site-catchment analysis" propus de Higgs şi, în arheologia românească, de către Al. Bolomey, a întărit această viziune, tot mai contestată astăzi.

935 Este cazul aşa numitei "percepţii ambulatorii" a lumii, condiţionată de deplasarea prin peisaj şi de stabilirea unor trasee în cadrul acestuia. Ideea a permis dezvoltări provocatoare, deşi încă speculative, cum este cazul celei privind originala organizare a habitatului musterian (J. Kolen, Hominids without homes: on the nature of Middle Palaeolithic settlement in Europe, în W. Roebroeks, C. Gamble (eds.), *The Middle Palaeolithic Occupation of Europe*, University of Leiden, 1999, p. 139-175; vezi şi C. Gamble, W. Roebroeks, The Middle Palaeolithic: a point of inflection, *loc. cit.*, p. 3-21). Mai sistematică este arhitectura demersului lui C. Gamble, (*op. cit.*, passim), care pleacă de la principii identice. Aceste demersuri pot fi conexate cu

"schimburi" şi "aculturaţii"-, nici cercetarea celorlalte perioade ale preistoriei nu caută *complementaritatea economică* între diversele aşezări, deşi, din nou, sugestiile pluridisciplinarităţii nu lipsesc.

"Supoziţia rurală", de altfel bogată în consecinţe pentru interpretarea conţinutului unei culturi arheologice, a ecranat absenţa unor analogii potrivite, motiv pentru care nivelul teoretic înalt se substituie, în calitate de ghid metodologic, celui mediu.

VII.1.5. O presupoziţie: sinceritatea documentaţiei arheologice

Aceeaşi lipsă de experienţă etnografică reală este dezvăluită de naiva "prezupoziţie Pompei", conform căreia artefactele şi structurile preistorice sunt abandonate în loc, prin urmare ele oferă o imagine bună, chiar dacă parţială, asupra grupului preistoric. În această privinţă, ne amintim o observaţie pertinentă a lui Paul Veyne: istoricul nu numai că are acces la trecut doar prin intermediul urmelor, dar nici nu ştie exact ce segment al acestora lipseşte.[936] Lipsurile cronice pe care le invocăm în cercetarea preistoriei nu ţin, însă, numai de acest dezavantaj - care rămâne, desigur, să prezideze orice reconstrucţie istorică -, câtă vreme *gândirea teoretică* este capabilă să reducă numărul de aspecte ignorate, prin transferarea către contextele arheologice a unei teorii sociale mai bogate, inspirate direct din realitatea palpabilă a existenţei comunităţilor primitive, sau a celor istorice, în general.

În această privinţă, sugestiile "noii arheologii", bine documentate etnografic, au fost generos ignorate, iar arheologia românească încă nu a reuşit să reflecteze asupra abandonului unui sit,[937] mulţumindu-se să cuantifice modificările postdepoziţionale vizibile şi să presupună, pe criterii pur empirice, ce anume elemente lipsesc din înregistrările arheologice. Însă *New Archaeology* a tratat documentaţia arheologică paleontologic, sub forma unor înregistrări fosile, statice, a căror geneza şi acumulare este geologică. Această viziune, condiţionată, desigur, de încrederea în principiul uniformitarian - conform căruia legile naturale de acţiune asupra materiei sunt constante -, ca şi de interesele antropologice de cunoaştere, ignora că dovezile arheologice apar atât prin procese naturale, cât şi comportamentale, ultimele prea puţin supuse unor legi trans-culturale.

A devenit tot mai evident, în deceniile din urmă, că mărturiile arheologice sunt rezultatul, pe de o parte, al efectelor fizice, dar şi că, pe de alta, ele nu sunt legate între ele doar prin intermediul faptelor fizice, ci prin comportamentul regulat de convenţie, cel cultural. Prin urmare, regulile lor sunt mai degrabă gramaticale decât naturale, iar documentaţia arheologică trebuie lecturată ca un text.[938] Desigur că acest

---

încercarea lui T. Ingold - la fel de greu de operaţionalizat, în opinia noastră -, de a defini o "temporalitate a peisajului" (The temporality of the landscape, în *World Archaeology*, 25, 1993, p. 152-174).

936 P. Veyne, *op. cit.*, p. 20-21.

937 Procesualiştii au meritul de a fi căutat să sistematizeze problemele legate de abandon (ex. M. B. Schiffer, Archaeological context and systemic context, în *American Antiquity*, 37, 1972, p. 156-165.

938 Rădăcinile acestei accepţiuni provin din semiotică şi sunt strâns legate de structuralism, (ca studiu al structurilor inconştiente ale ideilor întrupate în limbajul uman, în artefacte şi activităţi). Modelul „textual" nu acceptă că înregistrările arheologice sunt doar un corpus de efecte fizice ale unor cauze trecute. El crede că legăturile de semnificaţie nu pot fi reduse la conexiuni cauzale, pentru că, în acest înţeles, ele ar fi trebui să fie fixe, deci invariante în toate timpurile şi locurile, ceea ce, evident, nu este cazul. Pe de altă

model ridică mari probleme de operaționalizare. El nu ne poate spune cum se pot descoperi regulile neobservabile, paleo-psihologice, care au determinat producerea și asocierile urmelor arheologice. Absența unui volum important din contextul arheologic (în dimensiunea materială, comportamentală, socială) ridică mari probleme generalizărilor bazate pe simboluri materiale fragmentare, care pot aparține unei elite, unei clase, unui sex ș.a.m.d.

Pe de altă parte, același program structuralist ne arată că informația arheologică nu este numai sever filtrată: ea poate și să disimuleze o realitate. Într-adevăr, istoricii acuză dintotdeauna izvoarele scrise de o subiectivitate - fie ea individuală, de „clasă" etc. - provenind din circumstanțele istorice ale redactării lor: ea exaltă, critică, idealizează, justifică. Nu mai amintim acea doză de minciună inconștientă pe care o implică folosirea de simboluri consacrate (lexicul este cel mai potrivit exemplu) - pentru că simbolurile transcend practica: ele sunt raționalizări, elaborări secundare. Din acest motiv, istoriografia nu se poate dispensa de erudiți, de critica documentară, aspect fără de care redactarea unei istorii nu ar fi de imaginat.

Dacă experiența istoricilor, în acest câmp al criticii, apare ca indispensabilă, arheologia se află încă mult în urmă, din pricina unei prejudecăți adânc înrădăcinate - și nesusținute defel de experiența istorică sau etnografică -, care rezidă în ideea că, în general, cultura materială este *expozitivă*: ea *trădează* oamenii preistorici, este mult mai obiectivă în prezentarea realităților decât elementele de „suprastructură", mai vii, mai colorate, dar și mai superficiale - și care păcătuiesc de obicei prin mistificarea realității. Dacă nu se poate contesta că civilizația materială întrunește, în fond, forme de o largă universalitate și este, deseori, „pasul în urmă" al evoluției, elementul de inerție - cu excepția, poate, a societății moderne -, ea nu este, oricum, cu nimic mai obiectivă. Cultura materială, ca materializare a unor idei instituționalizate, nu se mulțumește să exprime: mistifică, exagerează, camuflează conflicte, valori, convingeri etc.[939] Dar greutatea materiei, imaginată ca teribilă în timpurile preistorice, a lăsat să se creadă că adevărate "subțirimi de spirit" ale ideologiilor apar odată cu civilizațiile literate, cu mijloacele de exprimare, stocare și transmitere scrisă a tezaurului istoric de convenții, simboluri și mistificări. Chiar și marxiștii, atât de atenți în a dezvălui "falsa conștiință" a ideologiilor, nu s-au aplecat asupra comunei lor primitive din acest punct de vedere. Dar, trebuie subliniat: dacă documentația istorică este *mincinoasă*, cea arheologică este *mută* - ceea ce, evident, nu presupune deloc că ea intenționează să expună adevărul.

Potențialul subversiv al acestei constatări pentru viziunea tradițională asupra documentației arheologice este clar. Dacă post-procesualismul, principalul avocat al

---

parte, sensurile simbolurilor materiale nu sunt imuabile, ele sunt evocate prin uzul practic, sunt supuse improvizațiilor, ceea ce face ca seturile de reguli să fie mai degrabă implicite. Aceste semne nu pot fi deduse pe baza legilor trans-culturale, pentru că nu aparțin unor mecanisme adaptative universale. Structuraliștii văd „semnele" ca mijloace de negociere a puterii în grup. Corolarii: nici o componentă a dovezilor arheologice nu este atât efectul cauzelor trecute, cât semne care codifică și comunică un anumit „înțeles"; nici o componentă nu poate funcționa în izolare de contextul ei structural, în care trebuie lecturată funcțional, ca semn (L. Patrik, Is There an Archaeological Record?, în *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 8, 1985, p. 27-62; vezi și I. Hodder, *op. cit.*, p. 118-145)

939 Post-procesualismul a insistat cu deosebire asupra acestui aspect, vezi I. Hodder, *op. cit.*, p. 55-76, 118-145.

acestei viziuni hermeneutice, nu oferă soluţii reale pentru depăşirea unei perspective pragmatice,[940] el trimite cel puţin la prudenţă şi, mai ales, la context.

VII.1.6. Decontextualizarea la nivelul teoretic înalt

Ca să conchidem, nivelul înalt al teoriei cultural-istorice propune o anumită simplificare a realităţii culturii, în scopul de a uşura sistematizarea şi interpretarea mărturiilor preistorice. Filozofia sa de cercetare se bazează pe acceptarea valorilor de bază ale empirismului istoric, pe o tratare pozitivă a realităţii documentare, pe premisa unităţii umanităţii, dar şi, nu mai puţin, pe o imagine foarte schematică a culturii preistorice. O atare imagine, fondată mitic, conduce la interpretarea directă, pe temeiul raţionalităţii sau iraţionalităţii, a tuturor comportamentelor sugerate de contextele arheologice. Această interpretare, brodată pe urzeala simţului comun, se face prin *scurtcircuit*, modelele arhetipale ale omului şi culturii preistorice coborând la nivelul observaţiei arheologice empirice, fără intermedierea unui nivel teoretic mijlociu, în măsură să controleze corelaţiile stabilite. Pe fondul absenţei acestei medieri, cultura materială devine o proiecţie obiectivă şi parţială a grupurilor umane preistorice, iar cultura arheologică unica unitate de analiză viabilă, dată fiind perceperea societăţilor preistorice ca perfect integrate şi uniforme. Acest eşafodaj teoretic determină importante consecinţe în plan practic, regat al metodelor de cercetare.

Însă, înainte de a urmări funcţionarea acestora, trebuie să semnalăm consecinţele pe care înlănţuirea mai sus expusă le atrage în plan teoretic, şi anume o importantă de-contextualizare. Într-adevăr, şcoala cultural-istorică se face vinovată de o *repetată distrugere a contextelor arheologice*.[941] S-ar putea replica, desigur, că această compromitere este o consecinţă fatală a practicării arheologiei - fapt adevărat. Cu atât mai urgentă ne apare, însă, reevaluarea responsabilă a manierei prin care arheologii "îşi şterg urmele", mai ales că, în ciuda clamatei sale rigori, arheologia preistorică românească promovează încă o obişnuinţă specifică în această privinţă.

Dar, cum ar putea o disciplină obsedată de context de la debutul său ştiinţific - ba chiar definită tocmai prin grija acordată acestuia - să se manifeste împotriva lui? Prin renunţări motivate teoretic şi prin simplul fapt al *reconstrucţiei* sale raţionale, pe care o realizează la diferite paliere. Să ne explicăm.

Dacă păstrăm o disjuncţia artificială, între datele arheologice şi modul lor de interpretare, este evident că erodarea contextului - înţeles aici larg, în calitate de context istoric - se datorează, într-o primă instanţă, oamenilor preistorici, care n-au

---

[940] Dacă gesturile posedă o semnificaţie şi o valoare strict contextuală, este greu de imaginat posibilitatea unei interpretări care să nu fie afectată de uzul acestora în cadrul societăţii contemporane. În plus, reconstrucţia trecutului se realizează *pe principii raţionale*, ceea ce impune o distanţă specifică. Aşa cum naraţiunea unui primitiv despre semnificaţia pe care o acordă unui gest nu coincide gestului, nu îi epuizează *toate* implicaţiile, sau poate chiar depăşeşte sensul "real" al acestuia, tot astfel naraţiunea arheologului rămâne un discurs *despre* gest. Ceea ce nu înseamnă că arheologia trebuie să renunţe a adânci cât mai mult contextualitatea: ea trebuie să elimine critic bagajul de concepte nepotrivite.

[941] Se înţelege că utilizăm aici termenul de context ca pe o realitate autonomă, aşteptând să fie descrisă şi interpretată; dar, conform rezervelor expuse încă din deschidere, această accepţiune a contextului are o menire pur euristică. Suntem conştienţi că însăşi definirea contextului arheologic este impregnată teoretic, iar distincţia între "context" şi "recuperarea" lui are aceeaşi conotaţie ca şi cea anterioară, cea dintre "teorie" şi "practică".

găsit de cuviinţă să se comporte doar în câmpul materiei, sau măcar să abandoneze un set complet de mărturii ale culturii lor materiale. Conservarea selectivă şi modificările post-depoziţionale vin să agraveze această pierdere de informaţie, anagramând, în plus, vestigiile rămase. Dacă arheologii, evident, nu pot stopa această degradare a informaţiei, ei sunt datori a controla aceste variabile - şi ajungem, astfel, la decontextualizarea de care sunt ei înşişi responsabili.

Înaintea oricărei excavaţii, arheologul concepe inconştient *un plan ideal* al situaţiilor pe care le poate întâlni. Acestea depind de experienţa sa anterioară şi, evident, trasează nişte aşteptări, care limitează percepţia "non-conformităţilor". Nu ne referim aici doar la obiectivele cercetării alese deliberat şi conştient, ci la o matrice mai largă, care, îndeosebi prin tradiţia de cercetare, asigură perpetuarea unui câmp de interes şi a metodelor adecvate lui.[942] Pe scurt, nici o cercetare nu porneşte fără un proiect de cunoaştere, fie el şi incoerent, şi, în general, nici o observaţie nu se realizează în afara unei structuri teoretice. Consecinţa este că arheologii impun ei înşişi o ordine artificială documentaţiei. Deseori, această ordine datorează mai mult dorinţei de siguranţă şi nevoii de comunicare în cadrul paradigmatic, decât vreunei misiuni de cunoaştere obiectivate ca atare.

Prima scoatere din context este cea determinată, la modul general, de exercitarea facultăţii raţionale şi, în acest sens, ea transcende toate nivelele practicii arheologice. Istoria este o retro-spunere, o aranjare în cadre raţionale,[943] pe principii cauzale, a unor fapte trecute, ele însele întrucâtva construite. În acest sens, arheologia preistorică rămâne, ca şi istoria, victima unei fatalităţi epistemologice şi a modului său propriu de a fi obiectivă.[944] Una dintre problemele fundamentale ale cunoaşterii istorice este legată de familiaritatea comportamentelor umane, căci ceea ce o face posibilă, o face şi dificilă. Gesturile reflexe, automatismele, combinaţia de valori confuze şi sentimente adverse, definitorii pentru oricare om istoric, odată supuse analizei şi reflecţiei, aliniază unei explicaţii raţionale o cauzalitate confuză şi o realitate niciodată conştientizată de contemporani în aceşti termeni. Paradoxal, acest exces analitic compromite *realitatea*, în favoarea *coerenţei*, pentru că o realitate coerentă şi bine explicată este mai degrabă paralelă unei realităţi trăite.[945]

---

[942] Aspectul este discutat pe larg de L. Binford, *loc cit.*.

[943] Amintim aici analiza exemplară realizată, în privinţa acestor aspecte, de către R. Aron, *Introducere în filozofia istoriei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997.

[944] P. Ricoeur, *Istorie şi adevăr*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1993, p. 31-53.

[945] Pe scurt, măiestria istoricului este pusă la grea încercare, câtă vreme el poate escalada scara raţionalizărilor la nesfârşit şi raţionalizează în termenii în care a fost educat să o facă, cei ai culturii sale. Parafrazându-l pe Ranke, istoric este cel care ştie să se oprească cu explicaţia la timp. Amintim observaţia profundă a lui H.- I. Marrou: „Niciodată nu se va repeta îndeajuns: în istorie, precizia creşte în detrimentul certitudinii" (*Patristică şi umanism*, Ed. Meridiane, 1998, p. 166-167). Nu departe se află şi observaţia lui Bernard Williams:"Reflecţia poate distruge cunoaşterea" (apud. M. Hollis, *op. cit.*, p. 231). Doar că acest popas al raţionalizării, care edifică operele istorice remarcabile, este greu de descris. El ţine de *arta* istoricului, şi nu înţelegem de ce ea ar trebui să lipsească arheologului, cum argumentează unii specialişti (de exemplu, M. K. Eggert, Between facts and fiction: Reflections on the archaeologist's craft, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 119-132).
Ca să oferim un exemplu, un om preistoric ar rămâne perplex dacă i s-ar explica rolul funcţional al împărţirii vânatului. Pentru el, aceste motivaţii ar fi complet străine şi foarte departe de ceea ce face şi, deopotrivă, de ceea ce invocă drept explicaţie. Împărţirea hranei nu este un gest cu valori universale: ea *nu*

Ca şi istoria, preistoria nu dispune, aşadar, decât de o foarte modestă autonomie în privinţa subiectivităţii sale, mai ales pentru că raţionalizarea excesivă de care se fac responsabili preistoricienii este facilitată de documentaţia lor specifică, care expune oamenii *în dimensiunea lor socială*: de aici decurge apetenţa lor pentru categoriile biologice, pentru gândirea de sistem[946] şi distanţa scientistă pe care o interpune între ei şi obiectul de studiu. Această deosebire - deşi strict cantitativă - a preistoriei în raport cu istoria, determinată de interzicerea accesului ei la *explicaţii* ale contemporanilor, capătă şi alte valenţe: în scrierea istorică, "omul etern" îşi oferă întotdeauna serviciile acolo unde cel istoric, particular, se estompează. În alţi termeni, pe măsură ce o experienţă este mai străină, ea se pierde în cadrul categoriei generale din care face parte: convenţia ia loc particularităţii, schema înlocuieşte individualitatea.[947]

Ce se poate spune despre omul preistoric? El este, în simplitatea sa funciară, indusă în practica arheologiei româneşti de către nivelul teoretic înalt, cel mai convenţional dintre oamenii istoriei, aşa încât rareori poate fi distins de schiţa "omului etern". Deşi nu este asimilat cu adevărat omului istoric, el este descris, ca şi acesta, prin intermediul simţului comun, ceea ce este prea puţin, căci, odată tratat (doar) după modelul celui istoric, omul preistoric îşi pierde individualitatea. Nu încercăm deloc să sugerăm că opoziţia preistorie-istorie este reală, dimpotrivă. Aşa cum am arătat, ca prejudecată, ea a făcut ravagii în gândirea arheologilor, prin teleologia evoluţionismului şi a behaviorismului de inspiraţie naturalistă şi a împiedicat tratarea cu simţ istoric a societăţilor preistorice. Am arătat că ele au devenit un preambul al civilizaţiei, martore ale unui ev al nevoii şi barbariei şi în acest sens, nici ipoteza contrară, emanaţie a mitului "vârstei de aur", nu a făcut prea multe pentru *realitatea* istorică a omului preistoric. El reprezintă *altă umanitate* nu din pricină că se află la începutul istoriei, ci pentru simplul fapt că face parte dintr-o *cultură străină*, foarte diferită de cea care îl studiază. Or, transferarea cadrelor moderne de gândire asupra acestor comunităţi nu este doar o intelectualizare, ci o rearanjare autoritară a lumii preistorice în funcţie de categoriile prestabilite de contemporani, o distrugere a contextului istoric, cu atât mai gravă cu cât, plasată la nivel teoretic, ea precede şi ghidează orice altă întreprindere exploratorie. Această suficienţă a principiului de înţelegere istoric explica absenţa totală a unui nivel teoretic mediu, care să coreleze artefactele, structurile şi relaţiile dintre acestea cu secvenţe precise de comportament.

---

semnifică acelaşi lucru în societăţile moderne ale abundenţei, sau în cele ale vânătorilor şi culegătorilor. Prin urmare, ea *nu este* acelaşi lucru. Nu putem evita axa „marxistă", pentru care există o diferenţă între gestul real şi semnificaţia adiţionată lui. Dar trebuie să reamintim că această disjuncţie este artificială, că gestul *era* şi *semnifica* în acelaşi timp, şi că această identitate între practică şi sens s-a pierdut definitiv. A trata gestul separat de semnificaţia lui, deşi inevitabil, nu trebuie să ne facă să uităm că nici măcar *gestul* nu există ca atare: el este un decupaj categorial. Analiza excesivă a semnificaţiilor riscă să se abată pe calea ideologiilor, a explicaţiilor false, a convenienţelor şi raţionalizărilor. Aici se ascund ingerinţele contemporaneităţii, falsele analogii şi tot aici simţul istoric este înlocuit de concepte care, aparent, "se înţeleg de la sine". Aici apare - dar se şi rezumă - utilitatea analogiilor etnografice: ele deschid o perspectivă sugestivă asupra unor explicaţii probabile - şi nimic mai mult.

946 Gândirea sistemică, promovată cu agresivitate de *New Archaeology*, nu era străină deloc şcolilor tradiţionale, care puteau constata empiric că faptele sociale sunt, în mod obişnuit, intercorelate. Ceea ce aduce procesualismul este uzul explicit şi sistematic al acestei viziuni, ba chiar un reducţionism mai sever.

947 R. Aron, *op. cit.*, p. 90-109, 190-193.

Arheologia preistorică din România, am notat, nu utilizează analogii etnografice. De unde îşi acumulează, atunci, cunoaşterea, afară de sfera propriei imaginaţii şi de sugestiile comunităţilor rurale actuale? Evident, din cadrul contextului arheologic în sine, mai precis din cel cruţat de altă eşantionare artificială, cea a metodelor, terminaţii practice ale unei selecţii raţionale a temelor de cercetare şi ale unei schiţe foarte sumare de om.

VII.2. DECONTEXTUALIZAREA LA NIVELUL METODELOR

În principiu, ceea ce ar trebui să împiedice arheologul să fabuleze este simplul fapt al realităţii documentare. Însă această realitate este deja împuţinată de proiectul său de cunoaştere, iar metodele se vor adapta fidel conceptelor promovate de nivelele superioare de teorie.

Metoda tipologică este bazală în arheologia cultural-istorică şi, în această ipostază, ea participă masiv la sondarea contextelor culturale preistorice, mai ales prin presiunea specifică pe care o exercită asupra metodei stratigrafice. Nu mai puţin important este rolul său propriu în estomparea diferenţelor şi/sau în re-dimensionarea acestora.

Tipologiile au la bază un principiu evoluţionist, cel al trecerii de la simplu la complex şi de la omogen la eterogen. Coerenţa liniilor evolutive edificate în stilistica ceramică sau litică corespunde unei viziuni biologice, în care formele, decupate din ansamblul cultural din care fac parte, se metamorfozează după o logică proprie, cea a progresului sau degenerării.[948] Tipologiile caută asemănările în defavoarea diferenţelor şi, ca efect nedorit, dar inevitabil, ele decontextualizează artefactele pentru a le integra unui nou sistem de ordonare, cel al morfologiei formale.

Din punct de vedere al funcţionării practice, în ciuda presupusei abordări inductive, tipologiile, mai ales cele "complete", se constituie într-un *sistem-expert*, pretabil ameliorării, dar care se manifestă ca o *permanent anterioară bază de date*. Faptul este valabil atât pentru tipologia ceramică, cât şi pentru cea litică. Dacă aceste sisteme integrează forme tipologice noi, nu e mai puţin adevărat că o fac în funcţie de categoriile deja definite. În orice caz, artefactul dintr-o serie tipologică încetează să mai

---

[948] Cât de atractivă - şi totuşi limitată - este această viziune o recunosc şi etnologii: "Vom căuta deci să decupăm culturile în elemente izolabile pe cale de abstracţie şi să stabilim, de astă dată nu între culturile înseşi, ci între elementele de acelaşi tip din sânul diferitelor culturi, acele relaţii de filiaţie şi de diferenţiere progresivă pe care paleontologul le descoperă în evoluţia speciilor vii. Pentru etnolog, spune Taylor, «arcul şi săgeata formează o specie, obiceiul de a deforma craniul copiilor formează o specie, obişnuinţa de a grupa numerele în zeci este o specie. Distribuţia geografică a acestor obiecte şi transmiterea lor din regiune în regiune trebui să fie studiate în acelaşi mod în care naturaliştii studiază distribuţia geografică a speciilor animale şi vegetale». Nimic însă nu este mai periculos decât această analogie. Deoarece, chiar dacă dezvoltarea geneticii trebuie să permită depăşirea definitivă a noţiunii de specie, ceea ce a făcut-o şi o face încă valabilă pentru naturalist este că un cal dă efectiv naştere unui cal şi că, de-a lungul unui număr suficient de generaţii, *Equus caballus* este descendentul real al lui *Hipparion*. *Validitatea istorică a reconstrucţiilor naturalistului este garantată în ultimă instanţă de legătura biologică a reproducerii. Dimpotrivă, o secure nu dă niciodată naştere unei alte securi; între două unelte identice sau între două unelte diferite, dar de formă oricât de apropiată, există şi va exista întotdeauna o discontinuitate radicală, care provine din faptul că una n-a luat naştere din cealalaltă, ci fiecare dintre ele provine dintr-un sistem de reprezentări.* Astfel, furculiţa europeană şi furculiţa polineziană, rezervată ospeţelor rituale, nu formează o specie, aşa cum nu formează o specie paiul cu care consumatorul soarbe o limonadă pe terasa unei cafenele, *bombilla* cu care se bea mateul şi tuburile de băut folosite din motive magice de unele triburi americane." (s.n., Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 7-8).

fie "acel artefact", descoperit într-un anumit context. Ca orice sistem conceput raţional, cel tipologic caută să integreze şi urmăreşte propria coerenţă - în detrimentul celei de provenienţă: tipologia nu se mulţumeşte să *desemneze*, ea *articulează*.

VII.2.1. Un exemplu: tipologia litică

Cel mai potrivit exemplu îl oferă tipologia litică paleolitică, pentru că, în înseşi fundamentele sale, întreaga taxonomie culturală a paleoliticului este tributară noţiunii de "tip", considerat, unanim şi implicit, a reprezenta cea mai restrînsă unitate analitică. Acestuia i se suprapun grupele tipologice, covarianţa acestora din urmă - însoţită frecvent de personalitatea tehnică a unui tip - oferind imaginea amprentei stilistice, a „tradiţiei" unui ansamblu litic. Acestuia i se suprapune tehnocomplexul, sau orice echivalent pragmatic al culturii arheologice, construit pe baze statistice. Chiar şi în condiţiile în care ansamblurile sunt suficient de mari pentru a permite un astfel de studiu statistic, autoritatea euristică a tipului rămâne decisivă. Cu toate acestea, cât este *tipul* de semnificativ ?

Definitiv consacrat prin activitatea lui F. Bordes, „tipul" a căpătat, încă de la debutul cercetării paleoliticului, un rol ordonator decisiv în masa utilajului litic. Consistenţa lui teoretică se subscrie tradiţiei filozofice empirice, al cărei fundament îl constituie concepţia conform căreia toate fenomenele, inclusiv manifestările lor plastice de genul artefactelor, au o semnificaţie inerentă în ele însele, acordată de artizani şi identificabilă de analist. "Înţelesurile" culturale fiind în general puţine, menirea arheologului va consta în decodificarea micilor unităţi discrete, de genul uneltelor de piatră.[949] Într-o accepţiune mai largă, tipul este un model ideal unificând, la un înalt nivel de rezoluţie, trăsături esenţiale ale mai multor obiecte de aceeaşi natură, trăsături care se confundă frecvent cu diferenţele formale. Clasificarea va reţine, astfel, aspectele cele mai evidente ale artefactelor analizate, setul de caracteristici ierarhizându-se şi el conform taxonomiei naturaliste.

Primele observaţii se impun deja: perspectiva asupra tipului este impresionist-estetică şi puternic subiectivă, fiecare analist alegând setul propriu de similarităţi sau diferenţe pe care le consideră relevante. Apartenenţa la o unică paradigmă ştiinţifică echilibrează această tendinţă subiectivă, prin intermediul manualelor. Într-adevăr, deşi paradigma stabileşte mai degrabă *principiile* de cercetare - cum ar fi *valabilitatea* metodei tipologice - nu încadrările tipologice mărunte, prin realizările sale exemplare ea poate contribui la perpetuarea unui sistem preferenţial de clasificare tipologică: analiştii nu numai că vor identifica aceleaşi tipuri, dar vor respecta aceleaşi criterii pentru artefactele "atipice", cu morfologie specială. Însă tipurile prezentate într-un manual au o istorie proprie, iar definirea lor iniţială s-a realizat deseori în alte cadre paradigmatice. De exemplu, desemnarea unei "fosile directoare" ignora aspectele pur funcţionale sau tehnologice, în favoarea morfologiei generale a artefactului. Este uşor de înţeles câte dificultăţi ridică această „istorie a tipului"; tot ea explică şi de ce manualele actuale de tipologie însumează, sub o nomenclatură eterogenă, noţiuni diverse, descriptive,

[949] J. M. Hill, M. K. Evans, A Model for Classification and Typology, în D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, p. 231-233.

analogice, deductive sau tehnice.[950] În ciuda acestor severe dificultăţi teoretice, cercetarea paleoliticului din România mărşăluieşte triumfător, convinsă de semnificaţia „culturală", normativă a tipurilor. Or, la o analiză mai atentă, consistenţa tipului se reduce la o simplă convenţie metodologică.

Prima critica radicală datează de decenii şi a fost avansată de perspectiva funcţională, pentru că, în fond, tipologia litică priveşte arme şi unelte. Procesualiştii au lansat un atac serios asupra semnificaţiei tipurilor în sens tradiţional: acestea erau, după ei, eşantioane ale unor activităţi specifice, abandonate în loc, morfologia lor fiind preponderent funcţională.[951] În această viziune, chiar dacă extremă, purificarea uneltelor de dimensiunea normativă permitea înţelegerea acestora ca parte a subsistemelor culturale tehnice. Corolarul acestor premise: "culturile" paleolitice, în special cele ale paleoliticului inferior şi mijlociu, sunt faciesuri funcţionale. Lăsând deoparte prejudecăţile evoluţioniste, notăm, în subsidiar, ideea că o comunitate îşi poate metamorfoza radical comportamentul tehnic, modificându-şi repertoriul litic în funcţie de necesităţile funcţionale imediate. Or, o astfel de posibilitate nu era cuantificată prin intermediul sistematicii clasice, pentru care asemănările şi diferenţele dintre seturile litice arată mai degrabă *distanţa socială* dintre artizani.

Studiul urmelor specifice de uzură conservate pe diversele utilaje a oferit şi el o altă perspectivă asupra formelor tipologice, echilibrând atât tendinţele de interpretare normative, cât şi pe cele strict funcţionale. Pot fi însumate câteva constatări, care au rafinat percepţia unui tip litic, ca şi a ansamblurilor pe care le alcătuiesc:[952] nu există permanent o coincidenţă între formă şi funcţionalitate, fapt destul de surprinzător pentru presupusa specializare funcţională a uneltelor - din paleoliticul superior cel puţin; volumul total de piese dintr-un ansamblu este utilizat variabil; "fosilele directoare" nu atestă permanent o dimensiune funcţională;[953]

---

950 Remarcăm aici puncte de vedere consonante: E. Boëda, Approche de la variabilité des systèmes de production lithique du Palèolithique inferieur et moyen: chronique d'une variabilité attendue, în Techniques et culture, 17-18, 1991, p. 37-79; M. Otte, Relations technologie-typologie en préhistoire, în *L'Anthropologie*, Paris, XXIX, 1-2, 1991, p. 127-130; P. Y. Demars, P. Laurent, *Types d'outils lithiques du Paléolithique superieur en Europe*, Presses du CNRS, Paris, 1993, p. 15-21.

951 L. Binford, *locp. cit.*; idem, S. L. Binford, A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Levallois Facies, în *American Anthropologist*, 68, 1966, p. 238-295.

952 Studiile traseologice sunt foarte numeroase, aşa că amintim aici doar câteva, în care sunt argumentate concluziile noastre: D. Cahen, Fonction, industrie et culture, în M. Otte (ed.), *La signification culturelle des industries lithiques*, Studia Praehistorica Belgica, BAR-IS 239, 1984, p. 39-56; P. Anderson-Gerfaud, D. Helmer, L'emmanchement au moustérien, în *La Main et L'Outil*: manches et emmanchements prehistoriques, TMO, 15, Lyon, 1987, p. 37-62; P. Anderson-Gerfaud, Analysis of Stone Tools from Southwest France, în P. Mellars (ed.), *The Emergence of Modern Humans - An Archaeological Perspective*, Edinburgh University Press, 1990, p. 389-418; S. Beyries, *Variabilité de l'industrie lithique au Mousterien - approche fonctionelle sur quelque gisements français*, BAR-IS, 338, 1991; S. Tomaskova, Report on the Results of Use Wear Analysis of Lithic Material from Dolni Vestonice, în J. Svoboda (ed.), *Dolni Vestonice - Western Slope*, ERAUL 54, Liège, 1991, p. 97-101; V. Scelinski, Outils pour travailler le bois et l'os au Paléolithique inferieur et moyen de la Plaine Russe et du Caucase, în *Traces et fonction: les gestes retrouvés*, ERAUL, 50, 1993, Liège p. 309-315 etc.

953 Sau atunci când o atestă, ele apar în aşa măsură specializate funcţional, încât valoarea lor de indicator stilistic devine nulă. Este cazul aşa numitelor burine de tip Noailles, faimoasă „fosilă directoare", despre care s-a demonstrat - convingător, în opinia noastră - că servesc prelucrării specializate a materiilor vegetale (B. Aranguren, A. Revedin, Interpretation fonctionelle d'une site gravettien a burins de Noailles, în *L'Anthropologie*, 105, 2001, p. 533-545).

înmănuşarea utilajului litic poate juca un rol determinant în morfologia pieselor; utilajul litic retuşat nu acoperă decât un segment al activităţilor specifice, suporturile nemodificate vizibil putând reprezenta, uneori - şi într-o bună măsură - unelte, fapt de asemenea ignorat de tipologiile tradiţionale.

Studiile tehnologice experimentale (debitaj/remontaj) au pus încă şi mai mult în evidenţă caracterul static şi insuficient al tipologiilor tradiţionale: utilajul reprezintă doar un *eveniment tehnologic*,[954] pentru că un obiect poate fi obţinut prin mai multe procedee tehnice şi poate avea mai multe finalităţi funcţionale. El reprezintă, deci, doar o secvenţă a unui lanţ operatoriu în care activează factori diverşi, ca materia primă, structurile volumetrice, sau metodele de reducţie a nucleului, transmise în patrimoniul tehnic, ultimele perpetuând un determinism tehnologic identificabil, cu opţiuni stabile şi recurente. Variabilitatea soluţiilor tehnice respectă astfel cauzalităţi multiple, care pot fi şi trebuie identificate în încercarea de reconstituire a abilităţilor şi competenţelor tehnologiei preistorice.

Pe de altă parte, aceleaşi studii experimentale ne arată că tipul însuşi, aşa cum ajunge el în laboratorul analistului, reprezintă o secvenţă aleatorie într-un traseu între formele extreme, de la suport la morfologia finală abandonată. Mobilitatea inerentă a morfologiei acestuia pune serios în discuţie valabilitatea teoretică a claselor tipologice.[955] Reascuţirile pot deforma drastic amprentele stilistice, în condiţiile în care fiecare utilaj îşi manifestă o existenţă autonomă în cadrul unui ansamblu. Forma finală a unui utilaj va depinde, deci, mai puţin de arhetipul abstract iniţial, cât de stadiile succesive ale vieţii însăşi a acestui obiect.[956]

Aceste puncte de vedere sugerează nu numai că tipologiile sunt inerent responsabile de simplificări abuzive, sau că ansamblurile litice trebuie înţelese dinamic şi strict contextual. Dimpotrivă, ele ne demonstrează şi că martori istorici modeşti, ca utilajul litic, oferă largi posibilităţi interpretative. Dar consecinţele îngustei înţelegeri a semnificaţiei tipurilor nu se opresc aici.

VII.2.2. Tipic şi atipic

Nu putem ignora o presupoziţie frecvent întâlnită în bibliografia de specialitate din România, consecinţă directă a normativităţii culturale cu care sunt creditate tipurile: ele trebuie să coincidă unui model preexistent rigid al artizanului. Din nefericire, însă, arhetipurile invocate îi aparţin lui F. Bordes sau H. Schmidt, valabilitatea lor nefiind deloc presantă pentru omul preistoric.

---

954 E. Boëda, *loc. cit.*

955 H. L. Dibble, The Interpretation of Middle Paleolithic Scraper Reduction Patterns, în *L'Homme de Neaderthal*, vol. 4, La Téchnique, Liége, 1988, p. 49-58; idem, Typological Aspects of Reduction and Intensity of Utilisation of Lithic Resources in the French Mousterian, în H. L. Dibble, A. Montet-White (eds.), *Upper Pleistocene Prehistory of Western Eurasia*, Univ. Museum Monograph 54, Univ. of Pennsylvania, 1988, p. 181-197.

956 M. Otte, D. Bonjean, L'outillage, în *Recherches aux grottes de Sclayn*, vol. II, L'Archéologie, ERAUL 79, Liége, 1998, p. 127-128.

Tradiţia Bordes, de exemplu, îşi motivează această opţiune prin convingerea că tehnica nu e decât un mijloc de a obţine o formă dorită.[957] Subscriem şi noi, fără doar şi poate, ideea premerge obiectul, morfologia dovedind cel puţin în parte un concept preexistent, un arhetip activ în imaginaţia autorului şi, în acest sens, este limpede intenţia către realizarea unui tip specific a celui ce a cioplit unealta sau a modelat vasul. Mai dificilă de acceptat este, însă, suprapunerea fidelă între acest tip şi cel delimitat pe cale empirică de analist, mai exact suprapunerea între tipurile "descoperite" şi cele reale şi acest lucru este decisiv pentru reconstruirea fidelă a semnificaţiei.

Nivelul semantic ridică mari probleme în arheologie. Cum poate fi stabilită o identitate reală între înţelesul iniţial, puternic integrat în ansamblul de sensuri al comunităţii în cauză şi cel presupus de analist? Există un singur răspuns: strict contextual. Ca să alegem un exemplu banal, câte dintre categoriile în care este, de obicei, subîmpărţită ceramica, cum ar fi cea "de uz curent" sau "fină", se bazează pe tratarea lor diferenţiată de către artizanii preistorici, în cadrul unui complex? Lăsăm specialiştilor în neolitic să ne ofere un răspuns, dar după ştiinţa noastră, tratamentul categoriilor ceramice s-a bazat preponderent pe diferenţieri stratigrafice verticale şi, respectiv, pe aspectul sesizat empiric al formelor, calităţii pastei şi decorului.

Este inevitabil ca această clasare apriorică să îndepărteze din atenţie toate artefactele "atipice". Într-adevăr, arheologii nu numai că impun tipuri, ei estimează şi măsura în care, în ingenuitatea sa, artizanul preistoric a ajuns să le realizeze. Dacă, firesc, există tipuri şi cel puţin o parte din intenţia artizanului şi din propriile lui clase tipologice poate fi recunoscută peste milenii, calitatea materializării acestor intenţii nu poate fi estimată. Omul preistoric nu poate fi condescendent educat să respecte clasele din manuale: pentru el, obiectele obţinute erau, într-un anume sens, în totalitate tipice, aşa cum şi pentru el au existat erori sau accidente. În plus, caracteristicile unui artefact nu ar trebui măsurate în funcţie de distanţa lor faţă de normele ideale definite retrospectiv de arheolog, ci în funcţie de contextul în care au fost realizate şi căruia i se adresau. Rezoluţiile valorizante de tipul industriilor "mediocre" sau al "formelor atipice" sunt, credem, caduce şi rămân imprudente într-o analiză arheologică dornică să respecte strict contextul cultural pe care îl studiază. În plus, am amintit, tehnica presupune răspunsuri *aproximative* pentru *necesităţi percepute în funcţie de disponibilităţile culturale.*[958]

---

[957] Aceeaşi idee apare la A. Debenath, H. L. Dibble, *Handbook of Palaeolithic Typology*, vol. I, Lower and Middle Palaeolithic of Europe, University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1993, p. 4-6, şi la S. Ambrose, A Manual of Lithic Classification and Identification, în *Anthropology*, 352, 1992, p. 15.

[958] Ne amintim aici şi rigorile "esteticii funcţionale", propusă de André Leroi-Gourhan: "«Momentul» estetic se situează, pe traiectoria urmată de fiecare formă, în punctul unde aceasta se apropie cel mai mult de formulă: silexul bifacial foarte evoluat, racloarul foarte îngrijit lucrat, cuţitul de bronz foarte bine adaptat la utilizarea sa specială lasă să se întrevadă în egală măsură calitatea estetică a întîlnirii dintre funcţie şi formă. [...] dar s-a constatat că, în afara excepţiilor, *aproximaţia funcţională* constituie regula generală. Două tendinţe opuse par să-şi împartă cauzele acestei stări de aproximare. Cea dintîi este în afara esteticii şi se raportează la teoria mediului favorabil...: nici prin material, nici prin tehnică, omul din musterian nu poate să meşterească un cuţit perfect dintr-un racloar de silex... Formele eficace sunt supuse prin urmare unei diversităţi în timp şi spaţiu, care depinde de stadiile treptate ale diferitelor tehnici. Cea de-a două tendinţă este cu adevărat estetică, deoarece corespunde unei anumite libertăţi în interpretare a raporturilor dintre formă şi funcţie. Cînd examinăm o serie de vîrfuri de săgeţi de silex, din

Putem desprinde o concluzie preliminară din rândurile de mai sus: tipul reprezintă un instrument de lucru util, cu valoare orientativă. El nu poate fi valorizat decât într-un demers integrat şi complex. Delimitarea sa nominală este inerent limitativă: "...entre une classe et une autre classe nominale enfin, le nom trace une limite précise, tranchée, absolue, qui n'existe jamais dans la nature".[959] Suficient este să reţinem un principiu: tipologiile smulg întrucâtva artefactele, atât din contextul lor arheologic, cât şi, inevitabil, din cel cultural. Ele egalizează semnificaţiile şi impun criterii diagnostice proprii, care nu pot fi validate ca fiind relevante decât strict contextual. Din punct de vedere metodologic, misiunea unei tipologii nu poate fi decât aceea de a răspunde unui proiect de cunoaştere precis, iar *identificarea unui grup social* nu este decât unul.

Dar, să presupunem că misiunea arheologiei ar fi cea cu care s-a mulţumit până acum, simpla identificare a „provinciilor culturale" preistorice. Chiar şi pentru acest modest obiectiv, tipologiile tradiţionale se dovedesc drastic insuficiente. În fond, ce anume considerăm ca *tipic* pentru o cultură?

VII.2.3. Etnie şi stil

Tipologiile formale oferă infrastructura arheologiei. În interiorul lor, anumite forme sunt privite ca stilistic mai semnificative decât altele, pentru că, empiric, ele arată o investiţie de semnificaţie simbolică. Principiul care stă la baza acestei selecţii rezidă în ideea că artefactele preistorice se împart în forme utilitare (operând de obicei în câmpul material şi tehnologic, în sensul larg) şi, respectiv, non-utilitare (servind ca vehicule pentru exprimarea ideilor şi relaţiilor sociale). O astfel de distincţie empirică ridică mari probleme.

La prima vedere, această identificare „iconologică" pare să se susţină în ceea ce priveşte producţia ceramică, presupusă a fi asimilată, prin învăţare, în cadrul unor unităţi sociale restrânse şi exprimând preponderent idei şi informaţii sociale.[960] Însă, nici „fosilele directoare" ale paleoliticului nu sunt departe de acest statut: ele sunt, deseori, „frumoase", prin investiţia de efort tehnologic şi gust estetic, deci „caracteristice" culturii respective. Din nefericire, selectarea unor artefacte diagnostice presupune nu numai estimarea apriorică a intenţiilor artizanului, a ideilor sale estetice şi funcţionale, ci şi renunţarea la înţelegerea complexă a contextului: a crede că un vas de uz comun sau un gratoar este mai puţin semnificativ "stilistic" decât un vas bogat decorat sau un vârf atent prelucrat, este o eroare gravă, mai ales că respectivele artefacte sunt, deseori, opera aceluiaşi artizan.

În opinia noastră, această încredere în valoarea indicativă a anumitor forme - parţial justă, ca majoritatea premiselor cultural-istorice - se bazează pe ideea

---

Sahara de exemplu, e frapantă extraordinara modulare a variantelor în jurul formulei funcţionale: variaţia raportului dintre lungime şi lăţime, a deschiderii unghiului corpului, diferenţe fine de convexitate sau concavitate a tăişurilor. Dincolo de constrîngerile materiei se întrevede contribuţia personală a cioplitorului de vîrfuri în jurul conturului funcţional prelucrat empiric." (s.n., *Gestul şi cuvîntul*, vol. II, Ed. Meridiane, 1983, p. 115-116).

959 C. Royer, apud M. Brezillon, *La denomination des objets de pierre taillé*, VIe supplément á Gallia Préhistoire, Ed. du C.N.S.R., Paris, 1970, p. 12.

960 J. Sackett, Approaches to style in lithic archaeology, în *Journal of Anthropological Archaeology*, vol.1, nr. 1, 1982, p. 80-82.

artizanatului preistoric. Conform acestei presupoziţii, anumite artefacte ar conserva urmele unui joc al imaginaţiei decorative, controlat de tradiţie şi oferă, prin urmare, o bună imagine asupra ideilor estetice şi tradiţionale ale universului cultural din care provin. Pentru practicienii români, originea acestei idei este clară: universul din care se inspiră este cel al iilor ţărăneşti şi al ceramicii de Hurezu. Se uită că o bună parte din aceasta lume reprezintă o creaţie parţial artificială a modernităţii, care, prin presiunea propriilor idealuri, a dus la crearea unui mit urban al purităţii şi autenticităţii lumii rurale. Această relaţie dialectică, în care oraşul redefineşte satul, este complet ignorată, iar artizanii populari - care produc, să nu uităm, pentru piaţa turistică - sunt consideraţi drept exponenţi ai aceste autenticităţi. Este evident că aşa se explică postularea, pentru ceramica preistorică, a unor modele decorative preponderent lipsite de semnificaţie, a fenomenelor manieristice, prin care creatorii preistorici „uită" semnificaţii - pe care, oricum, arheologul nu le înţelege.

Pe de altă parte, chiar dacă lucrurile ar sta într-adevăr aşa, iar artizanatul ceramic ar condensa informaţii edificatoare asupra civilizaţiilor tradiţionale,[961] în ce măsură oferă creaţia lor o imagine *suficientă* asupra lumii din care provin? Altfel spus, câte din „fazele" diverselor culturi reflectă corespunzător mutaţii economice, sociale, chiar simbolice? O cultură este, reamintim, un mod de viaţă: stilul unei comunităţi nu presupune doar investiţii, nici măcar lucide, în forme sau decor. El presupune o serie întreagă de opţiuni, ca şi una de obişnuinţe, o constelaţie de cunoştinţe care se manifestă în absolut toate sferele, de la tehnicile corpului la cele mai rafinate idei metafizice. Obiectele preistorice alese pentru tabelele tipologice nu sunt rezultatul unei investiţii „etnice" mai mult decât tehnicile de achiziţie a hranei, organizarea spaţiului, sau regulile maritale. Ele reprezintă simple oportunităţi euristice, favorizate de conservarea selectivă, fragmente (colorate sau, în sfârşit, incizate) ale unor lanţuri tehnologice învăţate şi ale unor înlănţuiri de obişnuinţe. Dacă gradul de „încărcătură" etnică poate să fie foarte diferit în diversele domenii ale activităţii umane, el nu poate fi postulat pe baza unor analogii pripite cu situaţii contemporane şi nu avem nici un motiv, în afara comodităţii intelectuale, să credem că artefactele sistematizate descriu suficient sau măcar expun *specificul* comunităţii preistorice studiate.

---

961 Ceea ce rămâne mai mult decât discutabil, chiar şi în cadrul teoriei "artizanale", tocmai pentru că anumite comportamente au un *ritm propriu de evoluţie*. Sunt evocatoare, în acest sens, observaţiile aceluiaşi André Leroi-Gourhan: "Constituirea unui curent, al cărui rezultat este că nici un grup uman nu se repetă, că fiecare etnie e diferită faţă de oricare alta şi de ea însăşi în două momente distincte ale existenţei sale, este foarte complexă, căci dacă inovaţia individuală joacă un rol primordial, aceasta se întîmplă doar sub influenţa directă a generaţiilor precedente şi a celor contemporane. Mai mult, gradul de conştiinţă variază în funcţie de nivelul inovaţiilor, în aceleaşi condiţii ca în cazul secvenţelor operaţionale tehnice. Formele cotidiene sunt supuse unei lente schimbări inconştiente, ca şi cum obiectele şi gesturile curente s-ar adapta treptat, în cursul utilizării, la bunul plac al unei colectivităţi ai cărei membri se conformează unii faţă de ceilalţi. Formele excepţionale afişează dimpotrivă, în sensul particular al grupului, adevărate mutaţii atunci când invenţia individuală nu este zăgăzuită de o tradiţie rigidă. La cele două extreme se situează activităţile şi obiectele menajere sau agricole, uneltele meşteşugarului şi gesturile sale impregnîndu-se lent cu ritmuri şi forme devenite tot mai caracteristice în urma izolării, pe cînd costumul de sărbătoare sau dansurile periodice pot afişa, la fiecare revenire, variaţii bruşte şi adesea importante" (*op. cit.*, p. 81-82). Or, de ce ar fi aceste variaţii bruşte ale artefactelor " de lux" mai caracteristice pentru evoluţia unei culturi decât restul manifestărilor sale? Nu cumva lucrurile stau tocmai invers, iar esenţa unei culturi nu trebuie căutată în excepţii, ci în reguli?

În aceste condiţii, identificarea unei unităţi culturale - ea însăşi un obiectiv oarecare al arheologiei - pe baza unor „fosile directoare" ceramice sau litice este foarte riscantă. Câtă vreme un spectru întreg de opţiuni nu certifică o tradiţie culturală, adică un mod de viaţă, tabele cronologice şi hărţile chorologice edificate până acum nu reprezintă decât sugestii menite verificării în alte domenii de comportament (arhitectură, economie, viaţă spirituală etc.).

Alternativele nu lipsesc: de exemplu, propunerile de studiu a utilajului litic ca înlănţuire de opţiuni caracteristice[962] au renovat total semnificaţia stilistică a ansamblurilor litice paleolitice, iar alte perioade preistorice dispun de un potenţial încă şi mai promiţător, din moment ce baza documentară este mult mai largă.

Chiar şi delimitând corect un orizont de unitate relativă a culturii materiale, ne rămâne totuşi spinoasa problemă a *etnicităţii*. Trebuie subliniat că ideea populară, conform căreia arheologia cultural-istorică se preocupă de problema etnicităţii, înnobilează acest model de cercetare cu o calitate nemeritată. Arheologia preistorică nu *caută* etnicitatea, dimpotrivă: încă dominată de premisele lui Herder, ea consideră etnicitatea ca pe o trăsătură transmisă aproape biologic, definitorie oricărui individ uman. În această viziune esenţialistă, apartenenţa etnică reprezintă *premisa* şi conceptul central al definirii culturilor preistorice, nu un *obiect de studiu* în sine. În consecinţă, delimitarea unor unităţi caracterizate de o cultură materială comună este automat asimilată identificării unor unităţi etnice.

Or, această presupoziţie este fundamental eronată. După cum demonstrează o serie de studii recente, identitatea etnică este *relaţională*, negociabilă, un rezultat al interacţiunii sociale şi al intereselor diverselor grupuri şi segmente ale unei societăţi (sau mai multora).[963] Nu sunt puţine situaţiile când afilierea etnică reprezintă doar potenţarea temporară a unui fond istoric comun, de multe ori imaginar, în vederea naturalizării unor ierarhii sociale sau simbolice. Reiese de aici că unitatea culturii materiale - repetăm, chiar şi bine argumentată, ceea ce nu este cazul multora dintre studiile arheologice româneşti - nu presupune nici măcar comunitatea lingvistică, cu atât mai puţin conştiinţa unei apartenenţe etnice comune.[964] Nu este cazul să insistăm noi înşine asupra acestei probleme, mai ales că studii consistente în această privinţă nu lipsesc.[965] Ţinem doar să amintim complexitatea acestei problematici. Ca şi celelalte aspecte mai sus amintite, problema etnicităţii trimite, din nou, la context şi specific.

---

[962] Este cazul *izocrestiei* lui J. Sackett (*op. cit.*), care îşi propune tocmai identificarea geografiei culturale a paleoliticului pe seama unei înlănţuiri de opţiuni tehnice; evident, cu atât mai evocatoare sunt studiile tehnologice dezvoltate pe baza conceptului de *lanţ operatoriu*, propus de A. Leroi-Gourhan.

[963] S. Jones, *op. cit.*, passim; vezi şi B. Formoso, Problema etniei, dezbateri asupra identităţii, în M. Segalen (dir.) *Etnologie. Concepte şi arii culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2002, p. 13-24.

[964] Nu numai „consistenţa ontologică" a apartenţei etnice rămâne a fi demonstrată, ci relevanţa ei în raport cu ierarhiile de integrare socială ale preistoriei. Căci, după exemplele pe care etnografia le oferă generos, apartenenţa la o structură socială de rudenie poate să prevaleze în faţa unor afilieri mai largi (cum sunt cele „etnice"). În plus, este de bănuit că indivizii preistoriei dispuneau concomitent de mai multe statute sociale, activate circumstanţial, în diverse momente şi contexte ale vieţii lor. Aplicarea etichetei de „membru al unui grup etnic" reprezintă mai degrabă o sugestie a naţionalismului modern, pentru care raportarea omogenă a cetăţenilor la grupul mai mare, naţiunea, prevalează - la nivelul discursului ideologic, cel puţin - asupra altor forme de afiliere. Această achiziţie ideologică modernă rămâne cu totul străină grupurilor culturale pentru care rudenia (reală sau fictivă) oferă reţeaua socială fundamentală.

[965] Gh. Al. Niculescu, The Material Dimension...; F. Curta, *loc. cit.*, passim.

VII.2.4. Metoda stratigrafică

Fenomenul de decontextualizare, determinat de înţelegerea îngustă a "tradiţiei culturale", nu se opreşte aici. El este chiar agravat de modul real în care funcţionează principiul stratigrafic şi în care sunt aplicate tehnicile de săpătură.

Intim corelată reconstrucţiei pe principii tipologice, metoda stratigrafică, aşa cum este ea utilizată, reuşeşte, deocamdată, doar să plaseze "fosilele directoare" într-o succesiune cronologică. Cum fazele unei culturi sunt, în multe situaţii, deja estimate, ele îşi pun amprenta asupra descoperirilor ulterioare şi deseori periodizarea generală a unei culturi arheologice (am notat, de obicei tripartită) decide modul de tratare a succesiunii fazelor de ocupare a unui sit. În orice caz, conţinutul real al acestora din urmă, în dimensiunea lor topografică, dobândeşte un caracter subsidiar.

Cea mai bună dovadă a acestei realităţi este oferită de planurile săpăturilor: aşezările sunt încă cercetate prin şanţuri lungi, însoţite de casete, pentru dezvelirea "complexelor", de obicei locuinţe sau gropi, al căror conţinut face, însă, rareori obiectul unei înregistrări şi tratări separate. Ele atestă ierarhia priorităţilor, în care *stratigrafia verticală* şi *succesiunea tradiţiilor* apare ca principalul obiectiv. Chiar şi în cazul siturilor neo-eneolitice cercetate "exhaustiv" ar fi interesant de stabilit raportul dintre dimensiunea săpăturilor şi volumul de informaţie arheologică (pe care îl căutăm în concluziile istorice ale monografiilor, şi nu în bogatele serii de artefacte din depozite). După modestele noastre cunoştinţe, în afară de realizarea unui plan general al aşezării - care, deseori, pierde din vedere succesiunea locuirilor[966] - "concluziile istorice" sunt extrapolări empirice simple, posibil de realizat şi pe baza unui simplu sondaj.[967]

Nu în cele din urmă, este mai mult decât semnificativ modul în care este înţeleasă *geometrizarea* săpăturii. Simbol al rigorii, al arheologiei ştiinţifice, încă din perioada interbelică, utilizarea cadrelor matematice s-a oferit ca panaceu: profilurile drepte şi dimensiunile regulate ale secţiunilor reprezintă condiţii *sine qua non* ale unei arheologii bine făcute. Ele asigură o grilă de relaţii spaţiale pentru înregistrarea unor situaţii arheologice "dezordonate". De aici şi până la ordonarea implacabil artificială a documentaţiei pasul este mic şi el poartă un nume: altimetria, săpătura în "pase mecanice" (de obicei multipli de 5 cm). Mare devoratoare de contexte arheologice,[968] săpătura altimetrică conduce aprioric la false aglomerări planimetrice. În sprijinul ei vine, însă, tipologia, care, prin intermediul diverselor artefacte diagnostice, identifică şi "corectează" eventualele erori de contemporaneitate stratigrafică.

---

966 D. Popovici, Area Organization, Arrangement and Use in the Cucuteni, Phase A Culture I, în *Cercetări Arheologice*, XII, 2003, p. 305-324.

967 Ca să alegem un exemplu, mai familiar nouă, sugerăm a se urmări progresul cunoaşterii reflectat în concluziile rezultate în urma cercetării sitului de la Ripiceni, cea mai mare săpătură arheologică paleolitică din România, de asemenea realizată prin şanţuri lungi (Al. Păunescu, Sur la succesion des habitats paleolithiques et postpaleolithiques de Ripiceni-Izvor, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 5-31; idem, *Ripiceni-Izvor*... p. 187-210).

968 Sunt foarte semnificative acele "turnuleţe" îngrijit cruţate, în vârful cărora tronează diverse segmente ale contextelor arheologice. Smulse din dimensiunea lor topografică, în scopul de a conserva adâncimea la care se plasează un anumit artefact, sau complex arheologic, aceste fragmente de context - a căror prezenţă este încă nedorit de frecventă - arată singure interesul pe care preistoricienii îl acordă variabilităţii pe orizontală a conţinutului arheologic al unui sit. Că această practică este considerată un garant al rigorii o arată imortalizarea sa pe coperţile monografiilor (vezi, de exemplu, *Ripiceni*...).

Cum am discutat deja problemele tipologiilor, comentariile sunt de prisos: stratigrafia respectă cu loialitate priorităţile tipologiei; ea nu caută succesiunea unor *momente coerente* în ocuparea sitului, ci succesiunea "fazelor culturale" prezente în acesta. Mai mult, ea nu ţine cont de temporalitatea specifică acumulării documentaţiei arheologice,[969] ci de cea largă (cum ar fi cronologia radiocarbon, sau cronologia generală a unei culturi, suprinsă în "secvenţele complete").

Se poate argumenta că reducerea unităţilor de studiu este imposibilă, din pricina conservării deficitare. În opinia noastră, câtă vreme nu se va realiza o *separare cât mai completă* între rigorile stratigrafice şi interpretarea conţinutului cultural, sugestiile ispititoare ale tipologiei vor prezida autoritar asupra modului în care este definit un strat sau un nivel arheologic. După cunoştinţa noastră - sperăm că foarte parţială - această diviziune fundamentală este aplicată coerent doar de către metoda cronostratigrafică, prezentată anterior, şi de cercetările de la Parţa, amintite mai sus.

Pe de altă parte, lipsa unui interes paleoetnografic, corelată cu aceeaşi suficienţă a "principiului de înţelegere" tipologic explică de ce încercările de cercetare în sistemul *open-area* sunt cu totul excepţionale. Aşa cum am subliniat, modul de viaţă al omului preistoric nu constituie un obiectiv, iar această renunţare era deja pregătită de nivelul teoretic general. Nu ştie dintotdeauna teoria cultural-istorică cum trăia omul preistoric?

VI.2.5. Decontextualizarea finală: arhitectura textului arheologic

Modul de expunere a rezultatelor completează această ierarhie a disoluţiei contextului, legând raţionalizarea proprie temelor de cercetare şi teoriei generale cu cea a metodelor prin edificarea unui discurs, şi el, raţional.

Textele arheologice, ca şi cele istorice sau etnologice[970] sunt, firesc, un amestec între naraţiune şi descriere. Oricare dintre monografiile citate respectă o arhitectură-tip care, alături de avantajele pe care le oferă standardizarea limbajului, cuprinde o subiectivitate intim inserată (idiosincrazii, presupoziţii), dar şi o logică discursivă proprie.

Într-o primă instanţă, n-ar trebui minimalizată puterea etichetelor: lexicul specializat încununează permanent efortul de instituţionalizare, iar dobândirea propriei limbi marchează viitorul oricărei instituţii. Arheologia românească dispune, în acest sens, de propria sa limbă de lemn. Obsesia sa pentru ştiinţificitate se manifestă nu numai prin ariditatea excepţională a textelor sale - în mod evident adresate cercului restrâns de specialişti capabili să decripteze informaţiile prezentate -, ci şi printr-un adevărat miraj lingvistic auto-generant, în care conceptele şi relaţiile cauzale par de la sine înţelese şi pline de consistenţă. Este cazul "culturii", "fazelor", "tipurilor", "migraţiilor" şi "adaptării", ca să nu le amintim decât pe cele deja analizate mai sus.

---

[969] Este surprinzătoare indiferenţa cronică a arheologilor pentru acest aspect. Documentaţia arheologică dispune de propria sa temporalitate: fragmentară şi în contratimp cu gesturile culturale care au creat-o. Ea apare printr-un soi de "îmbătrânire" geologică şi, în acest sens, nu este niciodată, ca să ne exprimăm aşa, contemporană cu oamenii care au creat-o (vezi L. Olivier, Temps de l'histoire et temporalités des matériaux archéologiques: à propos de la nature chronologique des vestiges matériels, în *Antiquités Nationales*, nr. 33, 2001, p. 190-201).

[970] Vezi, în acest sens, analiza subtilă realizată de F. Laplantine, *Descrierea etnografică*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Pe de altă parte, redactarea unui text ştiinţific, în încercarea sa de a face publice informaţiile şi convingerile autorului, presupune *selecţie* şi *aranjare*: selecţia faptelor, alese pe principiul puterii lor argumentative şi aranjarea lor într-o arhitectură coerentă, care să convingă publicul de justeţea raţionamentelor. Însă autorii au convingeri, care îi determină, chiar şi inconştient, să accentueze anumite aspecte şi să minimalizeze altele. Aşadar, redactarea textului nu amplifică, inerent, doar disjuncţia dintre obiect şi subiect: mimând exterioritatea ştiinţifică, ea pune într-o tramă narativă şi descriptivă "datele" (înţelese ca rezultat al observaţiei brute) şi, respectiv, raţionamentele, liant al acestor elemente. Cum textul arheologic este un discurs şi, prin natura lui - parţial retorică - încearcă să convingă, el va camufla sau trece sub tăcere dubiile şi incertitudinile în favoarea coerenţei. Nu sugerăm, desigur, lipsa conştientă de onestitate a autorilor, ci aspectele pe care le ignoră fără intenţie explicită, considerându-le irelevante în argumentaţia lor.

Dată fiind bogăţia uneori impresionantă de material - încă puternic factor de atracţie pentru practicieni, care înţeleg sporul de informaţie drept sinonim celui de artefacte -, el este publicat parţial, de obicei după criteriul morfologiei sale "tipice". Prezentarea pe categorii a documentaţiei facilitează celorlalţi specialişti accesul la seriile tipologice respective - de care sunt, desigur, foarte interesaţi - şi alimentează risipirea în contexte separate, proces în care artefactele intraseră încă înainte de elaborarea studiului.

Cât priveşte concluziile, ele nu pot fi decât rezultatul întregii desfăşurări anterioare: omul preistoric s-a pierdut pe drum, în spatele listelor tipologice şi succesiunilor stratigrafice. Devenită un simplu pretext pentru impresionanta desfăşurare de metode ştiinţifice ale arheologilor, viaţa lui este schiţată sumar, dacă nu este, eventual, abandonată anexelor.

Anexele cuprind, în general, rezultatele cercetărilor pluridisciplinare şi, paradoxal, sunt singurele care, eventual, pot spune ceva despre oamenii preistorici (afară de faptul că realizau câteva tipuri de ceramică şi de unelte şi că, de obicei, locuiau în case, mai mari sau mai mici etc.). Dar, victime ale preocupărilor dominante, ele nu pot fi uşor relaţionate ansamblului. Din acest motiv am evitat să folosim termenul de *inter*-disciplinaritate: cel de *pluri*-disciplinaritate este mult mai semnificativ pentru autonomia - ca să nu o definim drept independenţa - diverselor capitole "auxiliare". Rolul lor adiţional expune poziţia excentrică pe care o capătă în discursul arheologic, mai interesat de coerenţa sa internă decât de conformitatea cu care reconstituie viaţa preistorică.

Nici măcar desenul arheologic nu rămâne inocent: el reflectă - ca şi fotografia considerată semnificativă -, adânci presupoziţii teoretice şi este departe de obiectivitatea cu care este, de obicei, creditat.[971] Iconologia, reconstrucţiile grafice, ca

[971] Cel mai semnificativ exemplu este constituit de modul în care, pe parcursul secolului XIX, au fost realizate desenele fosilelor neaderthaliene, replică fidelă a presupoziţiilor epocii (D. Van Reybrouck, Imaging and imagining the Neanderthal: the role of technical drawings in archaeology, în *Antiquity*, vol 72, nr. 275, 1998, p. 56-64).

şi dioramele muzeelor, au o deosebită capacitate de a însufleţi ideile teoretice ale arheologilor şi chiar de a manipula imaginaţia lor ştiinţifică.[972]

***

Ca să încercăm un diagnostic preliminar, arheologia preistorică din România nu reprezintă numai o tradiţia monolitică, ci şi, în consecinţă, o prolifică artizană de contexte potenţial paralele realităţii vieţii omului preistoric. Nu dorim să fim greşit înţeleşi: o parte a acestor raţionalizări - pe care le subînţelegem ca ruperi din context - sunt inevitabile, iar prejudecata obiectivităţii naturaliste a discursului arheologic, fosilă dintr-o eră paleo-epistemologică, trebuia demult abandonată. Ele ţin de *construcţia* textului istoric şi de problemele specifice ridicate de documentaţia arheologică.

Paradigma cultural-istorică a operat, însă, o distincţie abuzivă între teorie şi practică, ca şi un amestec nepotrivit între diversele nivele teoretice. Acest clivaj a avut consecinţe esenţiale. Dacă adevărul ştiinţific este, într-adevăr, rodul conjecturilor, ignorarea acestor rezumate de cunoaştere care sunt teoriile în uz are consecinţe dintre cele mai neplăcute pentru progresul cercetării.

În primul rând, ruptura dintre nivele teoretice a lăsat la discreţia arheologilor inferenţele privind *modelele de comportament* ale oamenilor preistorici. Neavând la dispoziţie decât o combinaţie de presupoziţii, prejudecăţi şi analogii, toate provenind din experienţa lor socială (incluzând aici nu numai reflexele mentale ale contemporaneităţii, ci şi creuzetul de analogii din care se inspiră, scrierile istorice), preistoricienii români au elaborat o schiţă descărnată a societăţilor preistorice, o proiecţie mentală de o frustă simplitate, în care configuraţia generală a explicaţiilor se baza pe *primitivitate*. Sub această etichetă, cu autoritate de concept, se atribuia omului preistoric o minte fie foarte practică, fie total iraţională, o economie cu succes riscant, o societate simplă, cu reguli puţine, clare şi „uşor de explicat", o religie reflectând pragmatismul economic, fobiile psihologice şi instituţionalizând realităţile sociale. Plasaţi la începutul istoriei, oamenii preistorici au ieşit din ea, iar preistoria a devenit un rezervor de colectare a prejudecăţilor moderne, metodele arheologilor participând entuziast la această alienare. Aceste simplificări au reflectat tot mai puţin realităţile codificate în documentaţia arheologică, şi tot mai mult interesele sociale ale unor profesionişti, prea rar dispuşi să-şi rişte prestigiul profesional în profitul unor rezultate parţiale, permanent viitoare şi eventual contrariante în raport cu norma acceptată.

Pe de altă parte, se poate afirma că, dintr-un anumit punct de vedere, preistoricienii români au avut - în general şi pur intuitiv, dar frecvent - dreptate, dacă ea se poate baza doar pe fundamentarea filozofică judicioasă a cercetării. Altfel spus, este adevărat că preistoria face parte din istorie, că mijloacele comprehensiunii, preluate din cercetarea istorică, sunt aplicabile şi arheologiei, că oamenii sunt organizaţi în culturi, şi că acestea sunt de obicei conservatoare, sau că nu există o explicaţie unică pentru dinamica culturală, motiv pentru care ea trebuie inferată conjunctural. Din nefericire, aceste intuiţii nu sunt suficiente: lipsa de sistematizare lucidă şi de reflecţie sistematică asupra prezumţiilor teoretice a stimulat un grav

---

[972] Este suficientă parcurgerea volumului B. L. Molyneaux (ed.) *The Cultural Life of Images: Visual Representation in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1997.

derapaj la metodelor. Ca şi monstrul doctorului Frankenstein, metoda, lipsită de organizarea cerebrală a teoriei, a pretins dreptul la o existenţă independentă. De aici, caracterul repetitiv, mecanic şi manierist de a înţelege obiectivele cercetării, nu prin prisma teoriei, ci prin cea a metodelor, mai apropiate şi a căror eficienţă sau aplicabilitate practică părea direct cuantificabilă.

Nu este mai puţin adevărat că teoria cultural-istorică ca idealtip poate fi, în sine, drastic amendată. Caracterul simplificator al oricărei teorii, fie ea şi foarte apropiată de experienţa empirică bogată a istoriei, impune selecţia faptelor relevante, deci, implicit, ignorarea deliberată a altora. Considerăm că preistoria românească îşi permite obiective mai ambiţioase, iar simplificările sale teoretice sunt departe de a mai satisface curiozitatea istorică şi potenţialul metodologic al arheologiei contemporane.

VII.3. ÎNCHEIERE: REÎNTOARCEREA LA ISTORIE

A reaminti caracterul subiectiv al scrierii istoriei ar însemna să reiterăm o platitudine. Însă, oricât de limitate i-ar fi pretenţiile de obiectivitate şi oricât de strâmt cercul hermeneutic, aceasta nu presupune că arheologia se poate abandona anticarismului neglijent, iar istoria literaturii, dimpotrivă. Ca şi istoria, arheologia are propriile sale rigori de obiectivitate. Însă această obiectivitate trebuie urmărită de o manieră popperiană, prin introducerea unui punct de vedere deliberat (pentru că este oricum) selectiv, în încercarea de a rezolva probleme explicite[973] - şi nu întârziem să salutăm soluţiile teoretice şi metodologice care încearcă să împiedice subiectivitatea arheologilor să preia în întregime destinul încheiat al omului preistoric.

Ne permitem, în încheiere, să sugerăm câteva direcţii de renovare a arheologiei preistorice româneşti, fără a avea, desigur, pretenţia că le vom expune pe toate, că o vom face bine sau că, pur şi simplu, ele reprezintă calea ideală pentru dezvoltarea disciplinei.

VII.3.1. Preistoria ca istorie

În opinia noastră, orice perspectivă de dezvoltare a studiului preistoriei trebuie să se bazeze pe redimensionarea relaţiei sale cu disciplina-mamă, istoria şi, în acest sens, nu vom da curs pretenţiilor de ştiinţificitate emise de *New Archaeology*. A afirma că arheologia este o parte a antropologiei nu înseamnă decât a cosmetiza stângaci o realitate, nu de a transfera arheologia unei practici ştiinţifice, pentru că, la rândul ei, antropologia se bazează pe un corpus de observaţii empirice, iar generalizările sale nu o transformă într-o ştiinţă, în mai mare măsură decât cele care îi permit istoriei aceeaşi pretenţie. Din punct de vedere epistemologic, antropologia însăşi poate fi definită ca o *istorie modernă sau contemporană a societăţilor primitive*, ca şi, de altfel, sociologia, pentru societăţile acceptate ca moderne. Aşadar, în opinia noastră, preistoria constituie, epistemologic, o parte a istoriei, iar arheologia rămâne un tip particular de discurs istoric, menit a redacta o naraţiune despre diversitatea culturală şi, eventual, de a generaliza unele observaţii cu privire la unitatea devenirii umane, adică de a realiza ceea ce se numeşte, convenţional, istorie comparată.

---

973 K. Popper, *Mizeria istoricismului*, Ed. All, Bucureşti, p. 108-109.

Comandamentul *reîntoarcerii la istorie* la care ne gândim nu trebuie, desigur, înţeles în sensul unei osmoze metodologice. Într-adevăr, preistoria trebuie să-şi redimensioneze relaţiile cu istoria din punctul de vedere al nivelului teoretic înalt, mai precis din cel al filozofiei de cercetare. Numai astfel poate elimina moştenirea greoaie a prejudecăţilor privind primitivitatea şi caracterul său pre-istoric, care au făcut-o atât de vulnerabilă reţetelor-tip şi ideilor "bune de gândit" ale antropologiei naive, cum sunt, în special, materialismul simplist, utilitarismul, evoluţionismul schematic şi teza omogenităţii organice a culturii. A integra preistoria istoriei nu înseamnă decât a aplica consecvent regula de bază a acesteia: trecutul este "o ţară străină".[974] O astfel de asimilare a teoriei generale a preistoriei unei filozofii critice a istoriei - care nu va conferi oamenilor săi altceva decât statutul preliminar al propriei istoricităţi [975]- va avea consecinţe profunde asupra nivelelor subordonate, cel al teoriei medii şi al metodelor de cercetare, pe care le va multiplica, adânci şi cataliza în scopul unei cunoaşteri istorice mai profunde şi mai detaliate.

Nu facem, aşadar, o confuzie naivă între metodele istoricilor şi cele ale arheologilor: ele rămân diferite, pentru că se referă la tipuri diferite de "urme". Dar nu vrem nici să cădem în eroarea de a crede că există vreo diferenţă fundamentală în ceea ce priveşte obiectivele de cunoaştere. Vrem doar să subliniem cu fermitate - dacă mai este necesar - *caracterul instrumental* al metodelor arheologice. Derapajul - nu doar funcţional - către naturalism, aşa cum a fost acesta analizat în paginile anterioare, a fost provocat şi susţinut tocmai de taxonomismul exacerbat ale preistoriei şi de iluzia de securitate epistemologică pe care acesta se fonda. Cât de fragil este acest confort, a reieşit, sperăm, cu claritate pe parcursul demersului nostru. Această deturnare a interesului nu ar fi fost posibilă dacă oamenii preistoriei ar fi fost investiţi cu trăsăturile plenare ale oricărui om istoric.

Nu numai că preistoria - ca şi etnologia - *este* istorie, dar ambele discipline s-au izolat metodologic şi conceptual de istorie utilizând aceleaşi argumente: istoria comunităţilor studiate fie nu este accesibilă documentar, fie nu merită făcută, pentru că disciplina respectivă are alte ambiţii. Astfel, modernitatea, al cărei rezultat ştiinţific sunt cele două discipline, a impus o atitudine aparte, atât în privinţa populaţiilor extraeuropene actuale, cât şi în ceea ce îi priveşte pe "primitivii" trecutului preistoric. În fapt, tratarea primitivilor actuali diferă de înţelegerea celor ai preistoriei numai datorită căilor de cunoaştere, pentru că, trebuie să recunoaştem, există o mare diferenţă între interviul antropologic şi săpătura arheologică. Această diferenţiere metodologică nu a avantajat neapărat societatea primitivilor actuali şi subactuali: multă vreme simplitatea societăţii lor a fost justificată prin intermediul unei mentalităţi

---

[974] Expresia îi aparţine lui D. Lowenthal (apud Gh. Al. Niculescu, Nation…, p. 230).
[975] Reintrarea în istoricitate, stimulând infuzia de simţ istoric, va conduce, inevitabil, la evidenţierea tot mai accentuată a *specificului* general al preistoriei. Numai că acesta nu este, în opinia noastră, nici teoretic (părintele natural al "primitivităţii"), nici metodologic (pentru că metodele sunt instrumente pe drumul naraţiunii istorice). Reintegrarea în istorie nu vrea decât să deschidă preistoria progreselor înregistrate de teoria istoriei, în scopul de a-i ordona, clarifica şi adânci conceptele, şi simţului istoric, care, pentru preistorie, nu înseamnă decât utilizarea analogiilor juste, adică a celor etnografice şi nu a remarcilor simţului comun care preiau misiunea înţelegerii şi explicaţiei, fără cea mai elementară grijă pentru originalitatea culturală a comunităţilor studiate.

proprii, cea arhetipală.[976] Cu toate acestea, un demers etnologic (şi arheologic) pozitiv nu poate da curs metaforei sterile conform căreia o societate care nu scrie istorie nu are conştiinţa trecutului. Acest fapt nu poate împinge comunităţile aliterate în afara umanităţii. Privite pozitiv, ele aveau chiar simţul istoriei şi ar fi total nepractic să reducem experienţa lor istorică particulară la structurile mentale şi sociale mitice sau arhetipale: primitivitatea etnografică, ca şi cea preistorică, este aliterată, nu anistorică.[977]

Dacă aceste prejudecăţi au afectat atât de profund înţelegerea comunităţilor etnografice, cu atât mai adânc a fost impactul său asupra "primitivilor" preistoriei. Şi ei au căzut victime ale aceleiaşi prezumtive gândiri arhetipale, extrapolate neglijent din sânul comunităţilor tradiţionale. Cum, în cazul lor, această gândire este greu de documentat direct, ea a fost rapid îndepărtată dintre *priorităţile de cercetare* ale arheologiei, ocupând, cu toate acestea, poziţia de *premisă*. Din moment ce înţelegerea unei gândiri nu se poate face decât în timpii săi de funcţionare, cei ai vieţii individuale, iar arheologia nu părea să aibă acces la aceste detalii, renunţarea la orice paleo-psihologie nu era prea dificilă. Documentaţia specială a arheologiei, la care s-a adăugat şi sistemul de construcţie a cronologiei sale, au făcut ca anistorismul teoretic al oamenilor preistorici să fie întărit de ideea incapacităţii lor tehnologice de a produce

---

976 "Tratarea activităţilor culturale ale primitivilor din perspectiva conştiinţei a făcut ravagii şi va rămâne ca un stil caracteristic al etnologiei şi al istoriei religiilor din prima jumătate a secolului nostru; uitând că gândirea este împărţită în genuri (un basm nu este un teologem, un teologem nu este credinţa cărbunarului, o hiperbolă pioasă nu este o credinţă, etc.) orice gândire a fost redusă la o *cosa mentale* de o irespirabilă densitate. Aşa a luat naştere mitul mentalităţii primitive sau acela al unei *Weltanschauung* sumeriene, care parcă ar fi gândirea unei termite în muşuroiul ei sau mitul gândirii mitice: cosmogonii sacerdotale proprii câtorva profesionişti ai sacrului, care cred în ele în măsura în care un filozof idealist crede, în viaţa lui de zi cu zi, că lumea exterioară nu există, elucubraţii individuale...povestiri pioase, poveşti de spus în serile de şezătoare sau la strânsul recoltei, în care lumea nu crede mai mult decât credeau grecii în propria lor mitologie, toate acestea sunt luate la grămadă şi sunt numite mit." (P. Veyne, *op. cit.*, p. 113, nota 11). Ceea ce nu înseamnă, desigur, că se justifică în vreun fel eliminarea sacrului - sau interpretarea sa funcţională -, care reduce drastic capacitatea noastră de a înţelege gândirea preistorică. Din moment ce aceste mituri afectau existenţa socială, dispunând deci, de consistenţă ontologică, ele constituiau o formă de a traduce şi stăpâni istoria care se extindea mult în afara sacrului.

977 Din nou, empirismul dizolvant al lui P. Veyne ne vine în ajutor: "Aici este problema: întrucât este vorba despre primitivi, nu vrem ca arhetipul să fie o idee, o teorie, o producţie culturală asemănătoare cu teoriile noastre; trebuie să fie ceva mai visceral, să fie mentalitate, conştiinţă, trăire; primitivii sunt prea aproape de autenticitatea originară, pentru a avea, faţă de viziunile lor asupra lumii, acel uşor recul şi grăuntele de rea-credinţă pe care le avem noi faţă de teoriile noastre cele mai garantate. Şi apoi, bineînţeles, nu sunt ei oameni din aceia care să aibă teorii. Toate producţiile lor culturale şi filozofice sunt puse pe seama conştiinţei, ceea ce face ca această conştiinţă să aibă greutatea opacă a unei pietricele; va fi deci nevoie să credem că acelaşi primitiv, despre care nu ne putem totuşi îndoi că vede foarte bine să un an nu se aseamănă cu cel precedent, continuă să vadă totul prin arhetipuri, şi nu doar să spună acest lucru... De fapt, un primitiv vede realitatea exact ca noi: când seamănă, se întreabă cum va fi recolta; de altminteri, ca şi noi, el are filozofii cu ajutorul cărora încearcă să descrie sau să justifice realitatea; arhetipul este una dintre aceste filozofii... Un primitiv va vedea şi el că mâine nu seamănă cu azi şi încă şi mai puţin cu ieri, va susţine că porumbul este cultivat într-un anumit fel deoarece, în prima zi a lumii, aşa l-a cultivat Dumnezeu, îi va blestema pe tinerii care vor voi să-l cultive în alt fel şi, în cele din urmă, va povesti aceloraşi tineri, care-l ascultă cu pasiune, că, pe vremea bunicului său, tribul, printr-un şiretlic ce arăta un înalt simţ politic, a biruit o populaţie vecină; nici una dintre ideile acestea nu împiedică naşterea alteia şi nu vedem de ce primitivul acesta n-ar compune istoria luptelor purtate de tribul său. Nu o face decât fiindcă, pur şi simplu, vestea să există un gen istoric n-a ajuns până la el."(*ibidem*, p. 105-104).

acumulări culturale, altfel decât rar şi lent. Aşa se explică "evenimentele" preistoriei, desprinse de pe un fond de uniformitate: inventarea focului, a adăposturilor construite, a artei etc., sau postularea unor tradiţii (sau adaptări) întinse peste secole sau milenii. Este limpede că aceste evenimente decupează numai "crestele" unei linii sinuoase de evoluţie, fără a adânci analiza către cauzele particulare ale fiecăruia dintre aceste mutaţii, către istorie, deci.

Ca şi primitivii actuali, oamenii preistoriei par, aşadar, să fie refuzaţi de istorie prin trei circumstanţe: *cronologia geologică*, care nu permite accesul la durata trăită; în consecinţă, *comportamentele lor sunt lipsite de posibilitatea înţelegerii în timp real*, pentru că sunt foarte parţial conservate şi sunt lipsite de expunerea motivelor, ca în istorie; tot în calitate de consecinţă a premiselor de mai sus, este foarte răspândită ideea că *metodele arheologilor nu conţin posibilitatea de a elabora un discurs propriu-zis istoric*. Se cuvine să verificăm dacă aceste dezavantaje cronice nu pot fi surmontate critic şi dacă nu cumva arheologia îşi permite un alt timp, un orizont de teorie propriu, care să ofere urzeala unei naraţiuni istorice şi chiar metodele care să anuleze întreagă această triadă de prejudecăţi.

VII.3.2. Alt timp

Primul aspect care ne reţine atenţia priveşte teoria de rang înalt şi, în interiorul ei, modul de a concepe timpul, pentru că discursul arheologic asupra preistoriei se datorează dimensiunii *geologice* pe care preferă să o confere timpului său. Preistoria încă se găseşte la graniţa dificilă unde calitatea istoriei întâlneşte cantitatea geologiei: oamenii ei sunt arhetipuri, spaţiile largi şi timpul masiv. Concreteţea omului preistoric nu pare să fie dată de genealogie, context şi individualitate, ca în istorie. Dacă ritmurile temporale construite într-un demers istoric pot fi suprapuse, pentru a sugera diferenţe de ritm istoric (Filip al II-lea şi Mediterana, în viziunea lui F. Braudel), atunci preistoria pare că nu cunoaşte decât Mediterana, şi trasează, naturalist, istoria unei specii. Diferenţa dintre timpul preistoriei şi cel al istoriei pare a fi una de calitate, iar epocile ei şi cele ale istoriei imposibil de relaţionat. Însă cadrele geologice nu le prelungesc pe cele istorice: ele le depăşesc în toate direcţiile şi nu mai au legătură cu timpul istoriei, decât în măsura în care aceasta din urmă alege să urmărească mari linii de evoluţie, nu evenimente.[978]

---

[978] "Istoria nu se poate sustrage aşadar de la obligaţia, comună oricărei cunoaşteri, de a folosi un cod pentru analiza obiectului său, chiar (şi mai ales) dacă acestui obiect i se atribuie o realitate continuă. Caracterele distinctive ale cunoaşterii istorice nu ţin de absenţa unui cod, care este iluzorie, ci de natura lui specială: acest cod constă într-o cronologie… Or, codificarea cronologică ascunde o natură mult mai complicată decît ne închipuim atunci când concepem datele istoriei sub forma unei simple serii liniare… Istoria este un ansamblu discontinuu, alcătuit din domenii de istorie, iar fiecare dintre ele e definit printr-o frecvenţă proprie şi printr-o codificare diferenţială a lui «înainte» şi a lui «după». Trecerea între datele care le compun pe unele şi pe celelalte nu e posibilă, aşa cum nu e posibilă trecerea între numere naturale şi numere iraţionale. Mai exact: datele proprii fiecărei clase sunt iraţionale în raport cu toate datele celorlalte clase.

Este aşadar nu numai iluzoriu, ci şi contradictoriu, de a concepe devenirea istorică ca o desfăşurare continuă, începînd cu o preistorie codificată în zeci sau în sute de milenii, desfăşurându-se la scară de milenii, cu începere de la al 4-lea sau al 3-lea mileniu, şi continuînd apoi sub forma unei istorii seculare împănată, după placul fiecărui autor, cu felii de istoria anuală în cadrul secolului, or zilnică în cadrul anului, ba chiar orară în cadrul unei zile. Toate aceste date nu formează o serie: ele ţin de specii diferite.

Închistată în aceste cadre temporale, aparent impuse de documentaţia sa, preistoria capătă un caracter impersonal, aproape caricaturizând sintezele istorice de amploare. Ea se ocupă de fenomene epocale şi de importanţă universală: apariţia agriculturii, a artei, colonizarea unor continente întregi. Însă atenţia acordată fenomenelor sociale şi marilor *trend*-uri ale epocilor preistorice nu se datorează, evident, nivelului de analiză non-evenemenţială la care preistoria a ajuns în interpretarea documentaţiei sale, ci, dimpotrivă, caracterului lacunar şi dispersat al acestor mărturii, care a determinat-o să juxtapună teorii şi "istorii verosimile" unor milenii cunoscute prin câteva situri. Este uşor ridicolă similitudinea dintre sintezele preistoriei şi cele ale istoriografiei actuale - a fenomenelor colective -, pentru că preistoria îşi datorează profilul unei greoaie moşteniri, şi nu unui adânc progres: dacă istoria a trecut de la buna cunoaştere a individualităţii şi evenimenţialului la un nivel de critică şi analiză cauzală superior, preistoria a moştenit amestecul de istorism şi geologie al secolului al XIX-lea, ca şi seriozitatea uşor ridicolă a ştiinţei aceluiaşi veac. Aşadar, distanţa pe care a impus-o preistoria ca disciplină între timpul său şi indivizii cercetaţi nu se datorează interesului său superior teoretic pentru fenomenele istorice majore, ci slăbiciunii sale documentare, care a impus acest interes behaviorist: codul cronologic al preistoriei este o opţiune moştenită de pe vremea când nici un altul nu era accesibil.

Două aspecte ne reţin atenţia aici. Pe de o parte, această codificare diferită este deseori uitată, fapt ce conduce la amestecul nepotrivit dintre ritmurile temporale. Acest amalgam cronologic este rodul unui nucleu teoretic heteroclit, care conservă concepte operaţionale naturaliste (ca adaptarea) şi concepte istorice (ca migraţiile şi aculturaţiile). Se realizează astfel un binom periculos, în care vedem deseori echivalenţe greu de admis între concepte istorice şi dimensiuni cronologice geologice: *popularea* unei zone devine *migraţie*, *vârstele geologice* preiau *tradiţiile culturale*. Când un întreg stadiu würmian este "populat" cu trei campamente însumând câteva sute de aşchii din cuarţit, acest glisaj narativ apare de proporţii supărătoare. D. Clarke a găsit, încă de acum trei decenii, metafora cea mai fericită pentru caracterizarea acestui derapaj între coduri cronologice diferite: arheologii explică războiul din Vietnam prin mişcarea electronilor (ca să nu adăugăm: "a unei mici părţi dintre electronii participanţi")![979] Desigur, pentru obiectivele naturaliste, ascunse în spatele taxonomiilor tradiţionale, această ecuaţie nu este deranjantă.[980] Este, însă, pentru

---

Pentru a ne menţine numai un exemplu, codificarea pe care noi o folosim în preistorie nu este preliminară aceleia care ne serveşte pentru istoria modernă şi contemporană: fiecare cod trimite la un sistem de semnificaţii care, cel puţin teoretic, este aplicabil totalităţii virtuale a istoriei umane. Evenimentele care sunt semnificative pentru un cod nu sunt aşa pentru un altul. Codificate în sistemul preistoric, episoadele cele mai celebre ale istoriei moderne şi contemporane încetează de a fi pertinente; afară poate (şi încă nu e sigur) de anumite aspecte masive ale evoluţiei demografice considerată la scara globului, descoperirea maşinii cu aburi, a electricităţii şi a energiei nucleare." (Cl. Lévi-Strauss, *Gîndirea…*, p. 428-431).

979 D. Clarke, *loc. cit.*, p. 13.

980 Prin abuz de limbaj, preistoria numeşte cronologia sa radiocarbon drept "absolută", când, în realitate, ea este cu totul *relativă* şi perpetuează o ucronie: fie că narezi ceea ce li s-a întâmplat oamenilor preistorici între 8.700. B.C. şi 8.560 B.C., fie că urmăreşti acelaşi lucru în cadrele ecologice ale unei oscilaţii climatice holocene, fie că plasezi acest mezolitic *după* epipaleoliticul local şi *înainte* de neoliticul imigrant, este clar că acest decupaj cronologic nu permite înţelegerea *vieţii concrete* a celor câteva generaţii de oameni care s-au succedat în acest interval.

istorie, în raport cu care oblitereazā orice progres metodologic, pentru că înţelegerea omului preistoric este cea care are de pierdut prin alinierea la pretenţiile geologiei. Un interes paleoetnografic ar fi condus această ecuaţia naturalistă la statutul unei futilităţi - şi el devine misiunea arheologiei viitoare. Dacă reflexul timpului scurt nu a părăsit niciodată cadrul teoriei de rang înalt cultural-istorice - pentru că acesta era asigurat de istorie -, el era necritic invocat pentru a da seama de evenimente arheologice distante în timp, fără posibilitatea unui control fin al rezoluţiei cronologice.

Pe de altă parte, această inconsecvenţă în raport cu codurile temporale trădează dorinţa constantă şi nedisimulată a arheologilor de a elabora o naraţiune *istorică* şi ne îndeamnă să ne întrebăm dacă nu cumva este vremea să renunţăm a considera că sistemul de codificare cronologică tradiţional nu poate fi depăşit. S-ar putea replica, desigur, că arheologii tratează doar urmele accesibile şi că acceptă modelele de timp impuse de documentaţie. Însă, aşa cum remarcam, timpul unui discurs istoric este *construit* în funcţie de interesele de cunoaştere, iar scara cronologică nu se impune de la sine.

Aşadar, pentru ca preistoria să facă istorie, ea are nevoie, în primul rând, de alte cadre temporale. Or, nu putem ignora că acestea *sunt surprinse uzual în cadrul documentaţiei sale*! Oare nu sunt secvenţele arheologice, în general, decât succesiuni ale unor *momente* şi *gesturi* istorice? Nu este, deseori, posibilă izolarea şi tratarea lor ca atare, inclusiv prin stabilirea unor dimensiuni cronologice mărunte relativ precise? Exemplele practice nu lipsesc, chiar dacă, până acum, ele presupun situaţii de conservare contextuală specială.[981] Deşi acestui tip de cercetare i se reproşează minuţia exagerată, durata cercetării şi investiţia financiară importantă, el asigură un volum de informaţie excepţional, comparabil cu cel al biografiei în scrierea istoriei. Nici un istoric nu poate nega valoarea documentară a acestui tip de istoriografie pentru înţelegerea profundă a unei secvenţe istorice oarecare. Numai pe această cale se pot pune într-o justă perspectivă marile evenimente ale preistoriei şi nici o motivaţie teoretică - afară de raţiunile practice ale arheologiei de salvare - nu poate susţine renunţarea deliberată la imensul volum "biografic" (adică paleo-etnologic) al unui sit: o riguroasă idiografie este sacrificiul pe care arheologia preistorică trebuie în mod necesar să-l facă pe drumul său spre istorie.

Credem că progresele metodologice şi cele teoretice actuale îi permit preistoriei să se preocupe de eveniment şi particular. Ea beneficiază astăzi de toate avantajele pe care i le oferă progresul conceptual independent al istoriei şi antropologiei, al ştiinţelor sociale sau ştiinţelor naturii, iar mijloacele superioare de critică documentară îi permit să acopere mai bine decalajul de calitate între sursele sale şi cele ale istoriei sau antropologiei.

Adoptarea unei scări cronologice potrivite ni se pare posibilă prin două mijloace: alegerea pentru studiu a unor *secvenţe de comportament coerente şi bine fixate în timp*, echivalente celor documentate etnografic; implicit, *contextualizarea strictă a activităţilor umane prezente într-un sit arheologic*, printr-o cataliză riguroasă a metodelor şi tehnicilor de cercetare.

---

[981] Cel mai potrivit exemplu, cu note de arhetip, este cel oferit de cercetarea sitului magdalenian de la Pincevent de către colectivul condus de A. Leroi-Gourhan (vezi A. Leroi-Gourhan, M. Brézillon, *Fouilles de Pincevent. Essai d'analyse ethnographique d'une habitat magdalénien*, vol. I-II, Éd. du CNRS, Paris, 1983).

VII.3.3. Către o teorie de rang mediu

Popularea teorie de rang înalt cu o filozofie critică a istoriei, "injectarea" istoricităţii într-un timp mitic şi înlocuirea arhetipului de om preistoric acceptat constituie condiţiile fundamentale pentru regândirea misiunii de cunoaştere a arheologiei preistorice. Însă cadrul asigurat de această înlănţuire rămâne încă foarte larg, pentru simplul fapt că el se bazează pe analogii istorice, iar *specificul* societăţilor preistorice nu poate fi atins mulţumitor la acest nivel.

Simplele indicii oferite de etnologie sunt suficiente pentru a imagina, şi pentru preistorie, nişte societăţi organizate pe principii de rudenie, cu o "gândire sălbatică",[982] o viaţă simbolică complexă şi o organizare socială a economiei foarte departe de cea cu care ne-a obişnuit istoria (scrisă), şi cu atât mai mult modernitatea. Nici măcar percepţia timpului sau a spaţiului - de către comunităţile de vânători şi culegători, de exemplu - nu pare să fi coincis cu cea conceptualizată astăzi.[983] Chiar şi în funcţie de aceste criterii empirice, utilizarea analogiilor istorice apare dacă nu inutilă, cel puţin foarte parţială: oricât de largă ar fi erudiţia istorică a cercetătorului şi oricât de bune tehnicile sale de recuperare a informaţiei, simţul istoric solicitat pentru reconstituirea fidelă a vieţii preistorice are nevoie şi de alte surse de inspiraţie - şi doar etnologia dispune de un larg corpus documentar în acest sens. Aici şi-ar găsi locul acel nivel mediu de teorie, a cărui construcţie a fost promovată cu consecvenţă de *New Archaeology* - şi a cărui absenţă constituie unul dintre principalele cauze ale subdezvoltării teoretice a arheologiei româneşti. În propunerile avansate de L. Binford, o astfel de *Middle-Range Research* promitea acea "Rosetta stone", care să permită convertirea, cu acurateţe, a observaţiilor privind documentaţia arheologică *statică* în afirmaţii despre *dinamica* trecutului. Binford sublinia, pe bună dreptate: "Mărturiile arheologice reprezintă un fenomen contemporan static. Ele reprezintă materie structurată, lipsită de mişcare şi non-interactivă sub raportul proprietăţilor de interes istoric pentru arheolog... Mărturiile arheologice reprezintă structuri de relaţii între distribuţia şi forma materiei, cauzate de surse de energie acţionând asupra materiei în trecut."[984]

---

982 În sensul aparte şi elegant oferit de Cl. Lévi-Strauss (*Gîndirea sălbatică...*) şi care, evident, nu coincide deloc "gândirii prelogice" a lui L. Lévi-Bruhl.

983 Reţinând limitele unei viziuni excesiv de psihologizante, nu este mai puţin adevărat că poziţia concretă faţă de timp a cunoscut o dezvoltare istorică aparte: „Dacă facem abstracţie de specialiştii în măsurarea timpului, care apar în perioada de constituire a primelor ansambluri urbane, noţiunea fundamentală de durată nu este într-adevăr sesizată decît prin revenirea produselor sau operaţiilor cu caracter vital. Calendarul primitivilor sau al agricultorilor, urzit de timpul mitic, este un ciclu marcat de întoarcerea unui animal sălbatic, de coacerea unei plante sau de muncile agricole; timpul este concret, activ, la el participă corpurile cereşti, fie ca actori în vastul carusel tehnico-religios, fie ca distribuitori îndepărtaţi... Ceea ce este valabil pentru mediul rural pînă în secolul XX, nu mai corespunde de veacuri mediului urban [...]." (A. Leroi-Gourhan, *op. cit.*, p. 130-131).
Cât priveşte spaţiul, cel puţin disjuncţia realizată de acelaşi autor între spaţiul *itinerant* şi cel *radiant* este suficientă pentru a sugera contraste importante între civilizaţia actuală şi majoritatea absolută a comunităţilor preistoriei, cele paleolitice: „Nomadul vânător-culegător percepe suprafaţa teritoriului său de acţiune prin intermediul traseelor; agricultorul sedentar îşi contruieşte lumea în cercuri concentrice în jurul hambarului" (*ibidem*, p. 141).

984 L. Binford, *Bones...*, p. 25-26.

Astfel, dacă reducem convențional misiunea arheologiei la *interpretarea unor urme materiale statice*, vom sesiza că logica acestui proces se bazează pe utilizarea analogiei, cu care arheologul explorează necunoscutul prin intermediul a ceea ce cunoaşte. Ea presupune inferarea relaţiilor cauzale care au determinat aranjamentul actual al materiei, iar aceasta nu se poate baza decât pe studierea unor fenomene care continuă să acţioneze asupra materiei, de o manieră similară, pentru a produce aranjamente asemănătoare. Pe scurt, aşa cum crede Binford, interpretarea unui "aranjament" arheologic al materiei, presupune supoziţii bazate pe cazuri în care aranjamente identice - sau foarte asemănătoare - sunt provocate de acţiuni culturale în prezent. Însă, fiind vorba de evenimente istorice, repetiţia fidelă a acestui proces de structurare este foarte puţin probabilă, iar aplicarea principiului uniformităţii cauzale foarte limitată. Binford însuşi îşi rezumă propunerile la câteva aspecte, cum ar fi studiul structurilor spaţiale, prea puţin supuse unei variabilităţi diacronice.

Soluţia pe care o găseşte arheologul american este, deci, *teoria de rang mediu*: studii actualistice, menite să identifice acele caracteristici care aparţin cu siguranţă atât trecutului, cât şi prezentului. El crede că teoria de rang mediu, închinată testării corelaţiei dintre fenomenele dinamice şi cele statice şi dintre comportamente şi derivatele lor materiale trebuie să devină *independentă intelectual* de teoria generală. În orice caz, ea trebuia să înceapă prin studiul sistemelor vii, şi, inerent sursele de inspiraţie cele mai potrivite nu puteau proveni decât, eventual, din cadrul comunităţilor studiate de etnologie,[985] singurele care produc o documentaţie asemănătoare celei arheologice.

Nu intenţionăm să urmăm raţionamentul lui Binford până către ultimele sale consecinţe logice. Important este că şi în opinia noastră *uzul analogiilor etnografice constituie cea mai potrivită sursă de inspiraţie pentru interpretarea comportamentelor preistorice*. Nu ne iluzionăm că analogiile etnografice ar fi lipsite de dificultăţi. Pe de o parte, largi secvenţe ale preistoriei, cum este cazul paleoliticului inferior şi mijlociu, nu par a dispune de un echivalent etnografic rezonabil, după cum sugerează documentaţia materială conservată. Pe de altă parte, comportamentele populaţiilor arhaice sunt şi ele, după cum am notat, interpretate de analişti europeni, deci sunt supuse unei sublimări şi unui decupaj conceptual din partea unei culturi străine. Mai mult, puţine sunt populaţiile de vânători-culegători actuale care nu au intrat deja în contact cu populaţii agricole, sau chiar cu civilizaţia europeană modernă, schimbându-şi în acest fel modul de viaţă. Încă şi mai grav, etnologia ne arată multitudinea de omologii comportamentale care ascultă de raţiuni foarte diferite, ceea ce reduce serios şansele unor asocieri sigure.

Însă analogia etnografică ne arată nu numai cât de diferite pot fi soluţiile culturale pentru aceeaşi problemă, dar oferă şi o imagine asupra diferitelor soluţii culturale pentru probleme pe care nu le mai putem percepe astăzi. Altfel spus, ele îmbogăţesc imaginaţia istorică - sau, cum ar spune Paul Veyne, „experienţa clinică" a arheologului - cu situaţii şi răspunsuri culturale pe care nu are mijloacele de a le mai întâlni într-un sistem cultural modern sau în cele cunoscute prin urme scrise. În plus,

---

985 *Ibidem*, p. 29. Excursul lui Binford se bazează, de altfel, pe observaţiile realizate de el însuşi asupra comunităţilor de eschimoşi Nunamiut.

în lipsa oricăror altor opţiuni mai potrivite, analogiile etnografice[986] dispun de câteva avantaje teoretice majore, legate de poziţia economiei în raport cu mediul, de dimensiunile reduse ale grupurilor de subzistenţă şi de afinităţile tehnologice generale.

Un alt avantaj esenţial este conferit, în plan practic, de posibilitatea de a compara unităţi de studiu *echivalente cronologic* şi anume secvenţe precise de comportament cu situaţii contextual asemănătoare, conservate arheologic. Este, de exemplu, cazul sezonalităţii în exploatarea resurselor, frecvent controlabilă arheologic - şi care poate fi interpretată cu acurateţe prin intermediul exemplelor etnografice; organizarea spaţiului, asocierile simbolice îşi pot fi găsi, de asemenea, surse sugestive de interpretare. În orice caz, în condiţiile unei arheologii capabile să-şi restrângă ambiţiile restitutive la realitatea sa documentară - redusă preponderent la resturile unor simple campamente sezoniere sau, în sfârşit, al unor locuiri de ordinul deceniilor - potenţialul etnografic este enorm şi el este departe de a fi fost exploatat, fie şi minim, de către preistoria românească.

VII.3.4. Redimensionarea nivelului teoretic inferior: metodele şi tehnicile

Aşadar, a face istoria omului preistoric nu înseamnă decât a urmări cu obstinaţie *obiective paleoetnografice.* Fără înţelegerea modului de viaţă al omului preistoric, în integralitatea sa accesibilă arheologic, explicaţiile cauzale sunt incomplete, riscante sau false.

Obiectivele paleoetnografice au constituit - declarativ, cel puţin - o misiune asumată de către arheologie încă de la debutul său ştiinţific. Cât de fidel a urmărit, însă, preistoria românească acest deziderat de cunoaştere a reieşit din excursul nostru. Oricât de generos îi este programul teoretic înalt - gata oricând să vorbească despre "umanitate", cu riscul de a nu pune preţ pe "oameni" -, nici una dintre *metodele* sale nu permite un studiu cu adevărat umanist, în timpi istorici. Renovarea nivelului teoretic inferior este esenţială şi ne permitem, cu riscul de a bătători cărarea locurilor comune, să sugerăm câteva soluţii care ne par fertile.

În primul rând, multe din metodele tradiţionale pot fi reintegrate unui demers mai complex: nici un arheolog nu se poate dispensa de stratigrafie sau tipologie, de o grilă cronologică sau de topografia arheologică. Dimpotrivă, renovarea arheologiei preistorice se cuvine făcută atât în acest cadru metodologic, tradiţional, cât şi prin completarea acestuia prin asimilarea altor metode, de la tehnicile de eşantionaj în teren şi până la prelucrarea informatică şi modelarea matematică. Uzul modelelor inspirate etnografic nu se poate realiza fără o contextualizare corectă la nivelul practicii arheologice cotidiene, cel al metodelor şi tehnicilor de cercetare. În acest sens, principiile fondatoare ale arheologiei, stratigrafia şi tipologia, destinate până acum identificării "provinciilor culturale", trebuie serios reevaluate.

---

986 Nu pot fi minimalizate, în acest sens, nici iniţiativele etnoarheologice, bazate pe studierea satelor româneşti. Informaţiile asupra tehnicilor constructive, sau asupra nişelor ecologice ocupate de comunităţile omeneşti pot fi încă relevante pentru preistorie. Se înţelege că acest tip de demers - încă rar în România -, dacă este riguros urmărit, se distinge net de extrapolările neglijente pe care le-am amintit mai sus.

VII.3.4.1. Stratigrafia: ştiinţa succesiunilor geologice

Contextul arheologic poate fi descris ca fiind constituit din *artefacte*, *structuri* şi *relaţiile dintre ele*, acestea din urmă putând fi înţelese ca *evidente* (asociere mecanică, succesiune etc.), sau *latente* (vizibile doar în negativ şi solicitând, astfel, un efort de decodificare). Decontextualizarea, aşa cum am descris-o mai sus, a acţionat, la nivel metodologic, pe mai multe paliere: preistoria românească a acordat o atenţie obsedantă *artefactelor* în sine, pentru motivul că acestea păreau a înregistra mai bine (sau chiar integral) ritmul de evoluţie al unei culturi; în privinţa relaţiilor, ea a analizat exclusiv *relaţiile evidente*, iar dintre acestea mai ales *relaţiile de succesiune*; cele de sincronie au fost periferizate, chiar şi în cazul săpăturilor zise "exhaustive", interesul pentru dimensiunea topografică a unei locuiri apărând ca un *epifenomen* al cercetării stratigrafiei verticale.

Însă stratigrafia arheologică este rezultatul unui proces geologic de acumulare de material, al cărui ritm, intensitate şi conţinut este variabil afectat de intervenţia umană. Obiectivele paleoetnografice nu pot fi urmărite fără izolarea fidelă a unui *sol de locuire*, fie aceasta integrală sau parţială - în ultimul caz, justificată prin riguroase studii de eşantionaj arheologic -, unica unitate stratigrafică rezonabilă pentru studiul comportamentelor umane. Definirea unui sol de locuire trebui să întrunească principiile tragediei greceşti: *identitate de timp, loc şi acţiune*.[987] Pot fi grupate, astfel, mărturiile abandonate în urma desfăşurării unor activităţi specifice, de către o anumită comunitate, într-un interval de timp delimitat. Fără această minimă izolare a unor secvenţe coerente de comportament, demersul arheologic nu va reuşi să eludeze presiunea codului său cronologic, să delimiteze contexte strânse şi să asigure bazele unei viitoare naraţiuni.

Suntem conştienţi că palimpsestele acumulării arheologice supun acest demers de identificare a solurilor de locuire unor dificultăţi majore, uneori insurmontabile. Pe de o parte, însă, dificultatea este o circumstanţă care n-ar trebui să impresioneze arheologii şi nu poate să ocupe poziţia de premisă; pe de alta, multe din relaţiile *latente* de asociere pot evidenţia conexiuni cronologice insesizabile macroscopic. Aici se pot integra cu deosebit succes modelările informatice, ale căror rezultate şi-au demonstrat clar posibilităţile, cu deosebire în arheologia paleoliticului. Or, dacă prelucrarea informatică a relaţiilor spaţiale s-a putut aplica acestor contexte, [988] de departe cele mai ermetice - lipsite deseori de dovezi "arhitecturale", care să reproducă, fie şi foarte parţial, ordinea iniţială -, cu atât mai efectiv pot ele delimita conţinutul real al unor soluri de locuire în aşezările preistoriei târzii.

---

[987] F. Audouze, L'apport des sols des habitat á l'étude de l'outillage lithique, în M. Otte (ed.), *La signification culturelle des industries lithiques,* Studia Praehistorica Belgica, BAR-IS 239, 1985, p. 57-71. Preferăm aici conceptul de sol de locuire, aplicabil mai degrabă arheologiei paleoliticului. Nu înseamnă că arheologia altor perioade preistorice nu dispune de un echivalent pentru această sinergie dintre "timp, loc şi acţiune".

[988] Ca să alegem un simplu exemplu, este cazul repartiţiei spaţiale a activităţilor musteriene din peştera Sclayn (Belgia), capabilă să demonstreze coerenţa ocupaţiei sitului de către neanderthalieni (D. Bonjean, Répartition spatiale de l'industrie lithique, în *Recherches aux grottes de Sclayn*, vol. II, L'Archéologie, ERAUL 79, Liège, 1998, p. 340-376, M. Otte, M.-Patou Mathis, D, Bonjean, Répartitions spatiales, în *loc. cit.*, p. 396-400). Nu este inutil să amintim că respectivul sit a fost săpat strict planimetric, dar şi că cercetarea sa sistematică s-a extins timp de decenii.

Pe scurt, principiul stratigrafic ar trebui redus la o simplă tehnică de cercetare, care să stabilească cu fidelitate prezenţele materiale dintr-un sit, evidente sau nu, şi relaţiile spaţiale dintre ele. El nu mai constituie o metodă de interpretare a "succesiunilor culturale", ci una de interpretare a superpoziţiilor geologice şi a extensiunii lor, iar distincţia succesiunilor şi contemporaneităţilor geologice trebuie să reducă la minimum principiul *conţinutului cultural* în delimitarea şi descrierea unei unităţi stratigrafice. Pe cât posibil, pricipiul stratigrafic ar trebui rezumat strict la realizarea distincţiei între unităţile sedimentare produse antropic şi cele produse strict geologic şi, mai ales, la izolarea subdiviziunilor posibile în interiorul acestor categorii.[989]

Micro-sedimentologia oferă largi posibilităţi pentru aprofundarea acestor relaţii, prin evidenţierea şi interpretarea unor situaţii de succesiune arheologică şi de acumulare geologică imposibil de sesizat empiric, dar atât de restrânse cronologic, încât deschid accesul către timpul istoric: o vatră care cuprinde trei refaceri nu este "o vatră", aşa cum o podea lutuită succesiv nu este "o podea". Cu o durată de funcţionare estimată experimental, aceste structuri devin unităţi de măsură ale cronologiei interne.

Odată izolate fidel aceste secvenţe succesive, urmărirea *dimensiunii lor topografice* este singura capabilă să asigure o imagine satisfăcătoare asupra organizării a respectivei locuiri. Din nou, sesizarea relaţiilor de asociere (evidente sau latente) este fundamentală, dacă nu se pleacă de la premisa abuzivă că, în principiu, conţinutul siturilor este omogen, sau foarte asemănător: variabilitatea intra-sit oferă informaţii la fel de importante ca şi cea inter-situri. Funcţionarea unei comunităţi, adică liantul social care leagă în timp şi spaţiu structurile descoperite, nu poate fi inferată, am notat, pe seama a ceea ce arheologul crede că ştie despre respectiva cultură, sau despre satele din Bărăgan.

Suntem conştienţi că doar o mică parte dintre situri sunt Pincevent sau Hârşova, conservate în condiţiile generoase ale loess-ului.[990] Încă şi mai puţin realist ar fi să presupunem că cercetarea topografiei interne unui sit este întotdeauna posibilă. Există, însă, suficient de multe situaţii privilegiate în care acest principiu este aplicabil şi, oricum, el trebui să constituie standardul minimal obligatoriu pentru cercetarea unui sit preistoric. Renunţarea la aceste rigori metodologice trebuie să fie motivată doar de circumstanţele particulare ale unui sit şi de raportul investiţie-rezultate, nu de premise teoretice prea sărace.

VII.3.4.2. Un nou statut pentru tipologie

Stratigrafia nu presupune, de fapt, doar delimitarea fidelă, prin observaţie, a unui asocieri spaţiale: ea presupune *interpretarea* conţinutului unei unităţi stratigrafice,

---

989 Se înţelege că reflecţia (deci subiectivitatea) arheologilor în teren rămâne inerentă în realizarea acestei diferenţieri: aplicarea mecanică a acestei hiperminuţii poate conduce la rezultate imposibil de utilizat (vezi rezervele expuse de B. Randoin, D. Popovici, Y. Rialland, *loc. cit.*, p. 204). Hiperminuţia este criticată şi de A. Ferdière, La fouille, pour qoui faire?, în A. Schnapp (ed.), *L'archéologie aujourd'hui*, Ed. Hachette, Paris, 1981, p. 23-60.

990 Ar fi cel puţin interesant de studiat impactul loessului în profilul teoretic şi metodologic al arheologiei. Este clar că existenţa unor situri bine conservate în loess a stârnit şi arheologilor curiozitatea de a aprofunda problematica socială, prin studiul topografiei generale a aşezărilor. Aşa s-ar explica şi dezvoltarea arheologiei sovietice a paleoliticului, moştenitoare a unor bogate situri în aer liber, nu numai "victimă" a presiunilor materialismului dialectic.

deci un efort de reconstrucţie raţională. Tipologia este încă şi mai puţin ingenuă: ea *construieşte* de-a dreptul un scenariu de asociere statică a unor artefacte considerate semnificative. Timpul arheologilor se concretizează efectiv în modul în care ei ordonează formele în spaţiu, prin intermediul metodei tipologice. Altfel spus, tipologia ascunde ea însăşi o anumită poziţie faţă de timp: ea a edificat codul cronologic al preistoriei şi tot ea ne împiedică să-l depăşim cu uşurinţă.

Pe de o parte, organizarea documentaţiei pe principii tipologice, se crede, are o menire strict descriptivă, şi nu interpretativă. Pe de alta, am notat că această rezervă este abuziv ignorată: majoritatea interpretărilor arheologilor se bazează exclusiv pe încadrările tipologice. Însă nu acest abuz ne îngrijorează, el era deja pregătit de teoria de rang înalt, şi un lucru e sigur: fie că este utilizată de o manieră presupus descriptivă, fie într-una voit interpretativă, tipologia este o *interpretare*, din moment ce criteriile considerate relevante *preced* asocierile dintre forme. Nu surprinde aşadar tautologia permanentă în care se zbat încadrările cultural-istorice şi pe care am remarcat-o mai sus: *premisa*, ca şi *concluzia* acestui tip de demers rezidă în faptul că formele se schimbă! Însă întreaga cunoaştere istorică este fundamental tautologică, iar ceea ce se poate reproşa viziunii tradiţionale nu sunt limitele sale logice - inevitabile - ci, în primul rând, distanţa prea scurtă dintre premise şi concluzii (în succesiune, vasele se schimbă, deci schimbarea lor arată faze culturale sau aculturaţii), pentru că ea presupune o adâncire cu totul superficială a cunoaşterii *contextului istoric al acestor schimbări*.

Prin activitatea *New Archaeology*, dar şi prin progresele studiilor paleo-tehnologice, s-a făcut simţit un scepticism general în privinţa metodei tipologice şi într-adevăr, decăderea tipologiei, tot mai frecvent considerată ca aflându-se în afara obiectivelor arheologiei, ca moştenire ingrată a naturalismului de secol XIX, constituie o realitate a arheologiei contemporane, sincronă discreţiei cu care sunt evitate sau rebotezate noţiuni ca "fosilă directoare". Trebuie, însă, remarcat că, oricât s-ar fi schimbat între timp obiectivele arheologilor, nu se poate trece peste vechile metode, din simplul motiv că noile interese de cunoaştere nu afectează motivele de existenţă ale tipologiilor (ordonarea cronologică şi spaţială). Nici nu se poate ignora realitatea că anumite forme tipologice sunt foarte caracteristice unui areal stilistic, bine fixat în spaţiu şi timp. Dacă tipologiile conduc la abuzuri, nu înseamnă decât că ele trebuie depăşite, nu ignorate.[991] Este, aşadar, inutil să precizăm că asocierile empirice vor rămâne fundamentul metodei tipologice, care va continua să delimiteze asemănări formale între artefacte.

Însă *claritatea obiectivelor* pentru care este elaborată o tipologie, ca şi limitele ei interpretative, ar trebui să reprezinte o rigoare de prim rang pentru arheolog. Nu a fost, cu siguranţă, cazul paradigmei cultural-istorice, pentru ale cărei modeste obiective de cunoaştere, artefactele păreau să devină „tipice" de la sine.

Dimensiunea cantitativă constituie principala absenţă a tipologiilor româneşti elaborate până acum. Sistemele tipologice ale preistoriei româneşti s-au bazat permanent pe *selecţia repetată*, realizată în teren, a artefactelor: calitatea materiei prime, starea de conservare, frumuseţea sau „relevanţa" decorului sau formei au constituit principalele criterii empirice pentru care unele artefacte au fost considerate demne de a fi integrate în tabelele tipologice, în timp de formele atipice, fragmentare, sau „de uz

---

[991] J. Clottes, *loc. cit.*

comun" au rămas să indice limitele şanţurilor trasate, cu abnegaţie ştiinţifică, de către profesionişti. Este uşor de imaginat ce volum de informaţie arheologică s-a risipit pe această cale şi, în acest sens, regretele anticarului Bolliac merită rememorate. Renunţarea la dimensiunea cantitativă - a cărei prelucrare este, desigur, foarte dificilă - nu se poate face înainte de a estimarea relevanţei statistice a materialului recuperat, şi ea nu este posibilă decât în raport cu un context arheologic bine înţeles.

Aşa cum notam mai sus, diferenţa de calitate între două naraţiuni istorice este dată de profunzimea cu care pătrund în context, deci, ca să ne exprimăm aşa, atât de lungimea, cât şi de fidelitatea cu care raţionamentele de construcţie istorică se pliază urmelor conservate. Corolarul acestei rigori este evident: criteriile care stau la baza unei tipologii trebuie să fie validate, pe cât posibil, de contextul arheologic. Tipologia, cadru intelectual static, permite asocieri semnificative, dar nu şi explicaţii, care trebuie inferate prin analogie şi căutate în celelalte sfere de comportament conservate. În acest sens, contextualizarea cronologică (stratigrafică, dar şi, mai ales topografică) este esenţială pentru orice eventuală asociere tipologică pertinentă, ca şi pentru potenţarea acestor asocieri: *recuperarea, înregistrarea şi interpretarea artefactelor în cadrul complexelor* se impune de la sine.

Pe de altă parte, artefactele nu cuprind doar informaţii stilistice, şi cu atât mai puţin poate fi redusă asocierea lor contextuală la acest tip de informaţii. În ceea ce priveşte obiectivul nostru fundamental, cel al reducerii secvenţelor temporale, chiar şi unităţile tipologice minime (vasul sau unealta) integrează elemente care, odată descifrate, pot să măsoare timpul într-o succesiune coerentă, istorică. După exemplul studiilor litice paleolitice, studiile tehnologice, de exemplu, asigură o contextualizare comportamentală şi cronologică a formelor, din moment ce artefactele recuperate sunt secvenţe ale unor lanţuri operatorii, adică ale unei serii coerente de gesturi, inaugurate de aprovizionarea cu materie primă şi finalizate cu abandonul produsului finit. Aceste înlănţuiri de gesturi nu dau numai individualitatea unei culturi, ele sunt opera *unui artizan* preistoric - sau, în sfârşit, a câtorva - deci comprimă, firesc, secvenţe de timp real, posibil de estimat, de exemplu, prin reproducere experimentală (aprovizionare, producţie, estimarea duratei de utilizare prin traseologie etc.).

Pe de altă parte, alături de informaţia stilistică şi de cea tehnologică, artefactele conţin încă multe alte date care se cuvin decodificate, cum este cazul celor privind paleo-sociologia. Un bun exemplu îl oferă chiar tipologia ceramică, ale cărei forme şi decor au fost considerate constant până acum drept un indicator al evoluţiei culturale. Or, variabilitatea decorului, de exemplu, comportă, în teorie, şi o dimensiune orizontală: în interiorul fazelor culturale, între aşezări, în aşezări. „Noua arheologie" americană a oferit exemple stimulative privind potenţialul stilisticii ceramice de a identifica *micro-tradiţii*, reduse uneori la grupuri de rudenie.[992] O adevărată „sociologie a ceramicii" aşteaptă încă să fie operaţionalizată în arheologie.[993]

---

[992] W. Longacre, Kalinga pottery-making: the evolution of a research design, în M. Leaf (ed.), *Frontiers in Anthropology*, Ed. Van Nostrand, New York, 1974, p. 51-67.

[993] Cât de alienate sunt categoriile în care este tratată ceramica de către arheologi, în raport cu condiţiile de producţie, semnificaţie şi uz practic al acesteia, o arată studiile etnografice (vezi, de exemplu, D. Miller, *Artefact as categories. A study of ceramic variability in Central India*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1985).

VII.3.5. Alt înţeles al pluridisciplinarităţii: interdisciplinaritatea

În consonanţă cu revizuirea metodelor sale tradiţionale, preistoria românească ar trebui să înceapă să înţeleagă corect pluri-disciplinaritatea şi, mai ales, să o transforme în inter-disciplinaritate. Dacă H. Laville afirma, sceptic, acum trei decenii: "nous arrivons là à la limite de nos méthodes, qu'elles soient sédimentologique, palynologique ou paléontologique et ... nous ne sommes pas en mesure de mettre en évidence des variations saisonnières qui pourraient être en relation par exemple avec des changements d'activité pouvant se traduire par des modifications dans la composition des outillages",[994] nu înseamnă că reticenţa sa mai poate fi justificată în condiţiile de astăzi. Progresele studiilor interdisciplinare au atins grade de rezoluţie nebănuite chiar şi de optimiştii optimistei arheologii a anilor '70. Rafinarea metodologiilor, deşi a avansat preponderent pe o linie naturalistă, a permis creşterea preciziei contextuale şi pus la dispoziţia arheologului mijloacele de a se apropia de istorie.

Există un înţeles al interdisciplinarităţii pe care l-am argumentat deja, cel teoretic, în care arheologia, dacă doreşte să facă istorie, trebuie să încerce operaţionalizarea observaţiilor din ştiinţele naturii, din sociologie sau etnologie, pentru a închega un discurs istoric mai adânc. Există, de asemenea, nivelul tradiţional, cel aplicat, umbră a celui teoretic, şi anume cel al utilizării de o manieră instrumentală a metodologiilor pluridisciplinare, preponderent naturaliste, pentru rezolvarea unor probleme precise ridicate de practică. Şi aici rămân multe de făcut.

Deocamdată, pluridisciplinaritatea, în arheologia românească, încă presupune închirierea, într-o măsură variabilă, a unor "mercenari" îngust specializaţi, care studiază eşantioane evaluate de arheologi, deja rupte de context. Însă, în ciuda erudiţiei cu care se auto-gratulează arheologii, recuperarea eşantioanelor arheozoologice, sedimentologice, palinologice etc. are nevoie de prezenţa în teren a specialistului. Numai aşa poate el înţelege obiectivele precise urmărite de arheolog, contextul sitului şi poate evalua calitatea eşantionului. Suntem conştienţi că acest deziderat este greu de atins în practică, dar fiind numărul (semnificativ de) mic al specialiştilor în aceste domenii. În absenţa lor însă, un imens volum de informaţie arheologică este sortit distrugerii.

Nu numai că pluridisciplinaritatea trebuie să răspundă unor întrebări precise ale arheologului, dar aceste întrebări trebuie, la rândul lor, să fie pertinente. În mod evident, statutul actual al metodelor pluridisciplinare arată că, în general, conţinutul capitolelor anexe a răspuns în mai mare măsură curiozităţii propriilor autori, şi prea puţin unor întrebări explicite ale arheologilor. Din acest motiv, arheozoologia, de exemplu, nu i-a convins pe arheologi de variabilitatea tratării resurselor şi, în consecinţă, a siturilor: ea nu răspundea unei curiozităţi consecvente a arheologului. Nu este mai puţin adevărat că multe anexe naturaliste sunt cu totul lipsite de semnificaţie pentru înţelegerea activităţii umane: ele nu-şi au locul într-o monografie arheologică, disciplină umanistă, care are misiunea de a exploata toate mijloacele ştiinţifice pentru a ajunge la o cunoaştere a vieţii omului din trecut - şi la nimic mai mult.

---

[994] H. Laville, Relations: Climat-Industries. Limites d'interprétation, în *Approche écologique de l'homme fossile*, Supplément au Bulletin AFEQ, 47, 1977, p. 131-137.

Până acum, chiar şi atunci când arheologul a adresat întrebări specialiştilor din câmpul naturalist, ele îl arată departe de a înţelege posibilităţile, dar şi limitele disciplinelor, motiv pentru care, de exemplu, carpologia, se crede, poate oferi o imagine asupra agriculturii preistorice, în lipsa unei riguroase contextualizări teoretice (organizarea socială a activităţilor economice) şi metodologice (eşantionajul). Am menţionat noi înşine câteva din extrapolările nejustificate care rezultă din această înţelegere a pluridiscipinarităţii ca panaceu.

Echipele interdisciplinare deschid încă şi mai larg arheologia timpilor istorici: arheozoologia studiază sezonalitatea exploatării resurselor, şi în această calitate, ea poate indica anotimpuri şi ani; micro-sedimentologia poate, de asemenea, controla secvenţe scurte de timp; traseologia indică timpi şi contexte de utilizare; arheologia experimentală reconstituie, de asemenea, timpii activităţilor culturale şi cei ai degradării.

Asigurarea condiţiilor pentru instituţionalizarea, finanţarea şi instrucţia specialiştilor în tot mai variatele domenii ale arheologiei interdisciplinare reprezintă o condiţie indispensabilă pentru un progres consistent în cunoaşterea preistoriei din România.

VII.3.6. Noi teme de cercetare

În istorie, orice subiect este potrivit, pentru că orice fapt e istoric, iar semnificaţia sa nu poate fi judecată decât prin raportare la „seria" din care face parte. Cum cunoaşterea istorică este infinită şi îşi este suficientă sieşi, ar putea părea deplasată o critică a temelor de cercetare[995] - deşi astfel de critici au însoţit orice reformă a scrisului istoric.

Cu toate acestea, în condiţiile în care preistoria românească cunoaşte serioase provocări, cum este cazul celor determinate de proiectele arheologiei de salvare, dar şi grave dificultăţi financiare - a căror surmontare nu pare iminentă -, alegerea temelor de cercetare merită să ne reţină serios atenţia. Cu atât mai mult cu cât importanţa proiectelor de cercetare capătă în arheologie valenţe speciale, pentru că arheologul îşi distruge permanent datele: să ne imaginăm un istoric care arde arhiva înainte chiar de încheierea fiecărei monografii! Or, în aceste condiţii, tematica de cercetare constituie un subiect dintre cele mai importante - şi demn că provoace discuţii interminabile -, motiv pentru care sugestiile noastre vor fi cu totul generale.

Se cuvine, în primul rând, să reflectăm asupra măsurii în care obiectivele de cunoaştere tradiţionale mai justifică, în raport cu posibilităţile şi interesele arheologiei contemporane, cercetarea prin *săpătură sistematică* a unui sit arheologic. Am circumscris mai sus tematica de studiu proprie paradigmei cultural-istorice. Obiectivele sale de cunoaştere se circumscriu cunoaşterii *relaţiilor dintre* culturile preistorice, ca şi a *etapelor* de evoluţie din cadrul acestora, ca parte a istoriilor naţionale regionale. Parţial naturală şi cu siguranţă foarte practică, această orientare a studiilor către *distribuţia* trăsăturilor culturale a condus la edificarea crono-chorologiilor culturale, aşa cum le cunoaştem astăzi. Tot ea a fost, însă, responsabilă de dezinteresul pentru *organizarea* reală a unităţilor culturale studiate, ca şi de partiţionarea cunoaşterii în cadre zonale precise.

---

995 Nu se poate contesta că orice istoric are o slăbiciune pentru „perioada sa" şi că, inevitabil, o consideră mai importantă. Arheologul merge chiar mai departe: cel mai important sit este cel cercetat de echipa sa, adică, mai frecvent, de el însuşi.

Rareori preistoriile naţionale înţeleg să evadeze din arealul lor bine delimitat de interes. Secvenţele culturale regionale sunt îndeobşte relaţionate celor din zonele învecinate, mai puţin în cazul în care extinderea analizei este direct profitabilă pentru înţelegerea unei situaţii locale (cum este cazul arheologiei paleoliticului, în ansamblul său, al fenomenului de neolitizare, al simbolisticii preistorice etc.).

În contextul unei arheologii care se „globalizează", fracţionarea obiectivelor de cunoaştere devine de-a dreptul obliterantă astăzi, atât din punct de vedere teoretic, cât şi practic. Pe de o parte, a devenit clar că teoria disciplinei transcende tradiţiile naţionale de cercetare, pentru simplul fapt că acestea întâlnesc probleme fundamental comune. Uniformizarea teoretică la nivel înalt, rezultat atât la difuziunii „noii arheologii", cât şi a reacţiei critice (şi autocritice) a şcolilor tradiţionale, este însoţită şi de o universalizare a geografiei preistorice: nici un specialist nu mai poate avea pretenţia că înţelege fenomenele culturale ale preistoriei europene, fără ancorarea în realităţile Africii, Asiei, sau Orientului Apropiat.[996] Nici înţelegerea particularităţilor economiei preistorice, incluzând subiecte nevralgice, cum este neolitizarea, nu mai poate fi realizată fără o perspectivă globală asupra acestei fenomen cultural; aceeaşi situaţie este valabilă în interpretarea vieţii religioase preistorice, a organizării sociale etc.

În acest context, de expansiune şi omogenizare a metodologiilor şi problemelor cercetării, arheologia preistorică din România înţelege încă să facă apologia particularului şi să se concentreze asupra unor probleme mărunte. Acest limitat interes este perpetuat, de o manieră repetitivă, chiar şi în spaţii istorice mai bine cunoscute (dar bogate şi promiţătoare), cum este eneoliticul, ba chiar în areale geografice favorite, fără cea mai elementară analiză a raportului dintre efort şi rezultate, adică dintre distrugerea prin excavaţie a unui sit şi volumul de informaţii istorice recuperat.

În opinia noastră, proiectele de cunoaştere ale unei arheologii sărace trebuie să fie foarte *pragmatice, coerente* şi *explicite*, pentru a putea asigura un echilibru mulţumitor între investiţia de efort financiar şi uman şi rezultatele obţinute. Un proiect limpede, pe care îl vedem ca strict paleoetnografic - din moment ce vechile observaţii cultural-istorice pot fi înglobate unei istorii mai profunde[997] - trebuie să favorizeze siturile care dispun de acest potenţial, sau cele a căror distrugere este iminentă. Câtă vreme temele de cercetare rămân identificarea sau nuanţarea secvenţelor culturale regionale, pe baza stratigrafiei şi tipologiilor formale, şi nu *o mai bună înţelegere a vieţii omului preistoric,*

---

[996] Arheologia paleoliticului oferă un exemplu evocator. Simbol al supremaţiei culturale europene, ea nu a ezitat niciodată să aplice grila sa cronologică şi culturală spaţiilor extra-europene şi să creadă cu tărie că secvenţa sa culturală este tipică, completă şi revelatoare pentru întreaga lume. În realitate, mai buna cunoaştere a paleoliticului african, de exemplu, ruinează această convingere. În direcţii esenţiale de cercetare, cum este apariţia omului modern, Europa apare ca un „fund de sac" antropologic şi cultural, o simplă peninsulă a Eurasiei. Dacă formulele sale culturale paleolitice rămân încă dominante, acest fapt se datorează şi deprinderii arheologilor europeni de a ignora realităţile arheologice din afara continentului (S. McBrearty, A. S. Brooks, The revolution that wasn't: a new interpretation of the origin of modern human behavior", în *Journal of Human Evolution*, 39, 200, p. 453-563).

[997] Analiza paleoetnografică a unui sit gravettian, de exemplu, nu numai că permite înţelegerea mai bună a vieţii omului paleolitic, dar, desigur, poate pune într-o justă perspectivă „fazele" şi „etapele" gravettianului, definite în deceniile anterioare. Există, desigur, şi riscul de a restructura total semnificaţia acestor subdiviziuni, dar îndrăznim să numim această posibilitate progres.

singurul câştig va fi reprezentat de aglomerarea depozitelor şi de satisfacerea plăcerii nedisimulate a arheologilor de a-şi desfăşura competenţa în teren, cu convingerea că servesc cu abnegaţie statul care îi finanţează. Dacă este adevărat că arheologia din România datorează mult statului - şi analiza noastră a subliniat, credem, cu prisosinţă acest lucru - n-ar fi cu totul inutil să reamintim că, totuşi, statul înseamnă contribuabili şi aceştia vor să ştie, în general, destul de puţine despre faza Cucuteni A, sau despre cea de-a IV-a fază a culturii gravettiene din Dobrogea. Mult mai viu ar fi interesul lor pentru *oamenii culturii Cucuteni* sau despre *vânătorii gravettieni*, dar, deocamdată, arheologia nu le poate oferi prea multe informaţii sigure în această privinţă, cu excepţia unor diagrame culturale aprig disputate.

Observaţiile noastre nu sunt, desigur, o invitaţie la vulgarizarea arheologiei. Ar fi, oricum, o iniţiativă sortită eşecului, într-o lume arheologică congenital elitistă. Dar, aşa cum am încercat pe parcursul întregului nostru demers, nu ezităm în a clama necesitatea unei *umanizări* a temelor de cercetare, o căutare a oamenilor de dincolo de artefacte, a istoriei comprimate în cultura materială. Această umanizare nu va asigura doar re(adaptarea) arheologiei la o misiunea de cunoaştere istorică, dar va garanta un nou viitor disciplinei, unul deschis către public. Căci adaptarea repertoriului tematic şi expoziţional al muzeelor arheologice *la conţinutul dorinţei de cunoaştere a publicului larg* (şi implicit, educarea acestui interes) nu reprezintă numai *misiunea definitorie* a arheologiei, dar răspunde şi unei *realităţi pragmatice*: fără simpatia şi suportul public, arheologia românească nu-şi poate justifica credibil statutul de disciplină ştiinţifică care merită finanţarea contribuabililor. În această ultimă privinţă, aşa cum absenţa manualelor lămureşte de la sine caracterul deopotrivă ezoteric, erudit şi elitist al competenţei arheologilor, tot aşa lipsa cronică a lucrărilor de popularizare expune interesul real al arheologilor faţă de valorificarea publică a muncii lor.

* * *

Arheologia, ca şi istoria, este un monolog a cărui euristică este jalonată şi condiţionată de urmele materiale ale societăţilor din trecut. Acest monolog nu poate fi corijat decât în prezent, prin reflexivitate teoretică şi rigoare metodologică. A sugera un dialog între cercetător şi obiectul său de studiu înseamnă a perpetua o metaforă goală, în care se strecoară pericolul iresponsabilităţii profesionale: mărturiile arheologice sunt mute, iar dacă arheologului i se pare că aude ceva, se aude pe sine.

Să fie deci, arheologia supusă relativismului? Ca disciplină "sublunară", după expresia lui P. Veyne, ea cunoaşte puncte de vedere diferite, a căror adâncime este organizată ierarhic - şi tot ceea ce cunoaşte ierarhii este relativ. Dar, să nu ne adâncim în sofisme epistemologice - şi să nu ne grăbim către confortul anticarilor. Prin comportamentul său metodic, arheologia preistorică este o ştiinţă, un act raţional de cunoaştere, supus limitelor oricărui interes istoriografic, dar şi deschis progresului pe care îl permite acesta: "prelungirea chestionarului", adâncirea şi multiplicarea întrebărilor puse documentaţiei, istorizarea conceptelor, elaborarea modelelor de cercetare. Relativismul nu poate fi acceptat decât în sensul cel mai pozitiv: arheologia are datoria să progreseze.

În fond, întreg demersul nostru s-a bazat pe o unică idee: cu cât imaginaţia teoretică cu privire la societăţilor preistoriei devine mai bogată, cu atât mai generoasă se va arăta documentaţia arheologică şi cu atât mai completă va deveni naraţiunea

istorică permisă de aceasta. Arheologia, dacă învaţă să abandoneze superbia mioapă a propriului empirism, nu are nici un motiv să refuze sugestiile oricărei discipline care, prin progres independent, oferă preistoricianului idei, concepte şi metode aplicabile misiunii sale. În acest sens, orice sursă de informaţie este binevenită, fie că provine din istorie, sociologie, antropologie, psihologie, fizică, sau chiar primatologie.

Mai mult, arheologia de azi are dificila misiune de a veghea asupra propriilor idiosincrazii teoretice şi automatisme practice. Este foarte adevărat că o astfel de omnivorie teoretică, completată de o permanentă şi critică luciditate, vor răpi foarte mult din timpul pe care practicianul îl consacră plăcutei misiuni de a răscoli ştiinţific pământul. Însă doar ele pot oferi garanţii tot mai solide că nu a făcut-o degeaba.

Vom încheia aici excursul nostru, cu o observaţie evocatoare a lui Cl. Lèvi-Strauss: "...orice disciplină, al cărei prim scop, dacă nu chiar singurul, este de a analiza şi de a interpreta deosebirile, evită toate problemele neţinând seama decât de asemănări. Dar, în acelaşi timp, ea pierde orice mijloc de a distinge generalul la care aspiră de banalul cu care se mulţumeşte."[998]

---

998 Cl. Levi-Strauss, *op. cit.*, p. 22

THE EVOLUTION OF THEORETICAL THOUGHT IN ROMANIAN ARCHAEOLOGY. CONCEPTS AND MODELS APPLIED TO PREHISTORY

-ABSTRACT-

Thirty years after David Clarke's "declaration of independence" and from the theoretical commotion generated by the emergence of the *New Archaeology*, prehistoric archaeology in Romania still appears to be decided on preserving its innocence. Its contemporary accomplishments do not appear to show any kind of interest towards the reorganization of its epistemological and methodological status. Though isolated, theoretically and methodologically conservative in comparison to Western archaeology, elitist and poor as a part of the society from which it comes, prehistoric archaeology in Romania still seems satisfied by its present condition, and consequently, views as inappropriate a critically consideration of its own past.

Published texts concerning the history of archaeology are not entirely lacking. Even so, their tone and highly unifying content confirm the image of an archaeology proud of its past: these disciplinary histories are always incrementalist, emphasizing the role of individual activity and constantly ignoring the ideological and intellectual contexts in which archaeology was practiced. This comes even more as a surprise given that archaeology in last century's Romania was not untouched by serious political and ideological interference. Still, through its sober tone and through its arid narrative, archaeology seems to amass all the qualities of a serious, objective and positive discipline.

Practicing archaeology in Romania implies *writing history*. To this effect, every one of the definitions for prehistoric archaeology in recent decades regarded archaeology as a *methodologically autonomous historical discipline*. Despite this general belief, after glancing over the contemporary bibliography of Romanian prehistory, it can be found that there are great narrative differences between archaeological texts and historical ones. There are three possible explanations for this: 1) prehistoric archaeology is not a part of the field of history, consequently the definition is wrong; 2) the meaning of history as a discipline is vague; or 3) the prehistorians themselves are ignoring the discipline's purpose, in other words, they are not writing history. As I am personally tempted to give credit to the third version, it seemed strictly necessary to explain this alienation, and a historiographic perspective suggested itself most naturally. The connections between prehistoric archaeology and history have suffered severe distortions both in theory and in the practice of archaeology in Romania of the last century. Therefore, it is appropriate for them to be reaffirmed and reshaped.

It is impossible to do so without analyzing the way in which historical and archaeological thinking have articulated themselves in the particular circumstances of modern and contemporary Romania. Thus appeared the idea for this book, which puts forward an analysis of the theoretical and methodological foundations of prehistoric archaeology in Romania.

The book's purpose is not to analyze the history of prehistoric archaeology in Romania, but rather a pragmatic evaluation of its theoretical status, its objectives and its methods of research, from the point of view of contemporary archaeology. I propose here not only an annotated panorama of the main historiographic accomplishments of Romanian prehistory from its scientific debut to contemporary times, but also a sketch of the ideological, social and political context that interfered with the course of prehistoric research.

Therefore, it is not a history of prehistoric archaeology in Romania that the following lines lay before you, but a framework in which this history would be written. I take a mainly internalist perspective, in particular analyzing the important archaeological publications such as monographs or synthetic studies.

The first chapter of the book introduces the methodological premises that have laid the grounds for the whole approach. Its architecture, as well as that of the entire book, is based on the conviction that prehistory is, epistemologically speaking, a part of history and the final mission of archaeology is to edit a historical narrative. I do not adhere to the scientific claims of *New Archaeology*: for me, the archaeological research will always remain fundamentally ideographic and empirical. Within this framework, historical knowledge as well as archaeological knowledge is defined as rational, partial and perfective.

Although the differences between the natural and social sciences are not being ignored, I insist upon the similarities. These are particularly important when referring to their functional aspect: scientific knowledge is theoretically guided in both fields, considering that the ratio between theory and observation is recursive. It is to this effect that I find that the debate between the deductivists and inductivists lacks a real subject matter, as long as both types of rationality are naturally present in the research of history.

History's theoretical personality is only established by its knowledge objectives – which are not the scientific formalities, but the narrative written on causal principles – and by the diversity of its study object (humanity) which generates a confused and global manifestation of this causality. The purpose of all historical research boils down to identifying the *specific*, that combination between human universality and historic particularity, which is capable of satisfying the contemporary curiosity. Through its methodical behavior and urge for objectivity, history is a science, but an ideographic and descriptive one. In this aspect, history's progress depends to a great extent on its descriptive language, on its concepts and on its capacity of following analysis all the way to as yet unconceptualized causal domains. In any case, the theories of the historian represent, just as those of the naturalist, abstracts of current knowledge.

Ideally speaking, rejecting theories in social studies as well as in the natural sciences is achieved on the grounds of contrary empirical evidence. In fact, the historical life of the theories is less dependent on their logical coherence and their factual correspondence - especially in non-experimental science - than it is on organizing the scientific knowledge into *paradigms*.

The *paradigm* concept as it was forwarded by T. S. Kuhn is especially important in the economy of the book. Paradigms are the form of the social organization of scientific research manifested through the adhesion of a number of scholars to a certain theory or a set of related theories. Paradigms imply the institutionalization of research and ensure the proper environment for theories to manifest and perpetuate themselves. They are defined through the conventional acceptance of the epistemological grounds of a theory and through the systematization of research depending on this principle. The paradigm establishes in this manner the framework for "normal science", which is focused on solving "puzzle" problems. Briefly, the paradigm ensures the progress of scientific research precisely through its restriction to its own theoretic framework.

The social studies domain is also organized in paradigms, even though social theories cannot be directly validated and considerably depend on social and political factors which determine their popularity. For the same reason, social studies paradigms are not mutually exclusive. As a part of the historical interest, archaeology preserves all the epistemological characteristics of history, but adds a new set of issues referring to the nature of its record which eventually determines the particularity of the archaeological theory.

I assume here the tripartite division of archaeological theory, proposed by B. Trigger (1989). If the high level of theory is common to all social studies and the lower one only attends to settling some simple empirical correlations, *the medium level of theory* is extremely important. It constitutes precisely the theoretical horizon capable of ensuring the crossing from static archaeological information to the dynamics of a historical narrative and represents the theoretical level characteristic only of archaeology. This medium level corresponds to a certain extent to the *Middle Range Theory* proposed by *New Archaeology*, as well as to the interpretative theory proposed by D. Clarke.

These are the main epistemological premises that ground our analysis of Romanian prehistoric archaeology.

The second chapter analyzes the antiquarian (pre-paradigmatic) stage of prehistoric research in Romania. No elaborated theories can be mentioned for this period, nor unanimously accepted methods or professionals.

As it was everywhere in Europe, prehistoric research in Romania is preceded by the gathering of antiquities belonging to the classic Greek-Roman world. In this respect, on Romanian territory as well, antiquarians appeared during the Renaissance to become all the more numerous in subsequent centuries. The antiquarians in Transylvania, which was under Hungarian monarchy ruling, and therefore closer to the intellectual currents in Europe, had a more active presence.

Transylvania has also played a very important part in the ideological genesis of the idea of the modern Romanian nation, particularly through the activity of Transylvanian intellectuals during the Enlightenment. Archaeological evidence gradually began to come to the attention of the cultural elite. The *Roman origin* became the primary attribute of ethnic identity in Romania, starting with the 18th century.

Inevitably, it promoted an almost exclusive interest for studying the evidence in Roman Dacia.

The 19th century bestowed new dimensions on this direction. The Romanian principalities gradually detached from under the political tutelage of the Ottoman Empire, looking to place themselves under the protection of the Western powers. In this way, access to Western culture has become more frequent and especially desired. Romania now entered a modernization process and its thin intellectual elite passed on to the methodical construction of national identity. Starting with the second half of the 19th century, the nationalist discourse acquired consistency and could no longer be separated from the modernization ideal.

The economic and social profile of the Romanian Principalities has played a very important role with respect to modernization as well as nationalism. Due to its lack of economic vigor, Romanian nationalism was to be mainly a cultural one, efficient as far as state foundation is concerned. The construction of national identity had become the mission that is voluntarily attended to by the elite. But, as opposed to the West, it is not the work of the middle economic class, but of the intellectual elite very concerned in sustaining the idea of a powerful state that can express and ensure their safety. The elites had promoted their vision over the nation. Paradoxically, though looking to reduce the historic handicap between Romanians and occidentals, their ideology did not lack anti-Western and anti-capitalist elements: eventually, it needed the collaboration of a rural mass. A long-term intellectual issue rose at this time: the Romanians' identity in relation to inheritance of their own past and to the ever more present West.

Under the influence of Romanticism, the past became a reservoir full of glorious examples didactically offered to a preponderantly rural and illiterate nation. The historians, who in most cases were dilettantes, became true ideologists of nationalism as well as of modernization. Again, in the attempt to introduce itself to the West through the partnership to antique civilization, Romanian intellectuality focused on the vestiges of the Greek-Roman world, while neglecting prehistoric evidence.

The ever-rising political influence of the Tsarist Empire played an important role for the archaeology of this period as the Russian officers in Romania went forward in excavating Roman sites and gathered the first collections.

In 1834, the National Museum of Antiquities in Bucharest was founded. It gathered the first antiquarian and naturalist collections. Its founding was an initiative of the political authorities, who were already interested in granting a national ideological meaning to the archaeological explorations.

The Museum of Antiquities in Bucharest received a clear juridical statute after the unification of the two Romanian provinces, Walachia and Moldavia, which occurred in 1859. A series of legislative initiatives showed an increasingly clear interest in protecting the archaeological heritage while the museum became the most important institution, illustrative of national archaeology. In 1877, the year of the obtaining state independence, the first archaeology course was introduced at the University of Bucharest.

Despite these initiatives, prehistoric research was not among the priorities of the intellectual class. At the beginning of the 20th century, archaeology remained shadowed by classic philology, and prehistory was obscured by Greek-Roman archaeology. Even if some antiquarians (Al. Odobescu, Gr. Tocilescu) noted the existence of prehistoric sites, they were far from stirring up any enduring interest.

The third chapter attempts to analyze the circumstances in which the professionalization of prehistoric archaeology in Romania was carried out in the first decades of the 20th century.

Concurrently with full unification in 1918, Romania was faced with numerous demographic, economic and social issues as well as zealous intellectual disputes. They carried on the traditional debate on the theme of tradition versus modernity and Romanians versus the West. The inter-war period conveyed a new nationalist wave, but this time it was an irrationalist and patriarchal one. The sluggishness of institutional modernization and repeated political and economic crises have, however, conferred a resentful aspect upon this nationalism. The search for national identity spread in various directions (orthodoxy, rural life, and metaphysics). This new shape of Romanian nationalism eventually led to the rediscovery of the Dacians and their Barbarian "purity": the interest for prehistory was now ready from the point of view of elite promoted ideology.

Historiography detached itself from romanticism to embrace a grave discourse and a positivist methodology. Being increasingly careful of the exactness of historical sources, the "Critical School" supported the education of a few specialists in ancient history and archaeology in every way possible. The most important disciple of this positivist direction was Vasile Pârvan, the *de facto* founder of professional Romanian archaeology.

As a philologist specialized in ancient history and educated in Germany, Pârvan enjoyed an intense academic career. His individual activity in the as yet weakly-institutionalized space of archaeology played a decisive role: he strengthened the authority of the National Museum of Antiquities, promoted actions regarding the protection of archaeological heritage, organized the archaeological education system and, most of all, moved forward to systematic research in the field. He was continuously interested in classic archaeology during the first stage of his activity, but the union with Transylvania gradually enlarged his interest to include the Dacians and protohistory.

However, Pârvan remained an erudite man, an expert in ancient history, but not a prehistorian. Following the same pattern from which he benefited, Pârvan surrounded himself with young collaborators and particularly tended to their academic education. Among his intellectual pupils was the first professional prehistorian, Ioan Andrieşescu, who was also a result of the German archaeological school. He had studied with G. Kossina and collaborated with Hubert Schmidt, the Berlin professor who researched the Cucuteni Neolithic site in 1910-1911. His doctoral thesis (*A Contribution to Dacia before Romans*, 1912) gathered for the first time all the data regarding prehistory on Romanian territory. In his book, Andrieşescu proposed a evocative interpretation: the Neolithic in Romania is homogenous and the work of the

Thracians. But, apart from the nationalist dimension of his approach, Andrieşescu's work set the grounds for a *paradigm* that would work its way up in Romanian prehistoric archaeology: that of *culture-history*.

The culture-history theory gained popularity in the archaeology of that time, especially in Central Europe, and constituted the first coherent method of systematization for the archaeological record. Epistemologically speaking, it complied with the principles of history that ensured its high theoretical framework and its descriptive language. A humanistic origin also consists of the culture pattern promoted by this theory: cultures are *sets of ideas* (*norms*) that define the groups of people. These norms are assimilated through education. Given the fact that cultures have a natural tendency to preserve themselves, changing these norms is possible through cultural drift or migration, diffusion and acculturation. As a natural consequence, the normative image on culture is made complete by trusting in the adequacy of the typological-comparative principle: prehistoric artifacts are seen as material traces of ancient cultural norms. This allows the distinction in time and space between the various *archaeological cultures*, considered as a projection of prehistoric ethnic groups. This distinction is achieved by selecting the artifacts, which are considered as indicative (usually the shape and decoration of ceramics, or '*fossiles directeurs*') and through the analysis of the stratigraphic sequence.

Given these theoretical grounds, prehistoric archaeology in Romania proceeded to its full professionalization, which was sanctioned in the 1930s. Pârvan's and Andrieşescu's students, including Ion Nestor, Vladimir Dumitrescu or Radu Vulpe, represented the first generation of professional prehistorians tightly gathered around one paradigm. The texts that were published in this period illustrate the distinct separation between prehistory - be it just demonstrative - and the heritage of classical archaeology. It becomes a positive, autonomous discipline with individual methods.

The new generation proceeded to systematic research of prehistoric sites and promptly published the results. The marriage between typology and stratigraphy became the measure of methodological rigor. In the published texts of that time, prehistoric archaeology is defined as an empiricist-inductive science. Its primary missions were the thorough systematization of the records, the pursuit of artifact distributions and the careful elaboration of apparently self-imposed historical conclusions. Since the epistemological and theoretical grounds were "guaranteed" by history, this vision does not see necessary a medium level of theory. The archaeologist's interpretations were made through *shortcuts*, as the general concepts of history (migration, diffusion) took it upon themselves to explain changes in the archaeological record.

In the fundamentally ethnic and nationalistic inter-war age, the image of prehistoric society - homogenous, inert, conservative - was reinforced by the authority of the *substantivist* concept of nation, understood as an ensemble of ethnic, linguistic and cultural features. This constellation of features was seen as almost genetically transmitted, therefore permanent and definitive. The reality of Romanian rural communities was equally suggestive for prehistorians because it offered a permanently comparative dimension, even if not explicitly. As Romanian prehistoric archaeology

had no other ethnological experience at its disposal, it acquired a rigorous and inherent empirical air, which was very *skeptical* of behavioral reconstructions that were accessible to archaeology.

This theoretical empiricism encouraged the concentration of competence to an individual level and supported the promotion of individual expertise as a means of building a hierarchy for the discipline's community. Either way, for years following, the archaeologist would not cease to be anything other than a historian with archaeological experience, while the archaeological discipline would become ancillary to historical knowledge.

At the same inter-war time occurred the scientific debut of Paleolithic archaeology, situated from the very start under the influence of French research school, as show the first published texts of the period. They complied with the general evolutionist framework, the French cultural taxonomy and the chronotypological method (the '*fossiles directeurs*'). Just as strictly empiricist as late prehistoric archaeology, Paleolithic archaeology faithfully attached itself to culture-historical premises: primitiveness is seen as a cultural stage problem, not a somatic or cognitive one; evolution is interrupted by migrations and invasions; Paleolithic tools are the expression of stylistic norms.

As a conclusion, the inter-war period ensured the foundation of the culture-history paradigm in Romanian prehistoric archaeology as a whole. It promoted a skeptical, empiricist, descriptive archaeology, whose general theory level was provided by history itself. For this reason, it did not have its own explicit level of theory (such as the medium level), but only historic interpretations founded on empirical observations made from the stratigraphy and collections of artifacts. Basically, the culture-history theory only provides a systematic antiquarianism, which was "more omnivorous and more intelligent" (as L. Klejn puts it) than in the 19th century. At this time, archaeologists began solving the numerous "puzzle" problems raised by cultural successions, stages and expansions.

The goal of the **fourth chapter** is to analyze the evolution of prehistoric archaeology in Romania from 1945 to 1989, as well as the impact that Marxism had on its theory and its methods.

The history of Communism in Romania can be divided in two broad stages: the first two decades were marked by the offensive of the Marxist theory, internationalism and Soviet influence; after 1965, the regime acquired the ideological dimensions of national-communism, whose nationalistic features would gradually accentuate towards the end of this second stage.

The new political regime established in the post-war period was fundamentally unfamiliar to the political tendencies of the Romanian intellectual class. The new ideology stirred up little sympathy in a country that was still fundamentally agrarian. For this reason, the Communist cultural policy was as aggressive as the economic and social policies. Either way, communism continued the voluntary process for the modernization of Romania, having in view urbanization, alphabetization and industrialization.

As its entire ideological system was based on a unilateral reading of history, the Communist regime involved serious changes in the status of archaeology, prehistoric archaeology included. On one hand, it moved forward to the centralization of research and the selection of research themes. On the other hand, it strengthened the professional authority of the National Museum of Antiquities, which was transformed into the Archaeological Institute of the Romanian Academy. Despite the waves of political persecution, the new regime did, however, have to accept the practitioners trained in the inter-war period, who kept or eventually recovered their academic positions. While sheltering around the Institute, they continued to exercise, albeit quietly, their authority in the discipline.

The instauration of Communism also implied numerous positive aspects for prehistoric research. On one hand, the assimilation of prehistory by the materialist-dialectic history gave it a better theoretical status compared with the "exotic" one it had so far. On the other hand, the regime's wish to rewrite history guaranteed the financing of abundant research and speedy publishing of the results, as well as an increase in the number of professionals. However, te ideological interferences, persecutions and isolation from European research bore consequences of the utmost importance for Romanian archaeology.

As far as the theoretical impact of Marxism is concerned, it reflected the fluctuations in the official policy: aggressive in the first decades of the consolidation of the system, and subsequently increasingly limited. At any rate, the assimilation of Marxism was neither consistent, nor long-lasting.

In theory, a Marxist vision implies trusting the role of a social-economic basis in order to explain historical dynamics and cultural variability. It should focus on studying the internal organization (social and economic) of prehistoric cultures and should also emphasize the indigenousness of cultural changes. However, dialectic-materialism, as enforced by a victorious ideology, differed from classic Marxism for at least two reasons: it was simplistic and compulsory. Thus, it could not be operationalized at the modest level of archaeological realities and was based on the strict and faithful adhesion to classical published texts. No original developments were allowed. Since the classic Marxist texts – such as F. Engels, *The origin of family, private property and of the state* – considered prehistory to be a "primitive commune", a simple social-economic formation lacking any social conflicts and economic accretion, this high-level theory could not stimulate the interest of archaeologists for extending causality in the social-economic direction in any way. Marxism found itself sterilized by the very system promoting it.

This matter is clearly seen from analysis of the most important archaeological texts published before 1965. Although synthetic texts adopted the criteria for division into stages, as well as the Marxist vocabulary, there were no Marxist influences in the methods of primary recovery and interpretation of the archaeological record. Furthermore, the majority of short studies (such as excavation reports) even avoided the Marxist vocabulary, preferring culture-historical concepts. Diffusion and acculturation, together with the normative idea of culture, remained the key concepts of Romanian archaeological theory.

Marxism, in fact, only covered the high-level theory domain. The ethnographic analogies on which Marxism was founded on in the 19th century could not have been archaeologically operationalized, thus a medium level of theory was not possible. It is because of this that the breach between practice and theory, having been already promoted by the culture-history paradigm, was accentuated. Lacking the mediation of a medium level of theory, archaeological interpretations continued to materialize themselves through *shortcuts*: Marxist causal elements were juxtaposed to a few particular archaeological situations. In the majority of cases, this blend remained completely sterile. By profiting from the empirical materialism of culture-history theory, archaeological interpretations managed to seem Marxist without, however, assimilating the Marxist research guide in the field.

A good example is offered by the interpretation of prehistoric religion and prehistoric art. While prehistoric art is strictly understood as having a purely decorative meaning, according to the folk art pattern, religion is constantly interpreted as a projection of the social and economic horizon. This materialist interpretation, however, is not necessarily a Marxist one: it comes from the extension of the tradition through which European modernity treated the development of religious ideas in an evolutionist manner. In this sense, É. Durkheim's sociology built sources of inspiration just as suggestive as Marxism.

The only methodological acquisition borrowed from Marxism seems to be the "exhaustive" research system of some Neo-Eneolithic sites. Even if in theory this topographical extension of research implied an interest for the internal organization of prehistoric culture, excavation was still done through narrow trenches. It is obvious that the archaeologists' interest remained focused on completing the culture-historical sequences, achieved on the principle of ceramic typology. By taking advantage of generous financing, but also of the fabulous accumulation of archaeological material, prehistorians continued practicing the old research pattern: defining cultural phases and stages on typological principles, leaving the general discourse to Marxism.

This empirical direction became all the more obvious after 1970 when the political regime turned towards a fervent nationalist orientation, gradually neglecting Soviet Marxism. Monographs and syntheses from this stage chose either the superficial perpetuation of Engels' social-economic framework, or preferred to entirely overlook it in favor of an ideographic and descriptivist narrative. Archaeological texts abandoned themselves to the scrupulous description of artifacts and the culture-historical premises returned in force.

The relative ideological relaxation of the political system offered archaeologists the possibility of taking advantage of scholarships in the West. They were nevertheless oriented towards the areas with traditional cultural prestige (Germany, France), which had strongly empirical archaeological traditions that were attached to the culture-historical tradition. Therefore, prehistoric archaeology in Romania remained almost completely outside of the innovations proposed by the *New Archaeology*.

Methodological innovations were not completely absent during these decades, in particular with reference to the increase in multidisciplinary studies (archaeozoology, palynology, pedology etc.). Being assimilated under the influence of

economic focus observable in European archaeology of the 1970s, this type of research was regularly integrated in monographs. Its impact, however, remained limited.

The best example is provided by archaeozoology. Despite valuable initiatives, such as the example of Alexandra Bolomey, prehistoric economic behavior did not contribute to the explanation of cultural variability, continually inferred exclusively on the grounds of modifications in lithic or pottery inventories. Consequently, differences between sites were perceived as having a stylistic or developmental meaning.

The desire to enhance the scientific aspect of archaeological texts also generated the assimilation of archaeometry. Starting in the 1980s, some research began using the computer for processing archaeological information. In connection with these new methodological approaches, there was also the tendency to renovate the high level of theory using the systemic theory proposed by the *New Archaeology*. But, sadly enough, the computer was only used for building databases for ceramics in order to clarify the stylistic content of the archaeological cultures. On the other hand, systemic thinking was shallowly understood: the cultures were not really analyzed as adaptive systems and the study of "subsystems" was limited to the analysis of categories from the archaeological record which were already considered as different: houses, pottery, tools, etc.

Despite various attempts to overcome the static and descriptive condition of culture-historical archaeology, the research model proposed in the inter-war age remained the ideal of archaeological practice. Its longevity is due not only to the empirical reaction to the theoretical pressure of Marxism or the genuine isolation of Romanian prehistoric archaeology from the Western theoretical debates. The persistence of the culture-history paradigm was, among other reasons, due to the conservation of an important capital of prestige by the leaders of the inter-war generation.

Well-known for their empirical erudition, but also capable of controlling (directly or indirectly) archaeological research in the whole country, researchers from the Institute of Archaeology in Bucharest managed to impose their own methodological ideal. Moreover, archaeology was not able to become an academically individualized discipline: it remained a specialized branch of historical research which incorporated fieldwork. Thus, the sociological hierarchy of the discipline's community was achieved by practical experience and collaboration with acknowledged masters, whilst adhesion towards professorial methods stood for the condition of any academic career. Inside a rigorously centralized state, these discreet means of controlling research actively contributed to the institutionalization and perpetuation of a unique paradigm through professional discipline.

The fifth chapter deals with a concise analysis of the theoretical and methodological study of prehistoric archaeology in contemporary Romania.

Though institutional measures are not completely absent and contacts with Western archaeology are more frequent, prehistoric archaeology in Romania is still overshadowed by its own history: It is still dominated by culture-history theory and practice. Being destitute of the financial protection of the Communist state,

archaeology in Romania also went through a crisis of theoretical identity which is amplified by the contrast between the post-processualist theories promoted on a large scale in the Western Europe and the Romanian research tradition.

While some synthetic papers remain faithful to a para-Marxist economic approach, the majority of archaeological monographs continue in the ideographic-descriptive tradition of previous decades, to which modern multidisciplinary analyses are added.

Despite this inertia, some innovations are to be found. As an example, there are not only studies of a purely theoretical nature, together with historiographic analysis, that widen the traditional picture of the history of the discipline, but also practical approaches based on new methodological principles.

In the first case, some studies that critically analyze archaeological culture and ethnicity concepts are worth mentioning. Another category includes studies regarding prehistoric religions that dissociate from the materialist inheritance by approaching religious behavior from a phenomenological and structuralist perspective. Historiographic studies, though less numerous, attempt to emphasize the subjective nature of archaeological approaches generally, and of the Romanian one in particular. A few studies deal with ideological interference issues in Romanian archaeological research.

Practical applications of new research methods are not lacking, as is the case of the chronostratigraphic method applied in the research of the Neo-Eneolithic tell from Harsova by a Romanian-French team. The ensemble of techniques first used here signals a serious change from culture-historical research objectives in favor of a paleoethnographic and paleo-economic perspective. Paleolithic research also broadens its domain by integrating an increasingly larger number of multidisciplinary analyses, as is the case for prehistoric technology.

Despite such progress leading to a reflexive and self-critical archaeology, mainly stimulated by collaboration with foreign specialists, Romanian prehistoric archaeology still remained faithful to its tradition in the 1990s.

The sixth chapter presents an overview of the observations made in the preceding chapters and serves as an introduction to the final section of our approach. Prehistoric archaeology in Romania is not defined simply by a sole research paradigm, that of culture-history, but its practice is based on a severe theoretical breach. This break manifests itself especially through the absence of a level of theory that is particular to archaeology. The historical narrative is accomplished through strictly empirical and contextually founded inferences, lacking the means of controlling the accuracy of the analogies by the simple fact that these are implicit. The methods of archaeology come to work almost by themselves in the lack of a cerebral, theoretical organization.

The persistence of this research tradition is due as much to the objective history of prehistoric archaeology in Romania as it is to the subjective decisions of its practitioners. While Marxist pressure led back to descriptivism and ideography, it is not less true that this attitude suited the inherited tradition and the interests of the discipline's elite.

Given this context, prehistoric archaeology in Romania remains a systematic, artifact-centered, antiquarianism. Its research is achieved in a repetitive and mechanical manner aimed at the enrichment of the typical or characteristic artifact series: prehistory does not write historical narratives, but builds naturalist taxonomies.

The seventh chapter closes our discourse with a theoretical and methodological critique of the culture-history paradigm as it works in prehistoric archaeology in Romania. The first critique regards its high-level theory.

Although it formally considers prehistory to be a part of history and despite the fact that its theory was raised counter to evolutionism, the culture-history theory actively contributes to the perpetuation of a prehistory perceived as pre-history. In my opinion, this error is explainable through the unjustified credit that is accounted to the historical *comprehension* principle. This principle, as useful and unavoidable as it is, ignores the fact that the rationality of behavior is appointed by cultural convention, which restricts the supposed unity of humanity. Lacking this essential backup, prehistory finds itself extremely vulnerable to some self-explanatory concepts and to the modern conceptual divisions. By canceling the cultural individuality of prehistoric societies, the culture-history theory claims to assimilate prehistoric man to a history that he naturally does not belong. Actually, it ignores the role of cultural convention and leaves itself unprotected against modern myths concerning primitive societies.

The main consequence of this mythic infrastructure is represented by the theoretical simplification of prehistoric culture perceived as being either strictly normative, or strictly adaptive. In both cases, prehistoric men are represented as 'bearers' of their own culture and as an integral result of their own past. Therefore, their culture is imagined as being integrated and homogenous, which later explains the homogeneity with which the archaeological culture is credited. Consequently, prehistoric sites are treated as the 'visiting cards' of cultural traditions: their content of information is homogenous. The research into internal variability of the sites is constantly neglected, since easy analogies between the artifacts already accepted as diagnostic are considered to bring enough historical information.

These theoretical premises are fulfilled by the practical functioning of the typological and stratigraphic method. In the first case, concerning typology, trusting the normative principle leads to the selection of certain cultural features and to the measuring of the resemblance between the units studied (either sites or cultures) in relation to the presence, volume and accuracy with which these norms occurred. On the other hand, typologies work as a permanent and previously existing database, into which new types are integrated. Lacking any contextual motivation, some artifacts ('fine' pottery or 'typical' lithic tools) are still considered to be 'more characteristic' than others. This vision ignores the fact that many of the artifacts are the work of the same artisan. However, once the principle is accepted, a severe and repeated selection of archaeological record is inaugurated.

Furthermore, the typological principle exercises an important pressure on the stratigraphic one: research is often made through "mechanical spits" and typology rectifies possible succession issues. Since the identification of stylistic norms is the main research objective, and sites are 'basically homogenous', horizontal variability of

the site is only occasionally pursued. Eventually, the culture-historical research pattern is made responsible for repeatedly destroying the archaeological context.

Above all, as for history, archaeology is inevitably the result of the work of rational thought: it connects events of the past using a chronological structure and causal principles. Lacking a theory that would correlate artifacts and discovered structures with coherent behavior patterns, culture-history theory is imprudently based on the principle of uniformity of human behavior. Not only does it push this principle to its logical limit, but leads to the build-up of a reality which is potentially parallel to the prehistoric one.

On one hand, given its theoretical simplifications, it reduces the potential content of the living prehistoric culture and reduces cultural variability to the ideal range of aesthetic norms. Consequently, it has a unilateral view on the content of an archaeological culture - often reduced to those artifacts that are considered to be 'ethnically' significant. Its methods enforce an artificial order: typology, much like stratigraphy, takes the artifacts out of their original contexts, pursuing solely their formal coherence. Finally, having already been reduced through the *a priori* selection of theory and methods, the archaeological context is segmented by the way that the results are published: archaeological texts only emphasize the "typical" segment of the material, which is ordered depending on the categories that are considered significant by the archaeologist. Eventually, the typological series in the monographs end up by being completely torn from their original context.

Finally, prehistoric archaeology in Romania not only represents a monolithic tradition of research, but also a prolific author of artificial contexts. This situation cannot be remedied without seriously rethinking its knowledge objectives. A few directions in which, in my opinion, this reformulation should concentrate, are proposed.

The first regards high-level theory. In this direction, prehistoric archaeology in Romania should renounce its traditional chronological scale, which sets prehistoric events at a great distance from the lifespan and daily life of prehistoric people. Without reducing the study unit and without approaching adequate time sequences, understanding and the description of the prehistoric man is simplistic, risky or false. Inevitably, such a cut implies, first of all, the liberation from under the tyranny of the myth, the 'injection' of historicity in the time of prehistoric man and the choice of the right analogies, namely ethnographic ones: prehistory cannot write history unless it goes through ethnology.

The systematic use of explicit ethnographic analogies inevitably implies the enrichment of the *middle-level of theory*, which is altogether absent in prehistoric archaeology in Romania. It is only in this way that believable correlations can be established between the archaeologically preserved behavior sequence and cultural gestures in the past. Only in this manner can the archaeological focus and the archaeologists' 'clinical experience' be enriched. Though their potential is quite limited, ethnographic examples have the advantage that they can suggest cultural options that are impossible to imagine in modern society and allow a much better control over the strictly intuitive analogies made by archaeologists until now.

LISTA ABREVIERILOR:

AMN	*Acta Musei Napocensis*
BAI	*Bibliotheca Archeologica Iassiensis*
BSPF	*Bulletin de la Société Préhistorique Française*
ERAUL	*Ètudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège*
MCA	*Materiale şi Cercetări Arheologice*
SCIV	*Studii şi Cercetări de Istorie Veche*
SCIVA	*Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*
TAT	*Tübinger Archäologische Taschenbücher*

Nevertheless, choosing the right horizon for analogies calls for the archaeological record to be recovered in such a manner that it can point out coherent successions of cultural gestures. In this sense, scrupulous observance and exhaustive research of context are the only viable solutions. Inevitably, traditional methods (typology, stratigraphy) must be rethought and supplemented with new methods that extend the study of context. On one hand, typological associations can only be validated within their context, namely the extent to which the contextual association of the artifacts suggests *real* typological classes. Numerous associations remain possible inside already defined classes. On the other hand, the typological method will remain a static intellectual approach if it does not gradually grow richer by studies of artifact technology. Not only do these place the artifacts in a richer chain of causalities (cognitive, mechanical etc.), but they contain compressed sequences of 'real' historical time.

Stratigraphic research should also be separated from the typological principle in order to become a technique of plain scaling and systematic recording of the geological successions in a site. If such a delimitation of the stratigraphic units cannot be achieved mechanically, but only contextually and reflexively, it is not less true that a unit's cultural-stylistic content principle must be greatly diminished in the delimitation of the stratigraphic units. Adopting methods such as micro-sedimentology, as yet extremely rare in Romanian archaeology, also ensures access to short historical time segments. Integrating multidisciplinary research results ought to be realized in a generalized and reflexive manner depending on coherent knowledge objectives.

It stands to reason that, as a natural consequence, archaeological research projects must be fundamentally reconsidered, and culture-history objectives should remain only a simple research epiphenomenon. Reshaping research projects becomes all the more necessary as Romanian archaeology results in the systematic destruction of archaeological contexts, in the search for very partial information closer to antiquarian ideals than to a social science. Furthermore, its research projects must be much more pragmatic and coherent, taking into consideration the poor financial state of Romanian archaeology as a whole. Only a complex archaeological approach is capable of widening the causality and improving the historical narrative. It is in this respect that Romanian archaeology has to renounce the short-sightedness of its own specialization and accept all useful suggestions, whether they come from philosophy, sociology, ethnography, or the natural sciences.

I conclude by reminding that archaeology, like ethnology and history, is a discipline aiming to research and interpret cultural differences: it studies lifestyles, not artifacts, the diversity of humanity, not its unity, all the more so if the latter is perceived as an esoteric cultural continuity ideologically guided by nationalism.

BIBLIOGRAFIE

*** Consfătuirea arheologilor din R.P.R., în *SCIV*, I, 1951, p. 7-18.

Alexandrescu, E., Observaţii asupra industriei litice de la Giurgiu-Malu Roşu, în *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"*, nr. 2-4, 1996-1998, p. 33-58.

Allsworth-Jones, Ph., *The Szeletian and the Transition from Middle to Upper Palaeolithic in Central Europe*, Ed. Clarendon, Oxford, 1986.

Ambrose, S., A Manual of Lithic Classification and Identification, în *Anthropology*, nr. 352, 1992.

Anderson-Gerfaud, P., Analysis of Stone Tools from Southwest France, în P. Mellars (ed.), *The Emergence of Modern Humans - An Archaeological Perspective*, Edinburgh University Press, 1990, p. 389-418.

Anderson-Gerfaud, P., Helmer, D., L'emmanchement au moustérien, în *La Main et L'Outil: manches et emmanchements prehistoriques*, TMO, 15, Lyon, 1987, p. 37-62.

Andreescu, R.-R., *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiza primară*, Ed. Muzeului Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 2002.

Andrieşescu, I., *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, Ed. Institutului de arte grafice N.V. Ştefăniu, Iaşi, 1912.

Andrieşescu, I., *Câteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare*, Tipografia "Cultura Neamului Românesc", Bucureşti, 1920.

Andrieşescu, I., *Dela preistorie la evul mediu – păreri îndrumătoare şi fapte arheologice şi istorice*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1924.

Andrieşescu, I., Vasile Pârvan (1882-1927), avec un portrait, în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, p. 1-7.

Andrieşescu, I., Un reprezentant tipic la studiilor de preistorie şi antichităţi naţionale: Camille Jullian, în *Revista de preistorie şi antichităţi naţionale – Buletinul Seminarului de arheologie şi preistorie al Univ. Bucureşti*, anul III-IV, 1940, p. 34-47.

Anghelinu, M., Utilajul litic şi arheologia paleoliticului din Romania. Simptomele unei crize, în *Oltenia,* XII, 2000, p. 11-27.

Anghelinu, M., Conservatorism şi spontaneitate în tehnologia litică paleolitică. Reflecţii asupra unei industrii musteriene, în *Memoria Antiquitatis*, XXII, 2001, p. 333-347.

Aranguren, B., Revedin, A., Interpretation fonctionelle d'une site gravettien á burins de Noailles, în *L'Anthropologie*, 105, 2001, p. 533-545.

Ariès, Ph., *Timpul istoriei*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1997.

Arnold, B., The Past as Propaganda: Totalitarian Archaeology in Nazi Germany, în R. Preucel, în I. Hodder (eds.), *Contemporary Archaeology in Theory*, Ed. Blackwell, Oxford, 1996.

Aron, R., *Introducere în filozofia istoriei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997.

Audouze, F., L'apport des sols des habitat á l'étude de l'outillage lithique, în M. Otte (ed.), *La signification culturelle des industries lithiques*, Studia Praehistorica Belgica, BAR-IS 239, 1985, p. 57-71.

Audouze, F., New Advances in French Prehistory, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 167-175.

Babeş, M., Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa. Studiu introductiv, în Al. Odobescu, *Opere,* IV, Ed. Academiei, Bucureşti, 1976, p. 5-34.

Babeş, M., Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România, în *SCIVA*, tom 32, nr. 3, 1981, p. 319-330.

Babeş, M., Perspective ale cercetării pluridisciplinare în arheologia românească, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarității în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai, 2003, p. 11-13.

Babić, S., Still innocent after all these years? Sketches for a social history of archaeology in Serbia, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 309-322.

Bader, T., *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, Ed Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Bădescu, I., *Timp şi cultură*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Bahn, P. G., Archaeological ethics and the treatment of the dead, în T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge*, ERAUL 49, Liège, 1992, p. 75-81.

Bailey, D. W., Bulgarian Archaeology. Ideology, Sociopolitics and the Exotic, în Lynn Meskel (ed.), *Archaeology Under Fire. Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, Ed. Routledge, London, 1998.

Bălăşescu, A., *Cercetări de anatomie comparată asupra faunei din aşezările neolitice din sud-estul României*, Rezumatul tezei de doctorat. Univ. „Al.I. Cuza", Iaşi, 2003.

Bălăşescu, A., Udrescu, M., Radu, V., Popovici, D., *Archéozoologie en Roumanie. Corpus de données*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

Ball, T., Dagger, R., *Ideologii politice şi idealul democratic*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000.

Barford, P., East is East and West is West? Power and paradigm in European archaeology, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak, (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, T.A.T., Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 77-98.

Barnea, Al., (coord.), *Arheologia clasică în România*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003.

Beck Kehoe, A., *The Land of Prehistory. A Critical History of American Archaeology*, Ed. Routledge, New York, 1998.

Beldiman. C., Asupra utilizării fildeşului în paleoliticul superior din România, în *SCIVA*, 47, 3, 1996, p. 325-334.

Beldiman, C., Tehnologia şi regnul animal în preistorie: istoricul cercetărilor asupra industriei materiilor dure animale şi evoluţia concepţiilor metodologice, în *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie, nr. 4, 2001, p. 49-87.

Benda, J., *Trădarea cărturarilor*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.

Berciu, D., *La izvoarele istoriei. O introducere în arheologia preistorică*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1967.
Berciu, D., Unitatea străveche carpato-danubiană, bază a dezvoltării istorice ulterioare, în D. Berciu (red.), *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1968, p. 31-39.
Berciu, D., Ioan Andrieşescu şi concepţia sa tracizantă în istoriografia românească, în *Symposia Thracologica*, nr. 6, Piatra Neamţ, 1988, p. 5-10.
Besançon, A., *Originile intelectuale ale leninismului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.
Beyries, S., *Variabilité de l'industrie lithique au Mousterien - approche fonctionelle sur quelque gisements français*, BAR-IS, 338, 1991.
Biehl, P. F., Gramsch, Al., Marciniak, A., (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, T.A.T., Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002.
Bietti, A., Normal Science and Paradigmatic Biases in Italian Hunter-Gatherer Prehistory, în G. A. Clark (ed.) *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research*, Univ. Of. Pennsylvania Press, 1991, p. 259-281.
Binford, L., Archaeology as Anthropology, în *American Antiquity*, vol. 28, no. 2, 1962, p. 217-225.
Binford, L. R, Contemporary Model Building: Paradigms and the Current State of Palaeolithic Research, în D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, p. 109-165.
Binford, L. R., *An Archaeological Perspective*, Ed. Seminar Press, New York, 1972.
Binford, L. R., Willow smoke and dogs'tails: hunter-gatherer settlement systems and archaeological site formation, în *American Antiquity*, 45, 1980, p. 4-20.
Binford, L. R., *Bones. Ancient Men and Modern Myths*, Ed. Academic Press, New York, 1981.
Binford, S. R., Binford, L. R. (eds.), *New Perspectives in Archaeology*, Ed. Aldine, Chicago, 1968.
Binford, S.R., Binford, S. L., A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Levallois Facies, în *American Anthropologist*, 68, 1966, p. 238-295.
Bitiri, M., Vetrele paleolitice din România, în *SCIV*, tom XII, nr. 1, 1961, p. 8-15.
Bitiri, M., Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România, în *SCIV*, tom 16, nr. 1, 1965, p. 5-16.
Bitiri, M., *Paleoliticul din Ţara Oaşului*, Ed. Centrului de Informare şi Documentare în Ştiinţele Sociale şi Politice, Bucureşti, 1972.
Boboc, Al., *Istoria filozofiei contemporane*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976.
Bodea, C., Societatea Academică Română şi membrii ei străini (1867-1878), în *Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice şi arheologice a Academiei Române*, Seria IV, tom XVII, 1992, p. 193-229.
Boëda, E., Approche de la variabilité des systèmes de production lithique du Palèolithique inferieur et moyen: chronique d'une variabilité attendue, în *Techniques et culture*, 17-18, 1991, p. 37-79.
Bogdan, I., *Scrieri alese*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968.

Boia, L., *Evoluţia istoriografiei române*, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1976.

Boia, L., *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.

Bolomey, Al., Noi moduri de abordare a preistoriei, în *SCIVA*, tom 24, nr. 4, 1973, p. 621-631.

Bolomey, Al., An Outline of the Late Epipalaeolithic Economy at the Iron Gates: The Evidence on Bones, în *Dacia*, N.S., XVII, 1973, p. 41-52.

Bolomey, Al., Consideraţii asupra resturilor de mamifere din staţiunea gravetiană de la Lespezi – Lutărie, jud. Bacău, în *Carpica*, XX, 1989, p. 271-296.

Bonjean, D., Répartition spatiale de l'industrie lithique, în *Recherches aux grottes de Sclayn*, vol. II, L'Archéologie, ERAUL 79, Liège, 1998, p. 340-376.

Bonte, P., Izard, M., *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Bordes, F., *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*, Ed. Délmas, Bordeaux, 1961.

Bordes, F., Vingt-cinq ans après: le complexe moustérien revisité, în *BSPF*, tome 78, 3, 1981, p. 77-87.

Boroneanţ, V., Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des Portes de Fer, în *Dacia*, N.S., XVII. 1973, p. 5-40.

Boroneanţ, V., *Paléolithique superieur et epipaléolithique dans la zone des Portes de Fer*, Ed. Silex, Bucureşti, 2000.

Bourdieu, P., *Raţiuni practice. O teorie a acţiunii*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1999.

Brezillon, M., *La denomination des objets de pierre taillé*, VIe supplément á Gallia Préhistoire, Ed. du C.N.S.R., Paris, 1970.

Brudiu, M., *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova*, Ed. Centrului de Informare şi Documentare în Ştiinţele Sociale şi Politice, Bucureşti, 1974.

Bunge, M., Teoria ştiinţifică, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974.

Burckhardt, J., *Cultura Renaşterii în Italia*, Editura pentru literatură, Bucureşti, vol. I., 1969.

Cahen, D., Fonction, industrie et culture, în M. Otte (ed.), *La signification culturelle des industries lithiques*, Studia Praehistorica Belgica, BAR-IS 239, 1984, p. 39-56.

Camps, G., *Introduction à la préhistoire. A la recherche de paradis perdu*, Librairie Academique Perrin, Paris, 1982.

Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1986.

Cârciumaru, M. şi colab., *Peştera Cioarei-Boroşteni. Paleomediul, cronologia şi activităţile umane în paleolitic*, Ed. Macarie, Târgovişte, 2000.

Cârciumaru, M., Câteva aspecte privind oscilaţiile climatului din pleistocenul superior în sud-estul Transilvaniei, în *SCIVA*, tom 24, nr. 2, 1973.

Cârciumaru, M., Condiţiile climatice din timpul sedimentării depozitelor pleistocene din peştera Hoţilor de la Băile Herculane, în *SCIVA*, tom 25, nr. 3, 1974, p. 351-357.

Cârciumaru, M., Interglaciarul Boroşteni (Eem=Riss-Würm=Mikulino=

Ipswich) şi unele consideraţii geocronologice privind începutul musterianului în România pe baza rezultatelor palinologice din peştera Cioarei-Boroşteni (jud. Gorj), în *SCIVA*, tom 28, nr. 1, 1977, p. 19-36.

Cârciumaru, M., Paysage paléolphytogéographique, variations du climat et géochronologie du Paléolithique moyen et supérieur de Roumanie (Étude palynologique), în *Dacia*, N.S., XXIII, 1979, p. 21-29.

Cârciumaru, M., *Mediul geografic în Pleistocenul superior şi culturile paleolitice pe teritoriul României*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980.

Cârciumaru, M., La relation homme-environnement élément important de la dynamique de la société humaine au cours du Paléolithique et de l'Épipaléolithique sur le territoire de la Roumanie, în *Dacia*, N.S., XXIX, 1-2, 1985, p. 7-34.

Cârciumaru, M. *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria şi protoistoria României*, Ed. Helios, Iaşi, 1996.

Cârciumaru, M., *Le Paléolithique en Roumanie*, Ed. Jerôme Millon, Grenoble, 1999.

Cârciumaru, M., Mărgărit, M., *Arta mobilieră şi parietală paleolitică*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2002.

Cârciumaru, M., Tomescu, Al., *Palinologia. Aplicaţii ei în arheologie*, Ed. Muzeului Naţional de Istorie, Bucureşti, 1994.

Catalan, G., Institutul de istorie şi filozofie la Academiei R.P.R.(1947-1951), în *Xenopoliana*, VI, 1998, 3-4, p. 141-152.

Catargiu, L., Ontologia istoriei la Vasile Pârvan, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie "A.D. Xenopol"*, Iaşi, 1980, p. 560-568.

Catargiu, V.E., *V. Pârvan - filozof al istoriei*, Ed. Junimea, Iaşi, 1982.

Champion, T., Theoretical Archaeology in Britain, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades,* Ed. Routledge, London, 1991, p. 129-160.

Chapman, J., Theoretical archaeology in Britain in the late 20th century - An overview, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak, (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, T.A.T., Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 225-237.

Chapman, J., Hamerow, H., On the move again- Migrations and invasions in archaeological explanation, în J. Chapman, H. Hamerow, (eds.), *Migrations and Invasions in Archaeological Explanations*, BAR-IS 664, 1997, p. 1-10.

Childe, V. G., *Făurirea civilizaţiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

Childe, V. G., *De la preistorie la istorie*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Chirica, V., *The Gravettian in the East of Romanian Carpathians*, B.A.I. III, Iaşi, 1989.

Chirica, V., *Gisement paléolithique de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, Ed. Helios, Iaşi, 2001.

Chirica, C. V., *Arta şi religia paleolticului superior în Europa Centrală şi Răsăriteană*, Ed. Helios, Iaşi, 1996.

Christescu, V., Les stations préhistoriques du lac de Boian, în *Dacia*, 2, 1925, p. 249-303.

Christescu, V., Les stations prehistoriques de Vădastra, în *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 167-225.

Ciugudean, H., *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, Bibl. Thracologica XIII, Bucureşti, 1996.

Clarke, D., Archaeology - the Loss of Innocence, în *Antiquity*, 47, 1973, p. 6-18.

Clastres, P., *Societatea contra statului. Studii de antropologie politică*, Ed. Ararat, Bucureşti, 1995.

Cleuziou, S., Coudart, A., Demoule, J.-P, Schnapp, A., The Use of Theory in French Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 91-128.

Clottes, J., Phénomènes de mode dans l'archéologie française, în T. Shay, J. Clottes, (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge*, ERAUL 49, Liège, p. 225-246.

Comşa, E., Consideraţii cu privire la evoluţia culturii Boian, în *SCIV*, tom V, nr. 3-4, 1954, p. 961-998.

Comşa, E., Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giuleşti a culturii Boian, în *SCIV*, tom VIII, nr. 1-4, 1957, p. 27-51

Comşa, E., *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987.

Comşa, E., *Viaţa oamenilor din spaţiul carpato-danubiano-pontic în mileniile VII-IV î.Hr.*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.

Comte, A., *Discurs asupra spiritului pozitiv*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1999.

Condurachi, E., Studiu introductiv la *Vasile Pârvan (1882-1927)*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1957, p. 8-52.

Coquet, M., Antropologia artei, în M. Segalen, *Etnologie. Concepte şi arii culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2002, p. 133-146.

Coudart, A., Is Post-processualism Bound to Happen Everywhere? The French Case, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 161-166.

Courbin, P., *Qu'est-ce que l'archéologie*, Ed. Payot, Paris, 1982.

Cowgill, G. L., „Rationality" and context in agency theory, în M.-A. Dobres, J. E. Robb, (eds.), *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 51-60.

Croce, B., *Matérialisme historique et économie marxiste*, Paris, Ed. Giard-Brière, 1901.

Cucoş, Şt., La fin de la culture Cucuteni dans le contexte de l'eneolithique du Bas-Danube, în *La civilisations de Cucuteni en contexte européen*, Ed. Univ. "Al I Cuza" Iaşi, 1987.

Curta, F., Consideraţii privind conceptul de etnic (etnicitate) în arheologia contemporană, în *Arheologia Medievală*, IV, 2002, p. 5-25.

d'Errico, F., Zilhao, J., Julien, M., Baffier, D., Pelegrin, J., Neanderthal Acculturation in Western Europe? A Critical Review of the Evidence and its Interpretation, în *Current Anthropology*, 39, 1998, p. 1-44.

Daicoviciu, C. (coord.), *Istoria României*, vol I., Bucureşti, Ed. Academiei, 1960.

Daicoviciu, C., *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945.

Daicoviciu, H., Daco-geţii în opera lui Vasile Pârvan, în *Carpica*, XV, 1983, p. 31-38.

Daniel, G. *L'idea della preistoria*, Ed. Sansoni, Florenţa, 1968.

Debenath, A., Dibble, H. L., *Handbook of Palaeolithic Typology*, vol. I, Lower and Middle Palaeolithic of Europe, University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1993.

Delacampagne, C., *Istoria filozofiei în secolul XX*, Ed. Babel, Bucureşti, 1998.
Delporte, H., La Bataille Aurignacienne, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 20-21.
Delumeau, J., *Civilizaţia Renaşterii*, Ed. Meridiane, Bucureşti, vol. I, 1995..
Demars, P. Y, Laurent, P., *Types d'outils lithiques du Paléolithique superieur en Europe*, Presses du CNRS, Paris, 1993, p. 15-21.
Demoule, J.-P., Ethnicity, Culture and Identity: French Archaeologists and Historians, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 190-197.
Díaz-Andreu, M., Guest editor's introduction. Nationalism and archaeology, în *Nations and Nationalism*, 7, (4), 2001, p. 429-440
Díaz-Andreu, M., Champion, T., Nationalism and archaeology in Europe: an introduction, în M. Diaz-Andreu, T. Champion (eds.), *Nationalism and archaeology in Europe*, UCL Press, London, 1993, p. 1-23.
Dibble, H. L., The Interpretation of Middle Paleolithic Scraper Reduction Patterns, în *L'Homme de Neaderthal*, vol. 4, La Technique, Liège, 1988, p. 49-58.
Dibble, H. L., Typological Aspects of Reduction and Intensity of Utilisation of Lithic Resources in the French Mousterian, în H. L. Dibble, A. Montet-White (eds.) *Upper Pleistocene Prehistory of Western Eurasia*, Univ. Museum Monograph 54, Univ. of Pennsylvania, 1988, p. 181-197.
Dilthey, W., *Construcţia lumii istorice în ştiinţele spiritului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
Dornan, J., Agency and Archaeology: Past, Present and Future Directions, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 9, nr. 4, 2002, p. 303-329.
Douglas, M., *Cum gândesc instituţiile*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002.
Dumitraşcu, S., *Arheologia românească la sfârşit şi început de mileniu*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea, 1995.
Dumitrescu, D., Lazarovici, Gh., Fuzzy divisive clustering in archeology, în. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 87-91.
Dumitrescu, H., Contribuţii la problema originii culturii Precucuteni, în *SCIV*, tom VIII, nr. 1-4, 1957, p. 53-74.
Dumitrescu, Vl., Découvertes de Gumelniţa, în *Dacia*, 1, 1924, p. 325-342.
Dumitrescu, Vl., Vasile Pârvan (1927-1957). La treizeci de ani de la moartea magistrului, în *SCIV*, tom VIII, nr. 1-4, 1957, p. 18-30.
Dumitrescu, Vl., *Muzeul Naţional de Antichităţi*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1968.
Dumitrescu, Vl., *Arta preistorică în România*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968.
Dumitrescu, Vl., *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1974.
Dumitrescu, Vl., *The Neolithic Settlement at Rast (South-West Oltenia, Romania)*, BAR-IS, Oxford, 72, 1980.
Dumitrescu, Vl., Cucuteni, cent ans après, în *Dacia*, N.S., XXIX, 1-2, 1985, p. 35-43.
Dumitrescu, Vl., Oameni şi cioburi, *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, XI, Călăraşi, 1993.

Dumitrescu, Vl., *Cursuri universitare de arheologie preistorică*, Ed. Mica Valahie, Bucureşti, 2003.

Dumitrescu, Vl., Vulpe, Al., *Dacia înainte de Dromihete*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Dumitrescu,Vl., Bolomey, Al., Mogoşanu, Fl., *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Durkheim, É., *Formele elementare ale gândirii religioase*, Ed. Polirom, Iaşi, 1995.

Durkheim, É., *Regulile metodei sociologice*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002.

Duţu, Al., *Sinteză şi originalitate în cultura română*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 1972.

Eggert, M. K., Between facts and fiction: Reflections on the archaeologist's craft, in P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed.Waxmann, Münster, 2002, p. 119-132.

El Susi, G., *Vânători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î.Ch.-I d.Ch.*, Ed. Mirton, Timişoara, 1996.

Eliade, M., *Despre Eminescu şi Hasdeu*, Ed. Junimea, Iaşi, 1987

Eliade, M., *Tratat de istorie a religiilor*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.

Eliade, M., *Mitul eternei reîntoarceri*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1999.

Elias, N., *Procesul civilizării*, vol. I, Ed. Polirom, Iaşi, 2002.

Engels, Fr., *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Cercul de Editură Socialistă, Bucureşti, 1920.

Engels, Fr., *Dialectica naturii*, Ed. Politică, Bucureşti, 1959.

Esparza, A., Pre-historical Prehistory. A reply to Martin Kuna, în *Prehistoria 2000*, 1, 2001, p. 117-118.

Ferdière, A., La fouille, pour quoi faire?, în A. Schnapp (ed.), *L'archéologie aujourd'hui*, Ed. Hachette, Paris, 1981, p. 23-60.

Florescu, R., Probleme fundamentale ale muzeelor de istorie în cadrul reformei, *Revista Muzeelor*, 1-2/2001, p. 17-29.

Formoso, B., Problema etniei, dezbateri asupra identităţii, în M. Segalen (dir.) *Etnologie. Concepte şi arii culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2002, p. 13-24

Frenţiu, M., Lazarovici, Gh., Metode de clasificare automată în arheologie, în *AMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 909-918.

Frenţiu, M., Lazarovici, Gh., Methods for automated classification use in archeology, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *First Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, Bucureşti, 1988, p. 131-146.

Frenţiu, M., Lazarovici, Gh., Seriation and relative chronology of archeological complexes from Gornea, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 65-85.

Furet, F., *Atelierul istoriei*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002.

Gamble, C., *The Palaeolithic Settlement of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986.

Gamble, C., *The Palaeolithic Societies of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2000.

Gamble, C., Roebroeks, W., The Middle Palaeolithic: a point of inflection, în W. Roebroeks, C. Gamble (eds.), *The Middle Palaeolithic Occupation of Europe*, University of Leiden, 1999, p. 3-21.

Gautier, A., Lopez Bayon, I., La faune de l'atelier aurignacien de Mitoc Malul Galben (Moldavie roumaine), în *Préhistoire Européene*, 3, 1993, p. 77-82.

Gellner, E., *Naţiuni şi naţionalism. Noi perspective asupra trecutului*, Bucureşti, Ed. Antet, 1997.

Geraud, M.-O., Leservoisier, O., Pottier, R., *Noţiunile-cheie ale etnologiei. Analize şi texte*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001

Gheorghiu, D., Andrews, K. (eds.), *Experimental Pyrotechnology Group Newsletter*, Bucureşti, 2002.

Gheorghiu, D., Schuster, C., The avatars of a paradigm. A short history of Romanian archaeology, în P. F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 289-302.

Ghiţă, I., Pionieratul arheologiei româneşti, în Al. Barnea (coord.) *Arheologia clasică în România*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, p. 23-32.

Gilman, A., The Communist Manifesto, 150 years later, în *Antiquity*, vol. 72, 278, 1998, p. 910-913.

Greenfeld, L., Nationalism and modernity, in *Social Research*, 1996, vol. 63, nr. 1, p. 3-40.

Guidi, Al., An Italian Perspective, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Münster, Waxmann, 2002, p. 353-361.

Haesaerts, P., Stratigraphie du gisement paléolithique de Mitoc Malul Galben (District de Botoşani, Roumanie): étude préliminaire, în *Préhistoire Européene*, 3, 1993, p. 67-72.

Haită, C., *Sedimentologie şi micromorfologie. Aplicaţii în arheologie*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

Härke, H., All Quiet on the Western Front. Paradigms, Methods and Approaches in West German Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory în Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 187-222.

Hayek, F., (ed.), *Capitalismul şi istoricii*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994.

Hegel, G.F.W, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.

Hermet, G., *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Ed. Institutul European, Iaşi, 1997.

Herskovits, M., *Les bases de l'anthropologie culturelle*, Ed. Payot, Paris, 1967.

Hill, J. M., Evans, R. K, A Model for Classification and Typology, în D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, p. 231-273.

Hitchins, K., *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994.

Hitchins, K., *Românii 1774-1866*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996.

Hitchins, K., *Mit şi realitate în istoriografia românească*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Hodder, I. (ed.), *Archaeological Theory Today*, Ed. Blackwell, Oxford, 2001.

Hodder, I., *Reading the Past - Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986.

Hodder, I., Archaeological Theory in Contemporary European Societies. The Emerging of Competing Traditions, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory în Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 1-24.

Hodder, I., Architecture and Meaning: the Example of Neolithic Houses and Tombs, în M. Parker Pearson, C. Richards (eds.), *Architecture and Order. Approaches to Social Space*, Ed. Routledge, London, 1994, p. 73-86.

Hodder, I., Agency and individuals in long-term processes, în M. A. Dobres, J. E. Robb (eds.), *Agency in archaeology*, Ed. Routledge, London, 2000, p. 21-33.

Hole, F., Heizer, R., *An Introduction to Prehistoric Archaeology*, (III-rd edition), Ed. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973.

Honea, K., Chronometry of the Romanian Middle and Upper Palaeolithic: Implications of The Current Radiocarbon Dating Results, în *Dacia*, N.S., XXVIII, 1-2, 1984, p. 12-39.

Honea, K., Dating and Periodization Strategies of the Romanian Middle and Upper Palaeolithic, în *World Archaeology Congress*, vol. I, *The Pleistocene Perspective*, Ed. Allen & Unwin, London, 1984, p. 33-39.

Honea, K., The Chronology of Romania's Palaeolithic, în V. Chirica (ed)., *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, B.A.I. II, Iaşi, 1987, p. 49-62.

Honea, K., Tranziţii culturale în paleoliticul superior timpuriu şi cronostratigrafia de la Mitoc-Malul Galben (jud. Botoşani), în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 117-146.

Horedt, K., *Istoria comunei primitive*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970.

Iacob, Gh., Modernizarea României. Rolul elitei politice, în *Xenopoliana*, VI, 1998, 1-2, p. 189-214.

Ingold, T., The temporality of the landscape, în *World Archaeology*, 25, 1993, p. 152-174.

Iorga, N., *Oameni cari au fost*, vol. I-II, Fundaţia pentru literatură şi artă "Regele Carol II", Bucureşti, 1935.

Iorga, N., *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Jako, S., Cercetări arheologice la Cetatea Grădiştei Muncelului în anii 1803-1804. Contribuţie la istoria arheologiei în ţara noastră, în *AMN*, III, 1966, p. 103-119.

Janik, L., Zawadzka, H., One Europe - One Past?, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1996, p. 117-124.

Jardon, P., Collin, F., Rapport d'etude tracéologique: Mitoc Malul Galben (novembre 1992), în *Préhistoire Européene*, 3, 1993, p.73-76.

Joffe, A., Identity/Crisis, în *Archaeological Dialogues* 10 (1), 2003, p. 77-95.

Jones, S., *The Archaeology of Ethnicity. Constructing Identities in the Past and the Present*, Ed. Routledge, London, 1997.

Jones, S., Graves-Brown, P., Introduction. Archaeology and cultural identity in Europe, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed.

Routledge London, 1996, p. 1-24.

Jungbert, B., Repertoriul localităţilor cu descoperiri paleolitice din Transilvania, în *AMN*, XVI, I-II,1979, p. 389-409; *AMN*, XXI-XXII, I-II, p. 385-400.

Kaeser, M-A, On the international roots of prehistory, în *Antiquity*, 76, 2002, p.170-177.

Kalmar, Z., Prelucrarea datelor arheologice de la Piatra Ilişovei cu ajutorul calculatorului, în *Ziridava*, 18, 1993, p. 11-20.

Kalmar, Z., Corbu, A. Data processing of archaeological materials from the Vinča and Banat culture, în P. T. Frangopol, V. V. Morariu (eds.), *2-nd Romanian Conference on the Application of Physics Methods in Archaeology*, vol. 2, Bucureşti, 1990, p. 93-109.

Karnoouh, Cl., *Adio diferenţei. Eseu asupra modernităţii târzii*, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

King, G., Keohane, R., Verba, S., *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000.

Klejn, L., Archaeology in Britain: a Marxist View, în *Antiquity*, vol. 44, 1970, p. 296-303.

Klejn, L., Panorama de l'archéologie theorique, în A. Schnapp (ed)., *L'archéologie aujourd'hui*, Ed. Hachette, Paris, 1981, p. 263-302.

Kobyliński, Z., Theory in Polish Archeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 225-247.

Kolen, J., Hominids without homes: on the nature of Middle Palaeolithic settlement in Europe, în W. Roebroeks, C. Gamble (eds.), *The Middle Palaeolithic Occupation of Europe*, University of Leiden, 1999, p. 139-175.

Kosven, M. O., *Introducere în istoria culturii primitive*, Ed. Ştiinţifică, 1957.

Kotsakis, K., The Powerful Past: Theoretical Trends in Greeek Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 65-60.

Kozlowski, J. K., Otte, M., La formation de l'Aurignacien en Europe, în *L'Anthropologie*, 104, 2000, p. 3-15.

Kuhn, T.S., *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Laming-Emperaire, A., *Origines de l'archeologie préhistorique en France. Des superstitions médievales à la découverte de l'homme fossile*, Paris, Ed. Picard, 1964.

Laplace, G., Essai de typologie systematique, *Annali dell'Universita di Ferrara*, N.S., seria 15, vol. 1, suppl. 2, Ferrara, 1964.

Laplantine, F., *Descrierea etnografică*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000.

Laslowsky, J., Siklodi, Cs., Archaeological Theory in Hungary Since 1960: Theories Without Theoretical Archaeology, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory în Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 272-297.

László, A., Un pionnier de la recherche de la civilisation Turdaş-Vinča: Zsófia Torma, în *Banatica*, 11, 1991, p. 37-51.

László, F., Ásatások az erösdi östelepen (1907-1912), în *Dolgozatok*, 1914, p. 279-387.

Laville, H., Relations: Climat-Industries. Limites d'interprétation, în

Approche écologique de l'homme fossile, Supplément au Bulletin AFEQ, 47, 1977, p. 131-137.

Lazăr, M., Structuri politice şi cultură. Câmpul cultural de la "destalinizare" la mitul "salvării prin cultură" în *Xenopoliana*, VII, 1999, 1-2, p. 169-195.

Lazăr, M., *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale româneşti*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2002.

Lazarovici, Gh., The process of neolithisation and the development of the first neolithic civilization in the Balkans, în *The Neolithic in the Near East and Europe*, XIII-th International Congress of Praehistoric and Protohistoric Science, Forli, tom IX, 1996, p. 21-38.

Lazarovici, Gh., Micle, D., *Introducere în arheologia informatizată*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara, 2001.

Lazarovici, Gh., Draşovean, Fl, Maxim, Z., *Parţa. Monografie arheologică*, vol. I.1., Ed. Waldpress, Timişoara, 2001

Lazarovici, Gh., Maxim, Z., *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Ed. Muzeului Naţional de Istoria a Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1995.

Lemmonier, P., *Technological Choices. Transformation in Material Cultures Since the Neolithic*, Ed. Routledge, London, 1993.

Leroi-Gourhan, A., *Gestul şi cuvântul*, vol. I-II, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1983.

Leroi-Gourhan, A., Brézillon, M., *Fouilles de Pincevent. Essai d'analyse ethnographique d'une habitat magdalénien*, vol. I-II, Éd. du CNRS, Paris, 1983.

Lévi-Strauss, Cl., *Gîndirea sălbatică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

Lévi-Strauss, Cl., *Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978.

Livezeanu, I., *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998.

Longacre, W., Kalinga pottery-making: the evolution of a research design, în M. Leaf (ed.), *Frontiers in Anthropology*, Ed. Van Nostrand, New York, 1974, p. 51-67.

Luca, S. A., *Liubcova-Orniţa. Monografie arheologică*, Ed. Macarie, Târgovişte, 1998.

Luca, S. A., Roman, C., Diaconescu, D., *Cercetări în Peştera Cauce*, vol. I, Ed. Economică, Sibiu, 2004.

Mantu, C.-M., *Cultura Cucuteni. Evoluţie, cronologie, legături*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Centrul Internaţional de Cercetare a Culturii Cucuteni, Piatra Neamţ, 1998.

Marinescu-Bâlcu, S., *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1974.

Marinescu-Bâlcu, S., *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR-IS, 107, Oxford, 1981.

Marinescu-Bâlcu, S., Stratigrafie şi tipologie în cercetarea neoliticului şi eneoliticului, în *SCIVA*, tom 42, nr. 3-4, 1991, p. 113-119.

Marinescu-Bâlcu, S., Bolomey, Al., *Drăguşeni. A Cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2000.

Marrou, H.- I., *Patristică şi umanism*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1998.

Marx, Engels, Lenin, *Despre om şi umanism*, ediţie îngrijită de I. Ianoşi, Ed. Minerva, Bucureşti, vol. I, p. 26-27

Marx, K., *Capitalul*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, ed. a III-a, 1957.

Marx, K., Engels, Fr., *Ideologia germană*, Editura de Stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1956.

Mateescu, C. N., Petrescu-Dâmboviţa, M., Seminarul de arheologie preistorică – zece ani de la înfiinţare, în *Revista de preistorie şi antichităţi naţionale – Buletinul Seminarului de arheologie şi preistorie al Univ. Bucureşti*, anul III-IV, 1940, p. 5-23.

Maxim, Z., *Neo-eneoliticul din Trasilvania*, Bibliotheca Musei Napocensis, XIX, Cluj, 1999.

McBrearty, S., Brooks, A. S., The revolution that wasn't: a new interpretation of the origin of modern human behavior, în *Journal of Human Evolution*, 39, 200, p. 453-563.

Mihalache, A., Stalinism şi ideologie naţională. Mobilurile unei convertiri, în *Xenopoliana*, V, 1997, 1-4, p. 109-115.

Mihalache, A., "Frontul istoric" la începutul anilor '50. Mituri, realităţi, aproximări, în *Xenopoliana*, VII, 1999, 1-2, p. 79-91.

Mihalache, A., Ideologie şi politică în istoriografia română (1848-1965), în Anuarul Institutului de istorie "A.D. Xenopol", XXXVI, 1999, p. 45-66.

Mihu, A., *Antropologia culturală*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Miller, D., *Artefact as categories. A study of ceramic variability in Central India*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1985.

Mithen, S. *Prehistory of the Mind*, Ed. Thames and Hudson, London, 1996.

Mogoşanu, Fl., Unele aspecte ale paleoliticului de sfârşit din ţara noastră, în *SCIV*, tom XI, nr. 1, 1960, p. 125-129.

Mogoşanu, Fl., *Paleoliticul din Banat*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1978.

Mogoşanu, Fl., Mezoliticul de la Ostrovul Corbului. O nouă aşezare de tip Schela Cladovei, în *SCIVA*, tom 29, nr. 3, 1978, p. 335-351.

Molyneaux, B. L., (ed.), *The Cultural Life of Images: Visual Representation in Archeology*, Ed. Routledge, London, 1997.

Monah, D., *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamţ, 1997.

Monah, D., Cercetarea ieşeană asupra neo-eneoliticului din Moldova în perioada 1949-1999, în *Arheologia Moldovei*, XXII, 1999, p. 151-158.

Monah, D., Organizarea socială, religia şi arta în epoca neo-eneolitică, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 169-187.

Moncel, M.-H., Cârciumaru, M., Anghelinu, M., Le Paléolithique Moyen des Carpates Méridionales (Roumanie et la Grotte Cioarei-Borosteni). Des témoignages d'une fréquentation de la moyenne montagne a la faveur d'amélioration climatiques par des groupes de Néandertaliens?, în *Anthropologie* (Brno), XL/1, 2002, p. 11-32.

Mongait, A. I, *Arheologia în U.R.S.S.*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

Morintz, S., Începuturile istoriei geto-dacilor în opera lui Vasile Pârvan (de la indoeuropeni la geto-dacii din a doua epocă a fierului), în *SCIVA*, tom 33, nr. 3, 1982, p. 269-301.

Moro-Abadía, O, González-Morales, M. R., L'art bourgeois de la fin du XIXe siècle face à l'art mobilier Paléolithique, în *L'Anthropologie*, 107, 2003, p. 455-470.

Moroşan, N. N., Le Pléistocene et le Paléolithique de la Roumanie de nord-est, *Anuarul Insitutului geologic al României*, vol. XIX, 1938, p. 8-52.

Myhre, B., Theory in Scandinavian Archaeology since 1960. A View from Norway, în I. Hodder (ed.), *Arhaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, London, Routledge, 1991, p. 161-186.

Nandris, J., Romanian ethnoarchaeology and the emergence and development of Cucuteni in the European context, în *La civilisation de Cucutenien en contexte européen*, B.A.I, I, Iaşi, 1987, p. 201-221.

Nastasă, L., Rolul universităţilor occidentale în modernizarea şi europenizarea elitelor româneşti (1860-1918), în *Xenopoliana*, VI, 1998, p. 168-181.

Neagu, M., *Neoliticul mijlociu la Dunărea de Jos*, Ed. Daim, Călăraşi, 2003.

Necrasov, O., *Originea şi evoluţia omului*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1980.

Nestor, I., Fouilles de Glina, în *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 226-252.

Nestor, I., Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 22, 1932, p. 11-184.

Nestor, I., Sabia de bronz de la Boiu, în *Sargeţia*, I, 1937, p. 155-168.

Nestor, I., Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R., în *SCIV*, tom II, nr. 1, 1950, p. 208-219.

Nestor, I., Cultura ceramicii liniare în Moldova (pe baza săpăturilor arheologice de la Glăvăneştii-Vechi, Iaşi), în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 17-26.

Nestor, I., Cu privire la dezvoltarea cercetării istoriei comunei primitive, în *SCIVA*, tom 16, nr. 3, 1965, p. 421-430.

Nestor, I., *Istoria societăţii primitive*, Ed. Centrului de multiplicare al Univ. Bucureşti, Bucureşti, 1970.

Nestor, I., Consideraţii asupra semnificaţiei cercetărilor arheologice ale lui László Ferenc, în *Studii şi cercetări, Muzeul Sfintu Gheorghe*, 1973, p. 21-25.

Nestor, I., Tendinţe noi în istoriografia românească, în *Arheologia Moldovei*, XII, [1933], 1988, p. 277-279.

Neustupný, E., Recent Theoretical Achievements in Prehistoric Archaeology in Czechoslovakia, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 248-271.

Nicolăescu-Plopşor, C. S. Mateescu, C., Şantierul arheologic Cerna-Olt, în *SCIV*, tom VI, nr. 3-4, 1955, p. 391-409.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Le Paléolithique en Roumanie, în *Dacia*, V-VI, 1938, p. 41-107.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Introducere în problemele paleoliticului R.P.R., în *Probleme de antropologie*, vol. I, 1954, p. 59-73.

Nicolăescu-Plopşor, C.S., Rezultatele principale ale cercetărilor paleolitice în ultimii patru ani în R.P.R., în *SCIV*, tom VII, nr. 1-2, 1956, p. 7-40.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Noi descoperiri paleolitice timpurii din R.P.R., în *Probleme de antropologie*, vol. II, 1956, p. 1-25.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Le Paléolithique dans la République Populaire Roumaine à la lumiére des derniéres recherches, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 41-107.

Nicolăescu-Plopşor, C. S., Fenomenele periglaciare şi stratigrafia paleoliticului, în *SCIV*, tom XII, nr. 1, 1961, p. 65-74.

Nicolăescu-Plopşor, C.S., Geochronology of the Palaeolithic in Romania, în *Dacia*, N.S.,

V, 1961, p. 1-19.

Nicolăescu-Plopşor, D., Les hommes fosiles découvertes en Roumanie, în *Actes de VII-me Congres Internationel des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, 1968, Moscou, vol III, p. 381-382.

Niculescu, Al. Gh., Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici şi arheologi. Pericolele argumentaţei mixte, în *Timpul istoriei I, Memorie şi patrimoniu*, Centrul de istorie comparată a societăţilor antice, Univ. Bucureşti, 1997, p. 63-69.

Niculescu, Al. Gh., The Material Dimension of Ethnicity, în *New Europe College Yearbook 1997-1998*, 2001, p. 203-262.

Niculescu, Al. Gh., Nationalism and the Representation of Society in Romanian Archaeology, în *Nation and National Ideology Past Present and Prospects* (Proceedings of the International Symposium held at the New Europe College, Bucharest, April 6-7, 2001), New Europe College, 2002, p. 209-234.

Niţu, A., Reconsiderarea Ariuşdului, *Studii şi comunicări. Muzeul Sf. Gheorghe*, 1973, p. 57-124.

Niţu, A., Consideraţii asupra stilurilor ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie. Categoriile dinamice ale decorului, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1983-1984, p. 27-68.

Novaković, P., Archaeology in five states - A peculiarity or just another story at the crossroads of Mitteleuropa and the Balkans: A case study of Slovene archaeology, în P. Biehl, Al. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 323-352.

Odobescu, Al., *Opere*, vol. II, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955.

Odobescu, Al., *Istoria archeologiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

Odobescu, Al., *Opere*, vol. II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1976.

Olive, M., Une forme particulière d'économie de débitaje à Étiolles, în J. Tixier (dir.), *Technologie préhistorique,* Notes et monographies techniques, 25, Ed. de CNRS, Paris, 1988, p. 27-36.

Olivier, L., Aux origines de l'archéologie française, în *Antiquités Nationales*, 30, 1998, p. 187-195.

Olivier, L., The Origins of French Archaeology, în *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, p. 176-184.

Olivier, L., Temps de l'histoire et temporalités des matériaux archéologiques: à propos de la nature chronologique des vestiges matériels, în *Antiquités Nationales*, nr. 33, 2001, p. 190-201.

Onciul, D., *Opere complete*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1946.

Opriş, I., *Istoria muzeelor din România*, Ed. Museion, Bucureşti, 1994.

Opriş, I., *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Otte, M, Patou-Mathis, M., Bonjean, D., Répartitions spatiales, în *Recherches aux grottes de Sclayn*, vol. II, L'Archéologie, ERAUL 79, Liège, 1998, p. 396-400.

Otte, M., Relations technologie-typologie en préhistoire, în *L'Anthropologie*, Paris, XXIX, 1-2, 1991, p. 127-130.

Otte, M., Bonjean, D., L'outillage, în *Recherches aux grottes de Sclayn*, vol. II,

L'Archéologie, ERAUL 79, Liége, 1998, p. 127-128.

Otte, M., Chirica, V., Atelier Aurignacien à Mitoc Malul Galben (Moldavie roumaine), în *Préhistoire Européene*, 3, 1993, p. 55-66.

Otte, M., Chirica, V., Beldiman, C., Sur les objets paléolithiques de parure et d'art en Roumanie: une pendeloque en os découverte á Mitoc, district de Botosani, în *Préhistoire Européenne*, vol. 7, 1995, p. 119-152.

Otte, M., Keeley, L. H., The Impact of Regionalism on Palaeolithic studies, în *Current Anthropology*, 31, 1990, p. 577-582.

Palincaş, N., Asupra cauzelor nerestructurării cercetării în arheologia din România, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarităţii în arheologia românească"*, Târgovişte, 23-24 mai 2003, p. 28-30.

Parker Pearson, M., Richards, C. (eds.), *Architecture and Order. Approaches to Social Space,* Ed. Routledge, London, 1994.

Pârvan,V., *Idei şi forme istorice*, Bucureşti, 1920.

Pârvan, V., *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1923.

Pârvan, V., *Memoriale*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1923.

Pârvan, V., *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926.

Pârvan, V., *Dacia. Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene*, ediţia a IV-a, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Pârvan, V., *Scrieri*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1981.

Pârvan, V., *Corespondenţă şi acte*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983.

Pathou-Mathis, M., Les Grands Mammifères de la grotte Cioarei (Boroşteni, Roumanie): repairea de carnivores et halte de chasse, în *Annales d'Université "Valahia" Târgovişte.* Section d'archéologie et d'histoire, tome II-III, 2000/2001, p. 18-30.

Patrik, L., Is There an Archaeological Record?, în *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 8, 1985, p. 27-62.

Paul, I., *Cultura Petreşti*, Ed. Museion, Bucureşti, 1992.

Păunescu, Al. Sur la succesion des habitats paléolithiques et postpaléolithiques de Ripiceni-Izvor, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 5-31.

Păunescu, Al., *Evoluţia armelor şi uneltelor de piatră descoperite pe teritoriul României*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970.

Păunescu, Al., Evoluţia istorică pe teritoriul României din paleolitic pînă la începutul neoliticului, în *SCIVA*, tom 31, nr.4, 1980, p. 519-546.

Păunescu, Al., Exposé sur les recherches paléolithique en Roumanie, în V. Chirica (ed.), *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, B.A.I. II, Iaşi, 1987, p. 2-23.

Păunescu, Al., Locuirea mezolitică de tip Schela Cladovei de la Ostrovul Corbului (jud. Mehedinţi), în *SCIVA*, tom 41, nr. 2, 1990, p. 123-147.

Păunescu, Al., *Ripiceni-Izvor. Paleolitic şi mezolitic*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1993.

Păunescu, Al., *Paleoliticul şi epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpaţi şi Siret*, vol. I-1, Ed. Satya Sai, Bucureşti, 1998.

Păunescu, Al., *Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret şi*

Prut, vol. I-2, Ed. Satya Sai, Bucureşti, 1998.

Păunescu, Al., Paleoliticul şi mezoliticul de pe teritoriul României, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 66-104.

Păunescu, Al., *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Ed. Agir, Bucureşti, 2003.

Păunescu, Al., Cârciumaru, E., Cârciumaru, M., Vasilescu, P., Semnificaţia cronostratigrafică şi paleoclimatică a unor analize chimice, granulometrice şi palinologice în unele aşezări paleolitice din Bazinul Ceahlăului. Consideraţii asupra tipului şi caracterului aşezărilor, în *SCIVA*, tom 28, nr. 2, 1977, p. 157-183.

Păunescu, Al., Casian-Franga, I., Diaconu, P., Începuturile arheologiei româneşti. Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi, partea I (1834-1880), în *SCIVA*, tom 35, nr. 1, 1984, p. 3-44.

Petolescu, C., Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi - Institutul de arheologie. Arheologia şi muzeografia românească în perioada 1927-1943, în *SCIVA*, tom 35, nr. 2, 1984, p. 144-157.

Petrescu-Dîmboviţa, M., *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, Iaşi, 1978.

Petrescu-Dîmboviţa, M., Daicoviciu, H., Teodor, D. Gh., Bârzu, L., Preda, F., *Istoria României, de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

Petrescu-Dîmboviţa, M., Florescu, Florescu, A.C., *Truşeşti. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, Bucureşti/Iaşi, 1999.

Pigeot, N., Apprendre à debiter des lames: un cas d'éducation technique chez des magdaléniens d'Étiolles, în J. Tixier (dir.), *Technologie préhistorique*, Notes et monographies techniques, 25, Ed. de CNRS, Paris, 1988, p. 63-72.

Pigeot, N., Reflexions sur l'histoire technique de l'homme: de l'evolution cognitive a l'evolution culturelle, în *Paléo*, nr. 3, 1991, p. 167-200.

Pippidi, A., Prefaţă la N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 6-49.

Pippidi, D. M., Un memoriu inedit al lui Ioan Andrieşescu, privitor la înfiinţarea, la Facultatea de litere a Universităţii din Bucureşti, a unei catedre de arheologie preistorică, în *SCIVA*, tom 29, nr. 3, 1978, p. 449-450.

Pippidi, D. M., Primul regulament al Muzeului Naţional de Antichităţi, în *SCIVA*, tom 33, nr. 2, 1982, p. 240-245.

Piveteau, J., Reflexions sur l'hominisation. La génèse humaine, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 12-13.

Platon, Al. F., Despre desincronizarea discursului istoriografic, în *Xenopoliana*, 1, 1-4, 1993, p. 42-45.

Pop, A., *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti. Teoria şi filozofia istoriei de la Haşdeu şi Xenopol la Iorga şi Blaga*, Ed. All, Bucureşti, 1999.

Popovici, D. şi colab., *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode şi tehnici*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2002.

Popovici, D. şi colab., Les recherches archéologiques du tell de Hârşova (dép. de Constanţa) 1997-1998, *Cercetări Arheologice*, XI, partea I, 1998-2000, p. 13-123.

Popovici, D., *Cultura Cucuteni. Faza A, Repertoriul aşezărilor* (I), Ed. „Constantin Matasă", Piatra Neamţ, 2000.

Popovici, D., Note pentru o viitoare şi necesară istoriografie a arheologiei româneşti, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, nr. 5-6, 2000, p. 17-22.

Popovici, D., Area Organization, Arrangement and Use in the Cucuteni, Phase A Culture I, în *Cercetări Arheologice*, XII, 2003, p. 305-324

Popovici, D., Haită, C., Bălăşescu, A., Radu, V., Vlad, F., Tomescu, I., *Archaeological Pluridisciplinary Researches at Borduşani-Popină*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

Popper, K, *Mitul contextului*, Ed. Trei, Bucureşti, 1998.

Popper, K., *Mizeria istoricismului*, Ed. All, Bucureşti, 1998.

Popper, K., *Filozofie socială şi filozofia ştiinţei*, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

Quine, Van Orman, W., Două dogme ale empirismului, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974, p. 33-60.

Radkowski, G. H. de, *Antropologie generală*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2000.

Randoin, B., Popovici, D., Rialland, Y., Metoda de săpătură şi înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârşova, *Cercetări Arheologice*, XI, partea I, 2000, p. 199-234.

Renfrew, C., *The Emergence of Civilisations: the Cyclades and the Aegean in the Third Millenium B.C.*, Ed. Methuen, London, 1972.

Richard, N., Le temps catastrophiste de Boucher de Perthes, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 8-9.

Richard, N., Les temps transformiste de Gabriel de Mortillet, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 10-11.

Ricoeur, P., *Istorie şi adevăr*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1993.

Ricoeur, P., *Memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2001.

Riedel, M., *Comprehensiune sau explicare. Despre teoria şi istoria ştiinţelor hermeneutice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Riegl, A., *Cultul modern al monumentelor. Esenţa şi geneza sa*, Bucureşti, 1999.

Ries, J., *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000.

Rigaud, J.-Ph., Le Paléolithique superieur de Henri Breuil, în J.-P. Mohen (dir.), *Les temps de la préhistoire*, tome 1, Societé Préhistorique Française, Ed. Archeologia, 1989, p. 22-23.

Roller, M., Unele învăţăminte ale campaniei de săpături arheologice din 1949 din R.P.R., în *SCIV*, tom I, nr.1, 1950, p. 161-167.

Roller, M., *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în* R.P.R., Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951.

Roller, M., *Istoria R.P.R. Manual pentru învăţământul mediu*, Editura de stat didactică şi pedagogică, ed. a III-a, Bucureşti, 1952.

Roska, M., Săpăturile din peştera de la Cioclovina, în *Publicaţiile Comisiunii Monumentelor Istorice*, II, Cluj, 1923, p. 27-55.

Roska, M., Rapport préliminaire sur les fouilles archeologiques de l'année 1925, in *Dacia*, II, 1925, p. 404-409.

Roska, M., Recherches nouvelles sur le Solutréen de Transylvanie, *Buletinul*

Societăţii de Ştiinţe Cluj, IV, 1929, p. 85-86.
Roşu, L., În legătură cu musterianul întîrziat din România, în *Revista Muzeelor*, 6, 1967, p. 514-517.
Roşu, L., *Cu C.S. Nicolăescu-Plopşor prin veac*, Ed. Centrului de Istorie şi civilizaţie europeană, Iaşi, 1998.
Roşu, L., Peebles, C., Kus, S., Revoluţia tehnico-ştiinţifică şi arheologia, în *Revista Muzeelor*, 10, 1997, p. 39-45
Rowley-Conwy, P., Time change and the archaeology of hunter-gatherers: how original is the "Original Affluent Society"?, în C. Panter-Brick, R. H. Layton, P. Rowley-Conwy (eds.) *Hunter-Gatherers: An Interdisciplinary Perspective.* Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2002.
Russ, J., *Aventura gândirii europene. O istorie a ideilor occidentale*, Ed. Institutul European, Iaşi, 2002.
Russel, B., *A History of Western Philosophy*, Ed. Clarion, New York, 1967.
Russu, I., Precursorii muzeografiei ştiinţifice: colecţionarii de materiale arheologice, *AMN*, XII, 1975, p. 191-197.
Rustoiu, A., Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Precursorii, în *Tribuna*, III, 14, 1-13 aprilie, 1989, p. 9.
Rustoiu, A., Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Fascinaţia aurului şi primele săpături la Sarmisegetusa, în *Tribuna*, III, 15, 11-17 aprilie, 1991, p. 7.
Rustoiu, A., Repere la o istorie a arheologiei în Transilvania. Diletantism şi spirit ştiinţific în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în *Tribuna*, III, 17, 25 aprilie -1 mai, 1991, p. 8.
Sackett, J., Approaches to style în lithic archaeology, în *Journal of Anthropological Archaeology*, vol. 1, nr.1, 1982, p. 59-112.
Sackett, J., Straight Archaeology French Style: The Phylogenetic Paradigm in Historic Perspective, în G. A. Clark (ed.), *Perspectives on the Past. Theoretical Biases in Mediterranean Hunter-Gatherer Research, Univ. of Pennsylvania Press*, Philadelphia, 1991, p. 109-139.
Sahlins, M., Notes on the original affluent society, în R. B. Lee, I. DeVore (eds.), *Man the Hunter*, Ed. Aldine, Chicago, 1968, p. 85-89.
Saillot, I., Patou-Mathis, M. Comparaison paléocognitive des niveaux moustérien et magdalénien de la grotte Tournal (Bize, Aude), în *L'Anthropologie*, 106, 2002, p. 399-409.
Saillot, I., Patou-Mathis, M., Otte, M., Une critique épistémologique des analyses de paléocognition, în *Préhistoire Européene*, 16-17, 2000-2001, p. 9-15.
Saizu, I., Funcţia modernizatoare a culturii în România interbelică, în *Anuarul Institutului de istorie "A. D. Xenopol"*, XXXVI, 1999, p. 147-161.
Scarre, C., Archaeological theory in France and Britain, în *Antiquity*, vol. 73, nr. 279, 1999, p. 155-161.
Scelinski, V., Outils pour travailler le bois et l'os au Paléolithique inferieur et moyen de la Plaine Russe et du Caucase, în *Traces et fonction: les gestes retrouvés*, ERAUL, 50, 1993, Liège, p. 309-315.
Schaff, A., *Istorie şi adevăr*, Ed. Politică, Bucureşti, 1982.
Schiffer, M. B., Archaeological context and systemic context, în *American Antiquity*, 37, 1972, p. 156-165.

Schlanger, N., Ancestral archives: Explorations in the History of Archaeology, in *Antiquity*, 76, 2002, p. 127-131.

Schnapp, A., *La Conquête de passé. Aux origines de l'archéologie*, Ed. Carré, Paris, 1993.

Schnapp, A., Between antiquarians and archaeologists – continuities and ruptures, în *Antiquity*, 76, 2002, p. 134-140.

Schuster, C.F., Comşa, A., Popa, T., *The Archaeology of Fire in the Bronze Age of Romania*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, II, Giurgiu, 2001.

Shay, T., The Living and the Dead: the dillemma of excavating graves in Israel, în T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge*, ERAUL 49, Liège, 1992, p. 67-73.

Sherratt, A., Darwin among the archaeologists: the John Evans nexus and the Borneo Cave, în *Antiquity*, 76, 2002, p. 151-157.

Shore, C., Imagining the New Europe: Identity and Heritage in European Discourse, în P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Ed. Rouledge, London, 1996, p. 96-115.

Siegel, B. J., External Factors and Archaeology, în T. Shay, J. Clottes (eds.), *The Limitations of Archaeological Knowledge*, ERAUL 49, Liège, 1992, p. 84-92.

Sîrbu, V., *Arheologia funerară şi sacrificiile. O terminologie unitară*, Ed. Istros, Brăila, 2003.

Sommer, U., Deutscher Sonderweg oder gehemmte Entwicklung? Einige Bemerkungen zu momentanen Entwicklungen der deutschen Archäologie, în P. F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak, *Archäologien Europas, Geschichte, Methoden und Theories*, TAT, Band 3, Ed. Waxmann, Münster, 2002, p. 185-196.

Sonneville-Bordes, D. de, Perrot, J., Lexique typologique du Paleolithique superieur, în *BSPF*, tome LI, fasc. 1-2., 1954, p. 1-96, tome LII, fasc. 1-2, 1955, p. 1-112, tome LIII, fasc. 1-2, 1956, p. 1-112.

Ştefan, A., Vasile Pârvan, istoric al antichităţii clasice în România, fondator al şcolii naţionale de arheologie şi epigrafie, în *SCIVA*, tom 33, nr.3, 1982, p.302-336.

Ştefan, Gh., Les fouilles de Căscioarele, în *Dacia*, II, 1925, p. 304-344.

Stoczkowski, W., *Anthropologie naïve, anthropologie savante. De l'origine de l'homme, de l'imagination et des idées reçues*, CNRS Editions, Paris, 2001.

Strobel, K., Despre complexitatea mărimilor etnice, politice şi culturale ale istoriei spaţiului Dunării de Jos (partea I), în *SCIVA*, tom 49, nr. 1, 1998, p. 61-95.

Székely, Zs., Contribuţie la cronologia epocii bronzului în Transilvania, în *SCIV*, tom VI, nr. 3-4, 1955, p. 843-864.

Székely, Zs., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bibl. Thracologica XXI, Bucureşti, 1997.

Teodor, P., *Evoluţia gîndirii istorice româneşti*, Ed. Dacia, Cluj, 1970.

Tocilescu, Gr., *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880.

Tomaskova, S., Report on the Results of Use Wear Analysis of Lithic Material from Dolni Vestonice, în J. Svoboda (ed.), *Dolni Vestonice – Western Slope*, ERAUL 54, Liège, 1991, p. 97-101.

Tomescu, I., *Studiul resturilor lemnoase în arheologie. Paleoecologie şi paleoetnografie*,

Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004.

Trigger, B. G., Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist, în *Man* (N.S.), 19, 1984, p. 355-370.

Trigger, B. G, Writing the History of Archaeology, in G.W. Stocking (ed.) *History of Anthropology* 3, Madison, University of Wisconsin Press, 1986, p. 218-239.

Trigger, B. G., *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Trigger, B. G., Childe's relevance to the 1990s, în D. R. Harris, *The Archaeology of V. Gordon Childe*, UCL Press, London, 1994, p. 9-34.

Trigger, B. G., The Coming of Age of the History of Archaeology, in *Journal of Archaeological Research*, vol. 2, no.1, 1994, p. 113-136.

Tudor, D., Alexandru I. Odobescu arheolog, Prefaţă la Al. Odobescu, *Istoria Archeologiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

Udrescu, M., Bejenaru, L., Hrişcu, C., *Introducere în arheozoologie*, Ed. Corson, Iaşi, 1999.

Ursulescu, N., Problema neolitizării, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, vol. I, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 111-115.

Van Reybrouck, D., Imaging and imagining the Neanderthal: the role of technical drawings in archaeology, în *Antiquity*, vol 72, nr. 275, 1998, p. 56-64.

Van Reybrouck, D., Boule's error: on the social context of scientific knowledge, în *Antiquity*, vol. 76, nr. 291, 2002, p. 158-164.

Vasilescu, M., L'histoire ancienne et l'archéologie à l'Université de Iaşi (1884-1948), în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1996-1997, p. 1-20.

Vasquez Varela, J. M., Risch, R., Theory in Spanish Archaeology since 1960, în I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 25-51.

Vermeersch, P., La transition du mésolithique au néolithique en Basse et Moyenne Belgique, în D. Cahen, M. Otte (éds.) *Rubané et Cardial*, ERAUL 39, Liège, 1990, p. 95-103

Veyne, P., *Cum se scrie istoria*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1998.

Vulpe, Al., Istoria. Între mit si căutarea adevărului în antichitate si în prezent, în *Buletinul Muzeului "Teohari Antonescu"*, nr. 5-6, 2000, p. 9-15.

Vulpe, R., Problemele neoliticului carpato-niprovian în lumina săpăturilor de la Izvoare, în *SCIV*, tom VII, nr. 1-2, 1956, p. 53-94.

Vulpe, R., *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1957.

Vulpe, R., Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigorie G. Tocilescu, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 607-612.

Weber, M., *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.

Weber, M., *Teorie şi metodă în ştiinţele culturii*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001.

Wilson, B., *Religia din perspectivă sociologică*, Ed. Trei, Bucureşti, 2000.

Wobst, H. M., Agency in (spite of) material culture, în M.-A. Dobres, J. E. Robb, (eds.)., *Agency in Archaeology*, Ed. Routledge, London,

2000, p. 40-50.

Xenopol, A. D., *Teoria istoriei*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Zub, Al., *V. Pârvan. Efigia cărturarului*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974.

Zub, Al., V. *Pârvan. Biobibliografie*, Ed. Academiei, Iaşi, 1975.

Zub, Al., *A scrie şi a face istoria*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981.

Zub, Al., *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985.

Zub, Al., *Istorie şi istorici în România interbelică*, Ed. Junimea, Iaşi, 1989.

ISBN 973-7925-12-2